ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Μ.Π.Σ.: «ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

«ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ/ΡΙΜΕΝΙΚΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ. ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΑΔΙΣΜΟ ΣΤΗ ΜΟΝΙΜΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021

Ημερομηνία αίτησης του Ματθαίου Κ. Σταμούλη: 22-3-2013

Ορισμός Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής (Ανασυγκρότηση Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής): Γ.Σ. 432/22-07-2020

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής

Επιβλέπων
Νιτσιάκος Βασίλειος, Καθηγητής Κοινωνικής Λαογραφίας του Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Μέλη
Κωνσταντούλα Μπάδα, Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, Κύριος Ερευνητής του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.

Ορισμός Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: 445/26-05-2021

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Νιτσιάκος Βασίλειος, Καθηγητής Κοινωνικής Λαογραφίας του Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Κωνσταντούλα Μπάδα, Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, Κύριος Ερευνητής του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.
Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
Ιωάννης Μάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
Ευάγγελος Καραμανές, Διευθυντής Ερευνών του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.
Ασπασία (Σίσσυ) Θεοδοσίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης 1η Ιουλίου 2021. Βαθμός «Άριστα»

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα» (Ν.5343/32, αρθρ. 202, παρ. 2).

Στη μνήμη των γονιών μου

Κωνσταντίνου Σταμούλη

Χρυσάνθης Σταμούλη

Αρτεμισίας Σταμούλη

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος και Ευχαριστίες i
Εισαγωγή 1
Κεφάλαιο 1ο 10
Οι Βλάχοι νομάδες της Ακαρνανίας 10
1.1 Η Ακαρνανία στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα 10
1.2 Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας στις αρχές του 19ου αιώνα 15
1.2.1 Οι σχέσεις με την εξουσία και τους «άλλους» 25
1.2.2 Οι Βλάχοι/Ριμένοι στα χρόνια της Επανάστασης 29
1.3 Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας στο νέο ελληνικό κράτος 32
1.4 Το τσελιγκάτο στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα 80
Κεφάλαιο 2ο 87
Μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία 87
2.1 Συγκρούσεις με άξονα την κυριότητα στον χώρο 88
2.2 Ίδρυση μόνιμων οικισμών στην Ακαρνανία 92
2.3 Αλλαγές στον τρόπο διάθεσης των βοσκήσιμων γαιών 108
2.4 Ζητήματα σχέσεων εξουσίας και εξάρτησης 110
2.5 Η κτηνοτροφία παραμένει βασική παραγωγική δραστηριότητα 117
Κεφάλαιο 3ο 124
Ο χώρος και οι άνθρωποι 124
3.1 Οριοθέτηση και περιγραφή του χώρου μελέτης 126
3.2 Η οικολογική βάση: Το έδαφος, το κλίμα, η βλάστηση, το νερό 130
3.3 Η Κοινότητα και ο χώρος 147
3.3.1 Οργάνωση του οικισμένου χώρου 150
3.3.1.1 Καθαγίαση του χώρου και των συνόρων 154
3.3.1.2 Αποτύπωση στο χώρο της κοινωνικής διάρθρωσης και ιεραρχίας 164
3.3.1.3 Στήλη πεσόντων υπέρ πίστεως και πατρίδος 179
3.3.2 Ο κοινοτικός χώρος 183
3.3.2.1 Νέες συγκρούσεις για τον χώρο και τους φυσικούς πόρους 196
3.3.3 Η αγροτική περιοχή 206
3.3.4 Το δάσος και τα βοσκοτόπια 219
Κεφάλαιο 4ο 228
Η βλάχικη ταυτότητα 228
4.1 Οι Βλάχοι/Ριμένοι και οι «Άλλοι» 235
4.2 Η ενδυμασία των Ριμένων της Ακαρνανίας 241
4.3 Η βλάχικη γλώσσα 246
4.4 Οι πολιτιστικοί σύλλογοι 250

Κεφάλαιο 5ο 260
Προσαρμογή στις νέες συνθήκες, κοινωνικοί και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί 260
5.1 Από το τσελιγκάτο στην Κοινότητα και την καλλιέργεια της γης 262
5.1.1 Η καπνοκαλλιέργεια 273
5.1.2. Εκσυγχρονισμός των αγροτικών υποδομών 281
5.2 Το πέρασμα από τη μια εποχή στην άλλη 289
5.3 Δεσμοί πλασματικής συγγένειας και το δίκιο του αίματος 302
5.4 Γαμήλιες στρατηγικές 311
5.5 Αλλαγές στην οικογένεια 319
5.5.1 Η οικογένεια Τσόλη/Κατσαρού 328
5.5.2 Η οικογένεια Πάγγιου 333
Επίλογος 339
Πηγές 344
Βιβλιογραφία 348
Από το διαδίκτυο 366
Πίνακας εικόνων 370

Πρόλογος και Ευχαριστίες

Τον Αύγουστο του 1997 εγκαταστάθηκα στο Αγρίνιο. Εκεί γνώρισα πολλούς ανθρώπους που κατάγονταν από διάφορα χωριά της Αιτωλίας, της Ακαρνανίας, της Ναυπακτίας και της Ευρυτανίας. Αρκετά συχνά άκουγα να λένε για κάποιους γείτονες, επιχειρηματίες ή εκπαιδευτικούς: «Αυτός είναι Καραγκούνης». Γνώριζα ήδη ότι στην περιοχή της Ακαρνανίας υπήρχαν χωριά στα οποία οι κάτοικοι ήταν Βλάχοι και μιλούσαν την βλάχικη γλώσσα, καθώς είχα μελετήσει σε προγενέστερη περίοδο την παραδοσιακή τους ενδυμασία, την «φορεσιά της Στράτου Ακαρνανίας». Όταν ρωτούσα περισσότερα για τους Καραγκούνηδες, οι πληροφορίες που μου έδιναν ήταν τις περισσότερες φορές αντιφατικές.

Θυμήθηκα τότε τα παιδικά μου χρόνια, όταν από το 1970 μέχρι και το 1976, κάθε καλοκαίρι, τον Ιούνιο, έφευγα από το χωριό μου, τη Βελαώρα Ευρυτανίας, και ύστερα από δέκα ώρες δρόμο με τα μουλάρια μας έφτανα στα Καραγκούνικα, ένα ξεκαλοκαιριό στο χωριό Λιθοχώρι/Μπελτσίστα Ευρυτανίας σε υψόμετρο 1.250 μέτρα περίπου, και εκεί παραθέριζα με τη βάβω και τους θείους μου Κώστα και Αλεξάνδρα Τσίγκα μέχρι τις πρώτες μέρες του Σεπτέμβρη. Είχε προηγηθεί ο θάνατος της μητέρας μου το 1967 και ο δεύτερος γάμος του πατέρα μου το 1969 με την Αρτεμισία Κατσιάδα-Σταμούλη από το Λιθοχώρι, αδερφή της θείας Αλεξάνδρας. Είχα ρωτήσει τότε, με την παιδική περιέργεια που θέλει να έχει για όλα μία απάντηση, γιατί εδώ το λένε Καραγκούνικα; και η απάντηση ήταν πως παλιά εδώ τα καλοκαίρια ανέβαιναν οι Καραγκούνηδες με τα πράματά τους/τα ζώα τους. Δεν θυμάμαι πώς, αλλά στο μυαλό μου είχα συνδυάσει τους Καραγκούνηδες αυτούς με τη Θεσσαλία και το δημοφιλές στα μέρη των Αγράφων τραγούδι «Καραγκούνα πάει στη βρύση». Μετά την εγκατάστασή μου στο Αγρίνιο το 1997 άρχισα να σκέφτομαι πως ίσως οι "Καραγκούνηδες" της Ακαρνανίας ανέβαιναν τα καλοκαίρια στα Καραγκούνικα των παιδικών μου χρόνων.

Τον Οκτώβριο του 2008 μετά από εξετάσεις έγινα δεκτός στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία: Ιστορία - Λαϊκός Πολιτισμός» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η ιδέα μιας έρευνας για τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας άρχισε να σχηματίζεται στο μυαλό μου κατά τη διάρκεια σεμιναρίων κατεύθυνσης του Προγράμματος αυτού τόσο στην τοπική ιστορία όσο και σε θέματα συλλογικών ταυτοτήτων.

Την επιθυμία μου για την εκπόνηση της εργασίας αυτής συζήτησα τον Μάρτιο του 2012 με τον Καθηγητή Κοινωνικής Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Βασίλη Νιτσιάκο, όταν είχα ήδη ολοκληρώσει τις σπουδές μου στο παραπάνω Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Ο δάσκαλός μου Βασίλης Νιτσιάκος με ενθάρρυνε να καταθέσω ερευνητική πρόταση εκπόνησης διδακτορικής διατριβής και στη συνέχεια ανέλαβε με προθυμία την επίβλεψη της διδακτορικής μου διατριβής. Τον ευχαριστώ θερμά για την εμπιστοσύνη και τη στήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής μου. Με δίδαξε πολλά και με επηρέασε ως άνθρωπο με το έργο του και τη στάση ζωής του.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Κωνσταντούλα Μπάδα, μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, επειδή με την κατάθεση σκέψεων, παρατηρήσεων και προτάσεων συνέβαλε σημαντικά στην καλύτερη απόδοση του ερευνητικού μου κειμένου. Πολλές ευχαριστίες οφείλω στον αείμνηστο Καθηγητή Ιστορίας και Ιστορικής Δημογραφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Κωνσταντίνο Κόμη, μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, για τις συμβουλές και τη στήριξη σε θέματα του επιστημονικού του πεδίου, καθώς και στον Παρασκευά Ποτηρόπουλο, Κύριο Ερευνητή του Κέντρου Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, που κάλυψε τη θέση του εκλιπόντος Καθηγητή Κωνσταντίνου Κόμη στην τριμελή συμβουλευτική επιτροπή, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις, τις υποδείξεις και την υποστήριξή του κυρίως στο στάδιο ολοκλήρωσης της διατριβής.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω τους κατοίκους των χωριών της μελέτης, Βλάχους και Γκρέκους, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν και την πολύτιμη βοήθειά τους. Άνοιξαν φιλόξενα τα σπίτια τους και με συγκίνησαν με την προθυμία τους να βοηθήσουν καταθέτοντας μνήμες, βιώματα, αλλά και τεκμήρια από οικογενειακά αρχεία. Η διατριβή αυτή είναι και δική τους δημιουργία.

Στη συνέχεια θα ήθελα να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην Καθηγήτρια Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου για όσα με δίδαξε στα πρώτα μου βήματα στην έρευνα και τη μελέτη της λαϊκής τέχνης κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας και επειδή συνέβαλε να αγαπήσω ακόμη περισσότερο τον λαϊκό πολιτισμό και τα έργα των χεριών επώνυμων και ανώνυμων δημιουργών, ανδρών και γυναικών.

Από καρδιάς θα πρέπει να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που με βοήθησαν στη συλλογή του αρχειακού υλικού: Την προϊσταμένη των Γενικών Αρχείων του Κράτους

στο Μεσολόγγι κα Μαρία Μπακαδήμα για την πρόσβαση στα Αρχεία Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, Αιτωλικού, Ξηρομέρου και Παραχελωΐτιδος, τους υπαλλήλους της Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας για την προσβαση στα Αρχεία για τα Όρια των Κοινοτήτων, τους Αναδασμούς και την Διανομή Γης, την Βάια Κώτση, υπάλληλο στη Δημοτική Ενότητα Στράτου του Δήμου Αγρινίου, για την πρόσβαση στα Μητρώα Αρρένων Γουριώτισσας, Οχθίων και Στράτου, τους υπαλλήλους του Δήμου Ξηρομέρου για την πρόσβαση στα Μητρώα Αρρένων Παλαιομάνινας, Αγραμπέλων, Χρυσοβίτσας και Στρογγυλοβουνίου, τον Τάκη Καλογεράκη για την πρόσβαση στα Αρχεία της Κοινότητας Γουριώτισσας, τον Χρήστο Αδάμο για την πρόσβαση στα Αρχεία της Κοινότητας Οχθίων, τον Δημήτρη Πούλιο για την σχολαστική ξενάγηση στο Λαογραφικό Μουσείο Παλαιομάνινας και την παραχώρηση αντιγράφων από τα Αρχεία της Ενορίας Παλαιομάνινας, τον Αλέξιο Κατεφίδη γιατί μοιράστηκε μαζί μου σημαντικές πληροφορίες για το φωτογραφικό υλικό από το Αρχείο του Κληροδοτήματος Νωκ του Πανεπιστημίου Κολωνίας, καθώς και τους: Νικόλαο Θ. Πάγγειο, Νικόλαο Φ. Κατσαρό, Γεράσιμο Χρ. Κατσαρό, Ηλία Π. Λαϊνά, Νικόλαο Δημονίτσα, Ηλία Αδάμο, Γιάννη Λουκά για την πρόσβαση στα οικογενειακά τους αρχεία.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην ευχαριστήσω τους Δημήτρη Μπίκα, Κώστα Κώστα, Τάσο Αργύρη, Τάκη Καλογεράκη, Νικόλαο Θ. Πάγγειο, Σταύρο Λαϊνά, Νικόλαο Σιδέρη, Τάσο Πατσέα και Κώστα Νταβαρίνο επειδή μου συμπαραστάθηκαν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας και με διευκόλυναν να προσεγγίσω πολλούς από τους πληροφορητές μου, τον Βασίλη Ράπτη και τη Γεωργία Κιτσάκη, υποψήφιους διδάκτορες Λαογραφίας, για την ανταλλαγή απόψεων σε επιστημονικά θέματα και μεθοδολογικά ζητήματα κυρίως κατά τη διάρκεια των άτυπων συναντήσεων μας στο γραφείο του επιβλέποντα Καθηγητή Βασίλη Νιτσιάκου και κατά τη διάρκεια της συμμετοχής μας στο 11th International “Border Crossings” Student Conference στο Βουκουρέστι τον Απρίλιο του 2013, τον Γιώργο Σταθόπουλο, διδάκτορα Φιλοσοφίας και Λογοτεχνίας, για τις εποικοδομητικές συζητήσεις και τη στήριξη στο ξεκίνημα της έρευνας, τον Δημήτρη Δεληγιάννη, υποψήφιο διδάκτορα Φιλοσοφίας, για την ενθάρρυνση και τη συμπαράσταση κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διατριβής, την Ελένη Ζουπανιώτη, τη Μαρία Μαραγκού και την υπεύθυνη του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας Όλγα Φατούρου για την ενθάρρυνση, τη στήριξη και την πρόθυμη βοήθειά τους οποτεδήποτε χρειάστηκε.

Ευχαριστώ την οικογένειά μου που με στήριξε όλα αυτά τα χρόνια με την αγάπη, την κατανόηση και τη βοήθειά της. Ανεκτίμητη υπήρξε η συμβολή της συζύγου μου Θεοδώρας Τσαρούχη σε όλη αυτή τη δοκιμασία, καθώς στήριξε από την πρώτη στιγμή τις επιλογές μου, με ακολούθησε πολλές φορές στην επιτόπια έρευνα και μοιραστήκαμε τις δυσκολίες και τη χαρά της δημιουργίας. Οι κόρες μας, Νεφέλη και Δανάη, έδειξαν κατανόηση για τις συχνές απουσίες μου στο πεδίο της έρευνας και την πολύωρη καθημερινή ενασχόλησή μου με τη μελέτη γραπτών και έντυπων πηγών, την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και τη συγγραφή του ερευνητικού κειμένου.

Αφιερώνω την διατριβή μου στους γονείς μου που δεν βρίσκονται στη ζωή. Στον πατέρα μου, Κωνσταντίνο Σταμούλη, που έζησε με πάθος την κάθε του στιγμή, μας παρακινούσε να γλεντάμε τη ζωή και να μην αφήνουμε τα τραγούδια αχόρευτα, *«γιατί πάνε χαμένα»*, για όλα όσα με δίδαξε και επειδή συχνά δήλωνε τόσο περήφανος για τα δέκα παιδιά του και για όσα έχουν καταφέρει στη ζωή τους. Στη μητέρα μου, Χρυσάνθη Σταμούλη, που "ταξίδεψε στους ουρανούς" όταν ήμουν τριών χρόνων και στη συνέχεια την ένιωθα δίπλα μου ως φύλακα άγγελο στα δύσκολα και στα όνειρά μου. Στην Αρτεμισία Σταμούλη, τη δεύτερη σύζυγο του πατέρα μου, επειδή παρά τις δυσκολίες κράτησαν με τον πατέρα μου την οικογένειά τους ενωμένη και εμάς, τα παιδιά τους, αγαπημένα και πολύ δεμένα μεταξύ μας.

Εισαγωγή

Τα χωριά της Ακαρνανίας Στράτος, Όχθια, Γουριώτισσα, Αγράμπελα, Παλαιομάνινα και Στρογγυλοβούνι δημιουργήθηκαν το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από Βλάχους/Ριμένους νομάδες κτηνοτρόφους, που χρησιμοποιούσαν την περιοχή την προηγούμενη περίοδο ως χειμαδιό. Συγκεκριμένες ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι οι κτηνοτρόφοι αυτοί από τις αρχές του 19ου αιώνα μετακινούνταν από τα βουνά της Πίνδου προς τα χειμαδιά της Ακαρνανίας.

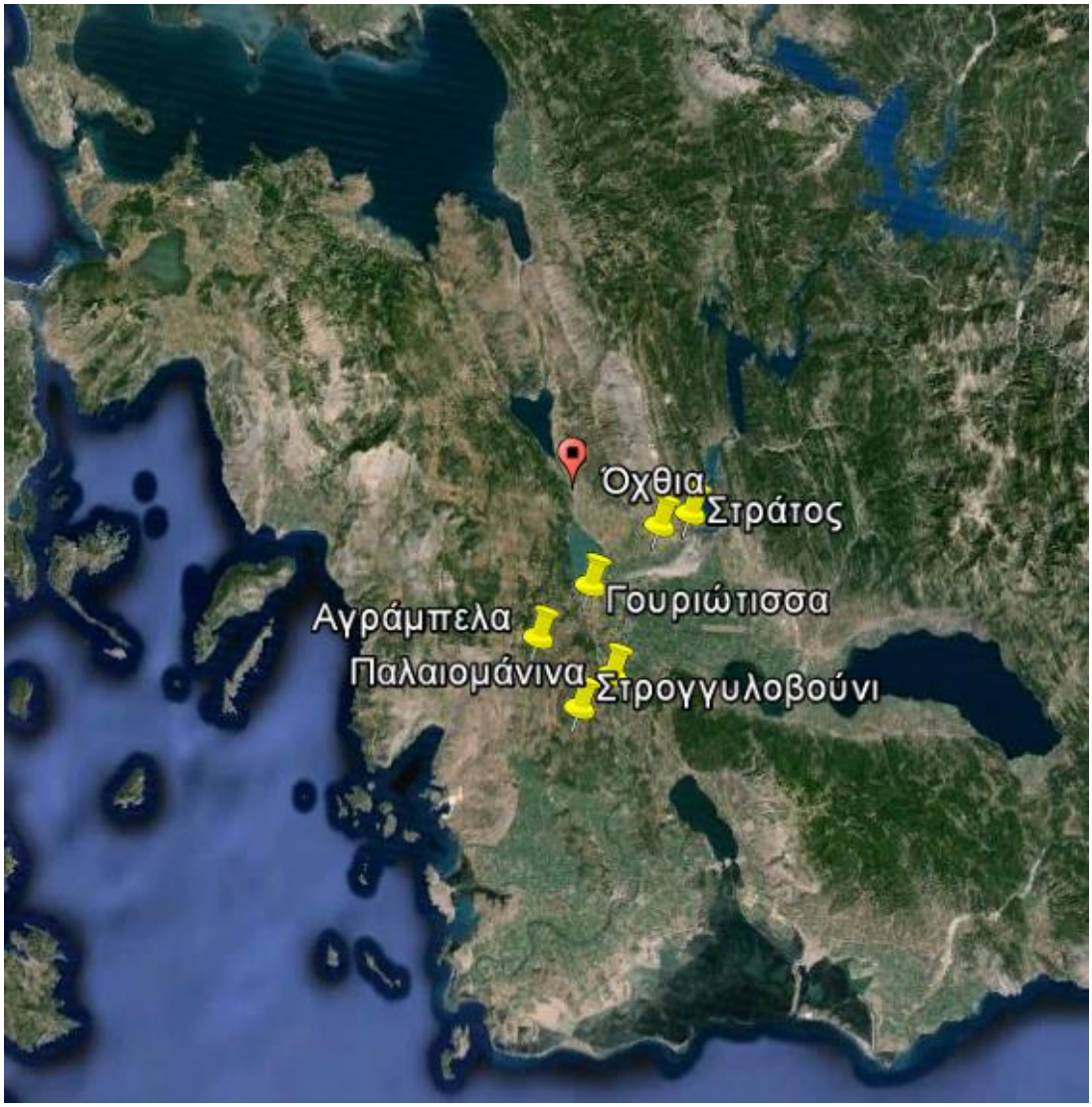

Εικόνα 1, Χάρτης με τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας

Φαίνεται ότι για συγκεκριμένους ιστορικούς λόγους σταδιακά εγκατέλειψαν το νομαδικό βίο και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή δυτικά του Αχελώου, όπου και ίδρυσαν τα παραπάνω χωριά. Η μόνιμη εγκατάστασή τους είχε σαν συνέπεια την ενασχόλησή τους και με τη γεωργία ως συμπληρωματική αρχικά δραστηριότητα. Στη

συνέχεια με τη διανομή γεωργικών κλήρων κατά την αγροτική μεταρρύθμιση (δεκαετίες 1920, 1930) στρέφονται όλο και περισσότερο σ' αυτή τη δραστηριότητα με αποτέλεσμα να μετατραπούν σε γεωργικές κατά βάση κοινότητες και η κτηνοτροφία να παίζει δευτερεύοντα συμπληρωματικό ρόλο.

Αυτή η εξέλιξη σήμανε ουσιαστικές μεταβολές σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο και σηματοδότησε την απαρχή αλλαγών σε ό,τι αφορά και τη συλλογική ταυτότητα του συγκεκριμένου πληθυσμού. Η εγκατάστασή τους, πέρα από όλα τα άλλα, σήμανε και την ένταξή τους σε ένα νέο πλαίσιο συγκατοίκησης με άλλους εντόπιους πληθυσμούς, γεγονός που οδήγησε στη διαμόρφωση συγκεκριμένων δια-κοινοτικών και διεθνοτικών σχέσεων με ποικίλες αλληλεπιδράσεις, που συνετέλεσαν στη συγκρότηση μιας νέας κατάστασης στην ευρύτερη περιοχή.

Αντικείμενο της διατριβής είναι η διερεύνηση της διαδικασίας μετάβασης των Βλάχων/Ριμένων της Ακαρνανίας από τον νομαδισμό στη μόνιμη εγκατάσταση και από την κτηνοτροφία στη γεωργία, καθώς και των συνεπειών της μετάβασης αυτής σε οικονομικό, κοινωνικό, δημογραφικό και πολιτισμικό επίπεδο. Η έρευνα αυτή επιχειρεί να εξετάσει την προσαρμογή των Βλάχων στις νέες συνθήκες με άξονα τη σχέση κοινωνίας – φυσικού περιβάλλοντος και τις διαστάσεις που αφορούν στις σχέσεις παραγωγής και την κοινωνική συγκρότηση, καθώς σταδιακά με την πάροδο των χρόνων οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας από νομάδες κτηνοτρόφοι έγιναν εδραίοι/χωρικοί[1]. Ασχολείται ακόμη με την ίδρυση των βλάχικων οικισμών και κοινοτήτων σε σχέση με το προϋπάρχον σύστημα συγγένειας και παραγωγικής οργάνωσης (τσελιγκάτο) και εστιάζει στη συγκρότηση των νέων μορφών παραγωγικής και κοινωνικής συγκρότησης στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης των νέων κοινοτήτων στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και στις κρατικές δομές. Διερευνώνται επίσης οι σχέσεις που αναπτύχθηκαν με τους πληθυσμούς που κατοικούσαν ήδη στο χώρο με βάση τα δεδομένα της παραγωγικής οικειοποίησης των φυσικών πόρων και το υπόβαθρο των εθνοτικών, εθνοτοπικών σχέσεων ευρύτερα, καθώς και οι διαδικασίες πολιτισμικών μετασχηματισμών σε σχέση με ζητήματα συλλογικών ταυτοτήτων με

[1] Τον 19ο αιώνα υπήρχαν στον ελληνικό αγροτικό χώρο δύο διακριτές κοινωνικές ομάδες, οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι. Οι γεωργοί ήταν εδραίοι, εγκαταστημένοι μόνιμα σε έναν τόπο, ενώ οι κτηνοτρόφοι ήταν μετακινούμενοι/νομάδες ή ημινομάδες· το χειμώνα στους κάμπους και το καλοκαίρι στα βουνά. Οι σχέσεις τους ήταν ανταγωνιστικές επειδή η επέκταση των καλλιεργειών μείωνε τους διαθέσιμους βοσκότοπους.

κυρίαρχο αυτό της βλάχικης καταγωγής του συγκεκριμένου πληθυσμού[2]. Τέλος, εξετάζονται οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού σε ό,τι αφορά την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και ιδιαίτερα τις συλλογικές νοοτροπίες και τις επιπτώσεις στις τοπικές κοινότητες, αλλά και η αστικοποίηση ως ένα πολιτισμικό φαινόμενο που σφραγίζει τη ζωή των κοινοτήτων τις τελευταίες δεκαετίες και πώς όλα αυτά επιδρούν στην ταυτότητά τους[3].

Το θεωρητικό πλαίσιο διαμορφώνεται σε διεπιστημονικά επίπεδα αξιοποιώντας τις τελευταίες εξελίξεις στο χώρο της Λαογραφίας, της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, της Ανθρωπογεωγραφίας και της Κοινωνικής Ιστορίας. Η έννοια της μετάβασης[4] και του μετασχηματισμού[5] αποτελεί βασικό εργαλείο στην προσέγγισή μας και οι θεωρίες του εθνοτισμού[6] χρησιμοποιούνται για την κατανόηση ζητημάτων που συνδέονται με

---

[2] Τις τελευταίες δεκαετίες στο χώρο των κοινωνικών επιστημών υπάρχει μια διάκριση ανάμεσα στις «εθνικές» («national») και «εθνοτικές» («ethnic») ταυτότητες. Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας από τη δημιουργία του ελληνικού εθνικού κράτους τη δεκαετία του 1830 επιλέγουν να ενταχθούν σε αυτό και με κάθε ευκαιρία προβάλλουν την νεοελληνική τους ταυτότητα. Η ελληνικότητα αποτελεί επιλογή τους και δεν δέχονται να την αμφισβητεί κανείς. Συμπληρωματικά στην ελληνική εθνική ταυτότητα διατηρείται η βλάχικη/ριμένικη ταυτότητα ως πολιτισμική/εθνοτική ταυτότητα. Τα βασικότερα στοιχεία της βλάχικης/ριμένικης ταυτότητας είναι η βλάχικη καταγωγή, η βλάχικη γλώσσα και κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα ο νομαδικός βίος λόγω της ενασχόλησης με την κτηνοτροφία. Περισσότερα για τη σχέση της εθνοτικής με την εθνική ταυτότητα: Barth Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo, 1969, Eriksen Thomas-Hylland, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London 1993, Smith Antony D., *Εθνική ταυτότητα*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, Banks Marcus, *Εθνοτισμός Ανθρωπολογικές κατασκευές*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2005.

[3] Οι πρακτικές, οι εμπειρίες, η γλώσσα, οι συνήθειες αλλάζουν με το πέρασμα των χρόνων και καταγράφονται στη συλλογική μνήμη επηρεάζοντας και την πολιτισμική ταυτότητα. Η εγγραφή στη συλλογική μνήμη γίνεται μέσω αφηγήσεων, τραγουδιών, συμβόλων, δημόσιων δράσεων και εκδηλώσεων. Όλα αυτά ενεργοποιούν το συλλογικό φαντασιακό και επιδιώκουν την αναγνώριση της ταυτότητάς τους από τους «άλλους» αλλά και τους ίδιους, κυρίως τους νέους.

[4] Μετάβαση ονομάστηκε η ιδιαίτερη φάση στην εξέλιξη μιας κοινωνίας κατά την οποία προκύπτουν εσωτερικές ή εξωτερικές δυσκολίες στην αναπαραγωγή του οικονομικού και κοινωνικού συστήματός της που καθιστούν φανερή την αδυναμία λειτουργίας του συστήματος αυτού, καθώς συγκρούονται τα στοιχεία του νέου τρόπου οργάνωσης της παραγωγής με εκείνα του προηγούμενου συστήματος. Τότε η κοινωνία αρχίζει να αντιδρά στις προκλήσεις των νέων τρόπων και αναδιοργανώνεται συνολικά ή επιμέρους, βλ. Ρόκου Βασιλική, *Η παραδοσιακή κοινωνία 15ος – 19ος αιώνας Προσεγγίσεις,* 2012, στο https://www.academia.edu/ σ. 76-77. Περισσότερα για τις μορφές και τις διαδικασίες μετάβασης από τον ένα τρόπο παραγωγής σ' έναν άλλο στο Godelier Maurice, *Η θεωρία της μετάβασης στον Μαρξ*, Gutenberg, Αθήνα 1987.

[5] Ο μετασχηματισμός αναφέρεται στη διαδικασία αλλαγής στις θεσμοθετημένες σχέσεις, τους κανόνες, τις αξίες και τις ιεραρχίες με την πάροδο του χρόνου και επηρεάζει τις αλληλεπιδράσεις και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Βλ. σχετικές μελέτες για το μετασχηματισμό γενικά στους: Todorov Nikolai, «Όψεις της μετάβασης από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό στα βαλκανικά εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας» στο: Ασδραχάς Σ. (επιμέλεια), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών, 15ος-19ος αιώνας*, Μέλισσα, Αθήνα 1979, σ. 261-282 και Anderson Perry, *Les passages de l'antiquité au féodalisme,* F. Maspéro, Paris, 1977.

[6] Το ζήτημα του εθνοτισμού και των εθνοτικών ταυτοτήτων αποτελεί βασική ενασχόληση στην παγκόσμια βιβλιογραφία από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Ο όρος εθνοτισμός (ethnicity) χρησιμοποιείται για να περιγράψει μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης με ομάδες με πολιτισμικές

τις συλλογικές ταυτότητες. Για το ζήτημα της αστικοποίησης και του εκσυγχρονισμού αξιοποιούνται οι εξελίξεις στο χώρο της αστικής λαογραφίας αλλά και της εθνογραφίας[7].

Μεθοδολογικά, η παρούσα εργασία βασίστηκε στα παρακάτω στάδια έρευνας: Αρχικά έγινε βιβλιογραφική και αρχειακή έρευνα δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις ιστορικές και τις αρχειακές πηγές, όπως Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας, Αρχεία Συμβολαιογράφων, Απογραφές, Πρακτικά Κοινοτικών Συμβουλίων, Μητρώα Αρρένων, Δημοτολόγια, Ιδιωτικά αρχεία, κ.ά.. Εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν σημαντικά στοιχεία σχετικά με τον νομαδικό βίο των Βλάχων/Ριμένων και την παρουσία τους στην περιοχή του Κάρλελι/της Αιτωλοακαρνανίας τόσο στην προεπαναστατική περίοδο όσο και κατά τις πρώτες δεκαετίες του νέου ελληνικού κράτους, καθώς και αναφορές σχετικές με τις προσπάθειες μόνιμης εγκατάστασης και προσαρμογής στο νέο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και στις κρατικές δομές, τα οποία διαμόρφωσαν τη βάση της έρευνας.

Στη συνέχεια και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ταυτόχρονα με την αρχειακή έρευνα πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα στα βλάχικα/ριμένικα χωριά της Ακαρνανίας αλλά και σε γειτονικά μη-βλάχικα χωριά, προκειμένου να συλλεχθούν οι απαραίτητες πληροφορίες για τη διεπιστημονική προσέγγιση και ερμηνεία των

διαφορές (γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα, καταγωγή) και συνιστά το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής διαδικασίας ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και τους «άλλους», τα μέλη εκτός ομάδας. Περισσότερα για ζητήματα εθνοτικών ταυτοτήτων και εθνοτισμού και τα αντίστοιχα εννοιολογικά εργαλεία στα βιβλία: Eriksen Thomas Hylland, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives,* Pluto Press, London 1993 και Banks Marcus, *Εθνοτισμός: Ανθρωπολογικές κατασκευές*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2005.

[7] Σύμφωνα με τον Giddens, που μελέτησε τις νεωτερικές κοινωνίες, η νεωτερικότητα επέβαλε καινούριους τρόπους ζωής, οι οποίοι απομάκρυναν τους ανθρώπους από τους παραδοσιακούς τύπους κοινωνικής τάξης με απρόσμενο τρόπο. Οι μετασχηματισμοί που επέβαλε η νεωτερικότητα είναι μεγαλύτεροι και πιο έντονοι από οποιοδήποτε είδος αλλαγής έχουν να επιδείξουν προγενέστεροι περίοδοι. Giddens Anthony, *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας,* Κριτική, Αθήνα, 2001, σ. 18-19. Ο Μαυρίδης αναφέρει ότι η μετάβαση από τις παραδοσιακές κοινωνίες στις νεωτερικές πραγματοποιήθηκε μέσα από έναν επιταχυνόμενο ρυθμό κοινωνικής μεταβολής. Η νεωτερικότητα ραγδαία εισάγει το νέο, το καινοτόμο, το διαφορετικό, το σύγχρονο κλπ. Η γρήγορη αυτή ανάπτυξη δεν ισχύει μόνο για τον δυτικό κόσμο, άλλα ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα η νεωτερικότητα είχε πια παγκοσμιοποιηθεί, Μαυρίδης Ηρακλής, «Αναστοχαστικότητα, Διακινδύνευση, Ταυτότητα: Για την Κοινωνιολογία της Νεωτερικότητας του Άντονυ Γκίντενς», στο Κονιόρδος Σωκράτης Μ. (επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα,* Gutenberg, Αθήνα, 2010, σσ. 371-396. Στον ελλαδικό χώρο υπάρχουν αρκετές μελέτες για το πέρασμα από τις παραδοσιακές κοινωνίες στη νεωτερικότητα. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Νιτσιάκος Β.-Κασίμης Χ. (επιμ.), *Ο ορεινός χώρος τη Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί,* Πλέθρον/Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000, Δαμιανάκος Στάθης (επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα,* Ε.Κ.Κ.Ε., ΑΘήνα 1987, Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Ο οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός των αγροτικών κοινοτήτων,* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1987.

κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων της εργασίας αυτής[8]. Με τη συμμετοχική παρατήρηση και τη συχνή παρουσία μου στα καφενεία, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τους χώρους παραγωγής αλλά και τις επισκέψεις στα σπίτια Βλάχων/Ριμένων[9] και Γκρέκων[10] της περιοχής κατέστη δυνατόν να αποσαφηνιστούν ζητήματα κοινωνικών μεταβολών και συλλογικών ταυτοτήτων. Έγινε αξιοποίηση τόσο της προφορικής ιστορίας[11] με τη βοήθεια της οποίας μπορούμε να αποδώσουμε μια περισσότερο αληθινή και πιο δημοκρατική εικόνα του παρελθόντος τεκμηριώνοντας τις ζωές και τα συναισθήματα όλων των ανθρώπων[12] όσο και της βιογραφικής μεθόδου[13] με την οποία δίνεται έμφαση στην τοποθέτηση του ατόμου μέσα σε ένα πλέγμα κοινωνικών δεσμών, ιστορικών γεγονότων και εμπειριών ζωής και μέσω αυτής μπορούμε να μελετήσουμε τα κοινωνικά φαινόμενα και από την ιστορική και από την δυναμική τους πλευρά[14], αλλά και της γενεαλογικής μεθόδου μιας και οι γενεαλογίες μας επιτρέπουν να

---

[8] Η επιτόπια έρευνα είναι απαραίτητη σε μια διεπιστημονική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, τη δικαιώνει και χαρακτηρίζει το αποτέλεσμα της έρευνας ως «εθνογραφικό», Βλ. Gupta A. and Ferguson J., "Discipline and Practice: "The Field" as Site, Method, and Location in Anthropology", στο: Gupta A. and Ferguson J. (επιμ.), Anthropological Locations, Boundaries and Grounds of a Field Science, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1997, pp. 1-46.

[9] Έγινε επιλογή του ετεροπροσδιορισμού Βλάχοι, επειδή χρησιμοποιείται ευρέως από την επιστημονική κοινότητα και από τρίτους, μη-Βλάχους, για να προσδιορίσει τους εγκατεστημένους ή/και μετακινούμενους λόγω της ενασχόλησης με την κτηνοτροφία πληθυσμούς της νότιας Βαλκανικής χερσονήσου, που μιλούσαν μία διάλεκτο της λατινικής γλώσσας, και ο οποίος είναι περισσότερο αποδεκτός από τους Ριμένους της Ακαρνανίας συγκριτικά με άλλους ετεροπροσδιορισμούς, όπως Αρβανιτόβλαχοι ή Καραγκούνηδες. Χρησιμοποιείται επίσης ο όρος Ριμένοι, επειδή αποτελεί αυτοπροσδιορισμό με καθολική αποδοχή.

[10] Ως Γκρέκοι ετεροπροσδιορίζονται από τους Βλάχους/Ριμένους της Ακαρνανίας οι εντόπιοι πληθυσμοί της περιοχής που μιλούσαν και μιλούν μόνο ελληνικά. Προτιμήθηκε αυτός ο όρος γιατί διατυπώνει καλύτερα τη διαφοροποίηση με βάση τη γλώσσα κι άλλα πολιτισμικά στοιχεία, καθώς όροι όπως Ρωμιοί ή Έλληνες είναι γενικότεροι και σύμφωνα και με τους Ριμένους συμπεριλαμβάνουν και τους ίδιους τους Βλάχους της Ακαρνανίας. Οι Ριμένοι δηλώνουν με έμφαση πως είναι Ρωμιοί και Έλληνες και θυμώνουν αν κάποιος αμφισβητήσει ή νομίσουν ότι αμφισβητεί την ελληνικότητά τους. Ακόμη, δεν αποδέχονται τον όρο Ελληνόφωνοι για τους εντόπιους πληθυσμούς κατά αποκλειστικότητα, επειδή και οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας εκτός από τη βλάχικη μιλούν και την ελληνική γλώσσα.

[11] *«Η προφορική ιστορία επικεντρώνεται κυρίως στις προφορικές πηγές και δημιουργεί ιστορίες με τη συστηματική καταγραφή, διατήρηση και ερμηνεία ιστοριών, αναμνήσεων και μαρτυριών ανθρώπων εν ζωή»* στο Fischer Charlotte, Costache Stefania, Μακρυγιάννη Χαρά, *Μια εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία. Όταν οι εμπειρίες των εν ζωή ανθρώπων γίνονται ιστορία,* στο https://www.ahdr.info/images/pdf/oral-history/ORAL-HISTORY_GR.pdf , σ. 7.

[12] Μέσα από τον λόγο που διατυπώνουν οι ίδιοι οι άνθρωποι για το παρελθόν, αναδεικνύεται ο ρόλος των δρώντων υποκειμένων και της βιωμένης εμπειρίας τους, επιδιώκεται η ιστορία από τη βάση και συχνά έρχονται στο προσκήνιο οι σιωπές και οι παρανοήσεις της επίσημης ιστορίας. Βλ. Thompson Paul, *Φωνές από το παρελθόν Προφορική Ιστορία,* μτφ. Μπούσχοτεν Ρ. Β., Ποταμιάνος Ν., επιμ. Μπάδα Κ., Μπούσχοτεν Ρ. Β., Πλέθρον, Αθήνα 2002.

[13] «*Η βιογραφική μέθοδος είναι η μελετημένη συλλογή και ερευνητική χρήση τεκμηρίων ζωής, ιστοριών, απολογισμών και αφηγήσεων, που περιγράφουν καθοριστικές – σημαδιακές στιγμές της ζωής συγκεκριμένων ανθρώπων*» Κακάμπουρα Ρέα, *Αφηγήσεις Ζωής Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2008, σ. 31.

[14] Περισσότερες πληροφορίες για τη βιογραφική μέθοδο στο Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006 και Κακάμπουρα Ρέα, ό.π.

καταγράψουμε σημαντικά στοιχεία σχετικά με τη συγγένεια και να προχωρήσουμε στην ανασύνθεση της κοινωνικής δομής[15]. Χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητικό εργαλείο η τεχνική της συνέντευξης, ελεύθερης ή/και ημιδομημένης, ώστε μέσα από τις συνομιλίες και τις προφορικές μαρτυρίες να έρθουν στην επιφάνεια οι προσωπικές τους εμπειρίες και αντιλήψεις για το παρελθόν και τα ιστορικά υποκείμενα (τους Βλάχους τσελιγκάδες, τους ιδιοκτήτες γης, τους εντόπιους, τις οικογένειες και τα σόγια, κ.ά.), οι δράσεις τους σε πολλαπλά πεδία δράσης, όπως οικονομία, μνήμη, παράδοση, υλικός πολιτισμός, καθώς και ο ρόλος τους στην κοινωνική μεταβολή και στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους. Πραγματοποιήθηκαν καταγεγραμμένες συνεντεύξεις με τρεις κατηγορίες πληροφορητών: με Ριμένους, άντρες και γυναίκες, που ζουν στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, με Γκρέκους, άντρες και γυναίκες, που ζουν στα βλάχικα και μη-βλάχικα χωριά της περιοχής και με Ριμένους και Γκρέκους, άντρες και γυναίκες, που κατάγονται από την Ακαρνανία αλλά ζουν στην πόλη του Αγρινίου.

Η επιτόπια έρευνα στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας άρχισε το 2012 και ολοκληρώθηκε το 2016. Πραγματοποίησα πολλές επισκέψεις και στα έξι βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, αλλά και στα μη-βλάχικα χωριά Λεπενού, Πρόδρομος, Χρυσοβίτσα, Αιτωλικό και Καραϊσκάκης. Συνεργάστηκα με την κοινότητα της Γουριώτισσας και τον Πολιτιστικό Σύλλογο του χωριού αυτού για τρία χρόνια στη διδασκαλία παραδοσιακών χορών της περιοχής σε παιδιά και ενήλικες και τη συμμετοχή των χορευτικών ομάδων της Γουριώτισσας στο πανηγύρι τους στις 14 Αυγούστου. Η συμμετοχή μου αυτή στις πολιτιστικές δράσεις στη Γουριώτισσα με βοήθησε να γνωρίσω καλύτερα πολλούς από τους κατοίκους του χωριού, να συγκεντρώσω πολλές πληροφορίες και αφηγήσεις σχετικές με την ιστορία της κοινότητας και να παρατηρήσω τις σχέσεις τους, αλλά και τους τρόπους έκφρασης της ταυτότητάς τους. Ακόμη είχα την ευκαιρία να συναντηθώ στο Αγρίνιο με πολλούς πληροφορητές από την ευρύτερη περιοχή της Ακαρνανίας, που τα τελευταία χρόνια διαμένουν στην πόλη του Αγρινίου, και να συλλέξω πληροφορίες σχετικές με τις σχέσεις των Βλάχων με τους άλλους κατοίκους της περιοχής. Τα επόμενα χρόνια και κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες επέστρεψα αρκετές φορές στο πεδίο έρευνας για διευκρινίσεις και τη συλλογή συμπληρωματικών πληροφοριών.

[15] Πρώτη αναφορά στη γενεαλογική μέθοδο στο Rivers W. H. R., *The Genealogical Method of Anthropological Inquiry*, Sherratt & Hughes, London 1910.

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας αυτοπροσδιορίζονται στη γλώσσα τους ως Ριμένοι και αποτελούν μια υπο-ομάδα των Βλάχων[16]. Ετεροπροσδιορίζονται ως Αρβανιτόβλαχοι επειδή κατά το παρελθόν οι πρόγονοί τους κατοικούσαν για πολλά χρόνια σε περιοχές της σημερινής Νότιας Αλβανίας μαζί με πολυπληθέστερους πληθυσμούς που μιλούσαν την αλβανική γλώσσα[17]. Οι ίδιοι δεν αποδέχονται την ονομασία Αρβανιτόβλαχοι, καθώς πιστεύουν ότι δίνει στους άλλους την εντύπωση ότι είναι Αρβανίτες ή Αλβανοί[18]. Οι εντόπιοι κάτοικοι της Ακαρνανίας τους αποκαλούσαν και τους αποκαλούν Καραγκούνηδες. Ως Αρβανιτόβλαχους και Καρακούνηδες ή Καραγκούνηδες τους συναντάμε και σε πολλά αρχεία από τη δεκαετία του 1830. Οι Ριμένοι διαφωνούν και με τον ετεροπροσδιορισμό Καραγκούνηδες επειδή όπως υποστηρίζουν τους συσχετίζει με τους Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας με τους οποίους δεν έχουν καμία σχέση. Και ενώ στη γλώσσα τους όλοι αυτοπροσδιορίζονται ως Ριμένοι, όταν χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα βρίσκονται σε σύγχυση και συνήθως χρησιμοποιούν συμβατικά την ονομασία Καραγκούνηδες, για να τους καταλαβαίνουν οι «άλλοι»[19].

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μία συνοπτική ιστορική αναδρομή της Ακαρνανίας στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, ερευνώνται οι αιτίες εγκατάλειψης της περιοχής από τους κατοίκους της και οι ιστορικοί λόγοι που οδήγησαν τα τσελιγκάτα των Ριμένων την περίοδο αυτή στα χειμερινά λιβάδια και βοσκοτόπια της ευρύτερης περιοχής του Κάρλελι[20]. Στη συνέχεια με τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους και την ένταξη της Ακαρνανίας σε αυτό το 1832 διερευνώνται οι προσπάθειες των Βλάχων νομάδων να εγκατασταθούν μόνιμα στην περιοχή και να

---

[16] Ο όρος Βλάχος αναφέρεται κυρίως σε λατινόφωνους πληθυσμούς της νότιας Βαλκανικής χερσονήσου και αποτελεί ετεροπροσδιορισμό που χρησιμοποιούν γι' αυτούς οι «άλλοι», οι «μη-Βλάχοι». Στη γλώσσα τους αυτοπροσδιορίζονται άλλοι ως Αρμάνοι, άλλοι ως Ριμένοι ή με διάφορες άλλες παραλλαγές. Ο όρος βλάχος όμως χρησιμοποιείται και για να δηλώσει τους νομάδες ή ημινομάδες κτηνοτρόφους γενικότερα, ελληνόφωνους και λατινόφωνους. Οι Ριμένοι της Ακαρνανίας αποκαλούσαν και αποκαλούν ακόμη και σήμερα ως βλάχους τους ελληνόφωνους μετακινούμενους κτηνοτρόφους. Για να αποφύγουμε τη σύγχυση με τη διπλή χρήση του όρου αυτού επιλέξαμε να χρησιμοποιούμε το Βλάχος και Βλάχοι για τους Ριμένους και το βλάχος και βλάχοι για τους μετακινούμενους ελληνόφωνους κτηνοτρόφους.

[17] Κουκούδης Αστέριος Ι., *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, τόμος Β΄*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 269.

[18] Πρβλ. Κουκούδης Αστέριος Ι., *ό.π.*, σ. 270.

[19] Ενδεικτικά: *«Άλλοι μας έλεγαν Αρβανιτόβλαχους, άλλοι μας έλεγαν Καραγκούνηδες. Στο πέρασμα του χρόνου έμεινε το Καραγκούνηδες. Εμείς δεν έχουμε καμία σχέση με τους Καραγκούνηδες. Εμείς είμαστε Βλάχοι. Στη γλώσσα τη δικιά μας λεγόμαστε Ριμένοι. Για μας λέμε Ριμένος και για τους άλλους Γκρέκος. Αλλά αφού οι άλλοι μας έλεγαν Καραγκούνηδες, λέγαμε κι εμείς στα ελληνικά ότι είμαστε Καραγκούνηδες»*, Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 8-4-2016.

[20] Η περιοχή της Ακαρνανίας και της Αιτωλίας ονομαζόταν Κάρλελι στα χρόνια της οθωμανικής περιόδου.

αποκτήσουν δικαιώματα νομής στις χειμερινές βοσκές της Ακαρνανίας αρχικά και αργότερα και στις θερινές βοσκές της ορεινής Αιτωλοακαρνανίας (επαρχίες Ευρυτανίας, Βάλτου και Τριχωνίδας), καθώς και τα εμπόδια που συναντούν. Ο νομαδικός τους βίος συνεχίζεται μέχρι και τη δεκαετία του 1850.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται τη μετάβαση των Βλάχων από το νομαδισμό στη μόνιμη εγκατάσταση, τις δυσκολίες που συναντούν, την ανασυγκρότηση των τσελιγκάτων τους και τη δημιουργία των βλάχικων οικισμών δυτικά του Αχελώου ποταμού, σε περιοχές όπου παραχείμαζαν τις προηγούμενες δεκαετίες. Ακόμη, εξετάζεται η προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες και διερευνώνται οι σχέσεις τους με τους εντόπιους κατοίκους της Ακαρνανίας και οι συγκρούσεις με άξονα την κυριότητα στο χώρο στα πρώτα χρόνια της μόνιμης εγκατάστασης.

Στο τρίτο κεφάλαιο μελετώνται οι τρόποι με τους οποίους οι βλάχικες κτηνοτροφικές κοινότητες της Ακαρνανίας οικειοποιήθηκαν το χώρο υιοθετώντας μέσα στο χρόνο στρατηγικές και πρακτικές που τους βοήθησαν να αντιμετωπίσουν τους περιορισμούς και τις δεσμεύσεις του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τις ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν και μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτισμικών συστημάτων μετέτρεψαν το χώρο σε τόπο με συγκεκριμένη ταυτότητα και εμφανή τα βασικότερα γνωρίσματα του πολιτισμού των βλάχικων αυτών κοινοτήτων. Εξετάζεται ακόμη η διαδικασία συγκρότησης του κατεξοχήν δομημένου χώρου, του οικισμού, καθώς και το πώς αποτυπώθηκαν σε αυτόν η σχέση ανθρώπου–φύσης από τη μια και οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους από την άλλη.

Στο τέταρτο κεφάλαιο διερευνώνται οι σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των Βλάχων της Ακαρνανίας και των άλλων πληθυσμών που κατοικούσαν ήδη στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και ζητήματα συλλογικών ταυτοτήτων με κυρίαρχο αυτό της βλάχικης καταγωγής του συγκεκριμένου πληθυσμού. Στις πρόσφατες δεκαετίες η επιτέλεση της βλάχικης ταυτότητας – ως ιδιαίτερης, συμπληρωματικής στην εθνική ταυτότητας ή ως ετερότητας - και η αναγνώρισή της τόσο από τους «άλλους» όσο και τους ίδιους, ιδιαίτερα τις νεότερες γενιές, λαμβάνει χώρα μέσω πολλών δημόσιων δράσεων και εκδηλώσεων, όπως την ανέγερση μνημείων, την ανάδειξη ιστορικών ηρωικών προσώπων, την προβολή της χορευτικής τους παράδοσης, την αναβίωση ή επαναχρησιμοποίηση εθιμικών πρακτικών, την ανάκληση ή την επινόηση μύθων και θρύλων, τη σύσταση και λειτουργία Λαογραφικών Μουσείων κλπ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο διερευνώνται οι διαδικασίες προσαρμογής στις νέες μορφές παραγωγικής και κοινωνικής συγκρότησης, καθώς και στο πλαίσιο της

ενσωμάτωσης των νέων κοινοτήτων στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και στις κρατικές δομές. Εξετάζονται οι διαδικασίες κοινωνικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών εξαιτίας αλλαγών στις γεωγραφικές συνθήκες, στον τεχνολογικό εξοπλισμό, στη σύνθεση του πληθυσμού ή σε σχέση με ζητήματα συλλογικών ταυτοτήτων. Μελετώνται ακόμη οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού των βλάχικων κοινοτήτων σε ό,τι αφορά την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και ιδιαίτερα τις συλλογικές νοοτροπίες και οι επιπτώσεις στις τοπικές κοινότητες, καθώς και η αστικοποίηση ως ένα πολιτισμικό φαινόμενο που σφραγίζει τη ζωή των κοινοτήτων τις τελευταίες δεκαετίες.

Κεφάλαιο 1ο

Οι Βλάχοι νομάδες της Ακαρνανίας

1.1 Η Ακαρνανία στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα

Στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας στη Βαλκανική Χερσόνησο συντελέστηκαν σημαντικές δημογραφικές ανακατατάξεις με μεγάλη και συνεχή μετακίνηση πληθυσμών από τις πεδινές περιοχές προς τα βουνά. Στις πεδιάδες εγκαταστάθηκαν οι Οθωμανοί κατακτητές και σημαντικό μέρος του γηγενούς πληθυσμού αναγκάστηκε να αναζητήσει ασφαλές καταφύγιο στις ορεινές περιοχές της χερσονήσου[21]. Οι μετακινήσεις αυτές συνέβαιναν κυρίως όταν επικρατούσε ανασφάλεια, σε περιόδους ληστρικών επιδρομών, σε περιπτώσεις λοιμικών επιδημιών, σιτοδειών, αλλά και σε κάθε επιδείνωση της οικονομικής τους εκμετάλλευσης, σε κάθε νέα προσπάθεια φεουδαλοποίησης των εύφορων πεδινών εκτάσεων[22].

Οι βασικότερες παραγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων την περίοδο αυτή ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Στις ορεινές περιοχές κύρια παραγωγική δραστηριότητα ήταν η κτηνοτροφία, ενώ στους κάμπους επικρατούσε η γεωργία. Με την επικράτηση του θεσμού του τσιφλικιού[23] περιορίστηκε το δυναμικό και η απόδοση της γεωργίας καθώς οι πεδινές κυρίως περιοχές πέρασαν στα χέρια των μουσουλμάνων τσιφλικάδων και πολύ μεγάλες εκτάσεις έμειναν σταδιακά ακαλλιέργητες[24]. Η ανάπτυξη του τσιφλικιού επέφερε μια παράλληλη άνθιση της νομαδικής ποιμενικής οικονομίας. Ένα μέρος των κατοίκων των ορεινών περιοχών βρήκε τότε διέξοδο και ευκαιρία να αναπτύξει τη νομαδική και την ημινομαδική κτηνοτροφία. Καθώς κατείχαν

---

[21] Βλ. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού,* Θεσσαλονίκη, 1964, τομ. Β΄, σ. 95. Βασίλης Γ. Νιτσιάκος, «Από τα «Κονιαροχώρια» στις σύγχρονες κοινότητες της περιοχής Αμπελώνα», *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 98.

[22] Βλ. Κωστής Μοσκώφ, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909,* Αθήνα 1974 (α΄εκ. 1972) σ. 75.

[23] *«Το τσιφλίκι αποτελεί μια μορφή μεγάλης εγγείας ιδιοκτησίας, η οποία καλλιεργείται από γεωργούς στη βάση του κολιγικού συστήματος. […] χρησιμοποιήθηκε για μεγάλα αγροκτήματα που προοδευτικά μετατρέπονταν σε οιονεί ατομικές ιδιοκτησίες. Αυτή η μορφή ιδιοκτησίας ήταν αίτιο και αποτέλεσμα της αποσύνθεσης του οθωμανικού φεουδαλικού συστήματος που άρχισε το 17ο αιώνα με τη διείσδυση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος»,* Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Τσιφλίκι και τσελιγκάτο: Η συμπληρωματικότητα δύο κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών», *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 91.

[24] *«Χαρακτηριστικό του τσιφλικιού […] είναι η εκτατική καλλιέργεια, στα πλαίσια της οποίας μεγάλες εκτάσεις, τμήματα του τσιφλικιού, έμεναν κατά διαστήματα ακαλλιέργητες και νοικιάζονταν σε κτηνοτρόφους ως βοσκοτόπια»* Βασίλης Γ. Νιτσιάκος, ό.π., 92-93. Αναλυτική αναφορά για το Τσιφλίκι στο Βεργόπουλος Κ., *Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα, Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας,* Εξάντας, Αθήνα 1975 και Καραβίδας Κ. Δ., *Αγροτικά: Μελέτη Συγκριτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1931.

ήδη τα απαραίτητα για τη θερινή περίοδο ορεινά λιβάδια, εξασφάλιζαν χώρους διαχείμασης των κοπαδιών τους ενοικιάζοντας τις ακαλλιέργητες εκτάσεις των τσιφλικιών.

Η περιοχή της Ακαρνανίας από τα τέλη του 15ου αιώνα[25] μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αποτελούσε μέρος του σαντζακίου του Κάρλελι[26]. Η σύσταση του μικρού αυτού σαντζακίου είναι πολύ πιθανόν να έγινε μετά την κατάληψη της Βόνιτσας και της Αγίας Μαύρας (Λευκάδας) το 1479 από τους Οθωμανούς. Αρχικά διοικούνταν από σαντζάκμπεη και πρωτεύουσα του σαντζακίου ήταν το Αγγελόκαστρο. Κατά τον 17ο αιώνα οι καζάδες του σαντζακίου του Κάρλελι ήταν έξι: Αγγελόκαστρο, Βόνιτσα, Αγία Μαύρα (Λευκάδα), Βραχώρι, Ξηρόμερο και Βάλτος[27].

Το 1684 η Βόνιτσα και η Λευκάδα κυριεύθηκαν από τους Βενετούς και έπαψαν να αποτελούν μέρος του Κάρλελι. Ακόμη, στα τέλη του 17ου αιώνα σημειώθηκαν μεταβολές στη συγκρότηση της κεντρικής διοίκησης του Κάρλελι. Η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε από το Αγγελόκαστρο στο Βραχώρι[28], ενώ το Κάρλελι υπάχθηκε «*εις την κατηγορία των σαντζακίων των παραχωρουμένων ως χας πασά ή προσώπου της αυλής του σουλτάνου υπό διοικητήν, εκπρόσωπον αυτών, μουτεσελλίμην, δι' ο ονομάζεται και μουτεσελλιμλίκιον του Κάρλελι*»[29].

Από το 1788 ο Αλή πασάς, διοικητής του σαντζακίου των Ιωαννίνων, άρχισε να επεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις του Κάρλελι με διάφορες προφάσεις με

---

[25] *«Η σημερινή Αιτωλοακαρνανία, εξαιρουμένης της Ναυπάκτου, κατεκτήθη υπό των Οθωμανών σταδιακώς. Το 1449, ως ήδη ελέχθη, οι μέχρι του έτους τούτου κύριοι της χώρας Τόκκοι απώλεσαν το μεγαλύτερον μέρος αυτής, το 1460 ηλώθη το Αγγελόκαστρον και το 1479 υπό του Γκεντούκ Αχμέτ πασά κατελήφθη η Βόνιτσα, ως και η παρακειμένη νήσος Αγία Μαύρα (Λευκάς)».* Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, Η Διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την τουρκοκρατίαν (1393 - 1821) : συμβολή εις την μελέτην της Επαρχιακής Διοικήσεως του κυριάρχου Οθωμανικού Κράτους, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φιλοσοφική Σχολή (Διατριβή επί διδακτορία), Εν Αθήναις 1971, σ. 73.

[26] *«Το πιθανώτερον κατά την τελευταίαν ταύτην χρονολογίαν (1479) εγένετο και η οργάνωσις διά λόγους στρατηγικούς της μικράς ταύτης χώρας μετά της Αγίας Μαύρας εις σαντζάκιον ονομασθέν Κάρλελι (Qarli-eli), ήτοι χώρα του Καρόλου εκ του ονόματος των σπουδαιοτέρων πρώην κυριάρχων Τόκκων, Καρόλου του Α' (1405 ή 1408 -1429) και Καρόλου του Β΄ (1429-1448). Την ονομασίαν διετήρησεν η περιφέρεια μέχρι της εθνικής ανεξαρτησίας των Ελλήνων, εις το στόμα δε του λαού και μετά ταύτην».* Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.,* σ. 73.

[27] Για περισσότερες λεπτομέρειες Βλ. Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.,* σσ. 73-86 Βλ. ακόμη, Νεραντζής Ιωάννης, «Το Σαντζάκιον του Κάρλελι στην περίοδο της τουρκοκρατίας στη Ελλάδα», περιοδικό ΤΑ ΑΙΤΩΛΙΚΑ, (της 'Αιτωλικής Πολιτιστικής Εταιρείας'), τεύχ. 6, Ιαν.-Ιούν. 2006, σσ. 91-96.

[28] *«Φθίνοντος του 17 αιώνος σημειούνται μεταβολαί εις την συγκρότησιν της κεντρικής διοικήσεως του Κάρλελι. Μεταφέρεται η πρωτεύουσα αυτού από του Αγγελοκάστρου εις Βραχώριον»,* Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.,* σ. 75.

[29] Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.,* σ. 75.

σκοπό να περιλάβει το μικρό αυτό σαντζάκιο υπό την εξουσία του[30]. Η Πύλη τότε παραχώρησε το Κάρλελι ως χας στη Μιχρισάχ βαλιδέ σουλτάνα[31]. Ο διαχειριστής των οικονομικών αυτής, ο βαλιδέ κεχαγιάς Γιουσούφ, διόρισε μουτεσελλίμην του Κάρλελι τον εξάδελφό του Γιουσούφ αγά, ο οποίος έφθασε στο Βραχώρι το πιθανότερο τους πρώτους μήνες του 1799. Τη θέση του διατήρησε, με εξαίρεση ένα χρόνο, μέχρι το 1805. Το 1806, όλο το Κάρλελι, μετά και τον θάνατο της βαλιδέ, και μέχρι το 1820 περιήλθε υπό την εξουσία του Αλή Πασά[32].

Εικόνα 2, Χάρτης της περιοχής με την ονομασία Κάρλαλι, 1829[33]

---

[30] Βλ. Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.*, σ. 77.

[31] Το σαντζάκι του Κάρελι (Αιτωλία και Ακαρνανία), το οποίο περιείχε *«το Μεσολόγγιον, Ανατολικόν, Βλοχόν, Ξηρόμερον, Βάλτον και Βόνιτσαν, εμπεριελαμβάνετο εις την διοίκησιν του σαντζακίου της Ευρίπου. Αλλ' επειδή το δέκατον του σαντζακίου του Καρελίου είχε δοθή εις την βαλιδέ (μητέρα του Σουλτάνου), διά να το νέμεται, αύτη κατώρθωσε να διορίζεται εις αυτό ο διοικητής κατευθείαν από την Πόρταν και υπό το όνομα Κάρελι-μουσελίμ να αναγνωρίζεται μόνον από τον πασάν της Ευρίπου»,* Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμος 4, σ. 285.

[32] *«Των ενεργειών του γενομένων γνωστών εις την Κωνσταντινούπολιν δι' απεσταλμένων, η Πύλη παρεχώρησε το Κάρλελι ως χας εις την Μιχρισάχ βαλιδέ σουλτάναν. Ο διαχειριστής των οικονομικών της βαλιδέ κεχαγιάς Γιουσούφ διώρισε μουτεσελλίμην τον εξάδελφόν του Γιουσούφ αγάν, όστις αφίχθη εις Βραχώριον το πιθανώτερον κατά τους πρώτους μήνας του 1799. Την θέσιν του διετήρησε με την εξαίρεσιν ενός έτους μέχρι του 1805. Ο Αλής μη τολμών να έλθη εις σύγκρουσιν με πρόσωπον ισχυρόν εν Κωνσταντινουπόλει, εις επιστολήν του (1803) προς τον μουτεσελλίμην υποκρίνεται φιλίαν μεν προς αυτόν, φιλίαν δε και σεβασμόν προς τον προστάτην τούτου βαλιδέ κεχαγιάν. Εν τω μεταξύ το 1804 επέτυχε να συμπεριλάβη εις το «κράτος» του το βοεβοδαλίκιον του Ανατολικού και Μεσολογγίου, το οποίον δεν ανήκεν εις το χας της βαλιδέ σουλτάνας. Το 1806 πλέον όλον το Κάρλελι, μετά και τον επισυμβάντα, ως φαίνεται, θάνατον της βαλιδέ, περιήλθεν εις την εξουσίαν του Αλή»,* Γιαννόπουλος Γ. Ιωάννης, *ό.π.*, σ. 77-78.

[33] Turkey II. Containing the Northern Part of Greece. Published under the Superintendence of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge. London, Baldwin & Cradock, 1st November 1829,

Ο Leake, που επισκέφθηκε την περιοχή της Ακαρνανίας το Μάρτιο του 1809, αναφέρει πως η περιοχή παρουσίαζε σημαντική μείωση πληθυσμού, ενώ πολλοί οικισμοί είχαν εγκαταλειφθεί από τους κατοίκους τους[34]. Ένα από τα δεινά που αντιμετώπιζε ο χωρικός του Ξηρομέρου και μία από τις αιτίες της φυγής των κατοίκων από την περιοχή ήταν τα κονάκια τα οποία ήταν υποχρεωμένος να δίνει στους Αλβανούς στρατιώτες[35]. Το υπερβολικό αυτό κόστος της φροντίδας των Αλβανών στρατιωτών προέκυψε μετά τον θάνατο του Γιουσούφ Αγά, όταν ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων απέκτησε τον Μουκατά[36] του Κάρλελι και έστειλε τους Αλβανούς στην περιοχή[37].

Μία άλλη εξίσου σημαντική αιτία της ερήμωσης της περιοχής του Ξηρομέρου ήταν η εκμετάλλευση των γεωργών/κατοίκων των χωριών από τους κοτζαμπάσηδες ή τους προεστούς της περιοχής. Για παράδειγμα, οι κάτοικοι του χωριού Πρόδρομος Ξηρομέρου[38] την εποχή εκείνη, σύμφωνα με τον Leake[39], πλήρωναν στους σπαχήδες τα 2/15 της σοδειάς τους και το υπόλοιπο τους ανήκε. Αλλά οι Κοτζαμπάσηδες ή οι Προεστοί των παραλιακών χωριών τους απαγόρευαν να μεταφέρουν το καλαμπόκι τους ή όποιο άλλο προϊόν προς πώληση σε κάποιο λιμάνι της περιοχής, στο Σκάλωμα Δραγαμέστου ή αλλού, και να το πουλήσουν στους νησιώτες σε καλή τιμή. Το αγόραζαν οι ίδιοι ως διαμεσολαβητές σε πολύ χαμηλότερη τιμή. Την ίδια τακτική χρησιμοποιούσαν οι προεστοί και για το βελανίδι[40], που μάζευαν οι κάτοικοι της

---

https://www.bergbook.com/htdocs/woda/data/demo/descriptions/20072.htm, προσπελάστηκε στις 12-12-2015.

[34] *«Αυτή η περιοχή αποτελείται από σκληρό ασβεστόλιθο που καλύπτεται από γόνιμο έδαφος το οποίο ταΐζει πάρα πολλά πρόβατα και βόδια και έχει και κάποια μέρη όπου καλλιεργούν σιτάρι και κριθάρι. Αυτά και η παραγωγή των βελανιδιών που είναι σκορπισμένες στα δάση, κάποτε συντηρούσαν ένα αξιοσέβαστο αριθμό ανθρώπων στις πόλεις της Κατούνας και του Μαχαλά οι οποίες τώρα είναι απλά χωριά ενώ πολλοί μικρότεροι οικισμοί έχουν πια εγκαταλειφθεί. Οι Αιτωλικές πεδιάδες, αν και καλλιεργούνται ακόμη σε μεγάλο βαθμό και έχουν περισσότερο πληθυσμό από την Ακαρνανία, έχουν και αυτές παρακμάσει με την ίδια αναλογία και ενώ πριν κάποιοι από τους Μπέηδες του Βραχωρίου αντλούσαν 3000 λίρες από την περιουσία τους σε γη, τώρα το εισόδημά τους έχει μειωθεί στο ένα τρίτο»,* Leake W. M., *Travels in northern Greece, Vol III*, J. Rodwell, London 1835, σ. 499.

[35] Leake W. M., ό.π., σ. 519.

[36] Στην οθωμανική αυτοκρατορία προσδιόριζαν με τον όρο mukata'a φορολογικές ενότητες ή περιοχές, τμήματα αγαθών του κράτους ή άλλες πηγές εσόδων τις οποίες, για να διευκολυνθεί το κράτος στο έργο του, τις παραχωρούσε σε iltizâm, δηλαδή σε ιδιώτες υπό προθεσμία(tahvi). Παραχωρούνταν προς ενοικίαση με δημοπρασία (müzayede) σε εκείνον που προσφέρόταν να εξοφλήσει το δημόσιο θησαυρό με το υψηλότερο ποσό, Gerbe H., MUKĀTA'A, The Encyclopaedia of Islam, VII, σ. 508a.

[37] Leake, *ό.π.*, σ. 499-500.

[38] *«Ο προεστός του Πρόδρομου, ο οποίος είναι πάνω από 70 χρονών, θυμάται ότι κάποτε ήταν 60 ή 70 σπίτια στο χωριό του, τώρα είναι μόνο 6»,* Leake, *ό.π.,* σ. 514. Σύμφωνα με τον Pouqueville, που επισκέφθηκε την Ακαρνανία το 1807, στον Πρόδρομο ζούσαν 10 οικογένειες, Πριόβολος Ευθύμιος Α., Η Αιτωλοακαρνανία με τα μάτια των περιηγητών, Αιτωλοακαρνανικός τύπος, Αθήνα 2004, σ. 131.

[39] Leake William Martin, ό.π., σ. 515-516.

[40] «*Οι Προδρομίτες καλλιεργούν σιτάρι και κριθάρι και μαζεύουν από τους λόφους βελανίδια, κηκίδια και ένα σπόρο ή μούρα που τα χρησιμοποιούν για βαφές που λέγεται μερζόσπορος»*, Leake, *ό.π.,* σ. 515.

περιοχής από το Δάσος της Μάνινας, με αποτέλεσμα τα έσοδα των γεωργών να είναι ελάχιστα και να μην επαρκούν για τη επιβίωσή τους.

Ακόμη, σύμφωνα πάντα με τον Leake, οι μόνιμοι κάτοικοι του Ξηρομέρου δεν μπορούσαν, συμπληρωματικά προς τις γεωργικές τους δραστηριότητες, να εκτρέφουν και κοπάδια ζώων, καθώς οι βοσκότοποι της περιοχής ανήκαν ή στον Αλή Πασά των Ιωαννίνων[41] και την οικογένειά του ή σε πλούσιους Οθωμανούς ή σε νομάδες κτηνοτρόφους, οι οποίοι νοίκιαζαν τα λιβάδια αυτά από τους παραπάνω[42].

Αλλά το χειρότερο απ' όλα ήταν η βαρύτατη φορολογία με την οποία επιβαρύνονταν οι γεωργοί/μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής την εποχή εκείνη[43]. Στο παρακάτω απόσπασμα περιγράφεται ο τρόπος φορολόγησης των μόνιμων κατοίκων και η εκμετάλλευσή τους από τις τοπικές αρχές. *«Το κεφαλιάτικο ή χαράτσι είναι 7 πιάστρες για κάθε αρσενικό άνω των 10 ετών, μέσα στο οποίο συμπεριλαμβάνεται μισή πιάστρα για τα έξοδα του Προεστού του Τραγαμέστη, την διοικούσα πόλη της περιοχής, ή των ατόμων που στέλνει εδώ να τα μαζέψουν. Τα βόστινα τα οποία πληρώνονται στον Σπαχή, είναι κεφαλικός φόρος των 60 παράδων για κάθε παντρεμένο και 30 παράδες για κάθε ανύπαντρο άνδρα. Τα χρέη, όπως ονομάζονται οι φόροι συνολικά, ανέρχονται στον Πρόδρομο σε σχεδόν 500 πιάστρες τον χρόνο για κάθε οικογένεια, ένα μεγάλο μέρος των οποίων αποτελούνται από το μερίδιο σε μια αυθαίρετη επιβολή στο χωριό από τον Προεστό του Τραγαμέστη για την εξόφληση της αξίωσης του Βεζίρη για το Κάρλελι, για να καλύψουν τα έξοδα των στρατευμάτων, ή των ταξιδιών, ή των πολέμων, ή για οποιοδήποτε άλλο πρόσχημα, και για το ποσό αυτό υποτίθεται ότι είναι υπόλογος στην Υψηλή Πύλη, αλλά που στην πραγματικότητα δεν του το ζητά κανένας. Ο Χοντζαμπάσης συναθροίζει και μοιράζει το ποσό στις διάφορες περιοχές, ανάλογα με τον πληθυσμό τους. Κάθε ένας από αυτούς μετά προσθέτει στο συνολικό ποσό τα έξοδα που αυτός αναλαμβάνει ή υποτίθεται ότι έχει αναλάβει, για ταξίδια που κάνει για να επισκεφθεί τον*

---

[41] *«Η περιουσία του Αλή πασά έφθανε τα 935 τσιφλίκια, από τα οποία τα 172 στη Φθιώτιδα και στην Αιτωλοακαρνανία»,* Στουρνάρας Γρηγόρης Ι., *Η οργάνωση και χρήση του χώρου στην περιοχή των Τρικάλων κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο,* Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2002, σ. 57.

[42] *«Ένα άλλο μειονέκτημα για το οποίο παραπονιούνται οι Προδρομίτες καθώς και οι χωρικοί από τα άλλα μικρά χωριά της Ακαρνανίας είναι ότι ενώ περιβάλλονται από βοσκοτόπια, δεν έχουν την δυνατότητα να έχουν κοπάδια καθόλου γιατί όλα αυτά ανήκουν στον Βεζίρη και τους γιούς του, ή σε πλούσιους Τούρκους ή σε άλλους που πληρώνουν τον Βεζίρη για άδεια να ταΐσουν τα κοπάδια τους σε αυτό το μέρος της χώρας, τα οποία είναι υπό την φροντίδα των Βλαχιοτών ή των Αλβανών από το Όρος Πίνδος»,* Leake, *ό.π.,* σ. 516-517.

[43] *«Άλλα, ακόμα και αυτή η καταπίεση, που εμποδίζει τον άνθρωπο της βιομηχανικής εποχής να εφαρμόσει τα διαθέσιμα μέσα προς όφελος του, ή να μεταφέρει τους καρπούς της εργασίας του στην πιο επικερδή αγορά, είναι λιγότερο θλιβερή από τους άμεσους φόρους και τους εκβιασμούς που συχνά του στερούν σχεδόν όλα του τα κέρδη»,* Leake, *ό.π.,* σ 517.

Βεζίρη ή για να διασκεδάσει και να φιλοξενήσει Τούρκους και στρατιώτες, ή για τα άλογα που έχει προς το δημόσιο συμφέρον, ή για κάθε άλλο εύλογο πρόσχημα. Αυτός ο φόρος είναι τόσο αυθαίρετος όσο και αυτός που βάζει ο Βεζίρης στην περιοχή, αλλά ο Προεστός πλουτίζει πολύ γρήγορα, εκτός και εάν τύχει να είναι άνθρωπος με εξαιρετική ανθρωπιά, μόνο που δεν μπορεί να είναι πολλοί τέτοιοι σε μια χώρα όπου η τιμή και η ειλικρίνεια ενθαρρύνονται ελάχιστα»[44].

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, πολλοί γεωργοί/μόνιμοι κάτοικοι εγκατέλειψαν την περιοχή της Ακαρνανίας και μεγάλες εκτάσεις έμειναν ακαλλιέργητες[45]. Η γεωργική παραγωγή μειώθηκε σημαντικά και λόγω έλλειψης εργατικών χεριών, αλλά και λόγω καταστροφών από αντίξοες καιρικές συνθήκες και ληστρικές επιδρομές[46]. Μεγάλο μέρος των καλλιεργήσιμων εκτάσεων οι Οθωμανοί τσιφλικάδες το νοίκιαζαν στους νομάδες κτηνοτρόφους ως χειμερινά λιβάδια και με τον τρόπο αυτό εξασφάλιζαν ένα σίγουρο εισόδημα. Το ίδιο συνέβαινε και με τις μεγάλες εκτάσεις βοσκοτόπων της περιοχής, που ανήκαν κυρίως στον Αλή Πασά των Ιωαννίνων και την οικογένειά του. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ιδιαίτερα η νομαδική και ημινομαδική κτηνοτροφία στην περιοχή της Ακαρνανίας την εποχή εκείνη και αρκετοί Βλάχοι/Ριμένοι από τα ορεινά θερινά λιβάδια της Πίνδου να επιλέγουν τη γειτονική Ακαρνανία για να παραχειμάσουν.

1.2 Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας στις αρχές του 19ου αιώνα

Οι Βλάχοι κτηνοτρόφοι που παραχείμαζαν στην Ακαρνανία από τις αρχές του 19ου αιώνα ανήκαν στον κλάδο των Ριμένων Βλάχων, γνωστών και ως Αρβανιτόβλαχων. Σύμφωνα με τον Κουκούδη[47], οι Αρβανιτόβλαχοι είχαν γίνει στην πλειοψηφία τους νομάδες κτηνοτρόφοι κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, είχαν σχηματίσει ανεξάρτητες φάρες και φαλκάρια και διασκορπίζονταν σε διάφορα μέρη

---

[44] Leake, *ό.π.,* σ 517-518.

[45] *«Η εγκατάλειψη της οθωμανικής υπαίθρου είναι ένα γεγονός που πιστοποιείται από ένα πλήθος συγγραφέων. Όλοι οι ευρωπαίοι ταξιδιώτες των βαλκανικών επαρχιών διαπιστώνουν την συνεχή ελάττωση του πληθυσμού. Οι πλείστοι συγγραφείς πιστοποιούν μία σοβαρότατη έλλειψη αγροτικών χειρών. ... Οι μετακινήσεις αυτές των πληθυσμών καταλήγαν πάντα στην προοδευτική εγκατάλειψη της αγροτικής εργασίας και στην ανάπτυξη των κτηνοτροφικών, βιοτεχνικών, θαλασσίων και εμπορικών δραστηριοτήτων. Ακόμη και η ανάπτυξη της ληστείας εντός του πλαισίου αυτών των μετακινήσεων πρέπει να εγγραφεί»,* Βεργόπουλος Κώστας, *ό.π.*, σ. 80.

[46] Βλ. Γιαννόπουλος Ιωάννης Γ., «Τα τσιφλίκια του Βελή πασά υιού του Αλή πασά», Μνήμων 2 (1972) σ. 141.

[47] Κουκούδης Αστέριος Ι., *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, τόμος Β΄*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 282-284.

της Ηπείρου και της Αλβανίας. Στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων χρησιμοποίησε τους νομαδικούς πληθυσμούς των Αρβανιτόβλαχων για την επίτευξη της εποικιστικής πολιτικής του μεταφέροντάς τους από μία περιοχή σε άλλη. Τότε και κάτω από αυτές τις συνθήκες δημιουργήθηκε στις νότιες πλαγιές του όρους Ντεμέρτσικα, δίπλα σχεδόν στη σημερινή συνοριακή γραμμή Ελλάδας-Αλβανίας, ο οικισμός Μπιτσικόπουλο[48] από νομάδες Αρβανιτόβλαχους, από τους οποίους ένα μέρος τους παραχείμαζε στην περιοχή της Κονίσπολης κοντά στους Αγίους Σαράντα.

Σύμφωνα με τον Μεντή[49], την περιοχή της Ντεμέρτσικας άρχισαν να βόσκουν τσελιγκάτα Αρβανιτόβλαχων από τη Φράσιαρη, την Κολόνια και το Πρεμέτι μετά το 1770. Τα μεγαλύτερα τσελιγκάτα ήταν των οικογενειών Τσιάρα και Πίνα, που ήταν δύο μεγάλες οικογένειες από τη Φράσιαρη. Αυτοί ξαναζωντάνεψαν τον εγκαταλειμμένο από τους Βλάχους Καραγιανναίους οικισμό Μποσκόπουλο, τον οποίον ονόμασαν Παγιουχώρα-Παλιοχώρι. Από την οικογένεια Τσιάρα στο Παλιοχώρι αναδείχτηκαν δύο μεγάλοι τσελιγκάδες, ο Τσιαραώσης και ο Κατσιάρας. Κορυφαίος των Τσιαραώσηδων υπηρξε ο Γιάγκος Τσιαραώσης. Από την άλλη μεγάλη οικογένεια Πίνα, αναδείχτηκε μεγάλος τσέλιγκας ο Κώτσιου-Πίνα, αργότερα Κωτσιουμπίνα. Άλλες οικογένειες στο Παλιοχώρι ήταν του τσέλιγκα Ντάγια, αργότερα Νταγιάντα, του Γιάννη Τάση, απ' όπου μετά από χρόνια στο Ξηρόμερο προήλθαν τα σόγια Γιαννάκης και Μαρούσος, των Νούσια, Πούλιου, Τσιέπα, Σιδέρη, Ντούκα[50], Θώμου, Μπέκου, Ναούμη, Σκούπρα, Τόγια, Ζιώγα, Νίτσια, Τέγα, Πόρκου, Τσέλιου, Πέτρα, Λίλη, Φέρα, Μπίντα, Κάκου, Γκάμπου, Γίτσα, Τσίτσια ή Τσιούτσια. Ακόμη, η οικογένεια Στάκου ή Στάικου απ' όπου προήλθαν οι οικογένειες Νάτσια, Νατσίκου και Κολέμπα. Επίσης οι οικογένειες Μπούμπα, Πόπου, Καραμάνη, Μάνη, Μάρη κ.ά.[51].

Όταν στις αρχές του 19ου αιώνα το σαντζάκιον του Κάρλελι περιήλθε υπό την εξουσία του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, ένας σημαντικός αριθμός Ριμένων/Αρβανιτόβλαχων νομάδων από το Μπιτσικόπουλο-Παγιουχώρα και την ευρύτερη ορεινή περιοχή (Νταγκλί, Πρεμετή, Κολώνια) μετακινήθηκε στην περιοχή του Κάρλελι κατά τους χειμερινούς μήνες αναζητώντας ευρύχωρα χειμερινά λιβάδια

[48] Βοσκόπουλο-Μποσκόπουλο-Μπιτσικόπουλο-Παγιουχώρα, σύμφωνα με άλλες πηγές, Βλ. Μεντής Χαράλαμπος Κ., *Μηντζηντέη Βρούτε: Ο τόπος μας*, Γιάννενα 2011, σ. 35-39.
[49] Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.*, σ. 35-47.
[50] Από το σόι Ντούκας προήλθε το σόι Μπίκας, που συναντάμε σήμερα στη Γουριώτισσα, Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.,* σ. 53.
[51] Όπως αναφέρουμε στη συνέχεια, σχεδόν όλες αυτές τις οικογένειες τις συναντάμε τον 19ο αιώνα και στους Βλάχους που παραχείμαζαν στην Ακαρνανία.

για τα κοπάδια τους. Αποδεικνύεται από πολλές γραπτές πηγές, ότι οι Βλάχοι παραχείμαζαν με τα κοπάδια τους στην Ακαρνανία το αργότερο από τις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Leake αναφέρει πως μεγάλες εκτάσεις της περιοχής της Ακαρνανίας ενοικιάζονταν από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων ως χειμερινοί βοσκότοποι σε κτηνοτρόφους και κυρίως σε Βλάχους από το Όρος Πίνδος[52], ενώ και ο ίδιος συνάντησε στη διαδρομή του μεγάλα κοπάδια από πρόβατα, τα οποία φρόντιζαν Βλάχοι Καραγκούνηδες από τα όρη της Πίνδου[53]. Την πληροφορία αυτή επιβεβαιώνει και ο Κρέμος[54], καθώς υποστηρίζει πως η πεδιάδα της Λεπενούς στα χρόνια του Αλή Πασά έμενε ακαλλιέργητη λόγω της μείωσης των κατοίκων της περιοχής και ενοικιαζόταν από τους χριστιανούς Αρβανιτόβλαχους Καραγκούνηδες, νομάδες κτηνοτρόφους καταγόμενους από την επαρχία της Κολόνιας, ως χειμερινός βοσκότοπος.

Πολύτιμες πληροφορίες για την παρουσία των Βλάχων στην Ακαρνανία στις αρχές του 19ου αιώνα μας δίνει σχετικό έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων[55]. Σύμφωνα με αυτό μεγάλες εκτάσεις οι οποίες βρίσκονταν στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας[56] ενοικιάστηκαν από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων το φθινόπωρο του 1812 ως χειμερινοί βοσκότοποι σε βλάχους[57]-νομάδες κτηνοτρόφους.

---

[52] Leake, *ό.π.*, σ. 499-517.

[53] *«Into the direct road from Skortus to Prodromo, -pass through some large flocks of sheep, which are attended by Vlakhiote Karagunidhes of Mount Pindus»*, Leake W. M., *ό.π.*, σ. 513, *«in less than half an hour arrive at the summit of the ridge, when there appears before us a vast extent of velanidhi woods, frequented only by robbers, or by Karagunidhes with their flocks»*, Leake, *ό.π.*, σ. 519.

[54] *«Διαβαίνων τις από το ανατολικόν μέρος της Αιτωλίας τον Αχελώον ποταμόν διά την Ακαρνανία απαντά εις τας όχθας του εις το νυν λεγόμενον Σοροβίγλι τα ερείπια της μητροπόλεως των Ακαρνάνων, Στράτος ή και Στράτιον παρ' Έλλησιν ονομαζομένης, της οποίας η πολύλοφος θέσις, η έκτασις, η περιφέρεια και τα μνημεία της αποδεικνύουσιν ότι ήτό ποτε μία μεγαλούπολις περιφανής και διάσημος, εξ ής άρχεται η ευφορώτατη και ωραία πεδιάς Λεπενού ονομαζομένη την επωνυμία λαβούσα από την παραπλησίαν αυτής μικράν κωμόπολιν, ούτως ονομαζόμενην, και εκτείνεται κατ' ευθείαν ως έγγιστα των τριών ωρών. Η δε περιφέρειά της δύναται να είνε επέκεινα των δώδεκα ωρών, ήτις διά την έλλειψιν των κατοίκων μένουσα ακαλλιέργητος χρησιμεύει διά την του χειμώνος τροφήν των ποιμνίων. Εν τη εποχή του Αλή πασά, όστις οικειοποιήθει άπασαν την Αιτωλία συν τη Ακαρνανία διά της δυναστείας ως ιδιοκτησίαν του. Ηγόραζον διά διαταγής του καθ' έκαστον τον χόρτον της πεδιάδος ταύτης με αρκετόν ενοίκιον, οι Αρβανιτόβλαχοι Καραγγούνιδες επονομαζόμενοι κι από την επαρχίαν της Κολιώνιας καταγόμενοι χριστιανοί κατά την θρησκείαν διά τα ποίμνιά των, ο αρχιποιμήν των οποίων ωνομάζετο Γιάγκος. ...»*, Κρέμος, Γεώργιος Π., «Ιστορικά Επανορθώματα: Α΄ Αλή Πασάς», Παρνασσός τόμος Η΄, τεύχος Β΄, 1884, σ. 141-142.

[55] Έγγραφο-δεφτέρι 614/25-10-1812 του Αλή Πασά των Ιωαννίνων με το οποίο μοιράζονται τα χειμαδιά της Ακαρνανίας (Κάρλελι) στους βλάχους. Βλ. Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά Συλλογής Ι. Χώτζη Γενναδίου βιβλιοθήκης της Αμερικάνικης Σχολής Αθηνών, τόμος Β΄ (1809-1817)*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2007, σ. 309-311, καθώς και Βασιλείου Αντώνης Β., *Τοπωνυμικό της Βλαχόφωνης (Καραγκούνικης) περιοχής της Ακαρνανίας*, Εκδόσεις γράμμα, Αθήνα, 2012, σ. 292-297.

[56] Τα ονόματα των χωριών και τα τοπωνύμια δείχνουν ότι η ρύθμιση αυτή αφορά μια ευρύτερη πεδινή ζώνη εντός του σημερινού νομού Αιτωλοακαρνανίας από το Βάλτο ως την περιοχή του Μεσολογγίου, Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *ό.π.*, σ 309.

[57] Οι βλάχοι δεν είναι απαραίτητο να είναι όλοι Βλάχοι (μιλούν τη βλάχικη γλώσσα), δεδομένου ότι την εποχή εκείνη ο όρος αυτός χρησιμοποιείται συνεκδοχικά για το σύνολο των νομάδων κτηνοτρόφων.

Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν Βλάχοι/Ριμένοι. Τους Βλάχους αυτούς τους συναντάμε να παραχειμάζουν στο μεγαλύτερο μέρος της Ακαρνανίας, καθώς και σε περιοχές της Αιτωλίας, μεταξύ αυτών και περιοχές όπου τελικά δεν δημιουργήθηκαν μόνιμοι βλάχικοι οικισμοί. Αναλυτικότερα: Το χειμώνα του 1812-1813 ο Γιάνκο Φουσέκης[58] και ο Μπούτζο Παπάς[59] παραχείμαζαν στο Σπάρτο[60] Ακαρνανίας και την ευρύτερη περιοχή του[61], ο Μάνες του Τάκου[62] στην περιφέρεια του Στάνου Ακαρνανίας, ο Κώστα Καραλής[63] μαζί με άλλους δύο συνεταιρισμένους αρχιποιμένες

---

[58] Το όνομα αυτό εμφανίζεται σε συμβολαιογραφικές πράξεις στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας με τον χαρακτηρισμό Καρακούνης. *«Χρήστος Γιάνκου Φουσέκης Καρακούνης διαμένων εις Σκοθροπά* (Σκότρυπα) *εις την περιφέρειαν Αστακού, αγωγιάτης»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 552/1840, *«Χρήστος Γιάνκου Φουσέκη, διαμένων εις την θέσιν Αρκουδόβατο της περιφερείας Αστακού, αγωγιάτης»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 651/1840

[59] Με το επώνυμο Παππάς συναντάμε σε αρχεία στα ΓΑΚ, τους εξής αρχιποιμένες: *«Κώστας Παππάς, Καραγκούνης, Αρχιποιμήν, κάτοικος εις Μάννινα της Ακαρνανίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 74/1837, «9. Σπύρος Παπάς, Δήμος Οινιάδος, Χωρίον Μάνινα … 24. Γεώργιος Παπάς, Δήμος Αστακού, Χωρίον Μάνινα … Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 », ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538, *«Σπύρο Παππά και Σπύρο Ζώγα, αρβανιτόβλαχους αρχιποιμένες κατοίκους εις Παλαιομάνινα»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Αιτωλικού αρ. 287/1856.

[60] Σε διάφορες πηγές συσχετίζουν τους Βλάχους που παραχείμαζαν στο Σπάρτο με εκείνους που εγκαταστάθηκαν αργότερα στο Σοροβίγλι-Στράτος. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο Γιάνκος Φουσέκης είχε το ίδιο όνομα με τον αρχιποιμένα Γιάνκο που παραχείμαζε στην περιφέρεια της Λεπενούς. Άλλωστε το όνομα Γιάνκος ήταν πολύ συνηθισμένο στους Βλάχους της Ακαρνανίας. Ο γιος όμως του Γιάνκου Φουσέκη διέμενε το 1840 στην περιφέρεια του Αστακού. Ενδεικτικά παραθέτω ένα απόσπασμα από σχετικές πηγές: *«Σύμφωνα με την παράδοση στην περιοχή του χωριού Σπάρτο Αμφιλοχίας είχαν τοποθετηθεί ως παραχειμάζοντες οι Καραγκούνηδες του χωριού Στράτος, πριν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στον σημερινό οικισμό. Τη συγκεκριμένη πληροφορία τη διασώζει ο Κρεκούκιας Δ.* (Χειρόγραφο υπ' αριθ. 888 του αρχείου του Κέντρου Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών, 1967, σ. 332-384)*, ο οποίος μάλιστα αναφέρει και το τοπωνύμιο Καραγκουνοκάλυβα, όνομα ορεινής τοποθεσίας καθώς και το τοπωνύμιο Βλυχά (τα), στα οποία εγκαταστάθηκαν οι Καραγκούνηδες με προτροπή του Αλή Πασά. Στην εγκατάσταση των Καραγκούνηδων στο Σπάρτο αντέδρασαν οι ντόπιοι με επικεφαλής τον Γιώργο Θώμο εκδίωξαν τους Καραγκούνηδες απ' την περιοχή»*, Βασιλείου Αντώνης Β., *Τοπωνυμικό της Βλαχόφωνης (Καραγκούνικης) περιοχής της Ακαρνανίας*, Εκδόσεις γράμμα, Αθήνα, 2012, σ. 41.

[61] *«Τα χειμαδιά οπού μοιράζονται των βλαχών ως κάτωθεν- 1812: Ιωά(ννινα): οκτωμβρίου: 25:-*
ο γιάνκο φουσέκης και μπούτζο παπάς, το σπάρτο και τα κεντρώματα είχαν και την πατερίνζα, και την επήρεν ο τόλης με προσταγήν αυθεντικήν και του προσετέθησαν η δόριζα, το κάστρον και ο αηλιάς γρ: 9361», Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*.

[62] Το επώνυμο Τάκος υπάρχει και σήμερα στα βλάχικα χωριά Όχθια και Αγράμπελο. Το συναντάμε και σε διάφορα αρχεία στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας: *« …, Μήτρος Τάκου, Αναστάσιος Νήτας και Γεωργάκης Νάτζια, διαμένοντες εις Γαλιτζά εντός του Δήμου Μαραθίας, άπαντες ποιμένες»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 122/1838, *«Ο Γεωργάκης Τάκου Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Δραγαμέστου»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 474/1840, *«Γεώργιος Τάκου Πίνας, Καρακούνης δημότης του Δήμου Σολίου, διαμένων προσωρινώς εις την θέσιν Αγραπιδιαίς Καλογερικαίς της περιφερείας του Δήμου Αστακού, ποιμήν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 652/1840, 680/1841*, «Γεώργιος Τάκου Πίνα, Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος Βαρνάκου του Δήμου Σολίου»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 766/1841.

[63] Το επώνυμο αυτό το συναντάμε σε αρχείο στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας. *«Κώστας Καραλή Καρακούνης, αρχιποιμήν, κάτοικος εις Παπαδάτες του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 246/1839. Ακόμη, *«Αθανάσιος Καραλής Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 248/1839.

στον Αετό[64], Κομποτή, Αχερά, Κανδήλα και άλλες περιοχές του Ξηρομέρου, ο Γιαννάκης Ράπο Τίκα[65] ανατολικά του Αχελώου ποταμού στις περιοχές της Αιτωλίας Μάραθον[66], Κάκαβον και Κούντρους[67], κοντά στο Αιτωλικό. Ο Δημήτρης Κουτζομπίνας[68] χρησιμοποιούσε ως χειμαδιά την Ποδγορά Βάλτου, την Πρεβέντζα, το

[64] Στον Καζά του Ξηρομέρου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας εμφανίζονται δύο οικισμοί με το όνομα Αετός. Ο Αετός 1 με 230 οικογένειες το 1521, 59 οικογένειες το 1732 και μόνο 15 οικογένειες το 1815 και ο Αετός 2 με 34 οικογένειες το 1521, 11 οικογένειες το 1732, ενώ το 1815 δεν εμφανίζεται στα σχετικά κατάστιχα , Kiel Machiel, "Population and settlement of sandjak of Karli-illi – Aetolia/Akarnania- during the Turkokratia" στο Β΄ Διεθνές ιστορικό και αρχαιολογικό συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας, Β΄ τόμος, Αγρίνιο 2004, σ. 722.

[65] Το επώνυμο αυτό το συναντάμε σε αρχεία στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας. *«… και Κώστας Ραποτίκα άπαντες Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 336/1839*, «Κώστας Ραποτίκα, αγωγιάτης, Δημήτριος Θανάσι Ραποτίκα, ποιμήν, και Χρυσάφο χήρα του ποτέ Νικολάου Κακαράντζα, μετερχομένη οικιακά έργα και οι τρεις Καρακούνιδες, κάτοικοι χωρίου Μύλας του Δήμου Οινιάδος,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 893/1842.

[66] Στην περιοχή του Αιτωλικού με ταχυδρομικό κώδικα 30400 αναφέρεται οικισμός με το όνομα Μάραθος Μεσολογγίου, ο οποίος βρίσκεται ανατολικά του Αιτωλικού στους πρόποδες του Αρακύνθου. Ακόμη, *«Προς Α. της κωμοπόλεως* (Αιτωλικού) *μετά τον ελαιώνα υπέρκειται σειρά του Αρακύνθου, αρχομένη από του Ευήνου ποτ., ην καλούσι Μάραθον, εξ ου σχηματίζονται δύο χείμαρροι χυνόμενοι εις την λιμνοθάλασσα Αιτωλικού. […] Εν τω μέσω των υπωρειών του Μαράθου ½ ώραν από του Αιτωλικού υπάρχει το Κεφαλόβρυσον»,* Νουχάκης Ιωάννης Εμμ., Χωρογραφία: Γεωγραφία, Ιστορία, Στατιστική πληθυσμού και αποστάσεων, Κουσουλινός (γ΄ έκδοση), Εν Αθήναις 1901, σ. 253.

[67] Ο Δήμος Αιτωλικού αποτελείτο το 1836 από το Αιτωλικόν και τον οικισμό Κούντερος, Δρακάκης Αλέξ. Θ. – Κούνδουρος Στυλ. Ι., Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους, Τόμος Α΄, Αθήνα 1939, σ. 48 .

[68] Το επώνυμο αυτό απαντάται σήμερα στην Παλαιομάνινα, ενώ εμφανίζεται σε πολλά αρχεία Ενδεικτικά: α. *«οι ευπειθέστατοι πρόκριτοι των 350 οικογενειών Καραγκούνιδων Αλβανιτοβλάχων Νικόλαος Κουτσομπίνας, Στέργιος Σιδέρης»* ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων (1837), Φ. 1902, προβ. 70, β. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, γ. *«Νικόλαος Κουτζομπίνας, Αρχιποιμήν, κάτοικος εις χωρίον Καλίτζα του Δήμου Εχίνου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 3021/*1843, «Χρήστος Πούλιου Τάσιου, ποιμήν κάτοικος Καλίτζας του Δήμου Εχίνου εις την εκείσε στάνην του αρχιποιμένος Νικολάκη Κιουτζομπίνα»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 1008/1843, δ. *«… 51. Νικόλαος Κουτζουμπίνας, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Καλίτζα … Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843»* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 539, ε. Δύο φορές στον Οριστικό Κατάλογο του Δήμου Αστακηνών (Χωρίον Μάνινα Βλυζανών) του 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, στ. Μία φορά στον Εκλογικό Κατάλογο του Δήμου Οινειαδών (χωρίον Παλαιομάνινας) του 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3, ζ. Στο Μητρώο Αρρένων Παλαιομάνινας με πρώτη αναφορά στον Κουτσομπίνα Φώτιο του Γεωργίου, με έτος γέννησης το 1853, κ.α.

Μαλατέικον και την γύρω περιοχή, *«ο νάτζιος*[69] *και νούσιας*[70] *και στέργιος*[71] *του τζάτζη*[72] *το δραγαμέστον*[73]*»*[74] και ο Τέγας[75] του Γιάνκου τις περιοχές *«βάλτον, ξερολίλαδον, τζούκα*[76]*, σκορέικον και κανκάδι»*[77], κοντά στο Ανοιξιάτικο Αμφιλοχίας.

---

[69] Σήμερα δεν υπάρχει τέτοιο επώνυμο στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Προέρχεται από το όνομα Αθανάσιος-Νάσσιος-Νάτζιος. Αναφέρεται όμως σε αρκετά αρχεία άλλοτε ως όνομα και άλλοτε ως επώνυμο. α. *«Δημήτριος Νάτζιος, Καραγκούνης, ποιμήν κάτοικος εις χωρίον Μήλαν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου Φ. 1, αρ. 385/1835, *«Γεωργάκης Νάτζια, διαμένων εις Γαλιτζά εντός του Δήμου Μαραθίας, ποιμήν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, Φ. 1, αρ. 122/1838, *«Κώστα Νάτζια Σταΐκου Καρακούνη αρχιποιμένος διαμένοντος εις την περιφέρειαν του Δήμου Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, Φ. 1, αρ. 223/1839, β. *«526. Δήμος Νάτζηος, ετών 49, ετερόχθων, ποιμήν, ... 533. Χρήστος Νάτζηας, ετών 33, ετερόχθων, ποιμήν, ... 552. Μήτρος Νάτζιας, ετών 40, ετερόχθων, ποιμήν»,* Βουλευτικός Κατάλογος του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου του έτους 1844, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, προβ. 24-25, γ. *«475. Φώτος Νάτζας, ετών 38 και 777. Νάτζιος Μότζος, ετών 55, ποιμένες, με πρώτη διαμονή στο Δήμο κατά το 1830 και ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας»,* στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 642 και 668 και δ. *«Νάτζιος Μπότζιος, ετών 59, ετερόχθων, ποιμήν»,* στον Εκλογικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1851, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 740.

[70] Το επώνυμο Νούσιας ή Νούσας υπάρχει ακόμη και σήμερα στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας (Αγράμπελο, Παλαιομάνινα, Γουργιώτισσα). Εμφανίζεται ως όνομα αλλά και ως επώνυμο σε πολλά αρχεία. Ενδεικτικά: α. *«Νούσας Χρήστου Σταΐκου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Αιτωλικού, Φ. 2, αρ. 16/1836, *«Νούσα Χρήστου, Γκαραγκούνη, αρχιποιμένα, κάτοικο Χρυσοβήτζης»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 86/1837, *«Μήτρος Νούσας, Βλαχοποιμήν, κάτοικος του χωρίου Χρυσοβίτζας της επαρχίας Ακαρνανίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 1, αρ. 32/1837, *«Αδελφοί Στέφος Νούσας και Δημήτριος Νούσας, Αρχιποιμένες, κάτοικοι του χωρίου Χρυσοβίτζας του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 346/1840, β. *«Καρακούνη Νούσα ξένον»*, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1838), Φ. 123, προβ. 88-91, γ. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, δ. Τρεις φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.7, ε. Πέντε φορές στον Οριστικό Κατάλογο του Δήμου Αστακηνών (Χωρίον Στουρνάρι Χρυσοβίτζας) του 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ.6, στ. Πωλητήριο συμβόλαιο του 1850, κ.α. Ο Νάτζιος και ο Νούσας εμφανίζονται σε κάποια αρχεία του 1835-1847 με το επώνυμο Σταΐκου. Από αυτό εκτιμούμε πως ήταν συγγενείς, ίσως και αδέρφια, παιδιά του Χρήστου Σταΐκου.

[71] Το Στέργιος εδώ ίσως είναι όνομα και πρόκειται για τον γιο του Τζάτζη, Στέργιος του Τζάτζη, όπως συνηθίζεται ακόμη και σήμερα να αποκαλούνται οι άντρες στα βλάχικα χωριά αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Ελλάδας. Το συναντάμε όμως και ως επώνυμο Στεργίου ακόμη και σήμερα στην Παλαιομάνινα και στη Γουριώτισσα, αλλά και ως Στέργιος ή Στέργιου και Στέριου σε αρκετά αρχεία στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας. *«Αδάμος Στέριου, σκουτέρης του Κάσκαρη»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Αιτωλικού, αρ. 91/1835, *«Δήμος Στέργιου Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Δραγαμέστου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 306/1839, *«Παναγιώτης Στέργιος, Καρακούνης κάτοικος εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, αγωγιάτης»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 503/1840, *«Γιαννάκης Στέργιου, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις θέσιν Χονοβίνα εις την στάνην του Θύμνιου Καραμάνη της περιφερείας Κατοχής του Δήμου Οινιάδος»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 734/1841, κ.ά.

[72] Το επώνυμο Τζάτζης δεν υπάρχει σήμερα σε κανένα από τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Αναφέρεται σε κάποια αρχεία άλλοτε ως όνομα και άλλοτε ως επώνυμο. α. *«Νικόλαος Τζάτζη Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 271/1839, *«Νικόλαος Τζάτζας και Χρήστος Γιάννου Κοτήτζα Καρακούνιδες αγωγιάτες κάτοικοι εις την στάνην του Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 521/1840, *«Νικόλαος Τζάτζος, Σπύρος Τέκας κάτοικοι εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κατά την θέσιν του Αννίνου της περιφερείας χωρίου Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, ... άπαντες Καρακούνιδες Βλαχοποιμένες αγωγιάτες»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ.

Ακόμη, κάποιοι Βλάχοι αρχιποιμένες με τη στάνη τους το χειμώνα του 1812-1813 παραχείμαζαν σε περιοχές όπου αργότερα εγκαταστάθηκαν μόνιμα άλλες βλάχικες ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, ο Νικόλας του Νάση Πάγγνου[78] χρησιμοποιούσε ως χειμαδιά την μισή Μάνινα[79], την Μίλα[80], την Παλαιοκατούνα (Λεσίνι), τη

719/1841, β. Στον Εκλογικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1851, εμφανίζεται ο Τζάτζης Καραγκούνης, ετών 55, με πρώτη διαμονή στο Δήμο κατά το 1830, ιδιοκτήτης κινητής περιουσίας, ποιμένας, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 738.

[73] Το Δραγαμέστο αναφέρεται στον κατάλογο Φιλητά (βλ. Σπ. Αραβαντινός, Ιστορία, σελ. 610) ως τσιφλίκι του Αλή πασά· δεν γνωρίζουμε όμως ούτε τη χρονολογία που εγκαθιδρύθηκε ούτε τον ακριβή τύπο αυτής της τσιφλικικής σχέσης. Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά, ό.π.,* σ 500.

[74] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*

[75] Συνηθίζουν ακόμη και σήμερα στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας τα αγόρια να τα προσφωνούν με το όνομα του πατέρα τους, μερικές φορές και με το όνομα του παππού τους. Λένε, για παράδειγμα, Νίκος Κώστα ή Νίκος Κώστα Χρήστου. Εδώ εκτιμώ ότι ο Τέγας είναι ο γιος του Γιάνκου, ονόματος πολύ συνηθισμένου στους Βλάχους της Ακαρνανίας. Ο Τέγας είναι ο Στέργιος στη βλάχικη γλώσσα. Ως επώνυμο το Τέγας υπάρχει και σήμερα στη Γουριώτισσα. Το συναντάμε και σε αρκετά αρχεία άλλοτε ως όνομα και άλλοτε ως επώνυμο. α. *«Γεωργάκης Τέγας και Ευαγγέλης Κήτα Τάμπας, ποιμένες Καραγκούνιδες κάτοικοι εις θέσιν Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 368/1840, β. *«623. Σπύρος Τέγας, ετών 53, … 709. Γάτζιας Τέγας Θύμνιος, ετών 46, 710. Γιαννάκης Τέγας Θύμνιος, ετών 47, 711. Τέγας Θύμνιος, ετών, 69, ποιμένες, ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας, με πρώτη διαμονή στο Δήμο κατά το 1830»,* Βουλευτικός Κατάλογος του Δήμου Αστακού του 1847, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 654 και 662.

[76] Το Τοπικό Διαμέρισμα Ανοιξιατίκου απλώνεται στα βόρεια του Δήμου Αμφιλοχίας και σε απόσταση 14 χιλιομέτρων από την πόλη. Αποτελείται από τους Οικισμούς Ανοιξιατίκου, Κατάφουρκου, Ξηρολίβαδου, Αγίας Τριάδας, Μαυροράχης, Μονής Ρέθα, Ξηρολίβαδου, Πετράλωνα, Προφήτη Ηλία, Τσούκα, Σκρέϊκο, Τριανταφυλλούλα και Πτελέα με συνολικό πληθυσμό 1555 κατοίκους, http://www.amfiloxia.gov.gr/Default.aspx?tabid=236, προσπελάστηκε στις 16-12-2015.

[77] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*

[78] Το επώνυμο Πάγγιος και Πάγγειος απαντάται σήμερα στα Όχθια. Εμφανίζεται σε πολλά αρχεία. *Ενδεικτικά: α. «Νικόλαο Πάγγιο, κάτοικον Λεπενούς», ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες* Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 1, αρ. 203/1835, *«Αποστόλης Πάγγιος, κάτοικος εις Λεπενού, και …, αμφότεροι Αρχιποιμένες Καρακούνιδες»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 5931/1846, *«Αποστόλης Πάγγειος, αρχιποιμήν, κάτοικος Λεπενούς του Δήμου Αμβρακίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 10334/1849, β. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, γ. Δύο φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου (Κοινότητα Λεπενούς) του έτους 1844, ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, δ. Δύο φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου (Κοινότητα Λεπενούς) του έτους 1850, ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, ε. Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων με πρώτη αναφορά στον Πάγγιο Σπυρίδωνα του Γεωργίου, με έτος γέννησης το 1871, στ. Στο Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου του 1878 κ.α.

[79] Η Μάνινα ήταν κατοικημένη περιοχή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 62 οικογένειες το 1521, 105 οικογένειες το 1562, 6 οικογένειες το 1684, 15 οικογένειες το 1732, ενώ το 1815 δεν εμφανίζεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723.

[80] Μύλα, χωριό του Δήμου Οινιάδος, από τη σύσταση του Δήμου αυτού το 1836, Δρακάκης Αλέξ. Θ. – Κούνδουρος Στυλ. Ι., *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων... τ. Α΄*, 1939, σ. 44. Η Μίλα ήταν κατοικημένη περιοχή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 22 οικογένειες το 1562, 4 οικογένειες το 1684, 1 οικογένεια το 1732, ενώ το 1815 δεν εμφανίζεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723.

Μαγούλα[81] Χατζήμπεγη, το Μοριστιάνο[82], το Μάστρο και το Αηλιώτικο[83]. Επίσης, ο Σιδέρης[84] *«την γαλετζά, πρόδρομο, ρούστα[85], ριγανιώτικον και πεστιανά»[86]*.

Τέλος, στο παραπάνω δεφτέρι αναφέρονται και κάποιοι Βλάχοι οι οποίοι το χειμώνα του 1812-13 ενοικίασαν περιοχές, στις οποίες εγκαταστάθηκαν μόνιμα δεκαετίες αργότερα. *«Ο Γιάνκος[87] το μισόν λεπενόν, παλιόφορνον[88] και το κομμάτι μαχαλιότικον, ... ο Μπίτας[89] του Γιάνκου, το σοροβίγλι[90], κρουεκούκι[91] και ματζούκι»[92]*,

---

[81] Η Μαγούλα ανήκει στο Τοπικό Διαμέρισμα Νεοχωρίου του Δήμου Μεσολογγίου και βρίσκεται ανατολικά του Αχελώου, λίγα χιλιόμετρα νότια του Νεοχωρίου στην περιοχή της Αιτωλίας. Τοπωνύμιο και οικισμός Μαγούλα υπάρχει και βορεια βορειοανατολικά του Αιτωλικού κοντά στο φαράγγι της Κλεισούρας, το οποίο πιθανότατα να ταυτίζεται με τη Μαγούλα Χατζήμπεγη.

[82] Στο Δήμο Ωλενείας της επαρχίας Μεσολογγίου συμπεριλήφθηκαν το 1836 εκτός από τη Σταμνά και το Αγγελόκαστρο και τα χωριά Μρέσακος, Μουρτσιάνου (Λυσιμαχία) και Άγιος Ηλίας (κοντά στη Σταμνά), Δρακάκης Αλέξ. Θ. – Κούνδουρος Στυλ. Ι., *ό.π.*, 1939, σ. 48.

[83] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*

[84] Το επώνυμο Σιδέρης απαντάται σήμερα στα Όχθια και στη Στράτο. Εμφανίζεται: α. ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων (1837), Φ. 1902, προβ. 69-70, β. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, γ. *«57. Στέργιος Σιδέρης, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Μαχαλά. Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »*, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 539, δ. Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων με πρώτη αναφορά στον Σιδέρη Γεώργιο του Μιχαήλ, με έτος γέννησης το 1860, ε. Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου με πρώτη αναφορά στον Σιδέρη Στέργιο του Βασιλείου, με έτος γέννησης το 1854, κ.α.

[85] Η Ρούστα ήταν κατοικημένη περιοχή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 12 οικογένειες το 1521, 38 οικογένειες το 1562, 15 οικογένειες το 1684, ενώ το 1732 εμφανίζεται εγκαταλελειμμένη και το 1815 δεν αναφέρεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723.

[86] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.,* Πρόκειται για περιοχές κοντά στα χωριά Πρόδρομο, Σκουρτού, Γουριώτισσα και Ρίγανη Ακαρνανίας.

[87] Το επώνυμο αυτό απαντάται σήμερα στη Στράτο και στα Όχθια. Εμφανίζεται σε πολλά αρχεία. Ενδεικτικά: α. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, β. Έξι φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου (Κοινότητα Λεπενούς) του έτους 1844, ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, γ. *«Λάμπρος Γιάνκος, Καραγκούνης, κάτοικος Λεπενούς, ποιμήν»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 1, αρ. 267/1835, *«Μίχος Γιάνκος, ποιμήν, κάτοικος του χωρίου Λεπενού του Δήμου Στράτου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, *αρ*. 896/1841, *«εις την στάνην του Αρχιποιμένος Μήχα Γιάνκου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 744/1841, *«Απόστολο Γιάνκο Καρακούνη, Αρχιποιμένα και κτηματία, κάτοικο Λεπενούς»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 3810/1843, *«Χρήστος Γεωργάκης Γιάνκος, ποιμήν και κτηματίας, Καρακούνης, κάτοικος εις το χωρίον Λεπενού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, Φ. 2, αρ. 6599/1847, δ. Πέντε φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου (Κοινότητα Λεπενούς) του έτους 1850, ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, ε. Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου με πρώτη αναφορά στον Γιάγκα Νικόλαο του Δημητρίου, με έτος γέννησης το 1862, στ. Στο Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου του 1878 κ.α.

[88] Το Παλιόφορνο-Paleo Furno Βάλτου το 1521 ήταν κατοικημένη περιοχή με 121 οικογένειες, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 722.

[89] Το επώνυμο Μπίτας απαντάται σήμερα στην Παλαιομάνινα, ενώ εμφανίζεται: α. Δύο φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου (Κοινότητα Λεπενούς) του έτους 1844, ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.6, β. Πέντε φορές στον Εκλογικό Κατάλογο του Δήμου Οινειαδών (χωρίον Παλαιομάνινας) του 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3 και γ. Στο Μητρώο Αρρένων Παλαιομάνινας με πρώτη αναφορά στον Μπίτα Αναστάσιο του Βασιλείου, με έτος γέννησης το 1850.

[90] Το Σουροβίγλι το 1521 ήταν κατοικημένη περιοχή με 101 οικογένειες, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 722

[91] Κρουεκούκι λεγόταν το σημερινό Καστράκι Βάλτου.

[92] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*

ο Νταγιάντας[93] τη Χρυσοβίτσα[94] Ξηρομέρου και την περιοχή του Αγράμπελου[95] και *«ο λάμπρος[96] γιάνκου[97], το κούτζη[98] και το μάκρησι και πα(πα)δάτου[99]»*[100].

Τα περισσότερα από τα παραπάνω ονόματα των Βλάχων που παραχείμαζαν στην Ακαρνανία στα χρόνια του Αλή Πασά των Ιωαννίνων αναφέρονται και σε άλλο αρχείο της εποχής του Αλή Πασά[101]. Εδώ συναντάμε τους Βλάχους: Γιάνκο

---

[93] Το επώνυμο Νταγιάντας απαντάται σήμερα στο Αγράμπελο και στη Γουριώτισσα. Εμφανίζεται σε πολλά αρχεία. Ενδεικτικά: α. *«Δημήτριος Νταγιάντας, κάτοικος Χρυσοβίτζας του Δήμου Μαραθίας, Καραγκούνης, Αρχιποιμήν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 637/1839, *«Φώτος Νταγιάντας Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 311/1839, *«Νικολός Νταγιάντας, Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβήτζης του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 364, 365/1839, β. Σε έγγραφο-επιστολή προς τον Βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα το 1839, γ. *«22. Δημ. Νταγιάντας, Δήμος Αστακού, Χωρίον Χρυσοβίτσης Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538, δ. Έξι φορές στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.7, ε. Έντεκα φορές στον Οριστικό Κατάλογο του Δήμου Αστακηνών (Χωρίον Αγραμπέλου του Προδρόμου) του 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, στ. Στο Μητρώο Αρρένων Αγραμπέλων με πρώτη αναφορά στον Νταγιάντα Παναγιώτη του Πέτρου, με έτος γέννησης το 1859, κ.α.

[94] Η Χρυσοβίτσα Ξηρομέρου το 1521 είχε 89 οικογένειες, το 1562 135 οικογένειες, το 1684 23 οικογένειες, το 1732 31 οικογένειες, ενώ το 1815 είχε μόνο 10 οικογένειες, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 722

[95] *«ο νταγιάντας τη χρυσοβίτζα και γράμπελον, γρ. 6019»,* Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*. Τα Αγράμπελα ήταν χωριό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 36 οικογένειες το 1521, 10 οικογένειες το 1684, ενώ το 1732 εμφανίζεται ως εγκαταλελειμμένο και το 1815 δεν αναφέρεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 722.

[96] Το επώνυμο Λάμπρος υπάρχει και σήμερα στο χωριό Όχθια. Το όνομα αυτό εμφανίζεται σε διάφορα αρχεία: α. *«Λάμπρος Γιάνκος, Καραγκούνης, κάτοικος Λεπενούς, ποιμήν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 267/1835, β. Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων με πρώτη αναφορά στον Λάμπρο Χρήστο του Αναστασίου, με έτος γέννησης το 1844, γ. *«Προς νομήν των ζώων των υπό τον αρχιποιμένα Γρηγόριον Λάμπρου αλβανοποιμενικών οικογενειών, Αθ. Λάμπρου, Γιωργ. Μπίτα, Δημ. Νούσια»,* Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περειφερείας Λεπενούς Δήμου Στράτου, 8-5-1878.

[97] Εδώ δεν είμαστε βέβαιοι αν οι παραπάνω ποιμένες Μπίτας του Γιάνκου, Τέγας του Γιάνκου και Λάμπρος Γιάνκου ήταν συνεταιρισμένοι ποιμένες-σμίχτες του Γιάνκου που παραχείμαζε στην περιφέρεια της Λεπενούς, όπως αναφέρεται ή αφήνεται να εννοηθεί στις παρακάτω πηγές: Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά Συλλογής Ι. Χώτζη Γενναδίου βιβλιοθήκης της Αμερικάνικης Σχολής Αθηνών, τόμος Β΄ (1809-1817),* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2007, σ. 309 και Βασιλείου Αντώνης Β., *Τοπωνυμικό της Βλαχόφωνης (Καραγκούνικης) περιοχής της Ακαρνανίας*, Εκδόσεις γράμμα, Αθήνα, 2012, σ. 292-293. Το πιο πιθανό είναι να πρόκειται για το πατρώνυμό τους, όπως συνηθίζεται ακόμη και σήμερα στους Βλάχους της Ακαρνανίας, ο Μπίτας, γιος του Γιάνκου, ο Τέγας (Στέργιος), γιος του Γιάνκου και ο Λάμπρος, γιος του Γιάνκου. Το όνομα Γιάνκος-Γιάννος ήταν σε συχνή χρήση στους Βλάχους-Καραγκούνηδες.

[98] Περιοχή στην περιφέρεια της Λεπενούς.

[99] Οι Παπαδάτες Ξηρομέρου ή Παπαδάτος το 1521 είχε 64 οικογένειες, το 1562 75 οικογένειες, το 1684 40 οικογένειες, το 1732 37 οικογένειες, ενώ το 1815 μόνο 20 οικογένειες, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723

[100] Έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, *ό.π.*

[101] Πρόκειται για αχρονολόγητο έγγραφο με πιθανή χρονολόγηση μετά το 1814 και αρ. εγγράφου 1121. Βλ. Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά Συλλογής Ι. Χώτζη Γενναδίου βιβλιοθήκης της Αμερικάνικης Σχολής Αθηνών, τόμος Γ΄,* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2007, σ. 653-656, και Βασιλείου Αντώνης Β., *ό.π.,* σ. 299-301.

Σκουτιέρμπαση[102], αρχηγό των τσελιγκάδων, Μπίτα του Γιάνκου, Νταγιάντη[103], Δημήτρη Κουτζομπήνη[104], Σηβέρη[105], Νικόλα του Νάσης Μπάκου[106], Λάμπρο του Γιάνκου, Νίκα Γκότη[107], Γιαννάκη του Ραποτίκα και Τζάτζο.

Εικόνα 3, Χάρτης Αιτωλίας και Ακαρνανίας[108]

---

[102] Σκουτέρμπασης ήταν ο αρχηγός των σκουτέρηδων, των τσελιγκάδων, Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *ό.π.,* τόμος Δ΄, σ. 273. Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για τον Γιάνκο, που στο δεφτέρι του Αλή Πασά εμφανίζεται να νοικιάζει το μισό Λεπενόν κ.α., ή αλλιώς Γιάνκο ή Γιάγκα Τσαραώση, που σύμφωνα και με τοπικές αφηγήσεις έσωσε κάποτε τον Αλή Πασά και έκτοτε είχε μαζί του πολύ καλές σχέσεις. Βλ. Στεργίου Δημήτρης Λ., *Τα Βλάχικα έθιμα της Παλαιομάνινας με αρχαιοελληνικές ρίζες,* Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2001, σ. 29-34 και Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.,* σ. 48.

[103] Πρόκειται για τον Νταγιάντα.

[104] Πρόκειται για τον Δημήτρη Κουτσομπίνα.

[105] Πρόκειται για τον Σιδέρη.

[106] Είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για τον Νικόλαο Νάση Πάγγιου.

[107] Ίσως πρόκειται για τον αρχιποιμένα Νίσκα ή Νίτζκα Βόντα ή Γκότα που παραχείμαζε το 1835 στην περιοχή της Κατοχής, σύμφωνα με αρχεία από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας: *«Αρχηπιμένα Νίσκα (και αλλού) Νίτζκα Βόντα Καρακούνι, ευρισκόμενον εις την Χονοβίνα Κατοχής»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Αιτωλικού, αρ. 94/1835 και *«Από την στάνην του Νίτζκα Γκότα»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Αιτωλικού, 1836.

[108] Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη, Εκδοτικός Οίκος Ελευθερουδάκης Α.Ε., Εν Αθήναις 1927.

1.2.1 Οι σχέσεις με την εξουσία και τους «άλλους»

Η προφορική τοπική ιστορία έχει διασώσει σημαντικές πληροφορίες για την παρουσία των Βλάχων νομάδων στην Ακαρνανία στις αρχές του 19ου αιώνα και για τις σχέσεις του αρχιτσέλιγκα Γιάνκου με την εξουσία και κυρίως με τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας πιστεύουν ότι ήρθαν στην περιοχή του Κάρλελι στα χρόνια του Αλή Πασά κι αυτό συνέβη χάρη στον Γιάνκο ή Γιάγκα, όπως επικράτησε να τον αποκαλούν αργότερα. Σύμφωνα με τον «μύθο» ο Γιάγκας είχε βοηθήσει τον Αλή Πασά, όταν εκείνος ήταν νέος και τον κυνηγούσαν «οι Τούρκοι», γι' αυτό αργότερα ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων τον θεωρούσε φίλο του, τον εμπιστευόταν[109] και επέτρεψε σ' αυτόν και τους άλλους Ριμένους να παραχειμάζουν με τα κοπάδια του στην περιοχή της Ακαρνανίας χωρίς να πληρώνουν φόρους[110]. Ο «μύθος» αυτός έχει διασωθεί στη συλλογική μνήμη τόσο των Ριμένων όσο και των Γκρέκων σε πολλές παραλλαγές, και χρησιμοποιείται πολλές φορές για να δικαιολογήσει τη μεγάλη περιουσία του Γιάγκα και των άλλων Βλάχων τσελιγκάδων της περιοχής, αλλά και τις διαμάχες με τους Γκρέκους της Ακαρνανίας και τους ελληνόφωνους νομάδες κτηνοτρόφους/Σαρακατσάνους που χρησιμοποιούσαν την ίδια περιοχή για χειμαδιό.

---

[109] Σύμφωνα με τον Μεντή, στη Ντεμέρτσικα, εξέχουσα μορφή στα χρόνια του Αλή Πασά ήταν ο Γιάγκος Τσιαραώσης. Η παράδοση στο Κεφαλόβρυσο Ιωαννίνων έχει διασώσει πολλούς μύθους και θρύλους σχετικούς με τον Γιάγκο. Στο βιβλίο του αναφέρονται αναλυτικά οι παρακάτω αφηγήσεις: α) Ο Γιάγκος έσωσε τον Αλή Πασά όταν εκείνος ήταν λήσταρχος και τον κυνηγούσαν οι Τούρκοι. Αργότερα, όταν ο Αλής έγινε πασάς, δεν ξέχασε τους Βλάχους απ' το Παλιοχώρι της Ντεμέρτσικας και τους περιέβαλε με την προστασία του. β) Ο Αλή Πασάς είχε στη Νεμέρτσικα 10.000 πρόβατα, τα οποία τα είχε εμπιστευτεί στον Γιάγκο Τσιαραώση. Ο Γιάγκος είχε και άλλα 20.000 πρόβατα δικά του. Ο Αλής είχε στο κοπάδι του ένα γιγαντόσωμο κριάρι με χρυσά κέρατα. Στον μόνο άνθρωπο που είχε εμπιστοσύνη, πως ποτέ δεν θα του έλεγε ψέματα, ήταν ο Γιάγκος ο φίλος του. Στη συνέχεια ο Αλής, για να δοκιμάσει την εμπιστοσύνη του Γιάγκου, έστειλε στη στάνη του κάποιον (τάχαμου) περιηγητή μαζί με μια πανέμορφη γυναίκα. Η γυναίκα έκανε τα γλυκά μάτια στον Γιάγκο και του ζήτησε να σφάξει το κριάρι με τα χρυσά κέρατα για να του κάνει τα χατίρια. Ο Γιάγκος το έσφαξε. Όταν ο Αλής τον κάλεσε στα Γιάννενα και τον ρώτησε πώς πάει το κοπάδι; τι κάνει το κριάρι με τα χρυσά κέρατα; ο Γιάγκος του απάντησε: Πασά μου το κριάρι το έσφαξα για ένα κολοφίλημα. Από τότε ο Αλή Πασάς είχε περισσότερη εμπιστοσύνη στον Γιάγκο, Μεντής Χαράλαμπος Κ., ό.π., σ. 48-49.

[110] Ενδεικτικά: *«Τον κυνηγάγανε τον Αλή Πασά οι Τούρκοι.. Ο Γιάγκας κούρευε τα πρόβατα και τον έκρυψε μέσα στα μαλλιά απ' τα πρόβατα. Μετά ο Αλή Πασάς τον ξεπλήρωσε δίνοντάς του αυτή εδώ την περιοχή να τη βοσκάει χωρίς φόρους. Αυτό έχει φτάσει σε μας σαν παράδοση»*, Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021. Βλ. επίσης, Στεργίου Δημήτρης Λ., *Τα Βλάχικα έθιμα της Παλαιομάνινας με αρχαιοελληνικές ρίζες,* Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2001, σ. 29-34. Σύμφωνα με το έγγραφο-δεφτέρι του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, που προαναφέραμε, το 1812 οι Ριμένοι που παραχείμαζαν στο Κάρλελι πλήρωναν φόρο για τα χειμερινά βοσκοτόπια της περιοχής. Βλ. Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 309-311.

Οι κάτοικοι της Λεπενούς, πολλοί εκ των οποίων είναι απόγονοι των ελληνόφωνων νομάδων κτηνοτρόφων[111], «θυμούνται» και αφηγούνται ότι οι σχέσεις των Ριμένων με τους Λεπενιώτες και τους ελληνόφωνους νομάδες κτηνοτρόφους ήταν ανταγωνιστικές και αρκετές φορές είχαν οδηγήσει σε συγκρούσεις και βιαιότητες[112]. Ενδεικτικά αναφέρονται τα παρακάτω: Ο Κατσαντώνης το χειμώνα έμενε στη Λεπενού με την οικογένειά του και τα κοπάδια τους. Ο Γιάγκος Καραγκούνης[113] τον κατηγόρησε στον Αλή Πασά για ζωοκλοπή. Τον συνέλαβαν οι Τούρκοι, τον βασάνισαν και τον πήγαν στα Γιάννενα στη φυλακή[114]. Ο Αλή Πασάς ζήτησε λύτρα από το πατέρα του για να τον αφήσει ελεύθερο και ο πατέρας του τα έδωσε. Αυτή η περιπέτεια ήταν η αιτία που ο Κατσαντώνης αποφάσισε να γίνει Κλέφτης[115]. Ακόμη αναφέρουν ότι ο Γιάγκας μαζί με τα δικά του κοπάδια φύλαγε και τα κοπάδια του Αλή Πασά και πως ο Γιωργοθώμος, γνωστός Κλέφτης της περιοχής, αποδεκάτισε τα κοπάδια του Αλή Πασά

---

[111] *«Το 80% από τους Λεπενιώτες τότε επί Τουρκοκρατίας ήταν κτηνοτρόφοι. Έμεναν οχτώ μήνες στη Λεπενού και τέσσερις μήνες το καλοκαίρι πήγαιναν στα βουνά, στα Άγραφα, στον ορεινό Βάλτο, στα Τζουμέρκα και αλλού»,* Γιάννης Κάτσιος, Λεπενού, 24-4-2021

[112] Ενδεικτικά: *«Επειδή ο Γιάγκας ήταν το αγαπητό παιδί του Αλή Πασά, τον είχε βάλει σε ένα μέρος που παλιά τόλεγανε Σοροβίλι περιοχή Λεπενούς. Όταν ο Αλή Πασάς έγινε κυρίαρχος, επειδή ο Γιάγκας κάπου τον είχε γλιτώσει, όταν τον κυνηγάγανε οι Τούρκοι, ως αντάλλαγμα τον έκανε, πώς να σου το πω, τσιφλικά κι έκανε κουμάντο αυτός στα κοπάδια του Αλή Πασά. Ερχότανε το χειμώνα εκεί στα Καραγκουνοκάλυβα, όπως το λέγαμε παλιά. Όταν διαφώνησε με τον Κατσαντώνη, τον κατηγόρησε στον Αλή Πασά ως λήσταρχο, ότι βοηθάει τους Κλέφτες, το Γιώργο Θώμο, και ότι τόκλεβε τα πρόβατα του Γιάγκα. Τους έπιασε ο Αλή Πασάς, τον Κατσαντώνη με την οικογένειά του, και μετά με πολλά λύτρα τους αφήσανε. Ο Γιάγκας όμως δεν τον είχε σε καλό μάτι τον Κατσαντώνη κι έλεγε στον Αλή Πασά ότι είναι ληστής και τόκλεψε τα τραϊά. Όταν πήγαν οι Τούρκοι εκεί πέρα, σε μια περιοχή δίπλα στο χωριό, εκεί που ξεχείμαζαν οι Κατσαντωναίοι, εκεί που είναι ο Αη Γιάννης, η Βρύση και το Τουρκόμνημα, πήγαν εκεί πέρα οι Τούρκοι να τ' πάρουν τα τραϊά που τους υπόδειξε ο Γιάγκας. Κι σκότωσε τον Τούρκο Μουσελίμ' ο Κατσαντώνης κι έφυγε στο βουνό. Εν τω μεταξύ πήραν την οικογένειά του κι έναν μπάρμπα του και τους πήγαν στην Άρτα, όπου πέθαναν στη φυλακή αυτοί. Κι ο Κατσαντώνης ορκίστηκε εκδίκηση κι έγινε αυτός που έγινε. Μετά ο Κατσαντώνης δεν μπόρεσε να βρει τον Γιάγκα, αλλά έκαψε τα Καραγκουνοκάλυβα, τους έσφαξε τα πρόβατα με το Γιώργο Θώμο και πήγε στα βουνά»*, Γιάννης Κάτσιος, Λεπενού, 24-4-2021

[113] Στη συλλογική μνήμη των Βλάχων/Ριμένων της Ακαρνανίας υπάρχουν πολλές αναφορές στην περίοδο αυτή και στις περισσότερες από αυτές κυρίαρχη μορφή είναι ο Γιάνκος Τσαραώσης, πρόγονος του Μίχα Γιάγκα που αργότερα εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Σοροβίγλι. Ενδεικτικά παραθέτω εδώ το παρακάτω απόσπασμα συνέντευξης, στο οποίο αναφέρεται ως Γιάγκας Τσαραώσης: *«Ο Γιάγκας Τσαραώσης ήταν μπράβος του Αλή Πασά. –Πού ξέρεις ότι λεγόταν Τσαραώσης; -Από τους παππούδες»,* Στέργιος Μπέκος, Στράτος, 27-12-2015.

[114] *«Σύμφωνα με την τοπική παράδοση ο Κατσαντώνης έμενε με τους γονείς του στη Λεπενού, όταν καταγγέλθηκε (το 1800 ή 1802), άδικα κατά κάποιους, στον Αλή Πασά, από κάποιον Γιάγκο Καραγκούνη, πως όλη η οικογένεια του Γιάννη Μακρυγιάννη προέβαινε σε συστηματική ζωοκλοπή σε όλη την ευρύτερη περιοχή. Τότε ο Αλή Πασάς διέταξε τη σύλληψή του μαζί με τον γιο του, τον Κατσαντώνη οι οποίοι και οδηγήθηκαν στις φυλακές των Ιωαννίνων. Ο Κατσαντώνης ορκίσθηκε τότε να ξεπλύνει τη ντροπή της οικογενείας του με τα όπλα, παρατώντας τη βοσκή. Έτσι αφού σκότωσε τον «μπουλούκμπαση» Γιάγκο Καραγκούνη, επιδόθηκε εν συνεχεία σε ληστείες και κλοπές, στην αρχή κατά των χαρατζήδων (δηλ. αυτών που εισέπρατταν τους φόρους για λογαριασμό των Τούρκων) και των σπαχήδων (εξισλαμισθέντων στρατιωτών ιππέων) του Αλή Πασά»*, στο Αντώνης Κατσαντώνης, https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82

[115] Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες πληροφορητών από τη Λεπενού.

που διαχείμαζαν στην περιοχή του Σπάρτου Αμφιλοχίας και τα οποία είχε υπό την επιστασία του ο Γιάγκος Καραγκούνης[116]. Υπάρχει και σχετικό δημοτικό τραγούδι[117].

Και ενώ για τους περισσότερους Βλάχους και Γκρέκους της περιοχής ο Γιάνκος Τσαραώσης ήταν ηγετική μορφή των Βλάχων/Ριμένων και έπαιξε σημαντικό ρόλο για τον ερχομό τους στην Ακαρνανία την περίοδο εκείνη, οι κάτοικοι της Στράτου αφηγούνται διάφορες παραλλαγές του «μύθου» με τις οποίες επιχειρούν να υποβαθμίσουν τον ρόλο του προφανώς επηρεασμένοι από τη συμπεριφορά των απογόνων του και κυρίως του Νίκου Μίχα ή Νίκου Γιάγκα του Δημητρίου που προκάλεσε πολλές αντιπάθειες στη βλάχικη Κοινότητα της Στράτου, καθώς και στις γειτονικές κοινότητες, και που δολοφονήθηκε σε ενέδρα τη δεκαετία του 1920. Ενδεικτικά, αναφέρω μία από τις παραλλαγές αυτές: *«Ο Γιάγκας Τσαραώσης ήταν μπράβος του Αλή Πασά. […] Αυτός είχε δυο χιλιάδες στρέμματα, οι άλλοι δεν είχαν ψωμί να φάνε. […] Τον Αλή Πασά τον κυνηγούσανε, για να τον πιάσουν. Αυτός ο Γιάγκας είχε τυροκομείο. Εκεί που τον κυνηγούσαν τον Αλή Πασά, τον πήρε ο Γιάγκας και τον έκρυψε μέσα σε άδειο βαρέλι από το τυρί. Πέρασε το απόσπασμα αποκεί, ρώτησαν τον Γιάγκα, είδες τον Αλή Πασά; πέρασε από δω; Όχι, όχι, είπε αυτός, δεν τον είδα. Τον είχε κρύψει μέσα στα βαρέλια. Πέρασε το απόσπασμα, βγήκε αυτός, έφυγε ο πασάς από δω, πήγε στα Γιάννινα. Απ' τα Γιάννινα κάλεσε το Γιάγκα κι πήγε στα Γιάννινα κι του χάρισε όλη αυτή την περιουσία»*[118].

Σε μια άλλη παραλλαγή τα γεγονότα παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο που υποβαθμίζεται ακόμη περισσότερο ο ηγετικός ρόλος του Γιάγκα αλλά και η πράξη του αυτή, αφού ο Τούρκος που έσωσε ο Γιάγκας δεν ήταν ο Αλή Πασάς αλλά ένας ιμάμης. Σύμφωνα με την αφήγηση αυτή ο Γιάνκο Γιάγκας δεν ήτανε κτηνοτρόφος. Ήταν τυροκόμος. Μάζευε γάλατα από τους Βλάχους, έφτιαχνε τα τυριά και τα πούλαγε.

---

[116] Πρόκειται για τον Βλάχο τσέλιγκα Γιάνκο Φουσέκη, ο οποίος το 1812 νοίκιασε από τον Αλή Πασά την περιοχή στο Σπάρτο και στα Κεντρώματα, για να παραχειμάσει, Έγγραφο-δεφτέρι 614/25-10-1812 του Αλή Πασά των Ιωαννίνων με το οποίο μοιράζονται τα χειμαδιά της Ακαρνανίας (Κάρλελι) στους βλάχους. Βλ. Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 309-311.

[117] Ένα πουλάκι ξέβγαινε, έτρεχε προς το Βάλτο,
μέρα και νύχτα πέταγε, μέρα και νύχτα τρέχει.
«Θεέ μου να βρω την Κλεφτουριά, το Γιώργο το Σπαρτιώτη,
τι έχω δυο λόγια να του πω, για να παραμερίσει».
«Πουλάκι μου που το 'μαθες που θε να με χτυπήσουν».
«Εψές ήμουν στα Γιάννινα, στην πόρτα του Βεζύρη
και μπήκε στον Αλήπασα, ο Γιάγκος Καραγκούνης».
«Άδικο αφέντη μ', άδικο, από το Γιωργοθώμο,
τα πρόβατά μας άρπαξε, σκλάβωσε τα παιδιά μου».
«Να κάμεις σάμπρι Γιάγκο μου και γω σε ξεδικιούμαι» …

[118] Λεωνίδας Σιδέρης, Στέργιος Μπέκος, Σπύρος Γιαννάκης, Στράτος, 27-12-2015.

Κάποτε ο Γιωργοθώμος επιχείρησε να καταλάβει το Ζαπάντι κι έδωσε σκληρή μάχη. Ένας Τούρκος ιμάμης από το τζαμί στο Ζαπάντι ξέφυγε και ο Γιωργοθώμος τον κυνηγούσε. *«Φεύγει ο ιμάμης· στα Καλύβια παραπάν, παρακάτ', ας πούμε, πέφτ' μέσα στου πουτάμ'. Κάτ' στου πουτάμ', βγήκε απέξω. Απού κουντά τ' ου Θώμους στον ιμάμη με το μαχαίρ' στα χέρια, να τον σφάξει, να τον τελειώσει. Πέρασε απ' τα Όχθια, τον κάμπο απάν', στην Κυψέλη παραπέρα, κάπ' είδι καπνό ικεί, έστριψι ο ιμάμης απάν' να βρει π'θινά τρύπα να τρυπώσει. Εκεί στον καπνό ήταν ο Γιάγκας· ο Γιάγκας ήταν τυροκόμος· έφτιαχνε τα τυριά τ' ικεί. Λοιπόν, - Σώσε με, μπάρμπα, του 'πε ο ιμάμης, γιατί χάνομαι. Με κυνηγάει ο Γιωργοθώμος. -Πού είναι; του 'πε αυτός. -Είνι, του 'πι, μακριά. Φοβήθηκε ο Γιάγκας, να μην τον δει να τον συμμάσει, τέλος πάντων. -Έρχεται, εδώ κι εκεί είναι, λέει αυτός. Όπως έπλενε τ' αγγειά τ' ο Γιάγκας, τα βαρέλια, ας πούμε, τουν κουτούπωσε από μέσα. Εν τω μεταξύ όμως, απού κάτ' που ήτανε χαμηλά, άκουσε τα κουτάβια, γιατί εκεί στου Γιάγκα μαζεύουνταν τα σκυλιά κι έτρουγαν το τ'ρόγαλου· κι μαζεύουνταν ικεί. Τα σκυλιά αλύχτησαν, όταν πήγε ο ιμάμης ικεί. Ψυλλιάστηκε τώρα ο Θώμος ότι εκεί θα 'ναι, στου τ'ρόγαλου ο μάγκας, θα τον βρω. Πήγε εκεί, ας πούμε, - Όρε, μπάρμπα, του 'πε, κάνα «σκ'λί», μωρέ, πέρασε αποδώ. -Δεν είδα, βρε Γιώργο, τίποτα, του 'πι. -Μωρέ μπάρμπα, του 'πι, τον φέρνου ιδώ ικεί, του 'πι. -Δεν είιδα τίπουτα», του 'πι. Τέλος πάντων, έφυγε. -Θες να φας, θες να πιεις, του 'πε, αλλά άμα προχώρησε, του 'πε. -Όχι, του 'πε αυτός, δε θέλω να φάω. Μπορεί να ΄ταν και λίγο νταής, λίγο εγωιστής, ας πούμε. Έφυγε. Εκεί που έφευγε, τον εσήκωσε, -Φεύγα, του 'πε ο Γιάγκας του Τούρκου, γιατί έτσι και μας μάθει, δε γλιτώνει κι η οικογένειά μ', του 'πε, όχι μόνο εσύ. Εσένα θα σκοτώσει εσένα, εμένα θα σκοτώσει τ'ν οικογένεια όλη, του 'πε. Τέλος πάντων, -Άμα ζήσω, ωρέ μπάρμπα, του ΄πε ο ιμάμης του Γιάγκα, θα σι χρυσώσου. Λοιπόν, έφυγε ου ιμάμης. Πήγε απάν', γύρισε κάτ, τώρα ου ίδιους γύρισε, άλλον έστειλε, τόστειλε ένα χαρτί ο Αλή Πασάς υπογεγραμμένο και του 'πε: -Να το δώσεις στον άνθρωπο που σε γλίτωσε και να βάλει τα σύνορα αυτός κι όσα στρέμματα θέλει»*[119].

Για την οικογένεια Πάγγιου από τα Όχθια, η οποία έπεσε σε βεντέτα με τον Νίκο Μίχα ή Νίκο Γιάγκα τη δεκαετία του 1920, ο ρόλος του Γιάγκα ήταν αρνητικός για τους Βλάχους της ομάδας του και η μυθοπλασία με τον Αλή Πασά ουδέποτε συνέβη. *«Ο Γιάγκας, δε φαίνονταν πουθενά ο Γιάγκας. Τι νομίζεις ότι ήτανε; Ένας ρουφιάνος ήτανε ο Γιάγκας. Αυτός απ' το Στράτο. Αυτός ήταν τόσο πολύ βάρβαρος που*

[119] Σπύρος Τσέπας, Στράτος, 25-1-2014.

δεν άφηνε τον κόσμο να βάλουν μία πατάτα στον κήπο τους. Αυτά που λένε τοπικά ότι πέρασε ο Αλή Πασάς είναι ψέματα, ο Αλή Πασάς ούτε καν πέρασε αποδώ»[120].

1.2.2 Οι Βλάχοι/Ριμένοι στα χρόνια της Επανάστασης

Στην περιοχή του Κάρλελι τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα ζούσαν οι παρακάτω εθνοτικές ομάδες[121]: Οθωμανοί και μουσουλμάνοι οι οποίοι κατοικούσαν κυρίως στο Βραχώρι και το Ζαπάντι, εντόπιοι χριστιανοί Ρωμιοί οι οποίοι κατοικούσαν διάσπαρτοι στους διάφορους οικισμούς του Κάρλελι, Εβραίοι έμποροι που κατοικούσαν κυρίως στο Βραχώρι και χριστιανοί νομάδες κτηνοτρόφοι, Βλάχοι/Ριμένοι και ελληνόφωνοι/Σαρακατσάνοι, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν την περιοχή για χειμαδιό από τον Οκτώβριο και μέχρι τον Απρίλιο.

Στα χρόνια της Επανάστασης του 1821 οι χριστιανοί κάτοικοι της Ακαρνανίας συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα για την απελευθέρωση της περιοχής από την Οθωμανική κυριαρχία. Οι απώλειες σε έμψυχο δυναμικό ήταν σημαντικές. Σύμφωνα με στοιχεία της Δ΄ Εθνικής Συνέλευσης[122], οι κάτοικοι του σαντζακίου του Καρελίου, το οποίο περιείχε το Μεσολόγγιον, το Ανατολικόν, τον Ζυγόν, τον Βλοχόν, το Ξηρόμερον, την Βόνιτζαν και τον Βάλτον, ήταν το 1821 38.000 Χριστιανοί και 2.060 Τούρκοι, ενώ το 1828 ο πληθυσμός της περιοχής ανερχόταν σε 21.550 Χριστιανούς και 250 Τούρκους[123].

Στον αγώνα εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή πήραν μέρος και Βλάχοι της Ακαρνανίας[124]. Η προφορική τοπική ιστορία της Παλαιομάνινας μνημονεύει αρκετούς από αυτούς[125]. Σύμφωνα με έρευνα στα Αρχεία του Κράτους, την οποία έκανε ο Γεώργιος Δ. Παπαδημητρίου, τέως βουλευτής και υπουργός[126],

---

[120] Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 4-1-2015.

[121] *«Ο όρος «εθνοτική ομάδα», με απλά λόγια, αναφέρεται σε μια ομάδα ανθρώπων με κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα και βεβαίως υποτιθέμενη κοινή καταγωγή. Αυτή η ομάδα μπορεί να συνδέεται ή όχι με έναν τόπο, με μια εδαφική επικράτεια, και δεν είναι απαραίτητο να αντιστοιχεί σε ένα κρατικό μόρφωμα, να διαθέτει πολιτική οργάνωση»*, Νιτσιάκος Βασίλης, «Εθνότητα και εθνικισμός», στην εφημερίδα Έθνος στις 17-2-2019.

[122] Δ΄ Εθνική Συνέλευσις, Αναλογική ποσότης του πλήθους των Ελλήνων και Τούρκων, *«οι σημειούμενοι αριθμοί είναι μόνον οι ως έγγιστα και οριστικώτερον να τους εκθέσωμεν δεν εδυνήθημεν»*, Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμος 4, σ. 245.

[123] Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμος 4, σ. 246.

[124] *«Εκ των Καραγκούνιδων ευάριθμοί τινες συνεπολέμησαν τον υπέρ ανεξαρτησίας ελληνικόν αγώνα»*, Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 140.

[125] Βλ. Ζώγας Παναγιώτης Β., *Από την Μητρόπολη Αρχαίας Ακαρνανίας μέχρι την Παλαιομάνινα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα, 2003, σ. 186-188. Βλ. επίσης, Στεργίου Δημήτρης Λ., Παλαιομάνινα: Από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα, Αθήνα 1996.

[126] Βλ. Ζώγας Παναγιώτης Β., *ό.π.*, σ. 181-182.

εντοπίστηκαν επίσημα στοιχεία για τους παρακάτω Βλάχους αγωνιστές: α) Ευθύμιος Ν. Κουτσομπίνας, αγωνιστής στο σώμα του Μάρκου Μπότσαρη, ο οποίος σκοτώθηκε μαζί με τον αρχηγό του στη μάχη του Κεφαλόβρυσου Ευρυτανίας στις 7-8-1823, β) Δημήτριος Ν. Παππάς, Δημήτριος Τύλης, Γεώργιος Μήτρου Ζώγας, αγωνιστές στο σώμα του Ν. Στουρνάρη, οι οποίοι σκοτώθηκαν στο Μεσολόγγι στις 28-6-1822, γ) Ευστάθιος Φ. Κάμπος, αγωνιστής στο σώμα του Ιωάννη Ράγγου, ο οποίος διακρίθηκε στη μάχη κατά των Τούρκων στο «Αυτί» Καρβασαρά στις 18-6-1821, δ) Σπυρίδων Χρ. Τόγιας, αγωνιστής στο σώμα του Φλώρου Γρίβα, ο οποίος σκοτώθηκε στη μάχη του Πέτα στις 4-7-1822 και ε) Ανδρέας Θ. Ναούμης, αγωνιστής στο σώμα του Νότη Μπότσαρη, ο οποίος σκοτώθηκε στην έξοδο του Μεσολογγίου. Σύμφωνα πάντα με την ίδια έρευνα, στο Μεσολόγγι σκοτώθηκαν οι Βλάχοι: α) Νικόλαος Δημητρίου Κοσόβας εκ Μάνινας του Ξηρομέρου[127] και β) Δημήτριος Αριστείδου Τσώλης εκ Γαλιτσάς Ακαρνανίας, αγωνιστές στο σώμα του Κίτσου Τζαβέλα, χωρίς να προσδιορίζεται η ακριβής ημερομηνία θανάτου τους[128]. Ενδεικτικά αναφέρω ένα απόσπασμα από το τελευταίο αρχείο: *«ο εκ Γαλιτσάς Ακαρνανίας Δημήτριος Αριστείδου Τσώλης, ζήλω τω υπέρ της ελευθερίας της Πατρίδος κινούμενος, ευθύς ότε διεσαλπίσθη η κατά των Τούρκων Επανάστασις, λαβών τα όπλα ετάχθη παρά το πλευρό μου απ' αρχής του Ιερού αγώνος μέχρι του ενδόξου θανάτου του εις Μεσολόγγιον. ... Εν Αθήναις τη 16 Ιουλίου 1838, Κίτζος Τζαβέλας»*[129].

Η παράδοση των Βλάχων/Ριμένων της Παλαιομάνινας αναφέρει σχετικά με τη συμμετοχή των Ριμένων στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 και τη θυσία της Ριμένας ηρωίδας Αφροδίτης Τόγια. Η Αφροδίτη Τόγια ακολουθούσε τον αδελφό της στις μάχες εναντίον των Τούρκων και σε μία μάχη συνελήφθη και οδηγήθηκε στην Άρτα. Εκεί ο αγάς θέλησε να τη θωπεύσει γιατί ήταν πολύ ωραία. Η Αφροδίτη άρπαξε το μαχαίρι του αγά και το βύθισε στο στήθος της προτιμώντας το θάνατο από την κακοποίηση και την ατίμωση. Ο πασάς της Άρτας, όταν πληροφορήθηκε το γεγονός, συγκινήθηκε και έδωσε εντολή να παραδοθεί το σώμα της στους δικούς της. Η κηδεία της έγινε με καθολική συμμετοχή οπλαρχηγών και πολεμιστών καθώς και πλήθους κόσμου. Ετάφη στην Ιερά Μονή Λιγοβιτσίου. Υπάρχει και σχετικό παραδοσιακό

[127] Βλ. Ζώγας Παναγιώτης Β., *ό.π.*, σ. 182.
[128] Ακριβές αντίγραφο από το φάκελο των Αρχείων του Κράτους, το οποίο ο Γεώργιος Δ. Παπαδημητρίου έστειλε στην οικογένεια του Τσώλη-Κατσαρού από τη Γουριώτισσα και το οποίο φυλάσσεται στο Αρχείο του Νικολάου Χρ. Κατσαρού.
[129] Ακριβές αντίγραφο από το φάκελο των Αρχείων του Κράτους, *ό.π.*

τραγούδι-μοιρολόι στη μητρική τους γλώσσα, τα ριμενέστι[130]. Γενικά όμως, δεν έχουν διατηρηθεί στη συλλογική μνήμη των Ριμένων της Ακαρνανίας πολλές αναφορές και λεπτομέρειες για τη συμμετοχή των προγόνων τους στον απελευθερωτικό αγώνα της δεκαετίας του 1820[131].

Σε επιστολή προς τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1829 κάποιος αριθμός ποιμένων και γεωργών, *«οίτινες βιασμένοι από τας βαρβαρικάς τυραννίας των Τούρκων, και βλέποντες αντίκρυ των την ελευθερίαν και ευδαιμονίαν του ελληνικού κράτους, ελευθερίαν και αυτοί ποθούμενοι»*[132], μεταξύ άλλων ζητούν από την ελληνική διοίκηση να τους δώσει τόπο για να εγκατασταθούν με τις οικογένειές τους και τα ζώα τους. Θα προτιμούσαν να τους δοθεί μια γνωστή τους θέση, που λέγεται Μάνενα και Ποδολοβίτζα, στην περιοχή του Ξηρομέρου, την οποία και άλλοτε χρησιμοποιούσε ο ίδιος ο Σκουτέρης[133] τους. Ζητούν ακόμη, να δοθούν διαταγές στις τοπικές πολιτικές και πολεμικές αρχές *«να τους γνωρίσουν Έλληνας και να τους υπερασπίζωνται κατά τα ιερά θεσπίσματα της Κυβερνήσεως»*[134]. Από τα παραπάνω και σύμφωνα και με τα προηγούμενα στοιχεία εκτιμούμε ότι πρόκειται για Βλάχους/Ριμένους, οι οποίοι παραχείμαζαν στην περιοχή του Κάρλελι και ξεκαλοκαίριαζαν στα ορεινά λιβάδια της Πίνδου στην Ήπειρο. Από την επιστολή αυτή είναι εμφανές ότι οι Βλάχοι αυτοί επιθυμούσαν την εγκατάστασή τους στην επικράτεια του νέου ελληνικού κράτους και είχαν ελληνική συνείδηση, γι' αυτό ζητούσαν να τους αναγνωρίζουν ως Έλληνες.

---

[130] Βλ. Οι Βλάχοι Ριμένοι της Ακαρνανίας στο https://oivlaxoi.gr/oi-vlahoi-rimenoi-tis-akarnanias προσπελάστηκε στις 20 Μαΐου 2019 και Στεργίου Δημήτρης, «Ο θρύλος για τη θυσία της ηρωίδας του 1821 από την Παλαιομάνινα Αφροδίτης Τόγια» στο https://www.facebook.com/groups/515395851948345/user/100001320020598/ *«Είχαμε δικά μας μοιριολόγια εμείς. Άμα άκουγες το μοιριολόι, σου σηκωνότανε η τρίχα. Έκλαιγες κι εσύ θέλοντας και μη. Ήταν σαν πολυφωνικό τραγούδι. Τα πρόλαβα εγώ αυτά παλιά. Τώρα πάνε αυτά», Τάσος Αργύρης, 7-2-2021.*

[131] Ακολουθούν ενδεικτικά δύο αναφορές Ριμένων πληροφορητών από τη Γουριώτισσα: *«Το (18)26, όταν έγινε το Μεσολόγγι, όταν κατεβήκανε απ' τη Σαμαρίνα τα παιδιά, πρέπει να πήγαν και δικοί μας μαζί στο Μεσολόγγι. Δεν έχω ακούσει ονόματα, γιατί είναι πάρα πολύ παλιά. Σαν παράδοση δεν έχει φτάσει κάτι σε μας. Είναι λίγο ασαφές»*, Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 7-2-2021. *«Το μόνο που ξέρω είναι ότι Βλάχοι ήτανε στο Μεσολόγγι τότε, στην έξοδο είχανε σκοτωθεί, ήταν μέσα εκεί. Ήταν μερικοί απ' τ' Αγράμπελο. Έχει και τα ονόματα γραμμένα εκεί στο Μεσολόγγι, στον Κήπο των Ηρώων. Στο Μεσολόγγι είναι γραμμένα και ονόματα Βλάχων που πολέμησαν εκεί. Θυμάμαι ένα ή δύο, Τάγκας, Τάγκας απ' τ' Αγράμπελο, ήταν μέσα εκεί», Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021.*

[132] Βασιλείου Αντώνης Β., *ό.π.*, σ. 303-307.

[133] Αρχιποιμένας-αρχιτσέλιγκας.

[134] Βασιλείου Αντώνης Β., *ό.π.*, σ. 303-307.

1.3 Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας στο νέο ελληνικό κράτος

Η μετάβαση από την πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία στο ελληνικό έθνος-κράτος είχε ως αποτέλεσμα μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών μετασχηματισμών, οι οποίοι επηρέασαν τη δομή των τοπικών κοινωνιών και την καθημερινότητα των κατοίκων. Σύμφωνα με τον Αυδίκο, τα εθνικά κράτη που δημιουργήθηκαν από την κατάρρευση των αυτοκρατοριών αναδιοργάνωσαν τις σχέσεις του πληθυσμού με το χώρο και το χρόνο. Ο ρόλος του συνόρου υπήρξε καθοριστικός, επειδή ως διαχωριστική γραμμή διχοτόμησε τον ενιαίο μέχρι τότε χώρο και όρισε την έκταση της εδαφικότητας ως αναπόσπαστο στοιχείο της ιδέας του έθνους. Επίσης το σύνορο ως σύμβολο του εθνικού κράτους ορίζει ακόμη και σήμερα τη σχέση με την ετερότητα και ως δείκτης της εθνικής εδαφικότητας οριοθετεί και επιβάλλει την ομογενοποίηση των ανθρώπων που κατοικούν εντός των συνόρων του έθνους-κράτους[135].

Ο Νιτσιάκος αναφέρει ότι η μετάβαση από την πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία στο ελληνικό έθνος-κράτος ισοδυναμεί *«με τη μετάβαση από το φεουδαλισμό στον καπιταλισμό. Η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού, εκτός από την απελευθέρωση του έθνους, σήμανε και την αποδέσμευση κοινωνικών, πολιτικών και κυρίως οικονομικών λειτουργιών από το ασφυκτικό πλαίσιο ενός συγκεντρωτικού και άκρως ανασταλτικού ως προς την ανάπτυξη σχέσεων ελεύθερης οικονομίας κοινωνικο-πολιτικού συστήματος. Η απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας αποτελεί μια τομή, κορύφωση μιας αργόσυρτης διαδικασίας, η οποία ασφαλώς δε σταματά ούτε ολοκληρώνεται σ' αυτό το σημείο. Οι αντιθέσεις και οι συγκρούσεις συνεχίζονται τώρα σ' ένα διαφορετικό κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο»* [136].

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830 και την ενσωμάτωση της Ακαρνανίας σε αυτό το 1832[137], οι Βλάχοι που ξεχείμαζαν στην περιοχή της Ακαρνανίας (330 με 350 οικογένειες) βρέθηκαν σε πολύ δύσκολη θέση καθώς οι χειμερινές τους βοσκές ήταν στην ελληνική επικράτεια και τα θερινά λιβάδια στην οθωμανική. Οι Οθωμανοί δεν τους εμπιστεύονταν και πολλές φορές τους

---

[135] Αυδίκος Ευάγγελος Γ. (επιμέλεια), *Λαϊκοί πολιτισμοί και σύνορα στα Βαλκάνια,* Πεδίο, Αθήνα, 2010, σ. 12-13.

[136] Νιτσιάκος Βασίλης, Παραδοσιακές κοινωνικές δομές, Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 180-181.

[137] Η περιοχή της Ακαρνανίας εντάχθηκε στο νέο ελληνικό κράτος με την συνθήκη του Λονδίνου το 1832, με την οποία η Ελλάδα κέρδισε εδάφη και δυτικότερα του Αχελώου, Χασάπης Χρήστος Κ., *Λεύκωμα της κωμοπόλεως Αστακού: ιστορικόν, βιογραφικόν, λαογραφικόν,* Αθήναι 1976, σ. 10.

αντιμετώπιζαν εχθρικά, επειδή τους θεωρούσαν συνεργάτες του Αλή Πασά[138]. Επίσης, πλήρωναν φόρο επί των ζώων και στο οθωμανικό και στο ελληνικό κράτος και μάλιστα αυξημένον κατά πολύ συγκριτικά με τους κτηνοτρόφους που κινούνταν μέσα στα όρια του ελληνικού βασιλείου. «*Σύμφωνα με το ψήφισμα μβ΄ της 4ης Φεβρουαρίου 1830, τα "νομαδικά ζώα" που έρχονταν από το "Τουρκικό" όφειλαν ένα έκτακτο "λειβαδιάτικο" τέλος βοσκής 15 λεπτών κατά κεφαλήν αιγοπροβάτων και έναν επιπλέον φόρο επί του αριθμού των ζώων, ύψους 20 λεπτών κατά κεφαλήν*»[139].

Ακόμη, σύμφωνα με τον Νόμο, που κανόνιζε «τον επί των ζώων φόρον διά το 1835», οι εκτός του Κράτους ερχόμενοι κτηνοτρόφοι κατά τη διανομή των λιβαδιών τοποθετούνταν τελευταίοι και σε ό,τι είχε περισσέψει. Επίσης, αναγκάζονταν να πληρώνουν έναν επιπλέον κατά κεφαλήν φόρο, ο οποίος αύξανε κατά 80% τον φόρο επί των ζώων[140].

Επίσης, οι αυτόχθονες κάτοικοι της Ακαρνανίας πίεζαν τις αρχές ζητώντας συνεχώς μεγαλύτερες περιφέρειες και περισσότερα λιβάδια για τα ζώα τους παραπονούμενοι για έλλειψη βοσκοτόπων και στενοχωρία των ζώων τους. Ο έκτακτος επίτροπος και Νομάρχης Ακαρνανίας και Αιτωλίας Α. Μοναρχίδης σε επιστολή του προς τον βασιλιά Όθωνα αναφέρει τα εξής: *«Τα παράπονα, λοιπόν των κοινοτήτων ως προς την τοποθέτησιν των ποιμνίων δεν προέρχονται από στενοχωρίαν και έλλειψιν λειβαδίων, αλλά από φιλοκέρδειαν ή μάλλον αισχράν πλεονεξίαν, και τούτο αποδεικνύεται σαφέστατα από τα όσα αυταί αι κοινότητες έπραξαν. Μετά την παρά των εφόρων γενομένην τοποθέτησιν των ευρεθέντων ποιμνίων, επειδή οι έφοροι διά να αποφύγουν τας κατακραυγάς των κοινοτήτων παρεχώρησαν εις αυτάς εκτεταμένας περιφερείας διά να βόσκουν τα τοπικά ποίμνιά των, αι κοινότητες ετοποθέτησαν έπειτα*

---

[138] *«Ιστορικά φαίνεται ότι οι συγκεκριμένοι Βλάχοι είχαν πολύ στενές σχέσεις με τον Αλή Πασά και οι Τούρκοι τους θεωρούσαν συνεργάτες του»,* Αλεξάκης Ελευθέριος Π., «Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου», Γεωγραφίες 5 (2003), σ. 115.

[139] Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19ο αιώνα Η περιφερειακή διάσταση,* Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2003, σ.78. Περισσότερες λεπτομέρειες για το ψήφισμα μβ΄ του 1830 στο Ζωγράφος Δ., Ιστορία της Ελληνικής Γεωργίας, τόμος 3, Εκδόσεις Αγροτικής Τραπέζης, Αθήναι 1976, (α΄ έκδ. 1924), σ. 116-118.

[140] Νόμος κανονίζων τον επί των ζώων φόρον διά το 1835, *«Άρθρ. 23. δ΄. Εάν, αφού επαρκέσωσι τα βοσκήματα εις τας τρεις ανωτέρω κλάσεις των κτηνοτρόφων, μένωσι και άλλα διαθέσιμα, τότε δύνανται ταύτα να παραχωρηθώσιν εις τους από τα εκτός του Κράτους ερχομένους κτηνοτρόφους. Άρθρ. 24. Οι έξωθεν εισερχόμενοι εις το Βασίλειόν Μας ποιμένες διά να ξεχειμάσωσι τα ποίμνιά των, υπόκεινται όχι μόνον εις τον επί των ζώων φόρον και εις τον της νομής κατά τους ορισμούς του παρόντος νόμου, αλλά θέλουν προς τούτοις πληρώνει και άλλον τινά φόρον ως εξής: α΄. Διά τα μικρά ζώα, καθώς πρόβατα, αίγας, κ.τ.λ. , κατά κεφαλήν ανά Λεπτά 20, …»,* Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αριθ. 17/1835, Εν Αθήναις, την 8 (20) Απριλίου 1835. Ακόμη, *«Σύμφωνα με το Ε.Κ. φ17/1835 (δ. 8ης/20ης Απριλίου 1835), τα "ξένα νομαδικά" ζώα πλήρωναν ένα επιπλέον κατά κεφαλήν δόσιμο που αύξανε τον καταβαλλόμενο " κεφαλικό " φόρο της κτηνοτροφίας κατά 80%»,* Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 78.

εις τας παραχωρηθείσας επ' αυτάς περιφερείας άλλα ποίμνια, και ξένα εκτός του κράτους, διά να ωφεληθώσιν από τας αδράς πληρωμάς των ξένων ποιμένων. Διά τούτο κάμνουν λοιπόν φωνάς και παράπονα, και όχι διότι στενοχωρούνται, καθότι οι εκτός του Κράτους προερχόμενοι ποιμέναι, επειδή εις την Τουρκίαν, εκτός της στενοχωρίας, πληρώνουν και υπερόγκους φόρους, και επειδή εις την Ελλάδα ο ποιμνιακός και της βοσκής φόρος είνε πολλά ολίγος, έρχονται και συμφωνούν με τας κοινότητας προσφέροντας εις αυτάς χονδράς πληρωμάς και δώρα»[141].

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το 1834, 330 οικογένειες Βλαχοποιμένων Καραγκούνηδων υπέβαλαν αίτημα προς τον Νομάρχη Αιτωλίας και Ακαρνανίας και ζητούσαν τη μόνιμη εγκατάστασή τους σε περιοχές της Ακαρνανίας. Ο Ιωάννης Κωλέτης, Γραμματέας επί των Εσωτερικών, υποστήριξε το αίτημά τους[142]. Με το Διάταγμα 22.343 του 1835 δόθηκε εντολή στη Γραμματεία επί των Εσωτερικών *«να ενεργήση την αποκατάστασιν και τον Συνοικισμόν των περί ων ο λόγος Καραγκουνίδων»*. Ο Ιωάννης Κωλέτης με επιστολή του προς τον Γραμματέα επί των Οικονομικών στις 25 Απριλίου 1835[143] τον παρακαλεί να λάβει *«τα αναγκαιούντα μέτρα»* για τον συνοικισμό των Βλαχοποιμένων Καραγκούνιδων στις τοποθεσίες Παλιομάνινα, Λεπενό και Αετός του Νομού Ακαρνανίας και Αιτωλίας. Η εγκατάσταση τελικά δεν έγινε, καθώς υπήρξαν αντιδράσεις από ισχυρό πολιτικό

---

[141] Εν Μεσολογγίω την 6-2-1835, ΓΑΚ, Φόρος βαλανιδίων, Φ. 57, προβ. 7.

[142] Σε *«επιστολή του (16/28 Απρ. 1834), σημείωνε ότι το ενδεχόμενο του εποικισμού τους θα ευνοούσε δημογραφικώς την περιοχή, η οποία διέθετε χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού. Ακόμη, το γεγονός αυτό θα προσέλκυε ενδεχομένως και τους Καραγκούνηδες της οθωμανικής επικράτειας, περίπου 600 οικογένειες. Σε μεταγενέστερη επιστολή του (10-9-1834), ο ίδιος ανέφερε ότι εγκρίθηκε ο εποικισμός από τον Όθωνα, αν και παραλλήλως θεωρούσε σκόπιμη τη λήψη έκτακτων μέτρων, ένεκα του μεγάλου αριθμού ζώων που εισέρρευσαν εκεί. Ακολούθως σε άλλη επιστολή (12/24-1-1835) επισημαίνονται προσκόμματα, ως προς την εξέλιξη του εποικισμού: σε δύο περιπτώσεις (Λεπενού – Αετός), οι γαίες διεκδικούνταν επίσης από τους αυτόχθονες κατοίκους, ενώ, αντιθέτως, στην ακατοίκητη Παλαιομάνινα επρόκειτο για εθνικές γαίες»,* Κόμης Κώστας, Σύναμμα. Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007, σ. 98.

[143] *«Κοινοποιούντες εις υμάς εσωκλείστως αντίγραφον του υπ' αριθ: 22.343, Β. Διατάγματος, παρακαλούμεν, Κύριε Γραμματεύ, να λάβητε τα αναγκαιούντα μέτρα προς εκπλήρωσίν του, παραπέμπομεν δι' υμάς προσέτι και τας παρατηρήσεις, ήτινες περιέχονται εις το υπό σημερινήν ημερομηνίαν και υπ' αριθ: 1793 και 1871 έγγραφόν μας, και αι οποίαι εφαρμόζονται εις το παρόν Διάταγμα. Αι εις τας οποίας θέλει πραγματοποιηθεί ο συνοικισμός των Βλαχοποιμένων Καραγκούνιδων τοποθεσίαι είναι τα ΠαλιοΜάνινα, το Λεπενό και ο Αετός, ευρισκόμεναι εις τον Νομόν της Ακαρνανίας και Αιτωλίας, εάν δε εξ αιτίας οίας φιλονοικήσεως ενός του τίτλου της ιδιοκτησίας τα χωρία Λεπενό και Αετός δεν ήθελαν είσθε αμέσως διαθέσιμα, η αποκατάστασις τότε πρέπει να λάβη χώραν εις τας θέσεις Ρίγανα και Ραχοπούλια. Προς πλειστέραν πληροφορίαν των θεσπιντούτων, σας πέμπομεν την υπ' αριθ: 1685, και υπό ημερομηνίαν 13, Οκτωβρίου 1834 αναφοράν της Νομαρχίας Ακαρνανίας και Αιτωλίας, την οποίαν θέλετε μας επιστρέψει, αφ' ου την λάβετε υπ' όψιν. Νομίζω προσέτι χρέος μας να σας κάμω την παρατήρησιν ότι η δωρεάν παραχώρησις ενός στρέμματος γης δι' οικόπεδον, προσδιοριζομένη ρητώς εις το περί ποιμένων Σαρακατζάνων Β. Διάταγμα υπ' αριθ: 24323, εφαρμόζεται κατά πάντα και άνευ ουδεμίας αμφιβολίας και υπέρ των περί ων ο λόγος Βλαχοποιμένων. Ο Γραμματεύς Υπογραφή Ιωάννης Κωλέτης»,* ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβ 5.

παράγοντα της περιοχής, τον Θεοδωράκη Γρίβα[144], αλλά και τους αυτόχθονες κατοίκους των παραπάνω χωριών.

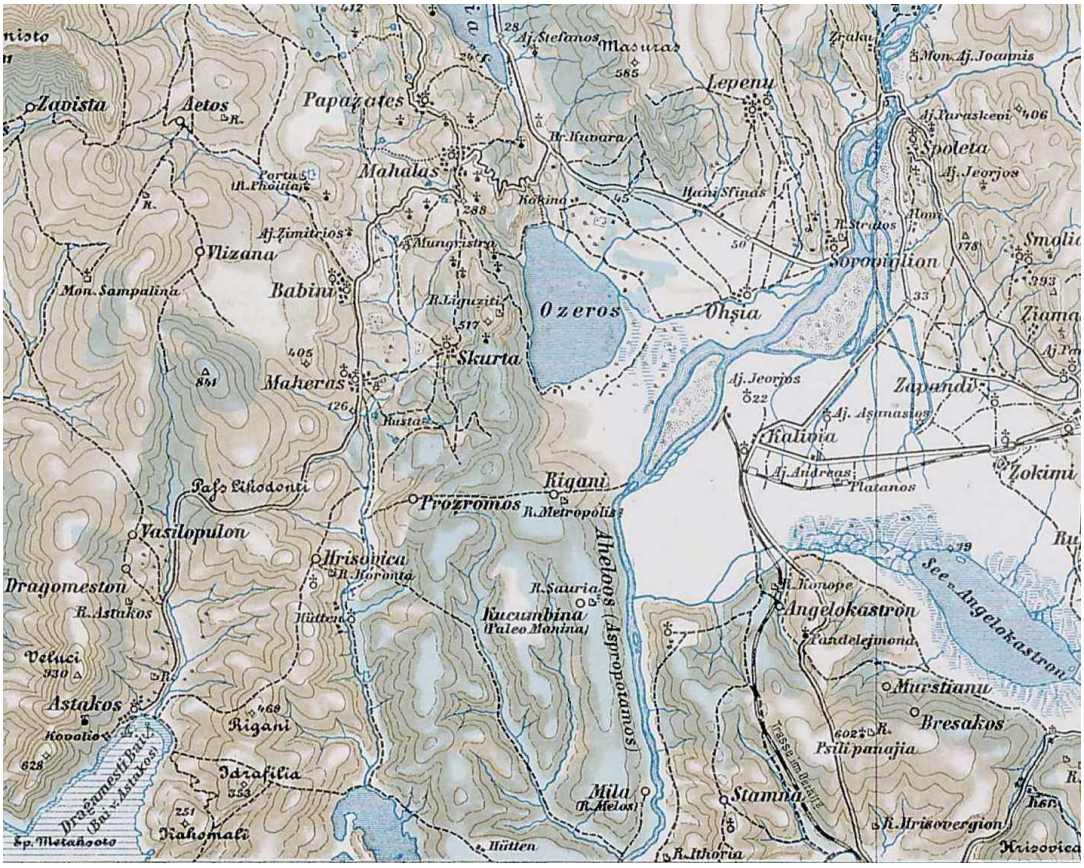

Εικόνα 4, Απόσπασμα χάρτη του Αυστρο-ουγγρικού στρατού, ενημερωμένου μέχρι το 1914[145]

Την εποχή εκείνη γεωργοί και κτηνοτρόφοι αποτελούσαν δύο διακριτές κοινωνικές ομάδες. Οι γεωργοί ήταν εδραίοι, μόνιμα εγκαταστημένοι, ενώ οι κτηνοτρόφοι ήταν μετακινούμενοι· το χειμώνα στους κάμπους και το καλοκαίρι στα βουνά. Βρίσκονταν δε σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους, καθώς η επέκταση των καλλιεργειών μείωνε τα διαθέσιμα λιβάδια. Ακόμη, λιβάδια χρειάζονταν και οι γεωργοί για τα βόδια τους και τις κατσίκες τους. Με την «εθνικοποίηση» των κοινοτικών βοσκών το Δεκέμβριο του 1833[146], η επιτροπή διανομής των εθνικών βοσκημάτων

---

[144] Βλ. Παπατρέχας Γ., Ο βελανιδιώνας του Ξηρομέρου, Στερεά Ελλάς, τεύχος 161, Νοέμβριος 1982, σ. 332-333 και Παπατρέχας Γερ. Ηρ., Το βελανίδι, εφημερίδα «Το Ξηρόμερο», φ. 40, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1993.

[145] Σε πολλές περιοχές του Ξηρομέρου εμφανίζεται στο χάρτη αυτό η ονομασία Hutten – Καλύβες, που δηλώνει την παρουσία σκηνιτών κτηνοτρόφων, στο http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/39-39.jpg, προσπελάστηκε στις 11-12-2015.

[146] *«Από τα πρώτα έργα της Αντιβασιλείας ήταν η «εθνικοποίηση» των κοινοτικών βοσκών. Στις 3 Δεκεμβρίου του 1833 εκδόθηκε διάταγμα που όριζε στο άρθρο 1 ότι: "Όλα τα λιβάδια διά την επικαρπία των οποίων δεν έχει τις να παρουσιάση έγγραφον (ταπί) εκδοθέν επί τουρκικής εξουσίας, θεωρούνται ως δημόσια και η νομή αυτών μένει ως και μέχρι τούδε εις το δημόσιον". Το άρθρο 16 διευκρίνιζε ότι οι ρυθμίσεις αυτές ισχύουν και για τις κοινότητες»,* Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994, σ 42.

μπορούσε να τοποθετήσει στα λιβάδια αυτά κτηνοτρόφους και από άλλες περιοχές στερώντας τα από τους χωρικούς. Με τη ρύθμιση αυτή δημιουργήθηκαν νέες εντάσεις μεταξύ γεωργών και κτηνοτρόφων[147].

Στην μόνιμη εγκατάσταση των Ριμένων/Βλαχοποιμένων Καραγκούνηδων αλλά και στην τοποθέτηση των ποιμνίων τους σε εθνικούς βοσκότοπους αντιδρούσαν και οι τοπικές αρχές, καθώς οι Δήμαρχοι[148] κωλυσιεργούσαν και αρνούνταν να εκτελέσουν τις σχετικές εντολές. Σε επιστολή προς την επί των συνοικισμών Βασιλικήν Επιτροπήν Στερεάς Ελλάδος από την Αμβρακία Τριχωνίας στις 11 Αυγούστου 1837, την οποία υπογράφουν «*ο κατά την Αιτωλίαν και Τριχωνίαν αντιπρόσωπος της Βασιλικής ταύτης επιτροπείας του συνοικισμού, Γιάννκος Δράκου Κανούτας και οι πρόκριτοι των 350 οικογενειών Αλβανιτοβλάχων: Νικόλαος Κουτσομπίνας και Στέργιος Σιδέρης»*[149], μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι *«όλοι οι ποιμέναι υπεσχέθησαν να κατοικήσουν»,* αλλά *«οι Δήμαρχοι δεν τους είχον προσκαλέσει διά τας εγγυήσεις και διαμονητήρια»*[150]. Ακόμη, μερικοί Δήμαρχοι εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση *«εμπορεύονται τα εθνικά λειβάδια καθημερινώς και αυξάνουν τας περιφερείας των»*[151] και προβαίνουν σε καταχρήσεις, αφού, για να τοποθετήσουν τους νομάδες κτηνοτρόφους στα χειμερινά εθνικά λιβάδια, ζητούν *«να λάβουν τρία ή τέσσαρα λεπτά κατά κεφαλήν, και να πάρουν κριάρια και βούτυρον, τα οποία αυτά τα ζητούν μυστικώς»*[152].

Ο Βασιλικός Επίτροπος των κατά την Στερεάν Ελλάδα συνοικισμών, Μ. Παπασταύρου σε επιστολή του[153] προς την επί των Οικονομικών Βασιλικήν Γραμματείαν της Επικρατείας αναφέρει ότι σε συνάντησή του με Βλαχοποιμένες από την Ανατολική και τη Δυτική Ελλάδα, η οποία έγινε στο Μοναστήρι του Προυσού στις 23-8-1837, τους ενημέρωσε προφορικά σχετικά με τα Βασιλικά Διατάγματα περί συνοικισμού των ποιμένων και πως θα πρέπει ή να συμμορφωθούν με όσα αυτά

---

[147] Βλ. Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *ό.π.,* σ 42-43.

[148] Ενδεικτικά, το 1838 οι Βλάχοι ποιμένες Γεωργάκης Μόσιος, Κύργιος Κώστας, διαμένοντες εις Ρήγανην, χωρίον του Δήμου Οινιάδος και Κώστας Τζόλης, Αδάμ Τζάπος, Μήτρος Τάκου, Αναστάσιος Νήτας και Γεωργάκης Νάτζια, διαμένοντες εις Γαλιτζά εντός του Δήμου Μαραθίας, προσέφυγαν στη δικαιοσύνη εναντίον του Δημάρχου Μαραθίας Γιάννη Γιαννούλη, *«όστις δεν ηθέλησεν να παραχωρήση προς τους μνησθέντας ποιμένας όλον τον βοσκήσιμον τόπον, κατά την έννοιαν των τοποθετηρίων εγγράφων εκδοθέντων προς αυτούς παρά των Αρχών»,* με αποτέλεσμα να υποστούν σημαντικές ζημιές εις τα ζώα τους, πρόβατα, γίδια και αλογομούλαρα, διεκδικώντας αποζημιώσεις *«δι' όσα εξ αυτών ένεκα της βίας και αυθαιρέτου περιορισμού εχάθησαν και εψόφησαν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 122/18-3-1838.

[149] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 70.

[150] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 69.

[151] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 69.

[152] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 70.

[153] Εν Οιχαλία (Καρπενήσι) τη 27 Αυγούστου 1837, ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 72.

ορίζουν ή να εγκαταλείψουν τη χώρα και βεβαιώνει ότι *«κανείς εξ αυτών δεν είπε διά να φύγη»*[154]. Επιπροσθέτως, οι Βλαχοποιμένες του επισήμαναν πως οι μόνιμοι κάτοικοι καταπάτησαν τα εθνικά λιβάδια και τα έκαμαν ιδιοκτησίες τους με αποτέλεσμα να μειώνονται οι διαθέσιμοι βοσκότοποι, ενώ παράλληλα οι ίδιοι οι νομάδες κτηνοτρόφοι υφίσταντο διάφορες καταχρήσεις και καταδρομές από τους δημάρχους και άλλους. Τις παραπάνω καταγγελίες επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο επίτροπος, γι' αυτό όλοι μαζί ζητούν να διορισθούν μικτές επιτροπές, στις οποίες θα συμμετέχουν και εκπρόσωποι των Βλαχοποιμένων και οι οποίες θα καθορίσουν τα όρια των εθνικών γαιών σύμφωνα με την προγενέστερη κατάσταση[155].

Αντιδράσεις υπήρχαν και από τους μόνιμους κατοίκους των Δήμων σχετικά με την τοποθέτηση των Βλάχων νομάδων κτηνοτρόφων στα χειμερινά εθνικά λιβάδια της περιοχής τους[156]. Κατά τη διανομή των εθνικών βοσκημάτων τον Νοέμβριο του 1837 στην περιφέρεια του Δήμου Αστακού[157] *«εκινήθησαν οι Δημόται εις αγανάκτησιν»*[158] και διατυπώθηκαν πολλά παράπονα προς την Κυβέρνηση και τον Βασιλιά Όθωνα. Μία από τις αιτίες *«ήτον η στεναχώρια των ζώων των Δημοτών»*[159]. Ο Ταγματάρχης Μ. Δεληγεώργης, Διοικητής της Μοιραρχίας Ακαρνανίας και Αιτωλίας «*έκαμεν εξετάσεις*

---

[154] *«Εσυνάχθησαν όλοι αυτοί γέροντες και νέοι και αφ' ου τοις εκοινοποίησα προφορικώς τα περί συνοικισμού Β: Διατάγματα και αφ' ου τους είπα όποιος εξ αυτών επιθυμεί να υπάγει εκτός του Κράτους να τον συντροφεύσω έως εις τα μεθόρια, όμως κανείς εξ αυτών δεν είπε διά να φύγη»,* ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 72.

[155] *«Προς τούτοις όλοι αυτοί μοι είπον, ότι τα εθνικά λειβάδια, χειμερινά τε και θερινά, και τας περισσοτέρας εθνικάς γαίας, τας έκαμον περιφερείας, και τας κατεκυρίευσαν οι κάτοικοι, και όλοι εζήτησαν να διορισθούν επιτροπαί, και να είναι και αυτοί μαζύ διά να βάλλουν τα παλαιά όρια των εθνικών γαιών και είπον τας διαφόρους καταχρήσεις και καταδρομάς, τας οποίας δοκιμάζουν από τους Δημάρχους και άλλους, αι οποίαι δεν περιγράφονται όλαι σήμερον, αλλά με το προσεχές ταχυδρομείον θέλομεν σας αναφέρει τα θετικώτερα. Βασιλική Γραμματεία, ως προς το αντικείμενον τούτο επαρατήρησα καθ' όλην την έκτασιν, και άλλο δεν είδον, παρά καθώς όλοι αυτοί ομολογούν, καθώς και ημείς βλέπομεν, τας περισσοτέρας εθνικάς γαίας, τας έκαμον και τας κάμνουν ο μεν και ο δε ιδιοκτησίας. και είναι μεγάλη ανάγκη να διορισθούν αι επιτροπαί εις όλας τας επαρχίας της Στερεάς Ελλάδος να εξετάσωμεν τας χειμερινάς γαίας, και έπειτα να εξετασθούν και αι θεριναί»,* ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 1902, προβολή 72-74.

[156] *«Με την «εθνικοποίηση» των κοινοτικών λιβαδιών, την κατάργηση δηλαδή του «μερά» που διαχειριζόταν η ίδια η κοινότητα, υπήρχε πλέον η δυνατότητα να παραχωρηθούν από τους εφόρους σε κτηνοτρόφους και να τα στερηθούν οι χωρικοί. Έτσι, η Αντιβασιλεία κατάφερε να δημιουργήσει καινούργια σημεία τριβής μεταξύ γεωργών και κτηνοτρόφων. Τριβές επίσης υπήρχαν και μεταξύ των ημινομάδων των ορεινών κοινοτήτων, που διεκδικούσαν για λογαριασμό τους τις θερινές βοσκές των βουνών τους, και των νομάδων που μπορούσε να εγκαταστήσει στα ίδια λιβάδια ο έφορος»,* Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994, σ. 43.

[157] Ο Δήμος Αστακού από το 1836 μέχρι το 1840 αποτελείτο από τα εξής χωριά: Δραγαμέστο, Βασιλόπουλο και Αλυζίνα (ίσως Βλυζανά). Το 1840 προσαρτήθηκαν στον Δήμο Αστακού τα χωριά: Μαχαιρά, Χρυσοβίτζα, Πρόδρομος, Ρούστα, Σκουρτού (του Δήμου Μαραθιάς). Βλ. Δρακάκης Αλέξ. Θ. – Κούνδουρος Στυλ. Ι., Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους, Τόμος Α΄, Αθήνα 1939, σ 44-45.

[158] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 123, προβολή 84.

[159] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 123, προβολή 84.

προς περισσοτέραν πληροφορίαν εις Αστακόν, επί της Διανομής των εθνικών βοσκιμάτων»[160] τον Ιανουάριο του 1838 και ανέφερε στο Αρχηγείο της Βασιλικής Χωροφυλακής τον Φεβρουάριο του 1838 ότι «*εκ των διευθυνομένων εξετάσεων εξάγεται ότι η τοποθέτησις των ποιμνίων έγινε διαφορετική παρά το παρελθόν έτος και τούτο διότι το εν τρίτον έγινε Μοναστηριακή, και εν μέρος εδώθη ως ιδιοκτησία εις τινας Δημότας την οποίαν πρώτερον δεν είχον»*[161]. Στην αναφορά του συνάπτονταν διάφορα πρωτόκολλα με τις εξετάσεις των εμπλεκομένων-μαρτύρων. Από τα πρωτόκολλα αυτά προκύπτουν πολύ σημαντικές πληροφορίες για τους Βλάχους αρχιποιμένες, Νούσα και Μπέμπα, οι οποίοι αργότερα εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο Στουρνάρι Χρυσοβίτσας και στη Μάνινα Βλυζανών ή Στρογγυλοβούνι αντίστοιχα. Ο Μπέμπας[162] έγινε δημότης του Δήμου Αστακού το 1837, ενώ ο Νούσας ανήκε σε ξένο Δήμο[163]. Γίνεται ακόμη αναφορά στους Βλαχοποιμένες Γιαννάκη Μοράζη ή Μποράζη[164], Γεώργιο Φωτίου Παππά[165], Σπύρο Παππά[166] και Νικόλαο Μότζη[167].

Σύμφωνα με τα παραπάνω αρχεία, το φθινόπωρο του 1837 έγιναν αλλαγές στη διανομή των χειμερινών βοσκοτόπων και την τοποθέτηση των ποιμνίων σ' αυτά. Στην περιοχή του Δήμου Αστακού[168], ένα μέρος των βοσκημάτων, τα οποία τα προηγούμενα χρόνια τα χρησιμοποιούσαν οι μόνιμοι κάτοικοι του Δήμου ως λιβάδια για τα δικά τους μικρά ζώα ή ως βοϊδολίβαδο, με απόφαση του Διοικητή Ακαρνανίας, του Οικονομικού

---

[160] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 123, προβολή 82.
[161] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 123, προβολές 83.
[162] Στα αρχεία αυτά αναφέρεται άλλοτε ως Μπέμπας και άλλοτε ως Μπέπας ή Πέμπας, ενώ τρεις φορές αναφέρεται και με το μικρό του όνομα Γιαννάκης.
[163] Εις «την θέσιν ονομαζομένην Τριπιδόλακον ετοποθέτησεν ο ίδιος ο Δήμαρχος τον Μπέπαν & Γιαννάκη Μοράζη, επί λόγω ότι έγινε δημότης», Χρήστος Σ Μαγγίνας, διαμένων εις Αστακόν, έμπορος, χρόνων 48, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβολή 84, «ο καταταγμένος εις τον Δήμον μας ως Δημότης ονομάζεται Γιαννάκης Μπέπας & οι εις ξένους Δήμους ανήκοντες ονομάζεται ο ένας Νούσας & τον άλλον δεν ηξεύρω», Στάθης Γεωργ. Μαγκίνα, έμπορος, διαμονή εις Αστακόν χρόνων 26, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 133. Ο Νούσας σε αρχεία από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, τα οποία αναφέρονται παραπάνω, το χρονικό διάστημα 1836-1840 εμφανίζεται ως κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας.
[164] Στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1851 αναφέρεται ο Γιάνν. Μπουράζης, ετών 61, ετερόχθων από το 1830, ιδιοκτήτης κινητής περιουσίας, ποιμένας, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβολή 729 και στο ίδιο αρχείο, στην προβολή 736, αναφέρεται ο Ιωάν. Μπουράζης, ετών 65, ετερόχθων από το 1830, ιδιοκτήτης κινητής περιουσίας, ποιμένας.
[165] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 96-99.
[166] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 140.
[167] *«άλλο έναν Καρακούνην ονομαζόμενον Νικόλα Μότζη τον ετοποθέτησεν ο Δήμαρχος εις την αδρίτζα με 350: πρόβατα»,* Αθανάσιος Π. Στεριάτου, από Αστακόν, έμπορος, διαμονή εις Αστακόν, χρόνων 42, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 117.
[168] Ο Δήμος Αστακού από το 1836 μέχρι το 1840 αποτελείτο από τα εξής χωριά: Δραγαμέστο, Βασιλόπουλο και Αλυζίνα (ίσως Βλυζανά).

Επιτρόπου και του Δημάρχου Αστακού χαρακτηρίστηκαν ως δημόσια κτήματα[169] με το επιχείρημα ότι ανήκαν σε διαλυθέντα Μοναστήρια της περιοχής[170] και άλλα παραχωρήθηκαν ως ιδιοκτησία σε πρόσωπα με πολιτική και οικονομική δύναμη, όπως ο Δήμαρχος Αστακού Γεώργιος Μαγγίνας[171]. Η περιοχή Τριπιδόλακος βγήκε σε δημοπρασία ως εθνική γη, την απέκτησε ο Δήμαρχος και την υπενοικίασε στον αρχιποιμένα Μπέμπα[172]. Την περιοχή του Θανάση τη Ράχη την έκαμαν κι αυτήν εθνική και τοποθέτησαν και εκεί τον αρχιποιμένα Μπέμπα. Την περιοχή Του Σπύρου το Ίσωμα, η οποία βρισκόταν στα σύνορα με την περιφέρεια της Χρυσοβίτσας, την επήρε ο Δήμαρχος Αστακού Γεώργιος Κ. Μαγγίνας ως ιδιοκτησία του και την ενοικίασε στον αρχιποιμένα Νούσα. Την περιοχή του Αγίου Ηλία, που τα προηγούμενα χρόνια τη χρησιμοποιούσαν οι μόνιμοι κάτοικοι ως βοϊδολίβαδο, την έκαμαν και αυτή εθνική γη ως γη διαλυθέντος μοναστηριού και τοποθέτησαν εκεί για πρώτη φορά Βλάχους ποιμένες[173].

---

[169] Από τα πρώτα έργα της Αντιβασιλείας ήταν η «εθνικοποίηση» των κοινοτικών βοσκών. Στις 3 Δεκεμβρίου του 1833 εκδόθηκε διάταγμα που όριζε στο άρθρο 1 ότι: *«Όλα τα λιβάδια διά την επικαρπία των οποίων δεν έχει τις να παρουσιάση έγγραφον (ταπί) εκδοθέν επί τουρκικής εξουσίας, θεωρούνται ως δημόσια και η νομή αυτών μένει ως και μέχρι τούδε εις το δημόσιον»,* Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 40/ 12-12-1833, Περί διορισμού του φόρου βοσκής, και του δια τα εθνικοϊδιόκτητα λιβάδια εγγείου φόρου κατά τα έτη 1833 και 1834.

[170] «*Οι εθνικές γαίες επαυξήθηκαν επί Αντιβασιλείας με τα κτήματα των διαλυθέντων μοναστηριών. Πράγματι, με διάταγμα της 25ης-9-1933, η Αντιβασιλεία διέταξε να αναλάβουν οι νομάρχες «εις λογαριασμόν της επικρατείας» τον έλεγχο της περιουσίας όλων των μοναστηριών που ήσαν εγκαταλελειμμένα ή ερημωμένα όπως και αυτών που είχαν λιγότερους από έξι μοναχούς. Αυτοί οι τελευταίοι θα έπρεπε να μεταφερθούν σε άλλα, μεγαλύτερα, μοναστήρια»,* Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994, σ. 40.

[171] *«Από την διανομήν όπου μας επαραχωρείτο διά την τοποθέτησιν των ποιμνίων μας προ πολών χρόνων μας αφαιρέθη το εν τρίτον, δύο χιλιάδες προβάτων θέσιν έδωσαν εις τον ονομαζόμενον Γιαννάκη Μπέμπα Καρακούνην ενώ αυτός άλλοτε ποτέ δεν ήτον εδώ εις τον Δήμον μας, ακόμη επαραχωρήθη του Δημάρχου πρώτην ήδη φοράν τοποθεσίαν διά δύο χιλιάδες πρόβατα με τον λόγον ότι είναι ιδιοκτησία του και έβαλε μέσα τον Καρακούνη Νούσα ξένον, εισέτι εξεχωρήθη από την τοποθέτησίν μας μία θέσις διά δύο χιλιάδες ζώα επί λόγω ότι είναι μοναστηριακή ενώ τούτο είναι άγνωστον προς ημάς και μήτε οι γονείς μας ενθυμούνται να είχαν ποτέ τα μοναστήρια λιβάδια, αλλά εχρησίμευε πάντοτε εις τους συνδημότες μας ως βοϊδολίβαδο, και δεν ηξεύρω πόσας άλλας θέσεις μας αφαίρεσαν»,* Στράτος Προίκας, από Αστακόν, έμπορος, χρόνων 27, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 88-91, *«η στενώτης δε των ποιμνίων μας προήλθε, διότι αφαίρεσαν ένα μέγα μέρος τοποθετήσεως και τους ξένους τους Βλαχοποιμένες, και εν άλλο το έκαμαν Μοναστηριακόν ενώ δεν ήταν πόποτε ως ενθυμούμαι κάλιστα, αλλά έβαζαν μέσα τα Μοναστήρια τα ζώα των και εβοσκούσαν με τα των λοιπών χωριανών μας»,* Παναγιώτης Μανδήλης, οικονόμος, από Βλιζανά, χρόνων 60, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 92.

[172] *«…, αλλά τώρα όπου επήρατε τα λιβάδια από την Δημοπρασίαν θέλετε να διώξετε τα πρόβατα διά να γεμίσετε τα λιβάδια τα Μοναστηριακά όπου αγωράσατε … και έναν άλλον Καρακούνην ονομαζόνενον Μπέμπα τον ετοποθέτησεν ο Δήμαρχος μέσα εις την τοποθέτησιν όπου είχεν επέρισει το χωριό ονομαζομένην Τριπιδόλακον χωρίς ημείς να ηξεύρωμεν τίποτε,»* Αθανάσιος Π. Στεριάτου, από Αστακόν, έμπορος, διαμονή εις Αστακόν, χρόνων 42, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 115-119.

[173] *«Την θέσιν Τριπιδόλακον έδωσαν εις τον Γιαννάκη Πέμπα Καρακούνην, την θέσιν του αγίου θανάση την Βάχην (Ράχην) την έκαμεν εθνικήν δηλαδή Μοναστηριακήν πρώτην ήδη φοράν εφαίτο πράγμα το οποίον δεν ενθυμούνται μήτε οι γονείς μας, και την έδωσεν και αυτήν εις τον ίδιον, την θέσιν του Σπήρου το Ίσομα το έκαμεν ο Δήμαρχος πρώτην ήδη φοράν ιδιοκτησία του ενώ ηξεύρωμεν πάππου προς πάππου*

Τα προβλήματα που προέκυψαν από το σύστημα των «εθνικών γαιών» την περίοδο αυτή είναι εμφανή και δεν αφορούν μόνο την συγκεκριμένη περιοχή, αλλά αποτελούν μέρος του ευρύτερου προβλήματος του ελληνικού αγροτικού χώρου. Σύμφωνα με τον Πατρώνη, *«στις πρώτες δεκαετίες αμέσως μετά την ανεξαρτησία διαπιστώνεται μια αργή ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής και των παραγωγικών δυνάμεων, [...] ο ελληνικός αγροτικός χώρος φαίνεται να κινείται με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς. Η επιβολή του καθεστώτος των εθνικών γαιών και της ενοικίασής τους στους ακτήμονες γεωργούς, επιδείνωσε πολλά προβλήματα που είχε κληροδοτήσει στην αγροτική παραγωγή η οθωμανική κατοχή και ο πόλεμος της ανεξαρτησίας. Το χάος γύρω από το νομικό και οικονομικό καθεστώς της γης, η βαριά φορολογία, η βαθμιαία εγκατάλειψη της καλλιέργειας των εθνικών εδαφών και η χαμηλή δημογραφική πυκνότητα στις πεδιάδες, αποτελούν κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής υπαίθρου»*[174].

Ακόμη, από τη μελέτη των σχετικών βασιλικών διαταγμάτων[175], αλλά και των οδηγιών της Κυβέρνησης προς τους διοικητές και τους οικονομικούς επιτρόπους των επαρχιών[176] είναι εμφανές ότι γίνεται προσπάθεια να προστατευθούν τα συμφέροντα των κτηνοτρόφων της κοινότητας αλλά και εκείνα των νομάδων κτηνοτρόφων που έχουν καταταχθεί στο Δήμο και θεωρούνται δημότες με τα ίδια δικαιώματα[177], όμως οι

ότι δεν είχεν ποτέ αυτήν την θέσιν, και έβαλε μέσα τα ποίμνια του Καρακούνη Νούσα, την θέσιν βοϊδολίβαδο το επούλησεν ο Δήμαρχος ως Μοναστηριακόν πράγμα το οποίον δεν ενθυμούνται μήτε οι Γονείς μας να ήναι η θέσις αυτή Μοναστηριακή, πρώτην ήδη φοράν εφέτο εις του ξένους Καραγκούνιδες, και υστερήθημεν και αυτήν την τοποθεσίαν εις την οποίαν εβάζαμεν τα βώιδια μας», Γιάννης Κακούρης, από Αστακόν, χρόνων 50, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 122-125, *«η πρώτη σύγχησις συνέβει διά την καθυστέρησιν των τοποθετήσεων των ποιμνίων μας όπου την επήραν από εμάς και την έδωσαν εις τους ξένους Καρακούνηδες εφέτο πρώτην φοράν, την θέσιν Τριπιδόλακα την επήρεν ο Δήμαρχος και την έδωσεν του Πέμπα με χρήματα ενώ ποτέ δεν ήτον ιδική του, την θέσιν Σπήρου το Ίσομα την επήρεν ο Δήμαρχος ως ιδιοκτησία του και την έδωσε του Νούσα, και την θέσιν του Θανάση την Ράχην ως την Μακριάν Σπηλιά την έκαμαν Μοναστηριακή και την επούλησαν του Καρακούνη Πέμπα, ενώ αυτή η θέσις από τον καιρόν των γοναίων μας ηξεύρωμεν ότι δεν υπήρξεν Μοναστηριακή. Την θέσιν του Αγίου Λιός όπου την είχαμεν οι χωριανοί εις την εξουσία μας και επέριση και πιόπερση και ετοποθετούσαμεν τα Βώιδια μας εφέτο μας την επήραν και ετοποθέτησαν ξένους Βλάχους»,* Βασίλης Καρβούνης, από Αστακόν, γεωργός, χρόνων 55, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 126-128.

[174] Πατρώνης Βασίλης, *Ελληνική οικονομική ιστορία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα 18ος – 20ός αιώνας,* e- book, Αθήνα 2015, σ. 71

[175] Β.Δ. 3/15-12-1833, Περί διορισμού του φόρου βοσκής, και του διά τα εθνικοϊδιόκτητα λιβάδια εγγείου φόρουκατά τα έτη 1833 και 1834.

[176] Εγκύκλιος 17764/31-8-1836, Περί της διανομής των χειμερινών βοσκημάτων, Εγκύκλιος 6672/29-3-1837, Περί διανομής των θερινών βοσκημάτων, Εγκύκλιος 22640/22-9-1837, Περί διανομής των χειμερινών βοσκημάτων και τοποθετήσεως των ποιμνίων εις αυτά, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 141-144.

[177] Η επί των Οικονομικών Γραμματεία της Επικρατείας εξέδωσε την 17ην Αυγούστου 1836 εγκύκλιο με οδηγίες προς τους Διοικητές της Στερεάς Ελλάδας, επειδή η διανομή των χειμερινών βοσκημάτων έγινε άτακτα το προηγούμενο έτος. Με νέα εγκύκλιό της προς τους Διοικητάς της Στερεάς Ελλάδος κλπ. επανέρχεται στις 31-8-1836 με αφορμή αναφορές των Οικονομικών Επιτρόπων και δίνει ξανά σχετικές οδηγίες και διευκρινίσεις *«... β. Εις τα βοσκήσιμα τμήματα εκάστου Δήμου θέλετε τοποθετήση*

τοπικές αρχές δεν ακολουθούν πάντα τις κυβερνητικές εντολές και πολλές φορές αυθαιρετούν. Κατά τη διανομή των χειμερινών βοσκημάτων της περιφέρειας του Δήμου Αστακού το 1837 δημιουργήθηκε μεγάλη αναταραχή, αντιπαραθέσεις μεταξύ των γεωργών–μόνιμων κατοίκων του Δήμου και των νομάδων κτηνοτρόφων, διατυπώθηκαν προς την κυβέρνηση πολλά παράπονα, κυρίως από την πλευρά των μόνιμων κατοίκων του Δήμου Αστακού, αλλά και από κάποιους Βλάχους ποιμένες, καθώς η διανομή των βοσκημάτων έγινε με αυθαίρετο τρόπο[178] και πολλές καταχρήσεις από τις αρμόδιες αρχές. Οι αρχές, δηλαδή ο Διοικητής και ο Οικονομικός Επίτροπος Ακαρνανίας, σύμφωνα με καταγγελίες[179] ζητούσαν χρήματα για να τοποθετήσουν τους κτηνοτρόφους στα χειμερινά λιβάδια και ποσά ανάλογα με τον αριθμό των ζώων τους. Ακόμη, παραχωρούσαν έναντι παράνομης αμοιβής εθνικά λιβάδια σε μόνιμους κατοίκους του Δήμου ως ιδιοκτησία τους και αυτοί στη συνέχεια τα ενοικίαζαν στους νομάδες κτηνοτρόφους σε τριπλάσια σχεδόν τιμή[180]. Άλλες φορές

κατά προτίμησιν τα ποίμνια του Δήμου εκείνου εις του οποίου την περιφέρειαν ανήκουσιν τα βοσκήματα και τότε μόνον να συγχωρήτε τοποθέτησιν εκεί άλλων γειτονικών ποιμνίων εις τα αυτά τμήματα όταν αποδεδειγμένως περισσεύη Νομή και δι' άλλης κοινότητος ζώα, εννοείτε ότι εις τοιαύτης περίστασιν θέλουν προτιμηθεί των ποιμένων των μεμακρυσμένων μερών, ή των Βλαχοποιμένων, τα ποίμνια των πλησιεστέρων Δήμων ή Επαρχιών. γ. Επ' ουδεμία προφάσει δεν θέλετε συγχωρέσει να τοποθετηθώσιν εις την περιφέρειαν του τμήματος μιας κοινότητος τα ποίμνια άλλης τινός κοινότητος, επαρχίας, ή βλαχοποιμένων μη κατατεταγμένων εις δήμον τινά πριν να τοποθετηθώσιν τα εντόπια της κοινότητος ζώα.- Όσοι βλαχοποιμένες κατετάχθησαν ήδη εις τινά δήμον θεωρούνται ως Δημόται του αυτού δήμου και ως εκ τούτου θέλουν απολαμβάνει τ' αυτά δικαιώματα της διανομής όπως και οι λοιποί συνδημόται των.-», ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 144.

[178] Τοποθετούν στα διάφορα λιβάδια όποιον οι αρχές θέλουν και όχι απαραίτητα όσους δικαιούνται τοποθέτηση σύμφωνα με τους σχετικούς νόμους. *«Εις το Συμβουλιόν μας αναφέρθημεν και μας απήντησαν ότι τι να σας κάμωμεν ο Δήμαρχος έτζι θέλει και ότι ο Διοικητής, ο οικονομικός επίτροπος και ο Δήμαρχος κάμνουν ότι θέλουν»,* Γιάννης Κακούρης, από Αστακόν, χρόνων 50, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 122-125, *«Και επέρισει και εφέτο δεν με εδώθη η ανάλογος βοσκή και τοποθέτησις διά τα ποιμνιά μου καθώς εδώθησαν και των λοιπών Βλαχοποιμένων, ενώ είμαι και εγώ δημότης εις τον Αστακόν, αλλ' ενώ επέρισει είχα τρεις χιλιάδες γυδοπρόβατα μου ετοποθέτησαν εις εθνικόν βόσκιμα μόνον διά χίλια, και τα λοιπά τα αγόρασα, εφέτο έχω τέσσαραις χιλιάδες μου ετοποθέτησαν διά δύο και διά ταις άλλαις δύο χιλιάδες αγώρασα»,* αρχιποιμήν Γεώργιος Παππάς, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 96-99.

[179] *«ερωτηθείς ο αναφερόμενος (αρχιποιμήν Γεώργιος Παππάς) διά ποίον λόγον τους άλλους Βλαχοποιμένας του ετοποθέτησαν εις εθνικά λιβάδια αναλόγως του αριθμού των ποιμνίων των απεκρίθει τα ακόλουθα. Διότι εγώ δεν είχα χρήματα να δείδω καθώς δείδουν οι άλλοι διότι μου τα πήραν οι λησταί και μάλιστα επέρισει όταν ήλθεν ο Διοικητής με τον οικονομικόν επίτροπον εις τον Μαχαλά και από εκεί εγίνετο η διανομή των λιβαδίων με έκραξαν και μου εζήτησαν σαράντα τάλαρα διά να με τοποθετήσουν και με το να μην είχα να τα δώσω με άφησαν χωρίς τοποθέτησιν ... και ότι μίαν φοράν εις τον Μαχαλά τον ίδιον χρόνον όταν ετοποθετούνται τα ποίμνια ο οικονομικός επίτροπος είπεν των αρχιποιμένων ότι πρέπει να φέξη το φως διά να ειδούν λιβάδια, και ημείς εξηγήσαμεν το φως ότι θέλουν χρήματα διά να μας τοποθετήσουν»,* ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 96-99.

[180] *«επομένως η τοποθέτησις οπού ήθελαν να μου δώσουν εμένα διά σαράντα τάλαρα* (περίπου 240 δραχμές), *την επαραχώρησαν εις τον Νικόλαον Νικήτα από τα Βλιζανά ως ιδιοκτησίαν του και αυτός μου την επούλησεν εμένα 700 δραχμάς την ιδίαν στιγμήν, ενώ ο κόσμος όλος λέγει ότι είναι εθνικιά, και ότι δίδει ο Νικόλαος Νικήτας και εις τον οικονομικόν επίτροπον και Διοικητήν σαράντα τάλαρα κάθε χρόνον»,* αρχιποιμήν Γεώργιος Παππάς, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 96-99.

παραχωρούνταν λιβάδια σε μόνιμους κατοίκους για κοπάδια που δεν είχαν και αυτοί τα ενοικίαζαν στους βλαχοποιμένες[181].

Από τα παραπάνω αρχεία προκύπτουν επίσης στοιχεία για σοβαρά προβλήματα και έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ των συλλεκτών των βελανιδιών της περιοχής Βάλτου-Ξηρομέρου[182] και του ενοικιαστή του φόρου επικαρπίας[183] του είδους αυτού, Νικολάου Μαγγινόπουλου, γιου του Δημάρχου Αστακού Γεωργίου Κ. Μαγγίνα[184]. Οι συλλέκτες των βελανιδιών επιβαρύνθηκαν κατά το 1834 και με τον φόρο έγγειας παραγωγής ή φόρο της δεκάτης που αποδιδόταν σε είδος[185] και με μία πρόσθετη επιβάρυνση, τον φόρο επικαρπίας, επειδή οι εκτάσεις αυτές είχαν θεωρηθεί δημόσιες[186].

Βαλανιδοφόρα δέντρα υπήρχαν την εποχή εκείνη *«κατά μέγα μέρος εις το τμήμα της Ακαρνανίας ονομαζόμενον Ξηρόμερον· ολιγότερα εις τον Βάλτον τμήμα της αυτής επαρχίας, και έτι ολιγότερα εις τον Βλοχόν τμήμα του Αγρινίου»*[187]. Τα δέντρα αυτά συνιστούσαν ολόκληρα δάση μεταξύ των οποίων ευρίσκονταν σπανίως ιδιόκτητα χωράφια. Σε επιστολή του προς τον βασιλιά Όθωνα[188] ο έκτακτος επίτροπος Α. Μοναρχίδης αναφέρει τα παρακάτω: *«Τον καρπόν των δένδρων τούτων συνάζουν πάντοτε οι κάτοικοι των μερών εκείνων, οι οποίοι επί Τουρκοκρατίας επλήρωναν φόρον εις την εξουσίαν. Μετά δε την Επανάστασιν ο πόλεμος δεν έδωσε ποτέ καιρόν εις τας*

---

[181] *«Γνωρίζωμεν μόνον ότι εμείς εμείναμεν χωρίς τοποθέτησιν, και περισσότερον ότι εις τα 1836 εδώθει τοποθέτησις εις τον Νικόλαον Γ. Μαγκίνα λεγόμενον Σοφόν παρά του τότε οικονομικού επιτρόπου Χατζηγεώργη, διά να βάλλη πράγματα ιδικά του και αυτός δεν είχεν και επούλησεν την τοποθέτησιν διά 500 δραχμάς εις τους αρχιποιμένες Πουλακίδα Βαλτινόν και Θανάση Καρπενισιώτη, ομοίως και επέρισει του εδώθει από τον οικονομικόν επίτροπον Κύριον Λέλην η ιδία τοποθέτησις και την επούλησεν εις τον Αρχηποιμένα Πέμπα διά δραχμάς 300»,* Ιωάννης Χριστοδούλου, Σπήρος Κεραμισάνης και Αποστόλης Ζαχαρία, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 136-139.

[182] Η συλλογή και η εξαγωγή βελανιδιών αποτελούσε συλλογική συλλεκτική δραστηριότητα, στην οποία ελάμβαναν μέρος ολόκληρα χωριά ή ομάδες συγγενικών οικογενειών, και η οποία γινόταν κάτω από αυστηρούς όρους διανομής της προς εκμετάλλευση δασικής έκτασης από τους ενδιαφερομένους. Η επαρχία Βάλτου-Ξηρομέρου ήταν η σπουδαιότερη περιοχή συλλογής βελανιδιών. Η κωμόπολη του Αστακού αναπτύχθηκε ακριβώς χάρη στις δραστηριότητες αυτές, Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 255

[183] Σε αντάλλαγμα των δικαιωμάτων που αποκτούν πάνω στις παραγωγικές δυνάμεις της εθνικής γης, οι χωρικοί πρέπει να καταβάλλουν (πέραν των φόρων) και ενοίκιο, γαιοπρόσοδο, στο κράτος, τη λεγόμενη επικαρπία. Το ύψος αυτής της γαιοπροσόδου καθόριζε μονομερώς η εξουσία και κυμάνθηκε από 10% - 20%, ανάλογα με τις εποχές και τις καλλιέργειες. Για την είσπραξη της επικαρπίας και των εγγείων φόρων κινητοποιείται ένα τεράστιο κύκλωμα ενοικιαστών κρατικών προσόδων και αποκομίζει μεγάλα κέρδη από αυτήν τη δραστηριότητα, Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών*, Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994, σ. 21-22.

[184] Οι προεστοί εμπλέκονταν στα τοπικά δίκτυα εξουσίας, για τα οποία ο φορολογικός μηχανισμός είχε μετατραπεί σε προνομιακό μηχανισμό κάρπωσης του αγροτικού πλεονάσματος, Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 63.

[185] Βασιλικό Διάταγμα περί αποδεκατώσεως των προϊόντων της γης διά το 1834, άρθρο 2, Εφημερίς της Κυβερνήσεως 13/1834 (24-3/5-4-2015).

[186] Βλ. Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 60-61.

[187] ΓΑΚ, Φόρος βαλανιδίων, Φ. 57, προβ. 5.

[188] Εν Μεσολόγγιω, την 6-2-1835.

κατά καιρούς Ελληνικάς Διοικήσεις να φορολογήσουν το προϊόν τούτο εις όφελος του Δημοσίου Ταμείου, καθότι τα εσφετερίζοντο οι δυνατοί και οι Καπετάνοι, οσάκις εκυρίευσαν τα μέρη εκείνα. Επί της Κυβερνήσεως του Καποδίστρια, οσάκις ο Κυβερνήτης ηθέλησεν να επιβάλη φόρον εις τα βαλανίδια, η αδυναμία του ενίσχυε τους κατοίκους, ώστε του αρνήθησαν πάντοτε, χωρίς να δυνηθή ο Κυβερνήτης να τους υποχρεώση. Κατά το 1833 εφορολογήθη το προϊόν τούτο με τριτοδέκατον· κατά δε το 1834 επειδή την επικαρπίαν ενοικίασαν άνθρωποι, τους οποίους οι κάτοικοι από φθόνον και από παλαιά πάθη κινούμενοι αποστρέφονται, ραδιούργοι τινές και λαοπλάνοι, ωφελούμενοι από τας κατ' εκείνην την εποχήν κινηθήσας ταραχάς εις την πελοπόννησον, μεταχειριζόμενοι και ως όπλον ισχυρόν την άπληστον φιλοκέρδειαν των κατοίκων εκίνησαν τον λαόν εις κραυγάς και παραλόγους απαιτήσεις, διά να στρέψωσι προς ίδιόν των όφελος τα αναντίρρητα δημόσια δικαιώματα. Τα λέγω αναντίρρητα διότι ούτε αυτοί οι κάτοικοι εσεβάσθησαν ποτέ τα δένδρα ταύτα ως ιδιόκτητα, καθότι εν καιρώ συνάξεως του προϊόντος τούτου ποτέ δεν εσεβάσθη κανείς τούτο ή εκείνο το δένδρον ως ιδιοκτησίαν του δείνος ή του δείνος, αλλ' έκαστος συνάζει όπου ευρίσκει, χωρίς να διακρίνη τούτο ως ιδιόκτητον και εκείνον ως εθνικόν. Αι κραυγαί και τα παράπονα λοιπόν εκείνων των μερών ως προς τα βαλανίδια δεν εκινούντο από δικαιώματα ιδιοκτησίας, αλλ' από πλεονεξίαν, καθότι κανείς από αυτούς δεν έχει έγγραφα αποδεικνύοντα τοιαύτην ιδιοκτησίαν, αλλ' επί λόγω ιδιοκτησίας οικειοποιείται εκάστη κοινότης τα εις την περιφέρειαν των χωρίων των ευρισκόμενα δάση ως ιδιόκτητα, διά να νέμεται αυτή εκείνον το οποίον ανήκει εις το Δημόσιον»[189].

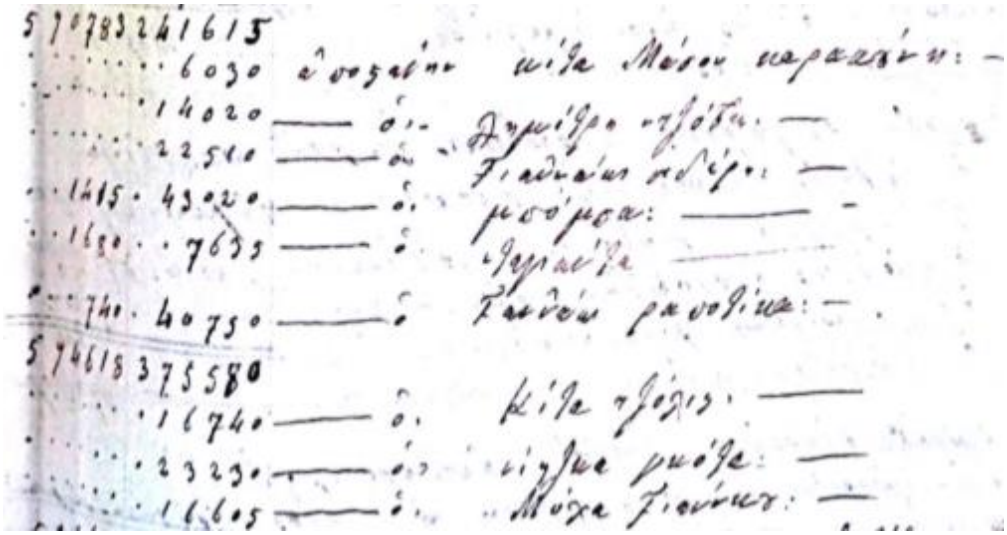

Εικόνα 5, Απόσπασμα καταλόγου του 1834[190]

[189] ΓΑΚ, Φόρος βαλανιδίων, Φ. 57, προβ. 6.
[190] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, 1836.

Στη συλλογή των βελανιδιών τη δεκαετία του 1830 συμμετείχαν εκτός από τους μόνιμους κατοίκους της επαρχίας της Ακαρνανίας και Βλάχοι ποιμένες και αγωγιάτες. Σε κατάλογο *«των όσων βελανιδίων εδηλώθησαν του έτους 1834 τα οποία είχον δικαίωμα να λάβουν οι ενοικιασταί της επικαρπίας και απείθησαν οι κάτοικοι εις την απόδοσιν»*[191], τον οποίο συνέταξε ο ενοικιαστής Νικόλαος Μαγγινόπουλος, αναφέρονται εκτός από τους κατοίκους των χωριών της Ακαρνανίας[192] και οι στάνες των παρακάτω αρχιποιμένων: *«Από στάνην Κίτα Μάσου Καρακούνη [συγκεντρώθηκαν και πουλήθηκαν] 6.030 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Δημήτρη Ντζόβα 14.020 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Γιαννάκη Σιδέρη 22.510 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Μπόμπα 1.415 λίτρες ψιλόν και 43.020 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Νταγιάντα 1.680 λίτρες ψιλόν και 7.635 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Γιαννάκι Ραποτίκα 741 λίτρες ψιλόν και 40.750 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Κίτα Τζόλις 16.740 λίτρες χονδρόν βελανίδι, από στάνην Νίτζκα Γκότα 23.230 λίτρες χονδρόν βελανίδι και από στάνην Μύχα Γιάννκου 16.605 λίτρες χονδρόν βελανίδι»*[193].

Πιο συγκεκριμένα, για το έτος 1834 ενοικιαστής του φόρου επικαρπίας των βελανιδιών της επαρχίας Ακαρνανίας ορίστηκε σε σχετική δημοπρασία ο Νικόλαος Μαγγινόπουλος, ισχυρός τοπικός παράγοντας και γιος του Δημάρχου Αστακού[194]. Προέκυψαν, όμως, σοβαρές διαφωνίες και φιλονικίες μεταξύ των συλλεκτών των βελανιδιών και του ενοικιαστή του φόρου επικαρπίας[195], καθώς υποχρεώνονταν οι συλλέκτες να πληρώσουν για πρώτη φορά στο ελληνικό κράτος φόρο επικαρπίας. Στη συνέχεια, έγινε λαϊκή συνέλευση και συστάθηκε επιτροπή, η οποία πήγε στην Αθήνα και ανέφερε τα παράπονα των κατοίκων στο βασιλιά Όθωνα και την κυβέρνηση. Η επιτροπή που διόρισε η κυβέρνηση εξέτασε το θέμα και αποφάσισε να πληρώσουν οι

---

[191] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, 1836.

[192] Σύμφωνα με τον κατάλογο του ενοικιαστή του φόρου επικαρπίας Ν. Μαγγινόπουλου, μεγάλες ποσότητες βελανιδιού συγκεντρώθηκαν, πουλήθηκαν σε εμπόρους και δεν παρακρατήθηκε φόρος επικαρπίας από τους κατοίκους των παρακάτω χωριών της Ακαρνανίας: Μαχαλά, Παπαδάτου, Στάνου, Κεχρινιάς, Καρβασαρά, Νοτάρι, Σαρδίνιανα, Κονοπίνα, Λεπενού, Προδρόμου, Πόρτας, Μαχιράς, Χρησοβίτζας, Δραγαμέστος, Ζάβιτζας, Ποδολοβίτζας, Ρούστας, Βλιζιανά, Κατοχής, Κανδίλας, Μπαμπίνης, Σκορτούς, Μύλας και Κατούνας, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, 1836.

[193] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, 1836.

[194] *«Κατά τα 1834: ήλθεν ο Γενικός Έφορος και εποίλησεν το δέκατον των βελανηδίων, και ενώ ετελείωσεν το δέκατον εύγαλεν και εις δημοπρασίαν τον επικαρπικόν φόρον , και επωλήθει αγωράζοντας τον ο Νικόλαος Μαγκινόπουλος»,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106.

[195] *«η Κοινώτης της Ακαρνανίας οι οποίοι συνάζουν τα βελανήδια με το να χουν φιλονικίας μεταξύ του ενοικιαστού των 1834: Κυρ. Νικολ. Μαγκινόπουλου»,* Χρήστος Σ. Μαγγίνας, διαμένων εις Αστακόν, έμπορος, χρόνων 48, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 84-87.

συλλέκτες σε είδος τον έγγειο φόρο της δεκάτης, να τους επιτραπεί να πουλήσουν το υπόλοιπο του προϊόντος στους εμπόρους και το θέμα του φόρου επικαρπίας να ρυθμιστεί αργότερα[196].

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 27ης Σεπτεμβρίου 1835 «Περί της συνάξεως των βαλανοκικιδίων εις τον Νομόν της Ακαρνανίας» αποφασίστηκε *«μέχρι της εισάξεως μιας τακτικής δασονομικής υπηρεσίας κατά τα δάση του Νομού Ακαρνανίας και Αιτωλίας […] τα βαλανοκικίδια, τα οποία συνάζονται εντός του Νομού Ακαρνανίας και Αιτωλίας, είναι ελεύθερα παντός φόρου εις την σύναξιν και εναποταμίευσιν των και επομένως είναι επιτετραμμένον εις ένα έκαστον να ενεργή την σύναξιν άνευ περαιτέρω διαταγής»*[197], ενώ πληρωνόταν φόρος όταν αυτά μεταβιβάζονταν ή φορτώνονταν σε πλοίο, για να μεταφερθούν είτε στο εσωτερικό είτε στο εξωτερικό[198].

Το φθινόπωρο του 1837 ζητήθηκε από τον Διοικητή Ακαρνανίας να συστήσει Διοικητικό Δικαστήριο και να ρυθμίσει την παραπάνω υπόθεση σύμφωνα με τους νόμους του κράτους. Ο Διοικητής Ακαρνανίας ζήτησε από τα Δημοτικά Συμβούλια των Δήμων της Επαρχίας, που εμπλέκονται στη συλλογή βελανιδιού και στον φόρο επικαρπίας γι' αυτό, να ορίσουν αντιπροσώπους, οι οποίοι θα παρευρεθούν στο Διοικητικό Δικαστήριο στη Βόνιτζα εκπροσωπώντας τους συλλέκτες βελανιδιών κατά την εκδίκαση της υπόθεσης[199]. Το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Αστακού

---

[196] *«βλέποντας την πούλησιν αυτών ενώ επωλήθει πρώτην ήδη φοράν επικαρπικός φόρος αλλά μόνον τα δέκατα, εσυνάχθει ο λαός και εσύστησαν μία επιτροπήν συστημένη από τα μέλη Νικόλαος Τζέλιου, Παναγιώτης Μορφιάς, Γεωργάκης Παπαδάτος, Παναγής Γαλάνης, και Γιάννης Λαϊνάς, και εστάλησαν από μέρους του λαού εις την πρωτεύουσαν του Βασιλείου διά να αναφέρουν τα παραπονά τους εις τον Βασιλέα μας, τότε η Βασιλική Κυβέρνησις εδιόρισεν μία επιτροπή συγκειμένην από τους κυρίους Δούκα, Σίμον και έναν Βαβαρόν του οποίου το όνομα δεν γνωρίζωμεν. και έρχοντας η επιτροπή εδώ ήκουσεν τα παράπονα του λαού, και μας εδιόρισεν μόνον και μόνον να πληρώσωμεν την δεκατιά έως ότου να μας έλθη το Βασιλικόν Διάταγμα προσθέτον σε μας ότι έχωμεν την άδειαν να πωλήσωμεν το βελανήδη εις όποιον πραγματευτήν ήθελε μας παρουσιασθεί. μετά παρέλευσιν δε ολίγου καιρού μας επαρουσιάσθει τόσον ο Νικόλαος Μαγκινόπουλος καθώς και άλλοι πραγματευτάδες και επουλήσαμεν τα βελανήδια μας εις αυτούς από 6: έως 10: τάλλαρα την χιλιάδαν»,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106.

[197] Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αριθ. 10/1835, Εν Αθήναις 6-10-1835

[198] Ε.Κ., αριθ. 10/1835, Άρθρ. 2.

[199] *«από τον καιρόν εκείνον έως τον 8βριον μήνα του 1837: είμεθα ακαταζήτητοι από τον ενοικιαστήν, και μετά ταύτα επαρουσιάσθει ως εκοινολογήθει με Βασιλικόν Διάταγμα προς τον Διοικητήν διά να δικάση την υπόθεσιν κατά τον Νόμον συστένοντας Διοικητικόν Δικαστήριον. επέρασεν ο ενοικιαστής Νικόλαος Μαγκινόπουλος με τον πατέρα του και Δημαρχόν μας εις Βόνιτζα, ο Διοικητής εδιέταξεν τα Δημοτικά συμβούλια όσα υπόκεινται εις τον λεθέντα φόρον να πέμψουν εις Βόνιτζα αντιπροσώπους αι κοινότητες διά να δικάσουν την υπόθεσιν κατά τον Νόμον»,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106, *«ο Διοικητής Ακαρνανίας με διαταγήν του επροσκάλεσεν τα Δημοτικά συμβούλια όσα είναι εις αυτήν την κατηγορία να στήλουν πληρεξούσιους εις Βόνιτζα να θεωρήσουν εις το συσταθέν Διοικητικό Δικαστήριον*

συνεδρίασε και αποφάσισε να στείλει ως πληρεξούσιο επίτροπό του τον Στέργιο Χαρδαλούμπα ή Στέριο Πλιαμέρη με αρμοδιότητα να παρευρεθεί στη Βόνιτζα στη σχετική συζήτηση και να ενημερώσει το Συμβούλιο για τις απαιτήσεις του ενοικιαστή Νικολάου Μαγγινόπουλου, αλλά κυρίως για την απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου[200]. Αλλά οι πληρεξούσιοι έκαμαν συμβιβασμό με τον ενοικιαστή του φόρου[201] και συμφώνησαν να πληρώσουν οι συλλέκτες βελανιδιών ως φόρο επικαρπίας για όλα τα βελανίδια που συνέλεξαν το 1834 95 δραχμές για τη χιλιάδα λίτρων του ψιλού βελανιδιού[202] και 65 δραχμές για τη χιλιάδα του χονδρού βελανιδιού[203].

Όταν οι Δημοτικοί Σύμβουλοι Αστακού και οι συλλέκτες των βελανιδιών έμαθαν για τον συμβιβασμό αυτό, ζήτησαν εξηγήσεις από τον Δήμαρχο και τον

κατά τον Νόμον και Βασιλικόν Διάταγμα, διά να δώσει τέλος της υποθέσεως αυτής», Χρήστος Σ. Μαγγίνας, διαμένων εις Αστακόν, έμπορος, χρόνων 48, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 84-87, *«ο Διοικητής ακαρνανίας επροσκάλεσεν τα Δημοτικά συμβούλια να συστήσουν επιτρόπους διά να θεωρήσουν την υπόθεσιν των βελανηδίων του 1834:»,* Παναγιώτης Μανδήλης, επαγγέλματος οικονόμος, από Βλιζανά, διαμένων εις Βλιζανά, χρόνων 60, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 92-95.

[200] *«Το Συμβούλιον του Αστακού εδιόρισεν τον Στέργιον Χαρδαλούμπα διά να πάγη να παρασταθή να ακούση τα ζητήματα & να ειδοποιήση το συμβούλιον»,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106, *« ο Στέριος Πλιαμέρης εστάλλη παρά του Δήμου μας ως επίτροπος απλώς να υπάγη εις Βόνιτζα διά να ιδή τι θα αποφασίση το συσταθέν κατά τον Νόμον & το Βασιλικό Διάταγμα Διοικητικόν Δικαστήριον»,* Γιάννης Κακούρης, από Αστακόν, χρόνων 50, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 122-125.

[201] *«Αλλ' οι πληρεξούσιοι επηγένοντας εις Βόνιτζα εσυγκατίκισαν αντάμα με τον ενοικιαστήν ενώ έπρεπε να αντιπαραταχθούν υπέρ των κοινοτήτων. έκαμαν συμβιβασμόν διά τον αφανισμόν αυτών και απαίτησαν τα Δημοτικά συμβούλια να πληρώσουν τον ενοικιαστήν 95: δραχμάς το ψιλόν & 65: το χονδρόν»,* Χρήστος Σ. Μαγγίνας, διαμένων εις Αστακόν, έμπορος, χρόνων 48, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 84-87, *«ο παρανόμως διορισθείς πληρεξούσιος μεταβάς εις Βόνιτζα εσυγκατίκησεν αμέσως μετά του ενοικιαστού Νικολ. Μαγκινόπουλου και εσυμφώνησεν να πληρώσουν οι κάτοικοι προς 95: δραχμάς την χιλιάδα όχι δι' όσο απαιτείτο να δώσουν φόρο αλλά δι' όσον εσύναξεν ο κάθε οικοκύρης και χωρίς να ασφαλίζεται το Δέκατον, αλλά να πληρώσουν και το δέκατον οι Δημόται προς τον ενοικιαστήν του Δεκάτου»,* Παναγιώτης Μανδήλης, οικονόμος, από Βλιζανά, χρόνων 60, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 92-95*, «φθάνοντας εις Βόνιτζα ο αντιπρόσωπος αυτός ανταμόθει και με τους άλλους πληρεξουσίους και μετά ταύτα με τον ενοικιαστήν ο οποίος τους διεύθειρεν με χρήματα και έκαμαν συμφωνίας να πληρώσουν αι κοινώτηταις της ακαρνανίας την κάθε χιλιάδα το βελανίδη προς δραχμάς 96: δι' όλο το βελανίδη όσο εσύναξεν ο καθείς και όχι διά το Δέκατον μένοντας και χρεώσται το Δέκατον»,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106, *«έκαμαν συμφωνίας με τον ενοικιαστήν Ν. Μαγκινόπουλον ο επιτροπός μας και υποχρέωσαν τους κατοίκους να πληρώσουν το βελανήδη προς 95: δραχμάς την χιλιάδα δι' όλο όσο εσυνάξαμεν»,* Βασίλης Καρβούνης, από Αστακόν, γεωργός, χρόνων 55, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 126-128.

[202] Από τα μέσα Ιουλίου οι χωρικοί συνέλεγαν τη χαμάδα, τον άγουρο και μικρό σε μέγεθος καρπό που έπεφτε από το δέντρο πριν αρχίσει η συστηματική συγκομιδή. Ήταν το πρώτης ποιότητας βελανίδι, http://dasosxiromerou.blogspot.gr/2012/01/blog-post.html, προσπελάστηκε στις 10-1-2015.

[203] Από τα τέλη Αυγούστου ως τα τέλη Σεπτεμβρίου ωρίμαζε ο καρπός. Η συγκομιδή του ώριμου καρπού ονόμαζαν μάτερο ή ραβδιστό, http://dasosxiromerou.blogspot.gr/2012/01/blog-post.html προσπελάστηκε στις 10-1-2015.

πληρεξούσιο επίτροπό τους[204], καθώς δεν είχαν δώσει σε αυτόν έκτακτη πληρεξουσιότητα να κάνει συμβιβασμούς για λογαριασμό τους. Ο Δήμαρχος Αστακού Γεώργιος Κ. Μαγγίνας και πατέρας του ενοικιαστή του φόρου επικαρπίας Νικολάου Μαγγινόπουλου έκανε πλαστογραφία στο πρωτόκολλο του Δημοτικού Συμβουλίου, νόθευσε την πληρεξουσιότητα και με την νέα πλαστή πληρεξουσιότητα έδινε το δικαίωμα στον πληρεξούσιο Στέργιο Χαρδαλούμπα να διενεργεί και συμβιβασμό με τον αντίδικο. Οι Δημοτικοί Σύμβουλοι ζήτησαν το πρωτόκολλο του Δημοτικού Συμβουλίου για να κάμουν ακυρωτική πράξη της πλαστής έκτακτης πληρεξουσιότητας και του συμβιβασμού, αλλά ο Δήμαρχος τους αφαίρεσε το πρωτόκολλο και τους κατήγγειλε ως αποστάτες[205].

Πολλοί από τους συλλέκτες βελανιδιών, μεταξύ αυτών και αρκετοί Βλάχοι της Ακαρνανίας, αρνήθηκαν να πληρώσουν τον παραπάνω φόρο επικαρπίας για το 1834, καθώς θεώρησαν τον συμβιβασμό αυτόν άκυρο και παράνομο, με αποτέλεσμα ο ενοικιαστής να προσφύγει με αγωγές εναντίον τους στα δικαστήρια. Από αρχείο στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας επιβεβαιώνεται το γεγονός αυτό, καθώς στις 11-3-1842 οι Βλάχοι ποιμένες *«Μήτρος Μπέμπα, Αθανάσιος Δήμου, κάτοικοι αμφώτεροι Μάνινας*

---

[204] *«κατά τας 27: 9βρίου (27 Νοεμβρίου 1837) επέστρεψεν ο αντιπρόσωπος εις Αστακόν και ενώ έμαθαν οι Δημόται και το συμβούλιο επήγαν εις το Δημαρχείον διά να τον κράξουν και τον ερωτήσουν τι έκαμεν εις την Βόνιτζα διά αυτήν την υπόθεσιν όπου επήγεν» ,* Γρηγόριος Μπούρας, Σπύρος Καρούσος, Νικόλας Μπαρδόκας, Γεώργος Λιβάνης, Νικόλας Χολή, Χρήστος Παύλου, Γρηγόριος Θεοχάρης, Χρήστος Κακαβάς, Στάθης Κορίπης, Δημόται Αστακού, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 100-106,

[205] *«διά τούτο εσυναχθήκαμεν εις το Συμβούλιον να εξετάσωμεν τον πληρεξούσιόν μας και τον Δήμαρχον διά την στεναχώρια των ποιμνίων μας, και διά να παραβλέψη τα δίκαια μάς εχαρακτήρισεν ως αποστάτες τον πρόεδρον του Συμβουλίου Αθανάσιον Σπ Στεργιάτον, και Στράτον Προίκα Σύμβουλον, διά να χαλάσει την πράξη του Συμβουλίου μας, και εστάλθη από τον Διοικητήν ο υπομοίραρχος και έκαμεν εξετάσεις εκ των οποίων εξάγεται ότι επετεύθη το πληρεξούσιον και τον έκαμαν έκτακτον πληρεξούσιον χωρίς εμείς να έχωμεν ουδεμίαν είδησιν, και φαίνεται έως την σήμερον εις το πρωτόκολλον το οποίον και μας αφαίρεσε έκτοτε ο Δήμαρχος»,* Χρήστος Σ. Μαγγίνας, διαμένων εις Αστακόν, έμπορος, χρόνων 48, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 84-87, *«Τότε ανοίξαμε το πρωτόκολλον του Συμβουλίου διά να κάμωμεν πράξιν των όσων μας είπε & ίδαμεν μέσα εις την πληρεξουσιότητα πλαστογραφίαν & προσθήκη ότι δηλαδή εμείς τον εδιορίσαμε έκτακτον πληρεξούσιον ενώ το Συμβούλιον τοιαύτην πράξιν δεν είχε κάμει ποτέ, εκτός τούτου ο Δήμαρχος, χωρίς να έχει είδησιν το Συμβούλιον, έκαμεν μίαν πράξιν κάτοθεν της πρώτης εκ μέρους του Συμβουλίου & τον έκαμνε έκτακτον πληρεξούσιον, & η πράξις αυτή ευρίσκεται μέχρι σήμερον μέσα εις το πρωτόκολλον το οποίον ο Δήμαρχος δυναστικώς μας αφαίρεσεν & δεν μας το έδωσεν ποτέ έκτοτε, & ενώ του το εζητήσαμεν μας είπεν ότι δεν μας δίδει το πρωτόκολλον»,* Στράτος Προίκας, από Αστακόν, έμπορος, χρόνων 27, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 88-91, *«ο Δήμαρχος νόθευσε το πρωτόκολλον του Συμβουλίου με πλαστογραφία χωρίς το Συμβούλιον να έχη την παραμικράν είδησιν του έδωσεν έγγραφον πληρεξούσιον εκ μέρους του Συμβουλίου & τον απεκατέστησεν έκτακτον πληρεξούσιον»,* Παναγιώτης Μανδήλης, οικονόμος, από Βλιζανά, χρόνων 60, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 92-95*, «δεν τολμούμεν να αναφέρομεν τα δικαιά μας εις καμμίαν των Αρχών μας διότι μας κυρύττουν αποστάτας ως τας απερασμένας αναφέρθη ο Δήμαρχος εις τον Διοικητήν Ακαρνανίας και μας εζωγράφησεν ως τοιούτους και ήλθεν ο υπομοίραρχος και έκαμεν εξετάσεις κατηγόρησεν δε ως αποστάτας κυρίως τους Αθανάσιον Στεριάτον, Στράτον Προίκα και Γρηγώριον Μπούρα διότι ανέφερον τα δικαιά των»,* Γιαννάκης Καρούσος κάτοικος του χωρίου Βασιλόπουλου, ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 107-109.

Βλυζιανίτικης, Αναστάσιος Γήτζας, κάτοικος Γαλιτζάς και οι τρεις της περιφερείας του Δήμου Αστακού, Μπήτας Στέριου, Μήτρος Λιούμη, Σπύρος Παππά αρχιποιμήν, Δημήτριος Νάσου Τζίπη, Γεωργάκης Δήμου, κάτοικοι Παλιομάνινας, Γεωργάκης Μπάγια, κάτοικος Ρήγανης και οι εξ της περιφερείας του Δήμου Οινιάδος, Νικολός Ναούνης κάτοικος Λεπενούς του Δήμου Αμβρακίας, Δημήτριος Τζόγα και Γιαννάκης Γιάνκου, κάτοικοι αμφώτεροι εις Μαχαλά του Δήμου Εχίνου, και οι δώδεκα ποιμένες, ωμολόγησαν ότι ο Νικόλαος Μαγγινόπουλος, δήμαρχος Οινιάδος, κάτοικος Κατοχής, διά των από 15 και 15 Ιανουαρίου του έτους ενεστώτος υπ' αρ. 1 και 2 δύο αγωγών του, εις τας οποίας συμπεριλαμβάνονται και άλλα έτερα ονόματα με τα ιδικά των, καλεί αυτούς τους 12 εντολοδότας ως ενοικιαστής των βαλανοκικιδίων του 1834 έτους ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου Ακαρνανίας εις Βόνιτζαν διά να του αποδώσουν ούτοι αλληλεγγύως βαλανίδιον λίτρας 32.499 και τούτο ως καθυστερούμενον φόρον από ενοικίασιν της επικαρπίας του αυτού έτους 1834 ή εν ελλείψη αυτού να του αποδώσουν την τιμήν των 120 δραχμών εκάστης χιλιάδος, τον νόμιμον τόκον από 1ην Οκτωμβρίου του αυτού έτους κτλ κατά την έννοιαν των μνησθέντων δύο αγωγών εκδοθεισών παρά του αυτού κ. Ν. Μαγγινόπουλου εις Βόνιτζαν» και για να εκπροσωπηθούν στο δικαστήριο, αποκαθιστούν *«Γενικούς Επιτρόπους των και πληρεξούσιούς των τους εις την αυτήν υπόθεσιν συμμετόχους των αναφερομένους εις τας ιδίας αυτάς αγωγάς κύριον Αντώνιον Πούλιο, κάτοικον Χρυσοβήτζας του Δήμου Αστακού, Στέργιον Κώστα και Χρήστον Δήμου, κατοίκους αμφωτέρους Παλιομάνινας του Δήμου Οινιάδος, άπαντας ποιμένας»*[206].

Την άνοιξη του 1839, του 1840, του 1841, αλλά και την άνοιξη του 1842, σύμφωνα με στοιχεία από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας[207], πολλοί Βλάχοι-Καρακούνιδες, εκ των οποίων οι περισσότεροι δηλώνουν ως επάγγελμα αγωγιάτες, εδανείσθησαν από

---

[206] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 859/11-3-1842.

[207] Τριάντα συμβολαιογραφικές πράξεις από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, του έτους 1839, αναφέρονται σε Βλάχους αρχιποιμένες, ποιμένες και κυρίως αγωγιάτες, οι οποίοι δανείστηκαν από εμπόρους χρηματικά ποσά με την υποχρέωση να παραδώσουν βελανίδι ψιλό χαμάδα, όσο αντιστοιχεί στο ποσό που δανείστηκαν ή και παραπάνω. Ενδεικτικά παρουσιάζονται μερικές απ' αυτές: *«Ο Κύριος Κώστας Καραλή Καρακούνης, αρχιποιμήν, κάτοικος εις Παπαδάτες του Δήμου Μαραθίας, ωμολόγησεν ότι εδανείσθη παρά του Κυρίου Σπύρου Καραπάνου, εμπόρου, κατοίκου Αιτωλικού Δραχμάς 120 ...»,* αρ. 246/14-3-1839, *«Ο Κύριος Δήμος Μαγγίνα Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Ρούστας του Δήμου Μαραθίας, ωμολόγησεν ότι έλαβεν παρά του Κυρίου Γεωργίου Γεροθανάση, εμπόρου, κατοίκου Προδρόμου Δραχμάς 96 ...»,* αρ. 301/16-4-1839, *«Οι Κύριοι Κήτα Νάσιος, Αρχιποιμήν, Μήχας Πούλιος και Θανάσης Νάτζιας αμφώτεροι αγωγιάτες, άπαντες Καρακούνιδες, κάτοικοι Ρίγανης χωρίον του Δήμου Οινιάδος, ωμολόγησαν και οι τρεις ότι εδανείσθησαν παρά του Κυρίου Γεωργίου Γεροθανάση, εμπόρου, κατοίκου Προδρόμου τάλληρα ρεγγίνας 70 ...»,* αρ. 334/5-5-1839. Για το 1840 στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου υπάρχουν σαράντα τρεις παρόμοιες συμβολαιογραφικές πράξεις στις οποίες ο δανειζόμενος ή οι δανειζόμενοι είναι Βλάχοι, ενώ το 1841 δεκαεπτά και το 1842 μόνο δύο.

διάφορους εμπόρους -τους Σπύρο Καραπάνο και Παναγιώτη Λεονάρδο, κατοίκους Αιτωλικού, τους Γεώργιο Γεροθανάση, Νικόλαο Γιαννούλη και Δήμο Τζάμη, κατοίκους Προδρόμου, τους Βασίλειο Ποταμιάνο, Κώνστα Μικέλη Χασάπη, Σωτήρη Καρσανό, Κωστούλα Χασάπη και Νικόλαο Δημητρίου Λιαμποβίτη, κατοίκους Αστακού- σημαντικά χρηματικά ποσά σε δραχμές ή σε τάλληρα ρεγγίνας ή δίστηλα, με υποχρέωση να παραδώσουν στον δανειστή τους μέχρι το τέλος του Οκτώβρη του ίδιου έτους ο καθένας τόσες εκατοντάδες ή χιλιάδες λίτρες χοντρές Βενέτικες[208] ψιλό βελανίδι χαμάδα, παστρικό-καθαρό χωρίς βαλάνα, όσες αντιστοιχούσαν στο ποσό που δανείστηκαν με την τιμή του Σεπτεμβρίου, και το οποίο βελανίδι θα έπρεπε να μεταφέρουν με δικά τους έξοδα στην αποθήκη του εμπόρου-δανειστή στην παραλία Παντελεήμονα του Αστακού[209].

Εικόνα 6, Όρμος Αγίου Παντελεήμονα Αστακού[210]

[208] Μία ενετική λίτρα ισούται με 480 γραμμάρια, Ευελπίδης Χρ., *Γεωργική έρευνα του νομού Αχαϊοήλιδος,* Τυπογραφείον Εταιρείας ο «Τύπος», Αθήνα 1919, σ. 109.

[209] Ενδεικτικά, παραθέτω ένα απόσπασμα από τα πολλά σχετικά αρχεία *«… Ο Κύριος Σπύρος Στέργιου Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, … ωμολόγησεν ότι εδανείσθη παρά του Κυρίου Σπύρου Καραπάνου, εμπόρου, κατοίκου Αιτωλικού Δραχμάς εξήκοντα αρ. 60. τας οποίας πραγματικώς έλαβεν παρά του ιδίου δανειστού του, με την συμφωνίαν και υποχρέωσίν του να του αποδώση προς εξόφλησιν των αυτών χρημάτων κατά τα τέλη του ελευσομένου μηνός Οκτωμβρίου Βαλανίδι της Ακαρνανίας τόσον όσον ήθελεν δώσουν τ' αυτά χρήματα λογιζόμενον εις την τιμήν καθ' ην ήθελε ξεκοπή κατά την εικοστήν του ελευσομένου μηνός Σεπτεμβρίου τ.ε. από έναν έμπορον. Το ποσόν του βαλανιδιού τούτου το οποίον χρεωστεί ως άνωθεν να δώση υποχρεούται να είναι ψιλό χαμάδα, παστρικό χωρίς βαλάνα, κίτρινο και μαύρο και να το μετακομήση με ίδιά του έξοδα εις τον Παντελεήμονα Αστακού να του το παραδώση εις την εκεί αποθήκην του …»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 247/14-3-1839.

[210] Στη φωτογραφία αυτή, που προέρχεται από το άρθρο «Αρχαιολογικός χώρος ο όρμος του Αγίου Παντελεήμονα Αστακού», Ναυτεμπορική, 14-12-2013, εμφανίζονται ερείπια από το τελωνείο και τις

Από τα παραπάνω είναι ξεκάθαρο πως οι Βλάχοι της Ακαρνανίας εκείνη την εποχή δεν ήταν μόνο νομάδες κτηνοτρόφοι, που μετακινούνταν το καλοκαίρι στα ορεινά λιβάδια της Πίνδου και των Αγράφων και το χειμώνα στα χειμερινά λιβάδια της Ακαρνανίας, αλλά πολλοί απ' αυτούς συμπληρωματικά ασχολούνταν και με τη συλλογή του βελανιδιού, καθώς και τη μεταφορά του από τα σημεία συλλογής στους χώρους αποθήκευσης των εμπόρων στον Παντελεήμονα Αστακού[211]. Με το τέλος της

εγκαταλειμμένες αποθήκες των εμπόρων βελανιδιού, σπίτια κατοίκων της περιοχής και στο βάθος διακρίνεται τμήμα του βελανιδοδάσους Ξηρομέρου.

[211] Σε διάφορα αρχεία των Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου κατά τη χρονική περίοδο 1839 – 1842 αναφέρονται ως Καρακούνιδες Αγωγιάτες οι εξής: Σπύρος Στέργιου, Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου, Αθανάσιος Καραλής Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου, Χρήστος Κόρτζια Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβίτζης, Μήχας Πούλιος και Θανάσης Νάτζιας αμφώτεροι αγωγιάτες, άπαντες Καρακούνιδες, κάτοικοι Ρίγανης, Νικόλαος Κακαράντζας, Φώτος Κίτα Μάνα, Θανάσης Γεωργίου και Κώστας Ραποτίκα άπαντες Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, Νικολός Νταγιάντας, Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβήτζης, Κώστας Ναούμης Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις την περιφέρειαν του χωρίου Παπαδάτου, Μότζιος Νικολάου Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις την περιφέρειαν του χωρίου Παπαδάτου, Νικόλαος Τζήτζου Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Μαχαλά, Αναστάσιος Γήτζας και Γιαννάκης Χρήστου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά, Φώτος Κοταμάνη Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις Μάνινα του Δήμου Μαραθίας, Φώτος Χρήστου και Κώστας Ράπου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι Παπαδάτου, Αθανάσιος Νάτζη, Στέργιος Καπουράνης, Μήτρου Χρήστου, Βαγγέλης Χρήστου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας, Χρήστος Λεσιούτης Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβήτζας, Γεώργιος Κοντίνας Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις την περιφέρειαν Αστακού, Κώστας Μαγγίνας, Στέργιος Ράπος και Μήχος Γιάνκου και οι τρεις Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι Προδρόμου, Αδάμ Ράπου, Νικόλας Μπόκα, Σπύρος Τέκα και Γεωργάκης Νάτζη Καρακούνιδες άπαντες κάτοικοι εις την περιφέρειαν Παπαδάτου, Αποστόλης Τζιόγας, Παναγιώτης Στέργιος, Χρήστος Δήμου, Γεώργιος Δήμου, Νάσσιος Ναούμης, Κώστας Μπόσιος Καρακούνιδες κάτοικοι άπαντες εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, αγωγιάτες, Θανάσης Ραύτης, Βασίλειος Σταμούλης και Τίτης του Τάση Καρακούνιδες κάτοικοι άπαντες εις την στάνην του Πατζέα πλησίον του Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, αγωγιάτες, Νικόλαος Τζάτζας και Χρήστος Γιάννου Κοτήτζα Καρακούνιδες αγωγιάτες κάτοικοι εις την στάνην του Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου, Χρήστος Γιάνκου Φουσέκης Καρακούνης διαμένων εις Σκοθροπά την περιφέρειαν Αστακού, αγωγιάτης, Δήμος Μαγγίνας, Κώστας Μαγγίνας, Δάμος Τζάπος, Χρήστος Τίτας, Μήλας Ραπονήτας και οι πέντε Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι Προδρόμου, Νικόλας Μήτρου Λιούμη, Αθανάσιος Μπίλιος, Πάνος Κήτζας και Αθανάσιος Στέργιου Κερήτζας, άπαντες Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι εις την στάνην του Μπόμπα κειμένην εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, Αδάμος Κέκος Καρακούνης αγωγιάτες, κάτοικος εις Μάνινα εις την στάνην του Σπύρου Παπά της περιφερείας του Δήμου Οινιάδος, Χρόνης Τζόλης Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος εις Γαλιτζά της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας, Μήτρος Χρήστου Τάμπα και Σπύρος Ράπου Παπούλη, αμφώτεροι Καρακούνης αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά, Γιαννάκης Ντούλας Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος Κατούνας του Δήμου Εχίνου, Χρήστος Γιάνκου Φουσέκη, διαμένων εις την θέσιν Αρκουδόβατο της περιφερείας Αστακού, αγωγιάτης, Αθανάσιος Νικολάου ή Μπίλια, κάτοικος εις Παλιομάνινα του Δήμου Οινιάδος εις την στάνην του Σπύρου Παπά, αγωγιάτης Καρακούνης, Φώτος Κοθεμάνη και ο ανεψιός αυτού Νικολάκης Μήτρου Κοθεμάνη, κάτοικοι αμφώτεροι εις θέσιν Χονοβίνα της περιφερείας Κατοχής του Δήμου Οινιάδος, Καρακούνιδες αγωγιάτες, Γιάννος Χρήστου, Στέργιος Καπουράνης, Μήτρος Χρήστου, Βαγγέλης Χρήστου και Χρόνης Τζόλης και οι πέντε Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι άπαντες εις Γαλιτζά εις την στάνην του Κήτα Τζόλη, Αποστόλης Ζήκου, Βασίλης Σταμούλη, Δάμο Ράπος, Γεωργάκης Δάμος, Χρήστος του Τάσε (Τάσι), Κώστας Ναούμης και Φώτος Χρήστου, άπαντες Καρακούνιδες το επάγγελμα αγωγιάτες, κάτοικοι πλησίον του Αννίνου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου, Νικόλαος Τζάτζος, Σπύρος Τέκας κάτοικοι εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κατά την θέσιν του Αννίνου της περιφερείας χωρίου Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας και ο Γιάννος Κότης, πιστικός του Μαργιόλη από Αχυρά χωρίον του Δήμου Εχίνου, άπαντες Καρακούνιδες Βλαχοποιμένες αγωγιάτες, Νικόλαος Τζάπος, Στέργιος Ραπονίτας και Δήμος Μαγγίνα, κάτοικοι και οι τρεις εις Πρόδρομον χωρίον του Δήμου

γαλακτοπαραγωγικής περιόδου των προβάτων τον Ιούλιο μήνα αποδεσμεύονταν από τα τσελιγκάτα σημαντικός αριθμός εργατικών χεριών, αλλά και φορτηγών ζώων και κατέβαιναν στην Ακαρνανία για τη συλλογή και μεταφορά του βελανιδιού, καθώς η συλλογή της χαμάδας-ψιλού βελανιδιού άρχιζε το δεύτερο δεκαήμερο του Ιουλίου και του ώριμου καρπού-χοντρού βελανιδιού μετά τον Δεκαπενταύγουστο.

Για τα επόμενα χρόνια δεν έχουμε εντοπίσει στοιχεία για συλλογή βελανιδιών από τους Βλάχους-Καραγκούνηδες. Σύμφωνα με πληροφορίες και από την επιτόπια έρευνα, ο βελανιδιώνας[212] του Ξηρομέρου στα χρόνια του Όθωνα χωρίστηκε σε τεμάχια, κάθε χωριό πήρε το μερίδιό του και απέκτησαν έτσι οι κάτοικοι το δικαίωμα της νομής[213]. Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας δεν είχαν ακόμα εγκατασταθεί μόνιμα, με κατοικίες και δική τους γη και γι' αυτό αρχικά δεν πήραν μερίδια[214]. Οπότε μην έχοντας

Μαραθίας, Καρακούνιδες, Βλαχοποιμένες και αγωγιάτες, Κώστας Ράπος Κουρτέση, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κατά την θέσιν του Αννίνου της περιφερείας χωρίου Παπαδάτου, Γιαννάκης Στέργιου, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις θέσιν Χονοβίνα εις την στάνην του Θύμνιου Καραμάνη της περιφερείας Κατοχής του Δήμου Οινιάδος, Νικόλαος Τζάπος, Καρακούνης, ποιμήν και αγωγιάτης κάτοικος εις χωρίον Προδρόμου του Δήμου Μαραθίας εις την εκείσε στάνην των αυταδέλφων Γ. Γιαννούλη και Νικολάου Γιαννούλη, Νικόλαος Μπόκος, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κειμένην εις την περιφέρειαν του χωρίου Παπαδάτου, Μήτρος Χρήστου Τάμπα και Κώστας Χρήστου Τάμπα, κάτοικοι αμφώτεροι εις Γαλιτζά, εις την εκείσε στάνην του Αρχιποιμένος Κήτα Τζόλη κειμένην εις την περιφέρειαν του Δήμου Μαραθίας, αγωγιάτες, Θανάσις Χρήστου Θύμιος, Γεωργάκης Μπραζότης, Γιαννάκης Ναούμης και Θανάσης Ναούμης, αγωγιάτες το επάγγελμα, κάτοικοι χωρίου Λεπενούς του Δήμου Στράτου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Μήχα Γιάνκου, Γεωργάκης Καπουράνη και Στέργιος Καπουράνη, αυτάδελφοι Καρακούνιδες αγωγιάτες, διαμένοντες εις την στάνην του Κίτα Τζόλη κιεμένην εις Γαλιτζά, Φώτος Κοράκης, Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος Μπαμπίνης του Δήμου Εχίνου, Θανάσης Γιάννου Ράφτη, αγωγιάτης, κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κειμένην εντός της περιφερείας του χωρίου Παπαδάτου, Φώτος Κοράκης, Καρακούνης, ποιμήν και αγωγιάτης, κάτοικος Προδρόμου, Γιαννάκης Δημητρίου Τζόλη, αγωγιάτης, κάτοικος Γαλιτζάς του Δήμου Αστακού, Καρακούνης, Θανάσης Τζοβάρας, κάτοικος ενταύθα εις Αστακόν και Γεώργιος Κόρτζια, κάτοικος Χρυσοβίτζης χωρίον του Δήμου Αστακού, αμφότεροι αγωγιάτες Καρακούνιδες, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, 1839-1842.

[212] *«Το δρυόδασος ήταν όχι μόνο ο φυσικός ζωοδότης της περιοχής, αλλά και ο βιοτικός, αφού η κοινωνία και η τοπική οικονομία ήταν εστιασμένες στη δρυ κι εξαρτημένες από αυτήν και τα προϊόντα της. Το βαλανίδι ήταν το κύριο προϊόν που εξάγονταν από το δάσος, και το περισσότερο προσοδοφόρο. Δεν ήταν όμως μόνο το βαλανίδι που έσπρωχνε τους ανθρώπους να «κοινωνούν» με το δρυόδασος. Ήταν το σύνολο των υπηρεσιών και λοιπών προϊόντων του, που υποστήριζαν έναν τρόπο ζωής της τοπικής κοινωνίας, που είχε ως επίκεντρο το φυσικό περιβάλλον και διαμόρφωνε ένα βιοτικό πρότυπο που βασίζονταν σ' ένα θεμελιακό αξιακό πρότυπο, με αρχές και κανόνες που απέρρεαν από την (επι)βίωση του ανθρώπου στο δύσκολο και στενόχωρο τόπο»,* Καπετάνιος Αντώνιος Α., Βελανιδόδασος Ξηρομέρου: Το δάσος του Έλληνα, το δάσος της ζωής, 1ο μέρος, http://dasarxeio.com/2015/06/15/1211-5/, προσπελάστηκε στις 3-9-2015.

[213] *«Κάθε οικογένεια είχε καθορισμένο τεμάχιο στο δάσος, το οποίο συγκόμιζε, καθώς το δάσος είχε ατύπως κατανεμηθεί κατόπιν συμφωνημένης μοιρασιάς του, με κλήρο. Είχε, ήδη από τα χρόνια του Όθωνα, «μεριδοθεί» το δάσος κατά χωριό. Και τούτο διότι στα πρωτύτερα χρόνια, οι διαπληκτισμοί για το αναλογούν κομμάτι δάσους είχε οδηγήσει ως και σε φονικά! Το αναλογούν τεμάχιο φυλάσσονταν ως προς τα καρπικά του δικαιώματα από τις αρχές Αυγούστου από δραγάτη»,* Καπετάνιος Αντώνιος Α., *ό.π.*

[214] *«Τα «Καραγκούνικα» χωριά, σχεδόν όλα στην καρδιά του μεγάλου βελανιδιώνα, όχι μόνο δεν είχαν δικαιώματα στη νομή, αλλά ούτε να απλώσουν το χέρι τους κάτω από βελανιδιά. Και τούτο γιατί μέχρι τα μέσα του π.αι. ήταν ακόμα σκηνίτες και τους πολεμούσε κι ο Θοδωράκης Γρίβας»,* Παπατρέχας Γερ. Ηρ., Το βελανίδι, εφημερίδα «Το Ξηρόμερο», φ. 40, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1993.

μερίδια στον βελανιδιώνα προσπαθούσαν να μαζέψουν τη χαμάδα[215] πριν από την εποχή συγκομιδής και αργότερα, το φθινόπωρο, τη χάχλα[216]. Οι ξυλοδαρμοί ήταν κάτι το συνηθισμένο αυτήν την εποχή αλλά και τα φονικά ακόμα[217]. Οι Βλάχοι συμμετείχαν ως αγωγιάτες στη μεταφορά του βελανιδιού από τα αλώνια συγκέντρωσης στις αποθήκες των εμπόρων στον όρμο του Αγίου Παντελεήμονα ή στον Αστακό[218]. Εκτός από τη μεταφορά του βελανιδιού οι Βλάχοι αγωγιάτες μετέφεραν με τα φορτηγά τους ζώα, άλογα και μουλάρια, έναντι αμοιβής αλάτι από το Μεσολόγγι στο Καρπενήσι και σε άλλες ορεινές περιοχές της επικράτειας[219], αλλά και κάθε μετακομιστό είδος πραγματειών[220].

Κάποιες φορές οι αυτόχθονες κάτοικοι των πεδινών περιοχών δεν επέτρεπαν στα ζώα των Βλάχων-Καραγκούνηδων να βόσκουν στην περιφέρεια του χωριού τους και επιχειρούσαν με τη βία να τους εκτοπίσουν. Δημιουργούνταν τότε συμπλοκές με τραυματισμούς και φονικά. Ενδεικτικά, στον Πλάτανο του Δήμου Αγρινίου τον Οκτώβριο του 1848 συνέβη συμπλοκή *«μεταξύ κατοίκων του δήμου Αγρινίου και Καραγκούνιδων ποιμένων ένεκα νομής χόρτου»*[221]. Πιο συγκεκριμένα, *«Την 21 του μηνός* (Οκτωβρίου 1848) *συνέβη συμπλοκή μεταξύ των κατοίκων του χωρίου Πλατάνου του δήμου Αγρινίου και των Καραγκούνιδων. Κατ' αυτήν εφονεύθη είς τούτων και ετραυματίσθησαν άλλοι εξ αμφοτέρων των μερών. Εις την συμπλοκήν ταύτην έδωσε χώραν η αξίωσις των εγχωρίων του να μη νεμηθώσι του χόρτου της περιφερείας των τα ζώα των Καραγκούνιδων»*[222].

---

[215] *«Η πρώτη ποιότητα βελανιδιού ήταν η «χαμάδα»,ο άγουρος ακόμα και φυσικά μικρός σε μέγεθος καρπός που έπεφτε από το δέντρο, «αγούρευε» από τα μέσα Ιουλίου»,* Παπατρέχας Γερ. Ηρ., Το βελανίδι, εφημερίδα «Το Ξηρόμερο», φ. 40, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1993.

[216] *«Αργότερα, με τις βροχές, έπεφταν από τα δένδρα και τα τελευταία βαλανίδια, που δεν είχαν ρίξει οι λούροι κι ονομάζονταν "χάχλα"»,* Καπετάνιος Αντώνιος Α., *ό.π.*

[217] Παπατρέχας Γ., Ο βελανιδιώνας του Ξηρομέρου, Στερεά Ελλάς, τεύχος 161, Νοέμβριος 1982, σ. 332-333.

[218] *«Εκείνα τα χρόνια που δεν υπήρχαν δρόμοι και οχήματα για βδομάδες πολλές, Πραμαντιώτες και Γκαρακούνηδες αγωγιάτες, κουβαλούσαν το βελανίδι της Μάνινας στις αποθήκες Αστακιωτών εμπόρων, στον όρμο του Αγ. Παντελεήμονα ή στον Αστακό»,* Παπατρέχας Γ., Ο βελανιδιώνας του Ξηρομέρου, Στερεά Ελλάς, τεύχος 161, Νοέμβριος 1982, σ. 332-333. *«Τη μεταφορά έκαναν τα παλιά χρόνια Πραμαντιώτες και Καραγκούνηδες αγωγιάτες. Φάλαγγες τα αλογομούλαρα, φορτωμένα με το προϊόν του μόχθου των χωριών του Ξηρομέρου, έπαιρναν το δρόμο για τις αποθήκες. Στον ευλίμενο όρμο του Αγ. Παντελεήμονα, που μια γλώσσα τον χωρίζει από το πασίγνωστο πια Πλατυγιάλι, υπήρχε ολόκληρο συγκρότημα αποθηκών, κάθε Αστακιώτης βελανιδέμπορας και τη δική του»,* Παπατρέχας Γερ. Ηρ., Το βελανίδι, εφημερίδα «Το Ξηρόμερο», φ. 40, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1993.

[219] Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες των πληροφορητών.

[220] Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 141.

[221] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 44.

[222] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 45.

Άλλες φορές οι μόνιμοι κάτοικοι κάποιας κοινότητας, οι οποίοι στερούνταν ευρύχωρης νομής, ζητούσαν την τοποθέτηση των ζώων τους σε χειμερινά λιβάδια άλλης γειτονικής περιφέρειας, τα οποία χρησιμοποιούσε συνεχώς και για πολλά χρόνια συγκεκριμένο βλάχικο τσελιγκάτο. Για παράδειγμα, οι κάτοικοι της Μπαμπίνης του Δήμου Εχίνου με αναφορά τους απευθείας στο Υπουργείο επί των Οικονομικών τον Σεπτέμβριο του 1848 ζητούν να τους παραχωρηθεί *«τόπος βοσκήσιμος εις Γαλιτζάν την μεταξύ Ρίγανης και Σκουρτούς διά μικρά ζώα οκτακόσια και μεγάλα διακόσια πενήντα, απαλάττον αυτά εκ του κινδύνου και της φθοράς τα οποία ταύτα επόμενον είναι να δοκιμάσουν ως εκ της ελλείψεως του βοσκησίμου τόπου όσος είναι αναγκαίος δι' αυτά»*[223]. Σε απάντησή τους προς το παραπάνω Υπουργείο ο Έπαρχος και ο Έφορος Ακαρνανίας πληροφορούσαν τις κεντρικές αρχές *«ότι αληθώς η κοινότης Μπαμπίνης στερείται ευρυχώρου νομής, αλλ' η εις την Γαλιτσάν τοποθέτησίς της δεν ενεκρίθη καθότι ο εν αυτή τοποθετημένος Δημήτριος Κύττα Τσόλης έχει προπαποποιημένα δικαιώματα και η εκ ταύτης αποπομπή του δεν στηρίζεται εις την δικαιοσύνην και ότι επαύξησε την νομήν των Μπαμπινιωτών χορηγήσας αυτοίς την ημυσείαν "Καλύτσαν" θέσιν και ικανόν μέρος από το "Μανελόπουλον*[224]*". Νομίζομεν λοιπόν ότι διά των χορηγηθεισών ανωτέρω θέσεων και της παλαιάς περιφερείας της κοινότητος, εθεραπεύθησαν τα παράπονα των προκειμένων»*[225].

Προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Βλάχοι της Ακαρνανίας και κατά την τοποθέτησή τους στους θερινούς βοσκότοπους της επικράτειας. Με έγγραφο-επιστολή προς τον βασιλιά της Ελλάδος Όθωνα στις 9 Μαΐου 1839 Βλάχοι της Ακαρνανίας ζητούσαν να τοποθετηθούν τα κοπάδια τους στα θερινά λιβάδια της Ευρυτανίας[226]. Το βασικό τους πρόβλημα ήταν ότι ο Διοικητής Ευρυτανίας τοποθέτησε σ' αυτά μόνο δέκα χιλιάδες από τα 35 χιλιάδες ζώα τους, ενώ τα υπόλοιπα 25 χιλιάδες αναγκάστηκαν να τα τοποθετήσουν στο οθωμανικό κράτος. Οι Βλάχοι αυτοί δηλώνουν δημότες των δήμων Μαραθίας, Στράτου και Εχίνου της Ακαρνανίας. Την επιστολή αυτή υπογράφουν οι: Νικόλαος Πάγγειος, Νικόλαος Κουτσουμπίνας, Στέργιος Σιδέρης, και οι αγράμματοι Μήχας Γιάγκας, Δημήτριος Νταϊάντας, Νούσας Σταΐκος, Νούσας Μπι

---

[223] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 51.

[224] Το Μανολόπουλο Ξηρομέρου – Manolopoulou ήταν κατοικημένη περιοχή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 56 οικογένειες το 1521, 85 οικογένειες το 1562, 14 οικογένειες το 1684, ενώ το 1732 εμφανίζεται εγκαταλελειμμένη και το 1815 δεν αναφέρεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723.

[225] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 49-50.

[226] *«Δημότες τινές των δήμων Μαραθίας, Στράτου & Εχίνου όπως συγχωρεθούν να βόσκουν και ούτοι εις τα θερινά λειβάδια». Αρχείο Νικολάου Πάγγειου. Βλ. ακόμη,* Βασιλείου Αντώνης Β., *Τοπωνυμικό της Βλαχόφωνης (Καραγκούνικης) περιοχής της Ακαρνανίας*, Εκδόσεις γράμμα, Αθήνα 2012, σ. 306-315.

(Μπίτας Γιάνκος) και Γιαννάκης Σιδέρης. Στην αίτηση αναφέρεται ότι μερικοί από τους υποφαινόμενους είχαν συνοικισθεί στα χωριά Μαχαλά, Παπαδάτου και Χρυσοβίτσα του Δήμου Μαραθίας, μερικοί στο χωριό Λεπενού του Δήμου Στράτου και μερικοί στο χωριό Γαλιτσά του Δήμου Εχίνου της Διοικήσεως Ακαρνανίας.

Στον διανεμητικό πίνακα των Δημοσίων λειβαδίων της επαρχίας Ευρυτανίας του 1849[227] δεν αναφέρεται κανένας Βλάχος αρχιποιμένας της Ακαρνανίας. Σε επιστολή του προς την Β. Νομαρχίαν Ακαρνανοαιτωλίας, την 18η Ιανουαρίου του 1851, ο Έπαρχος Ευρυτανίας μεταξύ άλλων αναφέρει πως *«το Επαρχείον χρεωστεί να διατρανώση ότι το προς τους κτηνοτρόφους της Κυβερνήσεως δώρον τούτο της νομής, απεκατέστη, αντί ωφελείας και ευγνωμοσύνης, πρόξενον μυρίων κακών και μυρίων γογγυσμών επειδή ενώ η Κυβέρνησις αφ' ενός χαρίζει τα Δημόσια λειβάδιά της, αφ' ετέρου η διανέμιση εις αυτά, οποίοι και αν μπουν ή οποίοι και αν ήθελον διορισθή, λάθρα μεν, αλλά εν πλήρει μεσημβρία, σφετερίζονται, πωλώσι ταύτα ή τα δίδωσιν εις τους μη έχοντας ποίμνια Ισχυρούς δι' αισχροκέρδειαν, οι δε κτηνοτρόφοι τα αγοράζουν πάντοτε παρ' άλλων με πλείονα τιμήν παρ' ότι ήθελον τα αγοράσει πωλούμενα επί Δημοπρασίας. Εντεύθεν το μεν Δημόσιον ζημιούται ούτως τυχούσαν αλλά σημαντικήν ζημίαν και οι κτηνοτρόφοι αδικούνται μεγάλως»*[228]. Στη συνέχεια ο Έπαρχος Ευρυτανίας προτείνει *«Κατά τας αρχάς του ελευσομένου Απριλίου να εκτεθώσιν εις Δημοπρασίαν παρά της Αρμοδίας Οικονομικής Αρχής όλαι αι εαριναί και θεριναί δημόσιες νομές της Επαρχίας Ευρυτανίας κατ' όνομα και χωριστά εκάστου λειβαδίου και να μείνωσιν χωριστώς, εις τους πλειοδότας, οποίοι και αν πουν είτε βλαχοποιμέναι είτε μη, υπό εγγυήσεως αξιοχρέους των ιδίων των θρεμμάτων»*[229]. Όσον αφορά το ζήτημα του αν πρέπει να υπάρχουν όροι στη δημοπρασία και αν πρέπει να προτιμώνται οι αυτόχθονες, ο έπαρχος υποστηρίζει *«ότι είναι αδύνατον οι τοιούτοι όροι και αι προτιμήσεις των αυτοχθώνων, όσον και αν υποτεθώσιν ωφέλιμοι, να μην γίνωσιν αυτοί, αι πρώται αφορμαί μυρίων καταχρήσεων, π.χ. αν αποκλεισθώσιν οι Αλβανοποιμένες*[230] *ή άλλοι αλλοδαποί του δικαιώματος της ενοικιάσεως, το οποίον θέλουν χαίρει οι κάτοικοι των χωρίων, τότε καπετανίσκοι τινές ή Κοτζιαμπασίσκοι ή λογιοτατίσκοι, της περιφερείας εκείνης, πάραυτα θέλουν διαπραγματευθεί μετά των αλλοδαπών τούτων και θέλουν αγοράσει εις*

[227] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 78-96.
[228] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 101.
[229] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 102-103.
[230] Εννοεί τους Βλάχους-Καραγκούνηδες, τους οποίους και σε μεταγενέστερο αρχείο του 1878 τους αποκαλούν Αλβανοποιμένες. Πρόκειται για τον ετεροπροσδιορισμό Αρβανιτόβλαχοι στην "καθαρεύουσα" ελληνική γλώσσα.

ευτελεστάτην τιμήν τα δημόσια λειβάδια, τα οποία επομένως θέλουν τα πωλήσει πολύ ακριβά εις εκείνους προσποιούμενοι ότι είναι δικά των τα ποίμνια εκείνων, και ότι αυτούς τους έχουν ποιμένας μισθωτούς και μύρια άλλα θέλουν αναφανεί»[231]. Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι Βλάχοι της Ακαρνανίας, καθώς και οι ποιμένες άλλων περιοχών της Στερεάς Ελλάδας, αναγκάζονταν να αγοράζουν τα θερινά λιβάδια της Ευρυτανίας από τους διαπλεκόμενους ισχυρούς τοπικούς παράγοντες της περιοχής.

Παρατηρούμε ότι στην περιοχή της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας οι Βλάχοι αρχιποιμένες της Ακαρνανίας, από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους και μετά, εξασφάλιζαν χειμερινά και θερινά λιβάδια κυρίως από τη διανομή των εθνικών βοσκημάτων και όχι από την ενοικίαση ακαλλιέργητων εκτάσεων των τσιφλικιών της περιοχής. Πολλές φορές αναγκάζονταν να ενοικιάζουν τα απαραίτητα για τα κοπάδια τους λιβάδια από τις κοινότητες[232] ή ισχυρούς τοπικούς άρχοντες προσφέροντας αρκετά χρήματα.

Γύρω από τους αρχιποιμένες αυτούς, που είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίζουν χειμερινή και θερινή βοσκή[233], *«συσπειρωνόταν ένας αριθμός μικροϊδιοκτητών κτηνοτρόφων (σμιχτών) και τσομπάνηδων για να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες συνθήκες διαβίωσης»*[234]. Κάτω από την ηγεσία των οικονομικά ισχυρότερων αρχιποιμένων συγκροτήθηκαν τα τσελιγκάτα[235] ή οι στάνες και οι οποίες έφεραν το

---

[231] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 104-105.

[232] Ενδεικτικά, δύο απόσπασμα: α) Το πρώτο από επιστολή του επάρχου Ευρυτανίας (Εν Καρπενησίω, την 18-1-1851): *«Αι περιφέρειαι αυταί των κοινοτήτων είναι τόσον ευρύχωροι, ώστε ενοικιάζουν κατ' έτος μέγα μέρος εξ αυτών και εις τους Βλαχοποιμένας αι κοινότηται και τινά χωρία ως η Φουρνά, η Βράχα και λοιπά, εκ του εισοδήματος των ενοικιάσεων της περιφερείας των κατασκεύασαν τας εκκλησίας των και άλλας ανάγκας ωκονόμησαν»,* ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 108 και β) το δεύτερο από επιστολή του Επιτρόπου Νικολάου Νάκη (Μεσολογγίω την 18-10-1840) *«εντός των ειρημένων Μοναστηριακών λειβαδίων ευρέθησαν, ως τα πρωτόκολλα των απογραφέων σημειούσι, και Καραγκούνηδων βλαχοποιμένων ζώα, και προσέτι χοίροι πολλοί, ενώ τα τοποθετήρια ταύτα εχορήγησαν την άδειαν μόνον «εις την κοινότητα του χωρίου Ποδολοβίτσας και του χωρίου Παλαιοκατούνας» και δια να τοποθετήσωσι «πρόβατα, αιγίδια και χοντρά ζώα». Ώστε φαίνεται αι ειρημέναι κοινότητες, ή μάλλον αι Δημοτικαί Αρχαί των επραγματεύθησαν επί αισχροκερδεία και βλάβη των λειβαδίων τας διαληφθείσας βοσκησίμους γαίας»,* Μιτάκης Διονύσιος, *Οινιάδες – Κατοχή,* Κοινότητα Κατοχής Αιτωλοακαρνανίας, Πάτρα 1986, σ. 706.

[233] Έως το 1875 δεν διαθέτουμε στοιχεία για την ακριβή έκταση των βοσκοτόπων στην Ελλάδα. Η κυρίαρχη άποψη ήταν ότι όλες γενικά οι ορεινές εκτάσεις, οι αρόσιμες αλλά ακαλλιέργητες ή αγραναπαυόμενες γαίες στα πεδινά και εν γένει τα δάση αποτελούσαν χώρο βοσκής, Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 136.

[234] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Η κτηνοτροφική κοινότητα: Οικολογική προσαρμογή, σχέσεις παραγωγής και κοινωνική συγκρότηση Το παράδειγμα της Αετομηλίτσας», *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Αθήνα, Πλέθρον, 1995, σ. 66.

[235] Περισσότερα για τον κοινωνικό σχηματισμό του τσελιγκάτου: Καραβίδας Κ. Δ., *Αγροτικά Μελέτη συγκριτική,* Παπαζήσης, Αθήνα 1978 (α΄ έκδ. 1931), σ. 36-56. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Τσιφλίκι και τσελιγκάτο: Η συμπληρωματικότητα δύο κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών», *Λαογραφικά*

όνομα του αρχιποιμένα. Η στάνη του Γιάγκα, η στάνη του Κουτσομπίνα, η στάνη του Νταγιάντα κ.τ.λ.. Όπως αναφέρει και ο Νιτσιάκος *«Το τσελιγκάτο ήταν σε γενικές γραμμές ένας παραγωγικός σχηματισμός αποτελούμενος από έναν αριθμό κτηνοτρόφων κάτω από την ηγεσία του οικονομικά ισχυροτέρου. Ο χώρος επιρροής όμως του τσέλιγκα δεν περιοριζόταν στη σφαίρα της παραγωγής μόνο αλλά επεκτεινόταν σ' ολόκληρη την κοινωνική ζωή των συνεργαζομένων κτηνοτρόφων και των οικογενειών τους. Η οργάνωση του τσελιγκάτου βασιζόταν στην αρχή της συμπληρωματικότητας κεφαλαίου και εργασίας. Ο τσέλιγκας διέθετε το ζωικό κεφάλαιο, τις βοσκήσιμες εκτάσεις και πιστωτικές διευκολύνσεις, ενώ οι συμβαλλόμενοι τσομπάνηδες πρόσφεραν την εργατική τους δύναμη και οι σμίχτες εργατική δύναμη συν το ζωικό κεφάλαιο που διέθεταν»*[236].

Στις στάνες των Βλάχων της Ακαρνανίας, εκτός από την νομαδική κτηνοτροφία που ήταν η βασική τους παραγωγική δραστηριότητα, υπήρχε ως συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα η συλλογή του βελανιδιού και το κερατζιλίκι - ο αγωγιατισμός. Οι δραστηριότητες αυτές παρείχαν τη δυνατότητα σε πλεονάζοντα εργατικά χέρια των βλάχικων οικογενειών να εξασφαλίσουν μια συμπληρωματική πηγή εισοδήματος[237].

Γενικά, το τσελιγκάτο αποτελούσε μια μορφή εκχρηματισμένης οικονομίας, καθώς οι περισσότερες συναλλαγές γινόταν με χρήματα[238]. Ο φόρος επί των ζώων και ο φόρος νομής αποδιδόταν σε χρήμα[239]. Η πώληση του μαλλιού, του γάλακτος, του βελανιδιού, αλλά και η αμοιβή για το κερατζιλίκι γινόταν με χρήματα και όχι με

ετερόκλητα του ιδίου, Οδυσσέας, Αθήνα, 1997, σσ. 88-95 και Αρβανιτίδης Πασχάλης, Νασιώκα Φωτεινή, «Το Τσελιγκάτο: Ένας Θεσμός Επιτυχούς Αυτοδιαχείρισης Των Κοινών», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμ. 16, Αρ. 64, Βόλος 2014

[236] Νιτσιάκος, *ό.π.*, σ. 66.

[237] Το κερατζιλίκι *«ήταν υποταγμένο στη δομή και τις αρχές λειτουργίας της οικογενειακής παραγωγικής μονάδας, όπου αποτελούσε δευτερεύουσα δραστηριότητα, συμπληρωματική της κτηνοτροφίας. Το κερατζιλίκι γενικά ήταν προσανατολισμένο προς την εξασφάλιση ενός πρόσθετου εισοδήματος, που θα διευκόλυνε την επιβίωση και την αναπαραγωγή της οικογένειας»,* Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Η κτηνοτροφική κοινότητα: Οικολογική προσαρμογή, σχέσεις παραγωγής και κοινωνική συγκρότηση Το παράδειγμα της Αετομηλίτσας», *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Αθήνα, Πλέθρον, 1995, σ. 68.

[238] Γενικά, η κτηνοτροφία, τομέας με ισχυρό εκχρηματισμό, συνέβαλε με τη σειρά του στον εκχρηματισμό των οικονομιών των χωριών, έστω και μέσω μιας υποχρεωτικής εμπορευματοποίησης προορισμένης να ικανοποιήσει τις φορολογικές υποχρεώσεις. Όσο για τον εκχρηματισμό του κτηνοτροφικού τομέα, θυμίζουμε ορισμένους αποκαλυπτικούς δείκτες: η φορολογία που έπληττε τα κοπάδια ήταν ουσιαστικά χρηματική· τα ενοίκια των λειβαδιών πληρώνονταν επίσης κυρίως σε χρήμα. Αυτές οι πληρωμές προϋποθέτουν στενούς δεσμούς με την αγορά, όπου διοχέτευαν οι κτηνοτρόφοι την παραγωγή τους που μερικώς ήταν βιοτεχνική, Ασδραχάς Σπύρος Ι., *Ελληνική κοινωνία και οικονομία ιη΄ και ιθ΄ αι. (Υποθέσεις και προσεγγίσεις),* Ερμής, Αθήνα 1982, σ. 136.

[239] *«Η φορολογία επί της κτηνοτροφίας συστήθηκε κυρίως από την κατά κεφαλήν "εκχρηματισμένη" φορολογία των ζώων και, δευτερευόντως, από την είσπραξη δικαιωμάτων επί των βοσκότοπων. Παρά τις προθέσεις του νομοθέτη του 1833-1836, τις κοινοτικές βοσκές εξακολούθησαν να νέμονται δωρεάν τα ζώα των χωρικών»,* Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ. 80.

συναλλαγές προϊόντων. Ενδεικτικά, παραθέτουμε δύο αρχεία, στα οποία είχαμε συναλλαγές Βλάχων αρχιποιμένων με εμπόρους και στις οποίες προπωλήθηκαν μαλλιά ή γάλα: Ο Νικόλαος Πάγκιος, Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος Λεπενούς, πωλεί στις 9-10-1836 *«προς τον Ιωάννην Παπουτσόπουλον, έμπορον, κάτοικον Μεσολογγίου, μαλιά μάτερα άσπρα οκάδας εξακοσίας αρ. 600. εις την τιμήν οπού θέλει τα πωλήσει ο Νούσας Χρήστου Σταΐκου και υπόσχεται να τα παραδώσει εις Ανατολικόν από 1ης έως 20 Μαΐου 1837 ελευθέρων από τα έξοδα μετακομίσεως»*[240]. Ο Δήμος Πατζέας Καρακούνης αρχιποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, πωλεί στις 11-10-1840 *«εις τον Γεώργιον Μακρύ ποτέ Νικολέτου από χωρίον Μακρυότικα Κεφαλληνίας έμπορο, διαμένοντα προσωρινώς ενταύθα* (Αστακό Αιτωλοακαρνανίας) *το γάλα από 1.300 πρόβατα γαλάρια προς λεπτά 10 την κάθε οκάν του γάλακτος και κάμνει την έναρξίν του από δέκα ελευσομένου Απριλίου και τελειώνει η παύσις του γάλακτος έως Μαΐου είκοσι του 1841ου έτους, με υποχρέωσιν του αγοραστού να το λαμβάνη από τον Δήμον Πατζέα εις την στάνην του κειμένην εις χωρίον ερείπιον λεγόμενον Αννίνου της περιφερείας του αυτού χωρίου Παπαδάτου»*[241].

Σύμφωνα με στοιχεία από τα ΓΑΚ, τις δεκαετίες 1830 και 1840 παραχείμαζαν στην Ακαρνανία πολλοί Βλάχοι αρχιποιμένες με τους ποιμένες και τα ζώα τους. Αρκετοί από αυτούς μετακινούνταν σε άλλες περιοχές με την πάροδο των χρόνων, ενώ μερικές φορές στην ίδια περιοχή βρίσκονταν περισσότεροι του ενός αρχιποιμένες. Οι Βλάχοι αυτοί ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι, οι οποίοι δεν διατηρούσαν μόνιμες κατοικίες, αλλά διέμεναν σε προσωρινά καταλύματα, καλύβες ή σκηνές[242].

Στην περιοχή της Κατοχής του Δήμου Οινιάδος, το Δεκέμβριο του 1835, ο Νικόλαος Μαγγινόπουλος ενοικίασε τη βοσκή του Παλαιοποτάμου[243] για 450 δραχμές

---

[240] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Αιτωλικού, αρ. 16/9-10-1836.

[241] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Ξηρομέρου, αρ. 628/11-10-1840.

[242] Η κατασκευή των σκηνών ήταν πολύ απλή, το μήκος δεν ξεπερνούσε τα δυόμισι μέτρα, το ύψος το ενάμισι και το πλάτος τα δύο ή τρία μέτρα. Ο ελληνικός πληθυσμός τους αποκαλούσε σκηνίτες. Οι καλύβες, που αποτελούντο από κλάρες, ήταν πιο άνετες, πιο ψηλές, στρογγυλού σχήματος και η κατασκευή τους έπαιρνε μερικές μέρες. Προφανώς οι νομάδες κτηνοτρόφοι είχαν σταθερούς χώρους βόσκησης από χρόνο σε χρόνο και η διανομή τους καθοριζόταν από το εθιμικό δίκαιο χωρίς να υπάρχει φορολόγηση, Karl Kaser, «Κτηνοτροφία, συγγένεια, οικογένεια και οικολογία στον ορεινό χώρο της δυτικής Βαλκανικής (14ος-αρχές 20ού αιώνα)», Νιτσιάκος Β. – Κασίμης Χ. (επιμέλεια), *Ο ορεινός χώρος της βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί,* Πλέθρον/Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000, σ. 101.

[243] Τοποθεσία σε δύο τουλάχιστον μεριές του Κατοχιανού κάμπου, που απηχεί παλιές κοίτες του Αχελώου, Μιτάκης Διονύσιος, *Οινιάδες – Κατοχή,* Κοινότητα Κατοχής Αιτωλοακαρνανίας, Πάτρα 1986, σ. 629.

και τη βοσκή της Αλπότρυπας[244] για 750 δραχμές, στο Βλάχο-Καρακούνη αρχιποιμένα Νίσκα ή Νίτζκα Βόντα, για να βόσκουν καθημερινώς τα άλογα και τα ποίμνιά του[245]. Ο Νίσκα Βόντας εμφανίζεται το παραπάνω χρονικό διάστημα να διαμένει εις την Χονοβίνα ή Χουνοβίνα Κατοχής[246]. Όπως φαίνεται από τις επιστολές-διαμαρτυρήσεις του Νικολάου Μαγγινόπουλου[247], ο Νίσκα Βόντας εξαναγκάστηκε στην ενοικίαση των παραπάνω βοσκοτόπων και με τους όρους του Μαγγινόπουλου, καθώς οι βοσκότοποι αυτοί γειτνίαζαν με τους χειμερινούς του βοσκοτόπους και η φύλαξή τους θα ήταν πολύ δύσκολη.

Ακόμη, το προηγούμενο έτος 1834 τα μέλη της στάνης του Νίτζκα Γκότα ασκώντας συμπληρωματική δραστηριότητα συγκέντρωσαν και πούλησαν 23.230 λίτρες χοντρό βελανίδι[248]. Την επόμενη χειμερινή περίοδο 1836-1837 στην περιοχή της Χονοβίνας[249] Κατοχής παραχείμαζε ο Δημήτριος Μπέμπας, Αρβανιτόβλαχος ποιμένας[250], ο οποίος το 1839 αναφέρεται ως κάτοικος Αστακού[251] και το 1842 ως

---

[244] Αγροτική έκταση στο ΝΔ κάμπο της Κατοχής σε απόσταση περίπου 12 χμ. από το χωριό της Κατοχής, Μιτάκης Διονύσιος, *ό.π.,* σ. 601.

[245] Επιστολή Ν. Μαγγινόπουλου προς το Ειρηνοδικείο Ανατολικού, 10-12-1835, Γ.Α.Κ. Αιτωλ/νίας, Αρχείο συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Αιτωλικού, φ. 1.

[246] *«επικυρομένον αντίγραφον να διευθύνεται εις τον διαληφθέν νίσκα βόντα, ευρισκόμενον εις την Χονοβίνα Κατοχής»,* Επιστολή Ν. Μαγγινόπουλου προς το Ειρηνοδικείο Ανατολικού, 29-11-1835, Γ.Α.Κ. Αιτωλ/νίας, Αρχείο συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Αιτωλικού, φ. 1.

[247] *«Επειδή λοιπόν και το χόρτον αυτών των ιδιοκτίτων χωραφίων θέλει είναι εις την κυριότητά μου, νομίζω διά συμφέρον μου να το φυλάξο αβόσκητον έως να εύρο την συμφέρουσαν τιμήν; αλλεπειδή και εις το μέρος αυτό γειτνιάζει ο αρχιποιμήν νίτζκα βόντας και δεν είναι παράδοξον, αυτός και οι ποιμαίναις του να βοσκήσουν αυθερέτος το άνωθεν βοσκήσιμον τόπον ή μέρος αυτού, και δια να προλάβο κάθε μου ενδεχομένην ζιμίαν; μέσω του Ειρηνοδικείου τούτου, επιθημώ να ειδοποιηθή εγγέρος ο ειριμένος νίσκα βόντας καρακούνης με τους υπό την διευθυνσίν του ποιμένας, ότι εάν τολμίση και προσεγγύση εις το χόρτον αυτό το οποίον νέμομαι ως ιδιοκτησία μου, διαμαρτύρομαι εναντίον του (...) να είμαι αποζιμειομένος δι' όλας μου τας ζιμίας, έξοδα και ό,τι άλλο; επομένος αυτόν εσυμφέρη να βοσκίση το χόρτον αυτό, ζητώ από μεν τον Παλαιοπόταμο Δραχμάς 450 από δε την αλπότριπα 750, εάν όμως και διά αυτόν είναι ασύμφορον η ηριμένη τιμή εγώ δίναμαι να το οικονομίσω διάλλον με περισσοτέραν οφελειάν μου, και το μόνον τον παρακαλώ να προσέχη να μη μου καταχαλάση το χόρτον»,* Επιστολή Ν. Μαγγινόπουλου προς το Ειρηνοδικείο Ανατολικού, 29-11-1835, *ό.π.*

[248] Σε κατάλογο των όσων βελανιδίων εδηλώθησαν για το έτος 1834 αναφέρεται ότι από τη στάνη του Νίτζκα Γκότα συγκεντρώθηκαν και πουλήθηκαν 23.230 λίτρες χοντρό βελανίδι, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, 1836.

[249] Χουνοβίνα, το μεγαλύτερο λοφοβούνι της Κατοχής, που ανέρχεται σε ύψος 179 μέτρα και σε επιφάνεια φθάνει τα 13.000 στρέμματα, Μιτάκης Διονύσιος, *ό.π.,* σ. 642.

[250] Ο Νικόλαος Μαγγινόπουλος κάτοικος Κατοχής εσυμφώνησε και παραχωρεί εις τον Δημήτριον Μπέμπαν Αρβανιτόβλαχο ποιμένα, την τοποθέτησιν των ποιμνίων του εις την Χονοβίνα της Κατοχής, δι' όσον ανήκει εις αυτόν, διά την χειμερινήν βοσκήν του τρέχοντος έτους, επί συμφωνίαν να του πληρώνη δι' ενοίκιον δραχμάς 200, δύο καλαίς φλοκάταις και μία καλή κάπα, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, αρ. 60/14-11-1836. Ο ίδιος αρχιποιμένας την ίδια περίοδο (χειμώνα 1836-1837) εμφανίζεται να ξεχείμαζε στο Δήμο Οινιάδος , σε περιοχή που δόθηκε «εις τον Νικόλαον Γ. Μαγκίνα λεγόμενον Σοφόν … διά να βάλλη πράγματα ιδικά του και αυτός δεν είχεν … και την επούλησεν εις τον Αρχηποιμένα Πέμπα διά δραχμάς 300».

[251] *«ο Μήτρος Μπέμπας Καρακούνης, αρχιποιμήν, κάτοικος Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 267 & 331/1839.

κάτοικος Μάνινας Βλυζιανίτικης[252]. Ο ίδιος αρχιποιμένας την ίδια περίοδο (χειμώνα του 1836-1837) εμφανίζεται να παραχείμαζε στο Δήμο Οινιάδος[253], σε περιοχή που δόθηκε *«εις τον Νικόλαον Γ. Μαγκίνα λεγόμενον Σοφόν ... διά να βάλλη πράγματα ιδικά του και αυτός δεν είχεν ... και την επούλησεν εις τον Αρχηποιμένα Πέμπα διά δραχμάς 300»*[254].

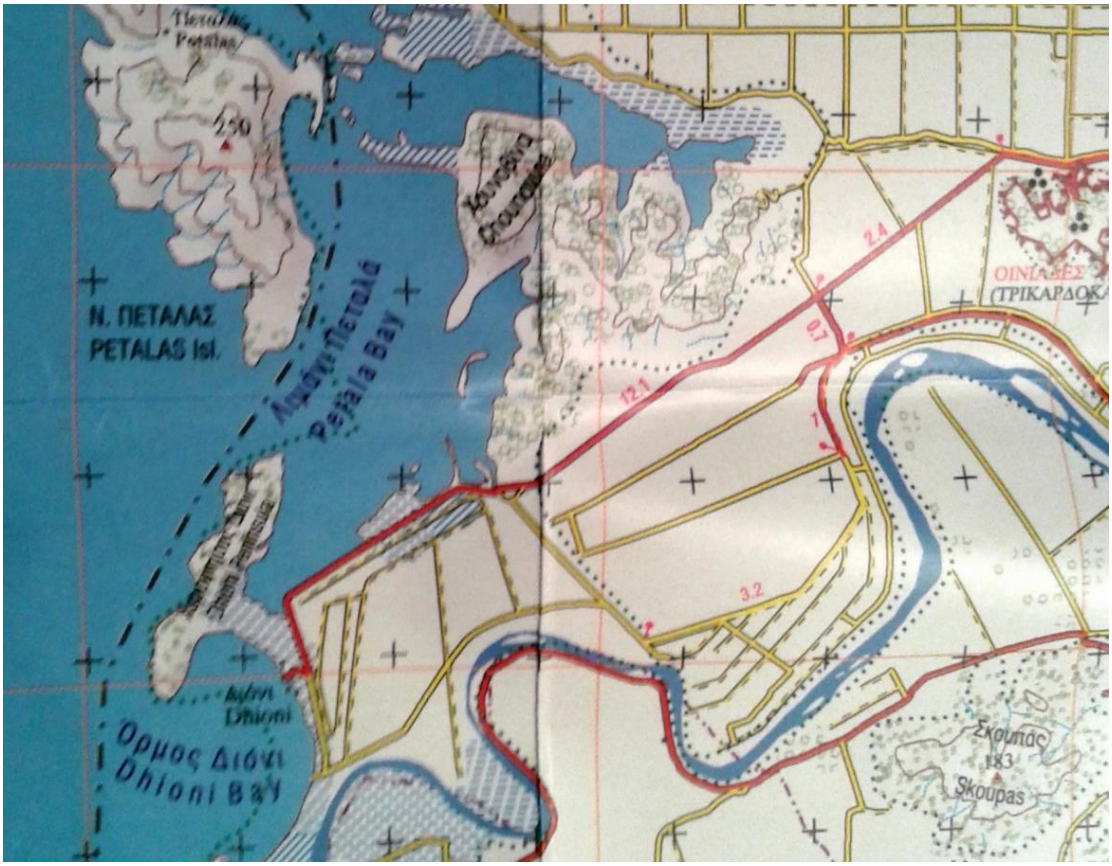

Εικόνα 7, Η περιοχή Χουνοβίνα Κατοχής[255]

Το 1841 βρισκόταν στην περιοχή Χουνοβίνα Κατοχής ο αρχιποιμένας Θύμνιος Καραμάνης με τη στάνη του, καθώς και ο Γιαννάκης Στέργιου, αγωγιάτης[256]. Την ίδια περίοδο στην Χουνοβίνα Κατοχής διέμεναν και οι παρακάτω Βλάχοι: *«Φώτος*

---

[252] *«Μήτρος Μπέμπα, Αθανάσιος Δήμου, κάτοικοι αμφώτεροι Μάνινας Βλυζιανίτικης»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 859/1842.

[253] «*1837: 14: Μαρτίου, έκραξα τον Μπέμπα Καρακούνην & τον ερώτησα ποιος τον έβαλεν εις τα λιβάδια τα εφετινά όπου εβόσκισεν, & μου είπεν κατ' έμπροσθεν εις τον Γιαννάκη Μποράζην ότι τον έβαλεν ο Σοφός & του έδωσεν 300: δραχμάς & δύο φλοκάταις, & μίαν κάππαν, & να πληρώση ο Πέμπας & το Βασιλικόν Δικαίωμα. Σπήρος Παππάς Μάρτυρας Γιαννάκης Δουράτζης Μάρτυρας. Διά το ακριβές της αντιγραφής την 29: Ιανουαρίου 1838 Ο Δήμαρχος Αινιάδος (Οινιάδος) Υπογραφή Φότις Καπόνις*», ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 140.

[254] ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών, Φ. 123, προβ. 137.

[255] Απόσπασμα του περιηγητικού χάρτη Αιτωλίας, Ανάβαση, 2003. Διακρίνεται η περιοχή Χουνοβίνα, η οποία βρίσκεται κοντά στις εκβολές του Αχελώου ποταμού απέναντι από το νησάκι Πεταλάς.

[256] *«ο Γιαννάκης Στέργιου, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις θέσιν Χονοβίνα εις την στάνην του Θύμνιου Καραμάνη της περιφερείας Κατοχής του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 734/1841.

Κοθεμάνη και ο ανεψιός αυτού Νικολάκης Μήτρου Κοθεμάνη, κάτοικοι αμφώτεροι εις θέσιν Χονοβίνα της περιφερείας Κατοχής του Δήμου Οινιάδος, Καρακούνιδες αγωγιάτες» [257].

Στη Μάνινα Οινιάδος ή Παλιομάνινα τις δεκαετίες 1830 και 1840 παραχείμαζαν τουλάχιστον τρεις Βλάχοι αρχιποιμένες με τις στάνες τους, ο Νίτζας Δήμου Μπόμπα[258], ο Σπύρος Παππάς[259] και ο Δημήτριος Τζόγα[260] ή Δημήτριος Ζόγας[261], καθώς και ο γιος του Αποστόλης Δημητρίου Ζόβας[262]. Την ίδια χρονική περίοδο διέμεναν εδώ και οι παρακάτω Βλάχοι ποιμένες και αγωγιάτες: *«Νικόλαος Κακαράντζας, Φώτος Κίτα Μάνα, Θανάσης Γεωργίου και Κώστας Ραποτίκα άπαντες Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος»*[263], *«Νικόλαος Γεωργάκης και Φώτος Χρήστου, αμφώτεροι Καρακούνιδες, ποιμένες, κάτοικοι Μάνινας του Δήμου Οινιάδος»*[264], Φώτος Μήλας[265], *«Αποστόλης Τζιόγας, Παναγιώτης Στέργιος, Χρήστος Δήμου, Γεώργιος Δήμου, Νάσσιος Ναούμης, Κώστας Μπόσιος Καρακούνιδες κάτοικοι άπαντες εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, αγωγιάτες»*[266], *«Θανάσης Δήμου Παπά Καρακούνης κάτοικος εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος, ποιμήν»*[267], *«Νικόλας Μήτρου Λιούμη, Αθανάσιος Μπίλιος, Πάνος Κήτζας και Αθανάσιος Στέργιου Κερήτζας, άπαντες Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι εις την στάνην του Μπόμπα κειμένην εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος»*[268], *«Αδάμος Κέκος Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος εις Μάνινα εις την στάνην του Σπύρου Παπά της περιφερείας του Δήμου Οινιάδος»*[269],

---

[257] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 701/1841.

[258] *«Νίτζας Δήμου Μπόμπα Αρχιποιμήν κάτοικος εις Παλαιομάνινα της περιφερείας του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 206/1838, *«κάτοικοι εις την στάνην του Μπόμπα κειμένην εις Μάνινα του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 562/1840.

[259] *«Σπύρος Πάππας, Αρχιποιμήν, Καρακούνης, κάτοικος εις Παλαιομάνινα του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 829/1841, *«Αθανάσιος Νικολάου ή Μπίλια, κάτοικος εις Παλιομάνινα του Δήμου Οινιάδος εις την στάνην του Σπύρου Παπά, αγωγιάτης Καρακούνης»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 700/1841.

[260] *«Δημήτριος Τζόγα Καρακούνης αρχιποιμήν, διαμένων εις Παλιομάνινα του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 241/1839.

[261] *«Δημήτριος Ζόγας, Αρχιποιμήν (Αγράμματος), κάτοικος εις Παλαιομάνινα του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 826/1841.

[262] *«… και ο Αποστόλης Δημητρίου Ζόβας, κάτοικος εις Μάνινα Οινιάδος, αμφότεροι Αρχιποιμένες Καρακούνιδες»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 5713/1845, 5931 και 5998/1846.

[263] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 336/1839.

[264] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 343/1839.

[265] *«Φώτον Μήλαν, Καρακούνη, ποιμένα, κάτοικο του Δήμου Αστακού διαμένοντα εις Παλιομάνινα»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 419/1839.

[266] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 503/1840.

[267] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 505/1840.

[268] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 562/1840.

[269] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 575/1840.

«Αθανάσιος Νικολάου ή Μπίλια, κάτοικος εις Παλιομάνινα του Δήμου Οινιάδος εις την στάνην του Σπύρου Παπά, αγωγιάτης Καρακούνης»[270] και *«Μπήτας Στέριου, Μήτρος Λιούμη, Σπύρος Παππά αρχιποιμήν, Δημήτριος Νάσου Τζίπη, Γεωργάκης Δήμου, κάτοικοι Παλιομάνινας»*[271].

Στην παραποτάμια Μήλα Οινιάδος παραχείμαζαν ο *«Δημήτριος Νάτζιος, Καραγκούνης, ποιμήν κάτοικος εις χωρίον Μήλαν»*[272] και οι *«Κώστας Ραποτίκα, αγωγιάτης, Δημήτριος Θανάσι Ραποτίκα, ποιμήν, και Χρυσάφο χήρα του ποτέ Νικολάου Κακαράντζα, μετερχομένη οικιακά έργα και οι τρεις Καρακούνιδες, κάτοικοι χωρίου Μύλας του Δήμου Οινιάδος»*[273]. Στη Ρίγανη Οινιάδος διέμενε ο Βλάχος αρχιποιμένας Κήτα Νάσιος[274] ή Κήτας Μάσσιος[275] ή Μάσος[276] με τη στάνη του και οι Βλάχοι ποιμένες ή αγωγιάτες: Κίτας Τζόλης[277], *«Γεωργάκης Μόσιος, Κύργιος Κώστας, διαμένοντες εις Ρήγανην, χωρίον του Δήμου Οινιάδος, άπαντες ποιμένες»*[278], *«Μήχας Πούλιος και Θανάσης Νάτζιας αμφώτεροι αγωγιάτες, άπαντες Καρακούνιδες, κάτοικοι Ρίγανης χωρίον του Δήμου Οινιάδος»*[279] και Γεωργάκης Μπάγια[280].

Ο αρχιποιμένας Κώστας Παππάς παραχείμαζε την άνοιξη του 1839 στην περιφέρεια του Δήμου Αστακού[281], ενώ τον χειμώνα του 1836-37 βρισκόταν στην Μάνινα της Ακαρνανίας (Μάνινα Βλυζανών)[282]. Ο αρχιποιμένας Γεώργιος Παππάς εμφανίζεται το χειμώνα 1837-1838 ως δημότης Αστακού[283], το 1840 αναφέρεται ως κάτοικος εις την Μυλιάν της περιφερείας Αστακού[284], ενώ το 1843 διέμενε στη Μάνινα

---

[270] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 700/1841.
[271] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 859/1842.
[272] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 385/1835.
[273] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 893/1842.
[274] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 334/1839.
[275] *«Κήτας Μάσσιος Καρακούνης αρχιποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν του χωρίου Ρήγανης του Δήμου Οινιάδος»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 576/1840.
[276] *«Κήτας Μάσος, Δήμος Οινιάδος, Χωρίον Ρήγανη, Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538.
[277] *«Κίτα Τζόλη, ποιμένος κατοίκου εις Ρίγανην»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 267/1835.
[278] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 122/1838.
[279] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 334/1839.
[280] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 859/1842.
[281] *«ο Κώστα Παπάς Καρακούνης, αρχιποιμήν, εντός της περιφερείας του Δήμου Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 312/1839.
[282] *«ο Κώστας Παππάς, Καραγκούνης, Αρχιποιμήν, κάτοικος εις Μάννινα της Ακαρνανίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου αρ. 74/1837.
[283] ΓΑΚ, Φ. 123, προβ 96-99/1838.
[284] *«Ο Κυπαρήσης Χρήστου Καρακούνης ή Βλαχοποιμήν, ποιμήν, κάτοικος εις την Μυλιάν εις την στάνην του αρχιποιμένος Γεωργίου Παπά της περιφερείας Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 649/1840.

του Δήμου Αστακού[285], γνωστή και ως Μάνινα Βλυζανών. Στην περιφέρεια του Δήμου Αστακού το 1839 διέμενε και ο αρχιποιμένας Κώστας Νάτζια Σταΐκου[286]. Εκτός από τους παραπάνω Βλάχους αρχιποιμένες στην περιφέρεια Αστακού την ίδια περίοδο διέμεναν και οι εξής Βλάχοι: *«Ο Νικόλας Κώστα Τζομπάνου Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Αστακού»* [287], *«Γεώργιος Κοντίνας Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις την περιφέρειαν Αστακού»*[288], *«Χρήστος Γιάνκου Φουσέκη, διαμένων εις την θέσιν Αρκουδόβατο της περιφερείας Αστακού, αγωγιάτης»*[289] ή *«Χρήστος Γιάνκου Φουσέκης Καρακούνης διαμένων εις Σκοθροπά (μάλλον Σκότρυπα) εις την περιφέρειαν Αστακού, αγωγιάτης»*[290], *«Κυπαρήσης Χρήστου Καρακούνης ή Βλαχοποιμήν, ποιμήν, κάτοικος εις την Μυλιάν εις την στάνην του αρχιποιμένος Γεωργίου Παπά της περιφερείας Αστακού»*[291], *«Γεώργιος Τάκου Πίνας, Καρακούνης δημότης του Δήμου Σολίου, διαμένων προσωρινώς εις την θέσιν Αγραπιδιαίς Καλογερικαίς της περιφερείας του Δήμου Αστακού, ποιμήν»*[292] και Θανάσης Τζοβάρας[293]. Επίσης, το 1836 ο Ν. Χάσκαρης (υπογράφει ως Κάσκαρης), ενοικιαστής του διαλελυμένου Μοναστηρίου Ταξιάρχη[294], ενοικίασε εις τους Δάμο Τζέπα, Γεωργάκη Στέριου και Στέριο Ράπο, Βλαχοποιμένες, την περιοχή του αυτού Μοναστηρίου, για να βοσκήσουν τα ποίμνιά τους έως του Αγίου Γεωργίου του 1836 *«με την συμφωνίαν να πληρώσουν εις αυτόν διά ενοίκιον δραχμάς χιλίας και το εθνικόν δικαίωμα να είναι εις βάρος των»*[295].

---

[285] *«24. Γεώργιος Παπάς, Δήμος Αστακού, Χωρίον Μάνινα ... Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538-539.

[286] *«Κώστα Νάτζια Σταΐκου Καρακούνη αρχιποιμένος διαμένοντος εις την περιφέρειαν του Δήμου Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 223/1839.

[287] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 479/1840 και *«Νικόλαος Κώστα Τζομπάνι Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 545/1840.

[288] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 500/1840.

[289] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 651/1840 .

[290] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 552/1840.

[291] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 649/1840.

[292] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 652/1840 και 680/1841.

[293] *«Θανάσης Τζοβάρας, κάτοικος ενταύθα εις Αστακόν και Γεώργιος Κόρτζια, κάτοικος Χρυσοβίτζης χωρίον του Δήμου Αστακού, αμφότεροι αγωγιάτες Καρακούνιδες»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 983/1843.

[294] *«Ο Μήτρος Κοντογιώργου, αρχιποιμήν, κάτοικος Καλλιδρόμης, διαμένων προσωρινώς εις την περιφέρειαν Αστακού, εδήλωσε ότι παραχωρεί υπό ενοικίασιν προς τον Νούσια Χρήστου, αρχιποιμένα, κάτοικο Χρυσοβήτζης, το χόρτον του λειβαδίου της διαλελυμένης Μονής των Ταξιαρχών εις Αστακόν από σήμερον διά τον τρέχοντα τούτον χειμώνα με τα σύνορά του εγνωσμένα»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 86/28-11-1837.

[295] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 160/5-1-1836.

Ακόμη, στην περιφέρεια του Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού διέμεναν την ίδια περίοδο οι παρακάτω Βλάχοι ποιμένες[296]: *«ο Νάτζιας Γεωργίου Τάση, Καρακούνης ποιμήν διαμένων εις την περιφέρειαν του Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού»*[297], *«ο Φώτος Γεωργίου Τάση, Καρακούνης ποιμήν διαμένων εις την περιφέρειαν του Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού»*[298], *«ο Δήμος Στέργιου, Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Δραγαμέστου»*[299], «ο Μήτρος Αθανασίου, Καρακούνης, κάτοικος Δραγαμέστου, ποιμήν του Νικολάου Τζέλιου από το αυτό χωρίον Δραγαμέστον Αστακού»[300], *«ο Γιαννάκης Μήτρου, Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Δραγαμέστου»*[301], *«ο Γεωργάκης Τάκου Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Δραγαμέστου»*[302], *«ο Δήμος Τζίπας Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Δραγαμέστου»*[303], *«ο Βασίλειος Στέργιο Τζίπας Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την περιφέρειαν Δραγαμέστου»*[304], *«ο Ζήντρος Ντάγκα Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού»*[305], *«ο Γιαννάκης Φώτου, Καρακούνης ποιμήν, διαμένων εις θέσιν Σκότρυπα της περιφερείας Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού»*[306] και *«ο Βασίλειος Γιάννου Τζίπα Καρακούνης ποιμήν, του Νικολάου Τζέλιου, κατοίκου Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού»*[307].

Σε περιοχές του Δήμου Σολίου Ακαρνανίας, σύμφωνα με τα παραπάνω αρχεία, εντοπίζονται οι εξής Βλάχοι ποιμένες: *«Γιαννάκης Θύμνιου Καρακούνης, Νικόλας Μήτρου Καρακούνης και Νούσιας Θύμνιου Καρακούνης, ποιμένες, άπαντες κάτοικοι Ζαβήτζης του Δήμου Σολίου»*[308], Γιαννάκης Μήτρου Μπεσίρη, ποιμήν, κάτοικος

---

[296] *«Εκεί στον προφήτη Ηλία αποκεί μεριά, κάτω απ' 'ν Αγία Παρασκευή, εκεί είχανι κατασκηνώσει Γκαραγκούνηδες πολλοί. Το 1800 πρέπει να γίνηκε αυτό, γιατί ο προπάππος μου εμένα είχε σημαδέψει μια κατσ'καδούλα για τον Αη-Γιάννη στον Καστό, στο νησί εδώ πίσω. Κι εκεί π' διάβηνανι τα γίδια τ'νη βούτηξανι οι Γκαραγκούνηδες. Κατάλαβε αυτός ότι εδώ χάθηκε το πράμα. – Βρε πιδιά, τ'ς λέει, εδώ έχασα μια βιτούλα κι αυτή ήτανι τ' Αη-Γιάννη. Όποιος νη πήρι, αν δε νη χάλασε, να ν' απουλήσει, γιατί ο Αη-Γιάννης ξέρ'τι τι κάνει· βγάνει μάτια. Κι τουν κουρόιδιβαν τα Γκαραγκ'νάκια: -Βγάνει κι φρύδια; τόλιγανι. -Βγάνει κι φρύδια, τσούπι αυτός. ... Μιτά είχανι εβδομήντα αλογομούλαρα. Τάπιασι αρρώστια, τα πράματά τ'ς, τα πάντα, κι τόρ'ξαν ούλοι ότι είν' πόκλιψανι τ' γίδα τ' Αη-Γιάννη»,* Παναγιώτης Ρηγάλος, κάτοικος Δραγαμέστου/Καραϊσκάκη, 13-8-2015.

[297] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 135/1838.

[298] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 136/1838.

[299] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 306/1839.

[300] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 347/1839.

[301] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 464/1840.

[302] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 474/1840.

[303] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 476/1840.

[304] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 477/1840.

[305] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 484/1840.

[306] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 1772/1849.

[307] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 518/1840.

[308] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 227/1839.

Ζαβήτζης[309], *«Θύμνιος Γρέκος και ο υιός αυτού Νούσιας Θύμνιου Γρέκου, ποιμένες, αμφώτεροι κάτοικοι Ζαβήτζης του Δήμου Σολίου»*[310], Γιαννάκης Κώστα Ντούλια, Καρακούνης, κάτοικος Ζαβήτζης του Δήμου Σολίου, ποιμήν του Χρήστου Καραγιάννη από Ζάβητζα[311] και Γεώργιος Τάκου Πίνα, Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος Βαρνάκου του Δήμου Σολίου[312].

Στον Δήμο Εχίνου Ακαρνανίας συναντάμε τους παρακάτω Βλάχους-Καρακούνιδες: *«Ο Κώστας Γκάμπος Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Αετού»*[313], *«Γιάννης Κότι Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος Αχυρά του Δήμου Εχίνου, ποιμήν του εκείσε Σταθάκη Μαργιόλη»*[314] ή *«…, Γιάννος Κότης, πιστικός του Μαργιόλη από Αχυρά χωρίον του Δήμου Εχίνου, άπαντες Καρακούνιδες Βλαχοποιμένες αγωγιάτες»*[315], *«Νικόλαος Κουτζομπίνας, Αρχιποιμήν, κάτοικος εις χωρίον Καλίτζα*[316] *του Δήμου Εχίνου»*[317], *«Χρήστος Πούλιου Τάσιου, ποιμήν κάτοικος Καλίτζας του Δήμου Εχίνου εις την εκείσε στάνην του αρχιποιμένος Νικολάκη Κιουτζομπίνα»*[318] ή *«Χρήστος Πούλιος Τάσος ποιμήν Καρακούνης, κάτοικος εις Καλίτζα του Δήμου Εχίνου διατρίβων ήδη εις τα θερινά λειβάδια Καρπενησίου»*[319], *«Γιαννάκης Ντούλας Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος Κατούνας του Δήμου Εχίνου»*[320].

Σε χωριά του Δήμου Μαραθίας (1836-1840) και αργότερα του Δήμου Εχίνου παραχείμαζαν τη δεκαετία 1830 ή του 1840 πολλοί Βλάχοι-Καρακούνιδες ποιμένες και αγωγιάτες. Πιο συγκεκριμένα στο χωριό Μαχαλάς διέμεναν οι: «Φώτος Γεωργίου Τάση Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Μαχαλά του Δήμου Μαραθίας»[321], *«Νικόλαος Τζήτζου Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Μαχαλά του Δήμου Μαραθίας»*[322], *«Θώμος Λάλα,*

---

[309] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 478/1840.
[310] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 485/1840.
[311] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 748/1841.
[312] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 766/1841.
[313] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 467/1840.
[314] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 548/1840.
[315] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 719/1841.
[316] Ο Στράτος Ράππος από την Κονοπίνα Ξηρομέρου σε χειρόγραφη αφήγησή του γράφει τα εξής: *«Επί Όθωνος στο Βοϊδολίβαδο και στην γύρω περιοχή είχον εγκατασταθεί ορισμένες οικογένειες Καραγκούνηδων σκηνιτών και οι οποίοι εκκλησιάζοντο εις την εκκλησίαν Άγιοι Ανάργυροι όπου υπάρχουν σήμερον ερείπια»* στο http://www.konopinaps.gr/axiotheata.php?-chu=7, προσπελάστηκε στις 15-5-2016. Το συγκεκριμένο ξωκλήσι βρίσκεται στη θέση Παλιοκατούνα της περιοχής Καλίτσας του χωριού Κονοπίνα, Βασιλείου Αντώνης Β., *ό.π.*, σ. 40-41.
[317] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 3021/1843.
[318] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 1008/1843.
[319] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 3547/1843.
[320] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 585/1840.
[321] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 322/1839.
[322] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 487/1840.

κάτοικος Μαχαλά του Δήμου Μαραθίας, ποιμήν Καρακούνης»[323], *«Σταμούλης Κώστα Πίγγιου, ανεψιός του Αρχιποιμένος Πατζέα, ποιμήν, κάτοικος εις Μαχαλά του Δήμου Μαραθίας»*[324], *«Νικόλαος Μότζιος, Καρακούνης ποιμένας, κάτοικος Μαχαλά του Δήμου Μαραθίας»*[325] ή *«Νικόλαος Μότζιος, Καρακούνης ποιμένας, κάτοικος Μαχαλά του Δήμου Εχίνου»*[326], *«Δημήτριος Τζόγα και Γιαννάκης Γιάνκου, κάτοικοι αμφώτεροι εις Μαχαλά του Δήμου Εχίνου»*[327] και *«Σταμούλης Μήτζου Στέργιου, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Μαχαλά»*[328]. Στη Μπαμπίνη διέμενε *«ο Φώτος Κοράκης, Καρακούνης αγωγιάτης»*[329].

Στο χωριό Παπαδάτος του Δήμου Μαραθίας (1836-1840) ή Δήμου Εχίνου (1841-1912) παραχείμαζαν πολλοί Βλάχοι την περίοδο εκείνη. Υπήρχαν δύο στάνες, καθώς αναφέρονται δύο αρχιποιμένες, *«ο Κώστας Καραλή Καρακούνης, αρχιποιμήν, κάτοικος εις Παπαδάτες του Δήμου Μαραθίας»*[330] και *«ο Δήμος Πατζέας Καρακούνης αρχιποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»*[331]. Η στάνη του Δήμου Πατσέα βρισκόταν κοντά στον ερειπωμένο οικισμό Αννίνου της περιφέρειας του χωριού Παπαδάτου[332]. Εκτός από τους δύο αρχιποιμένες διέμεναν εκεί και οι εξής Βλάχοι ποιμένες και αγωγιάτες: *«Αποστόλης Ζήκου, Βασίλης Σταμούλη, Δάμο Ράπος, Γεωργάκης Δάμος, Χρήστος του Τάσε (Τάσι), Κώστας Ναούμης και Φώτος Χρήστου, άπαντες Καρακούνιδες το επάγγελμα αγωγιάτες»*[333], *«Κώστας Ράπος Κουρτέση, Καρακούνης, αγωγιάτης»*[334], *«Σπύρος Στέργιου Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου»*[335], *«Αθανάσιος Καραλής Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Παπαδάτου»*[336], *«Κώστας Ναούνης Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου»*[337],

---

[323] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 728/1841.
[324] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 741/1841.
[325] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 763 & 765/1841.
[326] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 856/1842.
[327] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 859/1842.
[328] «*Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 539.
[329] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 824/1841.
[330] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 246/1839.
[331] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 628/1840.
[332] *«Αποστόλης Ζήκου, Βασίλης Σταμούλη, Δάμο Ράπος, Γεωργάκης Δάμος, Χρήστος του Τάσε (Τάσι), Κώστας Ναούμης και Φώτος Χρήστου, άπαντες Καρακούνιδες το επάγγελμα αγωγιάτες, κάτοικοι πλησίον του Αννίνου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου χωρίον του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 714/1841, *«Κώστας Ράπος Κουρτέση, Καρακούνης, αγωγιάτης κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κατά την θέσιν του Αννίνου της περιφερείας χωρίου Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 722/1841.
[333] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 714/1841.
[334] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 722/1841.
[335] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 247/1839.
[336] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 248/1839.
[337] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 270/1839.

«Κώστας Γκάμπος Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου»[338], *«Νικόλαος Κορτέση Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Παπαδάτου»*[339], *«Σπύρος Μήτρου Πατζέα, Θανάσις Πατζέα, Χρίστος Γιάννου, Γιάννος Κοτίτζας, Κύργιος Γιάννου, Φώτος Χρίστου, Δάμος Ράπος, Νικόλας Τουμπούκου και Νικόλας Μότζιος άπαντες Καρακούνιδες, ποιμένες, κάτοικοι Παπαδάτου»*[340], *«Κώστας Κορτύζης, Θανάσις Γιάννου Ράπτης, Σπύρος Τάκας και Θανάσις Καραλής, άπαντες Καρακούνιδες, ποιμένες, κάτοικοι Παπαδάτου»*[341], *«Φώτος Χρήστου και Κώστας Ράπου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι Παπαδάτου»*[342], *«Αδάμ Ράπου, Νικόλας Μπόκα, Σπύρος Τέκα και Γεωργάκης Νάτζη Καρακούνιδες άπαντες κάτοικοι εις την περιφέρειαν Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, αγωγιάτες»*[343], *«Γεωργάκης Δήμου Καρακούνης κάτοικος εις την στάνην του Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, ποιμήν»*[344], *«Θανάσης Ραύτης, Βασίλειος Σταμούλης και Τίτης του Τάση Καρακούνιδες κάτοικοι άπαντες εις την στάνην του Πατζέα πλησίον του Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας, αγωγιάτες»*[345], *«Νικόλαος Τζάτζας και Χρήστος Γιάννου Κοτήτζα Καρακούνιδες αγωγιάτες κάτοικοι εις την στάνην του Πατζέα της περιφερείας Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»*[346], *«Σπύρος Στέργιου ή Τέκας, Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα της περιφερείας του χωρίου Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»*[347], *«Θανάσης Γιάννου Ράφτη, αγωγιάτης, κάτοικος εις την στάνην του Αρχιποιμένος Πατζέα κειμένην εντός της περιφερείας του χωρίου Παπαδάτου του Δήμου Μαραθίας»*[348] *και «Νικόλαος Μπέπας, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Παπαδάτος»*[349].

Στον Πρόδρομο του Δήμου Μαραθίας ή Αστακού διέμεναν οι παρακάτω Βλάχοι-Καρακούνιδες ποιμένες και αγωγιάτες: *«Κώστας Μαγγίνας, Στέργιος Ράπος και Μήχος Γιάνκου και οι τρεις Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικος Προδρόμου του Δήμου Μαραθίας»*[350], *«Αποστόλης Δέσπου Πούλιο Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος Προδρόμου του Δήμου Μαραθίας»*[351], *«Δήμος Μαγγίνας, Κώστας Μαγγίνας, Δάμος Τζάπος, Χρήστος*

---

[338] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 272/1839.
[339] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 273 & 346/1839.
[340] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 337/1839.
[341] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 338/1839.
[342] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 495/1840.
[343] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 502/1840.
[344] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 509/1840.
[345] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 511/1840.
[346] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 521/1840.
[347] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 747/1841.
[348] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 749/1841.
[349] *«Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843»*, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 539.
[350] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 501/1840.
[351] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 523/1840.

Τίτας, Μήλας Ραπονήτας και οι πέντε Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι Προδρόμου του Δήμου Μαραθίας»[352], *«Νικόλαος Τζάπος, Στέργιος Ραπονίτας και Δήμος Μαγγίνα, κάτοικοι και οι τρεις εις Πρόδρομον χωρίον του Δήμου Μαραθίας, Καρακούνιδες, Βλαχοποιμένες και αγωγιάτες»*[353], *«Φώτος Κοράκης, Καρακούνης, ποιμήν και αγωγιάτης, κάτοικος Προδρόμου του Δήμου Αστακού»*[354], *ενώ εδώ παραχείμαζαν επίσης και οι αρχιποιμένες αυτάδελφοι Γ. Γιαννούλης και Νικόλαος Γιαννούλης*[355].

Στη Σκουρτού του Δήμου Μαραθίας διέμενε ο Βλάχος Τζόρτζης Πόλιου Πέρπο[356] και στη γειτονική Ρούστα Μαραθίας οι Βλάχοι Δήμος Μαγγίνα[357] και Μήχας Γιαννάκης[358]. Στη Μάνινα Μαραθίας ή Αστακού ή και Μάνινα Βλυζανίτικη διέμεναν την ίδια περίοδο και οι παρακάτω Βλάχοι: *«Φώτος Κοταμάνη Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος εις Μάνινα του Δήμου Μαραθίας»*[359], *«Μήτρος Μπέμπα, Αθανάσιος Δήμου, κάτοικοι αμφώτεροι Μάνινας Βλυζιανίτικης»*[360] *και «Γεώργιος Παπάς, Δήμος Αστακού, Χωρίον Μάνινα»*[361].

Στην περιφέρεια της Χρυσοβίτσας του Δήμου Μαραθίας και στη συνέχεια του Δήμου Αστακού παραχείμαζαν τις δεκαετίες 1830 και 1840 τουλάχιστον δύο στάνες Βλάχων, του Νούσα-Σταΐκου και του Νταγιάντα. Από τα αρχεία στα ΓΑΚ έχουμε στοιχεία για τους εξής Βλάχους αρχιποιμένες των δύο παραπάνω οικογενειών: τον Νούσα Χρήστου Σταΐκου[362], τους αδελφούς Δημήτρη και Στέφο Νούσα[363], παιδιά του

---

[352] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 561/1840.
[353] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 720 & 739/1841.
[354] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 1122/1844.
[355] *«εις χωρίον Προδρόμου του Δήμου Μαραθίας εις την εκείσε στάνην των αυταδέλφων Γ. Γιαννούλη και Νικολάου Γιαννούλη»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 739/1841.
[356] *«Τζόρτζης Πόλιου Πέρπο καρακούνης ποιμήν διαμένων εις Σκουρτού χωρίον του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 127/1838.
[357] *«Δήμος Μαγγίνα Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Ρούστας του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 301/1839.
[358] *«Μήχας Γιαννάκης Καρακούνης, πιστικός, κάτοικος Ρούστας του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 302/1839.
[359] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 492/1840.
[360] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 859/1842.
[361] *«Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »*, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538.
[362] *«Νούσα Χρήστου, Γκαραγκούνη, αρχιποιμένα, κάτοικο Χρυσοβήτζης»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 86/1837, ο οποίος σε άλλο αρχείο αναφέρεται ως *«Νούσας Χρήστου Σταΐκου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 16/1836 και αλλού *«… 21. Νούσας Σταΐκος, Δήμος Αστακού, Χωρίον Χρυσοβίτσης, … Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 », ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538*.
[363] *«Οι αδελφοί Στέφος Νούσας και Δημήτριος Νούσας, Αρχιποιμένες, κάτοικοι του χωρίου Χρυσοβίτζας του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 346/1840, *«Ο Δημήτριος Νούσιας Καρακούνης κάτοικος Χρυσοβήτζης του Δήμου Μαραθίας, αρχιποιμήν»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 443/1840, *«Δημήτριος και Στέφος Νούσας, Αρχιποιμένες, … κάτοικοι άπαντες του χωρίου Χρυσοβήτζης του Δήμου Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 1828/1850.

Νούσα Σταΐκου, και τον Δημήτριο Νταγιάντα[364]. Στις δύο παραπάνω στάνες διέμεναν και οι εξής Βλάχοι ποιμένες ή αγωγιάτες: *«Μήτρος Νούσας, Βλαχοποιμήν, κάτοικος του χωρίου Χρυσοβίτζας της επαρχίας Ακαρνανίας»*[365], *«Δήμος Χρήστου Μπίστα Καρακούνης ποιμήν κάτοικος Χρυσοβήτζης χωρίον του Δήμου Μαραθίας»*[366], *«Νικόλαος Κότζης Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»*[367], *«Σπύρος Ντάγκας Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»*[368], *«Φώτος Νταγιάντας Καρακούνης, ποιμήν, κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»*[369], *«Χρήστος Κόρτζια Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»*[370], *«Χρήστος Γκόρτζα Καρακούνης ποιμήν, κάτοικος εις την στάνην του Νταγιάντα της περιφερείας Χρυσοβίτζης του Δήμου Μαραθίας»*[371], *«Νικολός Νταγιάντας, Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβήτζης του Δήμου Μαραθίας»*[372], *«Χρήστος Λεσιούτης Καρακούνης, αγωγιάτης, κάτοικος Χρυσοβήτζα του Δήμου Μαραθίας»*[373] και *«Γεώργιος Κόρτζια, κάτοικος Χρυσοβίτζης χωρίον του Δήμου Αστακού»*[374].

Στην Γαλιτσά του Δήμου Μαραθίας την ίδια χρονική περίοδο διέμεναν οι Βλάχοι αρχιποιμένες Κήτας Τζόλης[375] και Κώστα Τζόλης[376] και οι παρακάτω Βλάχοι ποιμένες και αγωγιάτες: *«Κώστας Τζόλης, Αδάμ Τζάπος, Μήτρος Τάκου, Αναστάσιος Νήτας και Γεωργάκης Νάτζια, διαμένοντες εις Γαλιτζά εντός του Δήμου Μαραθίας, άπαντες ποιμένες»*[377], *«Γεωργάκης Τέγας και Ευαγγέλης Κήτα Τάμπας, ποιμένες*

---

[364] *«Δημήτριος Νταγιάντας, κάτοικος Χρυσοβίτζας του Δήμου Μαραθίας, Καραγκούνης, Αρχιποιμήν»,* ΓΑΚ, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 637/1839, *«… 22. Δημ. Νταγιάντας, Δήμος Αστακού, Χωρίον Χρυσοβίτσης, … Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843»,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538.

[365] ΓΑΚ, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 32/1837. Ίσως πρόκειται για τον Δημήτριος Νούσα, γιο του αρχιποιμένα Νούσα Σταΐκου.

[366] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 223/1839.

[367] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 303/1839.

[368] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 304/1839.

[369] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 311/1839.

[370] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 316/1839.

[371] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 514/1840.

[372] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 364, 365/1839.

[373] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 498/1840.

[374] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 983/1843.

[375] *«Κήτα Τζόλην Καρακούνη Αρχιποιμένα διαμένοντα εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 122, 127, 135, 136/1838, 448/1840, 816/1841, 904/1842 και ΓΑΚ, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 169/1840, *«… 23. Κήτας Τζόλης, Δήμος Αστακού, Χωρίον Γαλιτσά … Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843»,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538.

[376] *«Κώστας Τζόλης Καρακούνης αρχιποιμήν, κάτοικος εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 583/1840.

[377] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 122/1838.

Καραγκούνιδες κάτοικοι εις θέσιν Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»[378], *«Αναστάσιος Γήτζας και Γιαννάκης Χρήστου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας»*[379], *«Αθανάσιος Νάτζη, Στέργιος Καπουράνης, Μήτρου Χρήστου, Βαγγέλης Χρήστου Καρακούνιδες, αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»*[380], *«Χρόνης Τζόλης Καρακούνης αγωγιάτης, κάτοικος εις Γαλιτζά της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας»*[381], *«Μήτρος Χρήστου Τάμπα και Σπύρος Ράπου Παπούλη, αμφώτεροι Καρακούνης αγωγιάτες, κάτοικοι εις Γαλιτζά της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας»*[382], *«Γιάννος Χρήστου, Στέργιος Καπουράνης, Μήτρος Χρήστου, Βαγγέλης Χρήστου και Χρόνης Τζόλης και οι πέντε Καρακούνιδες αγωγιάτες, κάτοικοι άπαντες εις Γαλιτζά εις την στάνην του Κήτα Τζόλη της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας»*[383], *«Μήτρος Χρήστου Τάμπα και Κώστας Χρήστου Τάμπα, κάτοικοι αμφώτεροι εις Γαλιτζά, εις την εκείσε στάνην του Αρχιποιμένος Κήτα Τζόλη κειμένην εις την περιφέρειαν του Δήμου Μαραθίας, αγωγιάτες»*[384], *«Γιαννάκης Δημητρίου Τζόλη, αγωγιάτης»*[385] και *«Γεωργάκης Καπουράνη και Στέργιος Καπουράνη, αυτάδελφοι Καρακούνιδες αγωγιάτες, διαμένοντες εις την στάνην του Κίτα Τζόλη κιεμένην εις Γαλιτζά της περιφερείας του Δήμου Μαραθίας»*[386].

Τέλος, στην περιφέρεια της Λεπενούς του Δήμου Στράτου-Αμβρακίας τις δεκαετίες 1830 και 1840 παραχείμαζαν δύο στάνες Βλάχων, η στάνη του Γιάνκου και η στάνη του Πάγγιου ή Πάγγειου. Από τα αρχεία στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας έχουμε στοιχεία για τους εξής Βλάχους αρχιποιμένες: τον Μήχα Γιάνκο[387], τον Απόστολο Γιάνκο[388] και τον Απόστολο Πάγγιο[389] ή Πάγγειο[390]. Στην ίδια περιοχή διέμεναν και οι εξής Βλάχοι

---

[378] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 368/1840.
[379] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 488/1840.
[380] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 497/1840.
[381] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 577/1840.
[382] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 582/1840.
[383] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 713/1841.
[384] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 742/1841.
[385] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 904/1842.
[386] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 745/1841.
[387] *«κάτοικοι χωρίου Λεπενούς του Δήμου Στράτου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Μήχα Γιάνκου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 744/1841.
[388] *«Απόστολο Γιάνκο Καρακούνη, Αρχιποιμένα και κτηματία, κάτοικο Λεπενούς»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 3810/1843 και 5713/1845.
[389] *«Αποστόλης Πάγγιος, κάτοικος εις Λεπενού, και ο Αποστόλης Δ. Ζόγας, κάτοικος εις Μάνινα Οινιάδος, αμφότεροι Αρχιποιμένες Καρακούνιδες»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 5931/1846.
[390] *«Αποστόλης Πάγγειος, αρχιποιμήν, κάτοικος Λεπενούς του Δήμου Αμβρακίας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 10334/1849.

ποιμένες, αγωγιάτες, αλλά και κτηματίες: Νικόλαος Πάγγιος[391], *«Λάμπρος Γιάνκος, Καραγκούνης, κάτοικος Λεπενούς, ποιμήν»*[392], *«Μίχος Γιάνκος, ποιμήν, κάτοικος του χωρίου Λεπενού του Δήμου Στράτου»*[393], *«Θανάσις Χρήστου Θύμιος, Γεωργάκης Μπραζότης, Γιαννάκης Ναούμης και Θανάσης Ναούμης, αγωγιάτες το επάγγελμα, κάτοικοι χωρίου Λεπενούς του Δήμου Στράτου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Μήχα Γιάνκου»*[394], *«Αποστόλης Νικολάου Γιάνκου, ποιμήν, κάτοικος εις Λεπενού»*[395], *«Νικολός Ναούνης κάτοικος Λεπενούς του Δήμου Αμβρακίας»*[396], *«Αποστόλης και Φώτης Νικόλαινας, Καραγκούνιδες, ποιμένες, κάτοικοι εις χωρίον Σοροβίγλη της Λεπενούς Δήμου Αμβρακίας»*[397] και *«Χρήστος Γεωργάκης Γιάνκος, ποιμήν και κτηματίας, Καρακούνης, κάτοικος εις το χωρίον Λεπενού»*[398].

Ο Heuzey αναφέρει ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε καταγράψει τους Βλάχους της Ακαρνανίας σε διάφορες περιοχές του Βάλτου και του Ξηρόμερου, στους τόπους όπου συνήθιζαν να ξεχειμωνιάζουν. Τους έκαναν Έλληνες πολίτες, επιβάλλοντάς τους ως μόνο όρο να μην ξαναπεράσουν, κατά τις ετήσιες περιπλανήσεις τους, τα σύνορα με την οθωμανική επικράτεια. Πλήρωναν μόνο ένα φόρο, το φόρο για τα ζώα[399]. Τα ίδια αναφέρονται και στο περιοδικό Εθνική Επιθεώρησις το 1870 στο άρθρο με τίτλο «Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας». Πρόκειται για μετάφραση του σχετικού κειμένου του Heuzey στην ελληνική καθαρεύουσα με κάποιες επιπλέον πληροφορίες. *«Η δε κυβέρνησις στέργουσα τούτο το όφελος αφίνει αυτοίς κατά τον χειμώνα την νομήν των δασών και τας ανεργάστους γαίας των κοινών κτημάτων. Τυγχάνουσι δε μάλλον διεσπαρμένοι παρά τας όχθας του Αχελώου. Πρότερον δε εσκήνουν εν τη άνω Ηπείρω και τοις ορίοις της Αλβανίας»*[400].

Από τους εκλογικούς καταλόγους στα Γ.Α.Κ. επιβεβαιώνεται η καταγραφή των Βλάχων της Ακαρνανίας στους Δήμους του Βάλτου και του Ξηρομέρου. Σε κατάλογο των νόμιμων εκλογέων της επαρχίας Ξηρομέρου με ημερομηνία 10 Οκτωβρίου 1843

---

[391] *«Νικόλαο Πάγγιο, κάτοικον Λεπενούς»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 203/1835.
[392] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 267/1835.
[393] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 896/1841.
[394] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 744/1841.
[395] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 2142/1842.
[396] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 859/1842.
[397] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 3096/1843.
[398] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 6599/1847.
[399] Βλ. Heuzey Leon, Le mont Olympe et l' Acarnanie: Exploration des ces deux regions, avec l' etude de leurs antiquites, de leurs populations anciennes et modernes, de leur geographie et de leur histoire, Librairie Firmin Didot Freres fils et cie, Paris1860, σ. 267-280.
[400] Μεϋμάρ Αλεξ., «Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας», Εθνική Επιθεώρησις, τεύχος 7ο, Παρισίοι 1-4-1870, σ. 193.

αναφέρονται μεταξύ άλλων και τα ονόματα αρκετών Βλάχων[401]. Από το έγγραφο αυτό επιβεβαιώνεται ότι οι Νούσας Σταΐκος και Δημήτριος Νταγιάντας στις αρχές της δεκαετίας του 1840 ήταν δημότες Αστακού και διέμεναν στη Χρυσοβίτσα. Ο Σπύρος Παππάς ήταν δημότης Οινιάδος και διέμενε στη Μάνινα Οινιάδος (Παλαιομάνινα), ο Κήτας Τσόλης, δημότης Αστακού με διαμονή στη Γαλιτσά του Δήμου Αστακού και ο Γιώργος Παππάς, δημότης Αστακού, διαμένων στη Μάνινα του Δήμου Αστακού (Μάνινα Βλυζανών), περιοχές στις οποίες αργότερα έγινε η μόνιμη εγκατάσταση των παραπάνω Βλάχων με τις στάνες τους, εκτός από τον Δημήτριο Νταγιάντα, που εγκαταστάθηκε μόνιμα στη γειτονική περιοχή του Αγράμπελου. Κάποιοι όμως, από τους Βλάχους που αναφέρονται στον παραπάνω κατάλογο, ήταν δημότες των Δήμων Οινιάδος και Εχίνου και διέμεναν κατά τους χειμερινούς μήνες στα χωριά Ρίγανη, Καλίτζα Κονοπίνας, Μαχαλά και Παπαδάτο Ξηρομέρου, περιοχές όπου δεν έγινε τελικά μόνιμη εγκατάστασή τους και δεν ιδρύθηκαν βλάχικα χωριά. Ο Κήτας Μάσος ήταν δημότης του Δήμου Οινιάδος και διέμενε στο χωριό Ρίγανη Οινιάδος, ο Νικόλαος Κουτζουμπίνας, δημότης του Δήμου Εχίνου, διέμενε στο χωριό Καλίτζα, κοντά στην Κονοπίνα, οι Σταμούλης Μήτζου Στέργιου και Στέργιος Σιδέρης, επίσης δημότες του Δήμου Εχίνου, διέμεναν στο χωριό Μαχαλά, ενώ ο Νικόλαος Μπέπας, δημότης Εχίνου, διέμενε στο διπλανό χωριό Παπαδάτος Ξηρομέρου.

Ακόμη, στον Συνοπτικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου του έτους 1844[402], στην κοινότητα Λεπενούς αναφέρονται μεταξύ άλλων και οι παρακάτω Βλάχοι ποιμένες, ετερόχθονες, με διαμονή στο Δήμο 15 έτη και με χαρακτηρισμό διαμονής *«των εις την περιφέρειαν Λεπενούς σποράδην κατοίκων»*[403]: Μήχας Γιάγκος, ετών 43, Γ. Μήτρος, ετών 45, Θωμάς Χρήστου, ετών 55, Δημητ. Θώμος, ετών 35, Αντ. Γεωργάκης, ετών 33, Σπύρος Γεωργάκης, ετών 30, Κώστας

---

[401] *«Κατάλογος των νόμιμων εκλογέων της επαρχίας Ξηρομέρου …*
9. Σπύρος Παπάς, Δήμος Οινιάδος, Χωρίον Μάνινα …
21. Νούσας Σταΐκος, Δήμος Αστακού, Χωρίον Χρυσοβίτσης
22. Δημ. Νταγιάντας, Δήμος Αστακού, Χωρίον Χρυσοβίτσης
23. Κήτας Τζόλης, Δήμος Αστακού, Χωρίον Γαλιτσά
24. Γεώργιος Παπάς, Δήμος Αστακού, Χωρίον Μάνινα …
36. Κήτας Μάσος, Δήμος Οινιάδος, Χωρίον Ρήγανη …
51. Νικόλαος Κουτζουμπίνας, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Καλίτζα …
54. Σταμούλης Μήτζου Στέργιου, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Μαχαλά …
56. Νικόλαος Μπέπας, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Παπαδάτος
57. Στέργιος Σιδέρης, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Μαχαλά.
Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 », ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538-539.
[402] *«Εν Καρβασαρά την 29 Απριλίου 1844»,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 32.
[403] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 22.

Θώμος, ετών 34, Β. Γεωργάκης, ετών 32, Μήτρος Μήνας, ετών 55[404], Γεωργ. Ντέλας, ετών 38, Ζίδρος Χρήστου, ετών 33, Γεωρ. Δήμος, ετών 55, Κώστας Γεώργης, ετών 33, Χρήστος Τζαούσης, ετών 55, Κ. Χρήστος Πόρκος, ετών 33, Β. Χρ. Πόρκος, ετών 36, Μήτρος Τζαούσης, ετών 48, Στέργ. Τζαούσης, ετών 45, Σπύρος Νικόλας, ετών 53, Χρ. Γ. Γιάγκου, ετών 43, Κ. Γ. Γιάγκου, ετών 35, Αθ. Τζέπας, ετών 55, Γιαν. Τζέπας, ετών 50, Μήτρος Σοροβέλης, ετών 40, Αποστόλης Γιάγκας, ετών 35, Φώτης Γιάγκας, ετών 30[405], Φώτης Πάτζης, ετών 55, Αθ. Ντάκος (Τάκος), ετών 43, Γιαν. Χρήστου, ετών 29, Γεωρ. Ράπος, ετών 40, Δημ. Μπήκος, ετών 30, Αποστόλης Μπέγγιος (Πάγγιος)[406], ετών 43, Ντέκος Πέγγηος (Νίκος Πάγγιος)[407], ετών 65, Κ. Μποκοβάλας, ετών 65, Δήμος Νάτζηος, ετών 49, Μήχας Δήμος, ετών 49, Στέργιος Χρήστου, ετών 65[408], Νικολ. Χρήστου, ετών 45, Χρήστος Νάτζηας, ετών 33, Στερ. Μπουκουβάλας, ετών 30, Νούσας Μπήτας Γιάγκος, ετών 36, Σταύρος Μπήτας, ετών 33, Ντούλας Γεώργης, ετών 50, Μπούλιος Πραζιώτης, ετών 40, Δήμος Χρήστου, ετών 52, Νικολ. Ναούνης, ετών 42, Αθ. Γεώργης, ετών 38, Δημητ. Δήμος, ετών 37, Σταμούλης Κώστας, ετών 28, Δήμος Ναούνης, ετών 59, Βασιλ. Γεωργάκης, ετών 32, Γιαν. Ντημούσης, ετών 37 και Μήτρος Νάτζιας, ετών 40[409]. Στον ίδιο κατάλογο αναφέρονται ως κάτοικοι στο Σοροβίγλι δέκα εκλογείς, πέντε αυτόχθονες και πέντε ετερόχθονες, εκ των οποίων οι εννέα ήταν γεωργοί και ένας αξιωματικός[410]. Κανείς από τους κατοίκους αυτούς δεν ήταν Βλάχος. Την εποχή εκείνη οι Βλάχοι του Γιάγκα παραχείμαζαν στην περιοχή Παλιοκαλύβα[411] ή Καλύβες[412], 2 χμ. ανατολικά-βορειοανατολικά του παλιού χωριού Σοροβίγλι.

---

[404] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 22.
[405] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 23.
[406] Στον Συνοπτικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου του έτους 1850 συναντάμε με α.α. 68 τον Αποστόλη Πάγκιο, ετών 45, κάτοικο Λεπενούς, ποιμένα, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 118. Το ίδιο και στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας του 1856 με α.α. 373 συναντάμε τον Αποστόλ. Πάγγιο, κάτοικο Λεπενούς, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 147.
[407] Στον Συνοπτικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου του έτους 1850 συναντάμε με α.α. 812 τον Ν. Πάγκιο, ετών 65, κάτοικο Λεπενούς, γεωργό, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 129. Σε συμβόλαιο του 1835, ο Νικόλαος Πάγγιος, κάτοικος Λεπενούς αγοράζει χωράφια στην περιφέρεια της Λεπενούς για 320 κολωνάτα ισπανικά, δηλαδή 1920 δραχμές από τα αδέρφια Αναγνώστη και Πέτρο Ψιλόπουλο, κατοίκους Λεπενούς.
[408] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 24.
[409] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 25.
[410] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 22.
[411] *«Φτιάξανε καλύβες στο μέρος αυτό, στη θέση Παλιοκάλυβα. Καλύβες με ξύλα κι μ' άχυρο και με κλαριά, τέτοια πράματα»,* Σπύρος Τσέπας, Στράτος, 25-1-2014.
[412] *«Κοίταξε, η περιοχή αυτή εδώ, που μένει ο Φώτης, λέγουνταν Καλύβες. Γιατί του λέγαμε Καλύβες παλιά, γιατί εδώ είχαν καλύβες οι πρώτοι που είχαν έρθει»,* Νίκος Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

Στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Αστακού με ημερομηνία 2 Απριλίου 1847[413] περιλαμβάνονται αρκετοί Βλάχοι της στάνης του Νούσα, του Νταγιάντα, και άλλοι που παραχείμαζαν στη Γαλιτσά και στη Μάνινα[414]. Παρατηρούμε πως οι Βλάχοι, παρόλο που δεν έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στην περιοχή, είναι γραμμένοι στον εκλογικό κατάλογο και ψηφίζουν. Δεν χαρακτηρίζονται ως αυτόχθονες αλλά ως ετερόχθονες που ήρθαν στην περιοχή κατά το 1830, έχουν όλοι μόνο κινητή περιουσία και είναι ποιμένες με πρώτη διαμονή στο Δήμο Αστακού κατά το 1830.

Όσον αφορά την οικογένεια του Νούσα στον παραπάνω εκλογικό κατάλογο του 1847 αναφέρονται: με αύξοντα αριθμό 608 ο Νούσας Σταΐκος, ετών 71 (γεννηθείς το 1776), με α.α. 609 ο Δημήτριος Νούσας, ετών 41, με α.α. 620 ο Νικόλαος Νούσας, ετών 61, και με α.α. 621 ο Στέφος Νούσας, ετών 36, όλοι ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας και ποιμένες[415]. Τα ίδια πρόσωπα αναφέρονται και στον Οριστικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1851[416]. Ο Δημήτριος και ο Στέφος Νούσας αναφέρονται και στον κατάλογο ψηφισάντων στις εκλογές του 1850[417]. Επίσης, στο ίδιο αρχείο, στον πίνακα των κληρωσίμων προσώπων διά την εκλογήν της εφορευτικής επιτροπής κάλπης της βουλευτικής εκλογής του Δήμου Αστακού με ημερομηνία έγκρισης 3 Ιανουαρίου 1861 αναφέρεται με αύξοντα αριθμό 31 ο Δημ. Νούσας, με διαμονή στη Χρυσοβίτζα, με την ιδιότητα του Επαρχιακού Συμβούλου το 1851[418]. Σε αυτόν τον πίνακα περιλαμβάνονταν τα πρόσωπα με την ενεργότερη συμμετοχή στα ζητήματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τα οποία είχαν διατελέσει δήμαρχοι, δημοτικοί σύμβουλοι, ειδικοί πάρεδροι και επαρχιακοί σύμβουλοι μεταξύ 1846 και 1851. Επομένως, ο Δημήτριος Νούσας ήταν από τους πλέον έγκριτους και ευυπόληπτους πολίτες της Χρυσοβίτσας, του Δήμου Αστακού, αλλά και της επαρχίας Ακαρνανίας.

---

[413] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 604-674.

[414] Στην απογραφή του 1851 στο Δήμο Αστακού αναφέρονται η Βλυζανίτικη Μάνινα και η Γαλιτσά ως χειμερινές θέσεις Βλαχοποιμένων, χωρίς πληθυσμιακή αποτύπωση, Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *Τὰ Ἑλληνικά, ἤτοι Περιγραφὴ Γεωγραφική, Ἱστορική, Ἀρχαιολογικὴ καὶ Στατιστικὴ τῆς Ἀρχαίας καὶ Νέας Ἑλλάδος, τόμος Α΄,* Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Κ. Ἀντωνιάδου, Εν Αθήναις 1853, σ 781.

[415] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 654.

[416] Στον Βουλευτικό Οριστικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1851, στην προβολή 733, αναφέρεται με α.α. 478 ο Νούσας Σταΐκος, ετών 75 και με α.α. 479 ο Δημήτριος Νούσας, ετών 45, ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας, ποιμένες· στην προβολή 734 αναφέρεται με α.α. 489 ο Νικόλ. Νούσας Σταΐκος, ετών 40 (η ηλικία του εδώ δεν ταιριάζει με εκείνη του προηγούμενου καταλόγου, καθώς το 1847 εμφανίζεται να είναι 61 ετών) και με α.α. 490 ο Στέφος Νούσας, ετών 40, ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας, ποιμένες, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7.

[417] Στις εκλογές του 1850 με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου στον Ι. Ν. Αγίου Νικολάου Αστακού ψήφισαν: με α.α. 191 ο Δημήτριος Νούσας και με α.α. 222 ο Στέφος Νούσας, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 592-593.

[418] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 804.

Από την οικογένεια Νταγιάντα στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847 αναφέρονται: με α.α. 498 ο Δημήτριος Νταγιάντας, ετών 47, με α.α. 459 ο Γεώργιος Ταγιάντας, ετών 47, με α.α. 460 ο Σταμούλης Ταγιάντας, ετών 57, με α.α. ο 461 Μήχας Ταγιάντας, ετών 37, με α.α. 462 ο Κήτας Ταγιάντας, ετών 49 και με α.α. 463 ο Σπύρος Ταγιάντας, ετών 33, όλοι ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας και ποιμένες με πρώτη διαμονή στο Δήμο Αστακού κατά το 1830[419]. Οι περισσότεροι από αυτούς αναφέρονται και στον Οριστικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1851[420].

Κανείς από τις δύο αυτές οικογένειες του Νούσα και του Νταγιάντα δεν εμφανίζεται στον κατάλογο ψηφισάντων στις βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου 1851 *«προς αναπλήρωση της χηρευούσης θέσεως του βουλευτού Σταύρου Γρίβα αποβιώσαντος»*[421], ενώ ψήφισαν πολλοί άλλοι Βλάχοι που σε παλαιότερα αρχεία[422] αναφέρονται ως Καρακούνιδες αγωγιάτες. Ενδεικτικά αναφέρονται μερικοί απ' αυτούς: Αποστ. Κόρτζιας[423], Χρήστος Κακαράντζιας, Αθανάσιος Καραλής, Γεώργιος Αθανασίου, Κώστας Τάκος, Μήτρος Τάκος[424], Φώτος Νάτζας, Γεώργιος Καπουράνης, Νικόλαος Κήττας, Κώστας Κύριος, Γεώργιος Κήττας, Χρόνης Τζόλης, Ιωάννης Τζόλης, Γάκιας Μπάγιας, Φώτος Δ. Κότζης, Χρήστος Δήμου, Στέργιος Δήμου, Λάμπρος Μπέμπας, Δημήτ. Μπέμπας[425], Κώστας Κορτέσης, Πούλιος Στεργίου, Λάμπρος Κόρτζιας, Ιωάννης Μήλας, Φώτος Μήλας[426], Κώστας Τζόλης, Χρήστος Μπάζης, Κήττας Κέμπος, Γάκιας Τζόρτζης, Νίκος Μπάζης, Βασίλειος Τζόρτζης, Ζίντρος Τάγγας, Σπύρος Τάγγας, Ιωάννης Τάγγας[427], Τόλης Στέργιου, Μήτρος Τζίντζος[428] κ.α.. Από τα αρχεία αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε πως τον Σεπτέμβριο του 1851 οι Βλάχοι ποιμένες με τα κοπάδια τους βρίσκονταν την περίοδο εκείνη στα θερινά λιβάδια της Πίνδου και των Αγράφων, γι' αυτό και δεν ψήφισαν στις βουλευτικές εκλογές, καθώς ήταν πολλά χιλιόμετρα μακριά από τον Αστακό, όπου

---

[419] Στα ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 652.
[420] Στον Βουλευτικό Οριστικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1851, στην προβολή 729, αναφέρεται με α.α. 371 ο Δημ. Νταγιάντας, ετών 51, με α.α. 372 Γεωργ. Νταγιάντας, ετών 51, με α.α. 373 Κήττας Νταγιάντας, ετών 53 και με α.α. 374 ο Σπυρ. Νταγιάντας, ετών 36, ετερόχθονες από το 1830, ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας και ποιμένες, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7.
[421] Στα ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 751.
[422] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, 1839-1842.
[423] Ψήφισε στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 753.
[424] Ψήφισαν στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 754.
[425] Ψήφισαν στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 755.
[426] Ψήφισαν στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 756.
[427] Ψήφισαν στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 757.
[428] Ψήφισαν στις 9-11-1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 758.

βρισκόταν το εκλογικό κέντρο στο οποίο υπάγονταν, ως εγγεγραμμένοι δημότες του Δήμου Αστακού. Αντίθετα, οι Βλάχοι αγωγιάτες βρίσκονταν σε περιοχές του Δήμου Αστακού, καθώς ασχολούνταν με τη μεταφορά του βελανιδιού από τα σημεία συγκέντρωσης στις αποθήκες των εμπόρων στον Παντελεήμονα Αστακού και η συμμετοχή τους στις εκλογές ήταν μαζική.

Από την οικογένεια του Τζόλη στον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847 αναφέρονται οι: Κήντας Τζόλης, ετών 56, Κώστας Τζόλης, ετών 50, Χρόνης Τζόλης, ετών 59 και Γιαννάκης Τζόλης, ετών 35, όλοι ποιμένες, ιδιοκτήτες κινητής περιουσίας και με διαμονή εις τον Δήμο Αστακού από το 1830[429], ενώ στην αναθεώρηση του καταλόγου αυτού με ημερομηνία 12-6-1849 εγγράφεται και ο Δημήτριος Κήντα Τζόλης από Πρόδρομον, 26 ετών, αυτόχθων, ποιμήν[430]. Στις βουλευτικές εκλογές του 1850 ψήφισαν στον Άγιο Νικόλαο Αστακού με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου τα παρακάτω μέλη της οικογένειας: Δημήτριος Κήντα Τζόλης, Γιαννάκης Τζόλης, Σπύρος Τζόλης και Χρόνης Τζόλης[431], ενώ στις βουλευτικές εκλογές του 1851 με ημερομηνία 9 Σεπτεμβρίου ψήφισαν ο Χρόνης Τζόλης, Ιωάννης Τζόλης και ο Κώστας Τζόλης. Σύμφωνα και με μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα[432], ο Κήτα Τζόλης είχε και άλογα και πρόβατα, τα οποία τα μοίρασαν οι δύο γιοι του ως εξης: ο μεγαλύτερος, ο Δημήτριος Κήτα Τζόλης πήρε τα πρόβατα και τον τίτλο του αρχιποιμένα, ενώ ο μικρότερος, Γεώργιος Κήτα Τζόλης[433] κράτησε τα άλογα και έγινε αγωγιάτης.

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας τις δεκαετίες 1830 και 1840 συνέχιζαν τις εποχιακές μετακινήσεις από τα χειμερινά λιβάδια της Ακαρνανίας στα ορεινά θερινά λιβάδια και αντίστροφα. Ταυτόχρονα προσπαθούσαν να επιτύχουν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ακαρνανία στις περιοχές όπου παραχείμαζαν με πολλούς τρόπους. Ένας απ' αυτούς είναι και η αγορά γης και διαφόρων κτισμάτων στην Ακαρνανία. Το 1835 ο Νικόλαος Πάγγιος, κάτοικος Λεπενούς, αγόρασε από τους αδελφούς Αναγνώστη και

---

[429] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 662.
[430] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 678.
[431] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 592.
[432] *«Απ' την πίσω μεριά δηλαδή, το πλάι λέγεται Κίτα Τσόλη. Λένε τώρα ότι είχε αδερφό το Γιώργο και τον Αριστείδη* (δεν βρέθηκαν στοιχεία στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας ή στους εκλογικούς καταλόγους για Αριστείδη Τζόλη). *Ο Γιώργος πήρε τ' άλογα κι ο Δημήτρης πήρε τα πρόβατα και τα χωράφια. Έτσι είναι η παράδοση μέσα στην οικογένεια, ότι ο παππούς μου κορόιδεψε τον αδερφό του γιατί ήθελε ο ένας τα ραβανιάρ'κα κι ο άλλος τα κοπαδιάρ'κα, λέει, πήρε το κοπάδι κι τα χωράφια, λέει, και τον έριξε»,* Γεράσιμος Κατσαρός, Αγρίνιο, 2-7-2013.
[433] Στον οριστικό κατάλογο του Δήμου Αστακηνών του 1865 αναφέρονται και οι δύο γιοι του Κήτα Τζόλη: με α.α. 733, Γεώργιος Τζόλης του Κήτα και με α.α. 740 Δημήτριος Τζόλης του Κήτα και οι δύο ποιμένες και κάτοικοι εις Γαλιτσά Σκορτούς, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17.

Πέτρο Ψιλόπουλο, επίσης κατοίκους Λεπενούς, κτηματίες, *«μίαν περιουσίαν εις την Λεπενούν, συνισταμένην από χωράφια, οσπήτια και λοιπά ... διά κολωνάτα ισπανικά τριακόσια είκοσι, φέροντα δραχμάς χιλίας εννιακοσίας είκοσι»*[434]. Το 1837 ο Ευστάθιος Πλαστήρας, κάτοικος Ευηνοχωρίου, Δημαρχεύον πάρεδρος, έχοντας μερικά χωράφια πατρική ιδιοκτησία εις το χωρίον Χρυσοβίτζα της επαρχίας Ξηρομέρου, ορίζει πληρεξούσιους τους Δημήτριο Γκόλια και Αναστάσιο Μιλιούνη, κατοίκους Χρυσοβίτζας, για να τα καταμετρήσουν και να τα παραχωρήσουν στον Νούσα Χρήστου, Γκαραγκούνη[435]. Ακόμη, το 1843 ο Απόστολος Γιάνκος Καρακούνης, Αρχιποιμήν και κτηματίας, κάτοικος Λεπενούς αγοράζει όλη την πατρική περιουσία της Ειρήνης Ιωάννου Ψιλοπούλου ή Ταραζώνη, με τη συναίνεση της μητρός της Παγόνας Διαμαντοπούλου χήρας Ιωάννου Ψιλοπούλου ή Ταραζώνη, που βρίσκεται στην περιφέρεια Λεπενούς και αποτελείται από *«διαφόρους αγρούς ποτιστικούς και ξηρικούς, δύο οσπήτια, ερείπια, (...), και περιοχάς περιαυλισμένας με τοίχον πέτρινον, δένδραν, αμπελοτόπους και παν ό,τι ακίνητον κτήμα υπάρχον εις το χωρίον εκείνο ανήκον εις αυτήν ... διά δραχμάς το όλον αυτής χιλιάδας τρεις»*[436].

Στο υπ' αριθ. 1828 πωλητήριο συμβόλαιο του 1850[437] οι Δημήτριος και Στέφος Νούσιας εμφανίζονται ως ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας στην περιοχή της Χρυσοβίτσας και μάλιστα ενός αμπελιού πέντε στρεμμάτων στη θέση Αγία Βαρβάρα, η οποία βρίσκεται πολύ κοντά[438] στο χωριό και το οποίο πωλούν σε κάτοικο της Χρυσοβίτσας. Ίσως πρόκειται για ένα μέρος από τα κτήματα που αγόρασε ο πατέρας τους Νούσας Χρήστου Σταΐκου το 1837 από τον Ευστάθιο Πλαστήρα.

---

[434] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 203/1835.
[435] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 581/1837.
[436] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Μεσολογγίου, αρ. 3810/1843.
[437] *«Σήμερον ημέραν Παρασκευήν, ώρα δεκάτην προ μεσημβρίας, την δεκάτην (10) του μηνός Μαρτίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού πεντηκοστού έτους εν Αστακώ, αφ' ενός οι κύριοι Δημήτριος Νούσιας και Στέφος Νούσιας, αυτάδελφοι αρχιποιμένες και αφ' ετέρου ο κύριος Γρηγόριος Δημητρίου Γκόλιας, γεωργός, κάτοικοι άπαντες του χωρίου Χρυσοβίτσης του δήμου Αστακού, εμφανισθέντες προσωπικώς ενώπιον εμού του συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Ξηρομέρου Γεωργίου Δημητριάδου κατοίκου ενταύθα ... εζήτησαν την σύνταξιν της παρούσης επισήμου πράξεως δι' ης ομολόγησαν οι μεν πρώτοι αυτάδελφοι Δημήτριος και Στέφος Νούσιας ότι έχουσιν υπό την αδιαφιλονίκητον διακατοχήν και κυριότητά των μίαν ιδιόκτητόν των άμπελον, κειμένην εις θέσιν Αγία Βαρβάρα Περιφερείας του ειρημένου χωρίου Χρυσοβίτσης εκ στρεμμάτων τοπικών περίπου πέντε (5) οριοθετουμένην ανατολικώς, δυτικώς με αγρόν Κατσιγιαννέικο, αρκτικώς με άμπελον Κίτζου-Κώνστα, Χρήστου και Γεωργίου Ζορμπά και μεσημβρινώς με παλαιοκλήσι Αγίας Βαρβάρας και δάσος, την άμπελον ταύτην, όπως προσημειώθη οικεία και απαραβιάστω βουλή παρεχώρησαν εις τελείαν και πληρεστάτην πώλησιν σήμερον προς τον διαληφθέντα Γρηγόριον Δημητρίου Γκόλια διά δραχμάς τριακοσίας (300) ...»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών & Συμβολαιογράφων Ξηρομέρου, Φ. 4, 1850, αρ. 1828.
[438] Περίπου 200 μέτρα από το χωριό της Χρυσοβίτσας.

Αγορά γης από Βλάχους έχουμε και τη δεκαετία του 1850. Στο πωλητήριο συμβόλαιο 287/21-2-1856[439], ο Γρηγόριος Χρυσαφογιάννης, γεωργός, κάτοικος του χωρίου Ποδολοβίτσης, πώλησε δεκαεννέα αγρούς συνολικής εκτάσεως διακοσίων πέντε στρεμμάτων εις την περιφέρεια Μήλα και Λυγιάν δήμου Οινιάδος, στους Σπύρο Παππά και Σπύρο Ζώγα, Αρβανιτόβλαχους αρχιποιμένες κατοίκους εις Παλαιομάνινα διά δραχμάς αργυράς δύο χιλιάδας. Κάποιοι από τους αγρούς αυτούς συνόρευαν με αγρούς των Βλάχων Ν. Κουτσομπίνα και Γιαννάκη Ραποτίκα[440].

Ακόμη, σύμφωνα με το πωλητήριο συμβόλαιο 1093/13-12-1856[441], οι Ευστάθιος Δημητρίου Κατσούλας και Κώστας Δημητρίου Κατσούλας, γεωργοί, κατοικούντες ο μεν πρώτος εις Νεοχώριον του Δήμου Αιτωλικού, ο δε δεύτερος εις Καλύβια του Δήμου Αγρινίου, πούλησαν στον Σπύρο Ζώγα, ποιμένα, κάτοικο Παλαιομάνινας, δεκατρείς καλλιεργίσιμους αγρούς εντός της περιφέρειας του χωριού Μήλα του Δήμου Οινιάδος συνολικής έκτασης εκατόν δέκα στρεμμάτων για οκτακόσιες δραχμές. Πολλοί από τους αγρούς αυτούς συνόρευαν με αγρούς των Βλάχων Ευθυμίου Κουτσομπίνα, Γιαννάκη Ραποτίκα, Δημητρίου Μίλα, αλλά και τους κοινούς αγρούς του αγοραστή Σπύρου Ζώγα και του Σπύρου Παππά, που αγοράστηκαν στις 21-2-1856[442].

---

[439] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 287/21-2-1856.

[440] *«ένα αγρόν εις θέσιν Νησί περιφερείας του χωρίου Μήλας, συνιστάμενον εκ στρεμμάτων τοπικών πεντήκοντα, και συνορευόμενον ανατολικώς με Αχελώον ποταμόν, δυσμάς με Ν. Κουτσομπίνα, άρκτον με Στάθην Κατσούλα και μεσημβρίαν με όχθην ποταμού, …, όμοιον αγρόν εκ στρεμμάτων οκτώ εις θέσιν Σαλαιαλάτινας συνορευόμενον ανατολάς με όχθην ποταμού, δυσμάς με ράχην, άρκτον με όχθην ποταμού, μεσημβρίαν Ν. Κουτσομπίνας· όμοιον εκ στρεμμάτων τεσσάρων εις θέσιν λάκες, συνορεύον ανατολάς με ράχην, δυσμάς με Κουτσομπίνα, άρκτον με όχθην ποταμού και μεσημβρίαν δημόσιος δρόμος, όμοιον αγρόν εκ στρεμμάτων δέκα εις θέσιν επάνω Κάμπος, συνορευόμενος ανατολάς δημόσιος δρόμος, δυσμάς με βουνό, άρκτον με Κουτσομπίναν· έτερον όμοιον αγρόν εκ στρεμμάτων ενέα εις θέσιν αγριαπηδιά συνορευόμενον ανατολάς με όχθην ποταμού δυσμάς με δημόσιον δρόμον, άρκτον με Κουτσομπίνα. έτερον όμοιον εκ στρεμμάτων είκοσι εις θέσιν Κοκκινοπήλια, συνορευόμενον ανατολάς με ποτάμι, δυσμάς με Γιαννάκη Ραποτίκα, άρκτον Στάθης Κατσούλας, μεσημβρίαν Κουτσομπίνας»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 287/21-2-1856.

[441] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 1093/1856.

[442] *«1) έναν αγρόν εις θέσιν ξυλόπορτα επάνω κάμπος εκ στρεμμάτων τοπικών έξ, και συνορευόμενον ανατολάς ποταμός, δυσμάς ράχην, μεσημβρίαν Ευθύμιος Κουτσομπίνας, και άρκτον Γεώργιος Κοντοπάνος. 2) έτερον εις την αυτήν θέσιν εκ στρεμμάτων τοπικών δύο, συνορευόμενον ανατολάς μεσημβρίαν και άρκτον Ευθύμιος Κουτσομπίνας, και δυσμάς δημόσιος δρόμος. 3) έτερον εις θέσιν Νησί εκ στρεμμάτων εννέα συνορευόμενον ανατολάς ποταμός, δυσμάς και άρκτον Ευθύμιος Κουτσομπίνας, και μεσημβρίαν ο αγοραστής και Σπύρος Παππάς. 4) έτερον εις την αυτήν θέσιν εκ στρεμμάτων τοπικών δεκαεπτά, οριοθετούμενον ανατολάς ποταμός, δυσμάς όχθος ποταμού, μεσημβρίαν Ευθ. Κουτσομπίνας, και άρκτον ο αγοραστής και Σπύρος Παππάς. 5) έτερον εις θέσιν παλιοχώρι εκ στρεμμάτων τεσσάρων και ημίσεος, οριοθετούμενον ανατολάς και άρκτον Ευθ. Κουτσομπίνας, δυσμάς παλαιόφουρνος, και μεσημβρίαν Δημήτριος Μίλας. 6) έτερον εις θέσιν Πεταλάς, εμπεριέχοντα και πέντε απηδιαίς ήμεραις, εκ στρεμμάτων επτά, συνορεύοντα ανατολάς Ευθ. Κουτσομπίνας, δυσμάς ράχην, μεσημβρίαν αγοραστής και Σπύρος Παππάς, και άρκτον Σταμούλης Λαχανάς. 7) έτερον εις την αυτήν θέσιν, στρεμμάτων δώδεκα και ημίσεος, οροθετούμενον ανατολάς ποταμός, δυσμάς Κώστα Πατέρα, μεσημβρίαν όχθη ποταμού, και*

Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι οι Βλάχοι με την ίδρυση του ελληνικού κράτους επιθυμούσαν την εγκατάστασή τους στα μέρη της Ακαρνανίας όπου παραχείμαζαν, αλλά στην εγκατάσταση αυτή αντιδρούσαν οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής. Συνέχιζαν να διαμένουν σε διάφορα μέρη της Ακαρνανίας, όχι πάντα στα ίδια μέρη, διεκδικώντας μερίδιο στους εθνικούς χειμερινούς βοσκοτόπους της Ακαρνανίας, αλλά και στους εθνικούς θερινούς βοσκότοπους της Ευρυτανίας και της ορεινής Τριχωνίδας. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1830 και στη δεκαετία του 1840 αρκετοί απ' αυτούς έγιναν δημότες στους δήμους όπου ξεχειμώνιαζαν, γράφτηκαν στους εκλογικούς καταλόγους και ψήφιζαν στις εκλογές. Κατά τη διαμονή τους στην Ακαρνανία, από τον Οκτώβριο μέχρι τον Απρίλιο/Μάιο, δημιούργησαν πρόχειρους οικισμούς. Κάποιοι απ' αυτούς επέστρεφαν στην Ακαρνανία στα μέσα Ιουλίου ή μετά τον Δεκαπενταύγουστο και ασχολούνταν με τη συλλογή του βελανιδιού, ενώ αναλάμβαναν και τη μεταφορά του από τους σταθμούς συγκέντρωσης στις αποθήκες στον Παντελεήμονα Αστακού, καθώς διέθεταν φορτηγά ζώα, άλογα και μουλάρια. Καθώς διευρυνόταν χρονικά η παραμονή τους στην Ακαρνανία, οι καλύβες τους γίνονταν πιο ευρύχωρες, τις περισσότερες φορές στο ίδιο μέρος, κοντά ή και μέσα στο Δάσος της Μάνινας.

Στην απογραφή του 1844 δεν αναφέρεται κανένα από τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας[443]. Ο Γάλλος ιστορικός Heuzey ισχυρίζεται πως το 1856 υπήρχαν στην περιοχή της Ακαρνανίας γύρω στις 800 οικογένειες Αρβανιτόβλαχων, που σχημάτιζαν 12 ομάδες-στάνες από 50 μέχρι 100 οικογένειες η καθεμιά. Η κάθε στάνη άλλαζε τοποθεσία κάθε φορά. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι οι Αρβανιτόβλαχοι αυτοί δεν θα πρέπει να κατατάσσονται στον κανονικό πληθυσμό της Ακαρνανίας, αφού έρχονται στην περιοχή τον χειμώνα και τα καλοκαίρια ανεβαίνουν στα βουνά των Αγράφων στην

άρκτον ο αγοραστής και Σ. Παπάς, εμπεριέχοντα και τέσσαρας απηδιαίς ήμεραις.- 8) έτερον εις θέσιν Κοκκινοπήλια, εκ στρεμμάτων τοπικών δώδεκα, οροθετούμενον ανατολάς Χρήστος Παπάς, δυσμάς ράχην, Μεσημβρίαν Ευθ. Κουτσομπίνας, και άρκτον αγοραστής και Σπύρος Παππάς. 9) έτερον εις θέσιν αμπέλια, στρεμμάτων δέκα συνορεύοντα ανατολάς ποταμός, δυσμάς Γιαννάκης Ραποτίκας, μεσημβρίαν Ευθ. Κουτσομπίνας, και άρκτον Γιάννος Μπατέλας. 10) έτερον εις την αυτήν θέσιν, στρεμμάτων τεσσάρων, συνορεύοντα ανατολάς ποταμός, δυσμάς Γιάννος Μπατέλας, μεσημβρίαν Χρήστος Κολοβούτης, και άρκτον ο αγοραστής και Σ. Παπάς. 11) έτερον εις θέσιν (...) στρεμμάτων τριών, συνορευόμενον ανατολάς ο αγοραστής και Σ. Παππάς, δυσμάς και μεσημβρίαν ράχην, και άρκτον Κώστα Πατέρας, εμπεριέχοντα και δύο αγριελαίας. 12) έτερον εις θέσιν Λυγιά, στρεμμάτων δεκαπέντε, συνορεύοντα ανατολάς και δυσμάς βουνόν, μεσημβρίαν με Γιάννου Μπατέλα, και άρκτον ο αγοραστής και Σ. Παππάς. 13) και τελευταίον εις θέσιν Αγριλιά αγρόν εκ στρεμμάτων οκτώ, συνορεύοντα ανατολάς αγριλιά, δυσμάς βουνόν, μεσημβρίαν Γεώργιος (...) και άρκτον Ευθύμιος Κουτσομπίνας», ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 1093/1856.

[443] Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ Χωρογραφικός της Ελλάδος, Περιέχων τα Ονόματα, τας Αποστάσεις και τον Πληθυσμόν των Δήμων, Πόλεων, Κωμοπόλεων και Χωρίων,* Εκ του τυπογραφείου Γ. Βλασσαρίδου, Εν Αθήναις 1846, σ. 19-21.

Ευρυτανία[444]. Ο Γ.Μ. αναφέρει το 1856[445] ότι οι Βλάχοι-Καραγκούνηδες *«διαιτώνται νομαδικώς εν σκηναίς, μεταφερόμενοι κατά μεν τον χειμώνα εις τας παραχειμαδίους επαρχίας, κατά δε το θέρος εις τας θερινάς. Σχηματίζουσι δε ομάδας απαρτιζομένας από 20 μέχρι 50 οικογενειών· και εκάστη ομάς κατασκηνόνει ως επί το πλείστον χωριστά, έχουσα, αρχηγόν ονομαζόμενον Σκουτέρην, όστις εξασκεί επ' αυτής κυριαρχικήν εξουσίαν, και διαθέτει τα κατ' αυτήν. Εις αυτόν υποτάσσονται τα μέλη της ομάδος, και του χορηγούσιν όλα τα έκτακτα έξοδα κατ' αναλογίαν των κτηνών, τα οποία έκαστον κέκτηται. Έργον όλων των Καραγκούνιδων είναι η ποιμαντική, και απέχουσιν, ως προς κατάρας εμποδιζόμενοι, από την χρήσιν της γεωργίας, ει καί τινες εξ αυτών έχουσιν ήδη προσκτήσει γαίας· αλλ' ουδέν ήττον είναι εργατικοί και φιλόπονοι, και επασχολούνται εις την διά των ζώων των μεταφοράν παντός μετακομιστού είδους πραγματειών»*[446].

Στην απογραφή του 1851 η Ρίγανη[447] και η Μάνινα Οινιάδος εμφανίζονται ως χειμερινές θέσεις Βλαχοποιμένων με 115 και 215 κατοίκους αντίστοιχα[448], ενώ η Βυζανίτικη (Βλυζανίτικη) Μάνινα και η Γαλιτσά του Δήμου Αστακού εμφανίζονται κι αυτές ως χειμερινές θέσεις Βλαχοποιμένων χωρίς πληθυσμιακή αποτύπωση[449]. Στην απογραφή αυτή δεν υπάρχει καμία αναφορά στους βλάχικους οικισμούς Αγράμπελο και Στουρνάρι του Δήμου Αστακού[450] ούτε στο Σοροβίγλι και στα Όχθια του Δήμου Αμβρακίας[451]. Ακόμη, σύμφωνα με τον Μεντή[452], κάποιες βλάχικες οικογένειες, που παραχείμαζαν στην Ακαρνανία, επέστρεψαν τη δεκαετία του 1850 στο Μιτζιντέι-Κεφαλόβρυσο Ιωαννίνων και εγκαταστάθηκαν μόνιμα εκεί. Οι πρώτες οικογένειες που επέστρεψαν από το Ξηρόμερο ήταν οι Σιδέρης και Τσέπας κι αυτό έγινε, επειδή είχαν πέσει σε βεντέτα. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι μέχρι το 1856 δεν είχαν δημιουργηθεί μόνιμοι βλάχικοι οικισμοί στην περιοχή της Ακαρνανίας.

---

[444] Heuzey, *ό.π.*, σ. 270-271.

[445] *Έγραφον εν Ακαρναρνία τη 20 Νοεμβρίου 1856. Γ. Μ.»* Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 142. Η ανωτέρω διατριβή εδημοσιεύθη το 1856 έτος εν τη εφημερίδι «Αθηνά» τη 4 Δεκεμβρίου, αριθ. 2500, Γ.Μ., *ό.π.,* σ. 140.

[446] Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 141.

[447] Στην απογραφή του 1844 η Ράγανη (Ρίγανη) του Δήμου Οινιάδος είχε πληθυσμό 466 κατοίκους, Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ Χωρογραφικός της Ελλάδος, Περιέχων τα Ονόματα, τας Αποστάσεις και τον Πληθυσμόν των Δήμων, Πόλεων, Κωμοπόλεων και Χωρίων,* Εκ του τυπογραφείου Γ. Βλασσαρίδου, Εν Αθήναις 1846, σ. 20. Στη Ρίγανη Οινιάδος κατοικούσαν και μόνιμοι αυτόχθονες κάτοικοι, παραχείμαζαν όμως την εποχή εκείνη και Βλάχοι νομάδες κτηνοτρόφοι.

[448] Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *Τα Ελληνικά, ήτοι Περιγραφὴ Γεωγραφική, Ιστορική, Αρχαιολογικὴ καὶ Στατιστικὴ της Αρχαίας και Νέας Ελλάδος, τόμος Α΄,* Εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1853, σ 782.

[449] Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *ό.π.,*, σ 781.

[450] Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *ό.π.,*, σ 781.

[451] Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *ό.π.,*, σ 777.

[452] Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.*, σ. 57.

1.4 Το τσελιγκάτο στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα

Όπως προαναφέραμε, οι Βλάχοι/Ριμένοι ήταν οργανωμένοι σε ποιμενικές ομάδες-τσελιγκάτα με επικεφαλής τον τσέλιγκα και διαρκώς μετακινούνταν σε διάφορα μέρη αναζητώντας κατάλληλα λιβάδια και βοσκοτόπια για τα κοπάδια των ζώων τους. Στην περιοχή της Ακαρνανίας τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα υπήρχαν ευρύχωρα χειμερινά λιβάδια και εκτεταμένοι βοσκότοποι, πολλά από τα οποία διαχειριζόταν ως τσιφλίκια της η οικογένεια του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Μετά την επανάσταση του 1821 και την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους οι Βλάχοι αυτοί επεδίωξαν την μόνιμη εγκατάστασή τους στην περιοχή της Ακαρνανίας, αλλά υπήρξαν αντιδράσεις από τις τοπικές αρχές και ισχυρούς τοπικούς πολιτικούς παράγοντες με αποτέλεσμα να συνεχίσουν τον νομαδικό ποιμενικό βίο μέχρι και τη δεκαετία του 1850.

Στα μέσα του 19ου αιώνα οι Βλάχοι με τα κοπάδια τους έρχονταν το χειμώνα στην Ακαρνανία και έστηναν τα πρόχειρα καταλύματά τους στις άκρες των δασών, ενώ το καλοκαίρι έφευγαν για τα βουνά των Αγράφων. Η ελληνική κυβέρνηση τους κατέγραψε ως Έλληνες υπηκόους στους δήμους του Βάλτου και του Ξηρόμερου, σύμφωνα με τους τόπους όπου διαχείμαζαν, επιβάλλοντάς τους ως μοναδικό όρο να μην ξαναπεράσουν τα σύνορα με την Οθωμανική αυτοκρατορία κατά τις ετήσιες περιπλανήσεις τους. Πλήρωναν μόνο ένα φόρο, τον φόρο για τα ζώα και το ελληνικό κράτος τους παραχωρούσε για χειμερινές βοσκές την νομή των δασών και των ακαλλιέργητων δημόσιων κτημάτων[453]. Τη δεκαετία του 1850 ξεχείμαζαν στην Ακαρνανία δώδεκα τσελιγκάτα-στάνες[454], του Κουτσομπίνα, του Μίχα Γιάγκου, του Πάγγιου, του Τσόλη, του Νταγιάντα, του Νούσα, του Σπύρου Παππά, του Γάκη Παππά, του Ζώγα, του Σιδέρη, του Μάσσιου και του Πατσέα[455].

Σύμφωνα με τον Γ.Μ., *«οι Καραγκούνιδες ούτοι διαιτώνται νομαδικώς εν σκηναίς, μεταφερόμενοι κατά μεν τον χειμώνα εις τας παραχειμαδίους επαρχίας, κατά δε το θέρος εις τας θερινάς. Σχηματίζουσι δε ομάδας απαρτιζομένας από 20 μέχρι 50 οικογενειών· και εκάστη ομάς κατασκηνόνει ως επί το πλείστον χωριστά, έχουσα,*

---

[453] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 267-268. Βλ. ακόμη, Μεϋμάρ Αλεξ., *ό.π.*, σ. 193.

[454] *«Οι Καραγκούνηδες συγκροτούν ομάδες από πενήντα μέχρι εκατό οικογένειες η καθεμιά. Η κάθε ομάδα, ανεξάρτητη από τις άλλες, σχηματίζει μαζί με τα κοπάδια που την περιβάλλουν, αυτό που ονομάζεται στάνη. Η στάνη είναι μεν ένα χωριό, αλλά ένα χωριό που αλλάζει θέση. Στην Ακαρνανία μετράμε δώδεκα στάνες, που ανέβαζαν τον αριθμό των Βλάχων, σ' αυτή την επαρχία, σε οκτακόσιες οικογένειες»,* Heuzey Leon, *ό.π.*, 1860, σ. 270 και Μεϋμάρ Αλεξ., ό.π., σ. 194.

[455] Σύμφωνα και με αρχεία από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας. Περισσότερες λεπτομέρειες υπάρχουν στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας.

αρχηγόν ονομαζόμενον Σκουτέρην, όστις εξασκεί επ' αυτής κυριαρχικήν εξουσίαν, και διαθέτει τα κατ' αυτήν. Εις αυτόν υποτάσσονται τα μέλη της ομάδος, και του χορηγούσιν όλα τα έκτακτα έξοδα κατ' αναλογίαν των κτηνών, τα οποία έκαστον κέκτηται. Έργον όλων των Καραγκούνιδων είναι η ποιμαντική, και απέχουσιν, ως προς κατάρας εμποδιζόμενοι, από την χρήσιν της γεωργίας, ει καί τινες εξ αυτών έχουσιν ήδη προσκτήσει γαίας· αλλ' ουδέν ήττον είναι εργατικοί και φιλόπονοι, και επασχολούνται εις την διά των ζώων των μεταφοράν παντός μετακομιστού είδους πραγματειών»[456]. Ο Heuzey αναφέρει ότι οι Βλάχοι της Ακαρνανίας απέφευγαν την εγκατάσταση σε ένα μέρος και ακολουθούν τον νομαδικό τρόπο ζωής σαν από ένστικτο, όπως και τα ζώα τους. Επικρατούσε μάλιστα σε αυτούς μια πατροπαράδοτη δεισιδαιμονία ότι, αν κάποιος ποιμένας θέλοντας να ριζώσει μόνιμα κάπου, αγόραζε ένα χωράφι και έχτιζε ένα σπίτι, τότε σε λίγο θα αρρώσταινε, το δέρμα του και η σάρκα του θα σάπιζαν και θα γέμιζαν σκουλήκια[457]. Για το λόγο αυτό δεν αγόραζαν γη ή όταν αρκετά σπάνια αγόραζαν τη χρησιμοποιούσαν μόνο για βοσκότοπο.

Το τσελιγκάτο ήταν ένας κοινωνικός και παραγωγικός συνεταιρισμός, μια παραγωγική κοινοπραξία, ανάμεσα σ' έναν αριθμό νομάδων κτηνοτρόφων υπό την ηγεσία του τσέλιγκα-αρχιποιμένα, του οικονομικά και κοινωνικά ισχυρότερου εταίρου. Οι συνεταίροι ή αλλιώς σμίχτες εισέφεραν στην κοινοπραξία αυτή ως κεφάλαιο το κοπάδι τους και την προσωπική εργασία αυτών και των μελών της οικογένειάς των[458]. Το σύστημα του τσελιγκάτου προστάτευε από τη μια τους συνεταίρους-σμίχτες, κυρίως τους μικρότερους, που δυσκολεύονταν να νοικιάσουν βοσκές και να πουλήσουν τα προϊόντα τους μόνοι τους και από την άλλη είχε το μεγάλο πλεονέκτημα να εξασφαλίζει το στοιχείο της υπερεργασίας που προσέφερε ο καθένας από τους συνεταίρους[459]. Ο αρχηγός της κοινοπραξίας, ο αρχιποιμένας/τσέλιγκας, μεριμνούσε για τη συγκρότηση της ομάδας και την εξεύρεση των απαραίτητων βοσκότοπων-λιβαδιών, πλήρωνε το ενοίκιο της βοσκής, τους φόρους και τις αγροζημίες, κανόνιζε και πλήρωνε τα φυλακτικά-τη ρόγα για κάθε βοσκό, έκανε κατανομή των εργασιών στα μέλη της ομάδας, προμηθευόταν τα απαραίτητα προϊόντα από την αγορά (αλεύρι, αλάτι, ασκούς, τσαρούχια κ.ά), ασκούσε πιστωτικές λειτουργίες για τους σμίχτες και

---

[456] Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», *Πανδώρα τόμος ΙΗ΄ (1867), φυλλάδιο 415,* σ. 140-142.
[457] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 270 και Μεϋμάρ Αλεξ., ό.π., σ. 194.
[458] Βλ. Καραβίδας Κ.Δ., *Αγροτικά Μελέτη συγκριτική,* Παπαζήσης, Αθήνα 1978 (α΄ έκδ. 1931), σ. 37 και Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 150.
[459] Καραβίδας Κ.Δ., *ό.π.*, σ. 37

τους ρογιασμένους βοσκούς[460] και στο τέλος κάθε περιόδου έκανε τους λογαριασμούς και απέδιδε στους συνεταίρους-σμίχτες ό,τι τους αναλογούσε συνυπολογίζοντας τον αριθμό των ζώων τους, την εργασία της οικογένειας και τα αντίστοιχα έξοδα[461]. Από την άλλη μεριά οι συνεταίροι, σμίχτες ή ρογιασμένοι βοσκοί, όφειλαν να υπακούουν τον τσέλιγκα με τον οποίο συνεργάζονταν στενά, να εκτελούν κάθε εργασία που αυτός τους ανέθετε, να συμμετέχουν στα έξοδα της κοινής επιχείρησης και να υπερασπίζονται το τσελιγκάτο από κάθε πιθανό κίνδυνο[462].

Η οργάνωση της εργασίας στο τσελιγκάτο γινόταν ανάμεσα στον τσέλιγκα και τους «σμίχτες» από τη μια μεριά, και ανάμεσα σε ανδρικές και γυναικείες εργασίες από την άλλη. Ο τσέλιγκας ήταν επιφορτισμένος με διοικητικές, εμπορικές και οικονομικές-λογιστικές υποχρεώσεις, ενώ οι σμίχτες με την οργάνωση της βοσκής και την υποχρέωση να υπερασπίζονται ακόμη και με τον κίνδυνο της ζωής τους το τσελιγκάτο. Οι γυναίκες ασχολούνταν με την κατασκευή των καλυβιών, τη μαγειρική, το κουβάλημα του νερού, το πλύσιμο των ρούχων και την οικιακή βιοτεχνία, ενώ οι άντρες με τον κούρο, το φύλαγμα και άρμεγμα των ζώων, την εκδίωξη του λύκου, την καταδίωξη των ζωοκλεφτών και το μάζεμα των ξύλων για τη φωτιά[463].

Οι Βλάχοι αρχιποιμένες είχαν στη διάθεσή τους αρκετά χρήματα από τις συναλλαγές του τσελιγκάτου. Με τα χρήματα αυτά αγόραζαν αντικείμενα ή τρόφιμα, που δεν μπορούσαν να προμηθευτούν από τον περιβάλλοντα χώρο, πλήρωναν το ενοίκιο των βοσκότοπων, τις υπηρεσίες των «ρογιασμένων» βοσκών, τους φόρους κ.ά. Τα κέρδη μοιράζονταν στους συνεταίρους ανάλογα με τη συμμετοχή τους στην κοινοπραξία. Ως κάτοχοι του μεγαλύτερου ζωικού κεφαλαίου και εκπρόσωποι της ισχυρότερης πολυμελούς οικογένειας έπαιρναν το μεγαλύτερο μερίδιο των κερδών. Με τα χρήματα αυτά κάποιοι Βλάχοι τσελιγκάδες της Ακαρνανίας αγόρασαν γη στα μέρη όπου ξεχειμώνιαζαν με σκοπό να έχουν στη διάθεσή τους ιδιόκτητα χειμερινά λιβάδια και να επιτύχουν τελικά τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία. Άλλοι Βλάχοι αρχιποιμένες επιδόθηκαν σε πιστωτικές λειτουργίες και από τα κέρδη τους δάνειζαν με τόκο Βλάχους που δεν ανήκαν στο τσελιγκάτο τους. Ενδεικτικά, «*ο Νάτζιας Γεωργίου*

---

[460] Σμίχτες είναι οι κτηνοτρόφοι που κατέχουν δικό τους κοπάδι και το συνενώνουν, το «σμίγουν» με τα υπόλοιπα ζώα στο πλαίσιο του τσελιγκάτου. Ρογιασμένοι βοσκοί ή τσοπάνηδες είναι όσοι συμμετέχουν στην κοινοπραξία ως έμμισθοι, με προσυμφωνημένη *ρόγα* (εξαμηνιαίο μισθό), χωρίς οι ίδιοι να έχουν δικά τους ζώα.

[461] Καραβίδας Κ.Δ., *ό.π.*, σ. 37-38 και Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *ό.π.*, σ. 150-151.

[462] Βλ. Καραβίδας Κ.Δ., *ό.π.*, σ. 35-110.

[463] Βλ. Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 274-275. Ακόμη, πρβλ. Καββαδίας Γεώργιος Β., *Σαρακατσάνοι. Μια ελληνική ποιμενική κοινωνία*, Εκδόσεις Λούση Μπρατζιώτη, Αθήνα 1991, σ. 160-177.

Τάση Καρακούνης ποιμήν διαμένων εις την περιφέρειαν του Δραγαμέστου του Δήμου Αστακού εδήλωσεν ότι έλαβεν σήμερον (εκτός του γραφείου) παρά του διαληφθέντος Κήτα Τζόλη (Αρχιποιμήν διαμένων εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας), χειρομετριτάς δραχμάς 294, τας οποίας υπόσχεται να τας αποδώση προς τον δανειστήν του από σήμερον εις προθεσμίαν ημέρας 30 και λογιζομένων επί τόκο 12% κατ' έτος»[464]. Ακόμη, *«ο Τζόρτζης Πόλιου Πέρπο Καρακούνης ποιμήν διαμένων εις Σκουρτού χωρίον του Δήμου Μαραθίας, εδήλωσεν ότι από δωσολειψίαν λογαριασμού έμεινεν χρεώστης προς τον Κήτα Τζόλην (Καρακούνη Αρχιποιμένα διαμένοντα εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας) να δώση δραχμάς 400 τας οποίας υποχρεούται να αποδώση τον ελευσόμενον μήνα Σεπτέμβριον κατά τα τέλει αυτού μετά του τόκου αυτών προς 12% τον χρόνον χωρίς προφάσεις και δικαιολογίας»*[465].

Σε ότι αφορά τους Βλάχους της Ακαρνανίας, σύμφωνα με τον Heuzey, *«κάθε στάνη*[466] *βρίσκεται κάτω από τις διαταγές ενός αρχηγού, του οποίου φέρει και το όνομα: λένε η στάνη του Μίχα, του Κουτσουπίνα, του Σιδέρη. Δεν πρόκειται για εκλεγμένο αρχηγό, αφού η εξουσία την οποία ασκεί, ένα είδος μικρής ποιμενικής βασιλείας, είναι κληρονομική. Αυτή η εξουσία δοσμένη από την παράδοση, γίνεται σεβαστή απ' όλους. Αυτός είναι πάντα ο πιο πλούσιος μεταξύ των ποιμένων που διοικεί. Μερικές φορές κατέχει ο ίδιος τα μισά κοπάδια. Πρόσωπο απόλυτα ειρηνικό, ισχυρίζεται ότι κατέχει τα προνόμιά του από προγόνους πολεμιστές, οι οποίοι τα κέρδισαν με το σπαθί στο χέρι. Οι Βλάχοι του δίνουν στη γλώσσα τους, τον τίτλο Τσέλιγκας, σε αυτόν απευθύνονται για να τους λύσει όλες τις διαφορές και του επιτρέπουν να διαχειριστεί τα κοινά συμφέροντα ή να τους συμβιβάσει με τους ληστές που βρίσκουν καταφύγιο στις γύρω περιοχές. Όταν πλησιάζει η άνοιξη, ο τσέλιγκας πορεύεται προς το Καρπενήσι και τα Άγραφα και διαπραγματεύεται με τους κατοίκους των περιοχών αυτών, για την εκμίσθωση μεγάλων θερινών βοσκότοπων για τις ανάγκες των ζώων τους. Τέλος, όταν η χλόη αρχίζει να ξεραίνεται στα χαμηλά οροπέδια ενώ είναι πράσινη και πυκνή στις κορυφές, που έχουν χάσει τα χιόνια τους, αυτός είναι πάλι που ορίζει την ημέρα της αναχώρησης. Η σκηνή του είναι ο τόπος συγκέντρωσης και το κέντρο της στάνης. Αυτή η διαρκής και αδιαφιλονίκητη εξουσία ενός μόνου ανθρώπου, από τον καιρό των πατριαρχών, είναι μια αναγκαιότητα της νομαδικής ζωής και αποτελεί τον μόνο δεσμό αυτών των*

---

[464] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 135/12-4-1838.
[465] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 127/24-3-1838.
[466] Εδώ η στάνη ταυτίζεται με το τσελιγκάτο. Συνήθως όμως με τη λέξη στάνη εννοούν τους χώρους κατοικίας και εξυπηρέτησης των οικογενειών του τσελιγκάτου, δηλαδή τις καλύβες και τους βοηθητικούς τους χώρους.

περιπλανώμενων οικογενειών. Ο τσέλιγκας λαμβάνει από τους ποιμένες σύνταξη ολίγων εκατοντάδων δραχμών και τις δαπάνες τις οποίες έκαμε υπέρ των κοινών συμφερόντων. Συγκεντρώνει δε τους γεροντότερους και τους παρουσιάζει τους λογαριασμούς του. Ο φόρος είναι αναλογικός. Κάθε οικογένεια πληρώνει δίκαια το μέρος που της αντιστοιχεί. Πρώτος ο αρχηγός φορολογείται ανάλογα με τον αριθμό των ζώων που κατέχει»[467].

Τα τσελιγκάτα ανασχηματίζονταν με την πάροδο των χρόνων με την πρόσληψη νέων σμιχτών ή την αποχώρηση κάποιων από τους παλιούς συνεταίρους. Άλλες φορές όμως η ποιμενική αυτή ομάδα είχε μεγάλη συνοχή και ήταν σταθερή για πολλά χρόνια[468]. Ο αριθμός τόσο των μελών όσο και των ζώων που αποτελούσαν το τσελιγκάτο εξαρτιόταν κυρίως από την έκταση των βοσκών αλλά και από άλλους αντικειμενικούς παράγοντες. Η δημιουργία εθνικών κρατών στη Βαλκανική χερσόνησο κατά τον 19ο αιώνα επέφερε σημαντικές δυσχέρειες στην νομαδική κτηνοτροφία, αφού τα νέα σύνορα αποτέλεσαν εμπόδιο για τους νομάδες κτηνοτρόφους, που έπρεπε να πληρώνουν τελωνειακούς δασμούς αλλά και πολλά μπαξίσια, προκειμένου να περάσουν από Κράτος σε Κράτος, επειδή θεωρούνταν υπήκοοι ξένου Κράτους. Για το λόγο αυτό οι Βλάχοι της Ακαρνανίας από τη δεκαετία του 1830 επεδίωξαν την μόνιμη εγκατάστασή τους στην Ακαρνανία, σε περιοχές όπου ξεχείμαζαν από τα χρόνια του Αλή Πασά, καθώς και δικαιώματα νομής στα θερινά λιβάδια της Ευρυτανίας. Οι προσπάθειές τους αυτές, αν και είχαν την υποστήριξη της κυβέρνησης και του Γραμματέα των Εσωτερικών Ιωάννη Κωλέτη, δεν είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα εξαιτίας των αντιδράσεων κυρίως των τοπικών αρχών, ισχυρού τοπικού πολιτικού παράγοντα, αλλά και των εντόπιων κατοίκων της περιοχής.

Συνήθως το τσελιγκάτο ήταν *«μια κοινοπραξία που δεν αφορούσε απλά τη συνεργασία στη διαχείριση των παραγωγικών πόρων (κοπαδιών, βοσκών κλπ.) αλλά επεκτεινόταν και στην ίδια την κοινωνική ζωή των εστιακών ομάδων που συμμετείχαν σ' αυτή. Το γεγονός αυτό αποτυπωνόταν στις μορφές που προσλάμβανε η οργάνωση των κτηνοτρόφων σε περιόδους μετακίνησης ή σε άλλες έκτακτες περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι οικογένειες αναγκάζονταν να ακολουθήσουν τα κοπάδια. Τότε, οι κοινωνικές συσπειρώσεις, που εκφράζονταν και στη χωρική οργάνωση, είχαν ως πόλους έλξης την εστιακή ομάδα του τσέλιγκα: τα κονάκια στήνονταν σ' αυτή τη βάση και βέβαια οι σχηματισμοί έφεραν το επώνυμο του τσέλιγκα»*[469]. Και στην περιοχή της Ακαρνανίας

[467] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 272-273 και Μεϋμάρ Αλεξ., ό.π., σ. 194.
[468] Καραβίδας Κ.Δ., *ό.π.*, σ. 43-46.
[469] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *ό.π.*, σ. 150.

οι Βλάχοι νομάδες κτηνοτρόφοι συσπειρώνονταν γύρω από την πολυμελή/διευρυμένη οικογένεια του τσέλιγκα και οι σχηματισμοί τους ή ο χώρος όπου στήνονταν τα πρόχειρα καταλύματά τους έφεραν το επώνυμό του, το τσελιγκάτο του Νταγιάντα ή η στάνη του Πατσέα. Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας, σύμφωνα με τον Heuzey, κατά τις μετακινήσεις τους έστηναν σκηνές κατασκευασμένες από τρίχωμα γιδιών. Στους καταυλισμούς τους κατασκεύαζαν καλύβες από ξερά κλαδιά και φυλλώματα. Η καλύβα κατελάμβανε μερικά πόδια εδάφους και αποτελούταν από δύο διαμερίσματα, το ένα καλυμμένο και το άλλο ακάλυπτο. Στο ακάλυπτο μέρος, τον προθάλαμο, που ήταν περιτριγυρισμένο μόνο από ένα ψηλό διαχωριστικό από φυλλώματα, άναβαν φωτιά και εκεί συγκεντρωνόταν η οικογένεια. Το άλλο μέρος της καλύβας προστατευόταν από μια σκεπή κατασκευασμένη με κλαδιά και ήταν καλυμμένη με μεγάλα κομμάτια υφάσματος[470]. Στο κέντρο της στάνης βρισκόταν η καλύβα του τσέλιγκα και κυκλικά γύρω από αυτή στήνονταν οι καλύβες των συγγενών και συνεταίρων του.

Το τσελιγκάτο ή η στάνη του Τσόλη, για παράδειγμα, ήταν μια παραγωγική κοινοπραξία με πυρήνα της την πολυμελή πατριαρχική οικογένεια του Τσόλη. Στο τσελιγκάτο αυτό αρχηγός-αρχιποιμένας ήταν ο Κήτα Τσόλης και τις δεκαετίες 1830 και 1840 συμμετείχαν ενεργά με τις οικογένειές τους και τα κοπάδια τους: ο αδερφός του Κώστας Τσόλης, ο αδερφός ή ξάδερφός του Χρόνης Τσόλης, ο ανιψιός του Γιαννάκης Δημητρίου Τσόλης και οι οποίοι κατά διαστήματα ασκούσαν συμπληρωματικά προς την κτηνοτροφία και το επάγγελμα του αγωγιάτη[471] εξασφαλίζοντας πρόσθετους πόρους. Τις δεκαετίες 1830 και 1840, εκτός από την πολυμελή πατριαρχική οικογένεια Τσόλη, συμμετείχαν στο τσελιγκάτο αυτό ως σμίχτες οι βλάχικες οικογένειες: Τζάπος, Τάκου, Νήτας, Νάτζιας, Τέγας, Τάμπας, Γίτσας, Χρήστου, Ράπος, Καπουράνης και άλλες, οι οποίες είχαν για βασική οικονομική δραστηριότητα την κτηνοτροφία, αλλά συμπληρωματικά ασχολούνταν με τον αγωγιατισμό και τη συλλογή βελανιδιού[472].

Το τσελιγκάτο αυτό χρησιμοποιούσε την περιοχή της Γαλιτσάς ως χειμερινό βοσκότοπο και κατά τους χειμερινούς μήνες έστηναν τις καλύβες τους στη γύρω

---

[470] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 271-272.

[471] Σε συμβολαιογραφικές πράξεις στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας οι Χρόνης Τζόλης και Γιαννάκης Δημητρίου Τζόλης αναφέρονται ως αγωγιάτες. Ακόμη, σύμφωνα με τον Heuzey, εκτός από τα πρόβατα και τα κατσίκια, οι Καραγκούνηδες εκτρέφουν επίσης μουλάρια και μια μικρή ράτσα αλόγων, που χρησιμεύει για τις μεταφορές, Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 273.

[472] Σύμφωνα με αρχεία από τα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, για τα οποία γίνεται αναλυτική αναφορά σε προηγούμενη ενότητα της εργασίας αυτής.

περιοχή στο Δάσος της Μάνινας, όχι πάντα στο ίδιο μέρος, καθώς άλλοτε ο Κήτα Τσόλης εμφανίζεται ως κάτοικος Ρίγανης (1835), άλλοτε ως κάτοικος Γαλιτσάς του Δήμου Μαραθίας (1838-1842)[473], ο δε γιος του, Δημήτριος Κήτα Τσόλης, άλλοτε ως κάτοικος Προδρόμου (1849)[474] και άλλοτε ως κάτοικος Γαλιτσάς Σκουρτούς (1865)[475]. Επιβεβαιώνονται από τα αρχεία αυτά οι προφορικές μαρτυρίες που αναφέρουν ότι το τσελιγκάτο του Τσόλη, πριν εγκατασταθεί μόνιμα στο λόφο της Γουριώτισσας, έστηνε τα πρόχειρα καταλύματά του στην Παλιοχώρα, στο Μακρυχώραφο (Προδρόμου), στη Γκρόπα Χήρα (Προδρόμου) ή στο Πλάι Κήτα Τσόλη (Γαλιτσά Σκουρτούς). Τα χειμερινά τους λιβάδια, τα οποία βρίσκονταν στην περιοχή της Γαλιτσάς, δυτικά του Αχελώου και νότια της λίμνης Οζερού, μετά την απελευθέρωση ανήκαν στο Ελληνικό Κράτος ως δημόσιες/εθνικές γαίες που εγκατέλειψαν οι Οθωμανοί. Αργότερα ένα μέρος των εθνικών αυτών γαιών παραχωρήθηκε στους φαλαγγίτες Κ. Χασάπη και Γ. Γεροθανάση[476].

Η ποιμενική ομάδα του Κήτα Τσόλη εκτός από τα παραπάνω λιβάδια χρησιμοποιούσε και χειμερινούς βοσκότοπους, που συνόρευαν με τα λιβάδια αυτά, εκτείνονταν προς τα δυτικά και αποτελούσαν μέρος του δημόσιου Δάσους της Μάνινας[477]. Το τσελιγκάτο του Τσόλη ύστερα από την πολυετή χρήση της νομής των χειμερινών λιβαδιών της Γαλιτσάς είχε εξασφαλίσει στην περιοχή αυτή εμπράγματο δικαίωμα νομής με αποτέλεσμα να μην μπορέσουν το 1848 οι κάτοικοι της Μπαμπίνης Ξηρομέρου να τους διώξουν από τον βοσκήσιμο τόπο της Γαλιτσάς μεταξύ Ρίγανης και Σκουρτούς και να οικειοποιηθούν εκείνοι τον βοσκότοπο αυτό[478]. Τα καλοκαίρια το τσελιγκάτο ανέβαινε στα θερινά λιβάδια της Ευρυτανίας, του Παναιτωλικού όρους ή του ορεινού Βάλτου.

---

[473] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, 1838-1842.
[474] *«Δημήτριος Κήντα Τζόλης από Πρόδρομον, 26 ετών, αυτόχθων, ποιμήν, […]Εν Αστακώ την 12 Ιουνίου 1849»*, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 678.
[475] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17.
[476] Σύμφωνα με το πωλητήριον έγγραφον υπ' αριθ. 4042/16-8-1846, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.
[477] Την περιοχή αυτή, σύμφωνα με όσα προαναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα της εργασίας αυτής, νοίκιαζε στα χρόνια του Αλή Πασά των Ιωαννίνων για να ξεχειμωνιάσει το τσελιγκάτο του Σιδέρη, το οποίο τις δεκαετίες 1840 και 1850 ξεχείμαζε στην περιφέρεια Μαχαλά Ακαρνανίας.
[478] ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 49-51.

Κεφάλαιο 2ο

Μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία

Το νέο ελληνικό κράτος από την ίδρυσή του σχεδίαζε τη μόνιμη εγκατάσταση όλων των νομάδων κτηνοτρόφων της επικράτειας στα μέρη όπου παραχείμαζαν με βασικό στόχο τον πολιτικό και οικονομικό έλεγχο των νομαδικών πληθυσμών και την περιστολή της ληστείας, καθώς *«η απουσία σταθερής διαμονής, σε συνδυασμό με τη συνεχή πρόσβαση στον ορεινό χώρο (λιγότερο ελέγξιμο από την εκάστοτε εξουσία) αλλά και άλλοι παράγοντες, παράλληλοι ή παρεπόμενοι, ευνόησαν και όρισαν τη συμμετοχή των κτηνοτροφικών πληθυσμών σε παραβατικές πράξεις, συμπεριλαμβανομένης της ληστείας»*[479]. Οι προσπάθειες αυτές εντάθηκαν τη δεκαετία του 1850. Στο πλαίσιο αυτό αυξήθηκαν και οι υποστηρικτές της μόνιμης εγκατάστασης των Βλάχων/Ριμένων νομάδων στην Ακαρνανία. Ενδεικτικά, το 1856 ο Γ.Μ. πρότεινε το συνοικισμό των Βλάχων-Καραγκούνηδων του ελληνικού κράτους σε δύο κατάλληλα μέρη της Στερεάς Ελλάδας, την εθνική τους ένταξη και την πολιτισμική τους αφομοίωση με τη σύσταση σχολείων, την ανέγερση εκκλησιών και τη διανομή από τις εθνικές γαίες[480] μεριδίων για καλλιέργεια και οικοπέδων για την ανέγερση σπιτιών[481].

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1850 το ελληνικό κράτος με τον νόμο ΤΛΘ΄ του 1857 υποχρέωνε τους σκηνίτες κτηνοτρόφους να κατοικήσουν μόνιμα με τις οικογένειές τους σε κάποια πόλη, κωμόπολη ή χωριό του κράτους, καθώς τότε μόνο θα

---

[479] Κόμης Κώστας, Σύναμμα. Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007, σ. 95.

[480] Εθνικές Γαίες ή Εθνικά Κτήματα ήταν οι ακίνητες κτηματικές περιουσίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής, στο http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/pi/content.html?t=3,3923
Περισσότερα για τις εθνικές γαίες: Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994 και Πατρώνης Βασίλης, *Ελληνική οικονομική ιστορία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα 18ος – 20ός αιώνας,* e- book, Αθήνα 2015, σ. 71-94

[481] *«Η φύσις των Καραγκούνιδων είναι επιδεκτική βελτιώσεως και διαμορφώσεως, τούτο δε δύναται να κατορθωθή δια του συνοικισμού αυτών εις δύο κατάλληλα μέρη της στερεάς Ελλάδος, όπου να συστηθώσι σχολεία, ν' ανεγερθώσιν εκκλησίαι και να δοθεί εις αυτούς μερίς τις εθνικών γαιών προς καλλιέργειαν και οικόπεδα προς ανέγερσιν οικιών· και ούτως εξοικειούμενοι βαθμηδόν με τον πολιτισμόν ν' αποσβέσωσι τα ιδιόρρυθμα ήθη των, και αναβαπτιζόμενοι, ούτως ειπείν, εις την κολυμβήθραν του ελληνισμού, μεθ' ου ταυτίζονται και συνδέονται δια του ισχυρού της θρησκείας δεσμού, να συγχωνευθώσιν εις την ελληνικήν κοινωνίαν, καθιστάμενοι πολίται χρήσιμοι και παραγωγικοί. Αλλ' εις την σοφήν πρόνοιαν της Κυβερνήσεως έγκειται ο εκπολιτισμός και ο εξελληνισμός της επεισάκτου ταύτης εις την Ελλάδα νομαδικής και ξενικής φυλής. Έγραφον εν Ακαρναρνία τη 20 Νοεμβρίου 1856. Γ. Μ.»* Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 142.

τους απονέμονταν εθνικές βοσκές[482]. Την επόμενη χρονιά με τον νόμο ΥΝΘ΄[483] θα τους απονέμονταν εθνικές βοσκές ακόμη και αν σχημάτιζαν μόνοι τους δικό τους χωριό. Με τον Νόμο ΦΚΒ΄ του 1859 *«Τα περί διανομής των εθνικών βοσκών ... εφαρμόζονται και διά το τρέχον έτος 1859»*[484]. Για τρία συνεχόμενα έτη με τον τρόπο αυτό ασκήθηκαν πιέσεις προς τους νομάδες κτηνοτρόφους να εγκατασταθούν μόνιμα στα μέρη όπου παραχείμαζαν. Οι νόμοι αυτοί υπήρξαν καθοριστικοί για τους Βλάχους της Ακαρνανίας, καθώς το κράτος υποχρέωνε από τη μια τους νομάδες να εγκατασταθούν μόνιμα στα μέρη όπου παραχείμαζαν και από την άλλη ζητούσε από τις διάφορες υπηρεσίες να συμβάλλουν με κάθε τρόπο ώστε να ξεπεραστούν τα διάφορα εμπόδια και να προχωρήσει η μόνιμη εγκατάσταση των νομάδων κτηνοτρόφων.

2.1 Συγκρούσεις με άξονα την κυριότητα στον χώρο

Η εγκατάσταση των Βλάχων στην Ακαρνανία και κάτω από αυτές τις συνθήκες συνάντησε πολλές δυσκολίες. Οι αυτόχθονες κάτοικοι των χωριών της Ακαρνανίας αντέδρασαν στη μόνιμη εγκατάσταση των Βλάχων στην περιφέρεια των κοινοτήτων τους. Από τη δεκαετία του 1830 τους ενοικίαζαν μέρος της περιφέρειάς τους για να παραχειμάσουν έναντι αδρής αμοιβής[485], αλλά διαφωνούσαν έντονα στην μόνιμη εγκατάστασή τους, επειδή θα αποκτούσαν και οι Βλάχοι ίδια δικαιώματα με αυτούς στους φυσικούς πόρους της περιοχής και κυρίως στη χρήση γης. Εκδιώχθηκαν από αρκετά μέρη, όπου παραχείμαζαν από τη δεκαετία του 1830, όπως από τη Χουνοβίνα Κατοχής, την Καλίτσα Κονοπίνας, την περιφέρεια του χωριού Μαχαλά/Φυτείες, την περιφέρεια Μανελοπούλου, την περιφέρεια του χωριού Παπαδάτου[486] Ξηρομέρου κ.

---

[482] *«Εις τους σκηνίτας κτηνοτρόφους τότε μόνον απονέμονται εθνικαί βοσκαί, όταν μονίμως κατοικήσωσι μετά των οικογενειών αυτών εν τινι πόλει, κωμοπόλει ή χωρίω του Κράτους. Δεν επιτρέπεται άνευ απαραιτήτου ανάγκης οι άλλοτε σκηνίται να συντοποθετώνται ούτε να συσκηνώσωσι μόνοι»,* Άρθρο 21 του Νόμου ΤΛΘ΄, Περί φόρου επί των ζώων διά το έτος 1857, (Ε.Κ., 4/6-3-1857).

[483] *«Εις τους σκηνίτας κτηνοτρόφους απονέμονται εθνικαί βοσκαί ..., και όταν προσέτι σχηματίσωσιν ούτοι ίδιον χωρίον»,* Νόμος ΥΝΘ΄, (Ε.Κ., 12/2-5-1858).

[484] Νόμος ΦΚΒ΄, (Ε.Κ., 14/9-4-1859).

[485] *«Αι κοινότητες ετοποθέτησαν έπειτα εις τας παραχωρηθείσας επ' αυτάς περιφερείας άλλα ποίμνια, και ξένα εκτός του κράτους, διά να ωφεληθώσιν από τας αδράς πληρωμάς των ξένων ποιμένων»,* ο Έκτακτος Επίτροπος Α. Μοναρχίδης, Εν Μεσολογγίω 6-2-1835, ΓΑΚ, Φόρος βαλανιδίων, Φ. 57, προβ. 7.

[486] Ενδεικτικά αναφέρω τρία τοπωνύμια της περιοχή του Παπαδάτου Ξηρομέρου και τα σχετικά σχόλια, όπου τις δεκαετίες 1830 και 1840 παραχείμαζαν οι στάνες των Βλάχων Δήμου Πατσέα και του Κώστα Καραλή. *«Βλαχόστανη (η): Τοποθεσία όπου παλιά διέμεναν παραχειμάζοντες κτηνοτρόφοι (Βλάχοι)», «Γκαραγκουνοκάλυβα (τα): Τοποθεσία στην οποία διέμεναν παλιά παραχειμάζοντες κτηνοτρόφοι, οι Γκαραγκουνόβλαχοι»,* Κόκκαλης Κυριάκος-Ερρίκος Κ., *Η Παπαδάτου Ξηρομέρου-Ακαρνανίας,* Αθήνα

α., είτε ύστερα από βίαιες συγκρούσεις είτε κατόπιν προσφυγής των γηγενών κατοίκων στη δικαιοσύνη και τη δικαίωσή τους με ανάλογες δικαστικές αποφάσεις.

Υπάρχουν αναφορές ότι οι συγκρούσεις και οι βιαιότητες ανάμεσα στους Βλάχους και τους εντόπιους κατοίκους της περιοχής την περίοδο εκείνη ξεπέρασαν σε σφοδρότητα κάθε άλλη περίπτωση σύγκρουσης που συνέβη τα προηγούμενα χρόνια. Η εντοπιότητα από τη μια, ο νομαδικός βίος και η βλάχικη γλώσσα από την άλλη, χρησιμοποιήθηκαν από τους εντόπιους κατοίκους της Ακαρνανίας ως επιχειρήματα για να δικαιολογήσουν ή και να νομιμοποιήσουν την εκδίωξη των Ριμένων από την κοινοτική τους περιφέρεια ασκώντας κάθε μορφή βίας. Έπρεπε να φύγουν με κάθε τρόπο, ακόμη και με φόνο, για να διατηρηθεί ακέραιη και για αποκλειστική τους χρήση η κοινοτική περιφέρεια του χωριού τους. Υποστήριζαν ότι οι Ριμένοι ως αλλόγλωσσοι και ξενόφερτοι δεν είχαν δικαιώματα στην περιοχή της Ακαρνανίας. Έχουμε αρκετές αναφορές για πολιτισμικές εκφράσεις βίας την περίοδο αυτή. Ενδεικτικά, οι Βλάχοι εκδιώχθηκαν από τη Χουνοβίνα Κατοχής με βίαιο τρόπο. *«Οι σημερινοί Καρακούνηδες ήλθαν στην Κατοχή και πήγανε στη Χουνοβίνα και κάνανε κουνάκια, με προϋπόθεση να καταλάβουν από τον Τρίκαρδο και κάτω όλα τα χωράφια. Οι Κατοχιανοί όμως δε το είδαν με καλό μάτι, γιατί τους έπαιρναν τον περισσότερο κάμπο και τα καλύτερα χωράφια. Αλλά, καθώς μου έλεγε ο πατέρας μου, δεν μπορούσαν και να τους διώξουν. Ευρέθη όμως ο Δημητράκης Γρίβας ο Κουλοχέρης από την Περατιά Ξηρομέρου, που ήταν και πολιτευόμενος για βουλευτής και τους συνέστησε το εξής: Κάθε βράδυ να εξαφανίζουν και από έναν, έτσι θα τους ανάγκαζαν να φύγουν. Όπως και εγένετο, έφυγαν και πήγαν εκεί που είναι σήμερα η Παλιομάνινα και τάλλα χωριά. Και έτσι γλιτώσανε από αυτή τη ράτσα και έμειναν πάλι μονάχοι τους οι Κατοχιανοί με όλον τους τον κάμπο»*[487].

Ακόμη ο αρχιποιμένας Σιδέρης, του οποίου το τσελιγκάτο, σύμφωνα και με όσα αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, παραχείμαζε στην περιφέρεια του χωριού Μαχαλά Ξηρομέρου το αργότερο από το 1843[488], εκδιώχθηκε από την περιοχή αυτή ύστερα από τις αντιδράσεις των μόνιμων κατοίκων, που προσέφυγαν στα δικαστήρια

1992, σ. 236, *«Φούρλη (η): Η ονομασία αυτή προέρχεται από τη ρουμανοβλάχικη λέξη φούρλιε που σημαίνει κλέφτες (φούρου=κλέφτης). Φαίνεται ότι αυτήν την τοποθεσία, που βρίσκεται πάνω από τις Αμμούτσες της Βελαώρας, την λεηλατούσαν παλιότερα μερικές οικογένειες ρουμανόβλαχων που είχαν εγκατασταθεί προσωρινά. Οι ντόπιοι κάτοικοι τελικά τους έδιωξαν και ησύχασαν»,* Κόκκαλης Κυριάκος-Ερρίκος Κ., *ό.π.,* σ. 245.

[487] Αφήγηση πληροφορητή από την Κατοχή στο Μιτάκης Διονύσιος, *Οινιάδες – Κατοχή, Κοινότητα Κατοχής Αιτωλοακαρνανίας*, Πάτρα 1986, σ. 514.

[488] *«Στέργιος Σιδέρης, Δήμος Εχίνου, Χωρίον Μαχαλά. Εν Αστακώ τη δεκάτη 8βρίου 1843 »,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 539.

και δικαιώθηκαν. Το τσελιγκάτο του βρέθηκε τότε σε πολύ δύσκολη θέση, αφού δεν μπορούσε να εξασφαλίσει χειμερινές βοσκές για τα κοπάδια των ζώων τους. Σύμφωνα με αρχειακές πηγές, στις 17 Νοεμβρίου του 1861, ο Βλάχος αρχιποιμένας Νικόλαος Σιδέρης σε έφεση κατά απόφασης της Διοικητικής Επιτροπής της επαρχίας Βάλτου περί τοποθέτησης των ποιμνίων του, την οποία απευθύνει προς το Υπουργείο των Οικονομικών, αναφέρει τα εξής: *«Καθ' έκαστον έτος ετοποθετούσα το ποίμνιόν μου εις την περιφέρεια του χωρίου Μαχαλά και Μανελοπούλου, αλλά οι κάτοικοι Μαχαλά Δυνάμει Δικαστικής Αποφάσεως, μοι απέπεμψαν εκ των ειρημένων θέσεων, επί των οποίων ελάμβανον τοποθέτησιν παρά των Αρχών. Η Διοικητική Επιτροπή της Επαρχίας Βάλτου, έχουσα υπ' όψιν της τα δίκαια παράπονά μου μοι ετοποθέτησεν μόνον εις το χωρίον Σπάρτον, εις θέσιν Μεσοβούνι ποίμνια 500. Έμεινεν το υπόλοιπον άνευ χειμερινής Νομής»*[489]. Ζητάει να τοποθετηθούν εις το εθνικό βόσκημα «Σφίνα» της περιφέρειας Λεπενούς του Δήμου Στράτου χίλια εκατό πρόβατά του από συνολικό αριθμό τριών χιλιάδων ζώων του[490].

Η Διοικητική Επιτροπή της επαρχίας Βάλτου σε επιστολή της προς το Υπουργείο των Οικονομικών στις 24-11-1861 αναφέρει τα παρακάτω: *«Ο Ν. Σιδέρης πρώτην ήδη φοράν ητήσατο να τοποθετηθή μέρος των ζώων της ποιμνιακής ομάδος εαυτού εις το κατά τον Δήμον Στράτου της υφ' ημάς επαρχίας εθνικόν βόσκημα «Σφίνα» αλλ' η επιτροπή, μη δυναμένη ν' απομακρυνθή των επί του αντικειμένου τούτου διατάξεων, ουδέ να προσβάλλη δικαιώματα κεκτημένα, παρέσχεν αυτό εις ους και κατά τα παρελθόντα έτη εδίδετο αναλόγως εις έκαστον αρχιποιμένας Μ. Γιάγκον, Α. Πάγκιον, και Α. Γιάγκον, οίτινες εισί και δημόται του αυτού Δήμου και έχουσι ποσόν ζώων τοσούτον ώστε, μη επαρκούσης της νομής του βοσκήματος εκείνου και όσων έτι έλαβον, προέρχονται συνήθως ως και εφέτος εις την μίσθωσιν και ιδιωτικών. Εις δε τον Σιδέρην καίτοι όντα ετεροεπαρχιώτην, αφορώσα εις τας περί των αναγκών του ποιμνίου του παραστάσεις και θέλουσα άλλως να διατηρήση τα δικαιώματα του Δημοσίου κατά την υπ' αριθ. 26737 διαταγήν του Υπουργείου από 2 Ιουνίου 1861, εις το από της κοινότητος Σπάρτου του υφ' ημάς Δήμου Αμβρακίας αντιποιούμενον εθνικόν βόσκημα «Μεσοβούνι» εχορήγησεν εις αυτό νομήν 500 προβάτων, αλλ' ο ειρημένος Σιδέρης μη αρκούμενος εις*

[489] ΓΑΚ, Κτήματα – Άμεσοι Φόροι, Φ. 478, προβ. 194-196.

[490] «*Επειδή ο υποφαινόμενος τρέχω τρεις χιλιάδας ποίμνια ένθεν κακείθεν άνευ τόπου και ως εκ τούτου καταστρέφομαι, διά ταύτα εφεσιβάλλω την υπ' αριθ. 74 απόφασιν της Διοικητικής Επιτροπής της Επαρχίας Βάλτου και εξαιτούμαι αντί του Μήχα Γιάνκου διά ποίμνια 400, Αποστόλη Γιάνκου 350 και Αποστόλη Πάγκιου διά 350 να τοποθετηθή το ποίμνιον του υποφαινομένου επί την θέσιν Σφίνα πρόβατα 1100*», ΓΑΚ, Κτήματα – Άμεσοι Φόροι, Φ. 478, προβ. 194-196.

αυτήν και εις όσην γινώσκωμεν ότι έλαβεν υπό των Αρχών Βονίτσης εν τη Επαρχία Ξηρομέρου, εις ην ανήκει, επανέρχεται διά της συνημμένης αναφοράς εν ήδη εφέσεως, εξαιτούμενος το ανωτέρω βόσκημα «Σφίνα». Όθεν δεν έχομεν (...) να συστήσωμεν την απόρριψιν αυτής, της οποίας η παραδοχή ου μόνον άκαιρος αποβαίνει ήδη, ότι μετακίνησις των ζώων είναι καταστρεπτική, αλλά και διότι δεν στηρίζεται εις δικαίωμα οίον κατά προτίμησιν κέκτηνται οι μνησθέντες δημόται αρχιποιμένες, ανέκαθεν άλλωστε εις το εν λόγω βόσκημα τοποθετούμενοι»[491].

Η ποιμενική ομάδα του Σιδέρη ταλαιπωρήθηκε αρκετά μέχρι να εγκατασταθεί μόνιμα στο Σοροβίγλι προς το τέλος του 19ου αιώνα. Κάποιοι από αυτούς επέστρεψαν στο Μιντζιντέι-Κεφαλόβρυσο επειδή είχαν πέσει σε βεντέτα στην περιοχή του Ξηρομέρου[492], ενώ ο βασικός κορμός του τσελιγκάτου του Σιδέρη για ένα διάστημα αναζήτησε χειμερινά λιβάδια στην περιοχή της Θεσσαλίας[493] και για όσο διάστημα αυτή ανήκε στην οθωμανική επικράτεια. Μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος το 1881 και ύστερα από συμφωνία με τον τσέλιγκα Νίκο Μίχα ή Νικόλαο Δημητρίου Γιάγκα εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο Σοροβίγλι στα τέλη του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ού αιώνα[494].

Από τα παραπάνω ενδεικτικά αρχεία είναι προφανές ότι κάποια βλάχικα τσελιγκάτα εκδιώχθηκαν από περιοχές όπου παραχείμαζαν για πολλά χρόνια ύστερα από έντονες συγκρούσεις αλλά και δικαστικές διαμάχες με τους μόνιμους κατοίκους χωριών της Ακαρνανίας και αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν χειμερινά λιβάδια για τα κοπάδια τους. Σε άλλες περιοχές της Ακαρνανίας όμως η μόνιμη εγκατάσταση των Βλάχων προχώρησε χωρίς σημαντικά προβλήματα.

---

[491] ΓΑΚ, Κτήματα – Άμεσοι Φόροι, Φ. 478, προβ. 191-193.

[492] Βλ. Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.*, σ. 57. «Στο Μιντζιντέι, στο Κεφαλόβρυσο είχαμε συγγενείς. Κι ακόμα είναι. Απ' το νταμάρι το δικό μας, Σιδιραίοι, πήγα εγώ κι βρήκα ικεί, κι Τσιπαίοι. Ήμασταν στενοί συγγενείς», Λεωνίδας Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2015. Στο Κεφαλόβρυσο Ιωαννίνων υπάρχουν ακόμη και σήμερα Σιδεραίοι, αποτελούν ένα από τα μικρότερα γένη του χωριού και κατάγονται μαζί με τους Καραμαναίους από ένα υπερμιλέτι, Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Οι Βλάχοι του Μετζιτιέ και η ειρωνεία της ιστορίας: Μια εθνογραφία του μη προβλέψιμου,* Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 2009, σ. 210-211.

[493] *«Μου έλεγε ο πατέρας μου πως το σόι το δικό μας εγκαταστάθηκε τελευταίο στο Σοροβίγλι. –Τελευταίοι ήρθαμε εμείς, λέει, και μας έβαλε ο Νίκο Μίχας να χτίσουμε εδώ, κοντά στο σπίτι του. -Πιάστε αυτό εδώ εσείς, λέει. Για να τους επιτηρεί, ήταν γεροί, λέει, αλλά και για να τον φυλάμε. […] Ο προπάππος μου ο Στέργιος έλεγε στον πατέρα μου ότι πριν έρθουν εδώ ζούσανε σε έναν καταυλισμό εκεί κοντά στην Ελασσόνα και ήτανε και οι Τούρκοι τότε εκεί»,* Νίκος Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

[494] Σε φωτογραφία του Γερμανού αρχαιολόγου Ferdinand Noack, που επισκέφθηκε την περιοχή της Ακαρνανίας το 1891-92, απεικονίζεται το Σοροβίγλι και εμφανίζεται η περιοχή βόρεια του σπιτιού του τσέλιγκα Νίκου Μίχα ή Νίκου Γιάγκα και η κορυφή του λόφου, όπου έκτισαν τα σπίτια τους τα μέλη της οικογένειας Σιδέρη, να μην έχει την εποχή εκείνη κτίσματα. Επομένως, μπορεί η οικογένεια Σιδέρη να ήρθε στο Σοροβίγλι μετά το 1881, αλλά έκτισαν μόνιμη πέτρινη κατοικία μετά το 1892.

2.2 Ίδρυση μόνιμων οικισμών στην Ακαρνανία

Η Παλαιομάνινα ή Μάνινα Οινιάδος ήταν ο πρώτος μόνιμος οικισμός των Βλάχων στην περιοχή κι αυτό γιατί εδώ οι Βλάχοι δεν συνάντησαν ιδιαίτερες δυσκολίες στην εγκατάστασή τους, καθώς η περιοχή δεν αποτελούσε μέρος κάποιας κοινοτικής περιφέρειας, αλλά ανήκε στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας. Στην απογραφή του 1851 η Μάνινα Οινιάδος εμφανίζεται ως χειμερινή θέση Βλαχοποιμένων με 215 κατοίκους[495], ενώ στην απογραφή του 1861 αναφέρεται ως Παλαιομάνινα του Δήμου Οινιάδος με 249 κατοίκους[496]. Εδώ, εκτός από τους τρεις προαναφερθέντες αρχιποιμένες με τις στάνες τους –Μπόμπας, Ζώγας, Σπύρος Παππάς- εγκαταστάθηκε και ο αρχιποιμένας Νικόλαος Κουτσομπίνας και ο γιος του Ευθύμιος Κουτσομπίνας με τη στάνη τους. Ο Νικόλαος Κουτσομπίνας τη δεκαετία του 1840 παραχείμαζε στην Καλίτσα Κονοπίνας. Ο ρόλος του Κουτσομπίνα υπήρξε καθοριστικός στην δημιουργία μόνιμου οικισμού στην περιοχή της Μάνινας, γι' αυτό ο οικισμός αυτός ανεπίσημα έφερε το όνομά του.

Ο χώρος που επιλέχθηκε για τη μόνιμη εγκατάσταση και τη δημιουργία του χωριού βρισκόταν κοντά στο αρχαίο κάστρο, εκεί όπου πιθανότατα προϋπήρχε ο εγκαταλειμμένος από τα χρόνια της ύστερης Οθωμανικής περιόδου οικισμός της Μάνινας[497], γι' αυτό και ονομάστηκε Παλαιομάνινα. Εκεί κοντά υπήρχαν δύο πηγάδια με πόσιμο νερό και άφθονες πρώτες ύλες για την ανέγερση πέτρινων σπιτιών. Ο χώρος αυτός ήταν πολύ κοντά στο Βελανιδόδασος της Μάνινας με την άφθονη τροφή για τα κοπάδια τους και σχετικά μακριά από τους βάλτους του Αχελώου με το ανθυγιεινό κλίμα. Πολύ πιθανόν εκεί να έστηναν τα τελευταία χρόνια τις σκηνές και τις καλύβες τους οι νομάδες κτηνοτρόφοι του Κουτσομπίνα. Το πρώτο πέτρινο σπίτι που χτίστηκε στον μόνιμο αυτόν οικισμό ήταν το σπίτι του αρχιποιμένα Κουτσομπίνα. Μέχρι και τη δεκαετία του 1880 μεγάλο μέρος του οικισμού αποτελούνταν από καλύβες. Ο Oberhummer[498], ο οποίος επισκέφθηκε τα Βλαχοχώρια Κουτσουμπίνα-Παλαιομάνινα

---

[495] Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *Τα Ελληνικά, ήτοι Περιγραφή Γεωγραφική, Ιστορική, Αρχαιολογική και Στατιστική της Αρχαίας και Νέας Ελλάδος, τόμος Α΄,* Εν Αθήναις 1853, σ 782.

[496] Βλ. Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ χωρογραφικός της Ελλάδος*, 2η έκδοση βελτιωμένη, Εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις, 1863. Βλ. επίσης, Ζώγας Παναγιώτης Β., *Από την Μητρόπολη Αρχαίας Ακαρνανίας μέχρι την Παλαιομάνινα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2003, σ. 289.

[497] Η Μάνινα ήταν κατοικημένο χωριό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 62 οικογένειες το 1521, 105 οικογένειες το 1562, 6 οικογένειες το 1684, 15 οικογένειες το 1732, ενώ το 1815 δεν εμφανίζεται στους σχετικούς καταλόγους, καθώς οι κάτοικοί της την είχαν από χρόνια εγκαταλείψει, Βλ. Kiel Machiel, *ό.π.*, σ. 723.

[498] Oberhummer Eugen, *Die Balkanvölker: Vortrag gehalten den 14. März 1917*, Verein zur Verbreitung Naturwissenschaftlicher Kenntnisse; in Kommission W. Braumüller, 1917, σ. 289-290.

και Κατσαρού-Γουριώτισσα το 1885 προερχόμενος από τα ερείπια των Οινιάδων αναφέρει ότι το χωριό Παλαιομάνινα αποτελούταν κατά την επίσκεψή του εκείνη κατά το ήμισυ από ψάθινες καλύβες, ενώ το υπόλοιπο αποτελούταν ήδη από πέτρινα σπιτάκια. Ακόμη και ο Τσέλιγκας είχε ένα τέτοιο.

Οι στάνες των άλλων αρχιποιμένων και τα προσωρινά τους καταλύματα βρίσκονταν σε διαφορετικές τοποθεσίες στην ευρύτερη περιοχή της Μάνινας, ενώ αναφέρεται και από τους πληροφορητές ότι οι πρώτοι Βλάχοι στην περιοχή της Μάνινας έστησαν καλύβες στην περιοχή Παγιουχώρα της Παλαιομάνινας, δύο χιλιόμετρα περίπου δυτικά του μόνιμου οικισμού[499]. Στα αμέσως επόμενα χρόνια εγκαταστάθηκαν και αυτές μόνιμα στον νέο οικισμό, ιδρύοντας ξεχωριστή συνοικία. Το νοτιοανατολικό τμήμα του χωριού ήταν γνωστό και ως Παστέικα από το όνομα του άλλου τσέλιγκα, του Πάστη-Ζώγα[500].

Ήδη από το 1856, αρκετοί από τους Βλάχους, που εγκαταστάθηκαν στην Παλαιομάνινα, είχαν στην κατοχή τους χωράφια στην παραποτάμια περιοχή της Μήλας[501] και της Λυγιάς του Δήμου Οινιάδος. Μεταξύ αυτών ο Σπύρος Παππάς, ο Σπύρος Ζώγας, οι Νικόλαος και Ευθύμιος Κουτσομπίνας[502], ο Γιαννάκης Ραποτίκας και ο Δημήτριος Μίλας[503]. Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι οι Βλάχοι αρχιποιμένες Κουτσομπίνας, Ζώγας, Μπόμπας και Παππάς ένωσαν τις δυνάμεις τους και δημιούργησαν τον πρώτο και μεγαλύτερο μόνιμο βλάχικο οικισμό στην περιοχή της Ακαρνανίας γύρω στο 1860.

---

[499] *«Κοντά στην Παλαιομάνινα υπάρχει ένας παλιός εγκαταλειμμένος οικισμός που όλοι οι Βλάχοι της περιοχής τον λένε Παγιουχώρα … Αυτός ήταν ο πρώτος οικισμός που έφτιαξαν οι Βλάχοι Ξηρομέρου»,* Μεντής Χαράλαμπος Κ., *Μηντζηντέη Βρούτε: Ο τόπος μας,* Γιάννενα 2011, σ. 54.

[500] *«Ο παππούς μου ο Νίκος ήρθε εδώ σώγαμπρος στους Ζωγαίους, στους Πασταίους. Παντρεύτηκε κόρη του Γεωργίου Πάστη-Ζώγα. Εδώ ήτανε τα Παστέικα. Μου έλεγε η γιαγιά μου ότι η οικογένεια του Κουτσομπίνα κινδύνεψε απ' τους Πασταίους, να φύγει από δω. Ήταν όμως έξυπνος και πάντρεψε το γιο του με την Ελένη του Ιωάννη Τόγια, η οποία ήτανε το γένος Ζώγα και συμπεθέρεψε με τους Ζωγαίους ο Κουτσομπίνας. Γι' αυτό και παρέμεινε ο Κουτσομπίνας εδώ, αλλιώς θα είχε φύγει»,* Νικόλαος Δημονίτσας, Παλαιομάνινα, 9-7-2015.

[501] Ο οικισμός Μίλα αναφέρεται στα πληθυσμιακά - φορολογικά κατάστιχα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για το σαντζάκι του Καρλέλι, ήδη από το 1562 με 22 οικογένειες. Έπειτα ο πληθυσμός μειώνεται με 4 οικογένειες το 1642, το 1650, το 1684 και 1 οικογένεια το 1732. Στην απογραφή του 1815 δεν εμφανίζεται, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 723.

[502] Στο πωλητήριο συμβόλαιο 287/21-2-1856 αναφέρεται ως ιδιοκτήτης γειτονικών αγρών ο Ν. Κουτσομπίνας, ενώ στο συμβόλαιο 1093/13-12-1856 αναφέρεται ως ιδιοκτήτης γειτονικών αγρών ο Ευθύμιος Κουτσομπίνας. Είναι πολύ πιθανό τη χρονιά εκείνη να απεβίωσε ο Νικόλαος Κουτσομπίνας και τους αγρούς αυτούς να κληρονόμησε ο γιος του Ευθύμιος Ν. Κουτσομπίνας. Ακόμη, στον εκλογικό κατάλογο του 1865 αναφέρεται ο Ευθύμιος Κουτσομπίνας, ενώ δεν συγκαταλέγεται στους εκλογείς ο Νικόλαος Κουτσομπίνας, ο οποίος είχε ήδη αποβιώσει, ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3, προβ. 415-416.

[503] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 287 και 1093/1856.

Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η παλιά εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου στην Παλαιομάνινα, η οποία γκρεμίστηκε και ξαναχτίστηκε τη δεκαετία του 1950, έφερε στη μετόπη επιγραφή με έτος ανέγερσης το 1866[504], καθώς και από το ότι στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Οινειαδών της Επαρχίας Βονίτζης του 1865, εμφανίζεται το χωριό της Παλαιομάνινας με ενενήντα δύο (92) άρρενες εκλογείς, όλους ποιμένες, μεταξύ αυτών και οι αρχιποιμένες: Ευθύμιος Κουτσομπίνας του Νικολάου, ετών 30, Σπύρος Παππάς, ετών 55, Σπύρος Ζώγας του Αποστόλη, ετών 40, Μήτρος Ζώγας, ετών 58 και Χρήστος Μπόμπας του Μπόμπα, ετών 30[505].

Εικόνα 8, Παλαιομάνινα, δεκαετία του 1950[506]

Στο χώρο του εγκαταλειμμένου από τα χρόνια της Οθωμανικής περιόδου οικισμού Σουροβίγλι[507], μέσα στον αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Στράτου, άρχισε να δημιουργείται την ίδια χρονική περίοδο και το Σοροβίγλι ή Γιαννίκα από τον αρχιποιμένα Μίχα Γιάνκο[508] και τη στάνη του. Σύμφωνα με τον Άγγλο υποπρόξενο στο

[504] Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες κατοίκων την Παλαιομάνινας.
[505] ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3, προβ. 415-416.
[506] Οι κάτοικοι του χωριού συμμετέχουν στην οικοδόμηση της νέας εκκλησίας. Δεξιά εμφανίζεται η παλιά εκκλησία, η οποία χτίστηκε το 1866, Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Παλαιομάνινας.
[507] Το Σουροβίγλι, όπως προαναφέρθηκε, το 1521 ήταν κατοικημένη περιοχή με 101 οικογένειες, Βλ. Kiel Machiel, *ό.π.*, σ. 722.
[508] *«Θανάσις Χρήστου Θύμιος, Γεωργάκης Μπραζότης, Γιαννάκης Ναούμης και Θανάσης Ναούμης, αγωγιάτες το επάγγελμα, κάτοικοι χωρίου Λεπενούς του Δήμου Στράτου, εις την στάνην του Αρχιποιμένος Μήχα Γιάνκου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Ξηρομέρου, αρ. 744/1841.

Μεσολόγγι Colnaghi[509], που επισκέφθηκε τον αρχαιολογικό χώρο της Στράτου στις 15 και 16 Μαΐου του 1860, το βλάχικο χωριό Σουροβίγλι ήταν χτισμένο ανάμεσα στα ερείπια της αρχαίας πόλης. Ο Colnaghi το βράδυ εκείνο διανυκτέρευσε στο σπίτι του Μίχα Γιάνκου (Mika Janko), αρχηγού των Βλάχων-Καραγκούνηδων που ζούσαν στο Σουροβίγλι και οι οποίοι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού ανέβαιναν στα βουνά πάνω από το Καρπενήσι. Ο Μίχα είχε σπίτι, αλλά οι υπόλοιποι έμεναν κυρίως σε καλύβες ή σκηνές. Αν και ήταν πλούσιος, ιδιοκτήτης κοπαδιών, βοσκοτόπων και γης, προτιμούσε να ζει μαζί με τα μέλη του τσελιγκάτου του με τον παραδοσιακό τους τρόπο ζωής[510].

Εικόνα 9, Το Σοροβίγλι στα 1891-92 (Κληροδότημα Νωκ, Πανεπιστήμιο της Κολωνίας)

Η εγκατάσταση των Βλάχων στο Σοροβίγλι δεν συνάντησε ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς η οικογένεια του αρχιποιμένα Γιάνκου-Γιάγκα διέθετε στην περιοχή αυτή στην περιφέρεια της Λεπενούς ακίνητη περιουσία επιβεβαιωμένα από τις αρχές της δεκαετίας του 1840. Σύμφωνα με πωλητήριο συμβόλαιο του 1843[511], ο αρχιποιμένας και κτηματίας Απόστολος Γιάνκος[512] Καρακούνης, κάτοικος Λεπενούς, αγόρασε όλη την πατρική περιουσία της Ειρήνης θυγατέρας του ποτέ Ιωάννου Ψιλοπούλου ή Ταραζώνη στην περιφέρεια Λεπενούς, με τη συναίνεση της μητρός της Παγόνας Διαμαντοπούλου χήρας Ιωάννου Ψιλοπούλου ή Ταραζώνη, προς 3.000

[509] Colnaghi D.E., *Journal of a Tour in Acarnania with Account of Ruins of New Pleuron, Gyfto Castro and Petro Vouni*, Transactions of the Royal Society of Literature of the United Kingdom, Second Series, Vol. VII, London 1863, σ. 226.

[510] *"I stayed in the house of Mika Janco, the chief of the Karagounides, the shepherd-tribe who live at Surovigli. During summer they retire to the mountains above Carpenisi. Mika has a house, but the rest of the village consisted chiefly of Calyvia, or huts built of reeds, much resembling, I should fancy, Indian wigwams. ... He is rich, possessing flocks and herds, and land, but says that he prefers living in Vlach or shepherd-style, of which dirt and fleas from a prominent feature",* Colnaghi D.E., *ό.π.*, σ. 226.

[511] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 3810/25-9-1843.

[512] Ο Νικόλαος Γιάνκος είχε τρεις γιους, τον Μίχα, τον Αποστόλη και τον Φώτη.

δραχμές. Η περιουσία αυτή αποτελείτο *«από διάφορους αγρούς, ποτιστικούς και ξηρικούς, δύο οσπίτια, ερείπια, στέρναν, και περιοχάς αυτών περιαυλισμένας με τείχον πέτρινον, μάνδραν, αμπελότοπους και παν ό,τι ακίνητο κτήμα υπάρχον εις το χωρίον εκείνο ανήκον εις αυτήν»* [513].

Εικόνα 10, Το Σοροβίγλι στα 1891-92 (Κληροδότημα Νωκ, Πανεπιστήμιο της Κολωνίας)

Δεν γνωρίζουμε αν το πέτρινο σπίτι του Μίχα Γιάνκου κτίστηκε την περίοδο εκείνη ή ήταν ένα από τα δύο σπίτια που αγόρασε το 1843 ο Αποστόλης Γιάνκος, αδελφός του Μίχα Γιάνκου. Το σίγουρο είναι πως το 1860 ο Μίχας Γιάνκος έμενε σε πέτρινο σπίτι στο Σοροβίγλι. Τα επόμενα χρόνια έκτισαν πέτρινα σπίτια και άλλοι Βλάχοι του τσελιγκάτου αυτού, με πρώτους μέλη της οικογένειας Γιαννάκη και στη συνέχεια της οικογένειας Γεωργάκη, έμπιστους ανθρώπους και συγγενείς του αρχιποιμένα Γιάνκου-Γιάγκα[514], ενώ κάποιοι φτωχοί ποιμένες εξακολουθούσαν για αρκετά χρόνια ακόμη να διαμένουν σε χαμηλά καλύβια[515]. Ο Weigand, που επισκέφθηκε την περιοχή τον Ιανουάριο του 1890, αναφέρει για το Σοροβίγλι: *«Κάποια από τα σπίτια είναι χαμηλά καλύβια· μερικά είναι κτισμένα από πέτρα· μόνο αυτό του*

[513] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 3810/25-9-1843.

[514] *«Οι Γιαννακαίοι ήταν έμπιστοι του Γιάγκα, γι' αυτό έχτισαν σπίτια πρώτοι και δίπλα στο σπίτι του τσέλιγκα. Μετά έχτισαν οι Γεωργακαίοι. Αυτοί, οι Γιαννακαίοι και οι Γεωργακαίοι, είχαν χωράφια, τους τα είχε δώσει ο Γιάγκας γιατί ήταν δικοί του, κολλητοί του»,* Λεωνίδας Σιδέρης, ό.π.. Ακόμη, σύμφωνα με πληροφορίες από την επιτόπια έρευνα, οι Γιαννακαίοι ήταν απόγονοι του Γιαννάκη Γιάνκου και οι Γεωργακαίοι ήταν απόγονοι του Γεωργάκη Γιάνκου, στενών συγγενών του Γιάνκου/Γιάγκα.

[515] *«Έπειτα απ' τ' άχυρα το γύρ'σαν σε σπίτια πέτρινα, η σκεπή ήταν με πλάκες και τα παράθυρα τα περισσότερα ήταν με πικροδάφνες. Είχαμε σπίτια, που όταν έβρεχε, έβγιναμι έξου, να μη βραχούμι»,* Λεωνίδας Σιδέρης, *ό.π.*

τσέλιγκα είναι διώροφο»[516]. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου[517] στο Σοροβίγλι φέρει χρονολογημένη πέτρινη επιγραφή με χρονολογία ανέγερσης το 1871.

Εικόνα 11, Χρονολογημένη πέτρα (1871) στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Σοροβίγλι

Στην περιφέρεια της Λεπενούς δημιουργήθηκε την ίδια χρονική περίοδο και δεύτερος μόνιμος βλάχικος οικισμός. Χτίστηκε δίπλα στην όχθη του Αχελώου ποταμού, πολύ κοντά στην περιοχή όπου υπήρχαν από την Οθωμανική περίοδο νερόμυλοι και πηγάδι με πόσιμο νερό, γι' αυτό ονομάστηκε Όχθια. Ιδρυτής του ήταν ο αρχιποιμένας Πάγκιος/Πάγγιος και ανεπίσημα ο οικισμός αυτός ήταν γνωστός ως Παγκέικα. Και εδώ οι Βλάχοι δεν συνάντησαν σοβαρές δυσκολίες κατά τη μόνιμη εγκατάστασή τους, καθώς ο αρχιποιμένας Πάγγιος είχε ακίνητη περιουσία στην περιοχή αυτή επιβεβαιωμένα από το 1835. Σύμφωνα με πωλητήριο συμβόλαιο του 1835[518], ο αρχιποιμένας Νικόλαος Πάγγιος, κάτοικος Λεπενούς, αγόρασε από τους αυταδέλφους Αναγνώστη και Πέτρο Ψιλόπουλο, κτηματίες, κατοίκους Λεπενούς, *«μίαν περιουσίαν εις Λεπενού, συνισταμένην από χωράφια, οσπήτια και λοιπά ... διά κολωνάτα ισπανικά τριακόσια είκοσι, φέροντα δραχμάς χιλίας εννιακοσίας είκοσι»*[519].

---

[516] Weigand Gustav, Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 225.
[517] *«Την εκκλησία την έφκιασε ο τσέλιγκας, έβαλε και τ' όνομά του κι αν δεν πήγαινε αυτός δεν έβγαινε ανάσταση»,* Λεωνίδας Σιδέρης, *ό.π.*
[518] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 203/20-9-1835.
[519] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Συμβολαιογραφούντες Ειρηνοδίκες Μεσολογγίου, αρ. 203/20-9-1835.

Εκτός από τα δύο προηγούμενα τσελιγκάτα του Γιάγκου και του Πάγγιου, τα οποία εγκαταστάθηκαν στους οικισμούς Σοροβίγλι και Όχθια αντίστοιχα, στην περιφέρεια της Λεπενούς παραχείμαζαν και άλλες βλάχικες ομάδες την εποχή εκείνη, οι οποίες με την πάροδο των χρόνων εγκαταστάθηκαν και αυτές μόνιμα στους παραπάνω βλάχικους οικισμούς. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς[520], Δήμου Στράτου, το οποίο συντάχθηκε στις 8-5-1878, *«εν τη θέσει Σοροβίγλι της περιφερείας Λεπενούς του Δήμου Στράτου»,* η βοσκήσιμος περιφέρεια Λεπενούς, *«ούσαν εθνικήν και συνωρεύουσα γύρωθεν με Αχελώον ποταμόν, με περιφέρειαν Κρεκουκίου, με περιφέρειαν Κεχρινιάς και ομοίαν Μαχαλά (Βονίτσης), … χωρητικότητος δεκαέξ περίπου χιλιάδων προβάτων, οκτώ χιλιάδων αιγιδίων, και χιλίων οκτακοσίων χονδρών ως έγγιστα ζώων»,* χορηγήθηκε προς νομή των ζώων: α) των κατοίκων του χωριού Λεπενούς, β) της ποιμενικής ομάδος του Δημητρούσα Μήχα Γιάγκου, γ) της ποιμενικής ομάδος του Δημητρίου Πάγκιου, δ) της ποιμενικής ομάδος του Στεργίου Γιάγκου, ε) *«των υπό του αρχιποιμένα Γιάγκου Κώνστα αλβανοποιμενικών*[521] *οικογενειών: Γιαννούλη Κώνστα, Αθανασίου Γεωργάκη, Κώνστα Πετσέα, Μιχάλη Τσαούση, Δημητρ. και Λάμπρου Χρ. Γεωργάκη»* και στ) *«των υπό τον αρχιποιμένα Γρηγόριον Λάμπρου αλβανοποιμενικών οικογενειών, Αθ. Λάμπρου, Γιωργ. Μπίτα, Δημ. Νούσια»*[522].

Σύμφωνα πάντα με το παραπάνω Πρωτόκολλο, ο αρχιποιμένας Δημητρούσας Μίχα Γιάγκου ήταν την περίοδο εκείνη δημοτικός σύμβουλος του Δήμου Στράτου, διορισμένο από τη Διοικούσα Αρχή Βάλτου μέλος της πενταμελούς επιτροπής που έκανε τον διαχωρισμό της εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ιδιοκτήτης αγροτεμαχίων στην περιφέρεια της Λεπενούς και η ποιμενική του ομάδα είχε δηλώσει το έτος 1878 *«τέσσαρας χιλιάδας διακόσια πρόβατα, χίλια πεντακόσια αιγίδια και διακόσια χονδρά ζώα»*[523]. Για τη νομή των ζώων αυτών χορηγήθηκαν τα εξής τεμάχια της εθνικής περιφέρειας Λεπενούς: *«Η θέσις σφίνα συνωρεύουσα γύρωθεν με γαίας εθνικάς δηλωμένας με περιφέρειαν του χωρίου Μαχαλά του Δήμου Εχίνου και με θέσεις Τουρκόμνημα, Ράχην και Πλάκαν, η θέσις Σοροβίγλα συνωρεύουσα γύρωθεν με*

---

[520] Το αρχείο αυτό εντοπίστηκε στη Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[521] Πρόκειται για Βλάχους-Καραγκούνηδες ποιμένες, που παραχείμαζαν στην Ακαρνανία και οι οποίοι σε παλαιότερες εποχές ξεκαλοκαίριαζαν με τα κοπάδια τους σε περιοχές της νότιας Αλβανίας και όχι για Αλβανούς ποιμένες. Κατά πάσα πιθανότητα η χρήση της λέξης αυτής προέκυψε από την μεταφορά του όρου Αρβανιτόβλαχοι στην επίσημη καθαρεύουσα ελληνική γλώσσα.
[522] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου, 8-5-1878, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανία, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[523] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.

Αχελώον ποταμόν και με θέσεις επάνω γράνα, Στράτου, Σιατίτσα, ρύακα και Καζαμία, η θέσις παληόφουρνον Κανούτα και Λαγκάδα συνεχόμεναι και συνορευόμεναι με εκκλησιαστικόν λειβάδι Ματσούκι με ράχιν και Πετράλωνον»[524].

Ο Δημήτριος Πάγκιος ήταν και αυτός ιδιοκτήτης αγροτεμαχίων στην περιφέρεια της Λεπενούς και η ποιμενική του ομάδα είχε δηλώσει το έτος 1878 δύο χιλιάδες πρόβατα, εξακόσια αιγίδια και εκατό χονδρά ζώα. Για τη νομή των ζώων αυτών διαχωρίστηκε η παρακάτω βοσκήσιμη περιφέρεια: *«Αι θέσεις Παληούρι και Παπαδιά, συνεχόμεναι και συνορεύουσαι ανατολικώς με θέσιν Κούτσι, δυτικώς με δηλωμένους εθνικούς αγρούς, αρκτικώς με δημόσιον δρόμον και μεσημβρινώς με αύλακα και αγρούς κατεχομένους υπό του Δημητρίου Πάγκιου. Η θέσις Κακούρι συνωρεύουσα ανατολικώς με Καλύβη Βασίλη, δυτικώς με περιφέρειαν χωρίου Μαχαλά Δήμου Εχίνου, αρκτικώς με θέσιν Φραγκόρρευμα και μεσημβρινώς με θέσιν Τελαώρα Σφίνα»*[525].

Η ποιμενική ομάδα του Στεργίου Γιάγκου είχε δηλώσει το 1878 επτακόσια πρόβατα, σαράντα αιγίδια και τριάντα χονδρά ζώα. Για τα ζώα αυτά προσδιορίστηκε η εξής βοσκήσιμη περιφέρεια: *«Η θέσις Κούτσι συνωρεύουσα ανατολικώς με ρύακα, δυτικώς με δρόμον, αρκτικώς με δημόσιον δρόμον και μεσημβρίαν με αύλακα, η θέσις Αρκούδι συνωρεύουσα ανατολικώς με θέσιν Πορτοπούλα, δυτικώς με περιφέρειαν του χωρίου Παπαδάταις του Δήμου Εχίνου, άρκτον με ρεύμα και μεσημβρίαν με Φραγκόρρευμα»*[526].

Ο αρχιποιμένας Γιάγκος Κώνστας και οι βλάχικες οικογένειες που τον ακολουθούσαν είχαν δηλώσει το 1878 τετρακόσια πρόβατα, πενήντα αιγίδια και είκοσι χονδρά ζώα. Για τα ζώα αυτά χορηγήθηκε η βοσκήσιμη περιφέρεια στη θέση *«Κλήμα του λειμώνος Σοροβιγλίου συνωρευομένη ανατολικώς με ράχην, δυτ. με ρύακα, αρκτ. με μυλωνόστρατα και μεσημβρ. με επάνω Γράνα Στράτου, Σιατίτσα και Κλήμα Συκιά και ευγαίνει εις τον ράχην»*[527].

Ο αρχιποιμένας Γρηγόριος Λάμπρου και οι βλάχικες οικογένειες που τον ακολουθούσαν είχαν δηλώσει το 1878 τετρακόσια πρόβατα και δέκα χονδρά ζώα. Για τα παραπάνω αυτά ζώα προσδιορίστηκε η βοσκήσιμη περιφέρεια στη θέση *«Κούτσι συνωρεύουσα γύρωθεν με ρύακα με δημόσιον δρόμον με αύλακα και Δρόμον»*[528]. Ακόμη,

---

[524] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.
[525] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.
[526] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.
[527] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.
[528] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.

στη βοσκήσιμη περιφέρεια που χορηγήθηκε για τα ζώα των κατοίκων της Λεπενούς, είχαν δικαίωμα νομής και τα ζώα των *«Αλβανοποιμένων Αθανασίου Κάκου, Δημητρίου Τάμπα, Δημητρίου Αδάμου, Βασιλ. Αδάμου, Αθανασ. Αδάμου, Τάσιου Ντίτα, Γιαννούλη Μήνα, Γεωργίου Αδάμου, Στέφου Βραζιώτου, Γιαννάκη Βραζιώτη και Στέργιου Κύργιου»*[529].

Από τους παραπάνω Βλάχους αρχιποιμένες και ποιμένες στα Όχθια εγκαταστάθηκαν μόνιμα με την πάροδο των χρόνων οι οικογένειες με επώνυμο: Λάμπρος[530], Αδάμος[531], Βραζιώτης ή Μπραζιώτης[532], Ντίτας[533] και Τάμπας[534]. Επίσης, στο Σοροβίγλι εγκαταστάθηκαν μόνιμα σταδιακά οι εξής βλάχικες οικογένειες από τις προαναφερόμενες: Πατσέας[535], Τάμπας[536], Μήνας[537], Γεωργάκης[538], Κάκος[539], Τσαούσης[540], Ντήτας[541] και ο αρχιποιμένας Στέργιος Γιάγκος[542]. Οι οικογένειες Κώνστα, Μπίτα και Νούσια δεν εγκαταστάθηκαν μόνιμα στους οικισμούς Σοροβίγλι και Όχθια, καθώς δεν εμφανίζονται στα αντίστοιχα Μητρώα Αρρένων, εκτός αν άλλαξαν επώνυμο ή δεν άφησαν αρσενικούς απογόνους. Η οικογένεια Μπίτα[543]

---

[529] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, ό.π.

[530] Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Λάμπρος, με πρώτη αναφορά στον Λάμπρο Χρήστο του Αναστασίου, γεν. το 1844.

[531] Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Αδάμος, με πρώτη αναφορά στους Αδάμο Νικόλαο του Δημητρίου και Αδάμο Πέτρο του Αθανασίου, γεν. το 1859.

[532] Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Μπραζιώτης, με πρώτη αναφορά στον Μπραζιώτη Στέφανο του Πούλιου, γεν. το 1847.

[533] Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Ντίτας, με πρώτη αναφορά στον Ντίτα Γεώργιο του Αναστασίου, γεν. το 1854.

[534] Στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Τάμπας, με πρώτη αναφορά στον Τάμπα Ιωάννη του Αθανασίου, γεν. το 1864.

[535] Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Πατσέας, με πρώτη αναφορά στον Πατσέα Αναστάσιο του Γεωργίου, γεν. το 1845.

[536] Και στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Τάμπας, με πρώτη αναφορά στον Τάμπα Μιχαήλ του Κων/νου, γεν. το 1852.

[537] Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Μήνας, με πρώτη αναφορά στον Μήνα Δημήτριο του Αντωνίου, γεν. το 1856.

[538] Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Γεωργάκης, με πρώτη αναφορά στον Γεωργάκη Γεώργιο του Δημητρίου, γεν. το 1857.

[539] Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Κάκος, με πρώτη αναφορά στον Κάκο Νικόλαο του Κων/νου, γεν. το 1873.

[540] Στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Τσαούσης, με πρώτη αναφορά στον Τσαούση Χρήστο του Μιχαήλ, γεν. το 1867.

[541] Και στο Μητρώο Αρρένων Στράτου αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Ντήτας, με πρώτη αναφορά στον Ντήτα Χρήστο του Δημητρίου, γεν. το 1873.

[542] Ο Weigand που επισκέφθηκε το Σοροβίλγι το 1890 στο βιβλίο του Die Aromunen αναφέρει τους στίχους τραγουδιών όπως τα άκουσε από τον Jerji Jankas in Suroveli.

[543] Στο Μητρώο Αρρένων Παλαιομάνινας αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Μπίτας, με πρώτη αναφορά στον Μπίτα Αναστάσιο του Βασιλείου, γεν. το 1850.

εγκαταστάθηκε τελικά στην Παλαιομάνινα και η οικογένεια Κώνστα στη Γουριώτισσα[544].

Στην περιφέρεια του εγκαταλειμμένου από τα χρόνια της Οθωμανικής περιόδου οικισμού Αγράμπελα[545], κοντά στον Πρόδρομο Ξηρομέρου, κοντά στο χώρο όπου προϋπήρχαν τα ερείπια του παλιού οικισμού, εγκαταστάθηκε μόνιμα την ίδια χρονική περίοδο ο αρχιποιμένας Δημήτριος Νταγιάντας με τη στάνη του. Την περιοχή αυτή νέμονταν το τσελιγκάτο αυτό για πολλά χρόνια. Παλιότερα έστηναν τα προσωρινά τους καταλύματα στην περιοχή Παλιοκατούνες Χρυσοβίτσας, κοντά στα πηγάδια Τζένα και Γιόλακας[546], δίπλα στην περιφέρεια που ανήκε επί Οθωμανικής περιόδου στα Αγράμπελα[547], ενώ το 1849 η στάνη του αρχιποιμένα Δημητρίου Νταγιάντα είχε στήσει πρόχειρα καταλύματα στη θέση Σορόκη[548] της περιφέρειας Χρυσοβίτσας[549]. Ο οικισμός αυτός ονομάστηκε Αγράμπελο, ενώ ανεπίσημα ήταν γνωστός ως Νταγιάντα ή Μπούσια από το επώνυμο ή το όνομα (Λάμπρος/Μπούσιας) του ιδρυτών του Δημήτρη και Λάμπρου Νταγιάντα. Στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Αστακηνών του 1865[550] αναφέρονται ως κάτοικοι του Αγραμπέλου του Προδρόμου πενήντα ένας άρρενες εκλογείς, όλοι ποιμένες, μεταξύ των οποίων και ο τσέλιγκας Δημήτριος Νταγιάντας του Ιωάννη, ετών 68.

Αρχικά στο χώρο του οικισμού έχτισε πέτρινο σπίτι η οικογένεια του τσέλιγκα, ενώ για αρκετά χρόνια οι περισσότεροι ποιμένες διέμεναν σε πρόχειρα καταλύματα, αχυροκαλύβες ή σκηνές. Σε πωλητήριο συμβόλαιο του 1886[551] αναφέρονται σημαντικές πληροφορίες για την πρόοδο της μόνιμης εγκατάστασης στο Αγράμπελο,

---

[544] Στο Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας αναφέρονται πολλοί κάτοικοι με το επώνυμο Κώστας, με πρώτη αναφορά στον Κώστα Κωνσταντίνο του Χρήστου, γεν. το 1861.

[545] Τα Αγράμπελα ήταν χωριό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με 36 οικογένειες το 1521, 10 οικογένειες το 1684, ενώ το 1732 εμφανίζεται ως εγκαταλειμμένο και το 1815 δεν αναφέρεται στους σχετικούς καταλόγους, Kiel Machiel, *ό.π.,* σ. 722.

[546] *«Οι Αγραμπελιώτες, πριν ανεβούν, εκεί που είναι τώρα το χωριό τους, κατώκησαν στο πλάγι, ανάμεσα στα δύο πηγάδια Τζένα και Γιόλακας στη θέση ΠΑΛΙΟΚΑΤΟΥΝΕΣ»,* Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 61(1991).

[547] *«και βαρεί εις τα τρία σύνορα Αγράμπελα, Χρυσοβίτσης και Μάνινα»,* Σημείον του Ντουρά του Σουλτάν Μαχμούτ, που ορίζει τα σύνορα της περιφέρειας Χρυσοβίτσας Ξηρομέρου και το οποίο εκδόθηκε στην Πρέβεζα στις 30-11-1831, όταν η Ακαρνανία υπαγόταν ακόμη στην Οθωμανική επικράτεια.

[548] Τοποθεσία που πήρε το όνομά της από το παλιό ομώνυμο πηγάδι, Καραμεσίνης Μενέλαος Φ., *Λαογραφικά Ξηρομέρου Ακαρνανίας,* Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Αστακού, Αθήνα 2008, σ. 196. Από το πηγάδι αυτό έπαιρναν πόσιμο νερό και οι Βλάχοι του Νούσα, που εγκαταστάθηκαν στο Στουρνάρι Χρυσοβίτσας, Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα», *ό.π.*

[549] *«Ο Σταμούλης Νταγιάντας, ποιμήν, διαμένων εις την στάνην του Αρχιποιμένος Δημητρίου Νταγιάντα εις θέσιν Σορόκη περιφερείας Χρυσοβίτζης του Δήμου Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 1775/12-10-1849.

[550] ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 20-21.

[551] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 6/12-1-1886.

αλλά και το ρόλο του τσέλιγκα. Η σύνταξη του συμβολαίου έγινε στις 12-1-1886 στο χωριό Αγράμπελο και στην οικία του αρχιποιμένα Λάμπρου Νταγιάντα. Συναλλασσόμενοι ήταν οι *«Λάμπρος Νταγιάντας, αρχιποιμήν, ..., αφ' ενός, και αφ' ετέρου Γεώργιος Χ. Νταγιάντας, Ιωάννης Δ. Νταγιάντας, Λάμπρος Κύριος, Δημήτριος Σταύρος, Ευάγγελος Γ. Νταγιάντας, Ιωάννης Μ. Νταγιάντας, Απόστολος Τάκας, Χρήστος Γ. Νταγιάντας, Θεόδωρος Γ. Νταγιάντας, Αποστόλης Ναούνης, Χαράλαμπος Ι. Νταγιάντας, Ιωάννης Τσέλιος, Δημ. Τσέλιος, Γεώργιος Φ. Μαρίτσας, Ιωάννης Πέτσας, Ιωάννης Κ. Νταγιάντας, Γεώργιος Γκότας, Σταύρος Γ. Γκότας, Παναγιώτης Αδάμ. Καμπέρης, Σπύρος Τάγκας, Νικόλαος Τάγκας, Αθανάσιος Μπίστας, Δημήτριος Καμπέρης, Αποστόλης Κ. Κύριος, Φώτης Σ. Νταγιάντας, Αλέξιος Σ. Νταγιάντας, Ιωάννης Μπισίρης, Δημήτριος Φέρας, Αικατερίνη χήρα Αθ. Φέρα, Κώστας Φ. Φέρας, Βασίλειος Δημητρίου ή Μάμος, Μιχαήλ Μπολίκας, Αθανάσιος Φλώρος, Δημήτριος Φλώρος, Νικόλαος Αποστ. Τάκας, Νικόλαος Τάκας, Γεώργιος Μ. Μπίστας, αποστόλης Γ. Τόλης και Σπύρος Β. Μπίστας, ποιμένες, ..., κάτοικοι άπαντες Αγραμπέλου».* Ο αρχιποιμένας Λάμπρος Νταγιάντας είχε *«υπό την πλήρη κατοχήν και κυριότητά του ιδιόκτητον τόπον περιελθόντα αυτώ εξ αγοράς, ήτοι οικόπεδα, επί μέρος των οποίων ήδη, οι δεύτεροι έχουσι κατασκευασμένας σκηνάς (αχυρωκαλύβας), κείμενον εντός του χωρίου Αγραμπέλου, του Δήμου Αστακού, εκτάσεως είκοσι περίπου στρεμμάτων, βασιλικών και οριοθετούμενα γύρωθεν ως εξής. ανατολικώς με ριζοστέφανον, και κατ' ευθείαν φθάνει μέχρι του αγρού του Παπαφώτη Κουλουρά, εκείθεν δε στρέφον το σύνορον, τον κατήφορον, κατ' ευθείαν γραμμήν, φθάνει εις την οικίαν του πρώτου τούτου Λάμπρου Νταγιάντα, και εκείθεν πίπτει εις το στεφάνι, αφ' όπου στρέφον ολίγον πίπτει εις τον δρόμον τον ερχόμενον από Σορόκι, εκείθεν δε κατ' ευθείαν και ολίγον πλαγίως φθάνει εις τον δρομίσκον, τον ερχόμενον από Κουτσουπιαίς, ένθα υπάρχει προς το κάτωθεν μέρος ο αγρός του ιδίου Λαμ. Νταγιάντα, και εκείθεν κατ' ευθείαν φθάνει εις το διασελάκι, αφ' όπου στρέφον και κατ' ευθείαν φθάνει εις το ανωτέρω ριζοστέφανον όπου κλείουν τα σύνορα».*

Τον τόπο αυτό πούλησε ο τσέλιγκας προς τους υπόλοιπους αντί του συμφωνηθέντος τιμήματος των 3.320 νέων δραχμών. Το ποσό αυτό οι αγοραστές υπόσχονται και υποχρεούνται να πληρώσουν προς τον πωλητή συμμέτρως την 1η-5-1886 ατόκως, και εν υπερημερία εντόκως προς 2% κατά μήνα μέχρις εξοφλήσεως. Από τα οικόπεδα αυτά, όταν ενεργηθεί η μεταξύ των αγοραστών διανομή, ο πωλητής Λάμπρος Νταγιάντας χαίρει το δικαίωμα και το ευεργέτημα να κρατήσει έξι μερίδια της εκλογής του πληρώνοντας προς τους αγοραστές το ανάλογο τίμημα. Οι δε

αγοραστές δεν μπορούν να επιφέρουν ως προς τούτο αντίρρηση. Ακόμη, από τους αγοραστές κανένας δεν έχει το δικαίωμα να πουλήσει το οικόπεδο, που του ανήκει, σε τρίτο πρόσωπο, ή και αμοιβαίως μεταξύ των, χωρίς τη συγκατάθεση του πωλητή Λάμπρου Νταγιάντα, *«όστις εν τοιαύτη περιπτώσει δέον να ερωτάται προηγουμένως, διά να δίδει την συγκατάθεσίν του, αν θέλη»*[552].

Και κατά την εγκατάσταση των Βλάχων στην περιοχή του Αγράμπελου δεν υπήρξαν σοβαρά προβλήματα και διενέξεις με τους εντόπιους κατοίκους, καθώς ο τσέλιγκας Νταγιάντας, άγνωστο από πότε, διέθετε στην περιοχή αγρούς και οικόπεδα. Παρόλα αυτά, οι υπόλοιποι Βλάχοι ποιμένες του τσελιγκάτου κατασκεύασαν πέτρινα σπίτια σε ιδιόκτητα οικόπεδα τουλάχιστον είκοσι πέντε χρόνια αργότερα και μάλιστα αφού πριν αγόρασαν γη από τον αρχηγό τους, Λάμπρο Νταγιάντα. Ακόμη, για την πώληση του οικοπέδου τους έπρεπε να έχουν την έγκριση του τσέλιγκα[553]. Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι ο αρχιποιμένας/ιδρυτής του οικισμού ήταν πολύ ισχυρός οικονομικά και κοινωνικά και πως *«οι σχέσεις ανάμεσα στον τσέλιγκα και τους κτηνοτρόφους που πλαισίωναν το τσελιγκάτο του, εξελίσσονταν με το χρόνο σε σχέσεις απόλυτης εξάρτησης. Ο τσέλιγκας, κυρίαρχος του σχηματισμού από οικονομική άποψη, ήταν επίσης ο προστάτης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο»* [554].

Εγκατάσταση Βλάχων ποιμένων έγινε και στη γειτονική Χρυσοβίτσα Ξηρομέρου αρχικά χωρίς σοβαρές αντιδράσεις από τους εντόπιους[555]. Ο ιδρυτής του οικισμού Δημήτριος Νούσας αξιοποίησε τις γνωριμίες του με τις τοπικές αρχές, την ενασχόλησή του με τα κοινά[556], αλλά και την κουμπαριά[557], για την ομαλή εγκατάσταση του τσελιγκάτου στην περιφέρεια της Χρυσοβίτσας. Οι ανταλλαγές κουμπαριάς συχνά έτεμναν τα όρια κοινοτήτων και «τάξεων» και ως τεχνητές μορφές

---

[552] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 6/12-1-1886.

[553] *«Δεν είναι περασμένα πολλά χρόνια από τότε που ένας διεύθυνε την κάθε Καραγκούνικη ομάδα, το χωριό του, ο τσέλιγγας. Άρχοντας αυτός, και το αξίωμά του περνούσε από πρώτο σε πρώτο παιδί κληρονομικά. […] Είδος βασιλιά ήταν για την ομάδα του ο τσέλιγγας. Στα κοινά μόνο αυτός είχε το λόγο, οι Καραγκούνηδες ήταν μηδέν μπροστά σ' αυτόν»,* Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 133.

[554] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Η κτηνοτροφική κοινότητα: Οικολογική προσαρμογή, σχέσεις παραγωγής και κοινωνική συγκρότηση Το παράδειγμα της Αετομηλίτσας», *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Πλέθρον, Αθήνα 1995, σ. 68.

[555] *«Το Στουρνάρι ήταν συνοικισμός της Χρυσοβίτσας. Στην αρχή ήταν χειμαδοτόπι μετά χτίστηκε ο συνοικισμός. Είναι το έβδομο Καραγκουνοχώρι που έσβησε μετά από πολλά χρόνια ζωής. Ο συνοικισμός πρέπει να χτίστηκε γύρω στα 1870»,* Σάββας Αλέξανδρος Τ., Μελετήματα του Ξηρομέρου Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία της Χρυσοβίτσας Ξηρομέρου, Αθήνα 1983, σ. 170.

[556] Στον πίνακα των κληρωσίμων προσώπων διά την εκλογήν της εφορευτικής επιτροπής κάλπης της βουλευτικής εκλογής του Δήμου Αστακού με ημερομηνία έγκρισης 3 Ιανουαρίου 1861 αναφέρεται με αύξοντα αριθμό 31 ο Δημ. Νούσας, με διαμονή στη Χρυσοβίτζα, με την ιδιότητα του Επαρχιακού Συμβούλου το 1851, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 804.

[557] *«Τους αποκαλούσαμε όλους κουμπάρους»,* ανέφερε ηλικιωμένος κάτοικος της Χρυσοβίτσας.

συγγένειας ανάμεσα στα άλλα είχαν την ιδιότητα να μετατρέπουν εχθρικές ή εν δυνάμει εχθρικές σχέσεις σε φιλικές[558]. Ο οικισμός δημιουργήθηκε αρκετά κοντά στο χωριό της Χρυσοβίτσας, ονομάστηκε Στουρνάρι επειδή η περιοχή ήταν στουρναρότοπος[559], αλλά και Νούσα ή Νουσέικα από το επώνυμο του ιδρυτή της. Εδώ κτίστηκαν την ίδια περίπου εποχή, τις δεκαετίες του 1860 και 1870, τα πρώτα πέτρινα σπίτια. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως στο Στουρνάρι δεν ανεγέρθηκε ναός, παρά μόνο ένα εικόνισμα, το εικόνισμα του Αγίου Γεωργίου[560]. Ίσως η μικρή απόσταση από τον ναό του Αγίου Γεωργίου Χρυσοβίτσας[561], όπου εκκλησιάζονταν και οι Βλάχοι της Νούσας, καθώς και η επιθυμία του τσέλιγκα για αρμονική συμβίωση όλων των κατοίκων της περιοχής και η δημιουργία μίας κοινότητας, να ήταν ο λόγος της παραπάνω επιλογής. Στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Αστακηνών του 1865[562] αναφέρονται ως κάτοικοι στο χωριό Στουρνάρι της Χρυσοβίτζας είκοσι πέντε άρρενες εκλογείς, όλοι ποιμένες, μεταξύ των οποίων και ο τσέλιγκας Δημήτριος Νούσας του Νούσα, ετών 62.

Και στη Μάνινα Αστακού/Στρογγυλοβούνι η εγκατάσταση των Βλάχων ποιμένων δεν αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα, καθώς το μεγαλύτερο μέρος της βοσκήσιμης περιοχής ανήκε στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας. Στην περιοχή υπήρχαν χωράφια ιδιοκτησίας κατοίκων του χωριού Βλυζανά, τα περισσότερα από τα οποία οι κάτοικοι των Βλυζανών τα νοίκιαζαν ως χειμερινά λιβάδια στους Βλάχους νομάδες κτηνοτρόφους, καθώς βρίσκονταν μακριά από την περιφέρεια του χωριού τους και δεν τα έφταναν εύκολα για να τα καλλιεργήσουν ή να τα βοσκήσουν τα κοπάδια τους. Η εγκατάσταση των Βλάχων στην περιοχή έγινε τη δεκαετία του 1860 και αρχιποιμένας τους ήταν ο Γάκης/Γιώργος Παππάς. Εδώ εγκαταστάθηκε και η οικογένεια του αρχιποιμένα Κήτα Μάσιου, που παραχείμαζε στη Ρίγανη του Δήμου Οινιάδος τη δεκαετία του 1840. Ο οικισμός αρχικά διατήρησε την ονομασία Μάνινα Βλυζανών ή Καλέτζι, ενώ ανεπίσημα ήταν γνωστός και ως Γακέικα από το όνομα του τσέλιγκα.

---

558 Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Μηχανισμοί «εναλλακτικών κοινωνικών δομών»: Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα» στο Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 120.

559 Βλ. Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π., σ. 170.

560 *«Ο Νούσας με την επάνοδό του από την Αμερική έφτιαξε τον Αη-Γιώργη του χωριού, στον οικισμό τους δε το Εικόνισμα που σώζεται και σήμερα»,* Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα», *ό.π.*

561 *«Ο Άγιος Γεώργιος είναι ο ενοριακός ναός του χωριού. Είναι χτισμένος στην πλατεία του χωριού στο μέρος όπου παλιότερα υπήρχε νεκροταφείο. ... Δωρητής της ο Νούσας, ο τσέλιγκας και ο αρχηγός της πατριάς των Καραγκούνηδων, που έμειναν στο Στουρνάρι»,* Σάββας Αλέξανδρος Τ., *ό.π.,* σ. 78.

562 ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 21-22.

Στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Αστακηνών του 1865[563] αναφέρονται ως κάτοικοι στο χωριό Μάνινα Βλυζανών ογδόντα οκτώ άρρενες εκλογείς, όλοι ποιμένες, μεταξύ των οποίων ο τσέλιγκας Γάκης Παππάς του Αθανασίου, 55 ετών και οι: Απόστολος Κηταμάσος του Κήτα, ετών 45, Νικόλαος Κήτα Μάσιος, ετών 38.

Οι Βλάχοι αντιμετώπισαν αρκετές δυσκολίες κατά την εγκατάστασή τους στην περιοχή της Γαλιτσάς. Στην περιοχή αυτή είχαν ιδιοκτησίες και καλλιεργήσιμους αγρούς κάτοικοι του χωριού Σκουρτού. Ακόμη, το μεγαλύτερο μέρος της βοσκήσιμης έκτασης ανήκε στην περιφέρεια του χωριού Πρόδρομος. Ο τσέλιγκας Τσόλης[564] όμως, παραχείμαζε στην περιοχή αυτή το αργότερο από τη δεκαετία του 1830[565]. Υπήρχε ήδη γνωστό τοπωνύμιο Κήτα Τσόλη στους πρόποδες του λόφου κοντά στο σημερινό χωριό Γουριώτισσα, όπου για πολλά χρόνια ο τσέλιγκας Κήτα Τσόλης έστηνε πρόχειρα καταλύματα για να ξεχειμωνιάσουν τα ζώα του.

Στη συλλογική μνήμη των κατοίκων της Γουριώτισσας υπάρχουν πολλές αναφορές σχετικές με τις προσπάθειες του τσελιγκάτου του Τσόλη/Κατσαρού να εγκατασταθεί στην περιοχή, καθώς και τις δυσκολίες που συνάντησαν την περίοδο εκείνη[566]. Πριν εγκατασταθεί μόνιμα το τσελιγκάτο του Τσόλη στην Γουργιώτισσα έστηνε τις καλύβες και τις σκηνές αρχικά στην περιοχή Παλιοχώρα[567] και αργότερα στην περιοχή Γκροπαχήρα[568]. Οι περιοχές αυτές όμως ήταν ξέφωτα μέσα στο δάσος και οι ληστές που κρύβονταν εκεί τους είχαν επιτεθεί και κλέψει πολλές φορές, γι' αυτό ο τσέλιγκας επέλεξε για μόνιμη εγκατάσταση ένα μέρος στα όρια του δάσους και του κάμπου και εκεί έστησαν τις καλύβες και τις σκηνές τους[569]. Οι κάτοικοι του Προδρόμου αντέδρασαν ξανά, επειδή η περιοχή αυτή ανήκε στην περιφέρεια του

---

563 ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 13-15.

564 *«Κήτα Τζόλην Καρακούνη Αρχιποιμένα διαμένοντα εις Γαλιτζά του Δήμου Μαραθίας»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου αρ. 122, 127, 135, 136/1838.

565 Ο τοποθετημένος στην περιοχή της Γαλιτσάς, Δημήτριος Κύττα Τσόλης έχει προπαποποιημένα δικαιώματα και η αποπομπή του από την περιοχή αυτή δεν στηρίζεται εις την δικαιοσύνην, 4-10-1848, ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, προβ. 49-50.

566 Ενδεικτικά: *«Αυτοί καλύβες είχαν φκιάσει εδώ, κι όταν φεύγαν το καλοκαίρι, πήγαιναν στα βουνά, τα γύρω χωριά, Πρόδρομος, Σκουρτού, τ΄ς καίγαν τ΄ς καλύβες, για να φύγουμε εμείς αποδώ. Τις καίγανε. Και τ΄ς χαλάγανε, για να φύγουμε εμείς αποδώ, να μην εγκατασταθούν εδώ, γιατί τούχαν αυτοί, Σκουρτού και Πρόδρομος. Και ερχόνταν αυτοί μετά το χειμώνα κάτω, το φθινόπωρο, κι ήταν αναγκασμένοι να φκιάσουν πάλι καλύβες»*, Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021.

567 Σύμφωνα πάντα με όσα «θυμούνται» οι πιο ηλικιωμένοι Ριμένοι της Γουριώτισσας εκτός από τους εντόπιους κατοίκους της περιοχής που τους κυνηγούσαν, είχαν να αντιμετωπίσουν και τις ομάδες των ληστών που κρύβονταν στο Δάσος της Μάνινας. *«Μιτά φύγαν απού κει, επειδή οι κλέφτες ήτανι Παναγία Βόηθα κι πήγανι ιδώ σ' ένα άλλου χουράφ' ιδώ απού πίσου, κουντά»,* Ντίνος Στέπας, γεν. 1918, Γουριώτισσα, 25-3-2012.

568 *«Εκεί ήταν χειρότιρα. Έπιαναν τα δάση οι κλέφτες κι ό,τι έχιτι να τα φέρτι ιδώ»,* Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

569 *«Τότε ήταν του κλέφτικου. Λοιπόν, τι να κάν'νι τώρα; Δεν μπόργανι να σταθούνι πουθινά. Ήρθαν ιδώ. Παλιουκόπ' του λέγανι, γιατί δεν τόπιανι ου βουριάς»*, Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

χωριού τους, και προσέφυγαν στη δικαιοσύνη[570]. Ο τσέλιγκας συμβουλεύτηκε κάποιον φίλο του πολιτικό[571], ίσως και νομικό[572], ο οποίος τον συμβούλεψε να κατασκευάσει πέτρινο κατάλυμα, να ανάψει φωτιά στην εστία-γωνιά και να εγκαταστήσει μέσα μία οικογένεια με μωρό παιδί, για να πείσει την επιτροπή ότι μένουν ήδη μόνιμα στην περιοχή και δε γίνεται να μετακινηθούν[573]. Λίγο πριν έρθει η επιτροπή για επιτόπιο έλεγχο, ο τσέλιγκας Δημήτρης Τσόλης-Κατσαρός έκανε όπως τον συμβούλεψαν[574].

---

[570] Ριμένοι πληροφορητές αναφέρουν ότι δεν μπορούσαν να εγκατασταθούν μόνιμα στην περιοχή, επειδή αντιδρούσαν οι εντόπιοι κάτοικοι και πως το πρόβλημα ξεπεράστηκε όταν θεμελίωσαν και κατασκεύασαν πέτρινο σπίτι. *«Επειδής εμείς εδώ πέρα ήμασταν ξενόφερτοι απ' ότι λέγαν οι παλιοί, τα άλλα τα χωριά που ήταν ήδη εδώ πέρα δεν μας βλέπαν με καλό μάτι. Λένε τώρα οι παλιοί, για να μη μπορούνε να σε διώξουνε, έπρεπε να φτιάξεις ένα σπίτι, να θεμελιώσεις κάτι. Πέτρινο σπίτι, όχι καλύβα γιατί η καλύβα ήταν κάτι πρόχειρο. Και τότε οι μεγάλοι του χωριού ήρθαν εδώ πέρα, οι τσελιγκάδες, έφτιαξαν το πρώτο σπίτι, βόηθησε κι όλο το χωριό, ξέρω 'γω, και φτιάξαν το πρώτο σπίτι κι έτσι κατοχυρώσαν δικαιώματα. Αυτό ήταν το σπίτι του Κατσαρού. Ήταν κανονικό σπίτι»,* Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021.

[571] Πολλοί Ριμένοι πληροφορητές από τη Γουριώτισσα πιστεύουν ότι ο Τρικούπης βοήθησε τον τσέλιγκα και τον συμβούλεψε να κατασκευάσει πέτρινο σπίτι και να ανάψει φωτιά στο τζάκι, για να μην μπορούν να τους διώξουν, επειδή το πέτρινο σπίτι θεωρείται μόνιμη κατοικία, ενώ οι καλύβες προσωρινή. *«Μετά από ένα χρόνο έρχεται ειδοποίηση στους επτά της επιτροπής από τη Βουλή και συγκεκριμένα στον Δημήτρη Τσώλη από τον Χαρίλαο Τρικούπη, πως σύντομα θα τακτοποιηθεί το θέμα της αποκατάστασής τους από το δικαστήριο. Συμβούλεψε δε ιδιαίτερα τον Τσώλη ο Τρικούπης σε όποιο σημείο θέλει να γίνει το δικαστήριο και επίσης να κάνει σωρούς από πέτρες γύρω και από πάνω άχυρα και εκεί να βρίσκεται μια γυναίκα να τους σερβίρει ποτά ή καφέ και βάσει του νόμου 121 Α7 ΝΔ 1835* (ίσως εννοεί το άρθρο 7 του Νόμου Περί Ελληνικής ιθαγένειας του 1835: «Έκαστος ξένος ενήλικος δύναται να καθυποβάλη την περί πολιτογραφήσεως αίτησίν του εις την δημοτικήν Αρχήν του δήμου, εντός του οποίου επιθυμεί να κατοικήση», Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 20/1835, Εν Αθήναις 16/28 Μαΐου 1835, σ. 143) *αποκτά αυτομάτως δικαίωμα κατοχής ο οικοδεσπότης», γραπτή μαρτυρία, Πατσέας Δ., Γουριώτισσα. 19-6-1987*

[572] Άλλοι πληροφορητές αναφέρουν ότι ο τσέλιγκας συμβουλεύτηκε κάποιο δικηγόρο που του υπέδειξε να κατασκευάσει πέτρινο σπίτι. *«Τους λέει ο δικηγόρος: Αύριο έχουμε προσωρινά μέτρα. …, εάν τη συγκεκριμένη ημερομηνία εσείς μπορέσετε να έχετε σπίτι, τότε δεν πρόκειται να σας διώξουν. Όταν λέμε σπίτι, όχι καλύβες λέει, πέτρινο σπίτι. Είχαν συγκεντρώσει όλα τα υλικά και μέσα σ' ένα βράδυ, πριν καταλάβουν οι Προδρομίτες, είχαν κτίσει με λάσπη ένα δωμάτιο σπίτι πέντε επί πέντε, που είναι το μισό του σπιτιού που έχω εγώ σήμερα, …, και το σκέπασαν από πάνω με ταράτσες και με μάλλινες κουβέρτες από τραγόμαλλα και το σκέπασαν κι είχαν βάλει και στις πόρτες ταράτσες, που λέγαμε εμείς, δηλαδή ξύλα επενδυμένα με καλάμια. Τα 'χαν όλα φτιαγμένα έτοιμα από πριν και μέσα σε ένα βράδυ τα συναρμολόγησαν. Το μεσημέρι που ήρθε ο ειρηνοδίκης εκεί, για να γίνει το δικαστήριο, βρήκε σπίτι. Είχε βάλει τη νύφη του με μωρό παιδί μέσα. Μόλις είδαν έτσι οι δικαστικοί, σηκώθηκαν κι έφυγαν. Εδώ υπάρχει σπίτι, λένε, τι να διώξουμε. Δεν είναι πλέον σκηνίτες, είναι μόνιμοι κάτοικοι»,* Γεράσιμος Κατσαρός, γεν. 1952, Αγρίνιο, 2-7-2013.

[573] *«Μετά από ένα χρόνο έρχεται ειδοποίηση στους επτά της επιτροπής από τη βουλή και συγκεκριμένα στον Δημήτρη Τσώλη από τον Χαρ Τρικούπη, πως σύντομα θα τακτοποιηθεί το θέμα της αποκατάστασής τους από το δικαστήριο. Συμβούλεψε δε ιδιαίτερα τον Τσώλη ο Τρικούπης σε όποιο σημείο θέλει να γίνει το δικαστήριο και επίσης να κάνει σωρούς από πέτρες γύρω και από πάνω άχυρα και εκεί να βρίσκεται μια γυναίκα να τους σερβίρει ποτά ή καφέ»,* Πατσέας Λ., *Το ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα,* Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987, Αρχείο Νικολάου Κατσαρού

[574] *«Λοιπόν τι κάνει ου Κατσαρός. Μαζεύει μαστόρους κι φτιάχνει ένα σπιτάκι κι παίρνει μια γυναίκα λιχώνα μι μικρό, τόβαλι μέσα, ήρθι η πρωτοβάθμια επιτροπή, βρήκι του μουρό μέσα, δε βγαίνει, λέει, έμειναν ικεί. Κι έμεινι κι εγινι χουριό, σιγά σιγά έγινι χουριό»,* Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

Τελικά, η επιτροπή που επισκέφθηκε την περιοχή ενέκρινε την εγκατάστασή τους στο μέρος εκείνο και έτσι δημιουργήθηκε ο οικισμός της Γαλιτσάς-Γουριώτισσας[575].

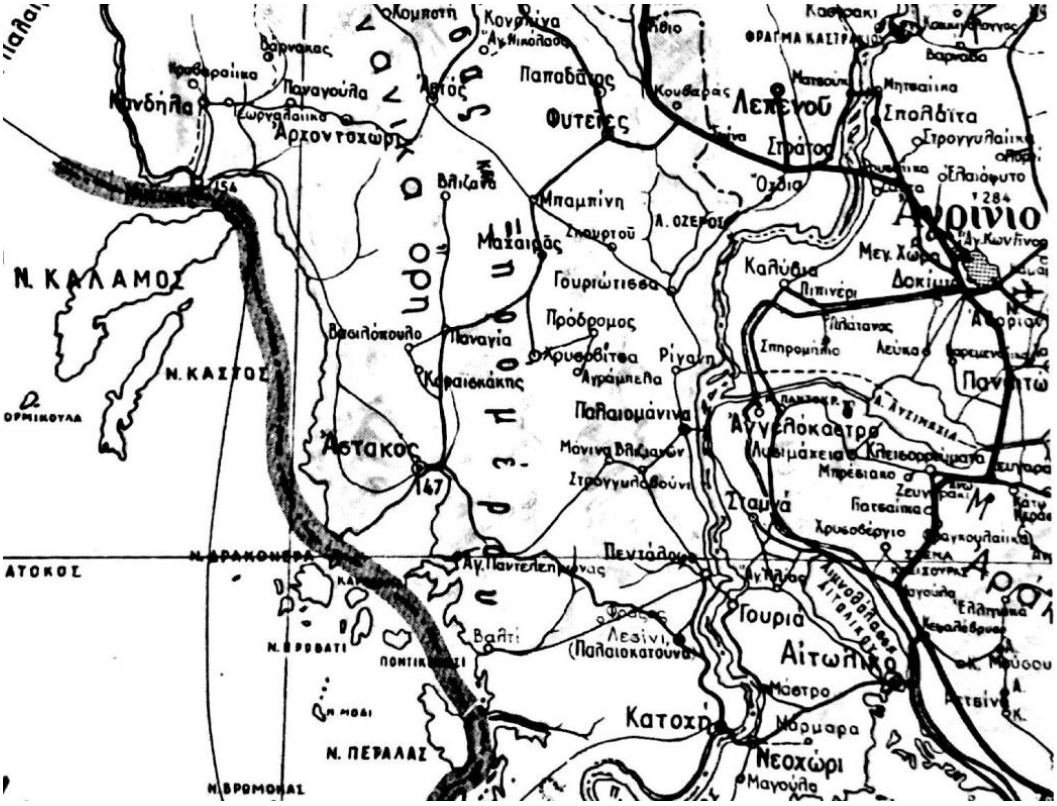

Εικόνα 12, Απόσπασμα χάρτη της περιοχής, όπου εμφανίζονται και τα βλάχικα χωριά[576]

Το πρώτο πέτρινο σπίτι στον μόνιμο οικισμό ήταν η οικία του τσέλιγκα Δημητρίου Κήτα Τσόλη-Κατσαρού, η οποία βρισκόταν σε περίοπτη και καλά οχυρωμένη θέση. Στη συνέχεια, γύρω του έκτισαν οι πιο έμπιστοι από τους σμίχτες του τσελιγκάτου και οι συγγενείς του τσέλιγκα δημιουργώντας με τις οικίες τους ένα προστατευτικό τείχος. Τα αμέσως επόμενα χρόνια χτίστηκε η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου[577], καθώς και τα πέτρινα σπίτια άλλων οικονομικά ισχυρών συνεταιρισμένων κτηνοτρόφων. Το χωριό ονομάστηκε αρχικά Γαλιτσά και αργότερα Γουριώτισσα, ανεπίσημα όμως ήταν γνωστό ως Κατσαρού[578] από το παρωνύμιο και στη συνέχεια επώνυμο του ιδρυτή του. Στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου

---

[575] *«Όμως την ημέρα αυτή, βάλανε, ανάψανε και φωτιά, τζάκι, βάλανε μπρίκι για καφέ. Ήρθε ο δικαστής λοιπόν –Α, λέει, εδώ, λέει, κατοικία κανονική, με φωτιά, με τζάκι, τα πάντα. Και πήραν την έγκριση που λες και κτίσαν το χωριό»,* Χρήστος Τέγας, γεν. 1930, Γουριώτισσα, 7-7-2013

[576] Το Ξηρόμερο στο δρόμο της ανάπτυξης, Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Ξηρομέρου, Αθήνα 1989.

[577] «*Αφού η πρωτοβάθμια επιτροπή τ᾽ς ιγκατέστησι μέσα να πούμι, άρχισαν κι έφκιασαν σπίτι. Έφκιασαν τ᾽ν ικκλησία πρώτα. Ήταν μικρή η εκκλησία. Ου Αη Δημήτρ᾽ς*», Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

[578] Ο Oberhummer, που επισκέφθηκε την Κατσαρού-Γουριώτισσα το 1885, αναφέρει ότι σε ελληνικό χάρτη της περιοχής του 19ου αιώνα αναφέρεται οικισμός με το όνομα «Καλύβια του Κατζαρού», Oberhummer Eugen, *ό.π.*, σ. 289.

Αστακηνών του 1865[579] αναφέρονται ως κάτοικοι στο χωριό Γαλιτσά Σκουρτούς εβδομήντα εννέα άρρενες εκλογείς, 78 ποιμένες και ένας ράπτης, μεταξύ των οποίων και ο τσέλιγκας Δημήτριος Τζόλης του Κήτα.

2.3 Αλλαγές στον τρόπο διάθεσης των βοσκήσιμων γαιών

Η εγκατάσταση των Βλάχων σε μόνιμους οικισμούς στην περιοχή της Ακαρνανίας ξεκίνησε στο τέλος της δεκαετίας του 1850 και ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του 1870. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία των απογραφών του πληθυσμού της περιοχής την παραπάνω περίοδο, καθώς παρουσιάζεται σημαντική αύξηση πληθυσμού στους Δήμους όπου ανήκαν τα βλάχικα χωριά[580]. Σαφή αναφορά σε όλα τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, Όχθια, Σωροβίγλη, Αγράμπελον, Γαλιτζά ή Γουργιώτισα, Μάνινα Βλυζανών, Στουρνάρι και Παλαιομάνινα, γίνεται στην απογραφή πληθυσμού του 1879[581].

Με την ψήφιση του Νόμου ΚΘ΄ του 1864[582] επήλθαν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο διάθεσης των βοσκήσιμων γαιών. Σύμφωνα με τον Νόμο αυτό, καταργήθηκε το Διάταγμα της 3/15 Δεκεμβρίου 1833 και οι κατασχεθείσες βοσκές επεστράφησαν στις κοινότητες από τις οποίες είχαν αφαιρεθεί. Ειδικότερα, *«οι κατά τους Νομούς Ακαρνανίας και Αιτωλίας, Φθιώτιδος και Φωκίδος, και τας επαρχίας Λεβαδίας και Θηβών Εθνικοί βοσκήσιμοι τόποι, παραχωρούνται εις την κατά παρέκλισην κατοχή των Δήμων, εν τη περιφερεία των οποίων κείνται. Θέλουσι δε ενοικιάζεσθαι διά δημοπρασίας προς όφελος αυτών και των οικείων Επαρχιών, κατά τους ορισμούς των επομένων άρθρων, καθόσον δεν είναι αναγκαίοι προς νομήν των ζώων εκάστης κοινότητος. ... Εις ουδεμίαν οικογένειαν επιτρέπεται να βόσκη ίδια ζώα εντός της παραχωρουμένης εις την κοινότητα περιφερείας πλείονα των 100 μικρών*[583] *και 10 μεγάλων»*[584]. Οι κοινοτικές

---

[579] ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

[580] 1. Δήμος Στράτου: 1861 1.810κατ., 1870 2024κατ., 1879 3.002κατ., 1889 3.036κατ., 2. Δήμος Αστακού: 1861 3.710κατ., 1870 4.008κατ., 1879 5.067κατ., 1889 5,266κατ., 3. Δήμος Οινιάδος: 1861 1.767κατ., 1870 2.328κατ., 1879 2752κατ., 1889 3.512κατ., Πηγή ΕΛΣΤΑΤ.

[581] Επαρχία Βάλτου, Δήμος Στράτου: Όχθια 250 κατ., Σωροβίγλη 360 κατ., Επαρχία Βονίτσης και Ξηρομέρου, Δήμος Αστακού: Αγράμπελον 188 κατ., Γαλιτζά ή Γουργιώτισα 376 κατ., Μάνινα Βλυζανών 163 κατ., Στουρνάρι 174 κατ., Δήμος Οινιάδος, Παλαιομάνινα 558 κατ., Πηγή ΕΛΣΤΑΤ.

[582] Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 8/1864, Εν Αθήναις, 18-2-1864, Νόμος ΚΘ΄, Περί βοσκησίμων γαιών, σσ. 33-35.

[583] Από το 1878, με τον νόμο ψμε΄, ο αριθμός των δωρεάν βοσκούντων ζώων ανά οικογένεια ορίστηκε σε 150 μικρά και 30 μεγάλα ζώα, Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19ο αιώνα Η περιφερειακή διάσταση,* Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2003, σ.79.

[584] Άρθρον 2, Νόμος ΚΘ΄/1864, ό.π., σ. 33-34.

εθνικές βοσκές μοιράζονταν στους κατοίκους των κοινοτήτων ανάλογα με τον αριθμό των ζώων από πενταμελή τοπική επιτροπή και το περίσσευμα των κοινοτικών βοσκών ενοικιαζόταν με δημοπρασία υπέρ του κοινοτικού ταμείου. Οι ενοικιαστές του περισσεύματος μπορούσαν να υπενοικιάσουν τις περιοχές αυτές σε νομάδες κτηνοτρόφους, αλλά οι υπενοικιαστές υποχρεούνταν να παρακαταθέσουν το συμφωνηθέν τίμημα στο Δημόσιο ταμείο. Με τον τρόπο αυτό επιχειρήθηκε ο έλεγχος της υπενοικίασης των βοσκοτόπων στους κτηνοτρόφους[585].

Κατά τον διαχωρισμό της εθνικής περιφέρειας Λεπενούς[586], για παράδειγμα, προσδιορίστηκε ως *«περίσευμα προς διάθεσιν κατά τας νομίμους διατάξεις τα υπό τας θέσεις Γεωργάντι και Πηγάδι βοσκήματα, χωρητικότητος πεντακοσίων περίπου προβάτων συνωρευόμενα ανατολικώς με δημόσιον δρόμον, δυτικώς με Σφίνα, αρκτικώς με Κισιατί και μεσημβρινώς με περιφέρειαν Μαχαλά του Δήμου Εχίνου».* Ακόμη, εντός της βοσκήσιμης περιφέρειας που χορηγήθηκε για τα ζώα των κατοίκων της Λεπενούς, διαχωρίστηκε *«ως περίσευμα προς διάθεσιν το βόσκημα Σπαθαράκι, συνορεύον ανατολικώς με τεμάχια Χρήστου Καφούρα, Δημητρούσια Μήχα Γιάγκου, Δημητρίου Πάγκιου κλπ, δυτικώς με τεμάχια Αυδέικα, αρκτικώς με όχτον και μεσημβρινώς με δημόσιον δρόμον. Το λειβάδιον τούτο θέλει διατεθή κατά τας νομίμους διατάξεις»* [587].

Οι Βλάχοι αρχιποιμένες, που παραχείμαζαν την εποχή εκείνη στην περιοχή του Ξηρόμερου και δεν κατάφεραν να εγκατασταθούν μόνιμα σε κάποια κοινότητα, καθώς υπήρξαν ισχυρές αντιδράσεις από τους αυτόχθονες κατοίκους της περιοχής, βρέθηκαν σε πολύ δύσκολη θέση. Η εξασφάλιση χειμερινών βοσκών γινόταν ολοένα και πιο δύσκολη υπόθεση γι' αυτούς, καθώς δεν δικαιούνταν δωρεάν παραχώρηση χειμερινών βοσκών και τα διαθέσιμα ως πλεόνασμα χειμερινά λιβάδια ήταν σχετικά λίγα, ενώ θα έπρεπε να πληρώσουν γι' αυτά το ανάλογο τίμημα είτε στη δημοπρασία, είτε στους ενοικιαστές του περισσεύματος των κοινοτικών βοσκών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η επιβίωση και η συνοχή του τσελιγκάτου τους αντιμετώπισε ανυπέρβλητες δυσκολίες. Κάποιοι από τους συνεταιρισμένους κτηνοτρόφους τους μετακινήθηκαν σε άλλα τσελιγκάτα που είχαν εξασφαλίσει μόνιμη εγκατάσταση και επάρκεια χειμερινών βοσκών. Στο τέλος και οι ίδιοι ενσωματώθηκαν στα τσελιγκάτα αυτά. Από τη στάνη του Δήμου Πατσέα, για παράδειγμα, που παραχείμαζε στην Παπαδάτου Ξηρομέρου, οι

[585] Νόμος ΚΘ΄/1864, ό.π., σ. 34-35. Βλ, επίσης, Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *ό.π.*, σ.79.
[586] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, 8-5-1878.
[587] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, 8-5-1878.

Πατσέας, Γκάμπος και Τίτης[588] μετακινήθηκαν στο Σοροβίγλι, οι Κορτέσης και Ναούμης[589] μετακινήθηκαν στην Παλαιομάνινα, κ.ο.κ.. Ακόμη, ο αρχιποιμένας Πατσέας[590] μετακινήθηκε από την Παπαδάτο στη Γουριώτισσα.

2.4 Ζητήματα σχέσεων εξουσίας και εξάρτησης

Οι αρχιποιμένες/τσελιγκάδες που εξασφάλιζαν χειμερινές βοσκές και παράλληλα κατάφεραν τη μόνιμη εγκατάσταση του τσελιγκάτου τους στους χειμερινούς βοσκότοπους της Ακαρνανίας ισχυροποιήθηκαν. Συσπείρωσαν γύρω τους και άλλους ποιμένες, οι οικισμοί μεγάλωσαν, ενώ οι ίδιοι έγιναν παντοδύναμοι εξουσιαστές των μελών του τσελιγκάτου. Σύμφωνα και με προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα[591], οι σχέσεις του τσέλιγκα με τους κτηνοτρόφους που συμμετείχαν στη στάνη του, είτε ως απλοί τσομπάνηδες είτε ως σμίχτες, ήταν τις περισσότερες φορές σχέσεις εκμετάλλευσης και καταπίεσης από την πλευρά του τσέλιγκα[592]. Οι περισσότεροι φοβούνταν τον τσέλιγκα, που είχε λόγο για τα πάντα στη ζωή τους, ακόμη και για το ποιος θα παντρευτεί ποια[593]. Ηλικιωμένος πληροφορητής από τα Όχθια μιλούσε χαμηλόφωνα, σχεδόν ψιθυριστά, όταν ανέφερε το όνομα του τσέλιγκα και τις πράξεις του κι ας έχουν περάσει περισσότερα από εκατό χρόνια από τότε που αυτά συνέβησαν.

---

[588] Οι Πατζέας, Γκάμπος, Τίτης το 1839 και 1840 διέμεναν στη στάνη του Πατσέα στην περιφέρεια του χωριού Παπαδάτου (ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 272, 337/1839 και 511/1840), ενώ εμφανίζονται αργότερα στο Μητρώο Αρρένων Στράτου με πρώτη αναφορά στους: Πατσέα Αναστάσιο του Γεωργίου, Γκάμπο Λάμπρο του Ιωάννη, Τίτη Ιωάννη του Δημητρίου.

[589] Οι Κορτέσης και Ναούμης το 1839, 1840 και 1841 διέμεναν στη στάνη του Πατσέα στην περιφέρεια του χωριού Παπαδάτου (ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 346/1839, 472/1840 και 714, 722 & 744/1841), δεν αναφέρονται στον εκλογικό κατάλογο του χωριού Παλαιομάνινας 1865 (ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3, προβ. 415-416), ενώ εμφανίζονται στο Μητρώο Αρρένων Παλαιομάνινας με πρώτη αναφορά στους: Κορτέση Φώτιο του Δημητρίου, Ναούμη Στέργιο του Λάμπρου.

[590] Σύμφωνα με τον πληροφορητή Φώτη Πατσέα, γεν. το 1931, Γουριώτισσα, 4-3-2012. Πρώτη αναφορά στο επώνυμο Πατσέας στο Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας: Πατσέας Δημήτριος του Σπυρίδωνα, έτος γέννησης 1855.

[591] Πολλοί πληροφορητές αναφέρουν ότι ο τσέλιγκας εκμεταλλευόταν τους σμίχτες και τους τσομπάνηδες.

[592] Βλ. Νιτσιάκος, *ό.π.,* σ. 67.

[593] *«Ο χώρος επιρροής όμως του τσέλιγκα δεν περιοριζόταν στη σφαίρα της παραγωγής μόνο αλλά επεκτεινόταν σ' ολόκληρη την κοινωνική ζωή των συνεργαζομένων κτηνοτρόφων και των οικογενειών τους»,* Νιτσιάκος, *ό.π.,* σ. 66. Ενδεικτικά πληροφορητής από τη Γουριώτισσα αναφέρει τα εξής: *«Ο Κατσαρός είχε πολλούς μαζί του. Είχε πάρα πολλούς γιατί είχε μεγάλα κοπάδια και είχε πολλούς πιστικούς εκεί πέρα και τα βοσκάγανε. Έχω ακούσει ιστορίες ότι δοκίμαζε μέχρι και τις γυναίκες που θα έδινε στους ανθρώπους του. Έχω ακούσει ότι έχει σκοτώσει και μία γυναίκα, η οποία της λέει: «θα πάρεις αυτόν» και λέει: «Όχι». Όχι; είπε. Βγάζει το πιστόλι και μπαμ, τη σκότωσε. Αυτά συζητιόνταν μέχρι τώρα τελευταία».*

Στα τσελιγκάτα της Ακαρνανίας η κατάσταση ήταν παρόμοια με εκείνη σε άλλα τσελιγκάτα, όπως την περιγράφει ο Νιτσιάκος: *«Στην πραγματικότητα το τσελιγκάτο ήταν ένας εκμεταλλευτικός κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός βασισμένος σε πελατειακές σχέσεις, όπου πλούσιοι κτηνοτρόφοι χρησιμοποιούσαν την οικονομικά πλεονεκτική θέση τους για να χειραγωγούν κοινωνικά και πολιτικά ολόκληρες ομάδες από φτωχές οικογένειες, εμπεδώνοντας έτσι την κυριαρχία τους σε ολόκληρες κοινότητες και προωθώντας τους προσωπικούς τους σκοπούς. Εξαιρέσεις μπορεί να υπήρχαν πιθανώς, οφειλόμενες κυρίως στην παρουσία συγγενειακών δεσμών ανάμεσα σε συμβαλλόμενα μέλη, οι οποίες μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αποτρεπτικοί παράγοντες απέναντι στην εσωτερική εκμετάλλευση, τουλάχιστον σ' εκείνη που είχε τη μορφή της άμεσης εξαπάτησης ή κλεψιάς. Το τσελιγκάτο όμως συχνά έτεμνε τα σύνορα της συγγένειας»*[594].

Οι τσελιγκάδες Γιάγκας, Κουτσομπίνας, Κατσαρός, Πάγγιος, Νταγιάντας, Παππάς και Νούσας μετά τη μόνιμη εγκατάσταση έγιναν ακόμη πιο ισχυροί, καθώς είχαν εξασφαλίσει επάρκεια χειμερινών βοσκήσιμων γαιών από τις κοινοτικές εθνικές βοσκές αλλά και από την επένδυση μέρους των κερδών τους στην αγορά γης. Στα χρόνια που ακολούθησαν ο τσέλιγκας στις περισσότερες περιπτώσεις έγινε μεγαλογαιοκτήμονας και κάτοχος όλων των πόρων. Στη Γουριώτισσα ακόμη και σήμερα στα καφενεία του χωριού, όταν γίνεται λόγος για τον ιδρυτή του οικισμού, τον Κατσαρό, κάποιος θα αναφέρει την παροιμιακή φράση «πέτρα, χώμα και κλαρί, όλα του Κατσαρού είναι», μια πρόταση που αποτυπώνει με τον καλύτερο τρόπο την παντοδυναμία του τσέλιγκα[595]. Για τον τσέλιγκα Γιάγκα αναφέρουν ότι *«αυτός είχε δυο χιλιάδες στρέμματα, οι άλλοι δεν είχαν ψωμί να φάνε»*[596] και πως *«δεν άφηνε τον κόσμο να βάλουν μία πατάτα στον κήπο τους»*[597]. Ο τσέλιγκας και ιδρυτής του οικισμού, σύμφωνα με όσα αναφέρουν Ριμένοι πληροφορητές, έλεγχε τα πάντα στο τσελιγκάτο και όριζε ποιος θα βοσκήσει πού, αν θα καλλιεργήσει και τι, ακόμη και πώς θα διαχειριστεί η κάθε οικογένεια την περιουσία της και τα μέσα που διέθετε[598]. Επίσης,

---

[594] Νιτσιάκος, *ό.π.*, σ. 67.

[595] «Ο Κατσαρός *όλη την υφήλιο τ'ν έκανε ό,τι ήθελε. Το τσελιγκάτο ήτανε τώρα, χειρότερο ακόμα*», Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

[596] Στέργιος Μπέκος, Στράτος, 27-12-2015.

[597] Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 4-1-2015.

[598] Ενδεικτικά, *«Μέχρι το σημείο που, ήταν κατά διαόλου βέβαια, όταν πήγαιναν, που λες, σωνόταν τ' αλεύρι για να φάμε. –Όρε Μπελόκα* (παρωνύμιο του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού), *πηγαίναν στο σπίτι. –Ε, ρε, τι θέλετε; -Μωρέ, σώθ'κε τ' αλεύρι, τι να κάνουμε; -Α, να φορτώστε ένα μουλάρι, να πάτε ν' αλέστε, λοιπόν, και να φάτε. … Μέχρι αυτού του σημείου τον λογάριαζαν. Ό,τι έλεγε αυτός»,* Χρήστος Τέγας, *ό.π.*

μοίραζε την περιοχή όπως ήθελε αυτός δίνοντας μερίδια στους δικούς του ανθρώπους[599].

Σχεδόν κανείς δεν τολμούσε να αμφισβητήσει την εξουσία και τις αποφάσεις του τσέλιγκα. Στη συλλογική μνήμη των Ριμένων της Γουριώτισσας υπάρχουν αναφορές ότι κάποιοι από τους σμίχτες που αντέδρασαν απέναντι στη δύναμη και την εξουσία του τσέλιγκα είτε είχαν άσχημο τέλος, είτε τιμωρήθηκαν δικαστικά και κατέληξαν στη φυλακή. Ενδεικτικά αναφέρονται δύο τέτοιες περιπτώσεις. Ο Γιώργος Καραλής, απόγονος του τσέλιγκα Κώστα Καραλή που παραχείμαζε τη δεκαετία του 1840 στην Παπαδάτο Ξηρομέρου, είχε άλογα και τα έβοσκε σε μια περιοχή στα νοτιοανατολικά του κάμπου της Γαλιτσάς. Την περιοχή αυτή διεκδικούσαν και άνθρωποι του περιβάλλοντος του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού. Προσπάθησαν να τον απομακρύνουν από την περιοχή με διάφορους τρόπους, αλλά ο ίδιος δεν έφευγε από την έκταση αυτή. Τελικά βρέθηκε νεκρός από εγκληματική ενέργεια χωρίς να μπορεί να αποδειχθεί ποιος τον σκότωσε. *«Ο Γιωργάκης ο Καραλής ήτανε πολύ γερός. Είχε σωματική δύναμη και ήταν ελεύθερο πνεύμα. Δεν ήταν υποτακτικός του Κατσαρού. Ήτανε αυτόνομος. Λόγω του ότι ήτανε γερός δεν έσκυβε το κεφάλι. Είχε μια μεγάλη έκταση εκεί πέρα προς τη Ρίγανη και προς τους Αλεξακαίους, είχε και τα άλογα εκεί και ήταν εμπόδιο για τους άλλους που ήτανε εδώ. Και βάλαν κάποιον και τον σκότωσε. Ήταν εμπόδιο γιατί δεν έσκυβε το κεφάλι. Τον σκότωσαν και του πήραν και τα χωράφια»*[600].

«Μόνον ο πατέρας τ'ς μάνας μ', ο Χρήστος Μπίκας, ήφιρι αντίσταση στον Κατσαρό. Αυτός είχι εφτακόσια πρόβατα κι είχι τα πρόβατα εδώ στα Κίτα Τσώλια , που λέμε. Όλο αυτό τούχε αυτός. Πάει ο Κατσαρός και βάζει έναν Αποδρομίτη (κάτοικο Προδρόμου) κι έκανε χωράφι. Έρχεται αυτός μι τα πρόβατα, τον βρίσκει ικεί, τον πλακώνει στο ξύλο. Λοιπόν, φουνάζει ου Κατσαρός απουκεί, τίπουτις αυτός. Κάν'νι δικαστήριου κι γίνουνταν ιδώ. Δεν ήβρισκι μάρτυρα για να βάλει ου Κατσαρός, γιατί τον φουβόνταν τον παππού μου. Φουβόνταν απ' τουν Σίταρη, Σίταρη τον φώναζαν, παραγκώμι, αλλά Χρήστα τον λέγανε, το πραγματικό τ' όνομα ήταν Χρήστας, τι είχι απάν', ο Θιός κι αυτός ξέρει. Μόλις τον ίβλιπις, κάπως αισθάνουσαν. Λοιπόν, γένουνταν

[599] *«Ο Κατσαρός έδωνε όσο ήθελε αυτός. […] Αφού κυριάρχησι κι πήρι τα ηνία στα χέρια τ' κι τ' ασφάλισι όλα, άφ'σι τον Πελεκάνο, εκατό στρέμματα, εκατόν πενήντα, παραπάν' δε θα νάνι, σ' λέει, στου διάολο να πάει, αφού (…) όλη την υφήλιο τ'ν έκανε ό,τι ήθελε. Το τσελιγκάτο ήτανε, και τώρα, χειρότερο ακόμα»,* Ντίνος Στέπας, 25-3-2012, *««Λένε ακόμη πως από τη στάνη του Κατσαρού οι στενοί άνθρωποι ήταν Κωστικαίοι, Παρτσικαίοι, Τεγαίοι γι' αυτό τους τοποθέτησαν στα καλύτερα χωράφια», Πατσέας Λ., Το ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα,* Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987, Αρχείο Νικολάου Κατσαρού.

[600] Πληροφορητής από τη Γουριώτισσα.

του δικαστήριου στην ικκλησία, τότε. Ποιον έχει μάρτυρα; του χουριό όλο, ποιον έχει, ποιος μπήκι μάρτυρας; Του 'πε του Σιούλα Φαρμάκη να μπει, πωω, μας καθάρ'σι, λέει ου Σιούλας. Τ' λένε του Φαρμάκη. Δε μπαίνω, κουτάμε απ' του Σίταρη, θα μας σκουτώσει. Λοιπόν, καταφέρνει κι βάζει τον αδιρφό τ', τώρα. -Κωνσταντίνος Μπίκας, μάρτυρας υπερασπίσεως, λέει. Κωνσταντίνος Μπίκας; –Παρών, λέει αυτός. –Τι τον έχεις αυτόν (Τον τσέλιγκα Κατσαρό); λέει. –Τον έχω μπάρμπα, αλλά μακριά συγγένειο, λέει. –Αυτόν τι τουν έχεις; -Αδερφό. Τι να ξέρω, λέει, πέτρα, χώμα κι κλαρί, όλα τ' Κατσαρού είνι. […] Πού του 'βρε ο Κατσαρός, λέει. Εγώ το 'χω τόσα χρόνια, λέει. Γεννάει η μάνα τ' Κατσαρού; Άμα γεννάει τ' Κατσαρού η μάνα κι η δ΄κή μ' η μάνα του γέννησι, λέει. Χυμάει, μόλις είπι, πέτρα, χώμα… -Ουρίστι, λέει ου δικηγόρους τ' Κατσαρού, δε σιβάσ'κι ολόκληρο δικαστήριο, λέει, όχι να σεβαστεί το κτήμα τ' Κατσαρού; Τον έβαλι τρεις μήνους φυλακή. Είχι κι συγγένειου, να πούμι, αλλά μακριά. Έβαλι τ'ς Προδρομίτες αυτός, το 'σπειρι. Πάει, τουν έβγαλι. Ό,τ' ήθιλι, έκανι. Τον έβγαλι, έρχιτι ιδώ, τα βρίσκει τα σ'τάρια τόσο. Αμπουλάει τα πρόβατα, νααα. Πλάκουσαν Γιάγκας, Πάγγιους, Κουτσιουμπίνας, δεν κάνει, δεν κάνει, γιατί η γυναίκα τ' ήταν απ' του Γιάγκα την οικουγένεια. Λοιπόν, κι έμεινι «Πέτρα, χώμα κι κλαρί, όλα τ' Κατσαρού»[601].

Η δύναμη των πανίσχυρων τσελιγκάδων γίνεται εκτός των άλλων εμφανής και στην οικιστική οργάνωση του χώρου. Ο τσέλιγκας καθόρισε ποιος θα εγκατασταθεί πού, αφού ο χώρος όπου έγινε η μόνιμη εγκατάσταση, καθώς και η γύρω βοσκήσιμη περιοχή του ανήκε ή τουλάχιστον σχεδόν κανείς από τα μέλη του τσελιγκάτου δεν τολμούσε να αμφισβητήσει ότι η περιοχή αυτή βρισκόταν υπό την κατοχή του. Στο καλύτερο σημείο του οικισμού, με την καλύτερη θέα, τον καλύτερο προσανατολισμό, χτίστηκε το σπίτι του τσέλιγκα. Γύρω από το σπίτι του τσέλιγκα έχτισαν οι συγγενείς του και οι άνθρωποι της εμπιστοσύνης του. Στους ανθρώπους αυτούς ο τσέλιγκας παραχωρούσε και μερίδια γης. Οι οικονομικά ασθενέστεροι ποιμένες και όσοι δεν είχαν τις καλύτερες σχέσεις με τον τσέλιγκα διέμεναν σε πρόχειρα καταλύματα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1890, τις περισσότερες φορές στην άκρη του οικισμού. Στη Γουριώτισσα όσοι για κάποιο λόγο είχαν έρθει σε ρήξη με τον τσέλιγκα και είχαν πέσει σε δυσμένεια εγκαταστάθηκαν στην άκρη του χωριού και σε περιοχή χωρίς ιδιαίτερα καλό προσανατολισμό. Η συνοικία αυτή αρχικά ονομαζόταν Κάτω γειτονιά. Την

[601] Ντίνος Στέπας, ό.π.

συνοικία αυτή πολύ αργότερα οι ίδιοι οι κάτοικοί της ειρωνικά την αποκαλούσαν Σαρακίνα[602], επηρεασμένοι από το σήριαλ «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται».

Ενδεικτικό της παντοδυναμίας του τσέλιγκα, τριάντα χρόνια μετά την ίδρυση του μόνιμου οικισμού, είναι το συμφωνητικό 41/1893[603], το οποίο συντάχθηκε *«εν τω χωρίω Γαλιτσά ή Γουργιώτισα του Δήμου Αστακού και εν τη ενταύθα οικία του Χρήστου Κατσαρού»* μεταξύ του αρχιποιμένα Χρήστου Κατσαρού και όλων των κατοίκων του χωριού[604], ποιμένων στο επάγγελμα, σύμφωνα με το οποίο *«απαγορεύουν εις εαυτούς και εις τα μέλη της οικογενείας των τα μη συμβληθέντα και εις πάντα άλλον κάτοικον μη συμβληθέντα ως και εις πάντα άλλον μη κάτοικον να μετέλθη το επάγγελμα του μικροεμπόρου ή μεταπράτου είτε εν ιδίω ονόματι είτε ως εντολοδόχος, είτε υπό πάσαν άλλην ιδιότητα, υποχρεούμενος ο παραβάτης των συμφωνιών τούτων να πληρώσει λόγω ποινικής ρήτρας, υπέρ κοινοφελών έργων της κοινότητος ταύτης δραχμάς πεντακοσίας, καταβαλλομένας προς τον συμβαλλόμενον Χρήστον Κατσαρόν, δυνάμενον να εισπράττει τα ποσά ταύτα και δικαστικώς. Εν τη δε περιπτώσει τρίτον πρόσωπον μη οικείον εις την κοινότητα του χωρίου των τούτου θελήσει να μετέλθη εν αυτώ τοιούτον επάγγελμα, υποχρεούνται οι συμβαλλόμενοι να μην παρέχουν αυτώ τα μέσα της εξασκήσεως του επαγγέλματος ήτοι κατοικίαν και λοιπά επί της αυτής εν ανωτέρω ποινική ρήτρα. Επιτρέπεται δε εις τον αρχιποιμένα Χρήστον Κατσαρόν εν περιπτώσει καθ' ην αυθαιρέτως πρόσωπόν τι οιονδήποτε είτε εκ των μελών είτε ξένον θελήσει να μετέλθη το*

---

[602] Ακολουθούν δύο σχετικές μαρτυρίες: *«Ο παππούλης μου δεν τα είχε καλά με αυτούς εδώ. […] Τη γειτονιά που έμενε ο πατέρας μου την έλεγαν Κάτω γειτονιά. Τώρα τελευταία την έλεγαν και Σαρακίνα. Αυτό είναι πρόσφατο. Όταν είχε το έργο «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», κι επειδής εκεί πέρα ήμασταν λίγο, πώς να στο πω, οι πιο φτωχοί έτσι ας το πούμε του χωριού και το κάτω μέρος του χωριού, το βάφτισαν Σαρακίνα. Αυτό είναι πολύ πρόσφατο. Ήταν ένας εδώ, Δημήτριος Πατσέας, αυτός έβγαζε συνέχεια παρατσούκλια. Αυτός λέει: Ε, τι θέλετε εσείς απ' τ' Σαρακίνα; Κι έμεινε Σαρακίνα»*, Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021. *«-Εδώ την Κάτω γειτονιά την έλεγαν και Σαρακίνα; -Όχι μωρέ, αυτό το είχε βγάλει ένας εδώ, είχε χωρίσει το χωριό. Αλλού Σαρακίνα, αλλού Λυκόβρυση, αλλού Κοκκινόχωμα. Αυτό έγινε τώρα τελευταία, έχει πεθάνει αυτός. Ο Πατσέας ήτανε. Η Λυκόβρυση ήταν το χωριό στην πλατεία και οι άλλοι κάτω ήταν η Σαρακίνα, εδώ που είναι το γήπεδο δεξιά πέρα στην άκρη του χωριού»*, Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021.

[603] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 41/4-2-1893.

[604] *«Χρήστος Κατσαρός αρχιποιμήν, Σωτήριος Κωστίκος, Γρηγόριος Γιούργας, Δημήτριος Τσιλίκης, Μήχας Μάρας, Αλέξης Ραύτης, Γεώργιος Ράπος, Νικόλαος Κ. Λίλης, Σπύρος Φ. Τάσης, Βασίλειος Σαπέρας, Κώστας Στέπας, Νικόλαος Γ. Στέπας, Κώστας Καραλής, Γεώργιος Μαρούσος, Απόστολος Τσούτσας, Ιωάννης Μπίκας, Ανδρέας Γίτσας, Στέργιος Τσούτσας, Τέγας Θεσαλιώτης, Νικόλαος Κώστας, Δημήτριος Πέτρας, Δημήτριος Λώνας, Κωσταντής Μπιντάκος, Χρήστος Καραμάνης, Γρηγόριος Γκότας, Γεώργιος Ζερκανιώτης, Ευστάθιος Πατσέας, Αθανάσιος Ζερκανιώτης, Βασίλειος Μήλας, Λεωνίδας Μήλας, Φώτης Πουλάτος, Δημήτριος Τέζας, Ιωάννης Τέλιος, Ευαγγελής Κιμπούκης, Αθανάσιος Σούτης, Απόστολος Κολάρας, Βασ. Κολάρας, Αποστόλης Τάσης, Δημήτριος Πατσέας, Χρήστος Μήλας, Γεώργιος Καραΐσκος, Ιωάννης Καραΐσκος, Νικόλαος Ζόγας, Κωσταντίνος Σπύρος, Σπύρος Μαρούσος, Ιωάννης Τσιλίκης, Αθανάσιος Μάρας, Ιωάννης Πέτρας, Φώτης Θώμος, Κωσταντίνος Γ. Τσόλης, Νικόλαος Γ. Τάσης, Αθανάσιος Τσόλης, ποιμένες άπαντες και κάτοικοι ενταύθα, αποτελούντες δε την κοινότητα του χωρίου τούτου»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 41/4-2-1893.

επάγγελμα τούτο να λαμβάνη τα κατάλληλα νόμιμα μέτρα προς απαγόρευσιν. Επιτρέπεται επίσης αυτώ τω Χρήστω Κατσαρώ οτιδήποτε κρίνει αναγκαίον την σύστασιν τοιούτου παντοπωλείου εν τω χωρίω τούτω να παρέχει εγγράφως την άδειαν ταύτην εις ένα ή πολλούς είτε επ' ορισμένω χρόνω είτε επ' αορίστω». Οι περισσότεροι από τους παραπάνω κατοίκους του χωριού, με εξαίρεση μόνο πέντε από αυτούς, δήλωσαν άγνοια γραμμάτων.

Οι λόγοι για την επιβολή της συμφωνίας αυτής, σύμφωνα με το παραπάνω αρχείο[605] ήταν οι εξής: *«παρατηρείται από τινος, ότι εν τη κοινώτητι του χωρίου τούτου, πλείστοι όσοι εκ των κατοίκων τούτων, παραγνωρίζοντες την πραγματικήν οικονομικήν κατάστασίν των, εγκαταλίπουσι τας οικιακάς των εργασίας, οίτινες προφανώς αποδίδωσιν αυτοίς σχετικώς με την κοινοτικήν κατάστασίν των τα προς το ζην απαιτούμενα και παρασκευάζουσι διά το προϊόν της εργασίας των τούτης το μέλλον της οικογενείας των, επιδίδονται εις το επάγγελμα του μικροεμπόρου και μεταπράτου, όπερ ως εκ του πληθυσμού του αποτελούντος την Κοινότητα ουδέν άξιον λόγου δύνανται να απολαύσωσι, εντεύθεν δε πλην των παραγομένων κακών αποτελεσμάτων γεννώνται έριδες και σκάνδαλα εκ της επερχομένης αμίλλης μεταξύ των επιδιδομένων εις το επάγγελμα τούτο».* Επειδή *«τα επαγγέλματα ταύτα του μικροεμπόρου και μεταπράτου παρέχωσι και εις λοιπούς κατοίκους τα μέσα της διαφθοράς και εξαχρειώσεως ήτοι την οινοποσίαν και χαρτοπαιξίαν»* και *«θέλοντες δε να προλάβωσι τα επικειμένας ταύτας κακάς συνεπείας και να εξακολουθήσωσι τον προπατορικόν αυτόν βίον και τας αρχαίας παραδόσεις του νομαδικού βίου των»,* ο τσέλιγκας έπεισε ή μάλλον ανάγκασε τους κατοίκους να μην ασχολείται κανείς από αυτούς με το εμπόριο κι αν στο μέλλον ο τσέλιγκας κρίνει αναγκαία τη σύσταση παντοπωλείου στο χωριό, μόνο αυτός να έχει τη δυνατότητα να παρέχει εγγράφως σχετική άδεια και για όσο χρόνο χρειαστεί.

Ο τσέλιγκας, όπως προαναφέρθηκε, ήταν κυρίαρχος του σχηματισμού από οικονομική άποψη, αλλά και προστάτης του σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Κάτω από την εξουσία του οι υποτακτικοί του απολάμβαναν οικονομική ασφάλεια, καθώς τους εξασφάλιζε τα μέσα επιβίωσής τους. Τους παρείχε επίσης κοινωνική και πολιτική προστασία χάρη στη δύναμη και στην επιρροή του, που ξεπερνούσε το όρια της τοπικότητας, μέσω των εξωτερικών του διασυνδέσεων με ισχυρούς ιδιώτες ή παράγοντες του κράτους[606]. Οι τσελιγκάδες της Ακαρνανίας είχαν αναπτύξει

[605] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 41/4-2-1893.
[606] Νιτσιάκος, *ό.π.,* σ. 68.

πελατειακές σχέσεις με κρατικούς λειτουργούς ή πολιτικούς της εποχής, όπως για παράδειγμα με τον Χαρίλαο Τρικούπη[607], στην προσπάθειά τους να επηρεάσουν προς όφελός τους αποφάσεις που τους αφορούσαν. Για την ενίσχυση των σχέσεων αυτών χρησιμοποιήθηκε και η κουμπαριά[608]. Οι πολιτικοί τούς βοήθησαν στην προσπάθειά τους για μόνιμη εγκατάσταση και οι αρχιποιμένες τούς εξασφάλιζαν πολιτική στήριξη στις εκλογές, καθώς έλεγχαν απόλυτα τα μέλη του τσελιγκάτου τους[609].

Ο τσέλιγκας, εκτός από την οικονομική ασφάλεια που παρείχε στους κτηνοτρόφους της στάνης του, τους παρείχε και οικονομικές διευκολύνσεις. Από συμβολαιογραφικές πράξεις του 19ου αιώνα αποδεικνύεται ότι ο τσέλιγκας δάνειζε τα μέλη του τσελιγκάτου του όταν ανέκυπτε ανάγκη, ενώ άλλες φορές έμπαινε ο ίδιος εγγυητής για μέλη της στάνης του κατά τον δανεισμό τους από τρίτους (εμπόρους ή άλλους). Ενδεικτικά αναφέρω δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: α) *«Ο Νικόλαος Δ. Νούσας, αρχηποιμήν, κάτοικος του χωρίου Χρυσοβίτσης, έδωκε λόγω δανείων προς τον Αλέξιον Ζίκαν, ποιμένα, κάτοικο Χρυσοβίτσης, δρχ. 453. Ο Αλέξιος Ζίκας ωμολόγησεν ότι έλαβεν τας ειρημένας δραχμάς, και υπόσχεται να τας επιστρέψει την 1η-10-1870 ατόκως, και εν υπερημερία με τόκον 12% ετησίως μέχρι αποπληρωμής»*[610] *και β) «Ο Σπυρίδων Κλωζορής, έμπορος, κάτοικος Αστακού, δάνεισε τον Νικόλαον Ευαγγέλην Μπιτάκον, ποιμένα, κάτοικο Χρυσοβίτσης, δρχ. 495. Ο Νικόλαος Ευαγγέλη Μπιτάκος ωμολόγησεν ότι έλαβεν τας ειρημένας δραχμάς, και υπόσχεται να τας επιστρέψει προς τον δανειστήν του την 1η-8-1870 ατόκως, και εν υπερημερία με τόκον 12% ετησίως μέχρι αποπληρωμής. Ο Στέφος Νούσας, αρχιποιμήν, κάτοικος Χρυσοβίτσης, εγγυάται διά τον οφειλέτην Νικόλαον Ευαγγέλην Μπιτάκον, και εις πάσαν έλλειψιν αυτού υπόσχεται ούτος να πληρώσει τας ειρημένας δραχμάς προς τον διαληφθέντα πιστωτήν άμα τη λήξει της πληρωμής»*[611].

Το διάστημα της μόνιμης εγκατάστασης, δεκαετίες του 1860 και 1870, κάποιοι αρχιποιμένες συνέχισαν να μετατρέπουν ένα μέρος από τα κέρδη τους ή από το

---

[607] *«Μετά με τις γνωριμίες που 'χε ο παππούς μου στην Αθήνα με Τρικούπηδες και τ'ς πολιτικούς όλους»,* Νίκος Κατσαρός, Αγρίνιο, 8-7-2013. *«Ο Κατσαρός, τώρα, ήτανε κυβερνήτ'ς. Είχε τον Τρικούπη, επί Τρικούπη να γίνονταν αυτά τώρα»,* Ντίνος Στέπας, 25-3-2012. *«Ο παππούς έχοντας γνωριμίες και σχέσεις, είχε κάνει κουμπαριά τότε, είχε βάλει τον Τρικούπη και του βάφτισε το ένα το παιδί, γι' αυτό και έχουμε το όνομα μέσα στην οικογένεια Χαρίλαος, δεν υπήρχε το όνομα Χαρίλαος. Για να πιάσει πολιτικό μέσον, έβαλε τον Τρικούπη και του βάφτισε το παιδί»,* Γεράσιμος Κατσαρός, Αγρίνιο, 2-7-2013.

[608] Περισσότερα για την κουμπαριά και τις πελατειακές σχέσεις Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Μηχανισμοί «εναλλακτικών κοινωνικών δομών»: Κουμπαριά και πελατειακές σχέσεις στην αγροτική Ελλάδα» στο Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σσ. 111-121.

[609] *«Εδώ θα ψηφίσουμε, έλεε ο τσέλιγγας, εδώ ψήφιζαν, εκεί, εκεί»,* Λουκόπουλος Δημήτριος, *ό.π.,* σ. 133

[610] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 119/18-5-1870.

[611] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 49/21-2-1870.

πλεόνασμα του ζωικού πλούτου σε έγγεια ιδιοκτησία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι στράφηκαν και στην καλλιέργεια γης. Τις ιδιοκτησίες αυτές χρησιμοποιούσαν κυρίως για τις ανάγκες των κοπαδιών τους ως βοσκοτόπια. Ενδεικτικά αναφέρω δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: α) *«Ο Θωμάς Χολής, αστυνομικός, κάτοικος Βασιλόπουλου, πωλεί έναν αγρό εις θέσιν Φρίγανα Χρυσοβίτσας και Προδρόμου δώδεκα στρεμμάτων στον Λάμπρο Νταγιάντα, αρχιποιμένα, κάτοικο Αγραμπέλου, έναντι τιμήματος 300 δραχμών»*[612] *και β) «Οι αδελφοί Τζογάνη, γεωργοί, κάτοικοι Σκουρτούς πωλούν στον Δημήτριο Κήτα Τσόλη, αρχιποιμένα, κάτοικο εις θέσιν Γουργιότζα της περιφέρειας Γαλιτσάς του Δήμου Αστακού, έναν αγρό 24 στρεμμάτων κείμενον εις θέσιν Καρασινάνη της Γαλιτσάς της περιφερείας του χωρίου Σκουρτού, περιχανδακωμένον, συνορεύοντα δε ανατολικώς με αγρόν Δημητρίου Κ. Τζόλη ... αντί τιμήματος αυτού δραχμών διακοσίων εξήκοντα αριθ. 260»*[613].

Ακόμη, επειδή σε κάποιες περιπτώσεις τα διαθέσιμα λιβάδια της κοινότητας, όπου είχαν εγκατασταθεί, δεν επαρκούσαν για τις ανάγκες των κοπαδιών του τσελιγκάτου ή ακόμη και με σκοπό την εκμετάλλευση, κάποιοι αρχιποιμένες ενοικίαζαν το πλεόνασμα βοσκής γειτονικών κοινοτήτων. Ενδεικτικά αναφέρω ένα παράδειγμα, όπου ο τσέλιγκας ενοικίασε σε δημοπρασία το περίσσευμα βοσκής γειτονικής κοινότητας και στη συνέχεια τη μισή από την παραπάνω έκταση την υπενοικίασε σε άλλον κτηνοτρόφο: *«Ο Νικόλαος Νούσας, αρχιποιμήν, κάτοικος εις Στουρνάρι, ενοικιαστής του περισσεύματος της κοινοτικής περιφέρειας Τριπιδόλακκος Βασιλοπούλου με τα γνωστά όριά της ... υπενοικιάζει προς τον Χρήστο Μηλαροκώστα, ποιμένα, κάτοικο Γρανίτσας Απεραντίων διά του συμφωνηθέντος τιμήματος δραχμών διακοσίων εβδομήκοντα αριθ. 270, του ημίσεως αυτού προς βοσκήν ποιμνίων από 11-12-1879 μέχρι τέλους Απριλίου 1880»*[614].

2.5 Η κτηνοτροφία παραμένει βασική παραγωγική δραστηριότητα

Στις πρώτες δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης (1860 και 1870) οι Βλάχοι συνέχιζαν τις εποχιακές μετακινήσεις από τα χειμαδιά στα ορεινά θερινά λιβάδια και αντίστροφα με σταθερό σημείο αναφοράς τους τούς μόνιμους οικισμούς της Ακαρνανίας. Παλαιότερα, δεν υπήρχαν σταθερά μέρη ούτε στα χειμαδιά ούτε στους

[612] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 287/4-11-1879.
[613] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 85/20-2-1879.
[614] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 334/11-12-1879.

θερινούς βοσκότοπους. Από την εποχή του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, όπως προαναφέρθηκε, παραχείμαζαν σε διάφορα μέρη της Αιτωλοακαρνανίας από το Ανοιξιάτικο και το Σπάρτο Αμφιλοχίας μέχρι τις εκβολές του Αχελώου ποταμού και τους πρόποδες του Αρακύνθου κοντά στο Αιτωλικό μετακινούμενοι με τα χρόνια από περιοχή σε περιοχή. Όσον αφορά τα θερινά λιβάδια υπήρχε πολύ μεγάλη διασπορά. Αρχικά ξεκαλοκαίριαζαν στην περιοχή της Ηπείρου και της σημερινής νότιας Αλβανίας. Υπάρχουν στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας επώνυμα[615] και παρωνύμια[616], που το επιβεβαιώνουν. Κάποιοι πληροφορητές αναφέρουν ότι αρχικά ξεκαλοκαίριαζαν στην περιοχή του Μιτζιντέι-Κεφαλόβρυσου, όπου υπάρχουν Βλάχοι με κοινό επώνυμο, όπως Τσέπας, Σιδέρης, Καραμάνης, Κέκος κ.α[617]. Αργότερα, με την ίδρυση του Ελληνικού κράτους αναζητούσαν θερινές βοσκές στην περιοχή των Αγράφων στην Ευρυτανία, στο Παναιτωλικό όρος και στον ορεινό Βάλτο. Ενδεικτικά, σύμφωνα με σχετικό αρχείο[618], το 1870 ο Νικόλαος Νούσιας προσπάθησε να ενοικιάσει για δύο συνεχόμενα χρόνια το θερινό λιβάδι Γιαννίτσαρη, το οποίο βρισκόταν στο Δήμο Αγραίων Ευρυτανίας[619].

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας τις πρώτες δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης συνέχισαν την ενασχόληση με την κτηνοτροφία. Ενδεικτικά, οι Βλάχοι που διέμεναν το 1878 στην περιφέρεια της Λεπενούς είχαν συνολικά 7.700 πρόβατα, 2.190 γίδια και 360 χοντρά ζώα[620]. Την περίοδο αυτή κάποιοι Βλάχοι τσελιγκάδες (Τσόλης/Κατσαρός και Πάγγιος) αγόρασαν θερινά βοσκοτόπια σε ορεινές περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας, εξασφαλίζοντας επαρκείς θερινές βοσκές για τα κοπάδια τους. Το 1888 ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης/Κατσαρός αγόρασε στη θέση Γρεμενίτσα του Παναιτωλικού όρους λιβάδι συνολικής έκτασης 2.000 στρεμμάτων περίπου από τους κληρονόμους του Ιωάννη Στάικου. Η οικογένεια Κατσαρού χρησιμοποιούσε το λιβάδι

---

[615] Κόρτσας από Κορυτσά στο Στουρνάρι και στη Γουριώτισσα, Μπραζιώτης από τη Μπράζια στα Όχθια, Ζαρκανίτης από τη Ζιάρκανη κοντά στη Φράσιαρη στην Παλαιομάνινα, Κορτέσης από το Κουρτέσι κοντά στη Φράσιαρη διέμενε τον 19ο αιώνα στην Παπαδάτο Ξηρομέρου.

[616] «Τους Γιαννουλαίους που είναι απ' τη Φούρκα τους κοροϊδεύαν Φουρκιώτες. Τους Στεργιαίους που ΄ναι απ' τη Μουζακιά, απ' την Αλβανία, απάνω απ' την Αυλώνα, τους λέμε Μουζουκιάρους», Γεράσιμος Κατσαρός, *ό.π.*

[617] Βλ. και Μεντής Χαράλαμπος Κ., *ό.π.*, σ. 151-172.

[618] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 78/30-3-1870.

[619] «Ο Νικόλαος Δ. Νούσας, αρχιποιμήν, κάτοικος του χωρίου Χρυσοβίτσης διορίζει και αποκαθιστά πληρεξούσιον, αντίκλητον και αντιπρόσωπόν του τον Δημήτριον Σώκον, σανδαλοποιόν, κάτοικον της κωμοπόλεως Καρπενησίου, προς ον χορηγεί το δικαίωμα και την εντολήν να ενοικιάση δι' ευθύνης και λογαριασμόν του εντολέως του, το κατά τον Δήμον Αγραίων κείμενον θερινόν λειβάδιον, επωνομαζόμενον Γιαννίτσαρη, κατά τα εγνωσμένα όρια αυτού και διά δύω συνεχή έτη (1870 και 1871) και διά δραχμάς ετησίως επτακοσίας πεντήκοντα αριθ. 750», ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 78/30-3-1870.

[620] Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου, 8-5-1878.

αυτό ως θερινό βοσκότοπο για τα πρόβατά της μέχρι και τη δεκαετία του 1950. Τη δεκαετία αυτή το λιβάδι στη θέση Γρεμενίτσα του Παναιτωλικού όρους απαλλοτριώθηκε από το κράτος[621] και μοιράστηκε στις κοινότητες της περιοχής χωρίς να δοθεί αποζημίωση στους ιδιοκτήτες/κληρονόμους του τσέλιγκα[622].

Συμπληρωματικά με την κτηνοτροφία εξασκούσαν και το επάγγελμα του αγωγιάτη, ενώ απέφευγαν τις αγροκαλλιέργειες παρόλο που αρκετοί Βλάχοι, κυρίως τσέλιγκες, είχαν στην κατοχή τους καλλιεργήσιμους αγρούς. Κάποιοι από τους Βλάχους που εγκαταστάθηκαν μέσα ή κοντά στο βελανιδόδασος της Μάνινας[623], συνέχιζαν να συλλέγουν και να πωλούν βελανίδι. Ενδεικτικά, αναφέρω ένα σχετικό αρχείο, όπου ο τσέλιγκας της Μάνινας Βλυζανών, Γάκιας Παππάς, και αρκετά μέλη του τσελιγκάτου του επροπώλησαν το1879 15.000 χιλιάδες οκάδες βελανίδι πρώτης ποιότητας – χαμάδα[624].

Τα τσελιγκάτα ανασυγκροτήθηκαν κατά τη μόνιμη εγκατάσταση και με την πάροδο των χρόνων. Ενδεικτικά αναφέρουμε το τσελιγκάτο του Τσόλη/Κατσαρού. Στις αρχές της δεκαετίας του 1850 ανέλαβε την ηγεσία του ο αρχιποιμένας Δημήτριος Κήτα Τσόλης, γιος του προηγούμενου τσέλιγκα, Κήτα Τσόλη. Κάποιες οικογένειες σμιχτών αποχώρησαν από την κοινοπραξία αυτή, ενώ άλλες νέες οικογένειες συνεταίρων προσχώρησαν στον παραγωγικό αυτό συνεταιρισμό. Τη δεκαετία του 1860, σύμφωνα με τον εκλογικό κατάλογο του 1865[625] συμμετείχαν στο τσελιγκάτο του Τσόλη ως κάτοικοι Γαλιτζάς Σκουρτούς οι πολυμελείς πατριαρχικές οικογένειες: Τσόλης (8 άρρενες εκλογείς), Ράπος (6 εκλογείς), Κώστας (4 εκλογείς), Τέγας (3 εκλογείς), Χούτας (3 εκλογείς), Μπάτζης (3 εκλογείς) και οι οικογένειες: Μαρούσος,

---

[621] *«Το '56 που βγήκε ο Καραμανλής ήταν υπουργός Γεωργίας ο Νικολίτσας απ' το Θέρμο. Αυτός απαλλοτρίωσε βιαίως, έκαμε έξωση σε πολλά βοσκοτόπια αυτού κατά το Παναιτωλικό όρος. Εκεί είχαν οι Κατσαραίοι, είχαν οι Κουτσ'καίοι, είχε ένας Κόκκαλης. Αυτά κρατικοποιήθ'καν δίχως να πάρ'νι απουζημίουση»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[622] Νικόλαος Κατσαρός, Αγρίνιο, 8-7-2013 και Γεράσιμος Κατσαρός, Αγρίνιο, 2-7-2013. Το 1934 ο Χρήστος Τσόλης/Κατσαρός, σύμφωνα με τη διαθήκη του, αφήνει την επικαρπία του λιβαδιού αυτού εφ' όρου ζωής στη σύζυγό του Βασιλική.

[623] Όλα τα βλάχικα χωριά, εκτός από το Σοροβίγλι και τα Όχθια.

[624] *«Ο Γάκιας Παππάς, αρχιποιμήν και οι Απόστολος Κηταμάσος, Μιχαήλ Πίπας, Γρηγόρης Βασιλείου Παππάς, Χρήστος Γεωργίου Τάκος, Χρήστος Κεράτσος, Σταύρος Α. Παππάς, Μιχαήλ Μπισίρης, Πέτρος Κοσόβας, Γιαννάκης Αποστ. Κωνσταντίνου ή Ράπτης, Βασίλειος Παππάς, Αθανάσιος Κόρτζας, Αθανάσιος Κοσόβας και Απόστολος Κοσόβας, κτηνοτρόφοι άπαντες, κάτοικοι της θέσεως Μάνινα Βλυζανών του Δήμου Αστακού, επροπώλησαν σήμερον (21ην-5-1879) εις τον Βασίλειο Νικήτα, έμπορο, κάτοικο Αστακού 15.000 οκάδες βελανιδίου χαμάδας της εφετινής εσωδείας καλής ποιότητος και χωρίς μαύρον κίτρινον και βαλάνους ... το οποίον οι μεν πωληταί υπόσχονται να παραδώσουν ιδίοις εξόδοις των εις τας αποθήκας του Βασιλείου Νικήτα στον Άγιον Παντελεήμονα του Αστακού»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 175/21-5-1879.

[625] Οριστικός εκλογικός κατάλογος του Δήμου Αστακηνών, Εν Αστακώ την 29 Φεβρουαρίου 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

Μήλας, Μάρας, Μπόσος, Μπορτάρας, Μποτζαράπης, Μαγγίνας, Νάνος, Νίτζας, Ζέκας, Τάκος, Κορτέσης, Φλέγκας, Ράπτης (με 2 εκλογείς η κάθε μία) και οι οικογένειες: Σιρέτης, Βάσος, Ναούμης, Μπιτάτος, Νάσης, Νιτζάκης, Τζελίκης, Καραλής, Νάκας, Κώτζης, Κότης, Λήλας, Καραμάνης, Τζέμος, Τζίτζος, Χρήστου, Γιούργας, Νικολάου, Χρόνης κ.ά. (με έναν εκλογέα). Τη δεκαετία του 1880 αρχιποιμένας του τσελιγκάτου έγινε ο Χρήστος Δημητρίου Τσόλης-Κατσαρός, ενώ στην κοινοπραξία αυτή συμμετείχαν οι: Τσόλης (2 οικογένειες), Κωστίκος, Γιούργας, Τσιλίκης (2 οικογένειες), Μάρας (2 οικογένειες), Ράφτης, Ράπος, Λίλης, Τάσης (2 οικογένειες), Σαπέρας, Στέπας (2 οικογένειες), Καραλής, Μαρούσος, Τσούτσας (2 οικογένειες), Μπίκας, Γίτσας, Τέγας Θεσσαλιώτης, Κώστας, Πέτρας (2 οικογένειες), Λώνας, Μπιντάκος, Καραμάνης, Γκότας, Ζερκανιώτης (2 οικογένειες), Πατσέας (2 οικογένειες), Μήλας (3 οικογένειες), Πουλάτος, Τέζας, Τέλιος, Κιμπούκης, Σούτης, Κολάρας (2 οικογένειες), Καραΐσκος (2 οικογένειες), Ζόγας, Σπύρος, Μαρούσος και Θώμος[626] και άλλες οικογένειες.

Αρκετές αλλαγές είχαμε την περίοδο αυτή στα επώνυμα των Βλάχων. Με την εγγραφή τους στα Δημοτολόγια και στα Μητρώα Αρρένων των οικισμών, όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα, σταθεροποιήθηκε το επώνυμο του καθενός, αφού η συνήθειά τους να προσδιορίζονται με το όνομα ή το παρωνύμιο του πατέρα τους[627], μερικές φορές με το όνομα του παππού τους[628], δεν αποτυπωνόταν στα παραπάνω αρχεία, καθώς το δηλωμένο επώνυμο δεν άλλαζε με την ίδια ευκολία. Ακόμη, όσοι είχαν εμπλακεί σε παράνομες πράξεις, ληστείες, φόνους κ.α., άλλαξαν το επώνυμό τους, για να χαθούν τα ίχνη τους. Αναφέρω ενδεικτικά μία περίπτωση, όπου ο Βλάχος/Ριμένος Τσίπης άλλαξε το επώνυμο σε Μπέκος αμέσως μετά το φόνο, για να αποφύγει τις συνέπειες της πράξης του: *«Την άνοιξη, έφυβγαν οι βλάχοι[629] απουδώ, είδις, να πάν' απάν'. Σμίχ'καν τα πρόβατα, τα γίδια ικεί, μες στα κ'νάκια ικεί. –Μάσ' τα πρόβατα, ωρέ, του 'πι τ' βλάχου. –Α, ρε, στου διάουλου, του 'πι ου άλλους. Μι τα τ'φέκια στουν ώμου*

[626] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 41/4-2-1893.

[627] Ιωάννης Μήλας, όνομα πατρός Μήλας, ετών 70, Αθανάσιος Τάκος, όνομα πατρός Τάκος, ετών 58, Αθανάσιος Κέκος, όνομα πατρός Κέκος, ετών 38, Απόστολος Κύριος, όνομα πατρός Κύριος, ετών 45, Αθανάσιος Στόπης, όνομα πατρός Στόπης, ετών 30, Οριστικός Κατάλογος του Δήμου Αστακηνών του 1865, χωρίον Μάνινα Βλυζανών, ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 13-14.

[628] Ενδεικτικά, ο τσέλιγκας Νικόλαος Γιάγκας του Δημητρίου με έτος γέννησης το 1862 (Μητρώο Αρρένων Στράτου) ήταν γνωστός ως Νίκο Μίχας από το όνομα του παππού του. Ακόμη και σήμερα οι πληροφορητές από το χωριό Στράτος έτσι τον αποκαλούν, όταν αναφέρονται σε αυτόν.

[629] Οι Ριμένοι της Στράτου αποκαλούσαν -και μερικοί αποκαλούν ακόμη και σήμερα- βλάχους τους ελληνόφωνους νομάδες κτηνοτρόφους/Σαρακατσάνους που παραχείμαζαν στην περιοχή της Ακαρνανίας.

ου κόσμους. –Τι είπις, ωρέ, γ... Χριστό σ', μες στο κ'νάκι θα τα βάλεις. Τάβ, τ' δίνει μίνια. Μπάπ, τουν σκουτώνει. ... Σκουτώνει του βλάχου, βάνει κι φουτιά σ'ν καλύβα, φτου, μαζεύει τα πρόβατα απουκεί, διάφ'κι απού τούτη τ' μιριά σιαδώ. Φτάν'νι οι άλλοι πίσου, φουνάζ'νι για του βλάχου, κοιτάνι, καίουνταν η καλύβα, ου βλάχους σκουτουμένους καταή. Κοιτάνι, φουνάζ'νι ικεί, κανένας. Α, σ'μμαζών'νι τα πράματά τ'ς ικεί, βγαίν'νι απ' πάν' στ' ράχη –Ε, πώς λέγεσαι, ωρέ; -Μπέκος, ου άλλους. -Ακ'σις τίπουτα ιδώ, ωρέ; -Όχι, ωρέ πιδιά, δεν άκ'σα, φουτιά είιδα μόνο, λέει. Έμεινε τ' όνομα Μπέκος»[630].

Οι μετακινήσεις των κοπαδιών στα θερινά λιβάδια γίνονταν συνήθως μετά την 15η Μαΐου, αφού προηγουμένως είχαν εκπληρωθεί οι δεσμεύσεις των αρχιποιμένων έναντι των τυρεμπόρων και των εμπόρων μαλλιού και οι οποίες ορίζονταν ρητώς κατά τη σύναψη συμφωνιών προπώλησης γάλακτος ή μαλλιού προβάτων. Η γαλακτοπαραγωγική περίοδος άρχιζε με την πώληση ή το απόκομμα[631] των αμνών προς το τέλος Μαρτίου. Ο κούρος ολοκληρωνόταν στα μέσα Μαΐου. Στα συμφωνητικά προπώλησης γάλακτος της δεκαετίας του 1870 και του 1880 η περίοδος κατά την οποία οι κτηνοτρόφοι διέθεταν το γάλα των προβάτων τους στους τυρεμπόρους ήταν από 25 Μαρτίου[632] ή 1 Απριλίου μέχρι τις 15 Μαΐου[633]. Ενδεικτικά αναφέρω δύο σχετικά αρχεία: α) Οι Λάμπρος Νταγιάντας και Νικόλαος Νούσας, αρχιποιμένες, κάτοικοι ο μεν πρώτος του χωρίου Αγραμπέλου, ο δε δεύτερος του χωρίου Στουρναρίου της περιφερείας Χρυσοβίτζης του Δήμου Αστακού, συμφώνησαν να παραχωρήσουν το γάλα των 2.600 προβάτων τους του έτους 1880 στους Γεράσιμο Μαρκάτο πότε Πέτρο Κουτζαντρία, κάτοικο του χωρίου Φερεντινάτα και Παναγή Μακρή Πετράτο πότε Αθανασίου κάτοικο του χωρίου Μακριώτικα του Δήμου Πηλαρίων Κεφαλληνίας στην τιμή που θα πουλήσουν οι Ευθύμιος Κουτσομπίνας και Δημήτριος Κήτα Τζόλης και έλαβαν 3.360 δραχμές[634]. β) Οι αρχιποιμένες Γκαραγκούνιδες Αθανάσιος Σπυρ. Παππάς και Κωνσταντίνος Δημ. Παππάς, κάτοικοι του χωρίου Μάνινα Βλυζανών

---

[630] Φώτιος Σιδέρης, γεν. 1953, Στράτος, 30-12-2012.

[631] Όταν τα αρνιά είχαν μεγαλώσει αρκετά και μπορούσαν στις αρχές της άνοιξης να διατρέφονται μόνο με φυτικές τροφές, τότε αποχωρίζονταν από τις προβατίνες-μητέρες τους για να απογαλακτιστούν. Έλεγαν τότε οι κτηνοτρόφοι πως τα απόκοψαν.

[632] Σε συμβόλαιο προπώλησης γάλακτος του 1888 οι Νικόλαος Νούσας και Νικόλαος Πάγκιος, αρχιποιμένες, κάτοικοι του χωρίου Στουρνάρι του Δήμου Αστακού «επροπώλησαν το παραχθησόμενον γάλα εκ των 1600 προβάτων» για την περίοδο από 25 Μαρτίου 1889 μέχρι 15 Μαΐου 1889 στον Ευάγγελον Κοσμετάτο, τυρέμπορο, κάτοικο Πατρών, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών Ξηρομέρου, αρ. 139/21-5-1888.

[633] Ενδεικτικά, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 124, 132, 136, 145, 146/1885.

[634] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 179/24-5-1879.

επροπώλησαν ολόκληρον το γάλα 1.000 προβάτων και 200 αιγών από την 1η Απριλίου μέχρι την 15η Μαΐου του 1886 στον Πέτρο Αθ. Πετράτο, έμπορο, κάτοικο του χωρίου Μακρυώτικα Κεφαλληνίας και έλαβαν προκαταβολικά 1.630,72 δραχμές[635].

Από τα παραπάνω στοιχεία συμπεραίνουμε ότι οι μόνιμοι βλάχικοι οικισμοί στην Ακαρνανία συγκροτήθηκαν τις δεκαετίες 1860 και 1870 αποκλειστικά από τα βλάχικα τσελιγκάτα που παραχείμαζαν στην ευρύτερη περιοχή από τις αρχές του 19ου αιώνα. Οι οικισμοί αυτοί μέχρι και τη δεκαετία του 1880 αποτελούνταν από μικρά πέτρινα σπίτια, αλλά και πρόχειρες καλύβες. Τα πρώτα πέτρινα κτίσματα του οικισμού ήταν το σπίτι του τσέλιγκα και η εκκλησία του μόνιμου οικισμού. Η εγκατάσταση στο χώρο του οικισμού έγινε με βάση τη συγγένεια, αλλά και σύμφωνα με τις σχέσεις εμπιστοσύνης των μελών του τσελιγκάτου με τον αρχιποιμένα τους. Γύρω από το σπίτι του τσέλιγκα έκτισαν οικίες οι συγγενείς του εξ αίματος και εξ αγχιστείας, καθώς και οι πιο έμπιστοι από τους σμίχτες, οι οποίοι παρείχαν στον αρχιποιμένα προστασία από κάθε πιθανή απειλή. Ακόμη, τα μεγαλύτερα γένη, τα οποία προσδιορίζονταν με τη χρήση του κοινού τους επώνυμου, έκτιζαν τα σπίτια τους ομαδικά σε μικρογειτονιές δημιουργώντας μικρούς εσωτερικούς μαχαλάδες. Οι οικονομικά ασθενέστεροι ποιμένες, όσοι είχαν ενταχθεί στο τσελιγκάτο μετά την εγκατάσταση, καθώς και εκείνοι που είχαν έρθει σε ρήξη με τον τσέλιγκα για οποιοδήποτε λόγο, διέμεναν σε πρόχειρα καταλύματα μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1890, τις περισσότερες φορές στην άκρη του οικισμού.

Παρά την εγκατάστασή τους σε μόνιμους οικισμούς οι Βλάχοι της Ακαρνανίας το διάστημα 1860-1890 εξακολουθούσαν να ασκούν ως βασική τους δραστηριότητα την μεταβατική κτηνοτροφία, ενώ συμπληρωματικά κάποιοι απ' αυτούς ασχολούνταν και με τον αγωγιατισμό[636] και τη συλλογή βελανιδιού. Κάποιοι αρχιποιμένες προχώρησαν στην αγορά αγρών, καθώς και σε εκχερσώσεις, αλλά τις δεκαετίες αυτές η γη αυτή χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως βοσκότοπος. Σταδιακά στην περιοχή, όπου τελικά εγκαταστάθηκαν οι Ριμένοι της Ακαρνανίας, την τελευταία δεκαετία του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα έγιναν πολλές αλλαγές στο χώρο. Οι οικισμοί συνεχώς επεκτείνονταν με τη ανέγερση πέτρινων κτισμάτων και την εγκατάσταση και άλλων βλάχικων οικογενειών από τα αποδυναμωμένα τσελιγκάτα, που δεν κατάφεραν να

[635] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 124/1-5-1885.
[636] *«Διηγούνταν οι πιο παλιοί ότι ατέλειωτα ήταν τα καραβάνια των Καραγκούνηδων που έκαναν τις μεταφορές»,* Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π, σ. 170.

εξασφαλίσουν μόνιμη εγκατάσταση στις περιοχές όπου παραχείμαζαν κατά το παρελθόν. Ακόμη, πολλές επίπεδες δασώδεις εκτάσεις ξελακώνονταν και μετατρέπονταν αρχικά σε λιβάδια και στη συνέχεια σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Πρόκειται για έναν τόπο που όλα αυτά τα χρόνια βρισκόταν σε μετάβαση, μετασχηματιζόταν, αποτυπώνοντας στο τοπίο τις αλλαγές στην οργάνωση των βλάχικων κοινοτήτων και στις παραγωγικές τους δραστηριότητες.

Κεφάλαιο 3ο

Ο χώρος και οι άνθρωποι

Παλαιότερα ο χώρος αντιμετωπιζόταν ως σταθερός παράγοντας, ουδέτερος και δεδομένος, ανεξάρτητος από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Από τη δεκαετία του 1970 εμφανίζεται μια διαφορετική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία ο χώρος και η ανθρώπινη δράση συνδέονται[637]. Περιβάλλον και κοινωνία αλληλοεξαρτώνται και αλληλοκαθορίζονται. Ο χώρος συνδέει τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του με το φυσικό περιβάλλον, εμπεριέχει την αλληλεπίδραση ανθρώπου-περιβάλλοντος και εκφράζει τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνει την ανθρώπινη ζωή, αλλά και διαμορφώνεται από αυτήν[638]. Ο άνθρωπος μεταβάλλει με διάφορους τρόπους το φυσικό του περιβάλλον, καθώς επεμβαίνει σ' αυτό για να οικειοποιηθεί τις πηγές[639]. Κάθε ανθρώπινη κοινωνία *«οικειοποιείται το περιβάλλον της στη βάση μιας διαλεκτικής με τη φύση, στη βάση ενός τρόπου παραγωγής»*[640] και όλες οι πολιτισμικές της δραστηριότητες εγχαράσσονται στο χώρο και αποτυπώνονται διαχρονικά σε αυτόν. Ακόμη, η σχέση κοινωνίας-φύσης καθορίζεται από τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες και συγκυρίες, επηρεάζεται από τις συνθήκες πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που επικρατούν κάθε φορά και μάλιστα, αρκετές φορές, το πολιτικό αυτό πλαίσιο αποδεικνύεται καθοριστικότερο και από το ίδιο το φυσικό περιβάλλον[641].

Το φυσικό περιβάλλον μεταβάλλεται σε πολιτισμικό ανάλογα με τις προϋποθέσεις που περιέχει το ίδιο (εύφορο, άγονο κ.λπ.), αλλά και τις προϋποθέσεις (π.χ. χρήση τεχνολογίας) που βάζει σε αυτό ο άνθρωπος. Ο πολιτισμός μετασχηματίζει το φυσικό περιβάλλον σε πολιτισμικό τοπίο, στο οποίο αποτυπώνονται διαχρονικά οι ανθρώπινες δράσεις και εγγράφονται οι ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές

---

[637] Σύμφωνα με τον Lefebvre ο απόλυτος χώρος δεν υπάρχει, γιατί μέσα από την κοινωνική δραστηριότητα ο χώρος γίνεται σχετικός και ιστορικός. Επίσης ο τόπος είναι μια ιδιαίτερη μορφή χώρου, που κατασκευάζεται μέσα από πρακτικές και φαντασίες σε σχέση με συγκεκριμένους κοινωνικούς χώρους, Lefebvre Henri, *The Production of Space,* Blackwell, Oxford 1991 (1st edition 1974). Ακόμη, ο Soja θεωρεί τον χώρο ως νοητικό κατασκεύασμα που ενσωματώνει τον πραγματικό και τον φανταστικό κόσμο των εμπειριών, των συναισθημάτων και των γεγονότων, Soja Edward W., *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places,* Blackwell, Oxford 1996.

[638] Μερακλής Μιχάλης Γ., *Ελληνική Λαογραφία: κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη,* Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2004, σ. 21.

[639] Godelier Maurice, *The Mental and the Material. Thought, Economy and Society,* Verso Books, London - New York 1986.

[640] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*, Οδυσσέας, Αθήνα 2003, σ. 49.

[641] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *ό.π.*, σ. 50 και Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 17.

αλλαγές. Επομένως, το τοπίο[642] είναι προϊόν του τοπικού πολιτισμού, όπως συγκροτείται και μετασχηματίζεται από τις ιστορικές συνθήκες, και αντιμετωπίζεται σήμερα περισσότερο ως διαδικασία μετατροπής ενός ουδέτερου και αφηρημένου χώρου σε συγκεκριμένο και ομογενοποιημένο τόπο[643].

Στις παραδοσιακές, προβιομηχανικές κοινωνίες τα κοινωνικά υποκείμενα ήταν τα ίδια και δράστες και αποδέκτες των πρακτικών τους και του αποτελέσματός τους στον χώρο. Επομένως, όπως ο τόπος έτσι και το τοπίο είναι ενσωματωμένο στον συλλογικό και ατομικό χρόνο της μνήμης και μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές. Προσεγγίζεται ως «παλίμψηστο»[644] και αντιμετωπίζεται ως ένα τοπίο-αφήγηση, τοπίο αδιάσπαστο, ενιαίο, που εμπεριέχει τόσο το μακρινό ιστορικό παρελθόν όσο και το παρόν[645]. Με την εισαγωγή της έννοιας του παλίμψηστου ως περιγραφικού όρου για τον τόπο και το τοπίο διευκολύνεται ο συσχετισμός του χώρου με το χρόνο και εισάγεται με δυναμικό τρόπο η ιστορικότητα, δηλαδή η κίνηση στο χώρο και στο χρόνο[646].

Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετηθούν τόσο οι τρόποι με τους οποίους οι βλάχικες κτηνοτροφικές κοινότητες της Ακαρνανίας οικειοποιήθηκαν το φυσικό τους περιβάλλον, όσο και οι στρατηγικές και οι πρακτικές που υιοθετήθηκαν μέσα στο χρόνο για να αντιμετωπιστούν οι περιορισμοί και οι δεσμεύσεις του περιβάλλοντος. Θα εξετασθεί η διαδικασία συγκρότησης του κατεξοχήν δομημένου χώρου, του οικισμού, καθώς και το πώς αποτυπώθηκαν σε αυτόν και στο τοπίο γενικότερα η σχέση

---

[642] *«Με τον όρο τοπίο νοείται ένα μέρος μιας γεωγραφικής περιοχής, έτσι όπως αυτό γίνεται αντιληπτό από τους ανθρώπους, και του οποίου ο χαρακτήρας προκύπτει από τη δράση φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων, όπως και από τις αναμεταξύ τους αμοιβαίες επιδράσεις (Ευρωπαϊκή σύμβαση για το τοπίο, Φλωρεντία, 2000)»,* Δουκέλλης Παναγιώτης Ν. (επιμέλεια), *Το ελληνικό τοπίο: Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου,* Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005, σ. 9.

[643] Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2015, σ. 19-20 και Οικονόμου Ανδρομάχη, «Το ελληνικό τοπίο: από την εθνο-ανθρωπολογική ανάγνω(ρι)ση στη διαχειριστική πρακτική», ανακτήθηκε στις 22-3-2016 από http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=7&ArticleID=844&CategoryID=3&lang=gr

[644] Στην κυριολεκτική του χρήση ο όρος παλίμψηστο περιγράφει την επαναλαμβανόμενη εγγραφή κειμένων στην ίδια περγαμηνή. Στη μεταφορική του χρήση ως «κείμενα» εκλαμβάνονται τα στοιχεία που συγκροτούν την εκάστοτε πολιτισμικά προσδιορισμένη χρήση του χώρου, ενώ ως «περγαμηνή» ο ίδιος ο χώρος στη βιωμένη του εκδοχή, Δαλκαβούκης Βασίλης Κ. – Δρίνης Γιάννης, «Κατανοώντας το παλίμψηστο του τόπου. Ευθείες και πλάγιες συνδηλώσεις σε ένα συνοριακό τοπίο», στο Σπυριδάκης Μάνος (επιμέλεια), *Μετασχηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις,* Εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2009, σ. 313.

[645] Οικονόμου Ανδρομάχη, ό.π.

[646] Βλ. Δαλκαβούκης Βασίλης Κ. – Δρίνης Γιάννης, ό.π., σ. 313-314.

ανθρώπου–φύσης από τη μια και οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους από την άλλη[647].

3.1 Οριοθέτηση και περιγραφή του χώρου μελέτης

Τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, τα οποία συγκροτήθηκαν από τους μόνιμους οικισμούς που δημιούργησαν οι Βλάχοι νομάδες κτηνοτρόφοι τις δεκαετίες 1860 και 1870, βρίσκονται κατά μήκος και δυτικά του Αχελώου ποταμού, ενώ τα περισσότερα απ' αυτά εντάσσονται στην περιοχή του Βελανιδοδάσους του Ξηρομέρου. Πιο συγκεκριμένα, τα χωριά Σοροβίγλι-Στράτος και Όχθια ανήκαν στην επαρχία Βάλτου και μέχρι το 1912 ήταν ενταγμένα στην κοινοτική περιφέρεια της Λεπενούς του Δήμου Στράτου. Τα χωριά Γουριώτισσα, Αγράμπελο, Μάνινα Βλυζανών-Στρογγυλοβούνι και Στουρνάρι[648] αποτελούσαν μέρος της επαρχίας Βονίτσης-Ξηρομέρου και μέχρι το 1912 συμπεριλαμβάνονταν στον Δήμο Αστακού, ενώ η Παλαιομάνινα το ίδιο χρονικό διάστημα υπαγόταν στον Δήμο Οινιάδος της επαρχίας Βονίτσης-Ξηρομέρου. Σήμερα με τη Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης και τον νόμο 3852/2010 τα βλάχικα χωριά Στράτος, Όχθια και Γουριώτισσα εντάσσονται στον διευρυμένο Δήμο Αγρινίου, ενώ τα βλάχικα χωριά Παλαιομάνινα, Στρογγυλοβούνι και Αγράμπελο ανήκουν στον Δήμο Ξηρομέρου.

Τις δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης οι κοινότητες αυτές βρίσκονταν σε άμεση εξάρτηση από το φυσικό τους περιβάλλον, καθώς η κτηνοτροφία ήταν η σημαντικότερη παραγωγική τους δραστηριότητα με συμπληρωματικές δευτερεύουσες ενασχολήσεις τον αγωγιατισμό και τη συλλογή του βελανιδιού. Οι οικονομικές αυτές δραστηριότητες αποτελούσαν τον κυρίαρχο τρόπο οικειοποίησης των διαθέσιμων

---

[647] Σχετικές μελέτες έχουν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια για αρκετές κοινωνίες μικρής και μέσης κλίμακας. Ενδεικτικά, Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2015, Οικονόμου Ανδρομάχη Ι., *Φύση, Τεχνολογία και Κοινωνία στις Ορεινές Κοινότητες του Κιθαιρώνα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2007, Καυταντζόγλου Ρωξάνη Λ., *Στη σκιά του Ιερού Βράχου : Τόπος και μνήμη στα Αναφιώτικα,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, Δρίνης Ιωάννης Ν., *Μετασχηματισμοί και αναπαραστάσεις του ορεινού χώρου (από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα). Η περίπτωση της Δημητσάνας,* Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2012, Ποτηρόπουλος Παρασκευάς, *Πολιτισμικές Ταυτότητες στην Πίνδο,* διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Τομέας Λαογραφίας, Ιωάννινα 2007, Τσιμπιρίδου Φωτεινή, «Χώρος: δομές και αναπαραστάσεις. Ανθρωπολογική πρόταση ανάγνωσης του χώρου στα πομακοχώρια του νομού Ροδόπης», *Εθνολογία 3 (1994),* σσ. 5-31.

[648] Το χωριό αυτό εγκαταλείφθηκε από τους τελευταίους κατοίκους του στις αρχές της δεκαετίας του 1930.

φυσικών πόρων[649] του περιβάλλοντός τους, ενώ σταδιακά οι κοινότητες αυτές μετασχηματίστηκαν από κτηνοτροφικές σε αγρο-δασο-κτηνοτροφικές και αργότερα σε αγροτικές.

Μεγάλο μέρος της περιφέρειας των κοινοτήτων Στράτου, Οχθίων και Γουριώτισσας εντάσσεται στην εύφορη πεδιάδα του Αχελώου/Αγρινίου, ενώ στις υπόλοιπες βλάχικες κοινότητες το μεγαλύτερο μέρος της περιφέρειάς τους είναι ημιορεινό και αποτελεί τμήμα του βελανιδοδάσους, μεσογειακού δάσους με διαφορετικούς τύπους οικοτόπων, όπως δάση ήμερης βελανιδιάς και δάση χνοώδους δρυός[650]. Τα χωριά αυτά αποτελούν δύο ενότητες από όμορες κοινότητες (Στράτος-Όχθια-Γουριώτισσα και Παλαιομάνινα-Στρογγυλοβούνι-Αγράμπελο), που ανάμεσά τους παρεμβάλλονται δύο μη-βλάχικα χωριά, η Ρίγανη και ο Πρόδρομος Ξηρομέρου. Παρόλα αυτά, οι κοινότητες Στράτου, Οχθίων, Γουριώτισσας, Αγράμπελου, Στρογγυλοβουνίου και Παλαιομάνινας αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο με κοινά ιστορικά, κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά στοιχεία και διατηρούν μέχρι σήμερα στενούς συγγενικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς δεσμούς, καθώς κυριαρχεί σε αυτά το βλάχικο στοιχείο[651]. Τα ριμενέστι, η τοπική βλάχικη γλώσσα, μιλιέται μέχρι και σήμερα στα παραπάνω βλάχικα χωριά, κυρίως από τους ηλικιωμένους, ενώ αρκετές ηλικιωμένες γυναίκες μιλούν μόνο τα ριμενέστι, καθώς δεν παρακολούθησαν μαθήματα στο σχολείο και δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα.

Η Ακαρνανία, στην οποία εντάσσονται τα παραπάνω βλάχικα χωριά, αποτελεί έναν ευρύτερο οικολογικό χώρο, που εκτείνεται από τον Αχελώο ποταμό στα ανατολικά μέχρι το Ιόνιο πέλαγος στα δυτικά και νότια και τον Αμβρακικό κόλπο στα βόρεια. Είναι περισσότερο ορεινή και ημιορεινή περιοχή με δασώδεις εκτάσεις, λίγες μικρές πεδιάδες και ήπιο κλίμα λόγω της γειτνίασης με τη θάλασσα. Στη θάλασσα, που την περιβάλλει, υπάρχουν τρία λιμάνια, - Βόνιτσας, Αστακού, Αμφιλοχίας - και πολλοί αξιόλογοι όρμοι: Μενιδίου, Λουτρακίου, Ακτίου, Δρεπάνου, Ζαβέρδας, Μύτικα,

---

[649] Φυσικοί πόροι *«είναι το έδαφος, τα δάση, τα δέντρα, οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις, οι βοσκότοποι και τα νερά»,* Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα, 2015, σ. 38.

[650] *«Και οι δύο τύποι δασών χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία στη δομή τους. Υπάρχουν τμήματα που είναι πυκνά (κλειστό δάσος), ενώ το μεγαλύτερο μέρος του δάσους είναι αραιό (ανοιχτό δάσος)»,* Η σημασία του δάσους βελανιδιάς, ανακτήθηκε στις 23-2-2015 από http://valanidoxoria.blogspot.gr/2012/01/blog-post.html,

[651] Πρβλ. Οικονόμου Ανδρομάχη Ι., *Φύση, Τεχνολογία και Κοινωνία στις Ορεινές Κοινότητες του Κιθαιρώνα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σ. 27-32.

Παντελεήμονος, Πεταλά κ.ά.[652]. Τα τελευταία χρόνια κατασκευάστηκε στον μικρό όρμο Πλατυγιάλι Αστακού το σύγχρονο εμπορικό-διαμετακομιστικό λιμάνι του Αστακού, το οποίο διαθέτει και ελεύθερη ζώνη εμπορίου. Η θάλασσα από τη μια χωρίζει την Ακαρνανία από τα νησιά του Ιονίου και την Ήπειρο, από την άλλη όμως λειτουργούσε και λειτουργεί ως γέφυρα που ενώνει τις περιοχές αυτές με πληθυσμιακές μετακινήσεις, κυρίως από τις γειτονικές αυτές περιοχές προς την Ακαρνανία, και πολιτισμική, κοινωνική και οικονομική επικοινωνία, τόσο με τα νησιά του Ιονίου, Λευκάδα, Κεφαλονιά και Ιθάκη, όσο και με την Ήπειρο.

Το μεγαλύτερο μέρος της Ακαρνανίας καλύπτεται από οροσειρές με σχετικά μέτριο υψόμετρο. Τα σημαντικότερα βουνά της είναι: α) η οροσειρά του Βάλτου, που καταλαμβάνει το βορειοανατολικό τμήμα της Ακαρνανίας και το νοτιοανατολικό του νομού Άρτας, με ψηλότερες κορυφές στην Ακαρνανία την Αλίντα (1.540 μ.). την Ντουλουμπιέρα (1.645 μ.), την Πυραμίδα (1.781 μ.) και την Κανάλα, γνωστή και ως Καλάνα (1.520 μ.) και β) τα Ακαρνανικά όρη στα δυτικά με ψηλότερες κορυφές το Περγαντί (1435 μ.), την Υψηλή Κορυφή ή Ψηλή Ράχη (1590 μ.) και τον Μπούμιστο (1581 μ). Στα όρη του Βάλτου υπάρχουν διάφοροι τύποι δασών όπως, *«γηγενή κωνοφόρα (βασικά κεφαλονίτικο έλατο) και διάφορα φυλλοβόλα (κυρίως χνουδωτή βελανιδιά), αείφυλλα πλατύφυλλα (όπως, αριά, πουρνάρι, φυλλίκι, ρείκι, κουμαριά), σχετικά περιορισμένες εκτάσεις χαμηλής φρυγανικής βλάστησης σε χαμηλότερα υψόμετρα (λαδανιά, θυμάρι, κλπ.) και υποαλπικά λιβάδια και γυμνά βράχια»*[653]. Στα Ακαρνανικά όρη επικρατούν βιότοποι με μεγάλη ποικιλότητα. Υπάρχουν βοσκότοποι τόσο σε μεγάλο υψόμετρο όσο και σε περιοχές δίπλα στη θάλασσα. Στις βόρειες και ανατολικές πλαγιές και σε χαμηλότερο υψόμετρο υπάρχουν δάση από ώριμες βελανιδιές. Σε μεγαλύτερο υψόμετρο συναντάμε εκτάσεις με κεφαλληνιακή ελάτη[654]. Προς τα ανατολικά και τα νότια της Ακαρνανίας *«εκτείνονται πεδιάδες και ποταμόχωσται γαίαι, τας οποίας ο Αχελώος πλημμυρεί τον χειμώνα ή αρδεύει το θέρος, εις δε το κέντρον της Ακαρνανίας υψούται αποτόμως, υπεράνω του χαμηλού τόπου, σειρά καλλιεργημένων οροπεδίων»*[655].

---

[652] Βλ. λ. Ακαρνανία στο Ελευθερουδάκη, *Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια, τόμος πρώτος,* Έκδοσις 3η, Ν. Νίκας & Σία Ε.Ε., Αθήναι, σ. 615.

[653] http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=wI1j4DYfA38%3D&tabid=572, ανακτήθηκε στις 2-5-2016.

[654] ΦΙΛΟΤΗΣ - Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση, στο http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/A00010049/ ανακτήθηκε στις 2-5-2016.

[655] Βλ. λ. Ακαρνανία στο Ελευθερουδάκη, *ό.π.*, σ. 615.

Η Ακαρνανία έχει έναν κυρίως ποταμό, τον Αχελώο, που αποτελεί το ανατολικό της όριο και τη χωρίζει από την Ευρυτανία και την Αιτωλία. Ακόμη ο Ίναχος, παραπόταμος του Αχελώου, ξεκινά από τη Σκουληκαριά της Άρτας, διασχίζει πολλά χωριά του ορεινού Βάλτου και χύνεται στην τεχνητή λίμνη του Καστρακίου. Στην περιοχή της Ακαρνανίας υπάρχουν σήμερα οι φυσικές λίμνες: Μικρός Οζερός ή Οζερός ή Γαλιτσά στην ανατολική πεδιάδα κοντά στον Αχελώο ποταμό, Μεγάλη Οζερός[656] ή Ρίβιο ή Αμβρακία, σε απόσταση 5 χιλιόμετρα από την Αμφιλοχία και Βουλκαρία ή Βουλκαριά, νοτιοδυτικά της Βόνιτσας, η οποία επικοινωνεί με τη θάλασσα μέσα από τεχνητό δίαυλο μήκους 1.400 μέτρων, και οι τεχνητές λίμνες: Κρεμαστών στα όρια με την Ευρυτανία, Καστρακίου και Στράτου στα όρια με την Αιτωλία.

Ο Νομάρχης Αιτωλίας και Ακαρνανίας Ανδρέας Ζαΐμης σε επιστολή του το Δεκέμβριο του 1833 προς την επί των εσωτερικών Βασιλικήν γραμματείαν της επικρατείας με θέμα «Γενική έκθεσις περί καταστάσεως του Νομού», αναφέρει για την Ακαρνανία μεταξύ άλλων τα εξής: *«Η γης αυτής είναι καρποφόρος διά γεννήματα και αμπελώνας το δε ακαλλιέργητον μέρος […] χρησιμεύει εις βοσκήν των ζώων· τούτον ένεκα το πλείστον μέρος των κατοίκων έχουν κατά το μάλλον ή ήττον ιδιόκτητα ποίμνια. Περιέχει τα καλλήτερα δάση της ναυπηγησίμου ξυλικής καθώς και δι' οικοδομήν, έχει διάφορα παράλια και λιμένας δι' εμπόριον πλην τα κυριώτερα είναι της Βονίτζης, όπου γίνεται το εμπόριον με τ' απέναντι οθωμανικά μέρη και με τας γειτονευούσας Ιονικάς νήσους, και του Αστακού έχοντος τα αυτά πλεονεκτήματα. Ο βίος των Ακαρνάνων είναι γεωργικός και ποιμενικός· εκτός τούτων ενασχολούνται και εις την σύναξιν των βαλάνων των οποίων η σύναξις είναι σημαντικός πόρος δι' αυτούς και εκ του οποίου συνάζουν κατ' έτος δυόμισι μιλλιούνια χιλ. λιτρών. Οι Ακαρνάνες είναι πνευματώδεις εκ φύσεως και γενναίοι, αλλ' επειδή επιπολάζει και εις αυτούς η αμάθεια δεν έχουν κοινωνικάς σχέσεις μεταξύ των κατοικούντες εις διάφορα μικρά χωρία ή καλύβας κλίνουν περισσότερον εις το σκληρόν και άγριον και εις την ληστείαν ήτις έγινεν εις αυτούς εκ της προλαβούσης οθωμανικής εξουσίας έξις. … Τα προϊόντα είναι έρια, ξυλική, κτήνη, βάλανοι και τυριά»*[657].

[656] Βλ. λ. Ακαρνανία στο Ελευθερουδάκη, *ό.π.*, σ. 616.
[657] ΓΑΚ, Αρχείο Γραμματείας / Υπουργείου επί των Οικονομικών (1833-1862), Φ. 244, προβ. 66-71.

3.2 Η οικολογική βάση: Το έδαφος, το κλίμα, η βλάστηση, το νερό

Χωρογραφικά η Ακαρνανία διαιρείται σε δύο ευδιάκριτα μέρη: τον Βάλτο προς το Βορρά και παρά του Αμβρακικού κόλπου και τον Ξηρόμερο μεταξύ της θάλασσας και του Αχελώου ποταμού. Ο Βάλτος πήρε το όνομά του από τα τέλματα της λίμνης Αμβρακίας και ο Ξηρόμερος ή το Ξηρόμερο από το ξηρό του έδαφος, καθώς είναι γη τιτανώδης και λευκάζουσα, παρεμφερής προς βράχο σπογγώδη και εύθρυπτο, η οποία απορροφά το νερό και γι' αυτό δεν υπάρχουν πηγές και ποταμοί[658]. Στην περιοχή του Ξηρομέρου δεν υπάρχουν ποτάμια ή ρέματα με νερό καθόλη τη διάρκεια του έτους. Στις περισσότερες ρεματιές υπάρχει ροή νερού μόνο όταν βρέχει. Είναι τόσο άνυδρη η περιοχή αυτή, που οι λίγες φυσικές ή τεχνητές λιμνούλες αποτελούν «οάσεις»[659].

Το κλίμα της περιοχής έχει τα χαρακτηριστικά του μεσογειακού κλίματος με ήπιους και υγρούς χειμώνες και ζεστά καλοκαίρια με μεγάλη διάρκεια. Στην περιοχή γύρω από την λίμνη Οζερό, στην πεδινή ζώνη κατά μήκος του Αχελώου ποταμού και σε περιοχές με λιμνάζοντα νερά και έλη, όπως η περιοχή του Λεσινίου, υπήρχε αυξημένη υγρασία, η οποία σε συνδυασμό με τις υψηλές θερμοκρασίες του καλοκαιριού μετέτρεπε το μικροκλίμα των περιοχών αυτών σε ανθυγιεινό και λόγω της αυξημένης ζέστης και υγρασίας, αλλά κυρίως λόγω της ελονοσίας που μετέδιδαν τα στίφη των κουνουπιών των περιοχών αυτών.

Η περιοχή όπου εγκαταστάθηκαν οι Βλάχοι της Ακαρνανίας τον 19ο αιώνα, εκτός από ένα μέρος του κάμπου της Λεπενούς, το οποίο οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν για καλλιέργειες και χειμερινά λιβάδια, στο μεγαλύτερο μέρος της καλυπτόταν από πυκνά δάση. Σύμφωνα με τον Leak[660], οι λόφοι δυτικά του Αχελώου ήταν μια ατέλειωτη έκταση σκεπασμένη με πυκνές βελανιδιές, που την διέσχιζαν φιδωτά μονοπάτια και από τα οποία με δυσκολία περνούσαν φορτωμένα άλογα. Η περιοχή γύρω από τη λίμνη Οζερό ήταν απροσπέλαστη[661], καθώς υπήρχαν σε διάφορα σημεία έλη και αλλού πυκνό δάσος. Στις περιοχές αυτές στις αρχές του 19ου αιώνα σύχναζαν μόνο ληστές και Καραγκούνηδες βοσκοί. Ο John Cam Hobhouse[662] αναφέρει ότι το

---

[658] Νουχάκης Ιωάννης Εμμ., *Χωρογραφία: Γεωγραφία, Ιστορία, Στατιστική πληθυσμού και αποστάσεων,* Κουσουλινός, γ΄ έκδοση, Εν Αθήναις 1901, σ. 243-257.
[659] Βλ. Η σημασία του δάσους βελανιδιάς, *ό.π.*
[660] Leake William-Martin, *Travels in Northern Greece vol. III,* J. Rodwell, London 1835, σ. 513-520
[661] Σύμφωνα με πληροφορίες από την επιτόπια έρευνα, η περιοχή μεταξύ της λίμνης Οζερού και του Αχελώου ποταμού ήταν πλημμυρισμένη και απροσπέλαστη από την περίοδο των πρώτων μεγάλων βροχών του φθινοπώρου μέχρι και τον Απρίλιο μήνα, καθώς υπερχείλιζε ο Αχελώος και τα νερά του ενώνονταν με τα νερά της λίμνης. Αυτό συνέβαινε μέχρι και τη δεκαετία του 1960, Κατσαρός Νικόλαος και Λαϊνάς Ηλίας, Αγρίνιο, 11-2-2016.
[662] Πέτρου Νίκος, *Αχελώος,* ΚΟΑΝ/ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, Αθήνα, 2001 (χωρίς σελιδομέτρηση).

1809 ταξιδεύοντας από το Λιγοβίτσι στη Γουριά χρειάστηκαν πέντε ώρες, για να διασχίσει το πυκνό δάσος χωρίς να συναντήσει στη διαδρομή του ούτε ένα ξέφωτο ή ανοιχτό σημείο. Ακόμη το 1859, σύμφωνα με τον Άγγλο ορνιθολόγο Simpson[663], τα δάση γύρω από τον Αχελώο και τις λίμνες του Αγρινίου ήταν σχεδόν αδιαπέραστες ζούγκλες[664] με πυκνή βλάστηση και πελώρια δέντρα σκεπασμένα μέχρι την κορυφή με αναρριχητικά φυτά, ενώ ο ρυθμός ταξιδιού στα πλημμυρισμένα αυτά δάση δεν ξεπερνούσε το μισό μίλι την ώρα. Τα πυκνά δάση της περιοχής προσέφεραν τον 19ο αιώνα τροφή και καταφύγιο σε μεγάλη ποικιλία άγριων ζώων όπως ζαρκάδια, ελάφια, αγριογούρουνα, τσακάλια, θαλασσαετούς, στικταετούς, φασιανούς[665], καθώς και σε μπούφους, γαλαζοκότσιφες, βραχοτσοπανάκους και βραχοκιρκίνεζα. Στη λίμνη Οζερό ακόμη και σήμερα ζουν νερόφιδα, νεροχελώνες και τουλάχιστον 11 είδη ψαριών, ενώ το χειμώνα βρίσκουν εκεί καταφύγιο αγριόπαπιες, φαλαρίδες, κορμοράνοι και κύκνοι[666].

Το Βελανιδοδάσος Ξηρομέρου ή Δάσος της Μάνινας καταλαμβάνει συνολική έκταση 130.000 στρεμμάτων περίπου και είναι το μεγαλύτερο σε έκταση δάσος ήμερης βελανιδιάς στην περιοχή των Βαλκανίων. Βρίσκεται στην Ακαρνανία και εκτείνεται από την παραλιακή περιοχή των όρμων Αστακού και Πλατυγιαλίου μέχρι τον ποταμό Αχελώο στα ανατολικά και την λίμνη Οζερό στα βορειοανατολικά. Πρόκειται για ένα δάσος δημόσιας ιδιοκτησίας, μέσα στο οποίο περιλαμβάνονται και ιδιωτικές εκτάσεις, κυρίως καλλιέργειες και βοσκότοποι. Εντός της έκτασης του βελανιδοδάσους βρίσκονται έντεκα οικισμοί (Αγράμπελο, Γουριώτισσα, Μάνινα Βλυζιανών, Μαχαιρά, Μπαμπίνη, Παλαιομάνινα, Πρόδρομος, Ρίγανη, Σκουρτού, Στρογγυλοβούνι και Χρυσοβίτσα), η εξέλιξη των οποίων διαχρονικά υπήρξε στενά συνδεδεμένη με το δάσος αυτό. Εκτός από τους οικισμούς αυτούς υπάρχουν πολλοί περισσότεροι οικισμοί

---

[663] Πέτρου, *ό.π.,* χ.σ.

[664] Σχετικές αναφορές διασώζονται και στη συλλογική μνήμη των Βλάχων της Ακαρνανίας για την παραποτάμια ζώνη ανάμεσα στην Κούλια της Γουριώτισσας και την Κούλια της Ρίγανης. Ενδεικτικά αναφέρεται ένα απόσπασμα: *«Η Κούλια ήταν το σπίτι του Μπέη. Ήταν διοικητής εδώ ο Τούρκος αυτός. Τα 'χε καλά με τον παππού μου. Όταν ετοιμαστήκαν να φύγουν μετά απ' το '21 […] είπε ο Τούρκος στον προπάππο μου. Είχε ένα άλογο, ριβανιάρικο λεγόμενο (ο προπάππος). –Άκου δω, ρε Κίτσο, θα μ' δώσεις τ' άλογο για να φύγω απάν' και σένα θα σ' δώσω από δω τα κτήματα, όλον αυτόν τον κάμπο, μέχρι την άλλη την Κούλια τ'ς Ρίγανης. Χιλιάδες στρέμματα, αυτά. Κοιτάζει ο παππούς μ'. –Τι λες μωρέ, μπαίν'νε τα πρόβατα εδώ, λέει, τι να το κάνω, λέει, να σ' δώσω εγώ τ' άλογο, λέει, για το λόγγο εδώ; Δε θέλησε»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[665] Πέτρου, *ό.π.,* χ.σ.

[666] Η σημασία του δάσους βελανιδιάς, *ό.π.*

στην ευρύτερη περιοχή του Ξηρομέρου, που η οικονομική τους βάση στηρίχθηκε κατά το παρελθόν στη συλλογή και το εμπόριο του βελανιδιού[667].

Εικόνα 13, Κομμένη βελανιδιά δίπλα στον επαρχιακό δρόμο Γουριώτισσας-Προδρόμου[668]

Το κυρίαρχο είδος στο δάσος αυτό είναι η βελανιδιά και ειδικότερα η ήμερη βελανιδιά, η οποία μπορεί να ζήσει περισσότερο από 1000 χρόνια. Εδώ στο Δάσος της Μάνινας έχουν καταγραφεί βελανιδιές ηλικίας μέχρι και 800 ετών. Υπάρχει επίσης ποικιλία βιοτόπων, που δημιουργούνται από λιβάδια, βραχώδεις μικροπεριοχές και ποικιλία δασικών ομάδων και βοσκοτόπων. Η χλωρίδα και πανίδα που υπάρχει στο δάσος της βελανιδιάς συνιστά ένα οικοσύστημα με πλούσια βιοποικιλότητα, το οποίο έχει υποβαθμιστεί τα τελευταία χρόνια. Το οικοσύστημα αυτό συρρικνώνεται[669] τις τελευταίες δεκαετίες και απειλείται σημαντικά από διάφορους κινδύνους, που οφείλονται κυρίως στον ανθρώπινο παράγοντα. Γίνονται παράνομες εκχερσώσεις και

---

[667] Βελανιδοδάσος Ξηρομέρου στο http://www.velanidodasos.gr/oakforest/, ανακτήθηκε στις 2-5-2016.

[668] *«Δέντρο υγιέστατο δίπλα στο δρόμο, πριν ένα μήνα, το κόψανε, μάλλον δύο δέντρα, έδωσε άδεια το δασαρχείο Αμφιλοχίας και τα 'κοψαν ως επικίνδυνα και κουφαλερά, για να πέσουνε στο δρόμο και να χτυπήσουν κόσμο. Κι αυτά* (εννοεί τα ξύλα) *τα πήρανε κάποιοι με άδεια του δασαρχείου»,* Κώστας Κώστας, ό.π.. Υποστηρίζεται από κατοίκους της περιοχής ότι στα δασαρχεία Αμφιλοχίας, Αγρινίου και Μεσολογγίου, στα οποία ανήκει το βελανιδοδάσος, υπάρχει διαφθορά κάποιων υπαλλήλων και δεν αντιμετωπίζουν πάντα, όπως θα έπρεπε και όπως προβλέπουν οι νόμοι, τη λαθροϋλοτομία και τους λαθροϋλοτόμους.

[669] *«Η γιαγιά μου, η Πανάγιω Πόπη, που ήταν από τα Νουσέικα, μου έλεγε πως, όταν πήγαινε από Γουριώτισσα στον Πρόδρομο, Αγράμπελο μέχρι και τα Νουσέικα, υπήρχε τέτοια βλάστηση, τόσα πολλά δέντρα βελανιδιάς, που περπατούσαν πάντα στη σκιά, δεν σ' έβλεπε ο ήλιος καθόλου»,* Κώστας Κώστας, Γουριώτισσα, 26-4-2016.

καταπατήσεις του δημόσιου δάσους με σκοπό την αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και των βοσκοτόπων. Εμπρησμοί είτε από αμέλεια είτε εκ προθέσεως καταστρέφουν τμήματα του δάσους, τα οποία στη συνέχεια μετατρέπονται σε λιβάδια ή καλλιεργούμενα χωράφια.

Η υπερβόσκηση της περιοχής κυρίως από τα αιγοπρόβατα εμποδίζει την φυσιολογική ανάπτυξη των νεαρών βελανιδιών και επιβραδύνει σημαντικά την φυσική αναγέννηση του δάσους. Αντίθετα, στο παρελθόν υπήρχαν στην περιοχή πολλά γουρούνια ελεύθερης βοσκής, τα οποία τρέφονταν με τα βαλανίδια και δεν εμπόδιζαν την ανάπτυξη και ανανέωση του δάσους. Σήμερα ο αριθμός των ζώων αυτών έχει περιοριστεί σημαντικά[670]. Όμως, ο σημαντικότερος κίνδυνος εξαφάνισης του βελανιδοδάσους προέρχεται από τη λαθροϋλοτομία[671], η οποία έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα μετά το 1960[672] και την εγκατάλειψη της ασύμφορης πια δραστηριότητας συλλογής και εμπορίας του βελανιδιού. Σήμερα τα δέντρα της βελανιδιάς δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως μια πηγή

---

[670] *«Όταν περπατάς στο δάσος εκτός από άγρια γουρούνια, βρίσκεις και ήμερα, αλλά δεν ξέρεις από πού έχουν έρθει και τίνος είναι. Βρίσκεις όμως μέσα στο δάσος γουρούνια ήμερα, ελεύθερα. Συνήθως το φθινόπωρο και το χειμώνα»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

[671] Αρκετοί κάτοικοι του Ξηρομέρου αναγνωρίζουν την λαθροϋλοτομία ως το σημαντικότερο πρόβλημα για το δάσος της βελανιδιάς. Κάποιοι συμμετέχουν σε φυσιολατρικούς συλλόγους και αγωνίζονται για την προστασία του δάσους. Απέναντί τους βρίσκονται κάτοικοι της περιοχής, αλλά και άλλοι από τα αστικά κέντρα της Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο και Μεσολόγγι, που κόβουν λαθραία αιωνόβια δέντρα βελανιδιάς, τα οποία πωλούν για καυσόξυλα. *«Το μεγαλύτερο πρόβλημα του δάσους είναι η λαθροϋλοτομία. Είχαμε πρώτα τα ζώα που τρώγανε, αλλά όσο και να τρώγανε τα ζώα, ποτέ δεν τέλειωναν, αλλά από τότε που ξεκίνησαν οι ανθρώποι και κόβουνε. […]Πάνε νύχτα και κόβουνε, ξεκινάνε στις δύο η ώρα τη νύχτα, εμείς τους βλέπουμε περνάνε απ' το δρόμο δύο η ώρα την νύχτα, μπαίνουν στο δάσος και στις τέσσερις γυρίζουνε, δηλαδή μέσα σε δύο ώρες έχουνε κόψει, έχουνε τεμαχίσει κι έχουνε φορτώσει δυο βελανιδιές κι έχουν επιστρέψει, μέσα σε δύο ώρες, δύο με τέσσερις τη νύχτα. [Το δασαρχείο έχει ευθύνη γι' αυτό; τι νομίζεις εσύ;]Πιστεύω ότι είναι πολλά δασαρχεία που δεν κάνουν σωστά τη δουλειά τους. Αλλά το πιο σημαντικό είναι τα δικαστήρια. Δεν υπάρχει τιμωρία. Όταν ένας πάει μία, δύο, τρεις, τέσσερις και πέντε κλήσεις και έχει ως δικαιολογία ότι, ξέρεις, έκοβα για το σπίτι, για τα παιδιά μου, δεν υπάρχει αυτή η δικαιολογία, κι όμως τον αθωώνουν. Σαν να του λέει, πήγαινε κόψε, συνέχισε. Δεν υπάρχει τιμωρία»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[672] Ο Γενικός Επιθεωρητής Δασών του Υπουργείου Γεωργίας Ι. Φλώρος με το υπ' αριθ. 812/6-10-1967 έγγραφο περιέγραφε την τότε κατάσταση ως εξής: *«Περιελθόντες άπασαν την περιοχήν Ξηρομέρου και δη τα χωρία εις α απαντώνται τα εκ βαλανιδιάς δάση, διεπιστώσαμεν ότι τα εντός αγροκτημάτων φυόμενα άτομα βαλανιδιάς υλοτομήθησαν κατά το παρελθόν αλογίστως προς εμπορίαν και σήμερον ελάχιστα απέμεινον, άτινα δέον όπως διατίθενται δι' ατομικάς ανάγκας και μόνον, εφ' ενός μεν διότι το πρόβλημα της καυσοξυλεύσεως είναι οξύ εις την περιοχήν και αφ' ετέρου ίνα ανασταλεί η τάσις των κατοίκων προς επέκτασιν των αγροκτημάτων με μόνον σκοπόν όπως περιληφθώσι εντός αυτών βαλανιδόδενδρα άτινα εν συνεχεία να υλοτομήσωσι προς εμπορίαν. (…) Λόγω της εντόνου βοσκής, ουδεμία αναγέννησις παρατηρείται εις τα δάση ταύτα και καθημερινώς αραιούνται είτε διά της καυσοξυλεύσεως των κατοίκων, είτε διά της φυσιολογικής αποξηράνσεως ατόμων λόγω γήρατος και λοιπών αιτιών. Η Δασική Υπηρεσία ως απλούς θεατής παρακολουθεί την εξαφάνισιν των δασών τούτων…»,* Καπετάνιος Αντώνιος Β., *Οι δρύες των αγρών,* ανακτήθηκε στις 7-6-2016 από https://dasarxeio.com/2015/01/17/1016-5/

βασικού οικονομικού παράγοντα, είναι εκτεθειμένα σε παράνομη ξύλευση και διοχετεύονται ως καυσόξυλα[673] στα κοντινά αστικά κέντρα της περιοχής[674].

Στο βελανιδοδάσος υπάρχουν πυκνά τμήματα (κλειστό δάσος), που αποτελούνται από διαφορετικούς δασικούς ορόφους: τον όροφο με τα μεγάλα δέντρα που κυριαρχούν στο δάσος, όπως η βελανιδιά, τον όροφο με τα μικρότερα δέντρα που έχουν κυριαρχηθεί, όπως τα πουρνάρια, τον όροφο των θάμνων, τον όροφο των ποωδών φυτών και τον όροφο των βρύων. Εκτός από τα πυκνά τμήματα υπάρχουν και αραιά δασοσκεπείς εκτάσεις (ανοιχτό δάσος) με διάσπαρτα δέντρα ήμερης βελανιδιάς σε ένα τοπίο με χαμηλούς θάμνους και αγρωστώδη, εκτάσεις που αποτελούν από τη μια σημαντικούς βοσκότοπους και κυνηγότοπους και από την άλλη τόπους με αποθέματα ξυλείας και προσφοράς βελανιδιού[675]. Στα ανοιχτά αραιά δάση της περιοχής, δασολίβαδα ή βοσκοδάση, ξεχείμαζαν οι περισσότεροι Βλάχοι νομάδες από τις αρχές του 19ου αιώνα και σε αυτά δημιουργήθηκαν οι βλάχικοι οικισμοί του Ξηρομέρου, Παλαιομάνινα, Αγράμπελο, Στρογγυλοβούνι, Στουρνάρι και Γουριώτισσα. Τα βλάχικα χωριά του Βάλτου, Όχθια και Σοροβίγλι-Στράτος, συγκροτήθηκαν στα χειμερινά λιβάδια του κάμπου της Λεπενούς, το πρώτο δίπλα στις όχθες του Αχελώου ποταμού και το δεύτερο στον λόφο, όπου προϋπήρχε ο περιτειχισμένος αρχαιολογικός χώρος της Στράτου.

Το νερό ανέκαθεν ανήκε στους φυσικούς πόρους, που είναι απαραίτητοι για την επιβίωση των ανθρώπων και την ανάπτυξη των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, γι' αυτό αποτελούσε αντικείμενο ιδιαίτερης φροντίδας της τοπικής εξουσίας και του εθιμικού δικαίου και η οικειοποίησή του γινόταν με συλλογικές μορφές χρήσης, σύμφωνα με κανόνες που γίνονταν σεβαστοί από όλους[676]. Στην περιοχή, όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα οι Βλάχοι της Ακαρνανίας, δεν υπήρχαν πηγές με τρεχούμενο νερό και το πόσιμο νερό ήταν δυσεύρετο ιδιαίτερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Το πρωταρχικό αυτό πρόβλημα αντιμετωπιζόταν μέχρι ενός σημείου με την κατασκευή πηγαδιών σε κατάλληλα μέρη. Παρόλο που τα πηγάδια ήταν σπουδαίας σημασίας για

---

[673] Παρατηρούμε ότι τις τελευταίες δεκαετίες αλλάζει η χρήση του δέντρου με στόχο και στις δύο περιπτώσεις το όφελος. Παλαιότερα υπήρχε η λογική της αναπαραγωγής των πρώτων υλών και η δραστηριότητα της συλλογής βελανιδιού γινόταν οργανωμένα και ενταγμένα στο πλαίσιο δραστηριοτήτων της τοπικής κοινωνίας. Σήμερα η εκμετάλλευση των βαλανιδοδέντρων ως καυσόξυλων γίνεται συνήθως από άτομα που κατοικούν στα γειτονικά αστικά κέντρα και τις περισσότερες φορές παράνομα.

[674] Βλ. Βελανιδοδάσος Ξηρομέρου, *ό.π.*

[675] Η σημασία του δάσους βελανιδιάς, *ό.π.*

[676] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Το νερό στην ελληνική λαϊκή παράδοση» στο *Λαογραφικά ετερόκλητα,* του ιδίου, Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 54-55, και Οικονόμου, *ό.π., σ.* 33-37.

την επιβίωση και την ανάπτυξη των βλάχικων κοινοτήτων της Ακαρνανίας[677], δεν έχουν διασωθεί στη συλλογική τους μνήμη τελετουργικές και εθιμικές πρακτικές οικειοποίησης και προστασίας των πηγών αυτών[678]. Τα περισσότερα πηγάδια ήταν κοινόχρηστα και η προστασία τους και η διασφάλιση του νερού τους ως κοινού αγαθού ρυθμίζονταν αρχικά με άγραφους και αργότερα με γραπτούς κανόνες[679], ενώ απουσιάζουν από το χώρο των πηγαδιών θρησκευτικά σύμβολα προστασίας των πηγών, όπως εξωκλήσια ή εικονίσματα. Μία πιθανή εξήγηση για την απουσία θρησκευτικών συμβόλων προστασίας στο χώρο των πηγών είναι ότι τα βλάχικα χωριά ιδρύθηκαν σχετικά πρόσφατα, για πολλά χρόνια βρίσκονταν σε μια διαρκή διαδικασία μετασχηματισμού και γι' αυτό δεν πρόλαβαν να συγκροτήσουν τέτοιες παραδόσεις.

Στο παλιό χωριό Σοροβίγλι, το οποίο οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη δεκαετία του 1960 λόγω των ανασκαφών στον αρχαιολογικό χώρο, υπήρχαν στο χώρο του οικισμού διάσπαρτα τουλάχιστον έξι πηγάδια[680], από τα οποία τα περισσότερα είχαν κατασκευαστεί σε παλαιότερες εποχές πριν την εγκατάσταση των Βλάχων. Κάποια απ' αυτά σώζονται μέχρι σήμερα, αν και έχουν καλυφθεί από θάμνους και βάτα, καθώς δεν βρίσκονται πλέον σε χρήση. Από τα κοινόχρηστα αυτά πηγάδια οι κάτοικοι του χωριού προμηθεύονταν κυρίως πόσιμο νερό. Για τις δουλειές του σπιτιού (πλύσιμο σκευών και ρούχων καθημερινής χρήσης) ή αργότερα για το πότισμα των κήπων και για τα φυτώρια καπνού αποθήκευαν σε στέρνες βρόχινο νερό ή νερό από επιφανειακές πηγές, που συνήθως στέρευαν στα τέλη Μαΐου[681].

Σε άλλα βλάχικα χωριά η προμήθεια πόσιμου νερού γινόταν από πηγάδια, που βρίσκονταν στον ύπαιθρο χώρο και σε κάποια απόσταση από τον οικισμό, μερικές φορές στα όρια με την περιφέρεια γειτονικού χωριού με τους κατοίκους του οποίου μοιράζονταν τη χρήση του. Τα πηγάδια Γιόλακας και Σορόκη, για παράδειγμα,

---

[677] Ενδεικτικό της αξίας των πηγαδιών και του νερού τους είναι το τοπωνύμιο Αθάνατο Νερό στην περιφέρεια της Γουριώτισσας και το οποίο αναφέρεται σε πηγάδι με καλής ποιότητας πόσιμο νερό που δεν στερεύει ποτέ.

[678] Περισσότερα για τις τελετουργικές και εθιμικές πρακτικές οικειοποίησης και προστασίας των πηγών Βλ. Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, «Σημάδια του τόπου ή η λογική του ελληνικού τοπίου» στο *Λαογραφικά μελετήματα Ι της ίδιας,* Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 1989, σσ. 15-40 και Νιτσιάκος, *ό.π.,* σ. 53-64.

[679] Αποφάσεις δικαστηρίων που καθόριζαν τα όρια των κοινοτήτων ή αποφάσεις κοινοτικών συμβουλίων.

[680] *«Εδώ υπήρχαν πολλά πηγάδια. Ένα, δύο, τρία… τέσσερα, πέντε… έξι… Έξι τα θυμάμαι πολύ καλά, αλλά υπήρχαν, πρέπει να υπήρχαν κι άλλα»*, Νίκος Σιδέρης, Στράτος, 28-12-2012.

[681] *«Εδώ υπήρχαν και πηγές, που είχαν πολύ νερό το χειμώνα. Μάζευε και στέρνα ο άλλος, το νερό μαζευόνταν μέσα σε στέρνες και τ'ς λέγαμε φοντένες εμείς. […] Από κει έπαιρναν οι γυναίκες νερό και πότιζαν τις βραγιές με τα καπνά, τα φυτώρια για τα καπνά που κάναμε, τα οποία τα κάναμε εδώ που είχε νερό. Το νερό κράταγε μέχρι το Μάιο»,* Νίκος Σιδέρης, *ό.π.*

βρίσκονταν στα όρια των περιφερειών Χρυσοβίτσας, Προδρόμου και Αγράμπελου, ήταν κοινόχρηστα και υδρεύονταν από αυτά οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών[682].

Εικόνα 14, Πηγάδι στην τοποθεσία Κανέτα ή Βελανιδιά και στο βάθος η Γουριώτισσα

Στη Γουριώτισσα υπήρχαν τρία πηγάδια στην τοποθεσία Κανέτα[683], στην αρχή του κάμπου κοντά στους πρόποδες του λόφου, όπου είναι χτισμένο το χωριό. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς κατασκευάστηκαν. Τουλάχιστον ένα από αυτά προϋπήρχε στο χώρο[684] και αποτέλεσε κίνητρο για τη συγκρότηση του οικισμού στον παρακείμενο λόφο της Γουριώτισσας[685]. Τα υπόλοιπα κατασκευάστηκαν, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα από τους κατοίκους της Γουριώτισσας.

---

[682] Σύμφωνα με την Έκθεση 332/19-9-1931 περί διασαφηνίσεως ορίων Προδρόμου (και Αγραμπέλου) – Χρυσοβίτσης *«Τίθεται δε ως όρος όπως εκ του φρέατος Γιόλακα υδρεύονται οι κάτοικοι αμφοτέρων των Κοινοτήτων».* Ακόμη, σύμφωνα με το από 7-6-1926 Πρωτόκολλο διαχωρισμού και καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Αγραμπέλου – Χρυσοβίτσης, τα όρια των δύο Κοινοτήτων *«καταλήγουσιν εις το πηγάδι Σουρόκη, όπερ τυγχάνει κοινόν, υδρευομένων αμφοτέρων των Κοινοτήτων τούτων προ αμνημονεύτων ετών».*

[683] Ένα από αυτά σώζεται και είναι σε χρήση μέχρι και σήμερα. Είναι το πηγάδι της παρακάτω φωτογραφίας, βρίσκεται δίπλα ακριβώς στον δημόσιο αυτοκινητόδρομο και το νερό του χρησιμοποιείται σήμερα από τον ιδιοκτήτη παρακείμενου αγροκτήματος.

[684] Σε πωλητήριο συμβόλαιο του 1887 ένα από τα πηγάδια αυτά αναφέρεται ως Αλή Πηγάδιον. *«Οι αδελφοί Γεώργιος, Χαράλαμπος και Ιωάννης Τζουγάνης, κτηματίαι κάτοικοι Σκουρτούς πούλησαν στον Χρήστο Δ. Τσόλην ή Κατσαρό, αρχιποιμένα, κάτοικο Γουργιωτίσης, 1) έναν αγρόν εκ στρεμμάτων εκατόν δέκα εις την θέσιν Βελανιδιά Αλή Πηγάδιον της περιφερείας Σκουρτούς»*, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 79/1887.

[685] Η βλάχικη ποιμενική ομάδα του τσέλιγκα Τσόλη-Κατσαρού, πριν εγκατασταθεί στο λόφο της Γουριώτισσας, διέμενε για αρκετά χρόνια στην περιοχή Μακρυχώραφο, σε ανοιχτό μέρος στο εσωτερικό του βελανιδοδάσους, όπου υπήρχε και πηγάδι με πόσιμο νερό. *«Δυτικά προς τον Πρόδρομο είναι η περιοχή αυτή, μια λάκα, κι έχει ένα πηγάδι εκεί. Εκεί υπήρχαν καλύβες»,* Γεράσιμος Κατσαρός, ό.π.

Από τα πηγάδια αυτά οι κάτοικοι προμηθεύονταν μόνο πόσιμο νερό, ενώ και με απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου της Γουριώτισσας απαγορευόταν αυστηρά η χρήση του νερού των πηγαδιών για το πλύσιμο αντικειμένων ή σιταριού και το πότισμα των κοπαδιών ζώων -με εξαίρεση τα διερχόμενα φορτηγά ζώα, άλογα και μουλάρια-, επειδή το νερό δεν ήταν αρκετό αλλά και επειδή δημιουργούταν βούρκος γύρω από τα πηγάδια και μολυνόταν το νερό των πηγών αυτών. Την επιτήρηση των πηγαδιών αναλάμβαναν οι αγροφύλακες της Κοινότητας και οι ποινές για τους παραβάτες ήταν ιδιαίτερα αυστηρές[686].

Την περίοδο του Μεσοπολέμου το νερό των πηγαδιών αυτών δεν επαρκούσε για τις ανάγκες των κατοίκων σε πόσιμο νερό[687], καθώς ο πληθυσμός του χωριού είχε αυξηθεί κατά πολύ[688], γι' αυτό αποφασίστηκε από το κοινοτικό συμβούλιο να κατασκευαστεί με δαπάνες της Κοινότητας και τέταρτο πηγάδι στην τοποθεσία Κινέτα ή Κανέτα, κοντά στα άλλα πηγάδια της Κοινότητας[689]. Από τα πηγάδια αυτά σήμερα σώζεται μόνο ένα (το πηγάδι της παραπάνω φωτογραφίας), από το οποίο η οικογένεια Πατσέα προμηθεύεται νερό και ποτίζει τον κήπο του γειτονικού κτιρίου που σήμερα λειτουργεί ως αποθήκη[690]. Τα υπόλοιπα καταστράφηκαν τη δεκαετία του 1970 με την εφαρμογή του αναδασμού στην περιοχή αυτή[691]. Για την πρόσβαση στο χώρο των

---

[686] Στη συνεδρίαση ΙΔ΄/20-3-1927 στην τρίτη πράξη του το Κοινοτικό Συμβούλιο Γουριώτισσας «***α π ο φ α ί ν ε τ α ι*** *: Ψηφίζει παμψηφεί και απαγορεύει την μετάβασιν αγέλων χοίρων ή και άλλων κατ' αγέλας ζώων προς ποτισμόν εις τα φρέατα της Κοινότητος καθώς και την πλύσιν σίτου ή άλλων αντικειμένων εις τα φρέατα γύρω καθώς και παν άλλον ρυπαίνον τα φρέατα, Εγκρίνει, όπως πας συλλαμβανόμενος να ποτίζη την αγέλην των χοίρων ή να την αφίνη ανεπιτήρητον γύρω εις τα φρέατα καθώς και εκείνον όστις θα πλύνη σίτον ή επίπλων ή κατ' άλλον τρόπον να ρυπαίνη τα φρέατα να μηνύεται παρά των αγροφυλάκων εις το Πταισματοδικείον και να τιμωρείται διά προστίμου από 50 μέχρι 1000 δραχμών διά πρώτην φοράν, καθώς εγκρίνει και αποφασίζει να φονεύωνται παρά των αγροφυλάκων οι χοίροι οι ευρισκόμενοι εις τα φρέατα και όντες από αγέλην χοίρων»,* Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η απόφαση 75/21-6-1931 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

[687] «*Στα τέλη Αυγούστου το νερό των πηγαδιών σχεδόν στέρευε. Οι γυναίκες πήγαιναν νωρίς το πρωί, έβγαζαν νερό, αλλά επειδή ήταν στον πάτο του πηγαδιού, έβγαινε θολό και οι γυναίκες έβγαζαν το κεφαλομάντιλο και το σούρωναν. Πολλοί κάτοικοι και κυρίως παιδιά αρρώσταιναν από το νερό αυτό. Τότε όσοι μπορούσαν κουβαλούσαν πόσιμο νερό ή από τη λίμνη ή από το ποτάμι, τα οποία όμως βρίσκονταν αρκετά μακριά»*, Χρήστος Τέγας, *ό.π.*.

[688] Ο πληθυσμός της Γουριώτισσας σύμφωνα με την ΕΣΥΕ ήταν το 1879 376 κάτοικοι, το 1896 388 κάτοικοι, ενώ το 1920 ήταν 536 κάτοικοι και το 1928 612 κάτοικοι.

[689] Στη συνεδρίαση ΙΔ΄/20-3-1927 στην πρώτη πράξη του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουργιωτίσσης αποφασίστηκε να αναγραφεί στον προϋπολογισμό της Κοινότητας ποσό πέντε χιλιάδων δραχμών *«προς ανόρυξιν και κατασκευήν φρέατος της Κοινότητος εν τη θέσει Κινέτα»* επειδή *«η Κοινότης έχει ανάγκην να γίνη το τοιούτον έργον καθόσον στερείται και αυτού του ποσίμου ύδατος».* Το πηγάδι αυτό κατασκευάστηκε, αλλά το νερό του δεν ήταν καλής ποιότητας, δεν ήταν πόσιμο.

[690] Το κτίριο αυτό κατασκευάστηκε τη δεκαετία 1960 από τον συνεταιρισμό Γουριώτισσας και ήταν για κάμποσα χρόνια τυροκομείο.

[691] Ο αναδασμός αλλάζει τη σχέση των ανθρώπων με τον χώρο, καθώς αλλάζει αυτά που συνθέτουν το πολιτισμικό τοπίο. Σε παρόμοια περίπτωση στον κάμπο της Καρδίτσας στα τέλη της δεκαετίας του

πηγαδιών είχε κατασκευασθεί με προσωπική εργασία των κατοίκων δημόσια βατή οδός για τη διέλευση ανθρώπων και φορτηγών ζώων, η οποία συνέδεε τα πηγάδια με τον οικισμό[692] και της οποίας το μεγαλύτερο μέρος σώζεται μέχρι σήμερα, παρόλο που δεν βρίσκεται σε χρήση, καθώς έχει κατασκευασθεί τις τελευταίες δεκαετίες παράπλευρος σύγχρονος αυτοκινητόδρομος.

Εικόνα 15, Πηγάδι στο Αθάνατο Νερό

Εκτός από τα τέσσερα πηγάδια στην περιοχή της Κανέτας κοντά στο χωριό υπήρχε και άλλο πηγάδι με πόσιμο νερό στην τοποθεσία Αθάνατο Νερό, από το οποίο προμηθεύονταν νερό οι κάτοικοι της Γουριώτισσας, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Το τοπωνύμιο Αθάνατο Νερό βρίσκεται νοτιοδυτικά του νεκροταφείου και οφείλει την ονομασία του στο νερό του πηγαδιού, που ήταν πολύ κρύο και δεν στέρευε ποτέ[693]. Το πηγάδι αυτό σώζεται σήμερα και βρίσκεται σε αγρόκτημα του Γιάννη Σαμαρά, δίπλα στην κτηνοτροφική μονάδα με τα πρόβατα. Με το νερό του σήμερα ποτίζονται τα πρόβατα, καθαρίζεται η κτηνοτροφική μονάδα και ποτίζεται ο λαχανόκηπός τους.

1960/αρχές της δεκαετίας του 1970 ο αναδασμός βελτίωσε το βιοτικό επίπεδο των γεωργών της περιοχής, αλλά διατάραξε τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και τη σχέση τους με το τοπίο. Βλ. Halstead Huw, «Reclaiming the land: belonging, landscape, and in situ displacement on the plain of Karditsa (Greece)», In: History and Anthropology 2020, Vol.31, No. 5, pp. 643–668

[692] *«Ο πρόεδρος εκθέτει ότι είναι αισθητή η ανάγκη της κατασκευής βατής οδού από το κέντρον του χωρίου της Κοινότητος Γουργιωτίσης μέχρη των φρεάτων της Κοινότητος λεγομένην Κανέτα. […] Η κατασκευή της οδού ταύτης διά χρημάτων ήθελον είνε δυσχερής· καθόσον η Κοινότης δεν δύναται να διαθέση το απετούμενων ποσών, ενώ εύχερον δύναται να γίνη διά της προσωπικής των κατοίκων εργασίας»,* Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, Συνεδρίασις 1η/2-2-1928.

[693] Δημήτριος Μπίκας, ό.π.

Άλλο πηγάδι με πόσιμο νερό υπήρχε στη Γαλιτσά στο αγρόκτημα της οικογένειας Λαϊνά, από το οποίο έπιναν νερό οι οικογένειες Λαϊνά και οι εργάτες στον κάμπο της Γουριώτισσας.

Στην κοινοτική περιφέρεια της Γουριώτισσας, αλλά σε μεγαλύτερη απόσταση από τον οικισμό, υπήρχαν και άλλα πηγάδια[694], από τα οποία υδρεύονταν κυρίως τα ζώα των κατοίκων. Στην τοποθεσία Πελεκάνος κατασκευάστηκε στα μέσα του 20ού αιώνα πηγάδι από το οποίο κυρίως ποτίζονταν τα ζώα, καθώς το νερό του δεν ήταν καλής ποιότητας. Το πηγάδι αυτό σώζεται μέχρι σήμερα και το νερό του χρησιμοποιείται από το χοιροτροφείο της οικογένειας Λαϊνά. Στην τοποθεσία Δραγότι, δυτικά και αρκετά κοντά στον οικισμό της Γουριώτισσας, κατασκευάστηκαν δύο πηγάδια, από τα οποία ποτίζονταν τα άλογα των κατοίκων του χωριού. Εκτός από τα πηγάδια υπήρχε και μια μικρή πηγή με τρεχούμενο νερό στο Δάσος της Μάνινας κοντά στην τοποθεσία Ύψος ανάμεσα στα χωριά Γουριώτισσα και Πρόδρομος. Ήταν γνωστή σαν Βρύση του ληστή Γατσέλου. Έβγαζε λίγο νερό και συχνά στέρευε το καλοκαίρι[695].

Οι κάτοικοι της Γουριώτισσας από τα μέσα του 20ού αιώνα επιχείρησαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της λειψυδρίας με γεωτρήσεις και την κατασκευή δεξαμενών για την ύδρευση των ζώων. Οι πρώτες προσπάθειες για εξασφάλιση πόσιμου νερού με γεώτρηση τη δεκαετία 1950 απέτυχαν[696]. Οι προσπάθειες συνεχίστηκαν τη δεκαετία 1960 σε περιοχή ανάμεσα στο χωριό και τη λίμνη Οζερό. Αυτή τη φορά βρέθηκε πόσιμο νερό[697] και αρχικά κατασκευάστηκε στο σημείο της γεώτρησης δεξαμενή με πολλές παροχές από τις οποίες προμηθεύονταν νερό οι κάτοικοι του χωριού. Ύστερα κατασκευάστηκε υδραγωγείο στο χωριό και αποκεί το νερό διοχετευόταν στις κοινοτικές βρύσες. Τη δεκαετία 1970 συστάθηκε σύνδεσμος των κοινοτήτων Γουριώτισσας[698], Οχθίων, Στράτου και άλλων κοινοτήτων με τον Δήμο Αγρινίου με σκοπό την κατασκευή και συντήρηση έργου ύδρευσης για την καλύτερη και ασφαλέστερη ύδρευση των κατοίκων από τη τεχνητή λίμνη Καστρακίου. Η προσπάθεια αυτή ολοκληρώθηκε τη δεκαετία 1990 και σήμερα τα σπίτια της

---

[694] *«Στην Κανέτα υπήρχαν τρία πηγάδια. Υπήρχαν όμως και άλλα πηγάδια· στο Χασιβούνι δύο, στον Πελεκάνο τρία, προς τη λίμνη άλλα τρία. Από τα πηγάδια αυτά ποτίζονταν κυρίως τα ζώα, αφού το νερό τους δεν ήταν πολύ καθαρό»*, Χρήστος Τέγας, ό.π.

[695] Χρήστος Τέγας, ό.π.

[696] Στο πρακτικό 9/22-3-1953 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας αναφέρεται ότι η γεώτρηση απέτυχε.

[697] *«Το νερό ήταν μεν πόσιμο αλλά όχι καλής ποιότητας, γιατί είχε γύψο»,* Τάσος Αργύρης, 8-4-2016.

[698] Πρακτικό 9/2-9-1972 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

Γουριώτισσας και των άλλων κοινοτήτων της περιοχής υδρεύονται από την τεχνητή λίμνη Καστρακίου.

Εικόνα 16, Βλάχες από το χωριό Σοροβίγλι-Στράτος στον Αχελώο ποταμό[699]

Εικόνα 17, Βλάχα από το Σοροβίγλι κουβαλάει νερό με τη βαρέλα[700]

Κοντά στην όχθη του Αχελώου ποταμού λειτουργούσαν μέχρι και τη δεκαετία 1950 νερόμυλοι, οι οποίοι κάλυπταν τις ανάγκες των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Για παράδειγμα, στην περιοχή όπου δημιουργήθηκε ο βλάχικος οικισμός των Οχθίων υπήρχαν τέσσερις νερόμυλοι, από τους οποίους ο παλαιότερος ανήκε στην οικογένεια Βλαχάβα[701], ο δεύτερος στην οικογένεια Μπούκου από τη Λεπενού[702], ο τρίτος στην

[699] Courby F., Picard Ch., *Recherches archéologiques a Stratos d'Acarnanie*, Boccard, Paris 1924.
[700] Courby F., Picard Ch., *ό.π.*
[701] *«Ο πρώτος μύλος ήταν του Βλαχάβα. Αυτοί ήτανε εφτά αδέρφια. Κατάγονταν από το Βλαχάβα Καλαμπάκας και σήμερα ονομάζονται Παπαευθυμίου»,* Νίκος Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.
[702] *«Σ' αυτόν το μύλο είχαμε κι εμείς μεράδι, γιατί το αυλάκι του περνούσε μέσα στα χωράφια μας»,* Νίκος και Κώστας Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

οικογένεια του τσέλιγκα Πάγγιου από τα Όχθια και ο τέταρτος στους Σωτηρίου και Βαμβακά από την Λεπενού. Αργότερα τους νερόμυλους αυτούς τους νοίκιασαν Βλάχοι από το Παλιοσέλι της Κόνιτσας με το επώνυμο Καραφέρης[703], που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα Όχθια και οι οποίοι γνώριζαν τη δουλειά του μυλωνά. *«Οι τρεις πρώτοι μύλοι έπαιρναν νερό από ένα αυλάκι. Αυτό το αυλάκι είχε πολύ νερό. Όλο το Ξηρόμερο ερχόταν εδώ με τ' άλογα κι άλεθε. Απ' την Κατούνα και δώθε, από τον Αετό, τη Μπαμπίνη, το Μαχαλά, έρχονταν όλοι στα Όχθια κι αλέθανε»*[704]. Σήμερα δεν λειτουργεί κανένας από τους μύλους αυτούς. Σώζονται μόνο τα ερείπια του τέταρτου μύλου.

Εικόνα 18, Μύλος των Σωτηρίου και Βαμβακά στα Όχθια

Στην περιοχή αυτή η κοίτη του κάτω Αχελώου ποταμού ήταν τεράστια και επίπεδη, με αποτέλεσμα να μετακινείται συχνά ο βασικός κορμός του ποταμού. Πολλές φορές τα νερά του ποταμού χωρίζονταν σε δύο, τρεις ή περισσότερες διακλαδώσεις απομονώνοντας μεγάλες εκτάσεις, τις οποίες οι κάτοικοι της περιοχής αποκαλούσαν Νησιά[705]. Για τους παραπάνω λόγους δεν υπήρχαν γεφύρια και η συγκοινωνία με την

---

[703] *«Το μύλο του παππού μου τον νοίκιασε ο Αθανάσιος Καραφέρης από το Παλιοσέλι Ιωαννίνων. Δεν πλήρωνε ενοίκιο, αλλά αλέθαμε εκεί το σιτάρι και το καλαμπόκι μας δωρεάν. Ο Γιώργος Καραφέρης νοίκασε τον μύλο του Σωτηρίου και του Βαμβακά από τη Λεπενού κι αργότερα αγόρασε τον μισό μύλο. Και τον άλλο μύλο Καραφέρης τον είχε»,* Νίκος Πάγγειος, Αγρίνιο, 29-2-2016.

[704] Νίκος και Κώστας Πάγγειος, ό.π.

[705] *«Με την είσοδό του στην αιτωλοακαρνανική λεκάνη ο Αχελώος, ελεύθερος πλέον από τα βουνά και τους λόφους που περιόριζαν τη ροή του, απλωνόταν δημιουργώντας μια φαρδιά, πολύπλοκη μαιανδρική κοίτη γεμάτη νησίδες και συνεχώς μεταβαλλόμενους κλάδους. Οι συχνές αλλαγές της κοίτης και το μέγα πλάτος της επέτρεπαν, ως πολύ πρόσφατα, τη διάβαση του ποταμού σε λιγοστά μόνο περάσματα, συχνά με αρκετή δυσκολία»,* Πέτρου, *ό.π.*

απέναντι πλευρά γινόταν κυρίως με τις περαταριές-πορθμεία[706] ή διασχίζοντας τον ποταμό το καλοκαίρι από συγκεκριμένα περάσματα πεζή, έφιπποι ή με κάρα.

Εικόνα 19, Ο Αχελώος ποταμός και το τείχος της αρχαίας Στράτου το 1891-92[707]

Εικόνα 20, Ο Αχελώος ποταμός και το τείχος της αρχαίας Στράτου σήμερα (2-4-2016)

---

[706] *«Στο σημείο της περαταριάς το νερό του ποταμού κυλούσε σχετικά ήρεμα, με καθαρή, ως επί το πλείστον, κοίτη και έχοντας απόσταση τα σημεία διαπόρθμευσης του ποταμού 50 περίπου μέτρα. Ο περατάρης ή βαρκάρης χρησιμοποιούσε για το σκοπό αυτό μία βάρκα 6 περίπου μέτρων, χωρίς τροπίδα (καρίνα), για να διευκολύνεται η κίνηση της κυρίως στις όχθες του ποταμού, που ήταν ικανή να μεταφέρει 10 περίπου ανθρώπους και 2-3 άλογα. Η κίνηση της βάρκας, γίνονταν με δύο κουπιά ενώ για τα αβαθή του ποταμού υπήρχε και το «σταλίκι», μακρύ ξύλινο κοντάρι που στερεώνονταν στο βυθό του ποταμού από τον βαρκάρη. Το «σταλίκι» χαρακτήριζε το είδος της βάρκας που έφερε το όνομα «γάιτα». Η διάρκεια της διαπόρθμευσης ήταν ολιγόλεπτη και απαιτούσε κόμιστρο. Για την ανάδειξη του περατάρη διεξάγονταν από το Δημόσιο πλειοδοτική δημοπρασία όπου οι υποψήφιοι «χτυπούσαν» τη περαταριά»,* Η Περαταριά (Το ποτάμιο πορθμείο), στο http://www.kalyvia.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=11&Itemid=13 προσπελάστηκε στις 14-12-2015.

[707] Κληροδότημα Νωκ, Πανεπιστήμιο της Κολωνίας.

Τη δεκαετία 1920 περαταριές υπήρχαν σε τέσσερα σημεία του Αχελώου: σε περιοχή κοντά στην Κούλια της Ρίγανης[708], σε τοποθεσία πλησίον της Παλαιομάνινας, στην Ποδολοβίτσα/Πεντάλοφο και στην Κατοχή[709]. Από τις αρχές της δεκαετίας 1940 υπήρχε περαταριά και στα όρια Γουριώτισσας-Καλυβίων, λίγο πιο κάτω από τη σημερινή γέφυρα της ΔΕΗ[710]. Μέσω των πορθμείων αυτών επικοινωνούσαν τα χωριά της Ακαρνανίας με τα χωριά της Αιτωλίας και τα αστικά κέντρα της περιοχής (Αγρίνιο και Μεσολόγγι), άνθρωποι και φορτηγά κυρίως ζώα διέσχιζαν τον ποταμό και εκατομμύρια οκάδες αγροτικών προϊόντων και εμπορευμάτων μεταφέρονταν από τη μία όχθη στην άλλη.

Στα χρόνια του Μεσοπολέμου οι κάτοικοι της Αιτωλοακαρνανίας ζητούσαν επιτακτικά από τις αρχές την κατασκευή γέφυρας για ασφαλέστερη και ταχύτερη διέλευση[711]. Στη συνεδρίαση ΙΓ΄/25-1-1927 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουργιωτίσσης προτάθηκε ως καταλληλότερη θέση για την κατασκευή γέφυρας στον Αχελώο ποταμό η θέση Κούλια, όπου βρισκόταν το πορθμείο «Ρίγανης», επειδή *«δι' αυτού διέρχονται σχεδόν περί τας 30 χιλιάδας άτομα κατ' έτος και 600 χιλιάδες οκάδες καπνού και εν εκατομμύριον οκάδες βαλανιδοκάρπου, δέκα εξ χιλιάδες σφάγια και περί τα δύο εκατομμύρια οκάδες διαφόρων εμπορευμάτων»*[712].

---

[708] *«Εμείς είχαμε πρόβλημα εκεί, γιατί εκεί στον Πελεκάνο πέρναγε ο δρόμος του Προδρόμου που πήγαινε στην περαταριά, δηλαδή στο ποτάμι στο μέρος που πέρναγε απέναντι, γιατί τότε δεν υπήρχε γεφύρι, το ποτάμι ήταν φοβερό, πώς το λεν, δεν είχε γέφυρες, δεν είχε πουθενά. Περνάγαν με τη βάρκα»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.
«Η περαταριά ήταν μια βάρκα και είχε έναν περάτη π' πέραγε πέρα δώθε. Αρνιά πέραγαμε μέσα, μ'λάρια, άλογα. Εδώ περάτης ήταν ένας Νάτσης από πέρα απ' τα Καλύβια. Μετά ήταν ένας απ' τ' Ρίγανη, Παχύς. Ήταν εδώ χρόνια πολλά. Μετά έγινε η γέφυρα. Πέραγε ολοένα και το χειμώνα που το ποτάμι ήταν κατεβασμένο από άκρη σ' άκρη. Κι ο αδερφός μου ο μεγάλος την πέρναγε καμπόσες φορές. Άμα δεν ήταν ο περάτης την πέραγε αυτός. Και τον πήρε μια βολά (φορά) κάτ', τον πάει κάτ'. Όταν έβγαινε από πέρα την έπαιρνε τραβώντα την άκρη άκρη, (γελάει). Τότε π' πάντρευα τ'ν αδερφή μ' οι συμπεθέροι απ' αυτού ρίχ'καν δώθε», Σταύρος Αλεξάκης, Γαλιτσά Γουριώτισσας, 5-4-2016.
[709] Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, συνεδρίαση ΙΓ΄/25-1-1927.
[710] *«Μία βάρκα ή περαταριά δρομολογούσε Κατοχή- Νεοχώρι, εκεί που είναι η γέφυρα τώρα. Δεύτερη βάρκα, Παλαιομάνινα, πήγαινε απέναντι προς Σταμνά. Τρίτη βάρκα ήτανε Ρίγανη-Αγγελόκαστρο. Και επί Κατοχής και εν συνεχεία την πήραμε εμείς και την είχαμε, ήτανε Γουριώτισσα-Καλύβια. Αυτήν είχαμε εμείς. Λίγο πιο κάτω απ' τη γέφυρα, κοντά στο κτήμα μας. […] Συρματόσχοινο είχε μόνο η Κατοχή, καμία άλλη. Εδώ δεν ταίριαζε, γιατί κάθε τόσο άλλαζε το ποτάμι, πότε δώθε είχε πολύ νερό, πότε παραπέρα, πότε είχε παρακλάδια. […] Η βάρκα πέρναγε χειμώνα, καλοκαίρι. Αν ήτανε πολύ κατεβασμένο το ποτάμι, μια μέρα, δύο σταμάταγε· και τρεις καμιά φορά»,* Ηλίας Λαϊνάς, 5-4-2015.
[711] *«Μαζεύανε χρήματα τώρα αυτού, διαπύλια τέλη λεγότανε αυτά, για να φκιάσουνε γέφυρα. Άλλοι επιμένανε Παλιομάνινα, άλλοι επιμένανε Ρίγανη· γίνονταν διαπραγματεύσεις. Τελικά, τα καταργήσανε τα διαπύλια τέλη και σταμάτησε η ιστορία. Ούτε γέφυρα ούτε τίποτα. Η μόνη γέφυρα ήτανε στο Ματσούκι. Δεν υπήρχε πουθενά αλλού»,* Ηλίας Λαϊνάς, Αγρίνιο, 5-4-2015.
[712] Στην ίδια συνεδρίαση αναφέρεται πως το Κοινοτικό Συμβούλιο αποδέχεται την επιβολή φορολογίας για την κατασκευή της γέφυρας μόνο στην περίπτωση που αυτή κατασκευασθεί στη θέση «Κούλια» της Ρίγανης: *«Η Κοινότης Γουργιωτίσσης δύναται να επιβληθεί εις φορολογίαν 1) Επί των 50 χιλιάδων οκάδων καπνού όν εξαγάγει εκείθεν κατά δύο δραχμάς κατ' οκάν· ήτοι 100 χιλ. δραχμάς, 2) Επί των*

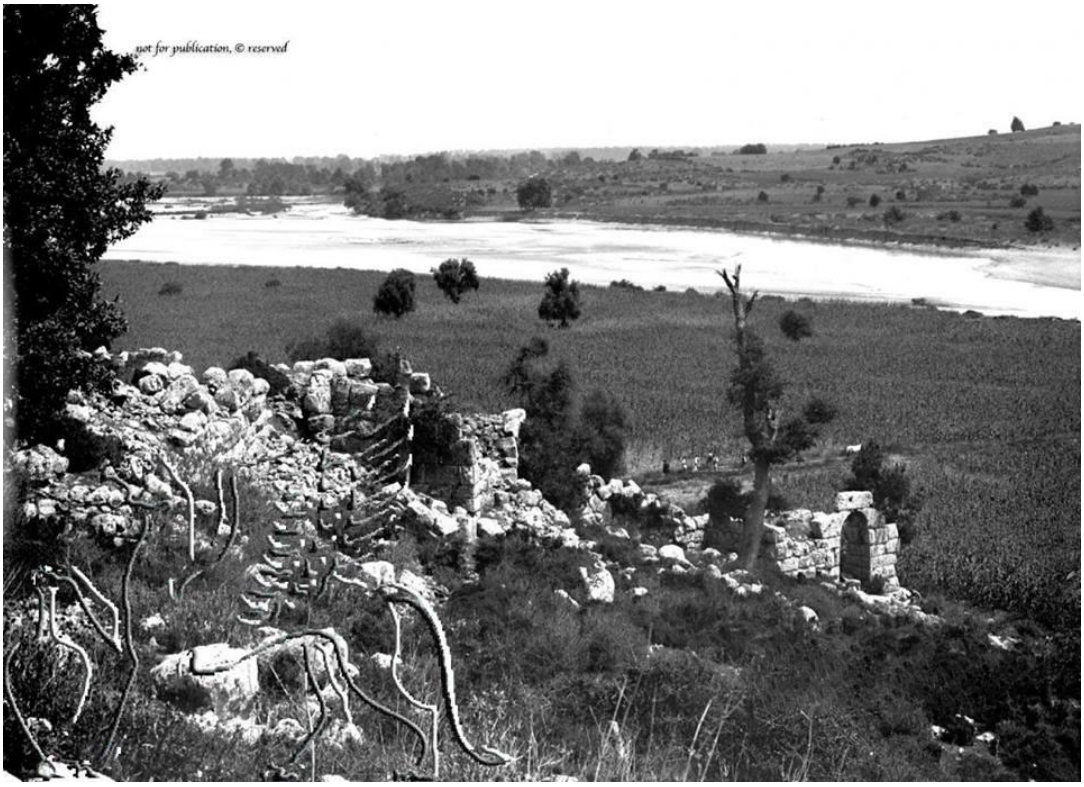

Εικόνα 21, Η περαταριά του Αχελώου το 1891-92 κοντά στο κάστρο της Παλαιομάνινας[713]

Εικόνα 22, Ο βαρκάρης Δημήτρης Λουκάς στην Περαταριά Κατοχής το 1950 (Αρχείο Γιάννη Λουκά)

εξαγομένων 100 χιλ. οκάδων βαλανιδίων κατά 30 λεπτά· ήτοι 30 χιλ. δραχμάς, […]», Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, απόφαση ΙΓ΄/25-1-1927. Και με την πράξη 4/21-3-’37 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας ζητείται η κατασκευή γέφυρας επί του Αχελώου *«εις το εν Ρίγανη πορθμείον», ενώ με την* πράξη 11/5-10-’41 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας εγκρίνεται παμψηφεί η πρόταση του προέδρου περί καταργήσεως του υπό του Ν. 3970/1929 Ταμείου Γεφυρώσεως Αχελώου.

[713] Η φωτογραφία από το κληροδότημα Νωκ, της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Κολωνίας. Πίσω από τα ερείπια του αρχαιολογικού χώρου διακρίνεται δρόμος, από τον οποίο διέρχονται άνθρωποι και ζώα, στην προσπάθειά τους να διασχίσουν το ποτάμι και να περάσουν απέναντι.

Ο Γιάννης Λουκάς από το Αιτωλικό θυμάται: *«Πριν γίνει η γέφυρα της Κατοχής το πέρασμα του ποταμιού, γινόταν με πλωτά μέσα. Την δουλειά του πορθμέα-βαρκάρη την έκανε και ο πατέρας μου, Δημήτρης Λουκάς, για τρία χρόνια. Ήτανε την τριετία 1949-1951. Με τις βάρκες περνούσαν οι επιβάτες, πληρώνοντας και ανάλογο κόμιστρο. Τα εμπορεύματα περνούσαν με μεγαλύτερο σκάφος την "Μαγόνα", όπως την έλεγαν κατά παράφραση της λέξης Μαούνα. Σε άλλο σημείο κατά τον Σεπτέμβριο που τα νερά έπεφταν, το πέρασμα γινόταν με κάρα και σούστες, που τα έσερναν άλογα. Το πορθμείο έβγαινε σε πλειοδοτική δημοπρασία από το Δημόσιο, που παραχωρούσε και τις βάρκες»*[714].

Ο Αχελώος ποταμός είναι το ανατολικό όριο της Ακαρνανίας και των βλάχικων χωριών Στράτου, Οχθίων, Γουριώτισσας και Παλαιομάνινας. Μέχρι τη δεκαετία 1960 με τις συχνές και ανεξέλεγκτες πλημμύρες του δημιουργούσε ασυνέχεια στο χώρο και η επικοινωνία με την απέναντι πλευρά της Αιτωλίας γινόταν σε συγκεκριμένα σημεία και με πολλές δυσκολίες και κινδύνους, καθώς δεν υπήρχαν στην περιοχή γεφύρια[715]. Με την κατασκευή των τριών φραγμάτων (Κρεμαστών, Καστρακίου και Στράτου)[716], εκτός από την παραγωγή ενέργειας, ελέγχθηκαν σε μεγάλο βαθμό οι πλημμύρες, καθώς συγκρατούνται στις τεχνητές λίμνης τα πλεονάσματα του νερού, και αναπτύχθηκε η γεωργία των εύφορων παραποτάμιων εδαφών της Αιτωλοακαρνανίας. Όμως, με τη λειτουργία των φραγμάτων σχεδόν μηδενίστηκε η μεταφορά φερτών υλών προς το δέλτα του ποταμού. Ακόμη, όσον αφορά το σταθμό ηλεκτροπαραγωγής Στράτου το μεγαλύτερο μέρος των υδάτων διατίθεται στο αρδευτικό δίκτυο της πεδιάδας και η ποσότητα νερού που απομένει στην κοίτη του ποταμού είναι ελάχιστη.

Η συχνή έλλειψη υδάτων κατάντη του φράγματος Στράτου *«επέτρεψε την επέκταση καλλιεργειών μέσα στην κοίτη*[717]*, την περιστασιακή εγκατάσταση καταυλισμών αθίγγανων και εκσκαφές σε μεγάλη έκταση για την απόληψη αμμοχάλικου»*[718]. Επίσης,

---

[714] Γιάννης Λουκάς, Αιτωλικό, 7-6-2016.

[715] Ο Ελβιά Τσελεπή ταξιδεύοντας προς την Ήπειρο δυσκολεύτηκε στην προσπάθειά του να διαβεί τον Αχελώο κοντά στα Καλύβια γιατί *«…το ποτάμι, που περνάει απ' το δυτικό άκρο του χωριού, κατεβαίνει ως θάλασσα άγρια. Τόση ήταν η ορμή του που στάθηκε αδύνατο να το περάσουμε. Αναγκαστήκαμε, λοιπόν, ν' αναζητήσουμε άλλο πέρασμα. Απ' όπου και καταφέραμε –τελικά- να βγούμε απέναντι, με άπειρους κόπους και κινδύνους…»,* Πέτρου, *ό.π.,* χ.σ.

[716] Το φράγμα των Κρεμαστών ολοκληρώθηκε το 1965, του Καστρακίου το 1969 και του Στράτου το 1989, Πέτρου, *ό.π.,* χ.σ.

[717] *«Στο τμήμα της κοίτης του Αχελώου μεταξύ των γεφυρών Στράτου και Γουριώτισσας, που έχει εγκαταλειφθεί, εντοπίζονται καλλιεργούμενες εκτάσεις κυρίως προς την ανατολική όχθη. Οι καλλιέργειες αυτές περιλαμβάνουν ελαιώνες και σε μεγάλο ποσοστό έχουν δημιουργηθεί πάνω σε απαλλοτριωμένες εκτάσεις εντός της παλαιάς κοίτης του ποταμού»,* Σταύρος Λαϊνάς, 20-2-2016.

[718] Πέτρου, *ό.π.,* χ.σ.

τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα κατασκευάστηκαν γέφυρες σε διάφορα σημεία του ποταμού, όπως η γέφυρα Στράτου[719], η γέφυρα της ΔΕΗ κοντά στη Γουριώτισσα[720] και πριν από λίγα χρόνια η γέφυρα της Ιόνιας οδού κοντά στην Παλαιομάνινα, με αποτέλεσμα οι μετακινήσεις των κατοίκων της περιοχής προς την Αιτωλία και οι μεταφορές των προϊόντων να γίνονται ταχύτερα και ασφαλέστερα.

Εικόνα 23, Η τεχνητή κοίτη του Αχελώου και η γέφυρα της ΔΕΗ στα όρια Γουριώτισσας-Καλυβίων[721]

Οι σημαντικές αλλαγές που έγιναν κυρίως στα βλάχικα χωριά του κάμπου με την πάροδο των χρόνων μεταμόρφωσαν την περιοχή από ελώδη και ανθυγιεινή τον 19ο αιώνα σε επίπεδο εύφορο κάμπο με σύγχρονο οδικό δίκτυο στις αρχές του 21ου αιώνα. Με την κατασκευή των υδροηλεκτρικών φραγμάτων στον Αχελώο ποταμό εκτός από την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, έγινε έλεγχος της ροής του νερού του ποταμού, περιορίστηκαν οι πλημμύρες των πεδινών εκτάσεων και παράλληλα κατασκευάστηκαν υδρευτικά και αρδευτικά δίκτυα τα οποία κάλυψαν τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής για πόσιμο νερό και για άρδευση των καλλιεργειών. Ακόμη, με την αποξήρανση ελών και τους αναδασμούς βελτιώθηκε η στρεμματική απόδοση των καλλιεργειών αλλά και το μικροκλίμα της περιοχής. Επίσης, τα δάση που υπήρχαν στην πεδινή περιοχή τον 19ο αιώνα αποψιλώθηκαν με αποτέλεσμα να αυξηθούν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις και να αλλάξει ριζικά το τοπίο.

[719] Η γέφυρα έχει μήκος 1.213 μέτρα και αποτελεί τμήμα της Εθνικής οδού Αντιρρίου – Ιωαννίνων.
[720] 8 χιλιόμετρα περίπου κατάντη της μεγάλης γέφυρας του Αχελώου, στην απόληξη της διώρυγας φυγής (διευθετημένη κοίτη), έχει κατασκευασθεί μικρή γέφυρα (γέφυρα ΔΕΗ) που συνδέει τη Γουριώτισσα και τα Όχθια με τα Καλύβια και το Αγγελόκαστρο.
[721] Φωτογραφία Τάσου Καραΐσκου.

3.3 Η Κοινότητα και ο χώρος

Οι βλάχικοι οικισμοί στην Ακαρνανία ιδρύθηκαν τις δεκαετίες 1860 και 1870 κάτω από τις ίδιες ιστορικές συνθήκες και συγκυρίες και επηρεάστηκαν από παρόμοιες συνθήκες πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης. Σε γενικές γραμμές αποτελούν παρόμοια οικιστικά σύνολα. Διευκρινίζεται πως οι βλάχικοι οικισμοί, εκτός από την Παλαιομάνινα[722], ήταν ενταγμένοι στην κοινοτική περιφέρεια άλλων μη βλάχικων χωριών μέχρι και τη δεκαετία του 1910[723] με αποτέλεσμα να μην υπάρχει δική τους περιφέρεια σαφώς οριοθετημένη. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα όρια μεταξύ των κοινοτήτων καθορίστηκαν οριστικά δεκαετίες αργότερα[724] ύστερα από πολύχρονες δικαστικές διαμάχες. Η απουσία σαφώς αναγνωρισμένης και οριοθετημένης κοινοτικής περιφέρειας οδήγησε και στην απουσία τοποσήμων, όπως σταυρών, εικονισμάτων-προσκυνηταριών ή ξωκλησιών[725], με τα οποία οι άνθρωποι των παραδοσιακών προκαπιταλιστικών κοινωνιών περιφρουρούσαν τον εξανθρωπισμένο χώρο από την «άγρια» φύση και οριοθετούσαν την περιφέρεια του χωριού τους[726]. Η συγκρότηση των βλάχικων οικισμών και ο καθορισμός της κοινοτικής τους περιφέρειας είναι αποτέλεσμα των νεωτερικών συνθηκών, στις οποίες και υπό τις οποίες αυτά συνέβησαν. Οι συνθήκες αυτές δεν άφησαν πρόσφορο έδαφος για να λειτουργήσει η μνήμη και η παράδοση.

Ενδεικτικά, θα παρουσιάσουμε την οργάνωση του χώρου στη βλάχικη Κοινότητα της Γουριώτισσας, τον οικισμένο και τον ύπαιθρο χώρο της, και όπου υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις άλλες βλάχικες κοινότητες θα γίνονται σχετικές αναφορές. Ο οικισμένος χώρος της Γουριώτισσας αποτελεί το κέντρο της ευρύτερης περιοχής της κοινότητας, που περιλαμβάνει τον εύφορο κάμπο με φυσικά

---

[722] Ο φυσικός χώρος όπου ιδρύθηκε ο οικισμός της Παλαιομάνινας ανήκε στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας, το οποίο νέμονταν κυρίως ως προς τη συλλογή του βελανιδιού και κάτοικοι από τα άλλα χωριά της Ακαρνανίας.

[723] Τα βλάχικα χωριά Παλαιομάνινα, Γουριώτισσα, Όχθια και Σοροβίγλι αποτέλεσαν αυτόνομες κοινότητες το 1912 με την κατάργηση των Δήμων στους οποίους υπάγονταν. Το Αγράμπελο αποσπάστηκε από τον Πρόδρομο το 1919 και έκτοτε αποτελούσε ξεχωριστή κοινότητα, το Στρογγυλοβούνι ανήκε στην κοινότητα Αστακού μέχρι το 1930, που αναγνωρίστηκε ως αυτόνομη κοινότητα, ενώ το Στουρνάρι ήταν συνοικισμός της Χρυσοβίτσας Ξηρομέρου μέχρι και τη δεκαετία του 1930 που εγκαταλείφτηκε και από τους τελευταίους κατοίκους του.

[724] Ενδεικτικά, τα όρια μεταξύ των Κοινοτήτων Γουριώτισσας και Προδρόμου διευθετήθηκαν οριστικά το 1970 με την απόφαση 985/7-11-1970 του Διοικητικού Δικαστηρίου Ορίων Αιτωλοακαρνανίας.

[725] Υπάρχουν ελάχιστα τοπόσημα στην περιοχή· κάποια δε κατασκευάστηκαν πριν την μόνιμη εγκατάσταση των Βλάχων.

[726] Περισσότερα για τα σημάδια του τόπου και τις τελετουργικές πρακτικές καθαγίασης του χώρου Βλ. Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *ό.π.*, σσ. 15-40 και Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ., *Ο Ουρανός πάνω στη Γη. Τελετουργίες καθαγίασης του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού και προέλευσή τους,* Οδυσσέας, Αθήνα 2003.

όρια τον Αχελώο ποταμό στα ανατολικά, τη λίμνη Οζερό στα βόρεια-βορειοδυτικά και τους λόφους με το βελανιδοδάσος και τους βοσκότοπους στα δυτικά και στα νότια-νοτιοδυτικά. Στον εξανθρωπισμένο αυτό χώρο αποτυπώνονται η κοινωνική δομή και οι κοινωνικές λειτουργίες της βλάχικης κοινότητας που τον δημιούργησε και εγγράφονται σε αυτόν τόσο οι αρχικές κοινωνικές σχέσεις, όσο και οι αλλεπάλληλες φάσεις των κοινωνικών αλλαγών μέσα στο χρόνο[727]. Σύμφωνα με τον Nitsiakos[728] και σε ότι αφορά την βλάχικη Κοινότητα της Αετομηλίτσας, *«το οικιστικό σύστημα αντανακλά μορφές κοινωνικής οργάνωσης του παρελθόντος καθώς επίσης και πρόσφατες αλλαγές που οφείλονται στην αποσύνθεση της κοινότητας. Παραδοσιακά, το βλάχικο χωριό αποτελούνταν από συγγενειακές ομάδες, οι οποίες κατελάμβαναν σαφώς οριοθετημένους χώρους».* Παρόμοιο οικιστικό σύστημα με αυτό της Αετομηλίτσας-Ντένισκου και των άλλων βλάχικων χωριών συναντάμε και στις βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας. Η οριοθέτηση των οικισμών αλλά και η οργάνωση του χώρου ανακλά τις σχέσεις των κοινωνιών αυτών με το φυσικό τους περιβάλλον, «*τόσο ως πεδίο άσκησης παραγωγικής δραστηριότητας, όσο και ως τόπο που συνδέεται με την ατομική, οικογενειακή και συλλογική ταυτότητα και μνήμη»*[729].

Εικόνα 24, Η Γουριώτισσα και μέρος της κοινοτικής της περιφέρειας[730]

Το χωριό Γουριώτισσα ή Κατσαρού βρίσκεται δυτικά του Αχελώου στο τέλος του κάμπου του Αχελώου/Αγρινίου και κοντά στη λίμνη Οζερό. Είναι κτισμένο στην

[727] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα, 1991, σ. 26.
[728] Vassilis Nitsiakos, *A Vlach Pastoral Community in Greece: The Effects of its Incorporation into the National Economy and Society,* University of Cambridge 1985, σ. 114 και Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *ό.π.*, σ. 28.
[729] Δρίνης Ιωάννης Ν., *όπ.*, σ. 78.
[730] http://wikimapia.org/#lang=en&lat=38.624515&lon=21.256313&z=13&m=w, 22-4-2016.

κορυφή του λόφου σε υψόμετρο 106 μ., έχει εξαιρετική θέα προς τον κάμπο του Αγρινίου και το δάσος της βελανιδιάς και αποτελείται από πολλά πετρόχτιστα σπίτια και στενούς δρόμους. Ο οικισμός βρίσκεται σε απόσταση 24 χιλιομέτρων από το Αγρίνιο, δίπλα στην επαρχιακή οδό Αγρινίου-Αστακού, ενώ κοντά στο χωριό και προς τα ανατολικά διέρχεται ο σύγχρονος αυτοκινητόδρομος Ιόνια οδός. Ο οικισμός της Γουριώτισσας αποτελεί ένα ενιαίο οικιστικό σύνολο, έχει μία μόνο εκκλησία, τον Άγιο Δημήτριο, στην ανατολική κύρια είσοδο του οικισμού, ενώ στο εσωτερικό του διακρίνονται κάποιες μικροσυνοικίες, οι οποίες αναφέρονται κυρίως στα σόγια που εγκαταστάθηκαν εκεί ή στον τόπο καταγωγής των κατοίκων τους. Ο δομημένος χώρος βρίσκεται στους λόφους γύρω από τον οικισμό και στον κάμπο ανατολικά του οικισμού.

Το μεγαλύτερο μέρος της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας βρίσκεται στα ανατολικά και βόρεια του οικισμού, στον επίπεδο και εύφορο κάμπο μεταξύ του Αχελώου ποταμού και της λίμνης Οζερού, ενώ προς τα δυτικά και νότια του οικισμού εκτείνονται λοφώδεις σχηματισμοί, στους οποίους κυριαρχεί το βελανιδοδάσος. Ο κάμπος της Γουριώτισσας ή Γαλιτσάς στα ανατολικά του οικισμού και ο κάμπος της Βαρειάς στα βόρεια αποτελούν σήμερα την κυρίως καλλιεργούμενη έκταση της κοινότητας. Εδώ έχουν χωράφια όλοι οι κάτοικοι της Γουριώτισσας, τα οποία, κυρίως μετά τους αναδασμούς και τα αρδευτικά έργα (δεκαετίες 1960 και 1970), αποτελούσαν και αποτελούν τη σημαντικότερη παραγωγική ζώνη της κοινότητας και στην οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό η γεωργική παραγωγή. Στα χωράφια αυτά υπάρχουν κάποιες διάσπαρτες μόνιμες κατοικίες, αγροικίες, αποθήκες, κτηνοτροφικές μονάδες προβάτων, χοιροτροφεία, φωτοβολταϊκά συστήματα, αντλιοστάσια, αρδευτικά έργα, αγροτικοί και κοινοτικοί δρόμοι κ.ά.. Αντίθετα, η περιοχή του βελανιδοδάσους, στην οποία μέχρι και τα μέσα του 20ού αιώνα υπήρχαν οι βοσκότοποι και τα βοϊδολίβαδα της κοινότητας, τα μαντριά, τα πιτσούρια[731] και τα «τεμάχια» του δάσους με τις βελανιδιές όπου γίνονταν η συλλογή του βελανιδιού, σήμερα έχει εν μέρει εγκαταλειφθεί με αποτέλεσμα να ερημώνεται σταδιακά ο εξημερωμένος και εξανθρωπισμένος χώρος της, καθώς η φύση αρχίζει να ανακάμπτει καλύπτοντας δρόμους και μονοπάτια και μετατρέποντας χωράφια σε δασώδεις εκτάσεις. Τα χωράφια, οι βοσκότοποι και το βελανιδοδάσος αποτελούν το ανθρωπογενές

[731] Μικρά χωράφια σε πλαγιά, τα οποία σχηματίστηκαν από την εκχέρσωση δασικής έκτασης.

περιβάλλον[732] της κοινότητας, στο οποίο έχουν αποτυπωθεί οι παραγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων, οι μετασχηματισμοί αυτών των δραστηριοτήτων αλλά και οι αλλαγές στον τρόπο ζωής των ίδιων των κατοίκων. Στη συνέχεια για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της Γουριώτισσας θα επιχειρήσουμε *«να προσεγγίσουμε ιστορικά την εξέλιξη των παραγωγικών διαδικασιών και σχέσεων και το παλίμψηστο της αποτύπωσή τους στο χώρο»*[733].

3.3.1 Οργάνωση του οικισμένου χώρου

Σύμφωνα με την Απογραφή Κτιρίων του 2011, υπάρχουν συνολικά στη Γουριώτισσα 356 κτίρια, εκ των οποίων στα 215 κτίρια δεν υπάρχουν όροφοι πάνω από το ισόγειο (ανεξαρτήτως της ύπαρξης υπογείου), στα 131 υπάρχει και πρώτος όροφος, ενώ στα υπόλοιπα 10 κτίρια υπάρχει και δεύτερος όροφος με ένα από αυτά να έχει πυλωτή[734]. Από τα κτίρια αυτά τα 266 είναι κατοικίες αποκλειστικής χρήσης, 1 εκκλησία, 1 σχολικό κτίριο, 7 καταστήματα-γραφεία, 77 κτίρια άλλης χρήσης και 4 κατοικίες μικτής χρήσης[735]. Σύμφωνα πάντα με την παραπάνω απογραφή, από τα κτίρια αυτά 0 (κανένα) κτίστηκε προ το 1919, 6 κτίρια κτίστηκαν τη χρονική περίοδο 1919-1945, 94 κτίρια τη χρονική περίοδο 1946-1960, 172 κτίρια τη χρονική περίοδο 1961-1970, 42 κτίρια τη χρονική περίοδο 1971-1980, 25 κτίρια τη χρονική περίοδο 1981-1990, 7 κτίρια τη χρονική περίοδο 1991-2000, 3 κτίρια μετά το 2006, ενώ δεν υπάρχει κανένα κτίριο υπό κατασκευή[736]. Ακόμη, από το 356 κτίρια, τα 4 έχουν ως βασικό υλικό κατασκευής το μπετόν, 1 το μέταλλο, 215 τα τούβλα ή τσιμεντόλιθους και 136 την πέτρα. Από τα κτίρια αυτά, τα 59 έχουν ως είδος οροφής τους την ταράτσα, τα 249 κεκλιμένη στέγη με κεραμίδια, 46 κεκλιμένη στέγη με φύλλα επικάλυψης και 2

---

[732] *«Ως ανθρωπογενές περιβάλλον ορίζεται το σύνολο των περιβαλλοντικών στοιχείων που οφείλουν την ύπαρξή τους στην ανθρώπινη δραστηριότητα»,* Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου: Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Πλέθρον, Αθήνα 1995, σ.151

[733] Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα, 2015, σ. 36

[734] Πίνακας 1. Κτίρια κατά αριθμό ορόφων, Ελληνική Στατιστική Αρχή, ανακτήθηκε στις 3-5-2016 από http://www.statistics.gr/census-buildings-2011

[735] Πίνακας 2. Κτίρια κατά χρήση, Ελληνική Στατιστική Αρχή, ανακτήθηκε στις 3-5-2016 από http://www.statistics.gr/census-buildings-2011

[736] Πίνακας 5. Κτίρια κατά χρονική περίοδο κατασκευής, Ελληνική Στατιστική Αρχή, ανακτήθηκε στις 3-5-2016 από http://www.statistics.gr/census-buildings-2011

κεκλιμένη στέγη με άλλο υλικό. Επίσης, 105 από τα κτίρια αυτά εφάπτονται με γειτονικό κτίριο[737].

Στη συλλογική μνήμη των Ριμένων της Γουριώτισσας, όπως αναφέραμε και στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αυτής, έχει διασωθεί ότι το πρώτο πέτρινο σπίτι στον οικισμό της Γουριώτισσας ήταν το σπίτι του τσέλιγκα Κατσαρού. Στη συνέχεια έκτισαν πέτρινες κατοικίες οι στενοί του συνεργάτες και όσοι είχαν μεγάλο ζωικό κεφάλαιο[738]. Τα σπίτια αυτά ανακατασκευάστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα. Κατά την επιτόπια έρευνα εντοπίσαμε κάποια πέτρινα σπίτια, τα οποία σώζονται σήμερα και χτίστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα. Το σπίτι του τσέλιγκα Χρήστου Κατσαρού χτίστηκε με τη σημερινή του μορφή γύρω στα 1910[739]. Άλλα δύο διώροφα πέτρινα σπίτια φέρουν χρονολογημένη πέτρα, το ένα της οικογένειας Τσώλη το 1909 και το άλλο το 1914. Τα υπόλοιπα κτίρια (σπίτια, εκκλησία κ.ά.) του πρώτου οικισμού, τα οποία είχαν χτιστεί τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, γκρεμίστηκαν και ξανακτίστηκαν. Τα σπίτια αυτά ήταν μικρών διαστάσεων, άλλα πέτρινα και άλλα σπιτοκάλυβα με τσατμάδες[740]. Τα περισσότερα σημερινά κτίρια του οικισμού χτίστηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι το 1970, όταν το χωριό γνώρισε μεγάλη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη με τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Η δεύτερη (στα χρόνια του μεσοπολέμου) και η τρίτη (μετά το 1945) φάση ανοικοδόμησης έγιναν άναρχα και χωρίς σχέδιο με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν σήμερα ευρύχωροι δρόμοι εντός του οικισμού παρά μόνο στενά σοκάκια, που ελίσσονται ανάμεσα στις μικρές ανοιχτές αυλές και τα σπίτια του χωριού.

Ο οικισμός της Γουριώτισσας[741] άρχισε να δημιουργείται στις αρχές της δεκαετίας 1860 από τον αρχιποιμένα Δημήτριο Κήτα Τσόλη ή Κατσαρό και την

---

[737] Πίνακας 8. Κτίρια κατά βασικό υλικό κατασκευής τους, είδος οροφής, κύριο υλικό επικάλυψης της κεκλιμένης στέγης και κτίρια που εφάπτονται με γειτονικό, Ελληνική Στατιστική Αρχή, ανακτήθηκε στις 3-5-2016 από http://www.statistics.gr/census-buildings-2011

[738] *«Απ' τα παλιά το πιο παλιό είνι του Κατσαρού. Μετά είνι του Κουστίκου. Έφκιασι αυτός ου Κουστίκους, έφκιασαν κι οι άλλοι οι Κουστικαίοι, μιτά φκιάν'νι οι Τιγαίοι, ου Γιράσιμου Τέγας, οι παππουλάδις, μιτά φκιάσανι οι Μπικαίοι, μιτά οι Τσιλικαίοι.[…] Όποιος είχι δύναμη, μόλις εγκαταστάθ'καν, άρχισαν να φκιάν'νι σπίτια, ερχόνταν οι μαστόροι, έβαζα τ'ς μαστόρους να κτίσω το σπίτι ιγώ και τ'ς τάιζι όλο το χωριό. Απόψι θα πάου ιγώ φαΐ τ'ς μαστόρους, του προυί ου άλλους. Βόηθαγι όλου του χουριό»*, Ντίνος Στέπας, ό.π.

[739] *«Το 1908 ο παππούς ο Χρήστος πήγε στην Πάτρα σ' έναν μηχανικό, αρχιτέκτονα και του 'κανε το σχέδιο απ' το σπίτι που 'χουμε τώρα. Ξέρω ότι το 1910, περίπου, απ' ότι μου έλεγε η γιαγιά, είχε έρθει ο Πιτούλης, ο οποίος ήταν δεύτερος ξάδερφος του παππού μου και φιλοξενήθηκε σ' αυτό το σπίτι»*, Γεράσιμος Κατσαρός, Αγρίνιο, 2-7-2013.

[740] Ο τσατμάς ήταν είδος τοιχοποιίας, στην οποία πρώτα κατασκευαζόταν ένας ξύλινος σκελετός και στη συνέχεια τα κενά γεμίζονταν με λιθαράκια, κλαδιά, καλάμια κ.ά. και καλύπτονταν με σοβά.

[741] Πριν εγκατασταθούν στη θέση Γουριώτισσα, έστηναν τα πρόχειρα καταλύματά τους αρχικά στην τοποθεσία Παλιουχώρα ή Παλιοχώρι και αργότερα στη θέση Γκρόπα Χήρα.

ποιμενική του ομάδα στην προσπάθειά τους να εγκατασταθούν μόνιμα σε κάποια πόλη, κωμόπολη ή χωριό του ελληνικού κράτους, καθώς τότε μόνο θα τους απονέμονταν εθνικές βοσκές[742]. Ο οικισμός αυτός τα πρώτα χρόνια αποτελούνταν από πρόχειρα καταλύματα, σκηνές και αχυροκαλύβες. Στην περιοχή αυτή, γνωστή ως Γαλιτσά ή Γαλιτζά, το συγκεκριμένο τσελιγκάτο παραχείμαζε από τη δεκαετία του 1830, στήνοντας τις καλύβες τους σε διάφορες τοποθεσίες στους δασώδεις λόφους (Ριζά Κήτα Τσόλη, Παλιοχώρα, Γκρόπα Χήρα). Τελικά, επιλέχθηκε ως χώρος ίδρυσης του μόνιμου οικισμού ο λόφος της Γουριώτισσας, ο οποίος παρουσίαζε σημαντικά πλεονεκτήματα. Βρισκόταν πολύ κοντά στον κάμπο με τα χειμερινά λιβάδια των προβάτων και στην άκρη του βελανιδοδάσους με την άφθονη τροφή για τα κοπάδια των γιδιών. Από τη θέση αυτή μπορούσαν να εποπτεύουν όλη τη γύρω περιοχή και κυρίως τις κινήσεις των ληστών που κρύβονταν στο πυκνό δάσος. Ακόμη, στους πρόποδες του λόφου προϋπήρχε πηγάδι με πόσιμο νερό από τα χρόνια της οθωμανικής περιόδου[743].

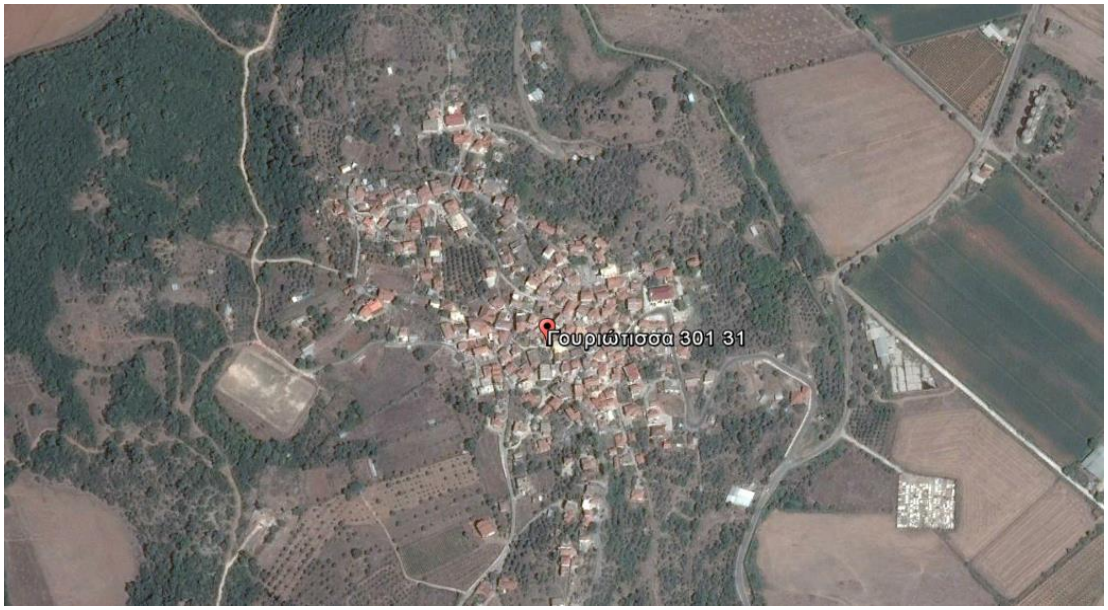

Εικόνα 25, Αεροφωτογραφία της Γουριώτισσας (Από Google Earth, ανακτήθηκε στις 10-2-2016)

Βασική τους επιδίωξη ήταν η δημιουργία μόνιμου χειμερινού οικισμού, η οποία κυρίως θα διασφάλιζε στο τσελιγκάτο τους την επάρκεια χειμερινών βοσκών στην περιοχή της Ακαρνανίας και δικαιώματα στους ορεινούς θερινούς βοσκότοπους της

[742] Άρθρο 21 του Νόμου ΤΛΘ΄, Περί φόρου επί των ζώων διά το έτος 1857, (Ε.Κ., 4/6-3-1857).
[743] Αναφέρεται σε συμβολαιογραφική πράξη του 19ου αιώνα ως Αλή Πηγάδιον, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 79/1887.

ελληνικής επικράτειας και κυρίως στην ορεινή ζώνη της Αιτωλοακαρνανίας[744]. Η συνέχιση του ποιμενικού βίου και η περιοδική μετακίνηση μεταξύ «χειμαδιού» και «ξεκαλοκαιριού» αποτελούσε βασική τους προτεραιότητα, γι' αυτό τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης στο λόφο της Γουριώτισσας και για δύο δεκαετίες τουλάχιστον οι περισσότερες οικογένειες του τσελιγκάτου συνέχιζαν να διαμένουν σε καλύβες και αργότερα σε σπιτοκάλυβα με τσατμάδες. Ακόμη, η κατασκευή του πρώτου πέτρινου σπιτιού στον οικισμό έγινε με υπόδειξη εξωτερικού παράγοντα[745] και όχι από εσωτερική ανάγκη και βασικό σκοπό είχε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες της μόνιμης εγκατάστασης, καθώς υπήρχαν ισχυρές αντιδράσεις από τους κατοίκους του Προδρόμου[746] και δικαστικές διαμάχες μεταξύ τους, επειδή ο χώρος αυτός ανήκε στην κοινοτική τους περιφέρεια. Η κατασκευή του σπιτιού αυτού έγινε πολύ βιαστικά και πρόχειρα, στήθηκε σε μια νύχτα[747], σύμφωνα με τις μαρτυρίες των σημερινών κατοίκων του χωριού, και μάλιστα αρκετά χρόνια μετά την πρώτη εγκατάσταση στον λόφο αυτό και το στήσιμο των καλυβιών. Με την τελεσίδικη απόφαση-έγκριση της νόμιμης εγκατάστασής τους από το αρμόδιο δικαστήριο[748], το πρώτο αυτό πέτρινο σπιτάκι του τσέλιγκα[749] αποτέλεσε τον πυρήνα του οικισμού, καθώς γύρω από αυτό στήθηκαν αρχικά τα σπιτοκάλυβα[750] με τους τσατμάδες και αργότερα τα πέτρινα σπίτια των συγγενών και των συνεργατών του.

---

[744] Στον νομό της Αιτωλοακαρνανίας την περίοδο εκείνη ανήκε και η επαρχία Ευρυτανίας, η οποία στις 6 Ιουλίου 1899 αποσπάστηκε και αποτέλεσε ξεχωριστό νομό, Βλ. λ. Αιτωλίας και Ακαρνανίας νομός στο Ελευθερουδάκη, *Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια, τόμος πρώτος,* Έκδοσις 3η, Ν. Νίκας & Σία Ε.Ε., Αθήναι, σ. 591.

[745] Πολιτικού προστάτη ή νομικού συμβούλου, σύμφωνα και με προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα που προαναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

[746] *«Οι Προυδρουμίτις κοίταγαν να μας διώξουν, γιατί πήραμι το αφάνι του τόπου ιμείς.* Αλλά ου Κατσαρός, ου τσέλιγκας να πούμι, ήτανι δυνατός. Μάζιβι όλους τους εγκληματίις (κλέφτες/ληστές) που 'τανι στα χουριά απάν,' να πούμι, κι τ'ς μάζευι ου Κατσαρός ιδώ», Ντίνος Στέπας, ό.π.

[747] Αναλυτικότερη αναφορά στο γεγονός αυτό γίνεται στο προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

[748] Σημερινοί απόγονοι του τσέλιγκα Τσόλη-Κατσαρού αναφέρουν ότι πρόεδρος του δικαστηρίου ήταν ο μετέπειτα πρωθυπουργός (27 Σεπτεμβρίου 1916 – 21 Απριλίου 1917) Σπυρίδων Λάμπρος καταγόμενος από την Κέρκυρα, ο οποίος εκμυστηρεύτηκε στον τσέλιγκα πως κι εκείνος ήταν βλάχικης καταγωγής. Η απόφαση αυτή, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, εκδόθηκε τη δεκαετία του 1880. *«Μόνιμα στη θέση που είναι τώρα το χωριό εγκαταστάθηκαν το 1885 περίπου, γιατί τότε υπάρχει μια δικαστική απόφαση, που μας δικαίωνε στην αγωγή που είχαν κάνει οι Προδρομίτες, για να φύγουμε αποκεί»,* Γεράσιμος Κατσαρός, ό.π.

[749] Η τοπική αυτή αφήγηση αποτελεί τον ιδρυτικό μύθο του οικισμού της Κατσαρού/Γουριώτισσας και παραπέμπει σε παρόμοιους ιδρυτικούς μύθους χωριών που συγκροτούνται γύρω από τον τσέλιγκα, και στη συνέχεια με τον πέρασμα των χρόνων οι παρόμοιες αυτές ιστορίες γίνονται παράδοση. Για ιδρυτικούς μύθους οικισμών βλ. Ποτηρόπουλος Παρασκευάς, *Πολιτισμικές Ταυτότητες στην Πίνδο,* διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Τομέας Λαογραφίας, Ιωάννινα 2007, σ. 251-252

[750] *«Το παλιό πατρικό μας σπίτι ήταν μικρό σπιτοκάλυβο καμωμένο με τσατμάδες»,* Δημήτριος Κώστας, Γουριώτισσα, 20-2-2016.

Ο χώρος πριν τη δημιουργία του μόνιμου οικισμού αποτελούσε μέρος του βελανιδοδάσους. Ήταν δασολίβαδο με διάσπαρτα δέντρα ήμερης βελανιδιάς. Το τοπωνύμιο Γουριώτισσα οφείλει την ονομασία του στο θάνατο από ατύχημα μιας γυναίκας από τη Γουριά της Αιτωλίας κατά τη συγκομιδή βελανιδιού[751] σε προγενέστερη χρονική περίοδο. Βρισκόταν σε περίοπτη θέση με φυσική οχύρωση, στην κορυφή του λόφου με θέα και προς τον κάμπο και προς το Δάσος της Μάνινας.

3.3.1.1 Καθαγίαση του χώρου και των συνόρων

Η καθαγίαση του χώρου της κοινότητας είναι από τις πιο βαθιά ριζωμένες πρακτικές στον ελληνικό χώρο. Το χωριό αποσπάται από τον βέβηλο χώρο και με τη μαγικο-θρησκευτική οριοθέτησή τους προφυλάσσει τους κατοίκους του από κάθε τι το δαιμονικό και κακό. Με μία ποικιλία τελετουργικών πρακτικών, όπως η περιάροση του οικισμού, ο περισχοινισμός, η περιμετρική λιτανεία, η περίζωση με φυσικά ή τεχνητά ορόσημα, το σταύρωμα με στοιχεία που συνδέονται με τα κύρια σημεία του ορίζοντα, επιτυγχάνεται η πραγματοποίηση του μεταφυσικού ορίου προστασίας του οικισμένου χώρου. Με τις πρακτικές αυτές αποδίδεται στον καθαγιασμένο χώρο του οικισμού μία συμβολική γεωμετρία και ένα βαθύτερο θρησκευτικό νόημα[752].

Σε αρκετές παραδοσιακές κοινωνίες της περιοχής παρατηρείται η πρακτική των «μαγικών κύκλων» ως τρόπος καθαγίασης του οικισμού, μέσω των οποίων προστατεύεται ο οικισμός και οι κάτοικοί του από αρνητικές και επικίνδυνες δυνάμεις και καταστάσεις[753]. Οι διάφορες πρακτικές καθαγίασης του εξανθρωπισμένου χώρου οριοθετούν κυρίως την περίμετρο του οικισμού, την κλείνουν μέσα σε ένα μαγικό κύκλο προστασίας και ο κύκλος αυτός συνήθως αποκτά υλική υπόσταση με την τελετουργία της «περιάροσης» και σε συμβολικό επίπεδο πραγματοποιείται με την περιφορά του Επιταφίου ή των εικόνων πάνω στα όρια του χωριού[754].

---

[751] *«Εδώ ήταν βελανιδιές και τις είχαν μοιράσει στα χωριά Μπαμπίνη, Πρόδρομος. Την περιοχή αυτήν εδώ, που χτίστηκε το χωριό, την είχε πάρει η Γουριά και ερχόντανε από τη Γουριά κάτω και μαζεύανε το βελανίδι. Κι εδώ που τίναζαν βελανίδι, μια γυναίκα που είχε ανεβεί απάνω και τίναζε βελανίδι έπεσε και σκοτώθηκε. Αφού σκοτώθηκε η γυναίκα αυτή έλεγαν: Εκεί που σκοτώθηκε η Γουριώτισσα κι αποκεί πήρε την ονομασία Γουριώτισσα»* Πατσέας Φώτιος, γεν. 1931, Γουριώτισσα, 4-3-2012.

[752] Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ., *ό.π.*

[753] Βλ. Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ., *ό.π.,* σ. 13.

[754] Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ., *ό.π., σ. 19-20,* Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *ό.π., σ. 30-35,* Νιτσιάκος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 24-25, Καραμανές Ευάγγελος, «Καθαγιασμός του οικισμένου και κοινοτικού χώρου στις περιοχές Βοΐου και Κοζάνης» στο Χαρίτων Καρανάσιος - Βασιλική Διάφα-Καμπουρίδου (επιστημ.

Για τον οικισμό της Γουριώτισσας και τους άλλους βλάχικους οικισμούς της Ακαρνανίας δεν έχουμε μαρτυρίες ή στοιχεία για τελετουργίες περιάροσης ή περίζωσης (ζωσίματος) του χτισμένου χώρου, ωστόσο σε συμβολικό επίπεδο για πολλά χρόνια σχηματιζόταν προστατευτικός κύκλος γύρω από τον οικισμό με την περιφορά του επιταφίου, ο οποίος τις τελευταίες δεκαετίες έχει περιοριστεί σε μικρότερο κύκλο γύρω από τα κεντρικά εσωτερικά σημεία του οικισμού, την εκκλησία, το πρώτο οικιστικό κέντρο και τον δημόσιο χώρο της μικρής πλατείας με τα καφενεία και τα εμπορικά καταστήματα. Ακόμη, κατά το παρελθόν σε περιόδους μεγάλης ανομβρίας γινόταν λιτανεία, ένα είδος μαζικής προσευχής, με την περιφορά της εικόνας του πολιούχου Αγίου γύρω από το χωριό με τη συμμετοχή του κλήρου και του λαού προς επίκληση της θείας βοήθειας[755].

Η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου[756], ο μοναδικός ναός της κοινότητας, χτίστηκε έξω από τον κεντρικό οικιστικό κύκλο της Γουριώτισσας, στα ανατολικά και χαμηλότερα από τον πυρήνα του χωριού. Βρίσκεται σε περίοπτη θέση και από το προαύλιό του, γνωστό και ως Καραούλι, μπορεί κανείς να αγναντέψει τον κάμπο του Αχελώου, τις λίμνες Οζερό, Λυσιμαχία και Τριχωνίδα, τα γύρω χωριά και το Αγρίνιο, το μεγάλο αστικό κέντρο της περιοχής, τα βουνά Αράκυνθο, Παναιτωλικό και άλλα. Το προαύλιο της εκκλησίας είναι το «αγνάντι» της Κοινότητας και αποτελεί δημόσιο χώρο, για να απολαμβάνουν όλοι οι κάτοικοι τη θέα[757]. Ο ναός χτίστηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και ανακατασκευάστηκε στον ίδιο χώρο με μεγαλύτερες διαστάσεις τη δεκαετία του 1930[758].

επιμέλεια), Η Κοζάνη και η περιοχή της από τους Βυζαντινούς στους Νεότερους χρόνους. Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Κοζάνη 7-9 Δεκεμβρίου 2018, Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης – Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών, Κοζάνη 2019, σ. 653-667.

[755] Αρκετοί πληροφορητές αναφέρουν ότι έχουν ακούσει από τους γονείς και τους παππούδες τους ότι παλιά έκαναν λιτανεία με την περιφορά εικόνων για να βρέξει. Μέχρι και τη δεκαετία του 1960 γινόταν και το έθιμο της Περπερούνας. *«Είχαν ένα έθιμο, παπαρούνα και βασιλικό, εγώ το είχα δει. Δεν έβρεχε, ήταν απελπισμένοι, ούτε καπνά ούτε τίποτα. Γδύναν έναν, τον Καμπάνα, τον αφήναν με το σώβρακο και του φόραγαν απάνω λουλούδια που μάζευαν, φτέρες, τέτοια, όλο όλο, οι γυναίκες τον έντυναν εκεί και μετά τον πήγαιναν από πόρτα σε πόρτα σε κάθε σπίτι και τραγούδαγαν: Παπαρούνα βασιλικέου ντάρε πλόρε αβαρικό, να μεγαλώσουν τα χορτάρια, για να ζήσουν κι οι φτωχοί και προκαλούσαν τη βροχή. Έβγαινε η γυναίκα από μέσα, τούριχνε νερό κι αυτός κουνιόταν έτσι, κατάλαβες, για να φέρει τη βροχή. Και λέει ο μπαρμπα-Γρηγόρης: Και κάθε φορά που κάναμε αυτό το έθιμο, έβρεχε. Χα χα χα»,* Φώτιος Χρ. Κατσαρός, 21-12-2014 .

[756] Είναι άραγε τυχαίο που το όνομα του προστάτη αγίου της Κοινότητας (Άγιος Δημήτριος) συμπίπτει με το όνομα του τσέλιγκα-ιδρυτή του οικισμού (Δημήτριος Κήτα Τσόλης ή Κατσαρός);

[757] Για τα βασικά χαρακτηριστικά των ιερών τόπων Βλ. Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *ό.π.*, σ. 22-23.

[758] *«Αφού η πρωτοβάθμια επιτροπή τ'ς ιγκατέστησι μέσα να πούμι, άρχισαν κι έφκιασαν σπίτι. Έφκιασαν τ'ν ικκλησία πρώτα. Ήταν μικρή η εκκλησία. Ου Αη Δημήτρ'ς»,* Ντίνος Στέπας, *ό.π.*. Ακόμη, *«Πριν είχαμε μια μικρή εκκλησία. Η* (νέα) *εκκλησία χτίστηκε το '34. Την έχτισε ένας Φώτης Χαχούλης, αρχιμάστορας μεγάλος και τρανός, απ' το Γραικικό στην Ήπειρο. […] Η εκκλησία κτίστηκε σε κοινοτικό μέρος»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

Στους περισσότερους παραδοσιακούς οικισμούς της περιοχής, αλλά και της ελληνικής επικράτειας γενικότερα, και κυρίως στα χωριά που είχαν χτιστεί πριν τον 19ο αιώνα, η εκκλησία βρισκόταν στο κεντρικότερο ή στο υψηλότερο σημείο και αποτελούσε το επίκεντρο του οικισμού[759]. Στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας όμως, τα οποία χτίστηκαν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες, παρατηρούμε ότι ο ο τρόπος συγκρότησης των οικισμών αυτών οδήγησε στο χτίσιμο της εκκλησίας εκεί στην άκρη, στην είσοδο του οικισμού. Στο σημείο αυτό δημιουργήθηκε το "πνευματικό" κέντρο του χωριού. Αυτό είναι πολύ συνηθισμένο στη νεωτερικότητα, όταν το κέντρο του χωριού μεταφέρεται στον δρόμο, ή στην είσοδο του χωριού.

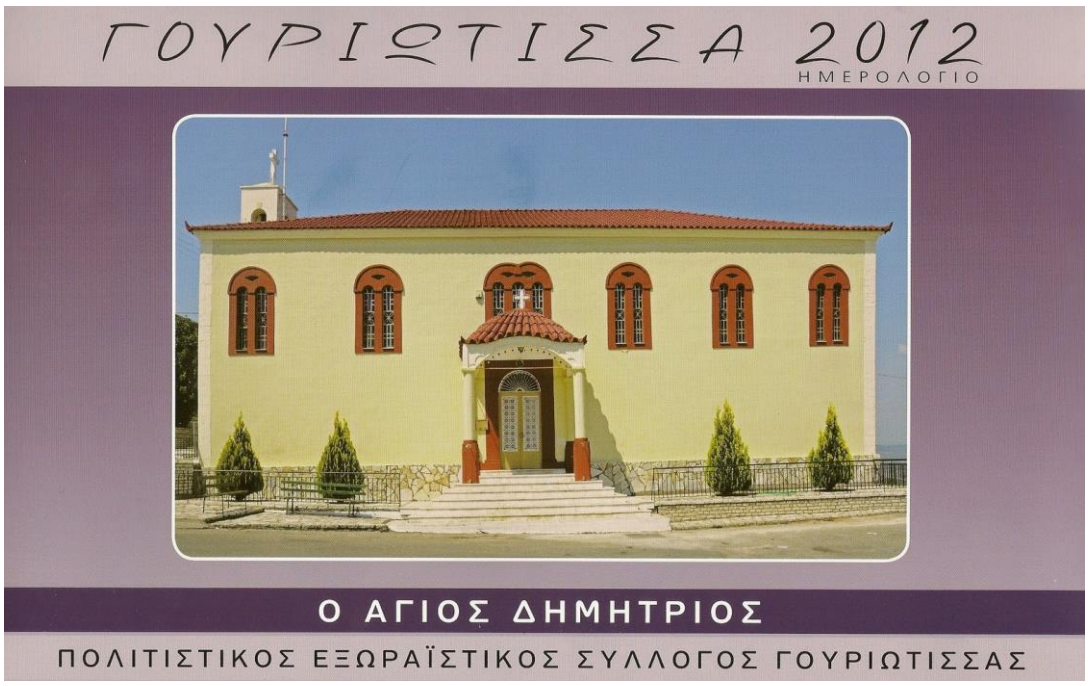

Εικόνα 26, Εξώφυλλο από το ημερολόγιο του πολιτιστικού συλλόγου για το 2012

Ο ναός της Γουριώτισσας, αν και δεν βρίσκεται στο κεντρικότερο σημείο του οικισμού, αποτελούσε κατά τον 20ό αιώνα και αποτελεί ακόμη και σήμερα το πνευματικό, κοινωνικό και πολιτιστικό κέντρο του χωριού. Βρίσκεται στην ανατολική είσοδο του χωριού, καθαγιάζει και προστατεύει το χώρο, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των κατοίκων του, ενώ το προαύλιό του λειτουργούσε και ως πλατεία του χωριού, καθώς εκεί γίνονταν οι περισσότερες κοινωνικές εκδηλώσεις, γάμοι, βαπτίσεις, πανηγύρια, εορτασμοί εθνικών επετείων και λαϊκές συνελεύσεις κυρίως μετά το

[759] Βλ. Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *ό.π.*, σ. 15-40, Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ.,, *ό.π.*, σ. 19-21 Δρίνης Ιωάννης Ν., *ό.π.,* σ. 78-79.

1920[760]. Μέχρι και δικαστήρια[761] γίνονταν στο χώρο της εκκλησίας. Ο ρόλος της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου υπήρξε καθοριστικός στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής των κατοίκων του χωριού, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί γι' αυτούς συμβολικό κέντρο αναφοράς ως μελών της κοινότητας. Εκεί, δίπλα στο προαύλιο της εκκλησίας κτίστηκε το παλιό-πρώτο Δημοτικό Σχολείο του χωριού στις αρχές του 20ού αιώνα και αργότερα το Κοινοτικό Κατάστημα/Κοινοτικό Γραφείο. Ακόμη, ο πολιτιστικός σύλλογος, που ιδρύθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, φέρει την ονομασία Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Γουριώτισσας «ο Άγιος Δημήτριος».

Και στις άλλες βλάχικες κοινότητες η εκκλησία του χωριού δεν βρίσκεται στο ψηλότερο ή κεντρικότερο σημείο του αρχικού οικισμού, ενώ στο Στουρνάρι/Νουσέικα δεν υπήρχε εκκλησία παρά μόνο ένα εικόνισμα του Αγίου Γεωργίου στην είσοδο του οικισμού. Στο Σοροβίγλι η εκκλησία του Αγίου Νικολάου βρίσκεται στην νότια άκρη και κεντρική είσοδο του χωριού, στα Όχθια ο ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου χτίστηκε στην ανατολική άκρη/είσοδο του χωριού, στο Στρογγυλοβούνι ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής βρίσκεται επίσης στην ανατολική άκρη του οικισμού, στην Παλαιομάνινα ο ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης χτίστηκε στην ανατολική άκρη του χωριού, ενώ στο Αγράμπελο ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών βρίσκεται στο χαμηλότερο σημείο, δυτικά και στην άκρη του οικισμού επίσης. Ο ναός στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού, λειτουργεί ως ασπίδα προστασίας από κάθε κακό και ταυτόχρονα σύμφωνα και με την αντίληψη των κατοίκων εκπέμπει το μήνυμα προς τους επισκέπτες του χωριού ότι εδώ οι κάτοικοι είναι χριστιανοί[762].

Τον οικισμό της Γουριώτισσας διέσχιζε αρχικά ένας κεντρικός βατός δρόμος με κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Προς τα ανατολικά οδηγούσε στην

---

[760] Μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα το κέντρο του πρώτου οικιστικού κύκλου της Γουριώτισσας και εξωτερική αυλή του σπιτιού του τσέλιγκα αποτελούσε το χώρο όπου γίνονταν οι συγκεντρώσεις των μελών του τσελιγκάτου. Η απουσία αγοράς στον χώρο αυτό, η συγκρότηση της Κοινότητας και η αποσύνθεση του θεσμού του τσελιγκάτου, όπως θα δούμε στη συνέχεια, είχαν ως αποτέλεσμα το προαύλιο της εκκλησίας να εξελιχθεί μετά το 1920 στον σημαντικότερο δημόσιο χώρο του οικισμού.

[761] «*Λοιπόν, γένουνταν του δικαστήριου στην ικκλησία τότε»,* Ντίνος Στέπας, 25-3-2012

[762] Παραθέτω εδώ την άποψη ενός πληροφορητή από τη Γουριώτισσα: «*-Γιατί η εκκλησία είναι στην άκρη του χωριού; -Θέλανε με το που πρωτομπαίνανε στο χωριό να βλέπουν την εκκλησία. Η εκκλησία η δικιά μας, επειδή είναι και μεγάλη, έδειχνε την ευμάρεια, το αν πιστεύουν, τέτοια πράγματα. Όταν ήρθαν οι δικοί μας εδώ, το πρώτο που κοιτάγαν να κάνουν ήταν τα κονάκια τους. Κι αφού είχαν γίνει τα σπίτια, δεν υπήρχε χώρος στο κέντρο για να κάνουνε την εκκλησία. Και οι δικοί μας εδώ ήθελαν να κάνουν μεγάλη εκκλησία, να φαίνεται, και βρήκαν αυτό το χώρο και τη φτιάξανε. Δεν υπήρχε χώρος στο κέντρο να φτιάξουνε εκκλησία μεγάλη, γιατί ήθελε προαύλιο και τέτοια, δεν υπήρχε οικόπεδο μεγάλο μέσα στο χωριό και την κάνανε στην άκρη, συν το ότι πρέπει να φαίνεται, να αναδεικνύει ποιοι είμαστε»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

περαταριά κοντά στην Κούλια της Ρίγανης και μέσω αυτής στα Καλύβια, στο Αγρίνιο και στο Αγγελόκαστρο. Περνούσε δίπλα από το σημερινό νεκροταφείο του χωριού κοντά στους πρόποδες του λόφου. Ο δρόμος αυτός καταργήθηκε τη δεκαετία του 1970 με τον αναδασμό του κάμπου της Γουριώτισσας, ενώ την ίδια περίοδο κατασκευάστηκε σύγχρονος αυτοκινητόδρομος που συνέδεε τη Γουριώτισσα με τα Όχθια και την εθνική οδό Αγρινίου-Ιωαννίνων. Το νεκροταφείο είναι περιφραγμένο με πέτρινη μάντρα στο μεγαλύτερο μέρος του, ενώ η προέκτασή του είναι περιφραγμένη με τσιμεντένιο μαντρότοιχο.

Εικόνα 27, Το νεκροταφείο της Γουριώτισσας

Εικόνα 28, Το εικόνισμα του Αγίου Βασιλείου

Λίγα μέτρα ανατολικότερα από το νεκροταφείο μέσα σε ένα αγρόκτημα, δίπλα στον παλιό δρόμο προς την περαταριά, ο οποίος καταργήθηκε με τον αναδασμό τη δεκαετία του 1970, σώζεται ένα πέτρινο εικόνισμα[763]. Το εικόνισμα αυτό ήταν αφιερωμένο στον Άγιο Βασίλειο και σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες το είχε χτίσει κάποιος Βασίλης Γκόντας. Σήμερα στο εικόνισμα αυτό υπάρχουν και οι εικόνες του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Γεωργίου, από τους πιο δημοφιλείς αγίους στην ευρύτερη περιοχή. Υπάρχει ένα ακόμη εικονοστάσι με εικόνες του Αγίου Δημητρίου και της Παναγίας στους πρόποδες του λόφου δίπλα στον σύγχρονο επαρχιακό δρόμο ανάμεσα στο νεκροταφείο και τα πηγάδια της Κανέτας, το οποίο κατασκευάστηκε στα μέσα του 20ού αιώνα από τον Νικόλαο Γκόντα σαν αφιέρωμα στον Άγιο Δημήτριο και την Παναγία, που τον έσωσαν σε τροχαίο ατύχημα στο σημείο εκείνο.

Εικόνα 29, Εικόνισμα Νικολάου Γκόντα

Προς τα δυτικά ο παλιός βατός δρόμος διέσχιζε το βελανιδοδάσος και οδηγούσε στον Πρόδρομο, σπουδαίο εμπορικό κέντρο της περιοχής την εποχή εκείνη[764], και στη συνέχεια στον Αστακό, έδρα του Δήμου Αστακού, στον οποίο ανήκε διοικητικά η

[763] *«Είχαμε ένα εικόνισμα εκεί κοντά στο νεκροταφείο και το λέγαμε στο Εικόνισμα. Αποκεί πέρναγε ένας δρόμος για το ποτάμι, για το Αγγελόκαστρο, που ήτανε το τρένο. Ήταν ένα ωραίο εικονισματάκι, μικρό, πέτρινο»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 20-2-2016.

[764] *«Εις Πρόδρομον λειτουργούν με αρτίαν κίνησιν 5 σημαντικά εμπορικά καταστήματα υφασμάτων και ψιλλικών, 6 εμπορικά καταστήματα αποικιακών ειδών και 6 καφενεία, εις α έρχονται καθημερινώς άφθονοι πελάται τόσον εκ Προδρόμου, όσον και εκ Χρυσοβίτσης, Αγραμπέλου και Γουργιωτίσσης ίνα προμηθευθώσιν ο,τιδήποτε, όπερ εις τας Κοινότητάς των δεν δύνανται να προμηθευθώσι. Επίσης εις Πρόδρομον λειτουργεί πετρελαιοκίνητος αλευρόμυλος εντός του χωρίου […]. Επίσης εν τη Κοινότητί μας λειτουργούν τρία ραφεία ανδρικών και έτερα τρία γυναικείων (μοδιστράδικα) […]»,*Επιστολή του Προέδρου της Κοινότητας Προδρόμου προς το Υπουργείον Εσωτερικών, 12-12-1936, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα Όρια των Κοινοτήτων.

Γουριώτισσα μέχρι το 1912. Δίπλα στο δρόμο αυτό και στα όρια του οικισμού υπάρχει το εικόνισμα του Αγίου Γεωργίου, το οποίο κατασκευάστηκε πριν σαράντα με πενήντα περίπου χρόνια από τον Μήτσο Ντίνη. Τα προσκυνητάρια αυτά σημάδευαν την ευρύτερη περίμετρο του οικισμού, καθαγίαζαν τον εξανθρωπισμένο χώρο και προστάτευαν τις δύο βασικές εισόδους του χωριού από αρρώστιες ή άλλο κακό[765]. Την προστασία του κατοικημένου χώρου ενισχύει και η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, που βρίσκεται στην ανατολική κύρια είσοδο του χωριού.

Εικόνα 30, Εικόνισμα Αγίου Γεωργίου

Η περιοχή της Βαρειάς και ο κάμπος της Γαλιτσάς με τους αναδασμούς και τα εγγειοβελτιωτικά έργα που έγιναν τις δεκαετίες του 1960 και 1970 μεταμορφώθηκαν σε εύφορες παραγωγικές εκτάσεις για τους κατοίκους της Γουριώτισσας. Το τοπίο άλλαξε ριζικά με αποτέλεσμα κάποια ερειπωμένα κτίρια, όπως η Κούλια της Γαλιτσάς ή ερειπωμένα εξωκλήσια, τα οποία δημιουργήθηκαν στα χρόνια της οθωμανικής περιόδου ή και νωρίτερα, να σβηστούν από το παλίμψηστο της περιοχής. Σήμερα στον κάμπο της Γαλιτσάς, κοντά στα Αμπέλια της Κοινότητας και δυτικά του επαρχιακού δρόμου Γουριώτισσας - Οχθίων σώζεται ένα εικόνισμα, μέσα στο οποίο υπάρχουν οι εικόνες του Αγίου Δημητρίου, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Σπυρίδωνα. Οι

[765] Περισσότερα για τα προσκυνητάρια ως σημάδια του τόπου, βλ. Κυριακίδου, *ό.π.,* σ. 30-35.

κάτοικοι της Γουριώτισσας δεν θυμούνται πότε κατασκευάστηκε και από ποιους και αναφέρονται σ' αυτό λέγοντας στο Εικόνισμα. Το εικόνισμα αυτό αποτελούσε για πολλά χρόνια τη στάση του λεωφορείου που εκτελούσε το δρομολόγιο Αγρίνιο – Γουριώτισσα και η οποία εξυπηρετούσε κυρίως τους κατοίκους του κάμπου της Γαλιτσάς[766].

Εικόνα 31, Εικόνισμα στην αγροτική περιοχή της Γουριώτισσας κοντά στα Αμπέλια

Τα όρια της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας ήταν ασαφή και υπό διαπραγμάτευση για πολλά χρόνια. Αυτό δικαιολογεί εν μέρει και την απουσία ιερών τοποσήμων ή άλλων τεχνητών αντικειμένων-σημείων φορτισμένων ιδεολογικά και συναισθηματικά μέσω των οποίων καθορίζεται και οριοθετείται η κοινοτική έκταση. Υπάρχουν βέβαια ερειπωμένα εκκλησάκια στα όρια της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας, τα οποία κατασκευάστηκαν σε προγενέστερες από την ίδρυση του οικισμού εποχές, και τα οποία οι σημερινοί κάτοικοι τα θυμούνται ερειπωμένα και εγκαταλειμμένα από τα παιδικά τους χρόνια. Και οι γονείς τους ερειπωμένα και εγκαταλειμμένα τα θυμούνταν. Δεν γινόταν εκεί λειτουργία ή πανηγύρι, ήταν από παλιά ερείπια. Δίπλα στο δρόμο που οδηγούσε στον Πρόδρομο, για παράδειγμα, στα αριστερά του δρόμου και κοντά στο σημερινό σύνορο Προδρόμου-Γουριώτισσας,

[766] *«Εκεί στο Εικόνισμα ήτανε η στάση του λεωφορείου που πήγαινε από τη Γουριώτισσα στο Αγρίνιο. Ήταν για όσους έμεναν στον κάμπο. Έπαιρναν το λεωφορείο αποκεί ή κατέβαιναν εκεί για να μην ανεβαίνουν στο χωριό, ήτανε μακριά. Έλεγαν: Στο Εικόνισμα μια στάση. Ήταν χαρακτηριστικό το Εικόνισμα εκεί στον επαρχιακό δρόμο. Τότε υπήρχε μόνο αυτό κι ένα άλλο κοντά στο νεκροταφείο»,* Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 28-2-2021.

υπήρχε από παλιά ένα πολύ μικρό πέτρινο εκκλησάκι, γνωστό ως εκκλησία της Νίτσας[767].

Εικόνα 32, Εκκλησία της Νίτσας – Μπισέρικα άλε Νίτσε

Ακόμη, στο Χασιβούνι, κοντά στα όρια με την Κοινότητα Προδρόμου, υπήρχε μικρή εκκλησία, ερειπωμένη, γνωστή με το όνομα Αραποκόνα. Δεν υπάρχουν σε χρήση προσκυνητάρια-εικονίσματα και ξωκλήσια, τα οποία να κατοχυρώνουν τον κοινοτικό χώρο, να τον καθαγιάζουν, να εξημερώνουν την άμορφη φύση και να εξαγνίζουν την οριακή και επικίνδυνη συνοριακή ζώνη[768]. Κάποια αγιωνύμια, όπως ο Άγιος Αθανάσιος στον κάμπο της Γουριώτισσας, η Αγία Αικατερίνη στα σύνορα με την περιφέρεια Σκουρτούς, η Αραποκόνα[769] και η εκκλησία της Νίτσας στα σύνορα με την περιφέρεια Προδρόμου, αναφέρονται σε ξωκλήσια που υπήρχαν στην περιοχή πριν την εγκατάσταση των Βλάχων[770], αλλά με το πέρασμα των χρόνων έχουν μετατραπεί

[767] *«Στο δρόμο για τον Πρόδρομο, που λες, ήταν ένα ερείπιο, στην εκκλησία της Νίτσας, λέγανε. Ήτανε ένα εκκλησάκι, ερείπιο, μικρό πράμα, εκκλησάκι κανονικό, αλλά σε μικρό μέγεθος. Ήταν στο δρόμο που πάμε στον Πρόδρομο. Ήταν, όπως πηγαίναμε αριστερά στο κάτω μέρος και αργότερα πέρασε αποκεί ο επαρχιακός δρόμος. Εκεί υπάρχουν ακόμα πέτρες και τα λοιπά, πώς το λένε, τοίχος»,* Τέγας Χρήστος, ό.π.

[768] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., «Ανθρωπολογία του περιβάλλοντος: Ο τόπος και ο άνθρωπος», στο Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 47.

[769] Στην τοποθεσία Αραποκόνα υπάρχουν ερείπια από παλιά εκκλησία. Άλλοι υποστηρίζουν πως εκεί βρέθηκε κάποια μαυρισμένη-καμένη εικόνα, ενώ άλλοι αναφέρουν πως εκεί ζούσε κάποιος Αράπης. «Έδωσε την Αραποκόνα. Ικεί ήταν ο Αράπ'ς, γι' αυτό το λένε Αραποκόνα. Είχι ικκλησία το Αραποκόνα», Ντίνος Στέπας, ό.π..

[770] *«Αυτά πρέπει να ήταν ασκηταριά που ανήκαν παλιά στο μοναστήρι στο Λιγοβίτσι»,* Τάσος Αργύρης, ό.π.

σε ερείπια, ονομάζουν το συγκεκριμένο χώρο και λειτουργούν σήμερα περισσότερο ως σημεία προσανατολισμού και αφήγησης του τόπου από τους κατοίκους της Γουριώτισσας[771].

Ένα τεχνητό αντικείμενο στο σύνορο με την Κοινότητα Προδρόμου, ο σωρός από πέτρες στο Ανάθεμα, παραπέμπει στις προσπάθειες των Βλάχων της Γουριώτισσας να έχουν δικαιώματα νομής στους φυσικούς πόρους της περιοχής, στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας, παρά τις απαγορεύσεις των τοπικών αρχών και των οργάνων-αγροφυλάκων των γειτονικών κοινοτήτων. Ο σωρός αυτός ήταν φορτισμένος συναισθηματικά για τους Βλάχους της περιοχής τα παλιότερα χρόνια, καθώς εκεί είχε γίνει φόνος κάποιων προγόνων τους και ο θυμός και ο αποτροπιασμός τους εκδηλωνόταν με το ρίξιμο λίθων και με τη λέξη «Ανάθεμα» ή «Ανάθεμά τον που σκότωσε». Το αντικείμενο αυτό αποτέλεσε μέρος του συνόρου τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα κατοχυρώνοντας την κοινοτική έκταση της κοινότητας και διασφαλίζοντας τα δικαιώματα νομής των κατοίκων στο βελανιδοδάσος.

Το τοπωνύμιο Ανάθεμα, όπως προαναφέραμε, οριοθετεί την περιφέρεια Γουριώτισσας με την περιφέρεια Προδρόμου. Στη συλλογική μνήμη των κατοίκων της Γουριώτισσας έχει διασωθεί πως εκεί έγινε παλιά φόνος[772]. Δεν θυμούνται όμως λεπτομέρειες για το φόνο. Δε γνωρίζουν ποιος σκότωσε ποιον. Σύμφωνα με τον Παπατρέχα[773], στην τοποθεσία αυτή (Στ' Ανάθιμα ή Στ' Αναθίματα) υπήρχαν δύο σωροί από πέτρες. Από το μέρος αυτό διερχόταν ο δρόμος από Μάνινα προς Αχελώο. Εκεί πριν πολλά χρόνια έγινε φόνος. Βαλανιδοφύλακες από το χωριό Μπαμπίνη σκότωσαν δύο Καραγκούνηδες από τη Γουριώτισσα. Αναφέρει ακόμη, πως υπήρχε από παλιά η συνήθεια να υψώνονται αναθέματα (σωροί από πέτρες) σε μέρη όπου γινόταν φόνος. Οι διαβάτες, καθώς περνούσαν από το σημείο αυτό έπρεπε να ρίξουν λίθο στο

---

[771] Βλ. Δρίνης Ιωάννης Ν., *ό.π.,* σ. 91.

[772] *«Σκοτώνονταν οι άνθρωποι για μια βελανιδιά. Εκεί στο Ανάθεμα σκοτώθηκαν εφτά άτομα για το βελανίδι»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 14-3-2016. *«Είχε πει ο μπαρμπα-Σταθακης ο Μπιτότος, γιατί αυτός είχε τα γίδια εκεί, ότι σκότωσαν έναν κλέφτη, παλιά το 1800 θα νάταν. Εκεί στο Ανάθεμα»,* Βαγγέλης Πατσέας, Γουριώτισσα, *26-4-2016. «Εκεί που είναι το Ανάθεμα κάποιος σκοτώθηκε. Δεν ξέρουμε ποιος, δεν έχουμε πληροφορίες. Όποιος πήγαινε εκεί, λέγαν οι παλιοί τώρα, έπαιρνε μια πέτρα και την έριχνε κι έλεγε «Ανάθεμα σ' αυτόν που τον σκότωσε». Και πέτρα την πέτρα, πέτρα την πέτρα έγινε αυτός ο σωρός, το Ανάθεμα. Λένε ότι εκεί θάψανε κάποιον που τον βρήκανε σκοτωμένο, τον θάψαν εκεί πρόχειρα, του βάλαν και πέτρες, κι όποιος πέρναγε αποκεί, έριχνε μια πέτρα κι έλεγε «Ανάθεμα σ' αυτόν που τον σκότωσε». Κι έμεινε Ανάθεμα»,* Τάσος Αργύρης, 1-2-2021. *«Εκεί στο Ανάθεμα, λέγανε, είχε γίνει ένας φόνος παλιά, πριν τον εμφύλιο. Αλλά στον εμφύλιο σκοτώσαν έναν Στρογγυλοβουνιώτη, απ' το Στρογγυλοβούνι, εκεί πάνω. Στο ίδιο μέρος που είχε γίνει ο φόνος παλιά. Ο βολιός με τις πέτρες είναι ακόμα εκεί»,* Κώστας Κώστας, 6-3-2021.

[773] Βλ. Παπατρέχας Γ., Τοπωνυμικά Ξηρομέρου, ανάτυπο από την Επετηρίδα Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών, τόμος Β΄, Αθήνα 1969, σ. 223. Βλ. ακόμη, Βασιλείου, *ό.π.,* σ. 113.

σωρό με τις πέτρες και ταυτόχρονα να πουν τη λέξη «ανάθεμα». Το τοπωνύμιο αυτό ίσως αναφέρεται σε πραγματικό γεγονός που συνέβη τον 19ο αιώνα και έχει άμεση σχέση με την αντιπαράθεση των εντόπιων κατοίκων του Ξηρομέρου με τους Βλάχους νομάδες κτηνοτρόφους για την συλλογή του βελανιδιού.

3.3.1.2 Αποτύπωση στο χώρο της κοινωνικής διάρθρωσης και ιεραρχίας

Σύμφωνα και με την τοπική προφορική παράδοση, ο αρχικός πυρήνας του οικισμού της Γουριώτισσας ήταν η περιοχή γύρω από το πρώτο πέτρινο κτίριο, το σπίτι του τσέλιγκα. Το σπίτι αυτό κτίστηκε στο ψηλότερο και ασφαλέστερο σημείο του οικισμού της εποχής εκείνης με φυσική οχύρωση προς τα βόρεια-βορειοανατολικά την απότομη πλαγιά του λόφου και η οποία ενισχύθηκε αργότερα με ψηλή πέτρινη μάντρα. Προς τις άλλες κατευθύνσεις αρχικά οι καλύβες και τα σπιτοκάλυβα και αργότερα τα πέτρινα σπίτια των συγγενών[774] και των συνεργατών του τσέλιγκα[775] σχημάτιζαν με το σπίτι του αρχηγού τους έναν κύκλο προστατεύοντας το εσωτερικό του κύκλου και το σπίτι του τσέλιγκα. Το εσωτερικό του κύκλου αυτού ήταν δημόσιος χώρος[776], κάτι σαν πλατεία αλλά και ανοιχτό προαύλιο του σπιτιού του τσέλιγκα και των άλλων σπιτιών του κύκλου, και εκεί λάμβαναν χώρα κοινωνικά γεγονότα της κοινότητας, όπως οι συναντήσεις του τσέλιγκα και των συνεργατών του.

Για πολλά χρόνια δεν υπήρχε στον οικισμό καφενείο ή παντοπωλείο. Υπήρχε όμως στην άκρη του χώρου αυτού μέσα στον κύκλο και απέναντι από το σπίτι του τσέλιγκα μικρό κοινόχρηστο οίκημα, στο οποίο ετοιμάζονταν καφέδες και άλλα εδέσματα και τα οποία οι γυναίκες προσέφεραν στον τσέλιγκα και τους άλλους άντρες του οικισμού, αλλά και στους επισκέπτες, που κάθονταν σε πεζούλια στο προαύλιο του

---

[774] *«Όλοι αυτοί που έμεναν κοντά στο σπίτι μας ήταν συγγενείς παλιοί, με το ξεκίνημα. Και ο Μάρας και ο Κωστίκος και ο Τσώλης»,* Νίκος Κατσαρός, Αγρίνιο, 11-2-2016.

[775] *«Λένε ακόμη πως από τη στάνη του Κατσαρού οι στενοί άνθρωποι ήταν Κωστικαίοι, Παρτσικαίοι, Τεγαίοι γι' αυτό τους τοποθέτησαν στα καλύτερα χωράφια Και για τους Πατσέηδες λένε πως ήταν σκληρό καρύδι και τους παραχώρησαν το Κασσοβούνι, Λαγκάδα»,* Πατσέας Λ., Το ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα, Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987.

[776] Η έννοια του δημόσιου χώρου γίνεται καλύτερα αντιληπτή σε αντιπαράθεση με τον ιδιωτικό χώρο. Δημόσιος είναι ο κοινός, ο συλλογικός, ο χώρος όπου ο άνθρωπος είναι εκτεθειμένος, ενώ αντίθετα ιδιωτικός είναι ο ιδιόκτητος, ο ατομικός, ο χώρος όπου ο άνθρωπος νιώθει προστατευμένος, Βλ. Ταγκαλίδου Τζέλα, Δημόσιες στιγμές - Ο δημόσιος χώρος ως ιδιωτικός, Αθήνα 2006, στο www.reconstruction.gr, ανακτήθηκε στις 27-8-2013. Περισσότερα για τον δημόσιο χώρο: Δεμερτζής Νίκος, Παγκοσμιοποίηση, κοινότητα και δημόσιος χώρος, στο Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 4 (2000), σσ. 53-78 και Lefebvre Henri, «Ο χώρος σε κομμάτια» στο Μηδενισμός και αμφισβήτηση, Ύψιλον, Αθήνα 1990 (πρώτη έκδοση στα γαλλικά 1975), σσ. 101-126.

σπιτιού του τσέλιγκα και στις ανοιχτές αυλές των άλλων σπιτιών[777]. Στο χώρο αυτό πιθανότατα φιλοξενήθηκε αρχικά ο Weigand[778] το 1890, όταν επισκέφθηκε το χωριό. Ο χώρος αυτός του εσωτερικού κύκλου δεν οικοδομήθηκε ποτέ και σήμερα αποτελεί τον μεγαλύτερο ελεύθερο δημόσιο χώρο της κοινότητας[779], στον οποίο τα τελευταία χρόνια έχουν τοποθετηθεί κούνιες, τσουλήθρες και άλλες κατασκευές ψυχαγωγίας για τα παιδιά.

Εικόνα 33, Το σπίτι του Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού

Ο κεντρικός οικιστικός κύκλος της Γουριώτισσας συγκροτήθηκε από τα πρώτα πέτρινα σπίτια του οικισμού, τα οποία ανοικοδομήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Κάποια απ' αυτά ξαναχτίστηκαν μετά το 1910, μεγαλύτερα και διώροφα, μεταξύ αυτών και το σπίτι του τσέλιγκα[780], για να είναι σε θέση να καλύψουν τις

[777] Πληρ. Χριστίνα Λαϊνά, Αγρίνιο, 11-2-2016, σύμφωνα με όσα της είχε πει η μητέρα της Όλγα Χαρίλαου Κατσαρού.

[778] *«Εκεί πάνω* (εννοεί το λόφο της Γουριώτισσας)*, μιάμιση ώρα από την Όχθου, βρίσκεται το χωριό Κατσαρός, που πήρε το όνομά του από τον τσέλιγκα. Αυτός δεν ήταν στο σπίτι, και έτσι μας πήγαν στο χάνι»,* Weigand Gustav*, ό.π.,* σ. 228.

[779] Ο ελεύθερος αυτός χώρος έχει περιοριστεί αρκετά τα τελευταία χρόνια, επειδή έχει περιφραχθεί από διάφορους σημερινούς ιδιοκτήτες ένα μέρος του και αποτελεί ιδιόκτητες αυλές.

[780] *«Το 1908 ο παππούς πήγε στην Πάτρα σ' έναν μηχανικό, αρχιτέκτονα και του 'κανε το σχέδιο απ' το σπίτι που 'χουμε τώρα. Ξέρω ότι το 1910, περίπου, απ' ότι μου έλεγε η γιαγιά, είχε έρθει ο Πιτούλης από την Ηγουμενίτσα, ο οποίος ήταν δεύτερος ξάδερφος του παππού μου και φιλοξενήθηκε στο νέο σπίτι»,* Γεράσιμος Κατσαρός, *ό.π.*

αυξημένες ανάγκες των κατοίκων, λόγω της ενασχόλησης και με τη γεωργία και την παραμονή των περισσοτέρων στον οικισμό καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Στα σπίτια αυτά αποτυπώθηκε ο πλούτος των ιδιοκτητών τους και ταυτόχρονα αποτελούσαν *«σύμβολα κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας»*[781].

Εικόνα 34, Αεροφωτογραφία του οικιστικού κέντρου της Γουριώτισσας[782]

Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας βρισκόταν ο τσέλιγκας και αμέσως μετά οι συγγενείς του και οι έμπιστοι συνεργάτες-σμίχτες, οι οποίοι διέθεταν μεγάλο ζωικό κεφάλαιο και αργότερα και ιδιόκτητες εκτάσεις γης. Αναλυτικότερα, στο κεντρικότερο και ασφαλέστερο σημείο του οικισμένου χώρου χτίστηκε το σπίτι του τσέλιγκα και γύρω απ' αυτό τα σπίτια των συγγενών του και των στενών του συνεργατών. Το σπίτι του τσέλιγκα ήταν περιτειχισμένο με ψηλή πέτρινη μάντρα και μεγάλη εσωτερική αυλή με στέρνα και αχυρώνα-στάβλο προς την εξωτερική πλευρά του οικισμού, αλλά και με ανοιχτό προαύλιο προς το εσωτερικό του μικρού οικιστικού κύκλου. Αργότερα προς το τέλος της δεκαετίας 1920, ανατολικά και εντός της περιτειχισμένης αυλής χτίστηκε και δεύτερο ημιανώγειο πέτρινο σπίτι[783] για τις

[781] Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*: *Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Πλέθρον, Αθήνα 1995, σ. 163.
[782] Από Google Earth, ανακτήθηκε στις 10-2-2016.
[783] *«Μπορώ να σου περιγράψω το σπίτι του Χαρίλαου Κατσαρού, γιατί μικρός πήγαινα εγώ εκεί, όταν ερχόταν η γιαγιά επάνω. Μπαίνοντας μέσα έχει δυο δωμάτια, ανέβαινες επάνω με εσωτερική σκάλα και εκεί είχε δύο δωμάτια μεγάλα. Τα πίσω παράθυρα είχαν θέα στον κάμπο και στη λίμνη. Προς τα πίσω είχε περίπου ένα στρέμμα αυλή και κήπο. Από τα λεγόμενα της μητέρας μου υπήρχε μια μάντρα μεγάλη την οποία είχαν φτιάξει με πέτρες για να φυλάγονται από τους κλέφτες εκείνη την εποχή»,* Σταύρος Λαϊνάς, Αγρίνιο, 10-2-2016.

ανάγκες της διευρυμένης οικογένειας του τσέλιγκα[784], ενώ σε ελεύθερο χώρο έξω από την περιτειχισμένη αυλή προς τα βορειοδυτικά χτίστηκε τη δεκαετία του 1930 το σπίτι του Βασιλείου Αγιάνογλου, Μικρασιάτη πρόσφυγα, επιχειρηματία, γαμπρού του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού από την πρώτη εγγονή του, Βασιλική Φωτίου Κατσαρού.

Δυτικά και ανατολικά στο σπίτι του, ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός έκτισε σπίτια για τις αδερφές του και τους γαμπρούς του[785], τον Θύμιο Πατσέα, σύζυγος της αδερφής του Βασιλικής[786] και τον Χρήστο Μήλα, σύζυγος της αδερφής του Παρασκευής[787]. Νοτιοανατολικά στο σπίτι του Μήλα-Μάρα, έκτισε ο Κωστίκος-Τσόλης[788], στενός συνεργάτης του τσέλιγκα και συγγενής του[789]. Στη συνέχεια πάνω στην περιφέρεια του κύκλου χτίστηκε το σπίτι του Γεωργίου Κήτα Τσόλη[790], αδερφού

---

[784] Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1930 ζούσαν μαζί ο τσέλιγκας με τη γυναίκα του και οι οικογένειες των τεσσάρων αγοριών του. Συνολικά στις αρχές της δεκαετίας 1930, σύμφωνα και με τη διαθήκη του τσέλιγκα, είκοσι έξι άτομα. *«Η διευρυμένη οικογένεια προκύπτει όταν καθυστερείται η φάση της διάσπασης της απλής οικογένειας που αποτελεί τον αρχικό πυρήνα για οποιουσδήποτε λόγους και αυτή η καθυστέρηση δεν είναι περιστασιακή αλλά κατά κάποιον τρόπο θεσμοθετημένη»,* Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 106.

[785] Στο πληρεξούσιο υπ' αριθ. 109/9-4-1885 (ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου) η Βασίλω χήρα Δημητρίου Κ. Τσόλη ή Κατσαρού ως επίτροπος των ανηλίκων τέκνων της Παρασκευής και Βασιλικής, τέκνων και κληρονόμων του αποβιώσαντος πατρός τους Δημ. Κ. Τσόλη ή Κατσαρού αποκαθιστά και διορίζει μεταξύ άλλων ως πρώτο γενικό και ειδικό πληρεξούσιο, αντιπρόσωπο και αντίκλητό της τον υιό της Χρήστο Δημ. Κ. Τσόλην ή Κατσαρόν, αρχιποιμένα, κάτοικο Γουργιώτισας. Από το αρχείο αυτό συμπεραίνουμε ότι οι αδελφές του τσέλιγκα το 1885 ήταν ακόμη ανύπαντρες, οπότε τα σπίτια τους κτίστηκαν τα επόμενα χρόνια. Στο υπ' αριθ. 438/24-12-1892 (ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου) συμβόλαιο προπώλησης γάλακτος και μαλλιών αξίας 15.000 δρχ. ο Χρήστος Δ. Κατσαρός, αρχιποιμήν, ο Ευθύμιος Πατσέας και ο Χρήστος Μήλας, ποιμένες, κάτοικοι Γουργιωτίσης προπώλησαν το γάλα από δύο χιλιάδες περίπου γαλαρίων προβάτων και 1.500 οκάδες μαλλιά προβάτων για τα έτη 1893, 1894 και 1895 εις τον Γεράσιμον Μακρή Διονυσάτο, έμπορο, κάτοικο Αργοστολίου. Ο Ευθύμιος Πατσέας και ο Χρήστος Μήλας είναι οι γαμπροί του τσέλιγκα Κατσαρού. Επομένως, οι αδερφές του παντρεύτηκαν μετά το 1885 και πριν το 1892.

[786] *«Ο γαμπρός του παππού, ο Πατσέας απέκτησε έναν γιο τον Γιαννακό, που πήγε στην Αμερική κι εκεί πέθανε. Εν τω μεταξύ πέθανε και η αδερφή του παππού και ο Πατσέας ξαναπαντρεύτηκε και από το δεύτερο γάμο απόκτησε μία κόρη την Κωνσταντούλα, την οποία ο παππούς την αγαπούσε σαν ανιψίδι του, μου ΄λεγε η μάνα μου. Αυτή μετά παντρεύτηκε τον Ναούμη, γι' αυτό το σπίτι αυτό ανήκει στην οικογένεια Ναούμη»,* Χριστίνα Λαϊνά, Αγρίνιο, 11-2-2016.

[787] Το ζευγάρι αυτό δεν απέκτησε παιδιά. Άλλοι πληροφορητές αναφέρουν ότι το σπίτι τους αγοράστηκε αργότερα από την οικογένεια Μάρα, ενώ κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν πως το ζευγάρι πήρε ως ψυχοπαίδι ένα ορφανό παιδί από τα Όχθια που λεγόταν Μάρας στο επώνυμο.

[788] Τα επώνυμα Μήλας και Μάρας εμπεριέχονται στον εκλογικό κατάλογο της Γαλιτζάς Σκουρτούς του 1865, ενώ το επώνυμο Κωστίκος δεν αναφέρεται στον κατάλογο κανενός βλάχικου οικισμού του Δήμου Αστακηνών. Το επώνυμο αυτό προέκυψε από το υποκοριστικό του ονόματος Κώστας. Στο Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας εμφανίζονται οι Κωστίκος-Τσόλης Κωνσταντίνος του Σπυρίδωνα, γεννηθείς το 1852 και Κωστίκος-Τσόλης Δημήτριος του Κωνσταντίνου, γεννηθείς το 1892. Από το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνονται οι προφορικές μαρτυρίες πως ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός και οι Κωστίκος-Τσόλης ήταν συγγενείς. Οι Κωστίκος-Τσόλης ήταν εγγόνια του αρχιποιμένα Κώστα Τζόλη, αδερφού του Κήτα Τζόλη και δεύτερα ξάδερφια του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.

[789] *«Μου έλεγε η μάνα μου πως με τους Κωστικαίους ήμασταν συγγενείς»* Χριστίνα Λαϊνά, ό.π.

[790] «Ο Γιώργος Τσόλης είναι πρόγονος των Τσολαίων, που εμείς τους Τσολαίους αυτούς τους λέμε του Ζώγα, του Ζώγα είναι του Γιώργου στα βλάχικα», Γεράσιμος Κατσαρός, ό.π.. Το σπίτι αυτό στα μέσα

του πατέρα του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού. Αργότερα τα παιδιά του Γεωργίου Τσόλη και άλλα μέλη της συγγενειακής ομάδας[791] Τσολαίοι[792], όλοι συγγενείς του τσέλιγκα, έκτισαν νέα σπίτια προς τα ανατολικά και μέχρι την εκκλησία του χωριού, σε περίοπτη θέση με θέα προς τη λίμνη Οζερό και τον κάμπο και αποτέλεσαν μια μικρή συνοικία, τα Τσολέικα. Δίπλα στο σπίτι του Γεωργίου Τσόλη έχτισαν σπίτια μέλη του σογιού Καραΐσκος, και παραδίπλα η οικογένεια Πατσέα. Απέναντι ακριβώς από το σπίτι του τσέλιγκα και πάνω στην περιφέρεια του κύκλου χτίστηκε αρχικά το μικρό κοινόχρηστο οίκημα και προς τα τέλη της δεκαετίας του 1930 στη θέση του το σπίτι του Μίχα Κατσαρού[793], γιου του τσέλιγκα. Νότια από το μικρό οίκημα βρίσκονται τα σπίτια των οικογενειών Πίσσα και Σιούτη και δυτικά σ' αυτά της οικογένειας Τσιμπούκη, έμπιστων συνεργατών του τσέλιγκα. Ο κύκλος κλείνει με το σπίτι της οικογένειας Κώστα-Κοτσινάρη[794] και το σπίτι της οικογένειας Μάρα, που συνορεύει με το σπίτι του Πατσέα, γαμπρού του τσέλιγκα.

Από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, που βρίσκεται στην κορυφή της απότομης πλαγιάς στα ανατολικά του χωριού, ξεκινούσε ένα οικιστικό τόξο μεγαλύτερο των 250 μοιρών εξωτερικά του κεντρικού οικιστικού πυρήνα, το οποίο

του 20ού αιώνα πουλήθηκε σε κάποιον Λαθύρη, μη Βλάχο, που διέμενε στη Γουριώτισσα για μερικά χρόνια και τα τελευταία χρόνια αγοράστηκε από τον Χρήστο Πατσέα και στη θέση του ανοικοδομήθηκε νέο σύγχρονο πολυτελές σπίτι, Δημήτριος Κώστας, ό.π..

[791] Τη συγγενειακή ομάδα με το ίδιο επώνυμο την αποκαλούν συχνά σόι. «Όλοι αυτοί οι Καραϊσκαίοι είναι ένα σόι», Δημήτριος Κώστας, ό.π.. Τα μέλη κάθε σογιού αναγνωρίζουν έναν κοινό πρόγονο από την πλευρά του πατέρα. Άλλες φορές ο πρόγονος είναι κοντινός και επομένως γνωστός και οι απόγονοι συνδέονται με αυτόν με ανιχνεύσιμους βαθμούς συγγένειας (γενιά) και άλλες φορές ο πρόγονος είναι παλαιότερος και τα μέλη της συγγενειακής ομάδας δεν μπορούν να ανιχνεύσουν τους βαθμούς συγγένειας (γένος). Επομένως, με τη λέξη σόι εννοούν και το γένος και τη γενιά. Βλ. Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Τα Γένη και η Οικογένεια στην Παραδοσιακή Κοινωνία της Μάνης,* Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1980, σ. 34-36, Νιτσιάκος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 72.

[792] Στον οριστικό εκλογικό κατάλογο του Δήμου Αστακηνών του 1865 αναφέρονται ως κάτοικοι της Γαλιτσάς Σκουρτούς εβδομήντα εννέα άρρενες εκλογείς εκ των οποίων οι οκτώ ανήκουν στην μεγαλύτερη συγγενειακή ομάδα Τζόλης: Ανδρέας Τζόλης του Ιωάννη, Γεώργιος Τζόλης του Κήτα, Δημήτριος Τζόλης του Κήτα, Θεόδωρος Τζόλης του Κώστα, Ιωάννης Τζόλης του Δημητρίου, Κώστας Τζόλης του Ιωάννη, Σπύρος Τζόλης του Κώστα και Σωτήριος Τζόλης του Σπύρου, ΓΑΚ, Εκλογικά, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

[793] Ο Μιχαήλ Χρήστου Κατσαρός ασχολήθηκε για πολλά χρόνια με το εμπόριο καπνού, βαλανιδίων, τυριού και μαλλιών και είχε την έδρα του στο Αγρίνιο. Χρεοκόπησε όμως και επέστρεψε στη Γουριώτισσα τη δεκαετία του 1930. Στο βιβλίο *Το Αγρίνιο του 1920*, Εκδόσεις Ιστορικής - Αρχαιολογικής Εταιρείας Δυτικής Στερεής Ελλάδος, Αγρίνιο χ.χ. στη σ. 8 αναφέρεται μεταξύ άλλων εμπόρων εγχωρίων προϊόντων οι συνέταιροι *«Κατσαρός και Γεωργιάδης, Εξαγωγείς παντός είδους καπνών εις φύλλα. Μεγάλαι παρακαταθήκαι καπνών, βαλανιδίων, τυρών και ερίων. Νέα οδός Αγίου Κων/νου, Εν Αγρινίω».* Περισσότερα για την καπνεργασία και καπνεμπορία της περιοχής στο Μπάδα Κωνσταντίνα, «Το Αγρίνιο του καπνού Χώρος, κοινωνικές δομές και σχέσεις», στο Κωνσταντίνα Μπάδα (επιμ), *Ιστορία και μνήμη του καπνού στο Αγρίνιο τον 20 αιώνα. Οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός,* Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2019, σσ. 37 – 70.

[794] Η οικογένεια αυτή είχε δεσμούς πνευματικής συγγένειας (κουμπαριά) με τον τσέλιγκα Χρήστο Τσόλη-Κατσαρό, Δημήτριος Κώστας, ό.π.

κατέληγε στη βόρεια-βορειοδυτική πλευρά του λόφου και πάλι σε μέρος με απότομη κατηφορική κλίση. Με το τόξο αυτό ίσως επιχειρήθηκε να σχηματιστεί από τα σπίτια των μακρινότερων συγγενών του τσέλιγκα και άλλων συνεργατών του ένας μεγαλύτερος προστατευτικός ομόκεντρος κύκλος[795], ο οποίος όμως δεν ήταν δυνατόν να ολοκληρωθεί λόγω της μορφολογίας του εδάφους και της απότομης πλαγιάς του λόφου προς τα βόρεια και ανατολικά. Από τα ανατολικά προς τα δυτικά έχτισαν οι ισχυρές οικονομικά και κοινωνικά συγγενειακές ομάδες: Καραΐσκος, Τσόλης, Μήλας, Πατσέας, Θώμος, Τσούτσας, Ντεμούσης, Τόλης-Μπέμπας, Τέγας, Κωστίκος και Νταγιάντας. Κάποια από τα σπίτια των δύο αυτών ζωνών οικοδομήθηκαν τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα σύμφωνα και με χρονολογημένες επιγραφές. Τα προηγούμενα χρόνια τα περισσότερα από αυτά ήταν μικρά σπιτοκάλυβα με τοίχους κατασκευασμένους με τσατμάδες.

Σε επόμενο ακόμη μεγαλύτερο εξωτερικό τόξο από τα ανατολικά προς τα δυτικά εγκαταστάθηκαν τα λιγότερο ισχυρά σόγια με επώνυμο: Γίτσας, Μπιτάκος, Τέλιος, Τέζας, Πέτρας, Στεργίου, Γκόντας, Λίλης-Μπόσος, Μπίκας-Χρήστου[796], Στέπας και Τσιλίκης. Στη ζώνη αυτή έκτισαν σπίτια και μαγαζιά και μέλη των συγγενειακών ομάδων των δύο εσωτερικών κύκλων, καθώς αυξανόταν ο αριθμός των οικογενειών-μελών και η ανάγκη ανοικοδόμησης νέων σπιτιών δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί στο οικιστικό κέντρο λόγω έλλειψης οικοπέδων. Ο οικισμός συνέχιζε να επεκτείνεται προς τα νότια με την Άνω Γουριώτισσα. Στην επέκταση αυτή του οικισμού εγκαταστάθηκαν και μέλη των μεγάλων συγγενειακών ομάδων της Κοινότητας ύστερα από τη διανομή της περιουσίας της διευρυμένης τους οικογένειας. Ενδεικτικά, εδώ έκτισε τη δεκαετία του 1930 μεγάλο τριώροφο πέτρινο σπίτι ο γιος του τσέλιγκα, Δημήτριος Χρήστου Κατσαρός, μετά το θάνατο του πατέρα του και το μοίρασμα της κοινής περιουσίας σύμφωνα με τη διαθήκη του[797]. Στο νοτιότερο σημείο

---

[795] Δεν έχουμε στοιχεία ότι κάτι τέτοιο έγινε συνειδητά. Αν όμως έγινε συνειδητά αναδεικνύει τον σημαντικό ρόλο του τσέλιγκα.

[796] Στο Μητρώο αρρένων Γουριώτισσας συναντάμε στις παλαιότερες καταγραφές διπλά επώνυμα, όπως: Μπίκας-Χρήστου, Λίλης-Μπόσος, Κωστίκος-Τσόλης, Μάρας-Φώτος, Στεργίου-Τάσης, Τσιμπούκης-Σπύρου, Κοτσινάρης-Κώστας, Τόλης-Μπέμπας, Πίσσης-Κογιόνος, γεννημένοι μεταξύ 1852 και 1908.

[797] *«Εις τον υιόν μου Δημήτριον Χρήστου Κατσαρού εγκαταλείπω […] δ) Έτερον αγρόν εις θέσιν «Άνω Γουργιώτισσα» εκτάσεως 4 στρεμμάτων με τα γνωστά του όρια»,* Διαθήκη Χρήστου Δημητρίου Κατσαρού ή Τσώλη, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Παραχελωΐτιδος, αρ. 523/27-1-1934. Τον αγρό αυτό τον πούλησε στους Μπικαίους και έκτισε μεγάλο πέτρινο σπίτι στην νότια επέκταση του οικισμού. *«Ο Δημητράκης ο Κατσαρός δεν είχε πού να πάει. Είχε την μάντρα εδώ, την πούλησε στο Μήτσιο Μπίκα και πήγε εκεί στο Σιρέτη, είναι και Τεγαίοι εκεί, δυο οικογένειες, και Τσιμπουκαίοι, και έχτισε μεγάλο σπίτι, αλλά δε ζήσανε να το χαρούνε. Οι αντάρτες σκοτώσανε το Δημητράκη μαζί με δέκα άτομα αποδώ και οι άλλοι φύγανε μετά»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

του συνοικισμού αυτού κτίστηκε στα μέσα του 20ού αιώνα το σημερινό Δημοτικό Σχολείο Γουριώτισσας[798], το οποίο διαθέτει μεγάλο περιφραγμένο προαύλιο, όπου διοργανώνονται πολιτιστικές εκδηλώσεις στα μέσα Αυγούστου από τον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού.

Τις δεκαετίες 1920 και 1930 εγκαταστάθηκαν στη Γουριώτισσα οικογένειες από τη Νούσα-Στουρνάρι Χρυσοβίτσας και δημιούργησαν στα δυτικά-νοτιοδυτικά, στην περιφέρεια του οικισμού τη δική τους συνοικία, τα Νουσέικα[799]. Ξεχωριστή συνοικία επίσης στην περιφέρεια του οικισμού και προς τα δυτικά συγκροτήθηκε από διάφορες οικογένειες που για κάποιους λόγους είχαν εμπλακεί σε συγκρούσεις για την κατοχή ή χρήση γης ή είχαν έρθει σε ρήξη με τον τσέλιγκα για κάποιο θέμα. Στη συνοικία αυτή είχαν εγκατασταθεί στα χρόνια του Μεσοπολέμου Βλάχοι[800] και Αγραφιώτες[801] ημινομάδες κτηνοτρόφοι και ήταν γνωστή ως Κάτω Γειτονιά, ενώ τα τελευταία σαράντα χρόνια ειρωνικά ονομαζόταν και Σαρακίνα, γειτονιά των κατατρεγμένων[802]. Ο εξωτερικός κύκλος συμπληρώνεται στα δυτικά-βορειοδυτικά του οικισμού με τη δημιουργία μετά το 1950 μιας νέας συνοικίας από Αγραφιώτες[803] σκηνίτες κτηνοτρόφους. Αρχικά έστηναν εκεί κοντά τις καλύβες τους, αλλά με τα χρόνια αγόρασαν γη και κατασκεύασαν μόνιμες πέτρινες κατοικίες ή σύγχρονες κατοικίες με μπετόν και τούβλα. Τελευταίος εγκαταστάθηκε νοτιοδυτικά στα όρια του οικισμού, όπου κατασκεύασε μεγάλο διώροφο σπίτι, ο Δημήτρης Τσιαμάκης από τη Σιβίστα Ευρυτανίας.

Αρχικά η εγκατάσταση στον οικισμένο χώρο της Κοινότητας έγινε με βάση τη συγγένεια. Τα διάφορα σόγια καταλάμβαναν σαφώς οριοθετημένους χώρους με αποτέλεσμα το χωριό να αποτελείται από μικρές γειτονιές, που έπαιρναν το όνομά τους

---

[798] Για τη στέγαση του διδακτηρίου αυτού το Κοινοτικό συμβούλιο Γουριώτισσας αποφάσισε ομόφωνα την *«εκκοπήν των 40 κυπαρυσίων ευρισκομένων εντός του νεκροταφείου της Κοινότητος»,* Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, αρ. 22/18-9-1953.

[799] Από τη Νούσα-Στουρνάρι ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στη Γουριώτισσα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι οικογένειες: Νούσας, Κάμπος, Πόπης, Γιόκας, Τάσης, Μαρίνος, Κόρτσας, Σουροβέλης και Μάρας.

[800] Οι βλάχικες οικογένειες της συνοικίας αυτής είναι: Αργύρης, Μαρούσος, Ναούμης, Σπανός, Σοροβέλης, Σαμαράς και Τσιλίκης.

[801] Από τα χωριά των Αγράφων, Τροβάτο, Καρβαρασά και Άγραφα, ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στη συνοικία αυτή οι οικογένειες: Καλογεράκης, Παπαχρήστου και Αυδής.

[802] Κάποιοι πληροφορητές χρησιμοποιούν για τη γειτονιά αυτή, την ονομασία Σαρακίνα επηρεασμένοι από την τηλεοπτική σειρά της ΕΡΤ «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται», το σενάριο της οποίας ήταν βασισμένο στο ομότιτλο μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη.

[803] Από τα χωριά των Αγράφων, Άγραφα, Καρβαρασά, Τροβάτο, Μοναστηράκι, ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στη συνοικία αυτή οι οικογένειες: Αυδής, Παπαχρήστου, Καλογεράκης, Πολύζος, Μανίκας και Χρυσικός.

από το κοινό πατρώνυμο-επώνυμο[804]. Τα Κατσαρέικα, τα Τσωλέικα, τα Μηλέικα, τα Τεγέικα κ.ο.κ.. *«Αυτές οι πατρωνυμικές ομάδες ούτε ήταν ούτε είναι συμπαγείς μονάδες. Αποτελούν απλώς έναν αριθμό εστιακών ομάδων, που έλκουν την καταγωγή τους από έναν κοινό πρόγονο κατά μήκος της ανδρικής γραμμής»*[805].

Εικόνα 35, Σπίτι του Μίχα Τέγα. Χτίστηκε το 1934 από τον Φώτη Χαχούλη

Στα χρόνια του Μεσοπολέμου έγιναν ανταλλαγές οικοπέδων και σπιτιών μεταξύ μελών διαφόρων συγγενειακών ομάδων με σκοπό να διατηρηθούν ενωμένα στο χώρο κάποια σόγια. Ενδεικτικά, οι Τεγαίοι αντάλλαξαν τα σπίτια τους, που βρίσκονταν στο κέντρο του οικισμού κοντά στη μικρή πλατεία με τα μαγαζιά, με οικόπεδα των Κωστικαίων, βορειοδυτικά, στην άκρη του οικισμού και έκτισαν εκεί συνολικά έξι νέα σπίτια δημιουργώντας τη δική τους γειτονιά, τα Τεγέικα[806]. Τις περισσότερες φορές, όταν η διευρυμένη οικογένεια χωριζόταν σε νέες οικογένειες, το πατρικό σπίτι μοιραζόταν εξίσου στους γιους-αρχηγούς των νέων νοικοκυριών, αλλά στη συνέχεια

[804] Σε πολλές περιπτώσεις το πατρώνυμο εξελίχθηκε σε επώνυμο της διευρυμένης οικογένειας αρχικά και της συγγενειακής ομάδας αργότερα. Ενδεικτικά, από το όνομα Τέγας-Στέργιος προέκυψαν οι συγγενειακές ομάδες με επώνυμο Τέγας και Στεργίου. Σχετική αναλυτική αναφορά για το θέμα αυτό έγινε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

[805] Νιτσιάκος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 29.

[806] *«Όλη αυτή η περιοχή εδώ, που 'χουμε εμείς τα σπίτια, δικιά τους ήταν, του Θόδωρου και του Γιώργου Κωστίκου. Εμείς είχαμε το πρώτο σπίτι, το σπίτι του παππούλη, μες στην πλατεία, εκεί που είναι το καφενείο του Καραΐσκου. Εκεί ήταν τα δικά μας. Είχαμε δυο σπίτια εκεί τότε. Τ' μπαρμπα-Σταθάκη κι το δ΄κό μας. Οι άλλοι οι Τεγαίοι ήταν εκεί που έχτισε ο μπαρμπα-Δημ΄τράκης ο Κατσαρός. Δεν μπορούσαν να σταθούν εκεί, γιατί είχαν ζώα και ήθελαν να είναι όλοι μαζί. Και είπαν σ' αυτούς εδώ -ήταν συγγενείς κατά κάποιον τρόπο, μακρινοί συγγενείς- να τ' αλλάξουν. Να 'ρθούμε εμείς να χτίσουμε εδώ και να σας δώσουμε τα σπίτια και κάναν ανταλλαγή»,* Τέγας Χρήστος, Γουριώτισσα, 20-2-2016.

τα αδέρφια αντάλλασσαν τα μερίδιά τους, κάποιοι κρατούσαν το πατρικό σπίτι, συνήθως οι μεγαλύτεροι, και οι νεότεροι έκτιζαν σε άλλο σημείο του χωριού[807].

Οι διάφορες γειτονιές διατηρούν ακόμη και σήμερα το όνομά τους ανεξάρτητα από το αν έχουν όλοι όσοι μένουν εκεί το ίδιο επώνυμο. Με την πάροδο των χρόνων σε κάποιες περιπτώσεις άλλαξε το επώνυμο των κατόχων διαφόρων σπιτιών. Αυτό συνέβαινε όταν οι ιδιοκτήτες δεν είχαν παιδιά, οπότε το κληρονομούσαν ψυχοπαίδια ή ανίψια με άλλο επώνυμο[808]. Ακόμη, υπήρχαν οικογένειες, που δεν είχαν αγόρια, αλλά μόνο κορίτσια, οπότε το σπίτι το κληρονομούσε ο γαμπρός της οικογένειας, που σε κάποιες περιπτώσεις δεν ήταν Βλάχος, αλλά «ξένος»/Γκρέκος. Ενδεικτικά στον οικιστικό πυρήνα του χωριού, το σπίτι του Θύμιου Πατσέα, γαμπρού του τσέλιγκα, το κληρονόμησε ο γαμπρός του Ναούμης, ενώ το διπλανό σπίτι του άλλου γαμπρού του τσέλιγκα Χρήστου Μήλα το κληρονόμησε αρχικά ο ψυχογιός τους Βαγγέλης Μάρας και στη συνέχεια ο γαμπρός του Μάρα, ο Κούτσικος, που δεν ήταν Βλάχος[809]. Επίσης, μετά το 1950 αγοράστηκαν σπίτια ή οικόπεδα Βλάχων από μη-Βλάχους κτηνοτρόφους, που επέλεξαν τη Γουριώτισσα για μόνιμη κατοικία[810], ενώ αρκετές βλάχικες οικογένειες εγκατέλειψαν το χωριό και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Αθήνα, στο Αγρίνιο ή μετανάστευσαν στο εξωτερικό, κυρίως στη Δυτική Γερμανία. Κάποιοι πούλησαν το σπίτι τους, οι περισσότεροι όμως τα κράτησαν και τα επισκέπτονται αραιά και πού, ενώ υπάρχουν μερικά σπίτια, που είναι κλειστά και ακατοίκητα εδώ και αρκετά χρόνια.

Οι μεγαλύτερες συγγενειακές ομάδες ή αλλιώς τα μεγαλύτερα σόγια του χωριού αναφέρονται σε κοινό πρόγονο πολλά χρόνια πριν τη μόνιμη εγκατάσταση στη Γουριώτισσα. Το ισχυρότερο σόι, το σόι των Τσολαίων, βρισκόταν στην περιοχή της Γαλιτσάς από τη δεκαετία του 1830. Στο δεφτέρι του 1812[811] δεν αναφέρεται κάποιος Τσόλης ως ενοικιαστής χειμερινού λιβαδίου στην περιοχή του Κάρλελι. Ίσως η περιοχή που ενοικίαζε ως χειμερινό βοσκότοπο να μην ανήκε στον Αλή Πασά, αλλά σε άλλον

---

[807] *«Είχαμε κάνει κάποια αλλαγή. Το μερίδιο του πατέρα μου ήταν στην άκρη. Έδωσε το μερίδιό του ο πατέρας μου και πήρε το μερίδιο του αδερφού του εδώ και έμειναν δύο αδέρφια εδώ και ο άλλος έκτισε κάτω εκεί που μένει ο Κάμπος κι ο Μπίκας»,* Δημήτριος Κώστας, ό.π.

[808] Το σπίτι του Μήλα γαμπρού του τσέλιγκα Χρήστου Κατσαρού το κληρονόμησε ο ψυχογιός τους Μάρας.

[809] *«Αυτό το σπίτι ήταν του Βαγγέλη του Μάρα και δεν είχε παιδιά* (εννοεί αγόρια), *μια κοπέλα είχε κι έβαλε ένα βλάχο* (εννοεί σκηνίτη κτηνοτρόφο)*, πώς το λένε, ξένο, τον Κούτσικο, σώγαμπρο»*, Τέγας Χρήστος, ό.π.

[810] Ο Βαγγέλης Τάκης από τα Κέδρα-Χορίγγοβο Ευρυτανίας αγόρασε οικόπεδο από τον Πήλιο Μπέμπα και έχτισε εκεί σπίτι. Σήμερα μένει στο σπίτι αυτό ο Βλάχος γαμπρός του Τσούτσας.

[811] Έγγραφο-δεφτέρι 614/25-10-1812 του Αλή Πασά των Ιωαννίνων με το οποίο μοιράζονται τα χειμαδιά της Ακαρνανίας (Κάρλελι) στους βλάχους, ό.π.

Οθωμανό αξιωματούχο της περιοχής, στον Αλάμπεη ίσως, ή στο μοναστήρι στο Λιγοβίτσι. Το μικροτοπωνύμιο Κίτα Τσόλια ή Ριζά Κίτα Τσόλη επιβεβαιώνει την παρουσία του Κίτα Τσόλη στην περιφέρεια της Γαλιτσάς-Γουριώτισσας στις αρχές του 19ου αιώνα.

Στους εκλογικούς καταλόγους στα ΓΑΚ[812] ο Κήτα ή Κήντα Τζόλης αναφέρεται ως κάτοικος Γαλιτσάς του Δήμου Αστακού το 1843, ενώ το 1847 αναφέρεται και η ηλικία του, ήταν τότε 56 ετών. Από τη μελέτη αρχείων, τα οποία προαναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο, ο παλαιότερος πρόγονος της συγγενειακής αυτής ομάδας ήταν ο Αριστείδης Τσόλης, ο οποίος είχε τέσσερις γιους, τον Δημήτριο, τον Χρόνη (γεν. 1788), τον Κήτα (γεν. 1791) και τον Κώστα (γεν. 1797). Ο Δημήτριος Αριστείδου Τσώλης, εκ Γαλιτσάς Ακαρνανίας, έλαβε ενεργά μέρος στην Επανάσταση του 1821 και σκοτώθηκε στο Μεσολόγγι. Είχε δύο γιους, τον Γιαννάκη ή Ιωάννη[813] και τον Φώτιο[814]. Στον εκλογικό κατάλογο Αστακηνών του 1865[815] αναφέρονται εβδομήντα εννέα άρρενες εκλογείς από τη Γαλιτσά Σκουρτούς, από τους οποίους οι οκτώ φέρουν το επώνυμο Τζόλης, ενώ και ο Ιωάννης Χρόνης του Χρόνη πρέπει να ήταν γιος του Χρόνη Τσόλη, αφού επώνυμο Χρόνης δεν βρήκαμε σε κανένα αρχείο σχετικό με τους Βλάχους της Ακαρνανίας.

Από το σόι-γένος των Τσολαίων, άλλοι διατήρησαν το αρχικό τους επώνυμο, ενώ άλλοι το άλλαξαν σε Κωστίκος και άλλοι σε Κατσαρός. Ο Κώστας Τσόλης είχε δύο γιους, τον Σπύρο (γεν. 1827) και τον Θεόδωρο (γεν. 1837). Ο Σπύρος Κώστα Τσόλης απέκτησε δύο γιους τον Σωτήριο και τον Κωσταντίνο. Τον Κώστα Τσόλη τον φώναζαν Κωστίκο, οπότε τα παιδιά του αποκαλούνταν Σπύρος Κωστίκου Τσόλη, Θεόδωρος Κωστίκου Τσόλη. Τα εγγόνια του Κώστα Τσόλη, Σωτήριος Σπύρου Τσόλης (γεν. 1844) και Κωνσταντίνος Σπυρίδωνα Κωστίκου-Τσόλη (γεν. 1852) είχαν αρχικά το επώνυμο Τζόλης/Τσόλης ή Κωστίκος-Τσόλης, ενώ ο Σωτήριος Σπύρου Τσόλης απέκτησε γιο το 1886, τον Θεόδωρο Κωστίκο του Σωτηρίου, που κράτησε ως επώνυμο μόνο το Κωστίκος και ο Κωνσταντίνος Σπυρίδωνα Κωστίκου-Τσόλη απέκτησε γιο το

[812] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 538 και προβ. 662.
[813] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 662 και ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17.
[814] *«Το παρόν δίδεται εις τον υιόν του Φώτιον διά να του χρησιμεύση όπου δει. Εν Αθήναις τη 16 Ιουλίου 1838, Κίτζος Τζαβέλας»,* Ακριβές αντίγραφο από το πρωτότυπο στο φάκελο των Αρχείων του Κράτους, το οποίο ο Γεώργιος Δ. Παπαδημητρίου έστειλε στην οικογένεια του Τσώλη-Κατσαρού από τη Γουριώτισσα και το οποίο φυλάσσεται στο Αρχείο του Νικολάου Χρ. Κατσαρού.
[815] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

1892, τον Δημήτριο Κωνσταντίνου Τσώλη-Κωστίκο, του οποίου ο γιος Κωνσταντίνος Δημητρίου Κωστίκος (γεν. 1924) έφερε ως επώνυμο μόνο το Κωστίκος[816].

Ο τσέλιγκας Δημήτριος Κήτα Τσόλης και ο γιος του Χρήστος έφεραν το παρωνύμιο Κατσαρός, το οποίο υιοθετήθηκε επίσημα ως επώνυμο τη δεκαετία του 1880. Οι δύο πρώτοι γιοι του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού είναι γραμμένοι στο Μητρώο αρρένων με το επώνυμο Τσώλης (Φώτιος Χρήστου Τσώλης, γεν. το 1876 και Μιχαήλ Χρήστου Τσώλης, γεν. το 1881), ενώ οι δύο τελευταίοι φέρουν το επώνυμο Κατσαρός (Δημήτριος Χρήστου Κατσαρός, γεν. 1886 και Χαρίλαος Χρήστου Κατσαρός, γεν. 1889). Στη συνέχεια τα παιδιά του Φωτίου και του Μιχαήλ Τσώλη καταχωρήθηκαν στο Μητρώο αρρένων και στο Δημοτολόγιο με το επώνυμο Κατσαρός.

Πολλές φορές τα παρωνύμια-παρατσούκλια, τα οποία μπορεί να προέρχονται από κάποιο φυσικό χαρακτηριστικό (π.χ. κατσαρός, δηλαδή κατσαρομάλλης), από ένα φυσικό ελάττωμα, από το υποκοριστικό του ονόματος, από το επάγγελμα (π.χ. σαμαράς) και λοιπά, έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση κάποιου, κυρίως σε περιπτώσεις συνεπωνυμίας, γίνονταν αποδεκτά και από αυτούς στους οποίους αναφέρονταν, ακόμη και όταν ενείχαν μια σκωπτική ή περιπαιχτική διάθεση, και υιοθετούνταν ως επώνυμα. Πολλές φορές όμως οι Βλάχοι της Ακαρνανίας προσφωνούνται και αναγνωρίζονται ακόμη και σήμερα με την προσθήκη του πατρώνυμου ή και του ονόματος του παππού από τον πατέρα, Χρήστος Μίχα (το όνομα του πατέρα) Τέγα ή Νίκος Κώστα (όνομα πατέρα) Χρήστου (όνομα παππού)[817]. Από παρατσούκλια προήλθαν αρκετά βλάχικα επώνυμα. Ενδεικτικά, *«εμείς λεγόμασταν Νάκας, ο προπάππος μου λεγόταν Κίτσος Νάκας. Τ' άλλαξε γιατί είχε έναν αδερφό, ο οποίος ψεύδιζε. Κι εδώ αυτούς που ψευδίζουν τους λένε τέγα τέγα τέγα, τάχα δε μιλάει καλά. Κι έμεινε τέγα τέγα τέγα, ο αδερφός του τέγα και γραφτήκαν Τέγας»*[818]. Άλλοι αναφέρουν ότι το επώνυμο Τέγας προέκυψε από το πατρώνυμο Τέγας, όπως ονομάζεται στη βλάχικη γλώσσα ο Στέργιος. Στον εκλογικό κατάλογο Αστακηνών του 1865[819] αναφέρονται μόνο τρεις εκλογείς κάτοικοι Γαλιτσάς με επώνυμο Τέγας: ο Γεώργιος Τέγας του Τέγα (ετών 50), Νάκος Τέγας του Τέγα (ετών 40) και Χρήστος Τέγας του Γεωργίου (ετών 27). Από τον Τέγα του παραπάνω αρχείου που μπορεί να

[816] Τα παραπάνω στοιχεία προκύπτουν από τον εκλογικό κατάλογο Αστακηνών του 1865 (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18) και το Μητρώο αρρένων Γουριώτισσας.
[817] Πρβλ. Δρίνης Ιωάννης Ν., *ό.π.,* σ. 128-129.
[818] Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013.
[819] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

ήταν ψευδός και τον κορόιδευαν τέγα ή το όνομά του μπορεί να ήταν Στέργιος και τον φώναζαν Τέγα προέκυψε το σόι του Τέγα στη Γουριώτισσα.

Στον παραπάνω εκλογικό κατάλογο[820] δεν αναφέρονται στους εκλογείς της Γαλιτσάς τα περισσότερα από τα βλάχικα σόγια της Γουριώτισσας όπως Καραΐσκος, Πατσέας, Τσούτσας, Νταγιάντας, Μπίκας, Γκόντας, Στέπας, Πέτρας, Τέλιος, Λίλης, Αργύρης, Σιούτης, Πίσσας, Τσιμπούκης, Σαμαράς, Θώμος, Γίτσας κ.α., ενώ υπήρχαν εκλογείς κάτοικοι Γαλιτσάς με επώνυμο που δεν υπάρχει σήμερα ούτε αναφέρεται στο Μητρώο αρρένων ή στο Δημοτολόγιο Γουριώτισσας, όπως Ράπος, Ζέκος, Βάσος, Μπάτζης, Κότης, Κορτέσης, Νάκας, Χούτας κ.α.. Σύμφωνα με τον κατάλογο αυτό μετά το σόι του Τζόλη-Τσόλη άλλα μεγάλα σόγια ήταν το σόι Ράπος με έξι άρρενες εκλογείς, το σόι Κώστας με τέσσερις άρρενες εκλογείς και το σόι Τέγας με τρεις άρρενες εκλογείς. Αναφέρονται ακόμη τα επώνυμα Σιρέτης, Μάρας, Ναούμης, Μήλας, Μαρούσος, Μπιτάκος, Μπόσος, Τζελίκης, Καραμάνης και Χρήστου, τα οποία τα συναντάμε και στο Μητρώο Αρρένων της Γουριώτισσας και που τα περισσότερα υπάρχουν ακόμη και σήμερα, εκτός από το Μπόσος που στο Μητρώο αρρένων αναφέρεται ως Λίλης-Μπόσος και το Χρήστου που στο Μητρώο αρρένων αναφέρεται ως Μπίκας-Χρήστου και στη συνέχεια διασώθηκαν μόνο ως Λίλης και Μπίκας αντίστοιχα. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως κάποια σόγια εγκαταστάθηκαν στη Γουριώτισσα μετά το 1865, όπως για παράδειγμα το σόι Πατσέας που τις προηγούμενες δεκαετίες ξεχείμαζε στην Παπαδάτο Ξηρομέρου, ενώ κάποιοι άλλοι άλλαξαν επώνυμο.

Οι βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας ήταν την εποχή της μόνιμης εγκατάστασης κυρίως μετακινούμενες κτηνοτροφικές κοινωνίες μεγάλων αποστάσεων οργανωμένες σύμφωνα με τον κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό του τσελιγκάτου. Πρωταρχική τους επιδίωξη ήταν η εξασφάλιση χειμερινών και θερινών βοσκών για τα κοπάδια τους, ενώ για πολλά χρόνια απέφευγαν την κατοχή και καλλιέργεια της γης. Η κοινωνική τους οργάνωση με βάση το τσελιγκάτο και η προτεραιότητά τους στη νομή και όχι στην κατοχή και καλλιέργεια της γης αποτυπώθηκαν στο χώρο της μόνιμης εγκατάστασης.

Τα πρώτα σπίτια του χωριού, όπως προαναφέραμε, χτίστηκαν σε οριοθετημένους χώρους με βάση τη συγγένεια. Αργότερα όμως, στα χρόνια του Μεσοπολέμου, με την αύξηση του πληθυσμού της κοινότητας, αυξήθηκε και ο αριθμός των οικογενειών και οι οικιστικές τους ανάγκες, χτίστηκαν προεκτάσεις των σπιτιών ή

[820] Εκλογικός κατάλογος Αστακηνών 1865, ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.

νέα σπίτια δίπλα στα παλιά, περιφράχτηκαν οι άχτιστες γειτονικές εκτάσεις και έγιναν οικόπεδα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει μέσα στον οικισμό αρκετός δημόσιος χώρος για πλατείες και δρόμους.

Εικόνα 36, Ο εμπορικός δρόμος-πλατεία της Γουριώτισσας

Στις 4-3-1928[821] ο πρόεδρος της Κοινότητας Μιχαήλ Ντεμούσης στην εισήγησή του *«περί της χαράξεως οδών ημιονικών βατών εντός της Κοινότητος και πέριξ ταύτης»* αναφέρει πως *«ο χώρος εντός της κοινότητος έχει περιφραχθή κατά τρόπον εμποδίζοντα την Κοινοτικήν αρχήν εις το να χαράξη τας οδούς άνευ προσκόματος εκ μέρους των κατοίκων».* Το Συμβούλιο εγκρίνει παμψηφεί *«να χαραχθώσι οδοί εντός της Κοινότητος και με πλάτος μέχρι τριών μέτρων αναλόγως της θέσεως του εδάφους»* και ζητά από την Αστυνομική αρχή Αστακού να έρθει επιτόπου εγκαίρως *«ίνα ενισχύση την Κοινοτικήν αρχήν εις την χάραξιν των οδών».* Η χάραξη και διάνοιξη βατών και φαρδιών οδών αποδείχτηκε πολύ δύσκολη υπόθεση, η οποία έγινε ακόμη δυσκολότερη τα τελευταία χρόνια με την αύξηση των κατοικιών και των αυτοκινήτων των κατοίκων, με αποτέλεσμα οι μετακινήσεις των κατοίκων εντός του οικισμού να γίνονται μέσα από στενά σοκάκια και μόνο με τα πόδια τις περισσότερες φορές. Ο κεντρικός αυτοκινητόδρομος που διασχίζει το χωριό ελίσσεται ανάμεσα στα σπίτια και τα καταστήματα, χωρίς πεζοδρόμιο και χώρους για στάση ή στάθμευση των αυτοκινήτων.

Ο κεντρικός αυτός δρόμος περνούσε δίπλα από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου και διέσχιζε το χωριό. Αρχικά, στη Γουριώτισσα δεν υπήρχαν εμπορικά

[821] Πρακτικά Κοιν. Συμβ. Γουριώτισσας , Ε/4-3-1928.

καταστήματα, καθώς ο τσέλιγκας Χρήστος Κατσαρός δεν επιθυμούσε την ενασχόληση των κατοίκων με το εμπόριο. Με συμβολαιογραφική πράξη το 1893, την οποία υπέγραψαν ο τσέλιγκας και οι κάτοικοι της Γουριώτισσας, απαγορευόταν σε όλα τα μέλη της Κοινότητας να ασχοληθούν με το επάγγελμα του μικροεμπόρου ή του μεταπράτου[822]. Αναλυτική αναφορά για το θέμα αυτό έγινε στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Για το ίδιο θέμα ο τσέλιγκας ήρθε σε διαφωνία με το γιο του Μίχα Κατσαρό, όταν εκείνος αποφάσισε να ασχοληθεί με το εμπόριο. Τελικά, στις αρχές του 20ού αιώνα ο Μίχας (Μιχαήλ) Κατσαρός ασχολήθηκε με το εμπόριο καπνού, μαλλιού, βελανιδιού και τυριού με έδρα το Αγρίνιο[823]. Το ίδιο διάστημα εγκαταστάθηκε στο χωριό ο Πήλιο Μπέμπας, Βλάχος από την Ήπειρο, γαμπρός του Κωστίκου, ο οποίος άνοιξε στο κέντρο του χωριού, δίπλα στον κεντρικό δρόμο και προς τα νότια, εμπορικό κατάστημα[824]. Εκεί, βόρεια και νότια του κεντρικού δρόμου, δημιουργήθηκε με τα χρόνια το εμπορικό κέντρο του χωριού με καφενεία και εμπορικά καταστήματα.

Ο χώρος στο εσωτερικό του πρώτου οικιστικού κύκλου, ο οποίος είχε μείνει ελεύθερος για να αποτελέσει την πλατεία του χωριού και στον οποίο δεν επετράπη από τον τσέλιγκα να δημιουργηθεί αγορά με καφενεία και εμπορικά καταστήματα, έπαψε να αποτελεί το κέντρο του χωριού. Με τις κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που επήλθαν στις δομές της Κοινότητας και τις δραστηριότητες των κατοίκων τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η πλατεία-κέντρο της Κοινότητας μετατοπίστηκε από το ευρύχωρο ανοιχτό προαύλιο του σπιτιού του τσέλιγκα και το κέντρο του πρώτου οικιστικού κύκλου και μεταφέρθηκε στο χώρο, όπου συγκροτήθηκε το νέο κοινωνικό και οικονομικό κέντρο, η αγορά[825], στον κεντρικό δρόμο με τα καταστήματα κι ας μην υπήρχε εκεί αρκετός χώρος. Από τα χρόνια του Μεσοπολέμου ο χώρος αυτός αποτελεί την μικρή σε μέγεθος αλλά πολύ σημαντική «πλατεία» του χωριού, η οποία όμως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί πλατεία, αφού δεν υπάρχει αρκετός ελεύθερος δημόσιος

---

[822] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 41/4-2-1893.

[823] *«Τον Μιχάλη τον πήρε ένας αδερφός της μάνας μου, Αθανάσιος Αναγνώστου, που είχε σπουδάσει οικονομικά, και τον έφερε στο Αγρίνιο. Τον έκανε έμπορα εδώ και ήτανε και εξαγωγέας. Έκανε εξαγωγές σε μαλλιά και καπνό. Συνεργάζονταν με Γερμανούς. Εγώ τον θυμάμαι τον Γερμανό, έναν Άξεν, που ερχόνταν τότε στο σπίτι. Και αυτός μετά χρεοκόπησε και γύρισε πάλι στο χωριό»,* Νικόλαος Κατσαρός, Αγρίνιο, 11-2-2016.

[824] *«Ο Μπέμπας είχε έρθει απ' την Ήπειρο και ήταν εμπορευάμενος, όπως λέγανε. Πήγε στο κέντρο του χωριού κι έχτισε ένα οίκημα σαν αποθήκη κι εκεί του 'χε καφενείο, μαγαζί, ό,τι να πεις πούλαγε ο πάπου Πήλιος και καλαμπόκι και τα λοιπά. Είχε πάρει γυναίκα την αδερφή των Κωστικαίων»,* Τέγας Χρήστος, ό.π.

[825] *«Η ύπαρξη αγοράς είναι στοιχείο του δομημένου χώρου που δηλώνει τη λειτουργία συλλογικών διαδικασιών. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αγορά και η λειτουργία της είναι εκτός των άλλων, και δείκτης δημοκρατίας»,* Νιτσιάκος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 27.

χώρος. Ο χώρος στο κέντρο του οικιστικού πυρήνα της Γουριώτισσας δεν αξιοποιήθηκε τελικά ως κεντρική πλατεία από τους κατοίκους της κοινότητας, με αποτέλεσμα να εξελιχθούν σε «πλατείες» το εμπορικό κέντρο και το προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου.

Εικόνα 37, Μπρούτζινη κοινοτική βρύση από τη Γουριώτισσα

Στο χώρο του οικισμού δεν υπάρχουν βρύσες και κρηνικές κατασκευές, καθώς δεν υπήρχαν στην περιοχή πηγές με τρεχούμενο νερό και η ύδρευση των κατοίκων, όπως προαναφέραμε, γινόταν από πηγάδια. Τη δεκαετία του 1960 έφεραν νερό από τη γεώτρηση, που έγινε στον κάμπο ανάμεσα στο χωριό και τη λίμνη, κατασκεύασαν δεξαμενή στο λόφο κοντά στο νέο δημοτικό σχολείο και από εκεί τροφοδοτούσαν με νερό έξι μπρούτζινες κοινοτικές βρύσες, οι οποίες βρίσκονταν σε διάφορα σημεία του οικισμού. Από τις βρύσες αυτές δεν σώζεται καμία στη θέση της[826]. Σήμερα ο οικισμός υδρεύεται με δίκτυο υδροδότησης από την τεχνητή λίμνη Καστρακίου, το οποίο κατασκευάστηκε τη δεκαετία 1990. Οι παροχές νερού βρίσκονται στα σπίτια των κατοίκων, ενώ δεν κατασκευάστηκαν βρύσες και κρηνικές κατασκευές σε δημόσιους χώρους, καθώς η πρακτική αυτή είχε γενικότερα εγκαταλειφθεί.

[826] Εντοπίσαμε μόνο μία στο πρατήριο Τσούτσα στη Βαρειά, τη βρύση της παρακάτω φωτογραφίας.

3.3.1.3 Στήλη πεσόντων υπέρ πίστεως και πατρίδος

Τα έθνη και οι κοινωνίες χρησιμοποιούν το παρελθόν για να δημιουργήσουν μια συλλογική μνήμη ή ακόμα και μια κοινή ταυτότητα που συνδέει όλους τους πολίτες μεταξύ τους. Η μνήμη είναι μια δράση πάνω στο χρόνο. Η συλλογική μνήμη[827] δεν είναι κάτι το δεδομένο και αναλλοίωτο, συχνά αποτελεί πεδίο αντιπαραθέσεων ανάμεσα σε διάφορες κοινωνικές ή πολιτισμικές ομάδες και συνιστά στοιχείο ταυτότητας[828]. Είναι αλήθεια ότι οι άνθρωποι δεν θυμούνται τα πάντα και, πολλές φορές, υπάρχουν και αναμνήσεις που δεν θέλουν να τις θυμούνται. Επομένως *«η μνήμη δεν αναπαριστά το παρελθόν «όπως πραγματικά συνέβη», αλλά είναι «κατασκευή» υπό την επίδραση του παρόντος»*[829].

Η σχέση της μνήμης, ατομικής και συλλογικής, με το χώρο βρίσκεται στο κέντρο του ιστορικού και ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος τις τελευταίες δεκαετίες. Υπάρχει *«έντονο ενδιαφέρον για τα παιχνίδια της μνήμης και της λήθης, για το ρόλο των μνημείων, τις σημασίες που αυτά προσλαμβάνουν και τους παράγοντες που εμπλέκονται στους τρόπους με τους οποίους τα βιώνουμε»*[830]. Η μνήμη για να υπάρξει έχει ανάγκη το στήριγμα του χώρου, έχει ανάγκη τα μνημεία, τα αγάλματα, τους μνημειακούς χώρους. *«Δεδομένου ότι η υλική έκφραση της συλλογικής μνήμης προκύπτει στο χώρο, στο δημόσιο κατά βάση χώρο (με τα μνημεία, τα αγάλματα, την αρχιτεκτονική του δόμηση, τις δημόσιες τελετές κ.λπ.) η απουσία αυτής της έκφρασης της συλλογικής μνήμης*

---

[827] Τον όρο συλλογική μνήμη επινόησε ο Γάλλος κοινωνιολόγος Halbawchs το 1929. (Halbwachs Maurice, Η συλλογική μνήμη, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013). Ο Halbawchs υποστήριξε ότι δεν υπάρχει ατομική μνήμη αλλά μόνο κοινωνική. Τα άτομα μαθαίνουν να θυμούνται αυτά που θυμάται η κοινωνική ομάδα που ανήκουν. Θυμούνται ό,τι θυμάται η οικογένειά τους, η εθνοτική ή τοπική κοινωνία στην οποία ανήκουν κ.ο.κ.. Γι' αυτό η μνήμη συντονίζεται με τις ανάγκες του παρόντος και όχι του παρελθόντος.

[828] Αβδελά Έφη, *Ιστορία και σχολείο,* Νήσος, Αθήνα 1998, σ. 105-107

[829] Μπάδα Κωνσταντίνα, «Η μνήμη της δεκαετίας 1940 - 1950 στη διαδικασία συγκρότησης παροντικών πολιτισμικών ταυτοτήτων», στο Δημάδης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα),* Πρακτικά 4ου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Πανεπιστήμιο Γρανάδας, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010), Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, τ. 5, Αθήνα 2011, σ. 340. Maurice Halbwachs, La mémoire collective, (Παρίσι, 1950). αγγλική μετάφραση Collective Memory, Νέα Υόρκη 1980). Βλ. επίσης Nora P., "Memoire collective" στο Le Goff J., Chartier P., Revel J. (eds), *L' histoire nouvelle,* Retz, Paris 1978, p. 73 – 106, όπου μεταξύ των άλλων η συλλογική μνήμη ορίζεται ως *«αυτό που μένει από το παρελθόν στο πλαίσιο του βιώματος των ομάδων ή ως αυτό που οι ομάδες δημιουργούν με το παρελθόν τους»*.

[830] Γιαλούρη Ελεάνα, «Η δυναμική των μνημείων. Αναζητήσεις στο πεδίο της μνήμης και της λήθης», στο Γιαννακόπουλος Κώστας - Γιαννιτσιώτης Γιάννης (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού,* Αλεξάνδρεια/Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αθήνα 2010, σ. 349

όχι μόνο δημιουργεί κενά και διαταραχές στην συλλογική ταυτότητα αλλά και με την απουσία της την χειραγωγεί»[831].

Εικόνα 38, Στήλη πεσόντων υπέρ πίστεως και πατρίδος

Παρατηρούμε ότι στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας δεν υπάρχουν μνημεία ή αγάλματα με σαφή αναφορά στην βλάχικη καταγωγή τους[832]. Υπάρχουν μόνο μνημεία για όσους έπεσαν μαχόμενοι υπέρ πίστεως και πατρίδος και τα οποία κατασκευάστηκαν τη δεκαετία του 1960. Η πρόταση της κατασκευής των μνημείων αυτών έγινε από το ελληνικό κράτος προς ενίσχυση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας των κατοίκων της περιοχής με τελετουργίες/εκδηλώσεις, όπως μαθητικές παρελάσεις και καταθέσεις στεφάνων στις εθνικές επετείους. Με τις τελετουργίες αυτές η εθνική επέτειος είναι αναγνωρίσιμη στη βάση του εθνικού αφηγήματος και ακόμη επιτρέπεται στα μέλη της κοινότητας να διαπραγματευτούν το νόημα της επετείου με τη συμμετοχή τους στις εκδηλώσεις αυτές. Οι χώροι όπου στήθηκαν τα μνημεία των πεσόντων έγιναν

[831] Μπάδα Κωνσταντίνα και Ματσούκα Ευαγγελία, «Προσεγγίσεις στην υλική μνήμη και στους μνημονικούς τόπους», στο Κορρέ Κατερίνα – Κούζας Γεώργιος (επιμ.), *Η έρευνα και διδασκαλία του υλικού πολιτισμού στα ελληνικά πανεπιστήμια,* Πρακτικά Διημερίδας (Αθήνα, 7-8 Μαΐου 2007), Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2010, σ. 380.

[832] *«Εδώ στα χωριά τα δικά μας δεν υπάρχουν μνημεία στη βλάχικη γλώσσα ή αφιερωμένα σε δικούς μας ήρωες. Αν μπορώ έτσι να το εξηγήσω αυτό σήμερα είναι για να μην ερεθίσουν τα γύρω τα χωριά επειδή ήμασταν ξενόφερτοι. Έτσι νομίζω»,* Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021.

χώροι τελετουργικής επιτέλεσης, παραπέμπουν στην θυσία για την πατρίδα και δεν μπορούν να διαχωριστούν από το εθνικό συναίσθημα.

Στη Γουριώτισσα ανεγέρθηκε το 1966 μνημείο πεσόντων υπέρ πίστεως και πατρίδος στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου. Πρόκειται για μαρμάρινη στήλη, συνεχώς μειούμενη προς τα πάνω, η οποία εδράζεται σε μαρμάρινο βάθρο. Το συνολικό ύψος του μνημείου είναι τρία μέτρα περίπου. Στην πρόσοψη του βάθρου υπάρχει ανάγλυφη διακόσμηση, όπου εικονίζεται λυχνάρι-καντηλάκι, το οποίο κρατάει άσβεστη τη φλόγα της μνήμης των ηρώων. Η στήλη στο πρόσθιο τμήμα της φέρει εγχάρακτο επίγραμμα με κεφαλαιογράμματα: *«Η ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΓΟΥΡΙΩΤΙΣΣΗΣ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΤΩΝ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΩΣ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ 1966»*. Η στήλη ακολουθώντας τον τύπο της επιτύμβιας γλυπτικής έχει ως επίστεψη την άσβεστη φλόγα του βωμού, σύμβολο ιερότητας και διατήρησης της μνήμης.

Το μνημείο διαιωνίζει την ιστορική μνήμη των αγώνων των Ελλήνων. Στην συμβολική του έκφραση προκαλεί την διέγερση της μνήμης και μετασχηματίζει το βιωμένο παρελθόν σε παρόν και το εντάσσει στην συλλογική μνήμη της κοινότητας. Μέσα από την έρευνα προκύπτει ότι η ανέγερση του μνημείου έγινε με τη δωρεά των κατοίκων και την οικονομική ενίσχυση εκ μέρους της κοινότητας[833] και η αποπεράτωση της ανέγερσης στήλης πεσόντων έγινε το 1966. Η επιλογή του χώρου ανέγερσης του μνημείου και η δημιουργία ενός τόπου μνήμης[834] σε περίοπτη θέση,

[833] Σύμφωνα με την Πράξη 9/13-3-1966 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας ψηφίστηκε δαπάνη 5.000 δραχμών για την αποπεράτωση της ανέγερσης στήλης πεσόντων. *«Ο πρόεδρος εκήρυξεν την έναρξιν της συνεδριάσεως και εισηγούμενος το γ΄ θέμα της ημηρεσίας διατάξεως εξέθεσεν ότι οι κάτοικοι της Κοινότητος μας δι' εκουσίας εισφοράς των πρότειναν και την κατασκευήν ανεγέρσεως στύλης πεσόντων, ούτως επί της όλης εκ δραχμών 12.000 δαπάνης διά την κατασκευήν ανεγέρσεως της στύλης πεσόντων συνεισέφεραν δραχμάς 7.000. Επειδή το ποσό των 7.000 δεν επαρκεί διά την εξόφλησιν της αξίας της στύλης, παρίσταται ανάγκη όπως και η Κοινότης συμβάλη διά της χρηματικής ενισχύσεως εκ δραχμών 5.000 και εκάλεσε το Συμβούλιον όπως αποφασίση σχετικώς. Το Συμβούλιον, μετά διαλογικήν συζήτησιν, αποφασίζει ψηφίζει πίστωσιν εκ δραχμών 5.000 διά την αποπεράτωσιν της ανεγέρσεως της στύλης πεσόντων εις βάρος προϋπολογισμού 1966».*

[834] Ο Νορά υποστηρίζει, ότι οι μνημονικοί τόποι «lieux de memoire», είναι ταυτόχρονα «απλοί και διφορούμενοι, φυσικοί και τεχνητοί, άμεσα διαθέσιμοι στην αισθητηριακή εμπειρία, αλλά και επιρρεπείς στην πιο αφαιρετική επεξεργασία» Η φαντασιακή κατασκευή και η συμβολική κεφαλαιοποίηση των μνημονικών τόπων, συνεπάγεται και τη σταδιακή αποσυσχέτισή τους από τις βιωματικές αναφορές και την ζωτικότητα της καθημερινότητας, και τη μεταφορά τους σε ένα αφαιρετικό, συμβολικό επίπεδο. Αυτή η συνεχής αφαιρετική διαδικασία συγκρότησης και παγίωσης μνημονικών τόπων, προδίδει την απουσία ή την ανεπάρκεια μιας ουσιαστικής χωρικής σχέσης με τη μνήμη. Υπάρχουν «lieux de memoire», μνημονικοί τόποι, γιατί δεν υπάρχουν πια «milieux de memoire», πραγματικά μνημονικά περιβάλλοντα. Όσο λιγότερο η μνήμη βιώνεται εσωτερικά, τόσο περισσότερο υφίσταται μόνο χάρη στα εξωτερικά της υποστηρίγματα και σύμβολα. Βλ. Nora Pierre, Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, Representations No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring, 1989), σ. 9.

στην πλατεία της εκκλησίας-Μεγάλη πλατεία[835], απαντά στο ερώτημα ποιος καθοδηγεί τη δημιουργία των εθνικών ταυτοτήτων[836], δεδομένου ότι οι ταυτότητες μιλιούνται σπάνια, αλλά μεταβιβάζονται μέσω στοιχείων του υλικού πολιτισμού και εν προκειμένω του μνημείου. Η τοπική μνήμη θέλει την ανέγερση του μνημείου του χωριού ως αποτέλεσμα ενεργειών της Χούντας/Δικτατορίας των Συνταγματαρχών παρόλο που αναγράφεται πάνω στο μνημείο ως έτος κατασκευής το 1966[837].

Τη δεκαετία του 1990 η Κοινότητα Γουριώτισσας μετακίνησε το μνημείο σε άλλη θέση λίγα μέτρα νοτιότερα απέναντι από την εκκλησία σε χώρο, που διαμορφώθηκε ειδικά για την καλύτερη προβολή του μνημείου[838] και ονομάζεται σήμερα Μικρή πλατεία. Στη θέση αυτή βρίσκεται σήμερα και εκεί γίνονται οι καταθέσεις στεφάνων στους εθνικούς εορτασμούς. *«Εκεί που ήτανε το μνημείο, ήτανε δρόμος. Δεν είχε καλή χρήση εκεί ούτε καλή αισθητική, αφού ήτανε σχεδόν πάνω στην εκκλησία. Τώρα είναι σε καλύτερη θέση στη μικρή πλατεία, που έφτιαξαν εκεί πέρα. Στις γιορτές όλο το σχολείο κάθεται εκεί στη μικρή πλατεία. Εκεί συγκεντρώνονται όλοι οι χωριανοί και οι επίσημοι, γίνεται η δοξολογία, καταθέτουν στεφάνι και λένε τα παιδιά του σχολείου τα ποιήματα. Αυτό γίνεται μόνο 28 Οκτωβρίου και 25 Μαρτίου»*[839].

Το μνημείο αυτό ως ορατός δεσμός του παρόντος με το παρελθόν αποτελεί την υλική βάση σχηματοποίησης και συντήρησης της μνήμης και έχει δημιουργηθεί με σκοπό να λειτουργεί ως οπτικό ερέθισμα, που διεγείρει τη μνήμη[840]. Αποτελεί ένα συμβολικό μέσο αφήγησης του παρελθόντος, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην επανένταξη της ατομικής μνήμης στην συλλογική. Με άλλα λόγια το μνημείο

---

[835] Το προαύλιο της εκκλησίας ή αλλιώς Κάτω πλατεία ή και Μεγάλη πλατεία, όπου τοποθετήθηκε αρχικά το μνημείο των πεσόντων-ηρώων, ονομάστηκε διά της υπ' αριθ. 30824/7-5-1969 αποφάσεως της Νομαρχίας Αιτωλ/νίας Πλατεία 21ης Απριλίου και με την υπ' αριθ. 11/1975 απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας μετονομάστηκε σε Πλατεία Αγίου Δημητρίου.

[836] Η εθνικιστική φαντασία έχει ισχυρή συγγένεια με τις θρησκευτικές φαντασιώσεις, Βλ. Άντερσον Μπένεντικτ, *Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού,* (μετάφραση Ποθητή Χαντζαρούλα), Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ.31-32.

[837] *«Το μνημείο των πεσόντων που έχουμε εμείς φτιάχτηκε επί Χούντας. Αρχικά ήταν νοτιοανατολικά της εκκλησίας, αλλά εμπόδιζε εκεί πέρα άμα έρχονταν τα μεγάλα τα λεωφορεία. Όταν διαμορφώσαμε το χώρο εκεί πέρα και φτιάξαμε τις πλατείες, το πήγαμε στο σημείο που είναι τώρα κι εκεί έχει μείνει. Το ίδιο μνημείο είναι, μια μαρμάρινη στήλη με μια φλόγα επάνω. Απ' ότι θυμάμαι, εγώ πιτσιρικάς ήμουν τότε, η Χούντα πέρα από τις τουαλέτες που μας έβαλε να φτιάξουμε ζητούσε σε κάθε χωριό να φτιάξουν και ένα μνημείο για τους πεσόντες υπέρ πίστεως και πατρίδος»,* Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021. *«Το μνημείο ήταν λίγο πιο κάτω, εκεί που είναι το γραφείο τώρα. Όταν έγινε το γραφείο, το πήραν αποκεί και το πήγαν εκεί που είναι τώρα, λίγο παραπάνω. Αυτό το (19)67 πρέπει να έγινε, το '67 έγινε αυτό»,* Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021.

[838] *«Τα μνημεία είθιστε να συνδέονται με την έννοια του περίβλεπτου και του άξιου θέασης»,* Γιαλούρη Ελεάνα, ό.π., σ. 354.

[839] Προφ. μαρτυρία του Κ. Κ., Γουριώτισσα, 24/5/2016.

[840] Βλ. Hobsbawm Eric & Ranger Terence (επιμέλεια), *Η επινόηση της παράδοσης,* Θεμέλιο, Αθήνα 2004, σ. 15-24.

σχηματοποιεί μια συγκεκριμένη αντίληψη του παρελθόντος, που ακολουθεί την επίσημη και εθνική ιστορία και ταυτόχρονα, επικυρώνει και ενισχύει την κυρίαρχη συλλογική μνήμη και την καθιερωμένη άποψη για το παρελθόν[841].

3.3.2 Ο κοινοτικός χώρος

Η γη αποτελούσε και αποτελεί για τις βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας το βασικό μέσο παραγωγής, γι' αυτό πολλές φορές από τις αρχές του 19ου αιώνα και κυρίως τις δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης (1860-1880), αλλά και αργότερα με τη συγκρότηση των κοινοτήτων και τον καθορισμό των κοινοτικών περιφερειών, οδηγήθηκαν σε συγκρουσιακές σχέσεις με τους εντόπιους κατοίκους, αλλά και μεταξύ τους, για τη χρήση και την κατοχή-ιδιοκτησία της γης[842]. Τα βλάχικα χωριά απέκτησαν δική τους κοινοτική περιφέρεια μετά το 1912. Μέχρι τότε ο οικισμός της Γουριώτισσας, για παράδειγμα, αποτελούσε συνοικισμό του Προδρόμου Ξηρομέρου, καθώς είχε συγκροτηθεί στην κοινοτική του περιφέρεια και ανήκε στον Δήμο Αστακού. Με τον Νόμο ΔΝΖ΄ (υπ' αριθ. 4057) του 1912 «Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων» και σύμφωνα με το άρθρο 2[843], τα βλάχικα χωριά Γουριώτισσα, Παλαιομάνινα, Όχθια και Σοροβίγλι αποτέλεσαν ξεχωριστή κοινότητα το καθένα, καθώς είχαν πληθυσμό άνω των τριακοσίων κατοίκων και σχολείο στοιχειώδους εκπαίδευσης, ενώ η Μάνινα Βλυζανών ή Καλέντζι και το Στουρνάρι με πληθυσμό κάτω από 300 κατοίκους και το Αγράμπελο με πληθυσμό άνω των 300 κατοίκων αλλά χωρίς σχολείο στοιχειώδους εκπαίδευσης παρέμειναν συνοικισμοί των κοινοτήτων Αστακού, Χρυσοβίτσας και Προδρόμου αντίστοιχα[844].

Το ακανθώδες ζήτημα του καθορισμού των ορίων της περιφέρειας των γειτνιαζουσών κοινοτήτων αναλάμβανε να διερευνήσει πενταμελής επιτροπή αποτελούμενη από τους προέδρους των συμβουλίων των κοινοτήτων αυτών, τους δύο

---

[841] Σταθόπουλος Γεώργιος & Σταμούλης Ματθαίος, «Η θέση και ο ρόλος των αγαλμάτων του Γ. Καραϊσκάκη. Η περίπτωση του Μεσολογγίου και του Δραγαμέστου», στο Βετσόπουλος Απόστολος & Σπυρέλη Χρυσούλα (επιμέλεια), *Γεώργιος Καραϊσκάκης: Από την πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου μέχρι και τη μάχη της Αράχωβας,* Εκδόσεις γράμμα, Μεσολόγγι 2016, σ. 222.

[842] Οι συγκρούσεις κατά τη διεκδίκηση της χρήσης και της ιδιοκτησίας της γης είναι συχνό φαινόμενο σε πολλές αγροτικές κοινωνίες, Πρβλ. Οικονόμου, *ό.π.,* σ. 40-41.

[843] *«Πας μόνιμος συνοικισμός έχων υπέρ τους 300 κατοίκους και σχολείον στοιχειώδους εκπαιδεύσεως αποτελεί ιδίαν Κοινότητα»,* Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α΄, αριθ. φύλλου 58, Εν Αθήναις τη 14 Φεβρουαρίου 1912.

[844] Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού, που έγινε στις 27-10-1907, ο πληθυσμός των βλάχικων χωριών ήταν: Όχθια: 317, Σωροβίγλη: 429, Αγράμπελον: 311, Γουργιώτισσα: 512, Μάνινα Βλυζανών ή Καλέντζι: 265, Στουρνάρι: 110 και Παλαιομάνινα: 855, ΕΛ. ΣΤΑΤ.

διευθυντές των σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης, ένας από κάθε κοινότητα με πρόεδρο τον επαρχιακό μηχανικό ή τον ειρηνοδίκη. Η επιτροπή προέβαινε σε επιτόπιο καθορισμό των κοινοτικών περιφερειών, συνέτασσε λεπτομερή έκθεση στην οποία σημειώνονταν και οι όποιες αμφισβητήσεις-διαφωνίες. Τα κοινοτικά συμβούλια είχαν δικαίωμα προσφυγής στο αρμόδιο διοικητικό δικαστήριο του Νομού[845].

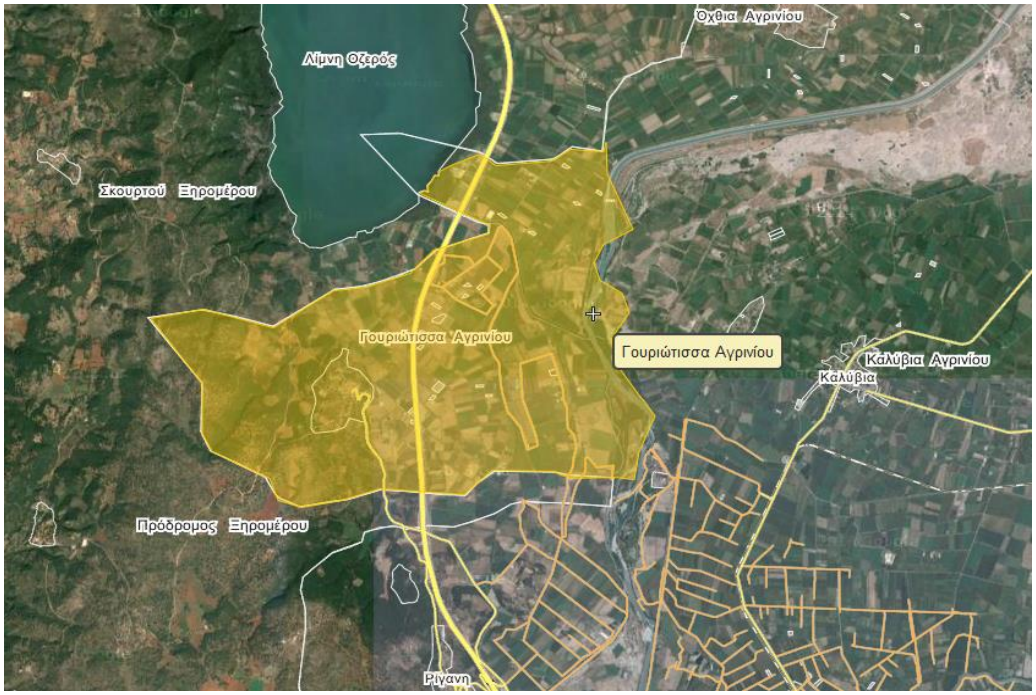

Εικόνα 39, Κοινοτική περιφέρεια Γουριώτισσας[846]

Για τον καθορισμό των ορίων της περιφέρειας Γουριώτισσας με τις όμορες κοινότητες συγκροτήθηκαν το χρονικό διάστημα 1915-1917 πενταμελείς επιτροπές, οι οποίες συνέταξαν λεπτομερείς εκθέσεις. Τα όρια με τη γειτονική βλάχικη Κοινότητα των Οχθίων ορίστηκαν στις 19-4-1915 από κοινού και εκ συμφώνου *«ως εξής: Άρχονται ταύτα από του Αχελώου ποταμού και από του αγρού του Διονυσίου Παπά προς την Κοινότητα Οχθίων και διέρχεται κατ' ευθείαν διά των αγρών προς το μέρος της Κοινότητος Οχθίων, αδελφών Καραμπλιάνη, αδελφών Γιάγκα και Ευσταθίου Γιάγκα προς το μέρος δε της Κοινότητος Γουργιοτίσης των αγρών Φώτη Κατσαρού, Δ. Γ. Καραΐσκου, Ανδρέα Ταγιάντα και Ευθυμίου Τσούτσα και εκείθεν καταλήγει εις την Λίμνη Μικρός Οζηρός»*[847]. Μέλη της πενταμελούς επιτροπής ήταν οι πρόεδροι των δύο

[845] Άρθρο 10 του Νόμου ΔΝΖ΄/1912, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α΄, αριθ. φύλλου 58, Εν Αθήναις τη 14 Φεβρουαρίου 1912.
[846] Ανακτήθηκε από http://wikimapia.org/#lang=en&lat=38.624515&lon=21.256313&z=13&m=w, στις 9-4-2016.
[847] Έκθεσις διαχωρισμού ορίων της Κοινότητος Οχθίων μετά της Κοινότητος Γουργιωτίσης –Αστακού, 19-4-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

κοινοτήτων: Φώτιος Τσόλης, γιος του τσέλιγκα της Γουριώτισσας και Σπυρίδων Πάγγιος, τσέλιγκας των Οχθίων. Παρατηρούμε πως, παρά τη μετάβαση από το τσελιγκάτο και το νομαδικό βίο στη μόνιμη εγκατάσταση και την κοινότητα, ο τσέλιγκας είναι ακόμη πολύ ισχυρός, ελέγχει τις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις και ηγείται του νέου κοινωνικού σχηματισμού, της Κοινότητας.

Στην περιοχή Βαρειά βρίσκεται το βόρειο σύνορο της Γουριώτισσας με τα γειτονικά Όχθια και τον Μαχαλά-Φυτείες. Ξεκινά από τον Αχελώο ποταμό και καταλήγει στη λίμνη Οζερό αφήνοντας προς το μέρος της κάθε Κοινότητας τα ιδιόκτητα χωράφια των κατοίκων της. Επομένως, τα σύνορα χαράχτηκαν με βάση την κατοχή της γης από τους κατοίκους των κοινοτήτων, που πραγματοποιήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες.

Η περιοχή Βαρειά κατά τον 19ο αιώνα ήταν απροσπέλαστη ζώνη γεμάτη βάλτους και πυκνά δάση. Κατά τους χειμερινούς μήνες ήταν πλημμυρισμένη από τα νερά του Αχελώου που έφταναν μέχρι τη λίμνη Οζερό. Ο Weigand διέσχισε την περιοχή της Βαρειάς τον Ιανουάριο του 1890 και την περιγράφει ως εξής: *«Περάσαμε μέσα από ένα ρημαγμένο δάσος, στο οποίο σαπίζουν χιλιάδες κομμένα και πεσμένα δέντρα. Αφήσαμε δεξιά μας τη μικρή λίμνη της Λιγουβίτσας και ανεβήκαμε ένα χαμηλό ύψωμα, που πέφτει απότομα στην πεδιάδα»*[848]. Την χρονική εκείνη περίοδο οι Βλάχοι της Ακαρνανίας είχαν ήδη εγκατασταθεί μόνιμα στην περιοχή και συμπληρωματικά ως προς την κτηνοτροφία που ήταν ακόμη η βασική τους οικονομική δραστηριότητα άρχισαν να ασχολούνται και με τη γεωργία[849]. Πολλές οικονομικά ισχυρές και πολυμελείς βλάχικες οικογένειες εκχέρσωναν τότε ακαλλιέργητες επίπεδες εκτάσεις και δάση με απώτερο σκοπό να τις οικειοποιηθούν είτε ως λιβάδια είτε ως αγρούς για καλλιέργεια κυρίως δημητριακών και καπνού. Τη δεκαετία του 1910, σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση[850], είχαν αγρούς στην περιοχή της Βαρειάς οι βλάχικες οικογένειες του Κατσαρού, του Καραΐσκου, του Νταγιάντα, του Τσούτσα, από τη Γουριώτισσα, και των οικογενειών Γιάγκα από τα Όχθια. Εκεί είχαν επίσης αγρούς και κάτοικοι της Σκουρτούς, όπως η οικογένεια Καραμπλιάνη, αλλά και κάτοικοι των Φυτειών.

Στην περιοχή αυτή δεν έχουν διασωθεί τοπόσημα ή άλλα κτίσματα από την εποχή εκείνη ή προγενέστερη περίοδο, καθώς ο αναδασμός που έγινε τη δεκαετία του

---

[848] Weigand Gustav, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄: Ο χώρος και οι άνθρωποι,* Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2001, σ. 228.
[849] Βλ. Weigand Gustav, *ό.π.*, σ. 224-225.
[850] Έκθεσις διαχωρισμού ορίων της Κοινότητος Οχθίων μετά της Κοινότητος Γουργιωτίσης –Αστακού, 19-4-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

1960 άλλαξε σημαντικά τη μορφολογία του τοπίου. Επτά κυπαρίσσια φυτεμένα πάνω στο σύνορο οριοθετούν το χώρο. Ακόμη, σήμερα κοντά στο όριο αυτό βρίσκεται το σπίτι και το πρατήριο βενζίνης της οικογένειας Τσούτσα από τη Γουριώτισσα, δίπλα και δυτικά του επαρχιακού δρόμου Οχθίων-Γουριώτισσας. Πολλές φορές οι πληροφορητές προσπαθώντας να προσδιορίσουν το όριο αυτό έλεγαν *«Το σύνορο με τα Όχθια είναι στη Βαρειά, εκεί που είναι το πρατήριο του Τσούτσα»*.

Εικόνα 40, Το σύνορο Γουριώτισσας-Οχθίων στη Βαρειά

Με τις άλλες μη-βλάχικες γειτονικές κοινότητες, της Σκουρτούς και του Προδρόμου, ο καθορισμός των ορίων αποδείχτηκε πολύ σύνθετο πρόβλημα, καθώς υπήρχαν πολλές αμφισβητήσεις και αντικρουόμενες διεκδικήσεις. Όσον αφορά την Κοινότητα Σκουρτούς πολλοί κάτοικοί της είχαν ιδιόκτητα κτήματα κοντά στον οικισμό της Γουριώτισσας, δίπλα στη λίμνη Οζερό και στη δυτική όχθη του Αχελώου ποταμού. Η αρμόδια πενταμελής επιτροπή συνήλθε σε συνεδρίαση στις 20-7-1915 στη θέση Μακρυχώραφα Προδρόμου με σκοπό να προβεί στον καθορισμό των ορίων των κοινοτήτων Γουργιώτισσας-Σκουρτούς *«και μετά μακράν συζήτησιν των μελών και αφού μετέβη και εξήτασε τα μεταξύ των δύο κοινοτήτων τούτων όρια επιτοπίως, διεφώνησεν ως προς τον καθορισμό των ορίων των ειρημένων κοινοτήτων»*[851] και παρέπεμψε το θέμα στην επιτροπή διαχωρισμού με έδρα το Μεσολόγγι.

Στο παρακάτω επισυναπτόμενο πρόχειρο σχεδιάγραμμα εμφανίζονται οι δύο διαφορετικές προτάσεις των εκπροσώπων των κοινοτήτων για τα μεταξύ τους όρια. Οι εκπρόσωποι της Κοινότητας Σκουρτούς πρότειναν ως σύνορο την εξής κόκκινη γραμμή στο σχεδιάγραμμα. Από το Τουρκόμνημα - στης Αλέξως το Ραχούλι - στη Λίμπα Προδρόμου - εις την Βελανιδιάν εις το μέσον της Κανέτας - εις το αυλάκι του

[851] Πρωτόκολλον καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Σκουρτούς – Γουργιωτίσσης, 20-7-1915, ό.π.

μύλου - εις τα Δροτσούλια της Λούτσας - εις το άκρον ανατολικώς εις το χωράφι Γερασίμου Στρατούλη Αητοφωλιά - εις το χωράφι αδελφών Σ. Στρατούλη εις θέσιν Κοντοβολή - εις το σπίτι της λίμνης Μονής Λιγοβιτσίου Μικρός Οζηρός – εις το άκρον της λίμνης εις το χωράφι Ιωάννου Τζογάνη - εις το χωράφι Αθανασίου Γούπιου σύνορον με χωράφι Σπύρου Κίτσαλη όριον Μαχαλάς - εις το χωράφι Ιωάννου Στρατούλη κατοίκου Σκουρτούς με χωράφιν Χήρα θέσιν Ταψολόγος όριον με Όχθια – μποστάνια Ρίγανης θέσιν Ριζαύλακα ή Καρασινάνη και συνορεύει γύρωθεν με χωράφι Κοτσιλήρη και Λαϊνά όπου και καταλήγει.

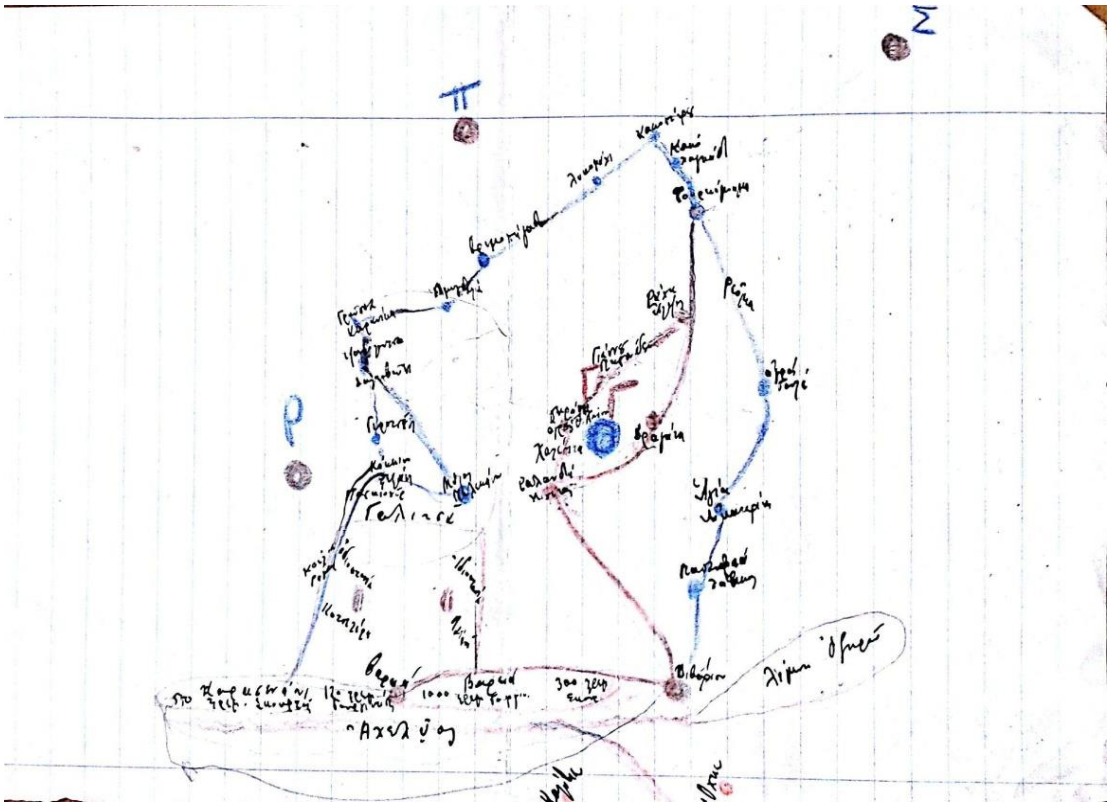

Εικόνα 41, Σχεδιάγραμμα με τις προτάσεις των κοινοτήτων Σκουρτούς και Γουριώτισσας[852]

Οι εκπρόσωποι της Κοινότητας Γουριώτισσας επέμεναν όπως τα μεταξύ τους όρια ακολουθήσουν την εξής μπλε γραμμή στο σχεδιάγραμμα: Τουρκόμνημα – κατ' ευθείαν το ρεύμα - βόρειον μέρος του αγρού Γουλέ – Αγίαν Αικατερίνην – Παπανδριά το λάκκο – σπίτι του διβαρίου, όπου και καταλήγουν[853]. Ακολούθησαν προσφυγές και των δύο κοινοτήτων στο Διοικητικό Δικαστήριο Αιτωλοακαρνανίας και προσκομίστηκαν παραστατικά έγγραφα προς ενίσχυση των ισχυρισμών τους.

[852] Το σχεδιάγραμμα αυτό συνόδευε το Πρωτόκολλο καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Σκουρτούς – Γουριώτισσας (20-7-1915) και αποτυπώνεται σε αυτό με μπλε χρώμα η πρόταση των εκπροσώπων της Γουριώτισσας και με κοκκινωπό χρώμα η πρόταση των εκπροσώπων της Σκουρτούς, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[853] Πρωτόκολλον καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Σκουρτούς – Γουργιωτίσσης, 20-7-1915, ό.π.

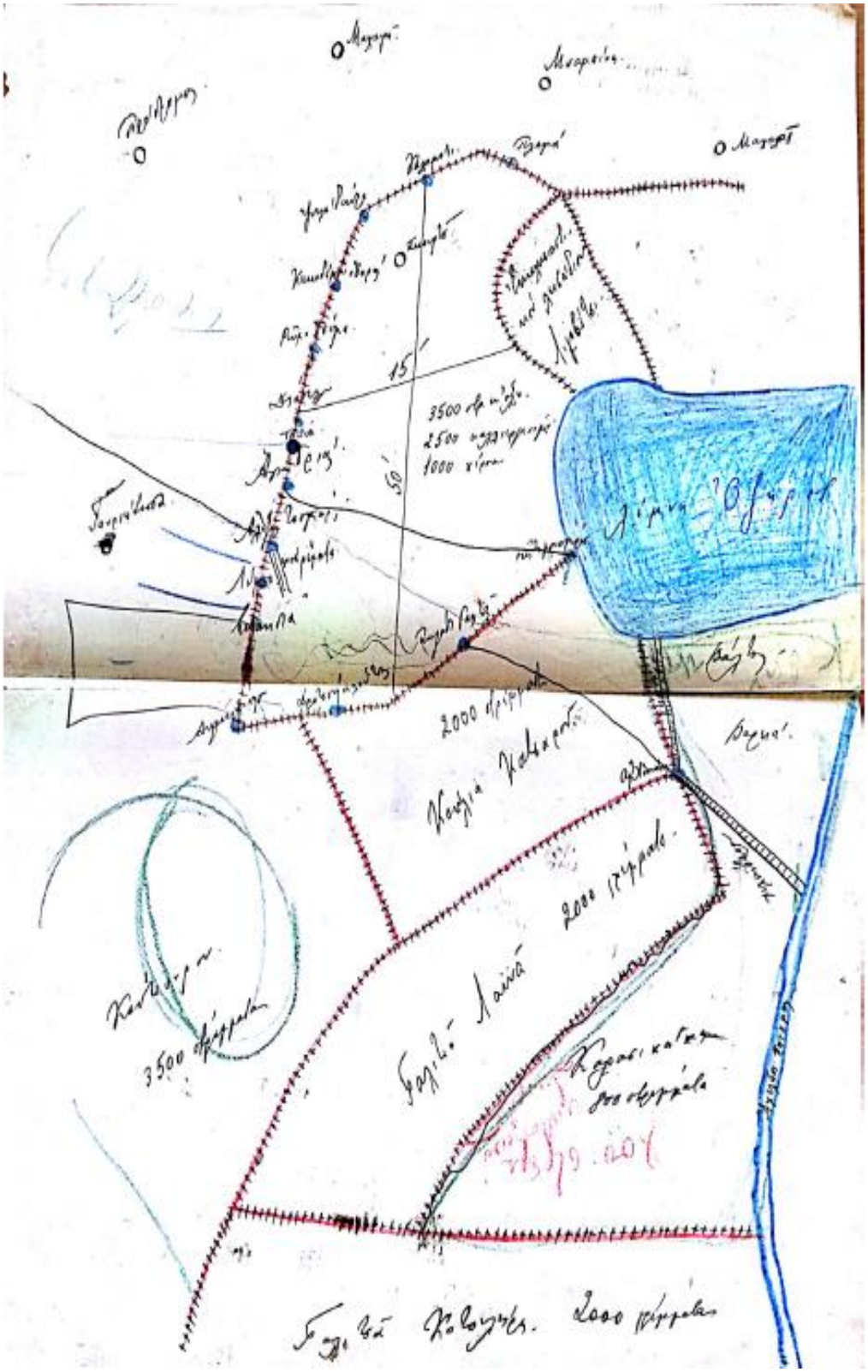

Εικόνα 42, Πρόχειρο σχεδιάγραμμα της περιοχής της Γαλιτσάς το 1915[854]

Η Κοινότητα Σκουρτούς μεταξύ άλλων παραστατικών προσκόμισε «Κατάστασιν των προς κοινοτικήν χρήσιν και προς ενοικίασιν κοινοτικών και εθνικών

[854] Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

βοσκών της Επαρχίας Βονίτσης του 1890», στην οποία περιγράφονται αναλυτικά τα όρια της περιφέρειας του χωρίου Σκορτούς του Δήμου Αστακού και τα οποία συμπίπτουν με την παραπάνω πρότασή της. Στην ίδια κατάσταση περιγράφονται και τα όρια του Λειβαδίου Θέσεις Γαλιτσάς, το οποίο *«συνορεύει γύρωθεν με Οζερόν, με ιδιόκτητον λειβάδιον κληρονόμων Γεροθανάση και Κ. Χασάπη*[855]*, με περιφέρειαν Προδρόμου και με περιφέρειαν Σκορτούς και διατίθεται μόνον προς νομήν των ζώων του αρχοιποιμένος Χρήστου Τζόλη ή Κατσαρού και τα των ομάδων αυτών»*[856]. Η περιοχή αυτή στο παρακάτω πρόχειρο σχεδιάγραμμα του 1915 εμφανίζεται ως ιδιοκτησία του τσέλιγκα Κατσαρού.

Η Κοινότητα Γουριώτισσας σε χειρόγραφο κείμενο αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής επιχειρήματα για τα επίμαχα σημεία στον καθορισμό των ορίων. *«Η Σκορτού έχει μόνον 400 κατοίκους και 2 χιλ. ζώα, ενώ η Γουργιώτισσα έχει 900 κατοίκους, 6000 ζώα, εξ άλλου όμως αφαιρουμένων των ιδιοκτήτων κτημάτων Κοτσιλήρη, Λαϊνά και Κατσαρού δεν υπολείπεται παρά ελαχίστη κοινοτική περιφέρεια· ενώ η Σκορτού έχει και το μεγάλης εκτάσεως λειβάδιον Λιγοβίτσι και ευρυτάτην περιφέρειαν υπερδιπλασίαν εκείνης της Γουργιωτίσσης»*[857].

Τελικά, στις 4-2-1931[858] καθορίστηκαν οριστικά *«τα όρια μεταξύ των Κοινοτήτων Σκουρτούς και Γουργιωτίσσης ως ακολούθως. Ταύτα άρχονται από της θέσεως «Κακό Λαγκάδι» κατέρχονται εις θέσιν «Αγία Αικατερίνη» εκείθεν κατευθύνονται εις «Λούτσαν» και εκείθεν εις τα «Δροσούλια της Λούτσας» προχωρούσι και συναντώσι το «Κούρτ' αυλάκι» εις την αρχήν του, εκείθεν στρέφουσι προς ανατολάς εις τα «αμπέλια» ακολουθούσι τον χάνδακα «Αετοφωλιάς» και καταλήγουσιν εις οικίαν ιχθυοτροφείου του Δημοσίου παρά την λίμνην Οζηρόν όπου τερματίζονται».*

Στο παραπάνω σχεδιάγραμμα αποτυπώθηκαν οι διεκδικήσεις της Κοινότητας Σκουρτούς, που περιελάμβαναν την περιοχή δυτικά της λίμνης Οζερός και τις περιοχές Βαρειά και Καρασινάκη δυτικά του Αχελώου ποταμού. Εμφανίζονται ακόμη τα μεγάλα ιδιόκτητα αγροκτήματα: του Λαϊνά στη Γαλιτσά 2000 στρεμμάτων, του

---

[855] *«Το μερίδιο του Γεροθανάση το αγόρασε ο Κοτσιλήρης και το μερίδιο του Χασάπη το κληρονόμησε η οικογένεια Λαϊνά, επειδή η κόρη του Κ. Χασάπη Ζαφείρα παντρεύτηκε τον προπάππο μου Κωνσταντίνο Λαϊνά»,* Ηλίας Π. Λαϊνάς, Αγρίνιο, 11-2-2016.

[856] Κατάστασις των προς κοινοτικήν χρήσιν και προς ενοικίασιν κοινοτικών και εθνικών βοσκών της Επαρχίας Βονίτσης, 1-8-1890, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[857] Χειρόγραφα κείμενα χωρίς ημερομηνία και υπογραφή, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[858] Απόφασις Αναθεωρήσεως της οριστικής αποφάσεως περί καθορισμού των ορίων της Διοικητικής περιφερείας των Κοινοτήτων Σκουρτούς και Γουργιωτίσσης, 4-2-1931, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

Κοτσιλήρη στη Γαλιτσά 2000 στρεμμάτων, του τσέλιγκα Κατσαρού στην Κούλια 2000 στρεμμάτων και του τσέλιγκα Κατσαρού στον Κάμπο της Γουριώτισσας 3500 στρεμμάτων. Ο τσέλιγκας Χρήστος Κατσαρός μετά την μόνιμη εγκατάσταση του τσελιγκάτου του στη Γουριώτισσα απέκτησε ιδιόκτητη καλλιεργήσιμη έκταση περίπου 5500 στρεμμάτων και έγινε ο μεγαλύτερος γαιοκτήμονας της περιοχής. Μεγάλο μέρος της περιουσίας αυτής απαλλοτριώθηκε γύρω στο 1932 και μοιράστηκε στον Συνεταιρισμό ακτημόνων της Γουριώτισσας.

Το βορειοδυτικό αυτό σύνορο οριοθετεί το Διβάρι ή σπίτι της λίμνης ή αλλιώς οικία ιχθυοτροφείου του Δημοσίου[859], η περιοχή Αμπέλια όπου όλες οι οικογένειες της Γουριώτισσας είχαν φυτέψει στις αρχές του 20ού αιώνα από ένα ή δύο στρέμματα αμπέλι και οπωροφόρα, όπως αχλαδιές και συκιές, το Κούρτ' αυλάκι, τα Δροτσούλια της Λούτσας, η Λούτσα, το αγιωνύμιο Αγία Αικατερίνη, το ρέμα Κακό Λαγκάδι και η τοποθεσία Τουρκόμνημα. Μέσα στην περιφέρεια της Γουριώτισσας είχαν περιουσίες πολλοί κάτοικοι της Σκουρτούς, ενώ αρκετοί τις πούλησαν τα επόμενα χρόνια, κυρίως τη δεκαετία του 1920[860], σε κατοίκους της Γουριώτισσας. Κάποιοι κάτοικοι της Σκουρτούς έχουν ακόμη και σήμερα ιδιόκτητα χωράφια εντός της περιφέρειας Γουριώτισσας. Στον αναδασμό του κάμπου της Γουριώτισσας που έγινε τη δεκαετία του 1970 αναφέρονται ως ιδιοκτήτες αγροκτημάτων πολλοί κάτοικοι της Σκουρτούς με επώνυμο Στρατούλης, Τζογάνης, Γούπιος, Καραμπλιάνης, Κρίθυμος, Πολύμερος, κ.ά.[861]. Και εδώ δεν έχουν διασωθεί τοπόσημα ή άλλα κτίσματα από την εποχή εκείνη ή προγενέστερη περίοδο, καθώς ο αναδασμός που έγινε τη δεκαετία του 1970 άλλαξε ριζικά το τοπίο. Υπάρχουν αναφορές για την Κούλια, κτίριο από την οθωμανική περίοδο το οποίο βρισκόταν σε ιδιόκτητους αγρούς της οικογένειας του τσέλιγκα Κατσαρού, αλλά δυστυχώς δεν σώζεται ούτε ως ερείπιο. Το κτίριο αυτό έχει διασωθεί

[859] Το κτίριο αυτό δεν σώζεται σήμερα, καθώς κατέρρευσε πριν πολλές δεκαετίες. Υπάρχει όμως τοπωνύμιο, στο Διβάρι, και αναφέρεται τόσο στο κτίριο όσο και στο ιχθυοτροφείο του Δημοσίου «Μικρός Οζερός», το οποίο μέχρι το 1836 ανήκε στο Μοναστήρι του Λιγοβιτσίου.

[860] Ενδεικτικά, α) ο Σπυρίδων Δημητρίου Πατσέας, έμπορος, κάτοικος Γουριώτισσας αγόρασε από τον Επαμεινώνδα Δημ. Κώστα, κτηματία, κάτοικο Σκουρτούς, έναν αγρό 4 στρ. στη θέση «Βαργιά»-Ριζαύλακο, β) ο Χρίστος Στέργιου Στεργίου, ποιμήν, κάτοικος Γουριώτισσας αγόρασε από τον Επαμεινώνδα Δημ. Κώστα, κτηματία, κάτοικο Σκουρτούς, έναν αγρό 13 στρ. στη θέση «Βαργιά», γ) ο Γεώργιος Δημ. Ζαρκανιώτης, γεωργός, κάτοικος Γουριώτισσας αγόρασε από τον Γεώργιο και Κων/νο Δ. Καραμπλιάνη, γεωργοκτηματίες, κατοίκους Σκουρτούς, έναν αγρό 6 στρ. στη θέση Καλάμι Βαργιά, δ) ο Σωκράτης Δημ. Πατσέας, γεωργός, κάτοικος Γουριώτισσας αγόρασε από τον Γεώργιο Δ. Καραμπλιάνη, κτηματίας, κάτοικο Σκουρτούς, έναν αγρό 12 στρ. στη θέση Καρασενάνι, αρ. συμβολαίου 2127/24-1-1922, 2427/26-3-1923, 2361/28-11-1922, 2533/31-10-1923, Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Ξηρομέρου αντίστοιχα.

[861] Κτηματολογικός πίνακας αναδασμού Γουριώτισσας, Τμήμα 1973-1975-1977, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Δ/νση Γεωργίας.

στη συλλογική μνήμη ως το σπίτι του Τούρκου μπέη[862] της περιοχής, ενώ μερικοί αναφέρουν πως στο σημείο εκείνο γινόταν η καταμέτρηση των ζώων των νομάδων κτηνοτρόφων στη διάρκεια των μετακινήσεών τους την άνοιξη και το φθινόπωρο και σύμφωνα με τις μετρήσεις αυτές πληρωνόταν ο ανάλογος φόρος.

Ο καθορισμός των ορίων της Κοινότητας Γουριώτισσας με την Κοινότητα Προδρόμου εξελίχθηκε σε μακροχρόνια δικαστική αντιπαράθεση, καθώς ο οικισμός της Γουριώτισσας βρισκόταν στην κοινοτική περιφέρεια του Προδρόμου. Μία πρώτη προσπάθεια διαχωρισμού της περιφέρειας αυτής έγινε το 1881 με σκοπό να προσδιοριστούν τα μέρη, όπου θα βόσκουν *τα ζώα «των ιθαγενών κατοίκων»* του χωριού Προδρόμου *«και των κατοικούντων εν ταις θέσεσι Γουργιώτισσα και Αγράμπελον Βλαχοποιμένων Δ.Κ.Τσώλη και Λάμπρου Νταγιάντα, διότι κατ' έτος λαμβάνουσι χώρα θρηνικαί έριδες και λυπηραί σκηνές ως προς την βοσκήν»*[863]. Σύμφωνα με την Απόφαση 219/27-8-1918 του Διοικητικού Δικαστηρίου, τα όρια των Κοινοτήτων Γουργιωτίσσης-Προδρόμου καθορίστηκαν ως εξής. *«Από Σύνορον Σκουρτούς-Προδρόμου και κακό λαγκάδι εκείθεν διά της εν τη ανατολική πλευρά του αγρού Φέσσια κατοίκου Προδρόμου εν θέσει Ρουμπάτση οροσειράς προς την πλαγιάν και κατ' ευθείαν εις αλώνι Πλαγινής εκείθεν κατευθείαν ολόραχα όπως γέρνουν τα νερά ανατολικώς της Πλαγινής και κατ' ευθείαν εις το Ανάθεμα, οπόθεν δια των βορειοανατολικώς αυτού υπωρειών των λόφων εις το Τσογκάρι μανιάτικο και κατ' ευθείαν προς βορράν εις τον μπάτο του Κουτσουφάκου την λάκκαν*[864] *βορειοανατολικώς των κτημάτων Γεροθανάση και Τσελεπή και κατ' ευθείαν εις το Τσογκάρι Μπούφο το προς την βορειοανατολικήν πλευράν των κτημάτων Λαϊνά και Σταματάκη κατοίκων Προδρόμου, εκείθεν εις το Τσογκάρι του Πώλου Κουντρί και εις την βορείαν άκραν του εκ Προδρόμου Κωστοπούλου και Τσελεπή εκείθεν κατ' ευθείαν προς βορειοανατολάς εις την εν θέσει Χασιβούνι*[865] *ασβεσταριάν εκείθεν κατ' ευθείαν γραμμήν εις τον υδρόμυλον*

---

[862] *«Η Κούλια ήταν το σπίτι του Μπέη. Ήταν διοικητής εδώ ο Τούρκος αυτός»,* Χρήστος Τέγας, 7-7-2013, *«Εκεί κοντά στην Κούλια τη λεγόμενη, ήταν μια τοποθεσία που την έλεγαν Αη-Θανάση. Επί τουρκοκρατίας ήτανε εδώ δυο πασάδες. Ένας εδώ στην Κούλια της Γουριώτισσας κοντά στη λίμνη κι ένας στην Κούλια της Ρίγανης»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[863] Πρωτόκολλον διαχωρισμού του χωρίου Προδρόμου του Δήμου Αστακού 1881, Αρχείο Κοινότητας Γουριώτισσας.

[864] Πρόκειται για την τοποθεσία Κουτσουδράκ' λάκκα.

[865] *«Το 1925 το καλοκαίρι ο αρχηγός Κατσαρός απουσίαζε στα βουνά και δεν ειδοποιήθηκε πως θα έρχονταν προσωρινά μέτρα να καθορίσουν τα σύνορα όπου είχε σχεδιάσει ο Κατσαρός όπως χύνωνται τα νερά στο ανάθεμα και ευθεία Σαλτοβούνι, Παλιάμπελα Για την κακή μας τύχη με την απουσία του Κατσαρού αντί Σαλτοβούνι έγραψαν Κασσοβούνι και όταν ήρθε ο Κατσαρός ήταν πλέον αργά Το μόνο που έκανε ο Κατσαρός ήταν να παραμείνει η περιφέρεια Γουριώτισσα Προδρόμου όπως είναι Εκκρεμότης υπήρχε εκεί που είναι σήμερα η δεξαμενή Γουριωτίσσης και οι καλύβες του Αρωνιάδα»,* Πατσέας Λ., *Το*

Πελεκάνου, αδελφών Λαϊνά και από τούτου κατ' ευθείαν γραμμήν εις τον ποταμόν Αχελώον»[866].

Μετά από πολλές προσφυγές, δικαστικές αναβολές[867] και δικαστικές αποφάσεις που δεν γίνονταν αποδεκτές πότε από τη μία και πότε από την άλλη κοινότητα, τελικά στις 7-11-1970 διευθετήθηκε οριστικά το θέμα ύστερα από κοινή συμβιβαστική πρόταση των Κοινοτικών Συμβουλίων των δύο Κοινοτήτων. Τα σύνορα ξεκινούν από το κοινό όριο Γουριώτισσας, Προδρόμου και Σκουρτούς, ονομαζόμενο Κακό Λαγκάδι, ακολουθούν την κορυφογραμμή και ολόραχα όπως χύνονται τα νερά, προσπερνούν το κατερχόμενο ρέμα και συνεχίζουν κατ' ευθείαν από το τέρμα της κορυφογραμμής μέχρι το Ανάθεμα (όπου υπάρχει βολιός εκ σωρού λίθων). Από εκεί συνεχίζουν νότια και διέρχονται δυτικά των κτημάτων κατοίκων Προδρόμου στη θέση Φαρμάκη Ρόγγη, τα οποία αφήνουν προς την Κοινότητα Γουριώτισσας. Εκείθεν κατευθύνονται ανατολικά του κτήματος εις θέσιν Ύψος ιδιοκτησίας Χρήστου Τέγα, το οποίο αφήνει στην Κοινότητα Προδρόμου. Από εκεί προχωρούν νότια από την ανατολική πλευρά των κτημάτων Ύψος και Παλιάμπελα, που ανήκουν σε κατοίκους του Προδρόμου, μέχρι να συναντήσουν τη βατή οδό Προδρόμου-Ρίγανης. Ακολουθούν τη βατή αυτή οδό μέχρι τον αγρό του Βασιλείου Νικολάου ή Φαρμάκη στη θέση Αργύρη, όπου συναντώνται τα όρια των Κοινοτήτων Γουριώτισσας, Προδρόμου και Ρίγανης και εκεί τερματίζονται[868]. Σύμφωνα με προηγούμενη δικαστική απόφαση *«Οι κάτοικοι Προδρόμου δικαιούνται να οδηγούν τα ζώα των προς ποτισμόν εις τον ποταμόν Αχελώον*[869] *διά της οδού, ήτις εκ της θέσεως Λινάρια και μέσω του υδρομύλου Πελεκάνου οδηγεί εις τον Ποταμόν τούτον»*[870].

Στην τοποθεσία Αργύρη υπήρξε αντιπαράθεση και προστριβές μεταξύ των Βλάχων της Γουριώτισσας και των κατοίκων του Προδρόμου, οι οποίες τελικά

ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα, Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987.

[866] Απόφαση 219/27-8-1918 του Διοικητικού Δικαστηρίου, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[867] *«Όλα τα χρόνια είχαμε δικαστικόν αγώνα με τον Πρόδρομο και όσοι πρόεδροι δεν μπόρεσαν να κάνουν τίποτε με τις συνεχείς αναβολές. Ώσπου έγινε πρόεδρος ο Χρήστος Τέγας, αν και γαμπρός τους, έδωσε τέλος με τη νίκη του χωριού μας»,* Πατσέας Λ., ό.π.

[868] Απόφαση 985/7-11-1970 του Διοικητικού Δικαστηρίου Ορίων, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[869] *«Θυμάμαι εγώ που πήγαιναν στο ποτάμι οι Προδρομίτες. Αποκεί απ' τα Κοκκινοπήλια, τον κατήφορο, στον Πελεκάνο και στον Άγιο Στέφανο στο ποτάμι. Το πρωί θαμπά ένα ένα τα κοπάδια τα βόδια με το βουκολιό μπροστά πήγαιναν στον Άγιο Στέφανο, πίναν νερό και κοιμόνταν αδεκεί στον ήλιο τα βόδια. Μετά κατεβαίναν τα πρόβατα, μετά κατεβαίναν τα γίδια, γ'ρούνια»,* Θεόδωρος Αργύρης, Γουριώτισσα, 6-2-2013.

[870] Απόφαση 591/2-9-1958 του Διοικητικού Δικαστηρίου, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

διευθετήθηκαν αναίμακτα και ύστερα από προσφυγή στα δικαστήρια. *«Εκεί εμείς είχαμε χωράφι και ο πατέρας μου το έσπειρε σιτάρι. Ο πατέρας μου ήτανε ξωμάχος με γίδια, λοιπόν, και είχε γκρουπ δικό του αυτός με τους κλέφτες. Αφού έγινε το σιτάρι, βγάλανε απόφαση οι Προδρομίτες να μάσουν την κτηνοτροφία όλη, να τα βάλουν μέσα να χαλάσουν το σιτάρι. Και ειδοποιούν ετούτοι εδώ τώρα, αν τυχόν και κάνετε τέτοιο πράμα, πάρτε και καμιά εικοσιπενταριά, τριάντα φέρετρα και φέρτε τα κάτω. Θα σκοτωθούμε. Το 'χαν περικυκλώσει εκεί πέρα το χωράφι οι κλέφτες και απειλούσαν: -Θα σκοτωθούμε. Πρόεδρος στον Πρόδρομο ήταν ο Νικολάκης ο Λαϊνάς. Δεν τον πρόλαβα εγώ. Λένε ότι ήταν έξυπνος άνθρωπος. Τους λέει: -Δεν θα πάτε να χαλάσετε το σιτάρι το ξένο. Απαγορεύεται. Τίποτα. Λοιπόν, δεν πήγαν να το χαλάσ'νι. Το θέρισε ο πατέρας μου το σιτάρι, το κουβάλησε εδώ κάτω κάπου και το αλώνισε. Το 'βαλε στο αλώνι και το αλώνισε. Κάνει έφεση ο Νικολάκης ο Λαϊνάς, λοιπόν, πάει στο Μεσολόγγι αυτός, είχε ανθρώπους, ξέρω εγώ τι, είχε και λεφτά, είχε μαγαζί αυτού, μαγαζί στον Αστακό, λοιπόν, τον βάζει μπροστά τον πατέρα μου, ο πατέρας μου με τι να κινηθεί; να βάλει δικηγόρους και τα λοιπά. Τον βάζει μπροστά λοιπόν, να και τούτη, να και την άλλη, το κέρδισε το χωράφι εκεί πέρα λόγω περιφέρειας. Σύνορο με μας ήταν ο Φαρμάκης, απ' τον Πρόδρομο κι αυτός. Από κει το κέρδισε, γιατί ήταν συνορίτης με τον Προδρομίτη, η κτηνοτροφία εκεί πέρα προδρομίτικη και το κέρδισε»*[871].

Ανάμεσα στους Βλάχους της Ακαρνανίας και στις συντροφιές των κλεφτών/ληστών αναπτύχθηκαν πολύμορφες σχέσεις, δημιουργήθηκαν φιλίες και συνεργασίες και γενικά χρειαζόταν ο ένας τη βοήθεια του άλλου. Σύμφωνα με τον Γκιόλια *«Οι κλέφτες χρησιμοποιούν τα τσελιγκάτα ως θεσμική κάλυψη για τις έκνομες δραστηριότητές τους. Αλλά και τα τσελιγκάτα υποθάλπουν τους κλέφτες για λόγους προστασίας στις συνθήκες ανασφάλειας και δράσης των παρακοινωνικών ομάδων»*[872].

Σύμφωνα και με το παρακάτω σχεδιάγραμμα, κοντά στο ύψωμα Χασιβούνι, υπήρχαν ασβεστοκάμινοι-ασβεσταριές, στις οποίες Πραμαντιώτες κατασκεύαζαν ασβέστη από ασβεστόλιθους[873]. Τις τοποθεσίες Βαθύρεμμα και Ρουμπάτση οι κάτοικοι της Γουριώτισσας τις χρησιμοποιούσαν στα χρόνια του Μεσοπολέμου ως βοϊδολίβαδο για τη βοσκή των αροτριώντων ζώων. Το Βαθύρεμμα ήταν βοϊδολίβαδο της

[871] Θεόδωρος Αργύρης, ό.π.
[872] Γκιόλιας Μάρκος Α., *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγκάτου,* Πορεία, Αθήνα 2004, σ. 411.
[873] *«Εκεί υπήρχαν ασβεσταριές. Τις είχε ο Δυσσέος από τα Πράμαντα. Όταν ήμουν στον πατέρα μου πήγαμε και αγοράσαμε ασβέστη»,* σύζυγος Χρήστου Τέγα με καταγωγή από τον Πρόδρομο, Γουριώτισσα, 20-2-2016.

Γουριώτισσας από το 1925[874], ενώ το 1927 η Κοινότητα της Γουριώτισσας όρισε ως βοϊδολίβαδο για τρία χρόνια μία έκταση στο Ρουμπάτση συνορευόμενη *«ανατολικώς με θέσιν Γιάννου Πηγάδι, δυτικώς με θέσιν Κακοπέτρι, βορείως με ρέμα Κακό Λαγκάδι και νοτίως με ρέμα Μακρυχώραφο και Μανιτιάτικο»* [875]. Ακόμη, με τον οριστικό καθορισμό του συνόρου, υπήρχαν κτήματα των κατοίκων της Κοινότητας Προδρόμου, όπως εκείνα στη θέση Φαρμάκη Ρόγγη, τα οποία εντάχθηκαν στην κοινοτική περιφέρεια της Γουριώτισσας, ενώ αντίστοιχα κτήματα των κατοίκων της Γουριώτισσας παρέμειναν στην κοινοτική περιφέρεια του Προδρόμου, όπως εκείνο στη θέση Ύψος, το οποίο είναι ιδιοκτησία του Χρήστου Τέγα.

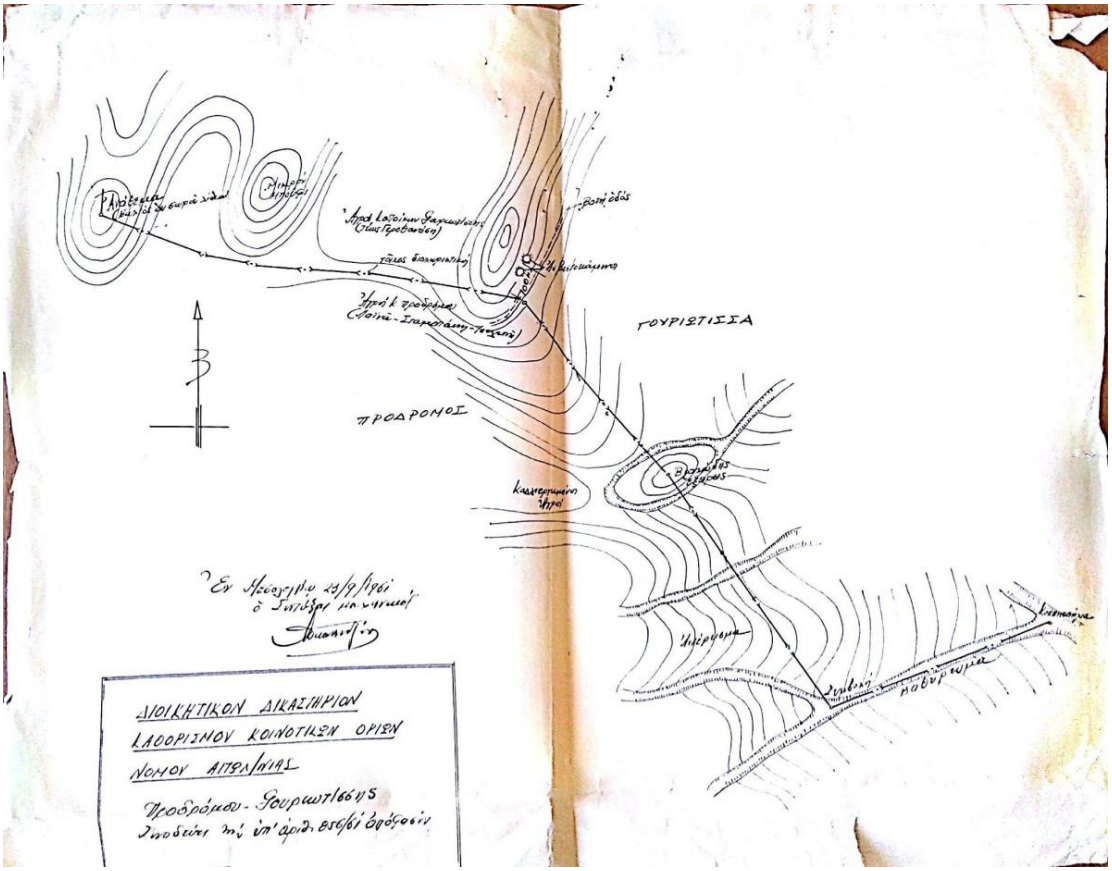

Εικόνα 43, Σχεδιάγραμμα ορίων Προδρόμου-Γουριώτισσας[876]

Προς τα νότια, ανάμεσα στις κοινοτικές περιφέρειες Γουριώτισσας και Ρίγανης *«μεσολαβεί και εισέρχεται μία λωρίς αρχομένη από την ανωτέρω θέσιν «Σαλτοβούνι» και διήκουσα μέχρι του Αχελώου, ως περί τούτου απεφάνθη και το δευτεροβάθμιον*

[874] Συνεδρίασις Β΄/13-12-1925, Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.
[875] Συνεδρίασις ΙΔ΄/20-3-1927, Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.
[876] Συνοδεύει την υπ' αριθ. 856/23-9-1961 απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

δικαστήριον διά της υπ' αριθ. 6 έτους 1915 αποφάσεώς του»[877], η οποία ανήκει στην Κοινότητα Προδρόμου. Οι εκπρόσωποι της Κοινότητας Γουριώτισσας ανέφεραν πως με την παραπάνω απόφαση *«είνε εστεναχωρημένη η Κοινότητα των καθότι δεν έχουσιν ούτω μέρος προς βόσκησιν των πέντε χιλιάδων αιγοπροβάτων των κατοίκων της, αναγκαζόμενοι να μεταβαίνωσιν αλλαχού προς βόσκησιν»*[878]. Για το λόγο αυτό αντιπρότειναν τα σύνορα ανάμεσα στις δύο αυτές κοινότητες να είναι η νοητή γραμμή που διέρχεται από τις εξής τοποθεσίες: Σαλτοβούνι – Δεξαμενή Λούτσα Τσόρη – χωράφια Γεροτσούνη – Κόκκινο στεφάνι – Παλαιοχώρι και Νεροσυρμή - Κούλια Ρίγανης – Αχελώος ποταμός. Ο πρόεδρος της επιτροπής, ειρηνοδίκης Αιτωλικού, δήλωσε ότι τα όρια έχουν καθοριστεί οριστικά με την παραπάνω απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου και σύμφωνα με την απόφαση αυτή τα όρια Ρίγανης και Γουριώτισσας είναι τα εξής. *«Άρχονται από της θέσεως Σαλτοβούνι όπου συναντώνται τα τρία σύνορα Προδρόμου, Παλαιομανίνης και Ρήγανης, εκείθεν κατ' ευθείαν εις θέσιν Βολιό και ρεύματος Καλογίρου και Παπαφώτη, εκείθεν εις Συλιμπούρες διά μέσω των αγρών Ιω. Παπαγιάννη και λοιπών ορίων»*[879].

Στα ανατολικά το σύνορο μεταξύ Γουριώτισσας και Καλυβίων είναι η κοίτη του Αχελώου ποταμού[880]. Εκεί, μεταξύ παλιάς και νέας κοίτης του ποταμού, υπήρχε μια αμφισβητούμενη περιοχή, η οποία ονομαζόταν Νησιά. Το 1911 επτά κάτοικοι από τα Καλύβια του Δήμου Αγρινίου προσέφυγαν στο Ειρηνοδικείο Αγρινίου εναντίον πέντε κατοίκων της Σκουρτούς και του Πήλιου (Σπύρου) Πάγγιου, κατοίκου Οχθίων, επειδή *«διά συνεχών και αυθαιρέτων πράξεων εκδιώκουσιν επανειλημμένως από του Νοεμβρίου 1910 μέχρις σήμερον τα ζώα των μελών της Κοινότητός μας και εξεδίωξαν επανειλημμένως και συνέλαβον τα ζώα των κοινοτών Καλυβίων Δ. Κοντογιώργου, Κ. Ζαφείρη, Κ. Στρατοπούλου, Β. Λιάπη, Π. Φούκα και άλλων, και δι' όπλων ημπόδισαν άπαντας τους κατοίκους Καλυβίων εις την ελευθέραν και ακώλυτον ενάσκησιν του δικαιώματος νομής επί του εκτεθέντος ηνωμένου λειβαδίου»*[881]. Ο Αχελώος ποταμός το χειμώνα του 1896-1897 *«μετήλλαξε κοίτην και τραπείς δυτικώτερα της ετέρας των οχθών του, ήτοι προς την θέσιν Βαρειά, εσχημάτισε νέαν κοίτην, καταλιπών την παλαιάν*

---

[877] Έκθεσις καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Ρίγανης – Γουργιωτίσσης, 6-4-1917, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[878] Έκθεσις καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Ρίγανης – Γουργιωτίσσης, *ό.π.*
[879] Έκθεσις καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Ρίγανης – Γουργιωτίσσης, *ό.π.*
[880] Έκθεσις καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Γουργιωτίσσης - Καλυβίων, 13-12-1930, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[881] Απόφασις 450/30-8-1911 του Ειρηνοδικείου Αγρινίου, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

ξηράν μετά των οχθών της και τμημάτων γης αποκοπέντων μικρόν κατά μικρόν διά της βίας του ρεύματός του προσαρμοσθέντων εις τας εγκαταληφθείσας όχθας και κοίτην και εσχηματίσθησαν ούτω βοσκήσιμοι γαίαι στρεμμάτων 650 ως έγγιστα»[882]. Το δικαστήριο δικαίωσε τους κατοίκους των Καλυβίων και καταδίκασε τους εναγόμενους σε χρηματική ποινή 3.000 δραχμών. Το Δεκέμβριο του 1930 συνεδρίασε η αρμόδια πενταμελής επιτροπή για να συντάξει έκθεση καθορισμού ορίων της περιφέρειας των Κοινοτήτων Γουριώτισσας-Καλυβίων. Οι εκπρόσωποι της Κοινότητας Γουριώτισσας *«εδήλωσαν ότι συνορεύουν με την Κοινότητα Καλυβίων, άρχονται δε τα σύνορά των ως εξής. Από την κορυφήν του αγρού Χρήστου Κατσαρού όπου ήτο η παλαιά κοίτη του ποταμού Αχελώου κατ' ευθείαν ακολουθούν την παλαιάν κύτην του ποταμού Αχελώου διερχομένη παρά παλαιών Σταθμών Εταιρείας Σιδηροδρόμων και καταλήγουν κάτω εις θέσιν Ταμπούρια ανατολικώς όπου είναι ο αγρός Χρήστου Κατσαρού»*[883]. Η επιτροπή κατά πλειοψηφία των μελών της αποδέχτηκε ως όριο τον Αχελώο ποταμό.

Τις τελευταίες δεκαετίες στο τμήμα της κοίτης του Αχελώου κατάντη της γέφυρας Γουριώτισσας-Καλυβίων, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις έχουν επεκταθεί σε βάρος της ποτάμιας ζώνης, αφού κάτι τέτοιο έγινε εφικτό λόγω της ελεγχόμενης ροής του νερού του ποταμού από το φράγμα της Στράτου και της διάθεσης μεγάλων ποσοτήτων νερού μέσω αρδευτικών καναλιών για το πότισμα της πεδιάδας του Αγρινίου. Έτσι, το όριο της ποτάμιας ζώνης, σε ορισμένες θέσεις δεν είναι τόσο σαφές[884].

3.3.2.1 Νέες συγκρούσεις για τον χώρο και τους φυσικούς πόρους

Ο καθορισμός των ορίων των περιφερειών των βλάχικων χωριών της Ακαρνανίας στις περισσότερες περιπτώσεις πυροδότησε ισχυρές αντιδράσεις και εντάσεις, τόσο μεταξύ των εντόπιων κατοίκων και των Βλάχων, όσο και μεταξύ των Βλάχων των όμορων κοινοτήτων. Το πρόβλημα ήταν πολύ έντονο και σύνθετο, καθώς οι περιοχές, όπου είχαν εγκατασταθεί οι Βλάχοι και μετά το 1912 τις διεκδικούσαν για κοινοτική τους περιφέρεια, ανήκαν τα προηγούμενα χρόνια στην περιφέρεια γειτονικών κοινοτήτων των εντόπιων κατοίκων της Ακαρνανίας ή ένα μέρος τους

[882] Απόφασις 450/30-8-1911 του Ειρηνοδικείου Αγρινίου, *ό.π.*
[883] Έκθεσις καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Γουργιωτίσσης - Καλυβίων, 13-12-1930, *ό.π.*
[884] Σταύρος Λαϊνάς, Αγρίνιο, 20-2-2016.

διεκδικούνταν από αυτές. Το θέμα αυτό επηρέασε τις σχέσεις των Βλάχων με τους εντόπιους πληθυσμούς, παλιές εντάσεις αναζωπυρώθηκαν και οι σχέσεις συγκατοίκησης επιδεινώθηκαν. Οι εντόπιοι κάτοικοι των χωριών της Ακαρνανίας τους Βλάχους τους αποκαλούσαν Καραγκούνηδες, τους θεωρούσαν ξένους και αρνούνταν πως είχαν και εκείνοι δικαιώματα στην κοινή κοινοτική περιφέρεια. Οι Βλάχοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες και διαμαρτύρονταν για τον χαρακτηρισμό Καραγκούνηδες και την αντιμετώπισή τους ως πολίτες με λιγότερα δικαιώματα.

Ενδεικτικά, στην επαρχία του Βάλτου η παλαιά περιφέρεια Λεπενούς έπρεπε να μοιραστεί στις τρεις νέες κοινότητες, της Λεπενούς, του Σοροβιγλίου και των Οχθίων. Η αρμόδια επιτροπή χρησιμοποίησε ως οδηγό το Πρωτόκολλο διαχωρισμού της εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου με ημερομηνία σύνταξης 8-5-1878[885], αλλά και πάλι υπήρχαν πολλές δυσκολίες, καθώς οι περιοχές που αντιστοιχούσαν στις δύο βλάχικες κοινότητες ήταν διάσπαρτες και σε κάποιες περιπτώσεις μακριά από τους οικισμούς[886]. Ακολούθησαν προσφυγές από τα κοινοτικά συμβούλια και των τριών κοινοτήτων, στις οποίες εμπεριέχονταν πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία. Η Κοινότητα Σοροβιγλίου ισχυριζόταν ότι η επιτροπή περιόρισε τα όρια της Κοινότητας Σοροβιγλίου *«προς όφελος της Κοινότητος Λεπενούς, ενώ είναι παγκοίνως γνωστόν ότι το Σοροβίγλιον είναι πολύ αρχαιότατον της Λεπενούς και είχε από του έτους 1670 περιφερείας ας και διετήρησε και διατηρεί, ενώ η Λεπενού ευρίσκετο πολύ μακρών της θέσεως εις ην νυν ευρίσκεται και ουδέν δικαίωμα είχεν εντός της περιφερείας*

[885] Αναλυτικότερη αναφορά στο Πρωτόκολλο αυτό έγινε στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

[886] Ο πρόεδρος της επιτροπής καθορισμού των ορίων Λεπενούς-Σορβιγλίου-Οχθίων, Ειρηνοδίκης Βάλτου, ανέφερε πως παρουσιάσθηκε μεγάλη δυσχέρεια στην προσπάθεια διαχωρισμού των ορίων των τριών κοινοτήτων *«1) διότι αι τρεις κοινότητες Λεπενούς, Σοροβιγλίου και Οχθίων απετέλουν μέχρι της εφαρμογής του ΔΝΖ! νόμου μίαν κοινοτικήν περιφέρειαν κοινήν και αδιαίρετον, γνωστήν υπό το όνομα "κοινότης Λεπενούς", διότι αρχικώς και πολύ παλαιόθεν υπήρχε μόνον το χωρίον Λεπενούς με την κοινοτικήν περιφέρειαν την οποίαν έχουσιν ήδη και τα τρία χωρία, τα δε χωρία Σοροβίγλιον και Όχθια εκτίσθησαν κατόπιν, αποτελεσθέντα εκ ποιμενικών ομάδων Αλβανογλώσσων (Καραγκούνηδων), ελθόντων εξ άλλων μερών και εγκατασταθέντων προ 100 περίπου ετών εις την κοινοτικήν περιφέρειαν Λεπενούς και εις τους οποίους κατόπιν παρεχωρήθησαν διάφοροι σποραδικαί εκτάσεις προς βοσκήν, εντός της κοινοτικής περιφερείας Λεπενούς δια πρωτοκόλλων των δυνάμει του από 9 Ιανουαρίου 1878 Β. Διατάγματος επιτροπών. Παρεχωρήθησαν δ' επίσης υπό του δημοσίου και εθνικαί εκτάσεις εις νομήν κατά παράκλησιν τω κοινότητι Οχθίων προ ετών εκ του Εθνικού λειβαδίου "Στρατόπεδον". 2) διότι αι παραχωρηθείσαι προς βοσκήν εκτάσεις ιδία τω κοινότητι Οχθίων δεν είναι συνεχόμεναι και προς το μέρος της, αλλά σποραδικαί και ανεξάρτητοι αλλήλων, προκειμένου δε ήδη να γίνη διοικητικός διαχωρισμός και εκάστη κοινότης να λάβη εκτάσεις προς το μέρος της αι κοινότητες Σοροβιγλίου και Οχθίων ηξίωσαν να λάβωσιν εκτός των εκτάσεων των συνεχομένων με το χωρίον των και τας εκτάσεις τας μεμονομένας και απομεμακρυσμένας των χωρίων τους κειμένας επί της οροσειράς Πεταλά, αίτινες είχον παραχωρηθεί αυταίς δυνάμει των ανωτέρω μνησθέντων πρωτοκόλλων, και 3) παρουσιάσθη δυσχέρεια περί την διανομήν των κοινοτικών εκτάσεων, επί τη βάσει του πληθυσμού εκάστης κοινότητος και εκ του ότι εκτός της κοινοτικής περιφερείας υπάρχουσι ιδιόκτητα κτήματα καλλιεργημένα, καθώς και εθνικά λειβάδια»,* Έκθεσις διαχωρισμού Ορίων της Κοινότητος Οχθίων μετά της κοινότητος Σοροβιγλίου και μετά της κοινότητος Λεπενούς, 28-4-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

Σοροβιγλίου»[887]. Η Κοινότητα Οχθίων στην προσφυγή της επέμενε στον καθορισμό των ορίων της περιφέρειάς της σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο παραπάνω πρωτόκολλο, ενώ ταυτόχρονα καταφέρθηκε και εναντίον του προέδρου της επιτροπής για τις παρακάτω αντιλήψεις του: *«Δεν έπρεπε να λάβη υπόψιν το φυλετικόν και χρησιμοποιήσει την εν ταις εκθέσεις του φράσιν Καραγκούνιδες, ενώ Έλληνες εγεννήθημεν ενταύθα καθώς και οι πρόγονοί μας»*[888]. Η Κοινότητα Λεπενούς στην προσφυγή της ανέφερε μεταξύ άλλων πως *«άπασα η κοινοτική περιφέρια από τουρκοκρατίας και από της συστάσεως του Βασιλείου μας μέχρι του άνω διακανονισμού ανήκεν αναμφισβητήτως εις την Κοινότητα Λεπενούς, οι δε βλαχοποιμένες (Καραγκούνιδες) οι αποτελούντες τους συνοικισμούς Σοροβίγλιον και Όχθια, οίτινες τοιούτοι συνοικισμοί […] ουδέν απολύτος δικαίωμα είχον να λάβωσι την κοινοτικήν περιφέρειαν Λεπενούς εις ιδίαν των περιφέρειαν αφ' ου και εξ αυτού του πρωτοκόλλου από 8 Μαΐου του 1878 έτους αποδεικνύεται ότι οι βλαχοποιμένες ούτοι δεν ήσαν κάτοικοι Λεπενούς ούτε εκέκτητο δικαιώματα βοσκής αλλ' ετοποθετήθησαν προσωρινώς ως ποιμενικαί ομάδες έχουσαι τότε μέγαν αριθμόν ζώων ενώ ήδη πολύ ελάχιστα έχουσι»*[889]. Αντικρουόμενες θέσεις και προσφυγές στα δικαστήρια, αλλά και στο Υπουργείο των Εσωτερικών, υπήρξαν και μεταξύ των βλάχικων κοινοτήτων Οχθίων και Σοροβιγλίου για τη μεταξύ τους συνοριακή γραμμή. Τελικά, τα όρια διευθετήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1930[890].

Σε κάποιες περιπτώσεις οι γειτνιάζουσες κοινότητες, κατά τη διαδικασία καθορισμού των μεταξύ των ορίων οδηγήθηκαν σε διαμάχες, συμπλοκές, διαπληκτισμούς, ορισμένες φορές σε τραυματισμούς, ακόμη και σε θανάτους. Ενδεικτική περίπτωση, το σύνορο ανάμεσα στις όμορες κοινότητες Χρυσοβίτσας - Αγράμπελου και Παλαιομάνινας – Αγράμπελου. Το 1919 ο βλάχικος συνοικισμός Αγράμπελο, ο οποίος ανήκε μέχρι τότε στην Κοινότητα του Προδρόμου, αποσχίστηκε και συγκρότησε ξεχωριστή κοινότητα. Η αρτισύστατη κοινότητα Αγράμπελου στην προσπάθειά της να καθορίσει τα όρια της κοινοτικής της περιφέρειας ήρθε σε σύγκρουση με τις γειτονικές κοινότητες, καθώς υπήρχαν διαφορετικές θέσεις και

---

[887] Προσφυγή Κοινότητος Σοροβιγλίου κατά της εκθέσεως διαχωρισμού ορίων των Κοινοτήτων Σοροβιγλίου - Λεπενούς, 24-6-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[888] Προσφυγή του κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητος Οχθίων, 21-6-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[889] Προσφυγή του κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητος Λεπενούς, 26-6-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[890] Έκθεσις Καθορισμού Διοκητικών Ορίων μεταξύ των Κοινοτήτων Στράτου-(τέως Σοροβιγλίου)-Οχθίων, 20-6-1930 και Απόφασις περί καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Λεπενούς – Στράτου, 2-6-1931, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

αμφισβητήσεις για τα όρια. Οι κοινότητες Χρυσοβίτσας και Αγράμπελου αμφισβητούσαν τα παλιά καθορισμένα όρια μεταξύ Χρυσοβίτσας και Προδρόμου δίνοντας αυθαίρετες ερμηνείες κατά πως τους συνέφερε[891]. Οι αμφισβητήσεις αυτές οδήγησαν τις δύο κοινότητες σε συγκρούσεις, διαπληκτισμούς και συμπλοκές, κατά τη διάρκεια των οποίων στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1920 σκοτώθηκε ένας Βλάχος από το Αγράμπελο[892]. Με παρέμβαση του Υπουργείου Εσωτερικών και της Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας *«προς αποσόβησιν απειλούμενων συγκρούσεων»*[893] επισπεύστηκε η εκδίκαση της υπόθεσης και στις 19-9-1931[894] διασαφηνίστηκε η προηγούμενη απόφαση και τα όρια μεταξύ των τριών κοινοτήτων Αγράμπελου, Χρυσοβίτσας και Προδρόμου.

Στις 18-10-1936 σε συνεδρίαση του Κοινοτικού Συμβούλιου Παλαιομάνινας[895] αναφέρεται ότι *«λόγω του ασαφούς καθορισμού των ορίων της Κοινότητος ημών μεταξύ των Κοινοτήτων Προδρόμου και Αγραμπέλου […]προέκυψαν ουσιώδεις αμφισβητήσεις μεταξύ ημών και ιδία της ομόρου Κοινότητος Αγραμπέλου συνεπεία των οποίων δεν έλειψαν αι μεταξύ μας προστριβαί και συμπλοκαί ως και ο φόνος κατά την 12ην Οκτωβρίου 1934 του δημότου ημών Παναγιώτου Σ. Νάκα και ο τραυματισμός ετέρου τοιούτου δημότου μας του Γεωργίου Αθ. Νάκα και επειδή και σήμερον έχουν εισέλθη κάτοικοι της ειρημένης Κοινότητος εντός της περιφερείας ημών και σπείρουσιν και εκχερσώνουσι και κατόπιν τούτων ασφαλής έσεται η νέα μετ' αυτών συμπλοκή μας, ης την έκτασιν δεν δυνάμεθα να υπολογίσωμεν αλλά της οποίας τα αποτελέσματα επόμενον να είναι και πάλιν θλιβερά».* Για τους λόγους αυτούς το Κοινοτικό Συμβούλιο Παλαιομάνινας υποβάλλει θερμή παράκληση προς τον Νομάρχη Αιτωλ/νίας *«να συστήση και διατάξη την άμεσον επί τόπου άφιξιν της υπό του Νόμου προβλεπομένης επιτροπής προς διευκρίνισιν των ορίων ημών μετά των όμορων Κοινοτήτων Προδρόμου και Αγράμπελου […] και την σύνταξιν νέου πρωτοκόλλου με σαφώς καθωρισμένα όρια, ίνα παύσουν αι μεταξύ μας προστριβαί και συμπλοκαί».* Με την υπ' αριθ. 393/29-9-1937

[891] Πρωτόκολλον διαχωρισμού και καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Αγραμπέλου – Χρυσοβίτσης, 7-6-1926, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[892] *«Εκτός από την περιπέτεια και σύγκρουση που είχαν στα 1927-28 με τους Αγραμπελιώτες που ήθελαν να απλώσουν τη δική τους κοινοτική περιφέρεια σε βάρος της Χρυσοβιτσάνικης με το θλιβερό αποτέλεσμα στη σύγκρουση να σκοτωθεί ένας Καραγκούνης, ο Αντώνος»*, Σώλος Αθανάσιος, «Η Χρυσοβίτσα στα 1928-1932» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 29(1985), σ 2. Πληροφορητής από το Αγράμπελο επιβεβαιώνει το παραπάνω θλιβερό συμβάν αναφέροντας πως το επώνυμο του νεκρού ήταν Τσομπάνης.

[893] Επιστολή του Νομάρχη Αιτωλ/νίας προς τον Νομομηχανικόν Αιτωλ/νίας ως Πρόεδρον Επιτροπής καθορισμού ορίων Β΄ βαθμού, 18-8-1931, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων

[894] Έκθεσις 332/19-9-1931 περί διασαφηνίσεως ορίων Προδρόμου-Χρυσοβίτσης(-Αγραμπέλων), Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[895] Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Παλαιομάνινας, αριθ. 119/18-10-1936.

απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου καθορισμού ορίων Νομού Αιτωλ/νίας διευκρινίστηκαν τα όρια και διευθετήθηκε οριστικά η παραπάνω διαφορά.

Η αντιπαράθεση των βλάχικων κοινοτήτων με τις όμορες κοινότητες για τον καθορισμό των ορίων της κοινοτικής τους περιφέρειας και την εξασφάλιση επαρκούς αγροτικής και δασικής έκτασης για τις ανάγκες των μελών τους, αλλά και των ζώων τους, υπήρξε μακροχρόνια και σκληρή. Η επιβίωση τους εξαρτιόταν από το μέγεθος και την ποιότητα της περιφέρειάς τους (το είδος των εδαφών, τα χορτολίβαδα, τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τα δάση, τα νερά κ.λπ.), αφού στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν αγρο-δασο-κτηνοτροφικές κοινωνίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η βλάχικη κοινότητα της Νούσας/του Στουρναρίου, η οποία δεν κατάφερε να εξασφαλίσει πρόσβαση στους φυσικούς πόρους της περιοχής, στην οποία εγκαταστάθηκε, αφού δεν απέκτησε δική της κοινοτική περιφέρεια, και τελικά διαλύθηκε. Όπως προαναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια, το τσελιγκάτο του Νούσα εγκαταστάθηκε στην περιφέρεια του χωριού Χρυσοβίτσα Ξηρομέρου και ίδρυσε μόνιμο οικισμό στα νότια του χωριού αυτού μετά το 1860. Η εγκατάστασή τους στην περιοχή της Χρυσοβίτσας, πέρα από όλα τα άλλα, σήμανε και την ένταξή τους σε ένα νέο πλαίσιο συγκατοίκησης με τον εντόπιο πληθυσμό, γεγονός που οδήγησε στη διαμόρφωση συγκεκριμένων δια-κοινοτικών και διεθνοτικών σχέσεων με ποικίλες αλληλεπιδράσεις και συνετέλεσε στη συγκρότηση μιας νέας κατάστασης στην περιοχή.

Ο ιδρυτής του οικισμού Δημήτριος Νούσας αξιοποίησε τις γνωριμίες του με τις τοπικές αρχές, την ενασχόλησή του με τα κοινά, αλλά και την κουμπαριά[896], για την ομαλή εγκατάσταση στην περιφέρεια της Χρυσοβίτσας. Ο τσέλιγκας Νίκος Νούσας του Δημητρίου, αλλά κυρίως ο αδερφός του Γεώργιος Νούσας του Δημητρίου, ο οποίος μετανάστευσε για μερικά χρόνια στην Αμερική, συνέχισαν την πολιτική του πατέρα τους. Με δωρεά του Γεωργίου Νούσα χτίστηκε τη δεκαετία του 1880 ο ενοριακός ναός του Αγίου Γεωργίου στην σημερινή πλατεία του χωριού Χρυσοβίτσα, στο μέρος όπου παλαιότερα υπήρχε νεκροταφείο, ενώ στο γειτονικό Στουρνάρι δεν υπήρχε εκκλησία, παρά μόνο ένα εικόνισμα του Αγίου Γεωργίου κι αυτό δωρεά του Γεωργίου Νούσα[897]. Ακόμη, ο γάμος της κόρης του Γεωργίου Νούσα με τον Χρυσοβιτσάνο Θεόδωρο Ταπραντζή προς το τέλος της δεκαετίας του 1880, ο πρώτος μικτός γάμος μεταξύ των

[896] *«Τους αποκαλούσαμε όλους κουμπάρους»,* αναφέρει ηλικιωμένος κάτοικος της Χρυσοβίτσας.
[897] Βλ. Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π., σ. 78. Βλ. επίσης, Σώλος Αθανάσιος, «Η Χρυσοβίτσα στα 1928-1932» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ, φύλλου 33(1986), σ 2 και Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ, φύλλου 61(1991), σ 2.

κατοίκων των δύο οικισμών, αποτελούσε στρατηγική ειρηνικής συγκατοίκησης. Από τα παραπάνω είναι εμφανής η προσπάθεια της οικογένειας Νούσα να ξεπεραστούν οι όποιες δυσκολίες και οι κάτοικοι των δύο οικισμών να συγκροτήσουν μία κοινότητα. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα η συνύπαρξη των Βλάχων της Νούσας με τους Χρυσοβιτσάνους ήταν ειρηνική και οι σχέσεις τους καλές. *«Οι παλαιότεροι Χρυσοβιτσάνοι έλεγαν τα καλλίτερα λόγια για τον αρχηγό της πατριάς, τον Νούσα»*[898].

Εικόνα 44, Άγιος Γεώργιος Χρυσοβίτσας

Με την κατάργηση των Δήμων το 1912 και τη δημιουργία των Κοινοτήτων δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα στην περιοχή. Το μοίρασμα της Ακαρνανίας σε κοινοτικές περιφέρειες αποδείχτηκε πολύ δύσκολο πρόβλημα, καθώς προέκυψαν πολλές διαφωνίες, αμφισβητήσεις, αλλά και συγκρούσεις, συμπλοκές και φόνοι κατά

[898] Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π, σ. 170.

τη διαδικασία αυτή. Αναζωπυρώθηκαν οι αντιπαλότητες των περασμένων δεκαετιών μεταξύ των Βλάχων και των εντόπιων κατοίκων της Ακαρνανίας για τη νομή και την κατοχή της γης και τη χρήση των φυσικών πόρων, οι σχέσεις εμπιστοσύνης κλονίστηκαν και οι σχέσεις συγκατοίκησης επιδεινώθηκαν. Οι κάτοικοι της Λεπενούς, του Προδρόμου και της Σκουρτούς έχασαν μεγάλο μέρος από την παλιά τους περιφέρεια και θεωρούσαν υπεύθυνους γι' αυτό τους Βλάχους της Ακαρνανίας.

Οι Χρυσοβιτσάνοι, φοβούμενοι ότι θα συμβεί κάτι παρόμοιο και στην δική τους κοινοτική περιφέρεια, άλλαξαν στάση απέναντι στους Βλάχους γενικότερα και κυρίως απέναντι στους κατοίκους του συνοικισμού της Νούσας, τους οποίους στο εξής τους αντιμετώπιζαν εχθρικά και καχύποπτα[899]. Τη δεκαετία του 1920 οι μηνύσεις για ζημιές στις καλλιέργειες, οι απειλές, οι συμπλοκές και οι ξυλοδαρμοί μεταξύ των Χρυσοβιτσάνων και των Βλάχων της Νούσας δημιούργησαν μεγάλη ένταση, ανασφάλεια και αντιπαλότητα με κυρίαρχο επιχείρημα την εντοπιότητα. Αποκορύφωμα των εντάσεων και των συγκρούσεων ήταν η πυρπόληση της Νούσας προς το τέλος της δεκαετίας του 1920[900]. *«Τσόβαλαν* (τους έβαλαν) *φωτιά τ' Αη Λιός, για να φύγ'νι, γιατί τσόκαναν ζημιές κι χάλιβαν να πιάσ'νι κατουχή»*[901]. Την περίοδο εκείνη της έντονης αντιπαράθεσης συνέβη κάτι ακόμη, το οποίο δείχνει πως οι σχέσεις Χρυσοβιτσάνων και Βλάχων της Νούσας ήταν εχθρικές και η συνύπαρξη σχεδόν

---

[899] *«Μετά μια αρκετά μεγάλη ειρηνική περίοδο όπου έζησαν αγαπημένοι και ήταν αρμονικές οι σχέσεις τους με τους Χρυσοβιτσάνους άρχισαν να δημιουργούνται προστριβές και διαμάχες που τις καλλιεργούσαν και τις συντηρούσαν οι πιο θερμόαιμοι κι από τα δυο μέρη. Αιτία των προστριβών ήταν οι μεγάλες ζημιές στις καλλιέργειες από τα κοπάδια των Καραγκούνηδων και ο φόβος των Χρυσοβιτσάνων ότι θάχε και η κοινότητά τους την ίδια τύχη με τον Πρόδρομο. Όπως είναι γνωστό στον Πρόδρομο υπάγονταν ο συνοικισμός των Αγραμπέλων, που αποσπάστηκε το 1919 και πήρε τη μισή περίπου κοινοτική περιφέρεια»,* Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π., σ. 170.

[900] *«Τσακώνονταν αυτοί συνέχεια. Η Χρυσοβίτσα με τ'ς Γκαραγκούνηδες. Τ΄φικιόνταν. Ήταν ένας παλικαράς, Αντώνο τον έλεγανι, έβγαινι κι σι τ'φέκαε κι κάποιος τον εσκότωσι απ' τ'ς Χρυσοβιτσάν'ς. Τσούπι (τους είπε) τραβάτι να μ' φέρτι τουν γκρα του τάδε απ' του χωριό, δε θ'μάμι ποιανού είπανι, π' τράβαε μακριά, που 'τανι κινούριους κι όπως στάθ'κι εκειός, τον ζυγάριασι καλά, πάει ο Αντώνος, τον εξόφλησι. Κι χαμουησύχασανι. Ήτανι παλικάρι άντρας εκειός, μού 'πανι. Οι Χρυσοβιτσάνοι ήθελαν να τ'ς ξεκάνουν αφ'νούς και κανόνισανε να τ'ς βάλ'νι φωτιά. Αλλά είχανι γένει κι δικαστήρια ικεί κι εισαγγελείς είχανι επιλειφθεί κι θα νάμπαινανι φυλακή. Και κανόνισανι οι Χρυσοβιτσάνοι κι ήρθανι στο παγγύρ' στον Αη-Λιά στο Δραγαμέστο. Γλέντ'σαν όλη νύχτα ικεί, χόριψαν, έφαγαν καλά και μετά δύο η ώρα πέφ'νι για ύπνο. Δεν άντιχαν ούτι φώτα ήτανι τότι. Αυτήνοι δεν κ'μήθανι. Απ' κάτ' μιριά είχανι τ' άλουγα διμένα, πήρανι τ' άλουγα, πιδιά απάν' στα καλά τ΄ς ήτανι, σφίχ'κανι, ρίχ'κανι απού πέρα, τσόβαλανι φωτιά στα σπίτια, μέσα ου κόσμους, κι ματαγύρ'σανι κι έπεσανι για ύπνου. Τ'ς κατέστρεψανι. Την αυγή αφού είδανι γένηκι τέτοιου κακό, πήγαν σ'ν αστυνουμία αυτοί κι είπαν: Ο τάδες κι ο τάδε τ'ν έκαναν τη δουλειά. – Εμείς ήμασταν ικεί, γλένταγαμι όλη νύχτα, χόρευαμι μι τ'ς Καραϊσκακιώτες. Κι έτσι τ'ν γλίτουσανι κι δεν μπήκανι φυλακή. Αυτό μ' τόχ'νι μεταφέρει οι γιρόντοι εμένα»,* Παναγιώτης Ρηγάλος, κάτοικος Δραγαμέστου/Καραϊσκάκη, 13-8-2015.

[901] Π.Σ., κάτοικος Χρυσοβίτσας, Χρυσοβίτσα, 7-4-2015.

αδύνατη. *«Πέθανε μια Καραγκούνα από την Νούσα, την έφεραν εδώ να την κηδέψουν και δεν άφησε το χωριό. Τελικά την πήγαν πέρα σ' ένα ξωκλήσι»*[902].

Κάποιοι πληροφορητές αναφέρουν ότι το μικροκλίμα στο Στουρνάρι ήταν ανθυγιεινό και πολλοί κάτοικοι πέθαιναν από αρρώστιες και κυρίως από την ελονοσία[903]. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες πολλές οικογένειες από το Στουρνάρι εγκατέλειψαν τον οικισμό και εγκαταστάθηκαν στα γειτονικά βλάχικα χωριά Αγράμπελο, Γουριώτισσα και Παλαιομάνινα. Στην απογραφή του 1928 το Στουρνάρι είχε 55 κατοίκους, παρουσιάζοντας μέσα σε οκτώ χρόνια μείωση πάνω από 40%[904]. Οι συνεχείς συγκρούσεις, οι συμπλοκές, οι ξυλοδαρμοί, αλλά και η αδυναμία του κράτους να επιβάλει την τάξη και να αποδώσει δικαιοσύνη ανάγκασε και τους τελευταίους Βλάχους της Νούσας να εγκαταλείψουν οριστικά τον οικισμό το 1932.

Εικόνα 45, Εγκαταλειμμένο σπίτι στο Στουρνάρι ή Νούσα[905]

Οι κυνηγημένοι κάτοικοι της Νούσας επιχείρησαν να πουλήσουν τα σπίτια τους και τα χωράφια τους στον Λαϊνά, κάτοικο του γειτονικού χωριού Πρόδρομος Ξηρομέρου. Οι Χρυσοβιτσάνοι με επικεφαλής τον Βασίλη Ταπραντζή, εγγονό του Γεωργίου Νούσα, ξεκίνησαν δικαστικό αγώνα εναντίον τους και κέρδισαν την

---

[902] Π.Σ., κάτοικος Χρυσοβίτσας, ό.π.

[903] *«Μια άλλη αιτία της διάλυσης του συνοικισμού ήταν οι επιδημίες και ιδιαίτερα η ελονοσία. Τα κουνούπια ερχόταν σαν τα σύννεφα από τα σαπιονέρια του Λεσινιού. Λένε οι παλιότεροι ότι από τις επιδημίες πέθαιναν κατά δεκάδες οι κάτοικοι του συνοικισμού»,* Σάββας Αλέξανδρος Τ., ό.π., σ. 170

[904] Το Στουρνάρι στην απογραφή του 1920 είχε 94 κατοίκους, Πηγή ΕΣΥΕ.

[905] Η φωτογραφία είναι από το άρθρο: *Ερείπια και μνήμες από το άλλοτε βλαχόφωνο χωριό Νουσέϊκα*, στο http://xiromeronews.blogspot.gr/2015/05/blog-post_616.html#more, 19-5-2015.

υπόθεση. *«Η Κοινότητα Χρυσοβίτσας τον χώρο της Νούσας τον έκαμε βοϊδολείβαδο για τα αροτριώντα όλου του χωριού, το βελανιδοδάσος που είχε παραχωρήσει σ' αυτούς το μοίρασε στις οικογένειες του χωριού ανά δέκα κατά τεμάχιο και τα σπίτια τα άφησε κοινά. Τα σπίτια που δεν ξεπέρασαν τα δεκατρία*[906]*, κατερειπώθηκαν στα 1933-35 και τα αγκωνάρια τους μεταφέρθηκαν στη Χρυσοβίτσα, σε ορισμένες οικοδομές που έγιναν τότε»*[907]. Οι σημερινοί απόγονοι των κατοίκων της Νούσας δεν θέλουν να «θυμούνται» τα γεγονότα εκείνης της περιόδου και τον διωγμό των προγόνων τους από το Στουρνάρι/Νουσέικα. Θέλουν να ξεχάσουν εκείνες τις τραυματικές εμπειρίες και δεν είναι πρόθυμοι να μιλήσουν για το τι συνέβη. Κι αν το φέρει η κουβέντα και αναφερθούν στα Νουσέικα, κλείνουν το θέμα πολύ συνοπτικά[908].

Εκτός από τα παραπάνω υπήρξαν πολλές συγκρούσεις και για τη χρήση των φυσικών πόρων της περιοχής και κυρίως για τη συλλογή του βελανιδιού. Στο τμήμα του βελανιδοδάσους που ανήκει από τη δεκαετία του 1910 στην περιφέρεια της Γουριώτισσας είχαν καθορισμένα τεμάχια για τη συλλογή βελανιδιού οι κάτοικοι της Μπαμπίνης, των Βλυζανών, της Κανδήλας, της Γουριάς, του Προδρόμου, της Σκουρτούς και άλλων χωριών. Με τη δημιουργία των κοινοτήτων και τον καθορισμό των κοινοτικών περιφερειών απέκτησαν καθορισμένα τεμάχια μόνο για συλλογή βελανιδιού και οι κάτοικοι της Γουριώτισσας. Όμως, τη δεκαετία του 1920 πολλοί κάτοικοι της Γουριώτισσας καταλάμβαναν και την αγρονομή των τεμαχίων αυτών ή προχωρούσαν στην κατοχή και την καλλιέργεια της έκτασης αυτής, αν το έδαφος ήταν πρόσφορο, και ταυτόχρονα εμπόδιζαν τους κατοίκους της κοινότητας, που δεν είχαν καθορισμένο τεμάχιο, να μαζέψουν βελανίδι[909]. Για τους παραπάνω λόγους, το Κοινοτικό Συμβούλιο της Γουριώτισσας στις 24-11-1930 *«παμψηφεί υποβάλλει θερμήν*

---

[906] *«Το 13 είναι ο κατεξοχήν κακότυχος αριθμός, που σπάει την αρμονία του 12 (12 Θεοί του Ολύμπου, 12 άθλοι του Ηρακλή, 12 μαθητές του Χριστού, κλπ). Με την προσθήκη του αριθμού «ένα» σχηματίζεται η αρχή ενός νέου κύκλου. Το άγνωστο, που αντιπροσωπεύει ο αριθμός 13, προκαλεί ανησυχία στους ανθρώπους κι έτσι άρχισαν να το συνδέουν με ατυχή γεγονότα»,* Τρίτη και 13, στο https://www.sansimera.gr/articles/499, προσπελάστηκε στις 18-11-2017. Ο αριθμός 13 στις λαϊκές προλήψεις εμφανίζεται άλλοτε ως αριθμός της ατυχίας και άλλοτε ως αριθμός της τύχης, βλ. Άρθρο του Julius Evola σε μετάφραση του Θεόδωρου Λάσκαρη, «Ο αριθμός 13 στη λαϊκή παράδοση», στο http://theodotus.blogspot.com/2018/03/13.html, προσπελάστηκε στις 5-3-2018

[907] Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 62(1991), σ 2.

[908] *«Ου πατέρας μ' ήταν απού άλλου χουριό, απ' τα Νουσέικα. (-Και γιατί έφυγαν αποκεί;) Φύγανι, φύγανι, φύγανι, σκουρπίθ'καν. Άλλοι πήγαν σ'ν Παλιουμάνινα, άλλοι ήρθαν ιδώ, σκουρπίθ'καν»,* Αλεξάνδρα Στέπα, Γουριώτισσα, 25-3-2012.

[909] *«Η Κοινότης έχυ μηράσει τα βαλανόδενδρα προ δεκαετίας και πλέον εις τους κατοίκους της ημετέρας Κοινότητος και επιδής οι κάτοικοι της ημετέρας Κοινότητος λόγου του μηρασθέντος τεμαχίου βαλανοδένδρον καταλαμβάνωσην και αγρονομήν της Κοινότητος και καλιεργούσην αυτώ και διότη δεν αφίνουσην αίταιρων κάτοικων της Κοινότητος να συλλέξει βαλανίδη λόγω οι τοιούτοι δεν έχουσην τεμάχια βαλανόδενδρα»,* Πράξη 51/24-11-1930 Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

έκκλεισιν προς τον Κον Νομάρχην όπως εκδώσει διαταγήν απαγωρεύσεως των τιούτων τεμαχίων βαλανοδένδρων και έχουσην τα ίδια δικαιόματα άπανταις επί τον βαλανοδένδρον»[910].

Κατά τη διάρκεια της περιόδου συλλογής του βελανιδιού και κυρίως σε χρονιές περιορισμένης παραγωγικότητας αρκετές φορές δημιουργούνταν συγκρούσεις και συμπλοκές μεταξύ των συλλογέων βελανιδιού, αφού δυνητικά όλοι είχαν το δικαίωμα να μαζέψουν βελανίδι στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας. Όταν το βελανίδι δεν ήταν αρκετό για όλους, τότε αρκετοί αμφισβητούσαν τη νομιμότητα των καθορισμένων τεμαχίων, αλλά και τα όρια των κοινοτικών περιφερειών. Ενδεικτικά, το 1934 η Κοινότητα Γουριώτισσας προσέφυγε στη δικαιοσύνη και ενέγειρε αγωγή προσωρινών μέτρων εναντίον της Κοινότητας Ρίγανης, επειδή, σύμφωνα με το Κοινοτικό Συμβούλιο Γουριώτισσας, *«η Κοινότης Ρήγανης διά του Προέδρου αυτής ενεργούντως ως εκπροσώπου αυτής και των μελών και οργάνων της, ήτοι των αγροφυλάκων κατά τα μέσα Αυγούστου 1934 επέδραμαν κατά των κοινοτικών βαλανιδοδένδρων της Κοινότητος, εξεδίωξαν βιαίως και διά πυροβολισμών τα μέλη»* της Κοινότητας Γουριώτισσας, απειλήθηκε γενικευμένη σύρραξη ανάμεσα στους κατοίκους των δύο γειτονικών κοινοτήτων και επιχειρήθηκε με τον τρόπο αυτό καταπάτηση της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας[911].

Οι συμπλοκές και οι ξυλοδαρμοί για τη συλλογή του βελανιδιού[912] συνεχίστηκε για πολλά χρόνια, καθώς στο Δάσος της Μάνινας είχαν δικαιώματα κυρίως οι εντόπιοι πληθυσμοί της Ακαρνανίας και αργότερα και οι Ριμένοι του Ξηρομέρου. Τις συγκρούσεις αυτές, όπως προαναφέρθηκε, μνημονεύει και το τοπωνύμιο Ανάθεμα.Τα περισσότερα προβλήματα για τη συλλογή βελανιδιού οι Βλάχοι της Γουριώτισσας τα είχαν με τους κατοίκους της Μπαμπίνης Ξηρομέρου[913], αλλά και τους κατοίκους των

---

[910] Πράξη 51/24-11-1930 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

[911] Πράξη 16/23-9-1934 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

[912] *«Στα χρόνια του Όθωνα χωρίστηκε το δάσος σε «τεμάχια», κάθε χωριό πήρε το μερίδιό του και απόχτησαν έτσι οι κάτοικοι το δικαίωμα της νομής. Οι Γκαρακούνηδες δεν είχαν ακόμα εγκατασταθεί μόνιμα, με κατοικίες και δική τους γη και για αυτό δεν επήραν μερίδια. […] Κάθε χρονιά με καλή σοδειά στα μέσα Ιουλίου, έπιαναν το πόστο τους οι δραγάτες, αρειμάνιοι φουστανελοφόροι ή ντουλαμοφόροι με το σασεπώ ή το γκρα στον ώμο και μπόλικα φυσέκια, φύλαγαν τα πιο επίκαιρα σημεία της Μάνινας και ειδικότερα κοντά στα Γκαρακουνοχώρια. Οι Γκαρακούνηδες μην έχοντας μερίδια στον βελανιδώνα προσπαθούσαν να μαζέψουν τη «χαμάδα» πριν από την εποχή συγκομιδής και αργότερα, το φθινόπωρο τη «χάχλα». Οι ξυλοδαρμοί ήταν κάτι το συνηθισμένο αυτήν την εποχή αλλά και τα φονικά ακόμα»*, Παπατρέχας Γ., «Ο βελανιδιώνας του Ξηρομέρου», Στερεά Ελλάς τ. 161 (1982), σ. 332-333.

[913] *«Κι το βελανίδι είχαμε εμείς εδώ. Μάζευε όλο το χωριό βελανίδι. Με τη Μπαμπίνη είχαμε προβλήματα για το βελανίδι. Με τη Μπαμπίνη είχαμε πρόβλημα εμείς. Γινόταν συνέχεια φασαρίες. Έφταναν μέχρι εδώ κάτω αυτοί. Μέχρι έξω απ' το χωριό έκαναν αυτοί κουμάντο, οι Μπαμπίνιοι. Το μάζευαν αυτοί, δεν μας άφηναν εμάς»*, Δημήτρης Μπίκας, 9-2-21.

γειτονικών χωριών, της Σκουρτούς και του Προδρόμου[914]. Οι διαμάχες κράτησαν μέχρι και τη δεκαετία του 1960, όταν και εγκαταλείφθηκε η συλλογή βελανιδιού.

3.3.3 Η αγροτική περιοχή

Το μεγαλύτερο μέρος της αγροτικής περιοχής της Γουριώτισσας αποτελείται από τον κάμπο της Γαλιτσάς και ένα τμήμα του κάμπου της Βαρειάς. Φυσικά όρια της περιοχής αυτής είναι προς τα ανατολικά ο Αχελώος ποταμός, προς τα βόρεια-βορειοδυτικά η λίμνη Οζερός, προς τα δυτικά οι λόφοι με το βελανιδοδάσος της Μάνινας και προς τα νότια ο κάμπος της Ρίγανης. Εδώ βρίσκονται οι περισσότερες καλλιεργήσιμες εκτάσεις της κοινότητας και σε σχετικά μικρή απόσταση από τον οικισμό.

Ο κάμπος της Βαρειάς απλώνεται ανάμεσα στον Αχελώο ποταμό και τη λίμνη Οζερό και μοιράζεται στις τρεις όμορες κοινότητες, της Γουριώτισσας, των Οχθίων και των Φυτειών. Είναι πολύ εύφορη και επίπεδη περιοχή και τα αγροκτήματα οριοθετούνται με ευθείες γραμμές και ευθείς αγροτικούς δρόμους πρόσβασης. Το σημερινό τοπίο είναι αποτέλεσμα του αναδασμού που έγινε στην περιοχή τη δεκαετία 1960. Την περιοχή διασχίζει με κατεύθυνση από Νότο προς Βορρά η Ιόνια οδός και στα ανατολικά της βρίσκεται η γέφυρα της ΔΕΗ, που συνδέει τη Βαρειά με τον κάμπο των Καλυβίων. Στο τμήμα που ανήκει στη Γουριώτισσα υπάρχουν σήμερα πέντε μονάδες με φωτοβολταϊκά συστήματα και κοντά στο σύνορο με τις κοινότητες Οχθίων και Φυτειών βρίσκεται το σπίτι, καφενείο και πρατήριο βενζίνης της οικογένειας Τσούτσα, το οποίο δίνει στο σύνορο υλική υπόσταση. Η περιοχή της Βαρειάς χωρίζεται από τον κάμπο της Γαλιτσάς με το μεγάλο αυλάκι υπερχείλισης της λίμνης Οζερού,

---

[914] *«Τότε αυτοί είχαν το βελανίδι. Το μαζεύαν, το ξεραίναν και το στέλναν στη Μυτιλήνη με τα καΐκια απ' τον Αστακό. Και θυμάμαι ότι έπεφτε πολύ ξύλο. Όταν ένας έκανε λάθος μια βελανιδιά και πήγαινε να την μαζέψει απ' τον άλλον, του σπάγαν δυο τρία πλευρά. […] Την έχω δει αυτή τη σκηνή. Ήταν μία καταπληκτική σκηνή δηλαδή, ανεπανάληπτη, να βλέπεις όλο το δάσος γεμάτο κόσμο. Σκουρτού, Πρόδρομο, Χρυσοβίτσα, πολύς κόσμος, Μπαμπίνη. Κι έπεφτε πολύ ξύλο.» Φώτιος Χρ. Κατσαρός,* 21-12-2014. *«Αλλά τότε πηγαίναν σε γκρουπ να μαζέψουν το βελανίδι, γιατί είχαμε διαμάχες με τ' άλλα τα χωριά. Τ' άλλα τα χωριά λέγαν ότι είναι δικά μας, εμείς λέγαμε ότι είναι δικά μας, υπήρχε διαμάχη. Κάθε χωριό είχε την περιφέρειά του, αλλά επειδής, είπαμε, εμείς ήμασταν ξενόφερτοι εδώ πέρα δεν είχαμε και τόση μεγάλη περιφέρεια. Οι άλλοι τάχανε από πριν. Εμείς κάναμε σαν καταπάτηση. Με τη Σκουρτού και μετά τη Σκουρτού ήταν Μαχαιρά, ένα άλλο χωριό το οποίο κατέβαινε κι αυτό εδώ πέρα και μάζευε βελανίδι. Με αυτά τα χωριά είχαμε έτσι σαν διαμάχη. Και με τον Πρόδρομο είχαμε διαμάχες»* Τάσος Αργύρης, 1-2-21.

γνωστό ως χελαύλακας ή αύλακας του χελοΐβαρου, με το οποίο η λίμνη συνδέεται με τον Αχελώο ποταμό. Η περιοχή αυτή μέχρι και τη δεκαετία του 1960, κατά την οποία κατασκευάστηκαν τα υδροηλεκτρικά φράγματα Κρεμαστών και Καστρακίου, πλημμύριζε κατά τους χειμερινούς μήνες, ενώ ένα τμήμα της ήταν βάλτος[915]. Το τοπίο ήταν πολύ διαφορετικό τον 19ο αιώνα, καθώς, όπως προαναφέραμε, η περιοχή αυτή ήταν μια αδιαπέραστη ζούγκλα με δάση και έλη.

Εικόνα 46, Η περιοχή της Βαρειάς σήμερα[916]

Στα δυτικά του κάμπου της Βαρειάς εκτείνεται η λίμνη Οζερός, Οζηρός ή Γαλιτσά, που αποτελεί σπουδαίο υδροβιότοπο και τροφοδοτεί με τα ψάρια της τους κατοίκους της περιοχής. Έχει έκταση περίπου 10 τετραγωνικά χιλιόμετρα, περίμετρο 14 χιλιόμετρα, μέγιστο μήκος 5 χιλιόμετρα, μέγιστο πλάτος 2,6 χιλιόμετρα και βάθος 8-10 μέτρα, ενώ η στάθμη της παρουσιάζει έντονες μεταβολές, που οφείλονται κυρίως στην υπόγεια απορροή. Πρόκειται για φραγματογενή λίμνη που δημιουργήθηκε από τον εγκλωβισμό των υδάτων από τις προσχώσεις του Αχελώου. Είναι διαυγής ολιγοτροφική λίμνη και με τα νερά της αρδεύονται περίπου 4.000 στρέμματα[917]. Στη λίμνη αυτή, που ανήκει στην περιφέρεια των κοινοτήτων Φυτειών, Σκουρτούς και

[915] *«Η Βαρειά πνίγονταν εκειά τα χρόνια και π'λιόνταν τζάμπα ντιπ. Δεν έπαιρνι κανένας. Έβγαινε το ποτάμι και πάενε στ' λίμνη. Το 1965 έγινε τ' ανάχωμα κι έγιναν χωράφια, τα καλύτερα χωράφια»,* Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.

[916] Ανακτήθηκε από http://wikimapia.org/#lang=en&lat=38.624515&lon=21.256313&z=13&m=w, στις 9-4-2016.

[917] Λίμνη Οζερός, ή Γαλίτσα, ή Οζηρός στο http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/eggeiesbeltioseis/sxedismowee/452-limnes/1364-ozeros, προσπελάστηκε στις 23-4-2016.

Γουριώτισσας, επαγγελματίες[918] και ερασιτέχνες ψαράδες ψαρεύουν διάφορα ψάρια του γλυκού νερού (δρομίτσα, τσερούκλα, κυπρίνο κ.ά.), αλλά και κέφαλους και χέλια, που έρχονται στη λίμνη από τη θάλασσα μέσω του Αχελώου ποταμού και του αύλακα υπερχείλισης.

Εδώ υπήρχε κτίριο (σπίτι της λίμνης ή αλλιώς οικία ιχθυοτροφείου του Δημοσίου) και ιχθυοτροφείο, το οποίο αρχικά ανήκε στο μοναστήρι Λιγοβιτσίου και από το 1836 στο ελληνικό δημόσιο. Το ιχθυοτροφείο αυτό ενοικιαζόταν σε ιδιώτες και το κράτος εισέπραττε σημαντικές προσόδους. Ενδεικτικά, για το χρονικό διάστημα από 1914 μέχρι 1924 το ιχθυοτροφείο Μικρός Οζερός ενοικίασε ο Ιωάννης Κ. Λαϊνάς *«αντί δραχμών εν όλω χιλίων διακοσίων δέκα»*[919]. Σε επιστολή-αίτησή του προς τον οικονομικό έφορο Βονίτσης το 1916 ο ενοικιαστής αναφέρει μεταξύ άλλων ότι *«αφ' ης παρέλαβον το εν λόγω ιχθυοτροφείον και μέχρι τούδε σποραδικώς ενεφανίζοντο διάφοροι κάτοικοι του χωρίου Γουριωτίσης, (Καραγκούνηδες) και δη οι εξής: 1) Δημήτριος Καραΐσκος, 2) Φώτιος Καραΐσκος, 3) Χαράλαμπος Μάρας, 4) Νικόλαος Τέλιος, 5) Ανδρέας Ντεμούσας ή Νταγιάντας, 6) Μιχαήλ Ντεμούσας, 7) Λεωνίδας Παππαντσάνης, 8) Θεόδωρος Κωστίκος ή Πριντσίκος, 9) Ευστάθιος Τέγας, 10) Σταύρος Στέπας, 11) Ευάγγελος Μάρας και 12) Ιωάννης Ντεμούσας, οίτινες αξιούντες δικαιώματα ιδιοκτησίας κατά μήκος της όχθης προαιωνίας τάφρου τεραστίων διαστάσεων και μεγάλου βάθους, αρχομένης από του ιχθυοτροφείου και συγκοινωνούσης μετά του Αχελώου ποταμού, επικαλούμενοι προς υποστήριξιν δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των δηλώσεις γαιών επί του εθνικού δάσους Βαργιά, συνεπεία των οποίων προέβησαν εις την καταστροφήν δι' εκχερσώσεως του υπάρχοντος κατά μήκος της όχθης της ειρημένης τάφρου του ιχθυοτροφείου (Μικρός Οζερός) δάσους, επιχειρήσαντες την καλλιέργειαν του εκχερσωθέντος τούτου μέρους, ρίπτοντες από σκοπού τα χώματα εντός της τάφρου ταύτης προς επίχωσίν της, επιφέροντες ούτω μεγίστην βλάβην εμού τε και του δημοσίου, καθόσον η επίχωσις αύτη σφόδρα παρακωλύει την ανάπτυξιν της ιχθυοπαραγωγής, και επομένως απειλείται η τελεία και συντομοτάτη καταστροφή του ιχθυοτροφείου»*[920].

Παρόμοια επιστολή απέστειλε ο ενοικιαστής στου ιχθυοτροφείου και στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Με έγγραφό του ο τμηματάρχης του υπουργείου Π.

---

[918] Στη λίμνη Οζερός υπάρχει τοπικός αλιευτικός συνεταιρισμός, Σταύρος Λαϊνάς, 20-2-2016.
[919] Υπ' αριθ. 23.531/1914 εγκριτική διαταγή του υπουργείο της Εθνικής Οικονομίας, Αρχείο Ηλ. Λαϊνά.
[920] Αίτησις Ιωάννου Κ. Λαϊνά προς τον κ. Οικονομικόν έφορον Βονίτσης, Εν Αστακώ, 15-10-1916, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

Παναγιωτόπουλος με εντολή υπουργού απαντά στον ενοικιαστή κ. Ιωάννη Κ. Λαϊνά αναφέροντας τα εξής: «Ως εκ του από 28 Ιουνίου ε.ε. υποβληθέντος ημίν προχείρου σχεδιαγράμματος του ιχθυοτροφείου Μικρός Οζερός, συνάγομεν, η από του ιχθυοτροφείου σας αναχωρούσα αύλαξ μέχρι του Αχελώου ποταμού, αποτελεί την μόνην οδόν προς εσοδείαν του ιχθυοτροφείου σας εκ της θαλάσσης και του ποταμού Αχελώου εξ ιχθύων δυνάμενων να ζήσωσιν και αναπτυχθώσιν εντός του ιχθυοτροφείου σας, όπως κεφάλων και λαβρακίων, ιδίως δε εγχέλεων. Παρίσταται επομένως ανάγκη όπως, προς βελτίωσιν της ιχθυοπαραγωγής εν των ιχθυοτροφείω σας, θέσητε εις συγκοινωνίαν τούτο μετά του ποταμού Αχελώου δι' εκσκαφής της αύλακος, 3, 4, 5 θέτοντας ταυτοχρόνως προς το εν άκρον της αύλακος, πλησίον του ιχθυοτροφείου σας κείμενον φραγμούς εσοδιαστικούς, διά των οποίων θα εμποδίζεται η έξοδος των ιχθύων εκ του ιχθυοτροφείου σας, θα επιτρέπεται όμως η είσοδος τοιούτων προερχομένων εκ του Αχελώου ή της θαλάσσης. Την επίχωσιν της αύλακος του ιχθυοτροφείου σας, ουδείς έχει το δικαίωμα να ενεργήση»[921].

Τα τελευταία χρόνια τη λίμνη Οζερό και το ιχθυοτροφείο της εκμεταλλεύονται τοπικοί συνεταιρισμοί ψαράδων. *«Η λίμνη ολόκληρη ήταν ιχθυοτροφείο του Δημοσίου. Έβγαινε δημοπρασία κάθε πέντε χρόνια, κάθε δέκα χρόνια, κι όσοι ήθελαν τη χτυπούσαν στη δημοπρασία και την έπαιρνε κάποιος. Δεν έμενε ποτέ. Κι όποιος την έπαιρνε, μόνο αυτός την εκμεταλλεύονταν. Κατά καιρούς την είχαν πάρει ο Γιώργος ο Κατσαρός, ο Θανάσης ο Λιόντος, κάποιος Μουντζούρης, κάποιος Μάης και άλλοι που δεν τους θυμάμαι. Δούλευε μέχρι τώρα τελευταία. Μετά μπήκαν οι συνεταιρισμοί μέσα και το παίρναν οι συνεταιρισμοί κι από τότε που το παίρναν οι συνεταιρισμοί, τελείωσε και το ιχθυοτροφείο. Ο πρώτος συνεταιρισμός ψαράδων ήταν ο συνεταιρισμός Φυτειών και μετά δημιουργήθηκε ο συνεταιρισμός Σκουρτούς και το 'παιρνε μία ο ένας, μία ο άλλος συνεταιρισμός και τελικά τώρα δεν πρέπει να το έχει πάρει κανείς, νομίζω. Στη λίμνη ψαρεύουν κυπρίνους, γαλανούς που λέμε εμείς, δρομίτσες, τσουρούκλες, στρωσίδια, γλύνια, χέλια, κέφαλους, γριβάδια κ.ά.. […] Εγώ είμαι στο συνεταιρισμό και μπορώ να ψαρεύω. Ψαρεύω με βάρκα και δίχτυα»*[922].

Ο κάμπος της Γαλιτσάς ανήκει στο μεγαλύτερο μέρος του στην κοινοτική περιφέρεια της Γουριώτισσας, εκτός από ένα μικρό μέρος στα βόρεια-βορειοδυτικά που ανήκει στην περιφέρεια της Σκουρτούς. Και εδώ το σημερινό τοπίο είναι

[921] Αριθ. πρωτ. 38620/Εν Αθήναις, 4-7-1916 έγγραφο του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, Αρχείο Ηλ. Λαϊνά.
[922] Αγγελάκης Βασίλειος, 26-4-2016.

αποτέλεσμα του αναδασμού που έγινε στην περιοχή τη δεκαετία 1970, ενώ τα τελευταία χρόνια κατασκευάστηκε η Ιόνια οδός, η οποία διχοτομεί την περιοχή και τη διασχίζει με κατεύθυνση από Νότο προς Βορρά. Στο τμήμα που ανήκει στη Γουριώτισσα υπάρχουν δεκατέσσερις μονάδες με φωτοβολταϊκά συστήματα, αποθήκες, αγροικίες, μόνιμες κατοικίες, χοιροστάσια, σύγχρονες μονάδες εκτροφής και αναπαραγωγής προβάτων, μονάδες σταβλισμένων ζώων και καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

Εικόνα 47, Ο κάμπος της Γαλιτσάς σήμερα[923]

Στην περιοχή αυτή έχουν εγκατασταθεί μόνιμα από τα μέσα του 20ού αιώνα οι οικογένειες Αγραφιωτών ημινομάδων κτηνοτρόφων: Αλεξάκης από Βραγγιανά Ευρυτανίας, Γκάτσης από Τρίδεντρο ή Βελισδόνι, Τάκης από Κέδρα ή Χορίγκοβο και Τασούλας από Επινιανά. Αγόρασαν εκτάσεις από τους κληρονόμους του αγροκτήματος Λαϊνά[924], από τους κληρονόμους του αγροκτήματος Κοτσιλήρη, καθώς

[923] Ανακτήθηκε από http://wikimapia.org/#lang=en&lat=38.624515&lon=21.256313&z=13&m=w, στις 9-4-2016.

[924] *«Εδώ αγοράσαμε, ετούτα εδώ του Λαϊνά τα πήραμε το 1950. Είχαμε ακόμα καλύβες. Το 1955 έφκιασαμε το σπίτι. Κι όταν μπήκαμε στο σπίτι, μόρχουνταν πως ήμαν στη φυλακή. Ήμαν μαθ'μένος μι τ΄ς καλύβις. Ετούτα εδώ τα 'χε ένας Λαϊνάς, πεντακόσια στρέμματα, μέχρι κάτω. Κάτω εδώ είναι ο πεθερός μου ο Γκάτσης. Τα 'χε ένας Ντιντή Λαϊνάς, που ήταν στην Πάτρα καπνοβιομήχανος, και τα πούλαε τότες. Συνεννοήθηκαν να πάρει ο Γκάτσης πενήντα στρέμματα κι διακόσια είκοσι στρέμματα εμείς εδώ. Ου πατέρας μου, τότε οι παλιοί ήθελαν να τ'ς είνι απάν' στου ρ'ζό, να 'χ'νι τα γίδια, τ' άλουγα, δεν αποφάσισε να τα πάρει. Πουλιόταν ένα χουράφι ικεί απάν, λέει, πάω ν' αγουράσου ικείνου. Εγώ στενοχωρέθ'κα. Τέλος πάντων, πήγαμε στα β'να, τα πούλησε ο Λαϊνάς ογδόντα στρέμματα. Πήρε ο Τάκης είκοσι στρέμματα,*

και από κατοίκους της Σκουρτούς στην περιοχή Καρασινάνη δίπλα στον Αχελώο ποταμό[925], αλλά και από κατοίκους της Γουριώτισσας, του Προδρόμου και της Ρίγανης.

Οι Αλεξάκηδες έφτιαξαν πέτρινα σπίτια στη Γαλιτσά από τη δεκαετία 1950 και από το 1962 δεν ξαναπήγαν στα Βραγγιανά Ευρυτανίας· έμεναν όλο το χρόνο στη Γαλιτσά και γράφτηκαν στα δημοτολόγια στης Γουριώτισσας[926]. Σήμερα μένουν εδώ τρεις οικογένειες. Αγόρασαν κτήματα τα οποία καλλιεργούν τριφύλλι και καλαμπόκι για τα πρόβατά τους. Έχουν σύγχρονες κτηνοτροφικές μονάδες από χίλια ή και χίλια πεντακόσια πρόβατα γαλλικής ράτσας η κάθε οικογένεια, συνολικά 3.500 πρόβατα. Σε πέτρινο σπίτι στην περιοχή της Γαλιτσάς διέμενε από τις αρχές του 20ού αιώνα η οικογένεια του Ηλία και αργότερα του Παντελή Λαϊνά[927], ενώ υπάρχουν ακόμη και σήμερα τα πέτρινα σπίτια που κατασκεύασαν μετά το 1940 οι οικογένειες Γκάτση, Τάκη και Τασούλα. Τα σπίτια αυτά σήμερα οι ιδιοκτήτες τους τα χρησιμοποιούν σαν εξοχικές κατοικίες, καθώς μένουν μόνιμα στο Αγρίνιο.

Ο αναδασμός του κάμπου της Γαλιτσάς (ή αλλιώς του αγροκτήματος «Γουριώτισσα») έγινε από το 1973 μέχρι το 1977, η περιοχή ισοπεδώθηκε, χαράχτηκαν νέοι δρόμοι και στους δικαιούχους δόθηκαν ενιαία αγροτεμάχια, ίσης περίπου έκτασης με τις προηγούμενες κατακερματισμένες ιδιόκτητες εκτάσεις τους. Σύμφωνα με τον Κτηματολογικό Πίνακα του αναδασμού αυτού το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής αποτελείτο από καπναγρούς, ιδιοκτήτες των οποίων ήταν κυρίως Βλάχοι κάτοικοι της Γουριώτισσας, αλλά και μέλη της οικογένειας Λαϊνά, κάτοικοι της Σκουρτούς και του Προδρόμου, καθώς και μη Βλάχοι κάτοικοι της Γουριώτισσας. Εκτός από τους καπναγρούς αναφέρονται: ελαιώνες διαφόρων κατοίκων, τάφροι, δρόμοι, αντλιοστάσιο και αρδευτικό έργο που ανήκουν στο ελληνικό δημόσιο, αντλιοστάσιο και νεκροταφείο της Κοινότητας Γουριώτισσας, βιομηχανική μονάδα χοιροστασίου

πήρανε κάτι Καραγκούνηδες από είκοσι στρέμματα. […] Λέω τ' πατέρα μ', σύρε πάρ' τα, αλλιώς σε παρατάω και φεύγω κι εγώ. Τον έστ'λα απ' τα Βραγγιανά και τα πήρε τα 120 στρέμματα κι άλλα σαράντα είχε μια άλλη χήρα, η Φώτινα Λαϊνά και τα πήραμε 160 στρέμματα εδώ», Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.

[925] *«Πρώτα αγοράσαμε του Κατσίκα στο Καρασινάνι. Τα Κατσικέικα τα αγοράσαμε το (19)47, το (19)48. Τότε, το 47 μέχρι το 50 δεν πηγαίναμε στα βουνά, ήταν αντάρτες, ήταν αυτό και μέναμε και το καλοκαίρι εδώ. Τότε κάναμε τις αγορές αυτές, Ήταν φτηνά τότε τα χωράφια, δυο λίρες το στρέμμα. Απ' τον Κατσίκα αγοράσαμε καμιά εκατοστή στρέμματα», Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.*

[926] *«Πήραμε τα πολιτικά μας αποκεί, εδώ ψηφίζουμε στη Γουριώτισσα. Δεν συνήφερνε να πηγαίνουμε απάν'. Τις δουλειές μας τις είχαμε εδώ, καλλιέργειες, όλα. Καλλιεργούμε διακόσια τριακόσια στρέμματα τριφύλλια, καλαμπόκια», Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.*

[927] *«Το πατρικό μας σπίτι στη Γαλιτσά είναι πέτρινο και κατασκευάστηκε το 1910. Τότε έμεναν και στον Πρόδρομο και στη Γαλιτσά. Η οικογένεια του πατέρα μου έφυγε από τον Πρόδρομο, όταν αυτός ήταν δώδεκα χρονών, τη δεκαετία του '30 και εγκατασταθήκανε μόνιμα στη Γαλιτσά. Ο πατέρας μου παντρεύτηκε το 1951 και από τότε έμενε στο Αγρίνιο, αλλά πήγαινε συνέχεια στη Γαλιτσά, γιατί εκεί είχε τις δουλειές του. Μετά έγινε και άλλο σπίτι, πιο καινούριο, στη Γαλιτσά και εμείς εκεί πηγαίναμε το καλοκαίρι, ενώ τον υπόλοιπο χρόνο μέναμε στο Αγρίνιο»,* Σταύρος Λαϊνάς, 11-2-2016.

της οικογένειας Λαϊνά, τυροκομείο του Νικολάτου Παναγιώτη[928] και έκταση με αποθήκες του Γεωργικού Συνεταιρισμού Γουριώτισσας[929], ενώ εκτός αναδασμού παρέμειναν κάποιες εκτάσεις οι οποίες ανήκαν σε πολλούς ιδιοκτήτες, όπως τα Αμπέλια της Γουριώτισσας[930].

Εικόνα 48, Αποθήκες της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών[931]

Η συνολική έκταση του αγροκτήματος «Γουριώτισσα» ήταν 7.984 στρέμματα και 543 τ.μ. και οι δικαιούχοι ήταν 331 γεωργοί, ενώ οι κλήροι ήταν άνισοι. Το σύνολο των καλλιεργούμενων εκτάσεων ήταν 7.229,991 στρέμματα εκ των οποίων

---

[928] *«Το πιο παλιό τυροκομείο ήταν αυτό που είχε ο συνεταιρισμός, εδώ στο χωριό από κάτω, δίπλα στο πηγάδι στην Κανέτα. Αυτό το θυμάμαι να λειτουργεί, όταν ήμουν μικρό παιδάκι, εκεί γύρω στο 1960. Αυτό το τυροκομείο το δούλευε ο Νικολάτος, το είχε νοικιάσει από το συνεταιρισμό. Μετά έκλεισε το τυροκομείο εκείνο και άνοιξε το δικό του, αυτό εδώ πέρα. Αυτό εδώ είναι ιδιόκτητο. Έπαιρνε γάλατα αποδώ, απ' την περιοχή ετούτη. Αυτό δούλευε μέχρι πριν δεκαπέντε χρόνια, ίσως και λιγότερο. Αρρώστησε ο ιδιοκτήτης, το παιδί δε ασχολήθηκε με το τυροκομείο, οπότε έκλεισε»,* Αγγελάκης Βασίλειος, 26-4-2016. *«Ο πατέρας μου, Παναγιώτης Νικολάτος, ήτανε Κεφαλλονίτης και έμεινε στην Αθήνα. Εδώ ήρθαμε το 1966, όταν εγώ ήμουνα δύο χρονών. Είχε νοικιάσει εδώ από κάτω στο Τυροκομειό και το δούλεψε για δύο χρόνια. Το '69 αγόρασε δική του έκταση και φκιάξαμε το δικό μας τυροκομειό. Το δούλεψε από το '69 μέχρι το '91. Ήταν το τυροκομείο κάτω κι εμείς μέναμε επάνω. Τώρα εκεί μένει η αδερφή μου»,* Κωνσταντίνα Νικολάτου, Γουριώτισσα, 26-4-2016.

[929] Εκεί παλαιότερα βρίσκονταν τα αλώνια του χωριού.

[930] Κτηματολογικός Πίνακας του αναδασμού του αγροκτήματος «Γουριώτισσα», Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Διεύθυνση Γεωργίας.

[931] *«Αυτά τα σιλό τα έκανε η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών με έδρα τον Αστακό τη δεκαετία του 1980. Τότε πρόεδρος ήταν ο πατέρας μου, ο Ηλίας Λαϊνάς. Η Ένωση υπάγονταν στην ΚΥΔΕΠ* (Κεντρική Υπηρεσία Διαχείρισης Εγχώριας Παραγωγής). *Τα σιλό αυτά έγιναν με την προοπτική να αποθηκεύουν σιτάρια, καλαμπόκια και άλλα εγχώρια προϊόντα της περιοχής. Τη δεκαετία του '90 διαλύθηκε η ΚΥΔΕΠ, αυτά παρέμειναν στην Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών, αλλά μετά σταμάτησαν οι καλλιέργειες δημητριακών γιατί όλοι σχεδόν ασχολήθηκαν με τα καπνά βιρτζίνια, οπότε σταμάτησε και η λειτουργία των αποθηκών. Η έκταση αυτή αρχικά ήταν ιδιοκτησία της Αθηνάς Κατσαρού-Κωστίκου, αδερφής της μητέρας μου, και την αγόρασε η Ένωση και έκανε τα σιλό»,* Σταύρος Λαϊνάς, Αγρίνιο, 11-4-2016.

διανεμήθηκαν 6.751,866 στρέμματα, ενώ έμειναν εκτός αναδασμού 478,125 στρέμματα. Οι μη καλλιεργούμενες εκτάσεις ήταν 754,552 στρέμματα, εκ των οποίων 2,772 στρέμματα ήταν κοινοί δρόμοι, 10,937 στρέμματα δημόσια οδός, 90,428 στρέμματα τάφροι, 638,472 στρέμματα αρδευτικό έργο, 2,693 στρέμματα αντλιοστάσια, 5,250 στρέμματα νεκροταφείο, 3,5 στρέμματα έκταση του Γεωργικού Συνεταιρισμού Γουριώτισσας και 0,5 στρέμμα χέρσα έκταση[932].

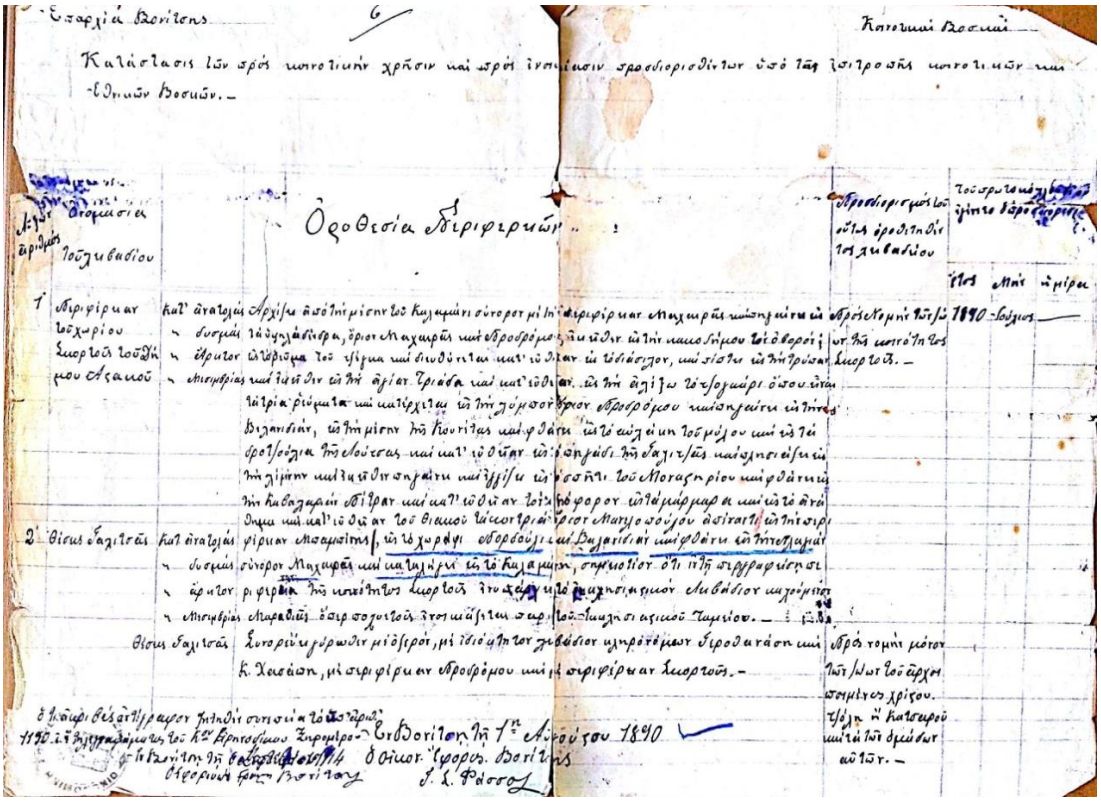

Εικόνα 49, Κατάσταση κοινοτικών και εθνικών βοσκών της περιοχής Γαλιτσάς για το 1890[933]

Τον 19ο αιώνα η περιοχή της Γαλιτσάς αποτελούνταν από ακαλλιέργητες εκτάσεις, τις οποίες οι Βλάχοι νομάδες κτηνοτρόφοι χρησιμοποιούσαν ως χειμερινά λιβάδια. Στην περιοχή αυτή εκτός από τις δημόσιες εκτάσεις-εθνικές γαίες υπήρχαν και δύο μεγάλα ιδιόκτητα αγροκτήματα δύο χιλιάδων στρεμμάτων περίπου το καθένα. Τα αγροκτήματα αυτά *«κείμενα κατά την επαρχίαν Βονίτσης και Βάλτου θέσιν Γαλιτσά Πρόδρομος»* και συνορεύοντα *«κατ' ανατολάς με Αχελώον ποταμόν και δυσμάς, άρκτον και μεσημβρίαν με γαίας εθνικάς χερσώδεις και λογκώδεις»*[934] περιήλθαν στο δημόσιο

[932] Ανακεφαλαιωτική κατάσταση οριστικής διανομής του αγροκτήματος «Γουριώτισσα», Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Διεύθυνση Γεωργίας.
[933] Αρχεία Νομαρχίας Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.
[934] Πωλητήρια έγγραφα υπ' αριθ. 4033 έως 4042/16-8-1846, Αρχείο Ηλία Λαϊνά. Αναφέρονται ακόμη ως όρια των διαφόρων τεμαχίων των αγροκτημάτων αυτών προς μεσημβρίαν η παλαιά Κούλια, η Αγία Παρασκευή, ο Παλαιόμυλος, προς δυσμάς: Ρόγγι Α. Πριοβόλου και Ντοπανόλακα (ίσως Τσοπανόλακα).

από τα χρόνια της Επανάστασης, καθώς ήταν *«ανήκουσαι γαίαι του Αλαΐμπεη»*[935] και στα μέσα του 19ου αιώνα με την εφαρμογή του Νόμου «περί παραχωρήσεως εθνικών γαιών εις τους φαλαγγίτας»[936] παραχωρήθηκαν εξ αδιαιρέτου στους αγοραστές Κ. Χασάπη[937] και Γ. Γεροθανάση[938].

Το μερίδιο του Κωστούλα Χασάπη κληρονόμησε η κόρη του Ζαφείρα, σύζυγος Κωνσταντίνου Ν. Λαϊνά ή Γιαννούλη. Τα αγροκτήματα αυτά το 1890 αναφέρονται ως ιδιόκτητον λειβάδιον κληρονόμων Γεροθανάση και Κ. Χασάπη και συνόρευαν με τα εθνικά λειβάδια Γαλιτσάς, τα οποία είχαν δοθεί προς νομή μόνο των ζώων της ποιμενικής ομάδας του τσέλιγκα Χρήστου Τζόλη ή Κατσαρού[939]. Το αγρόκτημα-μερίδιο των Λαϊναίων το νοίκιασε ως λιβάδι το 1892 ο τσέλιγκας Χρήστος Κατσαρός για ένα χρόνο[940].

Στο σχεδιάγραμμα του 1915, που παραθέσαμε παραπάνω, τα κτήματα αυτά αναφέρονται ως Γαλιτσά Λαϊνά και Γαλιτσά Κοτσιλήρη. Ο Γεώργιος Γεροθανάσης, βουλευτής και κτηματίας, κάτοικος Αστακού, πούλησε το μερίδιό του (1/2 εξ αδιαιρέτου του αγροκτήματος Γαλιτσά) το 1888 στους Αναγνώστη Καρασεβδά, Αντώνιο Τσελεπή και Νικόλαο Χρ. Καραμάζη, κτηματέμπορους, κατοίκους Αστακού[941], οι οποίοι στη συνέχεια το μεταπώλησαν στον Παναγιώτη Κοτσιλήρη, κτηματέμπορο, κάτοικο Αιτωλικού[942]. Το 1893 έγινε διανομή του αγροκτήματος αυτού σε δύο ίσες μερίδες και ύστερα από νόμιμη κλήρωση η μερίδα η αντίθετος προς τον Αχελώο έλαχε στους Λαϊναίους και η άλλη προς ανατολάς στον Κοτσιλήρη[943].

---

[935] Σύμφωνα με τα πωλητήρια έγγραφα υπ' αριθ. 4033 έως 4042/16-8-1846, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[936] Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 1/1838, Εν Αθήναις, 1 Ιανουαρίου 1838.

[937] Ο Κωνσταντίνος ή Κωστούλας Χασάπης ανήκε στην πανίσχυρη πολεμική οικογένεια των Χασαπαίων, καπεταναίων του Ξηρομέρου κατά την επανάσταση του 1821, Έκθεσις περί του αγροκτήματος «Γαλιτσά» Λαϊναίων, 1940, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[938] Ο Γεώργιος Γεροθανάσης καταγόταν από το χωριό Πρόδρομος, προερχόταν από την οικογένεια των Γιαννουλαίων, όπως και οι Λαϊναίοι και μετά την απελευθέρωση έγινε πολλές φορές βουλευτής, Έκθεσις περί του αγροκτήματος «Γαλιτσά» Λαϊναίων, 1940, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[939] Κατάσταση κοινοτικών και εθνικών βοσκών της περιοχής το 1890, Αρχεία Νομαρχίας Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

[940] *«Ο Ηλίας Λαϊνάς, έμπορος κάτοικος Αστακού ενοικίασε εις τον Χρήστον Κατσαρόν ολόκληρον την χορτονομήν του ιδιοκτήτου λειβαδίου του κείμενον εις θέσιν Γαλιτσά περιφερείας Προδρόμου εκ στρεμμάτων 1.500, δι' έν ολόκληρον έτος αντί δραχμών 1060»,* ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 376/22-11-1892.

[941] Πωλητήριο συμβόλαιο 159/6-6-1888 του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Ξηρομέρου, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[942] Πωλητήριο συμβόλαιο 318/29-11-1890 του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Ξηρομέρου, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[943] Υπ' αριθ. 835/1893 τελεσίδικος απόφασις Πρωτοδικείου Μεσολογγίου και υπ' αριθ. 49/1893 νόμιμος έκθεσις κληρώσεως, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

Από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα έγιναν πολλές απόπειρες κατοίκων της Γουριώτισσας, αλλά και κατοίκων Σκουρτούς που είχαν ιδιοκτησίες στη γειτονική περιοχή Καρασινάνη, να οικειοποιηθούν μέρος των παραπάνω αγροκτημάτων. Όσον αφορά το αγρόκτημα Κοτσιλήρη, επειδή ο ιδιοκτήτης του είχε πεθάνει και τα ανήλικα τέκνα του κατοικούσαν μακριά από το αγρόκτημα, οι διάφοροι αγροφάγοι *«επέτυχον να σφετερισθούν περί τα 50-150 στρέμματα προ της απαλλοτριώσεώς του προς αποκατάστασιν των ακτημόνων γεωργών»*[944]. Το μέρος του αγροκτήματος που απέμεινε στους ιδιοκτήτες μετά την απαλλοτρίωση πουλήθηκε αργότερα στους Αγραφιώτες ημινομάδες κτηνοτρόφους Γκάτση και Τασούλα, οι οποίοι τις δεκαετίες 1950 και 1960 έκτισαν στα κτήματα αυτά μόνιμες πέτρινες κατοικίες και στάβλους για τα ζώα τους. Οι κληρονόμοι όμως του Κωνσταντίνου Ν. Λαϊνά ή Γιαννούλη και της συζύγου του Ζαφείρας το γένος Κωνστ. Χασάπη κατοικούσαν στο αγρόκτημα αυτό ή στο γειτονικό χωριό του Προδρόμου, αγρυπνούσαν και *«εγκαίρως αντετάχθησαν δικαστικώς. Ούτω 1) Οι Κωνσταντίνος και Ιωάννης Κατσίκας κάτοικοι Σκορτούς, απεπειράθησαν να αφαιρέσωσιν από το ανατολικόν μέρος του άνω αγροκτήματος Λαϊναίων περί τα 60 στρέμματα αλλά μετά δίκην ηναγκάσθησαν ν' αποσυρθώσιν και διά του υπ' αριθ. 252/1897 συμβολαίου του Συμ/φου Ξηρομέρου (Αστακού) ανεγνώρισαν την επ' αυτών κυριότητα και κατοχήν των Λαϊναίων· - 2) Οι Ανδρέας Ι. Ντεμούσης, Μιχαήλ Ι. Ντεμούσας, Δημήτριος ή Τάτσης Καραΐσκος, Αναστασία χήρα Χαράλ. Μάρα, Νικόλαος Τέλιος, Λέων Παπατζάνης, Θεόδωρ. Κωστίκος ή Πρωτζίκος, Σταύρος Στέπας, Ευστ. Τέγας, Κωνστάντω χήρα Γεωργίου Κωστίκου ή Πρωτζίκου, Ευστάθ. Μάρας, Φώτης Γ. Καραΐσκος και Μιχαήλ Κατσαρός κάτοικοι του νέου Κουτσοβλαχικού χωρίου Γωριωτίσσης συνοικισθέντος μετά το 1865 εις την περιφέρειαν του άνω χωρίου Προδρόμου εφ' ης κείται και το άνω Αγρόκτημα Λαϊναίων επίσης απεπειράθησαν ν' αφαιρέσωσι εκ τούτου δεκάδας τινάς στρεμμάτων, αλλά και αυτά μετά δίκας πολλάς ποινικάς και πολιτικάς εις ας κατεδικάσθησαν (ίδε απόφασιν 1673/1915 Πλημ. Μεσολογγίου, 1674 ομοίου, 580/1910 Πταισμ. Ξηρομέρου, 675/1913 Πλημμ. Μεσολογγίου και άλλας) ως και τας κατωτέρω αναφερομένας δικαστικάς αυτοψίας και πραγματογνωμοσύνας, ηναγκάσθησαν επίσης ν' αποσυρθώσιν αναγνωρίσαντες διά του υπ' αριθ. 15341/1916 συμβολαίου του Συμβολαιογράφου Μεσολογγίου Πλουτάρχου Μαντραπήλια την νομήν και κυριότητα επ' αυτών των Λαϊναίων...»*[945]. Το αγρόκτημα

[944] Έκθεσις περί του αγροκτήματος «Γαλιτσά» Λαϊναίων, 1940, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.
[945] Έκθεσις περί του αγροκτήματος «Γαλιτσά» Λαϊναίων, 1940, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

των Λαϊναίων τελικά εξαιρέθηκε από την αναγκαστική απαλλοτρίωση υπέρ των ακτημόνων γεωργών της περιοχής, επειδή *«έκαστος των ιδιοκτητών κέκτηται έκτασιν κατωτέραν των 300 στρεμμάτων»*[946] και μέρος του πουλήθηκε τη δεκαετία 1950 στους Αγραφιώτες ημινομάδες κτηνοτρόφους Αλεξάκη και Τάκη, οι οποίοι έκτισαν στα κτήματα αυτά μόνιμες πέτρινες κατοικίες και στάβλους για τα ζώα τους.

Πολλά από τα μικροτοπωνύμια της αγροτικής περιοχής της Γουριώτισσας αφορούν ανθρώπινες δραστηριότητες ή έχουν σχέση με τη φύση[947]. Σε κάποια από αυτά έχουμε αναφερθεί παραπάνω, στην προσπάθεια καθορισμού των ορίων της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας. Ενδεικτικά, θα αναφερθούμε σε μερικά από αυτά, τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα. Μέρος της κοινοτικής περιφέρειας της Γουριώτισσας ανήκε μέχρι τη δεκαετία του 1830 στο Μοναστήρι του Λιγοβιτσίου. Κοντά στον οικισμό της Γουριώτισσας, στην πλαγιά του λόφου προς τον κάμπο, υπάρχει μία έκταση, η οποία αποκαλείται Μετόχι και σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες ανήκε στο μοναστήρι αυτό. Στην περιοχή αυτή είχε ιδιόκτητο αγρό ο τσέλιγκας Κατσαρός[948].

Στον κάμπο της Γουριώτισσας, κοντά στην Κούλια της Ρίγανης, υπήρχε ο Παλιόμυλος στον Πελεκάνο[949]. Ο νερόμυλος αυτός αρχικά αποτελούσε περιουσία της Μονής Λιγοβιτσίου και από το 1836 περιήλθε στο Δημόσιο. Το 1866 πωλήθηκε ως εθνικό φθαρτό κτήμα στον Νικόλαο Γιαννούλη-Λαϊνά έναντι τιμήματος 13.750 δραχμών και από τότε ανήκει στην οικογένεια Λαϊνά[950]. Το ένα πέμπτο του ποσού

---

[946] Υπουργική απόφαση 96280/24-6-1931 «Περί ανακλήσεως της υπ' αριθ. 27378 του 1926 αποφάσεως περί κηρύξεως απαλλοτριωτέου του εις την περιφέρειαν Αστακού κτήματος κληρονόμων Λαϊνά», Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος δεύτερον, αριθ. φύλλου 84/Εν Αθήναις τη 3-7-1931, σ. 352, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

[947] *«Κάθε κοινότητα, ανάλογα με την έκτασή της, έχει δεκάδες τοπωνύμια και μικροτοπωνύμια από τα οποία άλλα λησμονούνται, άλλα αντικαθίστανται και άλλα διατηρούνται αναλλοίωτα στο χρόνο»,* Οικονόμου Ανδρομάχη Ι., *ό.π.,* σ. 45.

[948] *«Εις την σύζυγόν μου Βασιλική εγκαταλείπω τα εξής ακίνητα κτήματά μου κείμενα άπαντα εις την περιφέρειαν της Γουργιωτίσσης ήτοι: 1) Έναν αγρόν εις θέσιν Βαργιά 60 στρ. όρια με Αχελώον, αύλακα, Κοντονάσου 2) Αγρόν εις θέσιν «Μετόχι» στρ.20 όρια γνωστά …»*, Διαθήκη Χρήστου Δημητρίου Κατσαρού ή Τσώλη, ό.π.

[949] *«Στον Πελεκάνο εκεί ήταν ένας μύλος, νερόμυλος, τον οποίον είχανε φτιάξει, όπως δείχνουν τα πράγματα, το Μοναστήρι από πάνω, το Λιγοβίτσι. Εκεί ήταν πολλά νερά. Από κάτω απ' το χωριό, που λεγότανε Κανέτα, εκεί μαζευότανε τα νερά. Τα νερά αυτά ήτανε η λίμνη, η οποία τροφοδοτούσε το μύλο αυτόνε. Δούλευε το χειμώνα μέχρι και το Μάιο. Είχε εγκαταλειφθεί. Εμείς το 1941 τον φτιάξαμε και δούλευε»,* Ηλίας Λαϊνάς, ό.π.

[950] *«Το επί των Οικονομικών Υπουργείον δηλοποιεί ότι δυνάμει του από 20-12-1863 ΙΖ΄ Νόμου περί εκποιήσεως των εθνικών εκλισιαστικών και των εις τας διαλελυμένας Μονάς ανηκόντων φθαρτών κτημάτων παραχωρεί εις τον Κύριον Νικόλαον Γιαννούλην διά δραχμάς 13.750 άρχι τούδε εις το Δημόσιον ανήκοντα υδρόμυλον μονής κοιμήσεως θεοτόκου κατά το λιγοβίτσι κείμενον κατά την επαρχίαν Βονίτσης του Δήμου Αστακού του χωρίου Πρόδρομος και κατά την θέσιν Πελεκάνος εις τελείαν και πλήρη ιδιοκτησίαν επ' αυτού των απογόνων και νομίμων κληρονόμων του …»,* Πωλητήριον έγγραφον υπ' αριθ. 3673/Εν Αθήναις, 11-1-1866, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

πληρώθηκε τοις μετρητοίς και το υπόλοιπο σε δέκα ισόποσες ετήσιες δόσεις[951]. Το κτήμα αυτό συνόρευε γύρωθε *«με τόπον χέρσον ιδίας μονής»* και είχε συνολική έκταση 4 στρεμμάτων και 475 τ.μ.[952]. Ο νερόμυλος λειτουργούσε κυρίως τους χειμερινούς μήνες και την άνοιξη με νερά, που έρχονταν από την περιοχή Κνέτα στον κάμπο της Γουριώτισσας, η οποία το χειμώνα πλημμύριζε και μετατρεπόταν σε λίμνη[953]. Στον κάμπο αυτό υπάρχει και σήμερα μία τοποθεσία που λέγεται Νησί[954]. Το χειμώνα η γύρω περιοχή πλημμύριζε και η τοποθεσία αυτή προεξείχε σαν νησί. Το νερό αυτό έβρισκε διέξοδο μέσα από το αυλάκι του μύλου προς τον Πελεκάνο και με τη δυναμική του ενέργεια λειτουργούσε τον νερόμυλο. Στη συνέχεια σχημάτιζε ένα μικρό βάλτο, πριν καταλήξει στον Αχελώο ποταμό. Στην περιοχή αυτή, που ήταν μικρός υδροβιότοπος, ζούσαν πολλοί πελεκάνοι.

Και άλλα τμήματα του κάμπου ήταν βαρκά, έβγαζαν νερό κυρίως τους χειμερινούς μήνες και την άνοιξη. Τέτοιες περιοχές ήταν το Βαρικό[955] και η Βαρειά. *«Όλη αυτή η επίπεδη επιφάνεια είναι η Βαρειά, η Βαρειά τ'ς Κατσαρούς κι η Βαρειά των Οχθίων. Έτσι τη λέγαμε, επειδής ήτανε βάλτος, Βαρειά, Βαρειά, Βαρειά»*[956]. Την πλημμυρισμένη περιοχή ανάμεσα στο λόφο της Γουριώτισσας και το Νησί την αποκαλούσαν Κινέτα[957], Κανέτα, Κνέτα ή και Κουνέτα. Στην περιοχή της Κανέτας, όπως προαναφέραμε υπήρχαν τρία πηγάδια. Η τοποθεσία της Κανέτας στην οποία υπήρχε το παλιό πηγάδι αναφέρεται σε κάποια αρχεία με το όνομα Βελανιδιά[958], επειδή εκεί πολύ παλιά υπήρχε μια τεράστια βελανιδιά ή Βελανιδιά Αλή Πηγάδιον[959]. Από το τοπωνύμιο αυτό συμπεραίνουμε πως το πηγάδι αυτό κτίστηκε στα χρόνια της οθωμανικής περιόδου. Στην τοποθεσία Κανέτα, ανάμεσα στα πηγάδια και το

---

951 *«Άρθρον 2. Το πεμπτημόριον του όλου τιμήματος πληρώνεται τοις μετρητοίς, μετά την έκδοσιν του παραχωρητηρίου και προ της παραδόσεως τούτου εις τον αγοραστήν, εντός δέκα ημερών, αφ' ης ούτος ειδοποιηθή επισήμως από τον αρμόδιον Οικονομικόν Έφορον, ότι εξεδόθη το παραχωρητήριον τούτο, το δε υπόλοιπον πληρώνεται ατόκως εις δέκα ετησίας ίσας δόσεις, κατά πάσαν πρώτην Σεπτεμβρίου του αμέσως μετά την παραχώρησιν επομένου έτους»,* Νόμος ΙΖ΄ Περί εκποιήσεως των Εθνικών επισκοπικών και των εις διαλελυμένας Μονάς ανηκόντων φθαρτών κτημάτων, Εν Αθήναις, την 20 Δεκεμβρίου 1863, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 1/13-1-1864.

952 Πωλητήριον έγγραφον υπ' αριθ. 3673/Εν Αθήναις, 11-1-1866, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

953 *«Αλέθει από αρχάς Νοεμβρίου μέχρι τέλους Απριλίου όταν ο καιρός είναι βροχερός ειδάλλως αλέθει δύο μόνον μήνας»,* Πωλητήριον έγγραφον υπ' αριθ. 3673/Εν Αθήναις, 11-1-1866, Αρχείο Ηλία Λαϊνά

954 *«Εδώ που περνάει ο καινούριος ο δρόμος* (εννοεί την Ιονία Οδό) *είναι το Νησί. Είναι βαρικό και κράταγε νερό το χειμώνα. Τώρα καλλιεργείται»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

955 *«Βαρικό ήτανε κι εδώ και στην Κάμπριζα. Εμείς εκεί είχαμε τριάντα στρέμματα βαρικό, πάει πνίγηκε, δεν ξαναπήγαμε να το καλλιεργήσουμε»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

956 Χρήστος Τέγας, ό.π.

957 *«Κινέτα θα πει στάσιμο νερό, γιατί πνίγονταν το χειμώνα»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

958 Πρωτόκολλον καθορισμού ορίων των Κοινοτήτων Σκουρτούς – Γουργιωτίσσης, 20-7-1915, ό.π.

959 ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 79/1887.

νεκροταφείο, υπάρχει το τοπωνύμιο Καζαφρέγκο[960]. Η περιοχή αυτή ανήκει σήμερα σε κληρονόμους της οικογένειας του τσέλιγκα Κατσαρού. Εκεί υπήρχε τυροκομείο από τα τέλη του 19ου αιώνα, που ανήκε στον τσέλιγκα Κατσαρό, και Κεφαλλονίτες τυρέμποροι τυροκομούσαν χρησιμοποιώντας το γάλα από τα πρόβατα των Βλάχων κτηνοτρόφων της Γουριώτισσας[961]. *«Εκεί κάνανε ένα τυροκομείο. Κι εμείς καραγκούνικα το λέγαμε εκεί πέρα α κάζα φρέγκο, στο σπίτι που πέφτει το χρήμα. Το τυροκομείο αυτό το έφτιαξε ο Κατσαρός και το νοικίαζε στους γαλατάδες. Λειτουργούσε για πολλά χρόνια[962]. Τώρα τελευταία, δεν είναι είκοσι χρόνια που το γκρέμισαν»[963].*

Στον κάμπο της Γουριώτισσας κοντά στη λίμνη Οζερό υπήρχε μία έκταση 400 στρεμμάτων περίπου, η οποία ονομαζόταν Αμπέλια[964] και αποτελούσε τον μοναδικό αμπελώνα της Κοινότητας. Η έκταση αυτή μοιράστηκε στους κατοίκους στις αρχές του 20ού αιώνα και φύτεψαν εκεί κλήματα και οπωροφόρα δέντρα. Οι κάτοικοι της Γουριώτισσας δεν γνώριζαν από αμπελοκαλλιέργεια, αφού τα προηγούμενα χρόνια ήταν κυρίως κτηνοτρόφοι και αγωγιάτες, γι' αυτό ο τσέλιγκας έφερε εργάτες από την Αλβανία να σκάψουν τα αμπέλια και Λευκαδίτες να τα κλαδέψουν και να εκπαιδεύσουν τους Βλάχους ιδιοκτήτες των αμπελιών[965]. Τα περισσότερα κλήματα έκαναν επιτραπέζια σταφύλια, τα οποία μαζί με τα σύκα και τα αχλάδια, ήταν τα μόνα φρούτα που είχαν οι κάτοικοι της κοινότητας και με τα οποία τρέφονταν, όταν πήγαιναν στο δάσος να μαζέψουν το βελανίδι.

---

[960] *«Ο Κατσαρός είχε ένα οίκημα εκεί στο Καζαφρέγκο, μια αποθήκη, κι εκεί ερχόνταν οι γαλατάδες. Πιο παλιά παλιά ερχόνταν σε αντίσκηνα οι γαλατάδες κι είχαν το τυροκομείο. Παρακάτω εκεί που είναι το πρατήριο τ' χωριού, κοντά στ' Αμπέλια που λέμε, εκεί ερχόνταν γαλατάδες την άνοιξη, είχαν αντίσκηνα κι κάναν εκεί τα τυριά. Οι πιο πολλοί απ' αυτούς Κεφαλλονίτες ήταν. Μετά πήγε στο Καζαφρέγκο. Και μετά πήγαν παρακάτω που ήταν τα τρία πηγάδια, δεν ξέρω αν το θυμάσαι, είναι ένα σπίτι εκεί. Το σπίτι δίπλα στο πηγάδι ήταν τυροκομείο. Το είχαν πάρει οι Πατσέοι αυτό»*, Δημήτρης Μπίκας, 9-2-2021.

[961] Σύμφωνα με το υπ' αριθ. 438/24-12-1892 συμβόλαιο προπώλησης γάλακτος και μαλλιών (ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Ξηρομέρου) *«οι πωληταί του ανωτέρω γάλακτος υποχρεούνται κατ' έτος να αρμέγωσι τα πρόβατα αυτών και να παραδίδωσι το γάλα εις Γαλιτσά θέσιν Κανέτα όπου ευρίσκεται η οικία του Χρήστου Κατσαρού δηλαδή εις μίαν Στρούγαν, οι δε εργάται του αγοραστού Μακρή θέλουν εργάζεσθαι εντός της ειρημένης οικίας». Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι στη θέση Κανέτα υπήρχε οικία του τσέλιγκα Χρήστου Κατσαρού, η οποία λειτουργούσε ως τυροκομείο.*

[962] *«Λειτουργούσε μέχρι το '60. Το '52, το '53 έδινα γάλα εγώ, μέχρι το '60. Μετά έκανε τυροκομείο ο συνεταιρισμός, εκεί που έχουμε εμείς το κτίριο δίπλα στο δρόμο. Το νοίκιασε για κάποια χρόνια ο Νικολάτος. Τότε έκλεισε το τυροκομείο στο Κάζα Φρέγκο. Ύστερα ο Νικολάτος άνοιξε δικό του τυροκομείο και ο συνεταιρισμός έβγαλε σε δημοπρασία το δικό του κτίριο και το πήραμε εμείς και το έχω τώρα αποθήκη»,* Βαγγέλης Πατσέας, Γουριώτισσα, 26-4-2016.

[963] Ιωάννης Μπίκας, (γεν. 1936), Γουριώτισσα, 26-4-2016.

[964] *«Όλο το χωριό είχε από ένα στρέμμα, από δυο στρέμματα αμπέλι, όλα μαζί περίπου τρακόσια, τετρακόσια στρέμματα. Εκεί είχαμε και συκιές και αχλαδιές κοντούλες. Όταν μαζεύαμε το βελανίδι, τη βγάζαμε με σταφύλια και με σύκα απ' τ' αμπέλια»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[965] Χρήστος Τέγας, ό.π.

Η περιοχή αυτή σώζεται σήμερα, όπως περίπου ήταν, αφού εξαιρέθηκε από τον αναδασμό, επειδή ανήκε σε πολλούς ιδιοκτήτες, αλλά και λόγω του μικρού μεγέθους των κλήρων και της σπουδαιότητάς της για την κοινότητα. Τις τελευταίες δεκαετίες πολλοί ιδιοκτήτες ξερίζωσαν τα αμπέλια και τα γερασμένα οπωροφόρα δέντρα και τα αντικατέστησαν με άλλες δεντροκαλλιέργειες. Στην αγροτική αυτή περιοχή υπάρχει ένα εικονοστάσι δίπλα στον επαρχιακό δρόμο με εικόνες του Αγίου Δημητρίου, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Σπυρίδωνα[966]. Εκεί έκανε στάση το λεωφορείο για τους κατοίκους του οικισμού Γαλιτσά (Λαϊνέικα, Αλεξακέικα κ.ά.). Η στάση αυτή λεγόταν στο Εικόνισμα.

3.3.4 Το δάσος και τα βοσκοτόπια

Η κοινοτική περιφέρεια της Γουριώτισσας αποτελείται από δύο διακριτές ζώνες, την πεδινή ζώνη και τη ζώνη των λόφων. Τον 19ο αιώνα υπήρχαν δάση και στις δύο αυτές ζώνες, ενώ μεγάλο μέρος αυτών αποτελούσε βοσκοτόπια[967] για τα ζώα, τόσο των κατοίκων του Προδρόμου και της Σκουρτούς, όσο και των Βλάχων αρχικά νομάδων και αργότερα ημινομάδων κτηνοτρόφων. Τα δάση στην πεδινή ζώνη από τα τέλη του 19ου αιώνα σταδιακά αποψιλώθηκαν και όλη η περιοχή αυτή με την πάροδο των χρόνων μετατράπηκε σε καλλιεργήσιμη έκταση. Στους λόφους δυτικά του κάμπου βρίσκεται η δασική ζώνη της Γουριώτισσας, η οποία αποτελείται από δάση ήμερης βελανιδιάς και βοσκότοπους. Την περιοχή με τους βοσκότοπους την αποκαλούν βαλαώρα[968]. Μέσα στους βοσκότοπους αυτούς υπήρχαν διάσπαρτες μεγάλες ήμερες βελανιδιές. Στη δασική αυτή έκταση υπήρχαν και περιοχές με πυκνό βελανιδοδάσος. Όλη η δασική ζώνη ανήκε αρχικά στο δημόσιο Δάσος της Μάνινας, γνωστό και ως Βελανιδώνας του Ξηρομέρου[969], το οποίο νέμονταν οι εντόπιοι κάτοικοι της ευρύτερης

---

[966] *«Αλλού εικονίσματα ή εκκλησάκια δεν είχαμε, γιατί είχαμε το Λιγοβίτσι, την Παναγία εκεί απάνω»,* Τέγας Χρήστος, ό.π.

[967] Βοσκότοποι ή βοσκοτόπια αποκαλούνται τα λιβάδια, οι κατάφυτες πλαγιές λόφων και βουνών και άλλοι χώροι, οι οποίοι παρέχουν πλούσια χορτονομή.

[968] *«Πρώτα είχαμε τη βαλαώρα. Εκεί βοσκάγανε τα ζώα και πληρώνανε δικαίωμα βοσκής όλοι οι κτηνοτρόφοι στην Κοινότητα και στη Νομαρχία. Πληρώναμε εκεί, όσα πρόβατα βοσκάγαν απάνω με το κεφάλι, τόσο την προβατίνα»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 20-2-2016.

[969] *«Η Μάνινα ήταν βελανιδιές κι ήταν του βασιλιά προίκα, έτσι το 'χανε, όλη η Μάνινα. Και αργότερα τη μοίρασαν τεμάχια σ' όλους τους κατοίκους όλων των χωριών και μάζευαν το βελανίδι»,* Χρήστος Τέγας, 7-7-2013. *«Μετά την απελευθέρωση ο βελανιδώνας του Ξηρομέρου χαρακτηρίστηκε εθνικό κτήμα. Σύμφωνα με την τοπική παράδοση ύστερα από τους αγώνες του Θοδωράκη Γρίβα στην εθνική αντιπροσωπεία δόθηκε το δικαίωμα νομής του βελανιδόκαρπου στα χωριά του Ξηρομέρου. Ο Heuzy*

περιοχής και οι νομάδες κτηνοτρόφοι. Κάποιες φορές τα τεμάχια των κοινοτήτων ορίζονταν με απόφαση του Υπουργού Γεωργίας[970]. Τη δεκαετία του 1910 το δάσος αυτό μοιράστηκε στις διοικητικές περιφέρειες των γύρω κοινοτήτων, αλλά δικαιώματα νομής ως προς τη συλλογή βελανιδιού συνέχισαν να έχουν όλες οι κοινότητες της περιοχής ανεξάρτητα από το αν το δάσος αυτό αποτελούσε μέρος της περιφέρειάς τους. Πέρα από τη συλλογή του βελανιδιού και τη νομή των βοσκότοπων οι κάτοικοι των χωριών, βλάχικων και μη, που βρίσκονταν δίπλα ή μέσα στην περιοχή του βελανιδοδάσους του Ξηρομέρου, προμηθεύονταν από το δάσος αυτό ξύλα για τις οικιακές τους χρήσεις και μάζευαν χόρτα, βότανα, μανιτάρια και διάφορα αρωματικά φυτά.

Ο Παπατρέχας περιέγραψε αναλυτικά την διαδικασία συλλογής του βελανιδιού από τους εντόπιους κατοίκους του Ξηρομέρου. Ακολουθούν κάποια αποσπάσματα από την περιγραφή του αυτή: *«Κοντά στο τέλος Αυγούστου ή «περνώντας της Παναγίας» με το παλιό ημερολόγιο, κινούσαν τα καραβάνια από τα πιο απομακρυσμένα χωριά της επαρχίας, με προορισμό τη Μάνινα. Τα χωριά άδειαζαν σχεδόν και μόνο γερόντοι ανήμποροι και δραγάτες έμεναν πίσω. Αυτά τα καραβάνια, ύστερα από μιας ή και δυο μερών περπάτημα, έφταναν κάποτε στα «τεμάχια» και έστηναν ορδιά. Μια επιτροπή χώριζε το τεμάχιο σε κλήρους και από την άλλη μέρα με το χάραμα, άρχιζε το τίναγμα και το μάζεμα. Ίσως δεν υπήρξε πιο σκληρή δουλειά και σ' αυτή ταιριάζει η έκφραση «με ιδρώτα και αίμα»! […] Έφτιαχναν και καλύβες να προστατεύουν το εμπόρευμα και τον καρπό. […] Μόλις λιάζονταν ο καρπός και τον εσώριαζαν στ' αλώνια, έφταναν οι μεσίτες των εμπόρων με τα καντάρια»*[971].

Στη συλλογή του βελανιδιού συμμετείχαν και οι Βλάχοι της Ακαρνανίας παρά της προσπάθειες των εντόπιων κατοίκων να τους αποκλείσουν από τη διαδικασία αυτή.

αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, αν και ιδιοκτήτης ήταν το κράτος, το βελανίδι ανήκε σε όποιον το μάζευε. Η συγκομιδή ήταν ελεύθερη, εφόσον εξασφάλιζε με τους δασμούς εξαγωγής τεράστια έσοδα στο κράτος. Από τότε μοιράστηκε το δάσος ώστε κάθε χωριό να έχει κατά τη συγκομιδή το τεμάχι του», Γιαννακοπούλου Ελένη, «Δάση βελανιδιάς (17ος-19ος αιώνας): Παράγοντας οικονομίας – Πρόκληση ανταγωνισμού», στα Πρακτικά ημερίδας Δάση Βελανιδιάς: Παρελθόν, παρόν και μέλλον, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου και Τ.Ε.Ι. Λαμίας, Μεσολόγγι, 2002, σσ. 60-80.

[970] Σύμφωνα με υπουργική απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας *«Η Κοινότης Γουργιωτίσσης της περιφερείας Προδρόμου του Δήμου Αστακού θέλει συλλέξει πέριξ του ομωνύμου χωρίου. Το όριον αρχόμενον από την θέσιν Τουρκόμνημα διευθύνεται εις τον πάτον της θέσεως Γιάννου Πηγάδι, ακολουθεί την ανωφέρειαν και φθάνει εις Μανιατιάτικο εκείθεν εις κορυφήν Λαγκάδι, εντεύθεν κατ' ευθείαν εις την θέσιν Περικλή και ακολουθούν την ράχην εις Καρτέρι Νικολού Λαϊνά εις Γούβαν εκείθεν εις Βαθύρευμμα εις τον πάτον όπου συναντά το όριον του Δημοσίου και του χωρίου Ρίγανης, εντεύθεν δ' ακολουθούν την κατωφέρειαν κατέρχεται εις θέσιν Πελεκάνο προς τον Αχελώον ποταμόν»,* Αριθ. 77113/91630, Αθήνησι 21-11-1891, Αρχείο Κοινότητας Γουριώτισσας.

[971] Παπατρέχας Γ., *ό.π.,* σ. 332-333.

Ο Κώστας Γ. Κουτσουμπίνας από την Παλαιομάνινα αναφέρει τα εξής: *«Κάθε χρόνο μια εκλεγμένη επιτροπή από συγχωριανούς μας επιφορτιζόταν με την διανομή και κατανομή σε τεμάχια ή «ουρδίουρι» […] του βελανιδοδάσους του χωριού ανά οικογένεια. Ανάλογα με τον αριθμό των μελών της οικογένειας καταχώριζαν και τον αριθμό των δέντρων (βελανιδιές) που δικαιούνταν. Έτσι, λοιπόν, η κάθε οικογένεια έπαιρνε τον κλήρο της. Όταν γινόταν η διανομή και κατανομή πήγαιναν μαζί με την επιτροπή κι ένας – ένας από κάθε οικογένεια, κι έτσι γνώριζε ο καθένας ακριβώς την τοποθεσία και το τεμάχιό του. […] Η περίοδος της συλλογής άρχιζε κάθε χρόνο στις 16 Αυγούστου, δηλ. τότε που άφηναν ελεύθερο το δάσος για τη συλλογή του ώριμου βελανιδόκαρπου. Πριν από τις 16 Αυγούστου δεν μπορούσε κανένας να τινάζει τις βελανιδιές. Άλλωστε το δάσος φύλαγαν τότε οι αγροφύλακες. Την προηγούμενη μέρα, λοιπόν, ετοίμαζαν όλοι τα απαραίτητα που θα παίρνανε μαζί τους, όπως σακιά (μάλλινα, υφασμένα από τους ίδιους στον αργαλειό!) λούρα ή «κόστα» (μεγάλη και ανθεκτική βέργα από ξύλο), ψωμοτύρι, ελιές και ό,τι πρόχειρο υπήρχε. […] Έτσι, με τα λούρα στον ώμο τους και καβάλα στα αλογομούλαρα ξεκινούσαν από το χωριό χαράματα για να πάνε ο καθένας στην ουρδία του (τεμάχιο). Ξημέρωναν κάτω από τις βελανιδιές και αμέσως, με ψυχή και καρδιά, ανέβαιναν στις βελανιδιές οι άνδρες και έτσι άρχιζε η «μάχη» της συλλογής του βελανιδόκαρπου. Από άκρη σε άκρη αχολογούσαν τα λακώματα, οι πλαγιές από τα κτυπήματα στα κλαριά των δέντρων. Ο καρπός έπεφτε σαν χαλάζι κάτω. Τα γυναικόπαιδα μάζευαν τα βελανίδια και τα βάζανε στα σακιά. […] Όσο, λοιπόν, βελανίδι μάζευαν την ημέρα το φορτώνανε στα άλογα και στα γαϊδουρομούλαρα και το ξεφορτώνανε στο χωριό στο μέρος όπου είχαν ετοιμάσει τα «αλώνια». Εκεί το απλώνανε για να ξεραθεί το βελανίδι. Το βελανίδι μετά από μια περίπου εβδομάδα ήταν έτοιμο για το εμπόριο, αφού πρώτα βγάζανε το βελάνι το οποίο το ρίχνανε στη συνέχεια στα γουρούνια ως τροφή, αλλά και στα γιδοπρόβατα. Στη συνέχεια, ο καθένας το πήγαινε το βελανίδι στο μαγαζί (μπακάλικο) για να ξοφλήσει τα βερεσέδια που είχε από τα ψώνια που έκανε όλο το χρόνο! […] Με τη σειρά τους, τα μπακάλικα πουλούσαν το ξεραμένο βελανίδι στους μεγαλέμπορους. Ένας από αυτούς ήταν ο Σουρλάγκας που είχε την έδρα του στον Αστακό»*[972].

Στο οικοσύστημα του βελανιδοδάσους με τους βοσκότοπους και τους βελανιδιώνες υπήρχαν πολύτιμα χειμερινά λιβάδια, ιδανικά για την ανάπτυξη της

[972] Κώστας Γ. Κουτσουμπίνας, Όταν αχολογούσαν στο βελανιδοδάσος της Παλαιομάνινας τα «λούρα» για το τίναγμα του βελανιδιού, http://dasosxiromerou.blogspot.gr/, ανακτήθηκε στις 10-1-2015.

κτηνοτροφίας. Εδώ έβοσκαν κυρίως πρόβατα, αλλά και γίδια, βοοειδή και γουρούνια ελεύθερης βοσκής, τα οποία τρέφονταν με την χαμηλή βλάστηση του δάσους, το φύλλωμα των θάμνων και τους καρπούς των δέντρων. Οι Βλάχοι της Γουριώτισσας μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα διέθεταν μεγάλα κοπάδια από πρόβατα και λιγότερα γίδια. Ακόμη, όλες οι οικογένειες είχαν άλογα ή μουλάρια, τα οποία χρησιμοποιούσαν στις μεταφορές των προϊόντων, του πόσιμου νερού, αλλά και ως αροτριώντα ζώα μέχρι και τη δεκαετία του 1960[973]. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνονται από την κτηνοτροφική απογραφή του 1911, σύμφωνα με την οποία οι κάτοικοι της Γουριώτισσας είχαν τη χρονιά εκείνη συνολικά 58 ίππους, 50 ημίονους-μουλάρια, 3 όνους, 4 βόδια, 2978 πρόβατα, 1141 γίδια, 107 εγχώριους χοίρους, 316 όρνιθες, 10 περιστέρια και 165 κυψέλες μελισσών[974].

Για τα αροτριώντα ζώα της κοινότητας φυλασσόταν ένα μέρος της κοινοτικής έκτασης για τρία ή πέντε χρόνια, το οποίο ήταν γνωστό ως βοϊδολίβαδο[975]. Για πολλά χρόνια το βοϊδολίβαδο βρισκόταν στη δασώδη περιοχή δυτικά ή νοτιοδυτικά του οικισμού, αλλά στις περιοχές αυτές υπήρχαν ιδιόκτητοι αγροί και μαντριά κατοίκων της Κοινότητας με αποτέλεσμα να εμποδίζεται από το βοϊδολίβαδο η μετακίνηση των μικρών ζώων από λιβάδι σε λιβάδι. Τη δεκαετία του 1950 καθιέρωσαν ως βοϊδολίβαδο για μια πενταετία την κοινοτική έκταση της Βαρειάς μεταξύ Αχελώου ποταμού – αύλακα χελωίβαρου – κοινοτικής περιφέρειας Μαχαλά και Οχθίων[976], η οποία όμως βρισκόταν μακριά από τον οικισμό. Αργότερα καθιέρωσαν τη λεκινιά[977], όπου κάθε μέρα ένας διαφορετικός κάτοικος συγκέντρωνε όλα τα άλογα στο Δραγότι[978] και στη συνέχεια τα βοσκούσε στη βαλαώρα[979]. Το σύστημα της λεκινιάς είχε ως εξής: *«Τότε είχανε ο κόσμος ζώα, άλογα, γιατί καλλιεργούσαν μ' αυτά. Δεν είχαμε βόιδια εμείς, είχαμε άλογα και γαϊδούρια για βοηθητικά πράγματα, γιατί λέγανε τ' αλαφρά και τα βαριά*

---

[973] Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες των πληροφορητών από τη Γουριώτισσα. *«Εμείς δεν είχαμε βόδια, οργώναμε με άλογα. Είχε ο καθένας από ένα άλογο κι έκανε ζευγάρι με έναν άλλον και σπέρνανε μαζί»,* Αστέρω Τσούτσα, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[974] Γεωργική και κτηνοτροφική απογραφή 1911, ΕΣΥΕ.

[975] Έγινε ήδη αναφορά στο κεφάλαιο αυτό για τις περιοχές Βαθύρεμμα και Ρουμπάτση, που με απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας ήταν για ένα διάστημα βοϊδολίβαδο.

[976] Πράξη 38/23-9-1951 Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

[977] λακινιά, λικινιά, λικουνιά, λακνιά: κοπάδι ζώων (αλόγων, γαϊδάρων, μουλαριών) από http://www.lithoksou.net/p/leksiko-ton-daneion-sti-romaiiki-dimotiki-glossa-lekseis-poy-arxizoyn-apo-l, ανακτήθηκε στις 6-3-2016.

[978] *«Το Δραγότι ήταν εδώ έξω απ' το χωριό, είναι μια λακκούλα, είχαμε ένα πηγάδι εκεί. Κάποιος Δραγότης, δραγάτης, τότε ήταν οι αγροφύλακες και τα λοιπά, κάποιος τέτοιος θα 'τανε, αλλά ήταν τεχνίτης και ανοίξαμε ένα πηγάδι με φουρνέλα και τα λοιπά και ποτίζαν τα άλογα εκεί. Εκεί που είναι το γήπεδο και το λένε στο Δραγότι»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[979] *«Βαλαώρα λέμε το δάσος, που δεν καλλιεργείται»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

στο γάιδαρο τα φορτώνουμε και κάνουμε τη δουλειά μας. Κι είχαμε τα άλογα κι επειδής στοίχιζε το τάισμα, πως το λένε, είχαμε λεκινιά. Λεκινιά σημαίνει ότι όλο το χωριό, οι κάτοικοι με τη σειρά, πηγαίναν μια μέρα και βόσκαγαν τ' άλογα απάν' στη βαλαώρα, απάν' στο βουνό. Ένας κάθε μέρα πήγαινε και μαζευόταν τα άλογα στο Δραγότι»[980].

Τα περισσότερα κοπάδια των μικρών ζώων παρέμειναν στη δασική περιφέρεια της Γουριώτισσας τους χειμερινούς μήνες, ενώ το καλοκαίρι μετακινούνταν στα θερινά λιβάδια του Παναιτωλικού όρους και στον ορεινό Βάλτο στα οροπέδια κοντά στο Σακαρέτσι και μέχρι το Αυλάκι. Η οικογένεια του τσέλιγκα Κατσαρού είχε ιδιόκτητα θερινά λιβάδια στο Παναιτωλικό όρος στις θέσεις Πλοκοπάρι, Αλεπούσι, Βούρλο και Γκρεμενίτσα. Τα λιβάδια αυτά αρχικά ανήκαν στον Γ. Στάικο και αγοράστηκαν από τον Φώτιο Κατσαρό το 1922[981]. Άλλοι Βλάχοι κτηνοτρόφοι της Γουριώτισσας αναλάμβαναν να φυλάξουν μαζί με τα δικά τους ζώα και τα ζώα της Μονής Προυσού Ευρυτανίας, οπότε τους καλοκαιρινούς μήνες μετακινούσαν τα κοπάδια τους σε θερινά βοσκοτόπια του Μοναστηριού κοντά στα Αραποκέφαλα, στα σημερινά σύνορα Ευρυτανίας-Αιτωλοακαρνανίας[982]. Για χειμερινά λιβάδια χρησιμοποιούσαν περιοχές στους λόφους στο Δάσος της Μάνινας, κοντά στον οικισμό της Γουριώτισσας και ακαλλιέργητες εκτάσεις στον κάμπο. Εκεί κοντά στα λιβάδια έφτιαχναν και τα μαντριά των ζώων. Τα μαντριά των προβάτων τα έφτιαχναν στους πρόποδες των λόφων σχετικά κοντά στον οικισμό ή στα λιβάδια στον κάμπο, ενώ τα μαντριά για τα γίδια βρίσκονταν σε ανοιχτές εκτάσεις μέσα στο δάσος[983]. Ο Κατσαρός είχε τα μαντριά των προβάτων του στην περιοχή Κήτα Τσόλια ή Ριζά Κήτα Τσόλη[984], ο Τέγας στον Πελεκάνο, ενώ ο Μπίκας είχε τα μαντριά των γιδιών του στο βελανιδοδάσος στην περιοχή Κιλίβα άου Λάμπρι[985] (Μαντριά του Λάμπρου) ή αλλιώς Πώλου Κουντρί. Στην περιοχή δεν σώζονται πέτρινες στρούγκες, γιατί οι Βλάχοι της Γουριώτισσας κατασκεύαζαν τις στρούγκες τους με φράχτη από κλαδιά πουρναριού.

---

[980] Χρήστος Τέγας, ό.π.

[981] Υπ' αρ. 10780/14-5-1922 συμβόλαιο Συμβολαιογράφου Αγρινίου Αθ. Δ. Παπαγιάννη, Αρχείο Νικολάου Κατσαρού.

[982] *«Ο Καραΐσκος αναλάβαινε τα ζώα του μοναστηριού του Προυσού, τα είχε το χειμώνα μαζί με τα δικά του εδώ και το καλοκαίρι ανέβαινε στα λιβάδια του μοναστηριού στην Ευρυτανία»,* Θεόδωρος Αργύρης, ό.π.

[983] *«Τα μαντριά για τα γίδια είναι στο δάσος κοντά στο δρόμο, αν και τώρα έχει γίνει δρόμος και μέσα στο δάσος. Υπάρχουν και μονάδες με πρόβατα, εκσυγχρονισμένες, μία δύο είναι μέσα στο δάσος και οι άλλες είναι πιο κάτω, στις αρχές του δάσους, στο Ριζό»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

[984] Την βόρεια πλαγιά του λόφου όπου κτίστηκε ο οικισμός της Γουριώτισσας την αποκαλούν Κίτα Τσόλια ή Πλάι Κίτα Τσόλη και αναφέρουν ότι στην περιοχή αυτή είχε τα μαντριά του ο Κίτα (Χρήστος) Τσόλης, ο παππούς του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.

[985] *«Εκεί είχε παλιότερα μαντριά ένας Βλάχος με επώνυμο Λάμπρος»*, Δημήτριος Μπίκας, Γουριώτισσα, 5-3-2016.

Αργότερα με τη στροφή στη γεωργία και την εντατική καπνοκαλλιέργεια μειώθηκε ο αριθμός των κοπαδιών και ο συνολικός αριθμός των ζώων της Κοινότητας, πολλοί σταμάτησαν τις εποχιακές μετακινήσεις των κοπαδιών στα βουνά, ενώ τα τελευταία χρόνια οι σχετικά λίγες κτηνοτροφικές μονάδες της Κοινότητας ανήκουν στην σταβλισμένη κτηνοτροφία. Από τη δεκαετία του 1920 πολλοί Βλάχοι της Γουριώτισσας, αλλά και κάτοικοι του Προδρόμου εκχέρσωναν εκτάσεις μέσα στο δάσος και τις μετέτρεπαν σε μικρές ιδιοκτησίες είτε για καλλιέργεια είτε για λιβάδι. Υπάρχουν τοπωνύμια που αναφέρονται στις ενέργειες αυτές, όπως Φαρμάκη Ρόγγι[986], Πιτσούρια του Θύμιου, Πιτσούρια του Μπούχα, Πιτσούρια του Νταγιάντα και Κατσαρού Πιτσούρια. Τα πιτσούρια ήταν μικρά χωράφια μέχρι τρία στρέμματα σε πλαγιά, τα οποία σχηματίστηκαν από την εκχέρσωση δασικής έκτασης[987]. Στο κάτω μέρος συνήθως σχηματιζόταν τοίχος από πέτρες για να συγκρατεί το χώμα. Πολλοί Βλάχοι, αλλά και Προδρομίτες είχαν κατασκευάσει πιτσούρια στη δασική έκταση και καλλιεργούσαν εκεί ρεβίθια, φακές, κουκιά ή δημητριακά[988]. Σήμερα τα πιτσούρια *«που είναι πιο βαθιά στο δάσος έχουνε παραμείνει όπως ήταν, αλλά έχουνε αγριέψει, γιατί έχουνε φυτρώσει πάλι μέσα διάφορα άγρια δέντρα, πουρνάρια, δεν καλλιεργούνται αυτά που είναι στο βάθος και δεν μπορείς να πας με όχημα. Αυτά βέβαια που είναι κοντά στο δρόμο, που ήταν και πιο μεγάλα, με διάφορα μηχανήματα, με μπουλντόζες, με τσάπες, έκανε ο κόσμος τώρα κάποια μικρά έργα, για να μαζεύει το νερό, να μην περνάει μες στο χωράφι, για να μην το χαλάει και μέσα το χωράφι το ισοπέδωσε, το έκανε επίπεδο για να καλλιεργείται πιο εύκολα. Βγάλανε τα άγρια δέντρα και τις πέτρες και σήμερα τα πιο πολλά καλλιεργούνται. Αυτά καλλιεργούνται συνήθως χορτάρια για ζωοτροφές, δηλαδή σανό, που το λέμε εμείς λιόλιο, ή βρώμη ή βίκο ή αγριοτρίφυλλο, τέτοια διάφορα. Τα κόβουνε την άνοιξη, ξεραίνονται και τα δένουνε σε μπάλες για τα ζώα και τα αποθηκεύουν για το χειμώνα»*[989].

---

[986] Για το σύστημα του ξερογγιάσματος, την αποψίλωση δασικής έκτασης με σκοπό την καλλιέργεια, και την εγγραφή της ενέργειας αυτής στα τοπωνύμια «Ρόγγια» Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2015, σ. 46-47.

[987] *«Πιτσούρια είναι διάφορα μικρά χωραφάκια τα οποία δημιουργούνταν μόνο μες στο δάσος, στο βουνό και για να μπορούν να καλλιεργηθούν και να μην παρασέρνονται τα χώματα απ' το νερό και τέτοια, κάνανε διάφορα πεζούλια και μες στο χωράφι και στην άκρη, για να συγκρατούν τα χώματα και να τα καλλιεργούν ταυτόχρονα. Αυτά δεν ήταν μεγάλα, υπήρχαν όμως και κομμάτια που ήταν και δέκα στρέμματα και δεκαπέντε αλλά συνήθως τα πιο πολλά ήτανε μικρά, ένα στρέμμα, δύο στρέμματα και πιο μικρά μερικές φορές»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

[988] Δημήτριος Μπίκας, ό.π.

[989] Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

Στη δασική έκταση της Γουριώτισσας δεν υπήρχαν πηγές με τρεχούμενο νερό καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η μόνη βρύση που αναφέρεται είναι η Βρύση του ληστή Γατσέλου μέσα στο πυκνό δάσος και η οποία στέρευε στις αρχές του καλοκαιριού. Από τη βρύση αυτή έπιναν νερό οι τσοπάνηδες. Για τον ποτισμό των ζώων υπήρχαν στη δασική αυτή έκταση πηγάδια, γούρνες και λύμπες[990]. Άλλα μικροτοπωνύμια τα οποία έχουν σχέση με πηγάδια ή με τη συλλογή νερού για το πότισμα των ζώων είναι: Γιάννου Πηγάδι, Βρωμοπήγαδο, Πουτσίκου (Γούρνα), Λίμπα Προδρόμου και Γκρόπα Χήρα. Όσον αφορά το τοπωνύμιο Γκρόπα Χήρα είναι ένα μεγάλο κοίλωμα στο έδαφος περικυκλωμένο από πλαγιές μικρών λόφων[991]. Εκεί υπάρχει πηγάδι και στα μέσα του 19ου αιώνα για ένα χρονικό διάστημα έστηνε εκεί τα πρόχειρα καταλύματά του το τσελιγκάτο του Τσόλη.

Εικόνα 50, Δεξαμενές για το πότισμα των ζώων και για τις ανάγκες της πυρόσβεσης

Άλλα μικροτοπωνύμια στη δασική ζώνη παραπέμπουν στο φυτικό κόσμο της περιοχής. Στο Γαυρολάγκαδο υπάρχουν πολλά γάβρα, δέντρα που μοιάζουν με την οξιά ή τη φτελιά. Στην Πάντια κου Φέρικα (Φτερόλακκα) υπάρχουν ακόμη και σήμερα φτέρες. Η τοποθεσία αυτή ονομάζεται επίσης Κουτσουδράκ' Λάκκα. Στην Πάντια κου Γκόρτζου (Αγραπιδόλακκα) υπήρχαν αγραπιδιές-γκορτσιές. Σε συμβολαιογραφική πράξη του 1885 αναφέρεται η τοποθεσία αυτή, καθώς *«ο Χρήστος Δ. Τσόλης ή Κατσαρός, αρχιποιμήν, κάτοικος Γουργιώτισας, αναδειχθείς ενοικιαστής του εθνικού λειβαδίου ονομαζομένου Βαλτή*[992]*, συναινεί και χορηγεί το δικαίωμα εις το δημόσιον*

[990] Η λίμπα ήταν φυσική λεκάνη με νερό ολοχρονίς, κάτι σαν μικρή λιμνούλα.
[991] *«Βλέπεις, μοιάζει με το Ολυμπιακό στάδιο της Αθήνας»,* Δημήτριος Μπίκας, ό.π.
[992] Το εθνικό λιβάδι Βαλτί βρισκόταν ανάμεσα στον Αστακό και στο Λεσίνι κοντά στον όρμο Πλατυγιάλι.

προς ασφάλειαν του ενοικίου να εγγράψη υποθήκην ενός αγρού ξηρικού κειμένου εις θέσιν Αγραπιδόλακαν της περιφερείας του χωρίου Προδρόμου»[993]. Άλλα παρόμοια μικροτοπωνύμια σχετικά με τη χλωρίδα της περιοχής είναι: Φράξος, Κισσός, Πρινάρι, Μελικοκιές, Αγκινάρα κ.ά.

Εικόνα 51, Φτερόλακκα ή Πάντια κου Φέρικα (Φωτογραφία Τάσου Καραΐσκου)

Σε περιοχές με πυκνό δάσος είχαν τα λημέρια τους και τους κρυψώνες τους οι ληστές τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Εδώ έδρασαν οι ληστές Ντελής, Γατσέλος, Ζαφειρούλης και άλλοι. Οι σχέσεις των ληστών με τους Βλάχους της Γουριώτισσας ήταν άλλοτε συνεργατικές[994] και άλλοτε συγκρουσιακές[995]. Την παρουσία των ληστών στο δάσος της περιοχής επιβεβαιώνουν και τα τοπωνύμια Βρύση

[993] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 190/1885. Σύμφωνα με την προφορική τοπική παράδοση η περιοχή αυτή ανήκε στους κατοίκους του Προδρόμου, αλλά την καταπάτησαν οι κάτοικοι της Γουριώτισσας πριν από πολλά χρόνια. *«Με τον Πρόδρομο, λέει, παρόλο που εμείς τους κυνηγήσαμε, τους πήραμε και χωράφια, τον Αγραπιδόλακο εκεί πέρα, ήτανε Προδρομίτικο, το πήραμε με τον τσαμπουκά, τους κυνήγησαν και φύγανε και το κράτησε το χωριό, κατοχυρώθηκε στο χωριό μας αυτό, όλη αυτή η λάκα, έχουμε πολύ καλές σχέσεις, λέει, μ' όλους τους Προδρομίτες»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

[994] *«Ο πατέρας μου ήτανε ξωμάχος με γίδια, λοιπόν, και είχε γκρουπ δικό του αυτός με τους κλέφτες»,* Θεόδωρος Αργύρης, ό.π.

[995] ««Μιτά φύγαν απού κει, επειδή οι κλέφτες ήτανι Παναγία Βόηθα. […] *Έπιαναν τα δάση οι κλέφτες κι ό,τι έχιτι να τα φέρτι ιδώ»,* Ντίνος Στέπας, *ό.π.*

του Γατσέλου και Καρτέρι του Κατσαρού[996], τα οποία χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα. Με τη δράση των ληστών συσχετίζουν το τοπωνύμιο Κακό Λαγκάδι κάποιοι πληροφορητές, επειδή η τοποθεσία αυτή βρίσκεται στην καρδιά του βελανιδοδάσους, αποτελεί το σύνορο ανάμεσα στις κοινοτικές περιφέρειες Γουριώτισσας, Σκουρτούς και Προδρόμου, έχει πολύ πυκνή βλάστηση και στα χρόνια της ληστοκρατίας αποτελούσε τέλεια κρυψώνα για τους ληστές. Άλλοι υποστηρίζουν πως η ονομασία οφείλεται στο δύσβατο της περιοχής[997] ή στις λαϊκές δοξασίες των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής πως η δασωμένη αυτή ρεματιά ήταν ενδιαίτημα δαιμόνων[998].

Με παρόμοιο τρόπο οργανώθηκε και συγκροτήθηκε ο εξανθρωπισμένος χώρος και στα άλλα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Στο κέντρο του οικισμένου χώρου ήταν το σπίτι του τσέλιγκα-ιδρυτή, ενώ σημαντική θέση κατείχε και η εκκλησία του χωριού. Η εγκατάσταση στο χώρο έγινε με βάση τη συγγένεια και την πατρογραμμική καταγωγή. Δεν είναι τυχαίο ότι για πολλά χρόνια τα χωριά αυτά ήταν γνωστά, τόσο στους Βλάχους, όσο και στους εντόπιους κατοίκους της Ακαρνανίας, με το όνομα του τσέλιγκα-ιδρυτή τους: Κουτσομπίνα, Κατσαρού, Νταγιάντα, Νούσα, Γιαννίκα, Παγγέικα και Γακέικα. Πολλοί ακόμη και σήμερα έτσι τα αποκαλούν.

---

[996] *«Τότε ήταν οι κλέφτες εκεί έξω. Κι ο Πρόδρομος είχε μια παρέα κλεφτών, το Ζαφειρούλη, ο οποίος είχε εγκληματήσει και είχε βγει με μία παρέα έξω, στο κλαρί. Ο Κατσαρός είχε άλλη παρέα, αλλά αυτοί ήταν πιο δυνατοί του Προδρόμου. […] Και μια μέρα πήγαινε ο παππούς μ' για τον Αστακό και όπως περνούσε σε μια τοποθεσία π' του λεν ακόμα στο Καρτέρι του Κατσαρού είχαν στήσει ενέδρα οι κλέφτες του Ζαφειρούλη, τον πιάνουν τον παππού μ' κι τουν πήγαν απάν' στου Λιγουβίτσι σε μια τοποθεσία που ήταν ο Ζαφειρούλης ο αρχηγός κι τουν παρουσιάσαν στον αρχηγό. Λέει, αυτός είναι ο Κατσαρός; –Τι θες από μένα; λέει ο παππούς. Λέει, -Θέλω τρακόσιες λίρες. –Έχω εγώ τώρα τρακόσιες λίρες απάνω μ'; -Και τι να κάνουμε; του λέει ο Ζαφειρούλης. –Πάρ' τη σκούφια μ', λέει, και πήγαινε στο Γιάγκα, λέει, στο Σοροβίλι, να πάρεις τ'ς λίρις. Αλλά δε θα κάνεις καλά, λέει, γιατί θα τα χαλάισ'ς μαζί μου. Μαζί μου, άμα θέλ'ς, γίνι παρέα, γίνε φίλος και δε θα σε ενοχλήσει ποτέ η αστυνομία. Άκουσε έτσι ο Ζαφειρούλης, τι κορόιδο είμαι, λέει, εδώ με κυνηγάει η αστυνομία συνέχεια. Λέει, εντάξει. Δε θέλησε να τον ξαγοράσει, θέλησε να γίνει φίλος. Εγκαταλείπει τον Πρόδρομο που τον τροφοδοτούσαν και πήγε στον Κατσαρό»,* Νίκος Κατσαρός, Αγρίνιο, 8-7-2013.

[997] *«Το λένε Κακό Λαγκάδι επειδή το μέρος είναι κακοτράχαλο και δεν μπορείς να το περπατήσεις»,* Δημήτριος Μπίκας, ό.π.

[998] Βλ. Παπατρέχας Γ., Τοπωνυμικά Ξηρομέρου, ανάτυπο από την Επετηρίδα Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών, τόμος Β΄, Αθήνα 1969, σ. 224. Βλ. ακόμη, Βασιλείου, *ό.π.,* σ. 224.

Κεφάλαιο 4ο

Η βλάχικη ταυτότητα

Υπάρχουν δύο επιστημονικές προσεγγίσεις στα πεδία των επιστημών της Ανθρωπολογίας και της Κοινωνιολογίας, οι οποίες σχετίζονται με το ζήτημα του έθνους και της εθνικής ταυτότητας, η «ουσιοκρατική» και η «βουλησιαρχική». Η ουσιοκρατική υποστηρίζει ότι το έθνος και κατ' επέκταση η εθνική ταυτότητα είναι μια ουσία πέρα απ' το χρόνο, πέρα απ' την ιστορία και προσδιορίζεται από βιολογικούς παράγοντες, όπως είναι το αίμα, η κοινή βιολογική καταγωγή. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή το έθνος ταυτίζεται με την φυλή και τόσο το έθνος όσο και η εθνική ταυτότητα θεωρούνται έννοιες αιώνιες και σταθερές στο χώρο και στο χρόνο. Αντίθετα η βουλησιαρχική προσέγγιση υποστηρίζει ότι το έθνος και οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι αιώνιες ούτε αμετάβλητες, αλλά κατασκευάζονται, συγκροτούνται ιστορικά, είναι έννοιες ρευστές, αλλάζουν, καθώς συχνά καθίστανται αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Σήμερα στο πεδίο της Επιστήμης κυρίαρχη θεωρία είναι αυτή της κοινωνικής κατασκευής των ταυτοτήτων, σύμφωνα με την οποία όλες οι ταυτότητες παρουσιάζουν ρευστό χαρακτήρα, αλλάζουν μέσα στο χρόνο και μπορεί να είναι και αποτέλεσμα επιλογής[999].

Πολλά από τα έθνη-κράτη βασίστηκαν στην ύπαρξη εθνοτικών ομάδων. Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο, *«Το ελληνικό έθνος-κράτος, από την συγκρότησή του, έχει συμπεριλάβει εθνοτικές ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, κυρίως γλωσσικά, οι οποίες μάλιστα συνέβαλαν καθοριστικά στον αγώνα της Ανεξαρτησίας, έχοντας ελληνική συνείδηση. Οι Αρβανίτες της Νότιας Ελλάδας και κάποιων νησιών, όπως και οι Βλάχοι της Βόρειας Ελλάδας αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Οι όποιες διαφορετικές εθνολογικές καταβολές, ακόμα και η γλωσσική διαφοροποίηση δεν είναι εμπόδιο στην εθνική συνένωση, όταν υπάρχει η σχετική πολιτική βούληση και επιλογή»* [1000].

Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας αποτελούν μια σημαντική εθνοτική ομάδα της περιοχής με ελληνική συνείδηση και συμμετοχή στον απελευθερωτικό αγώνα της

---

[999] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης, «Για το έθνος και την εθνική ταυτότητα», στην εφημερίδα Έθνος, 3-2-2019. Περισσότερα για τις έννοιες έθνος και εθνική ταυτότητα: Gellner Ernest, *Έθνη και Εθνικισμός*, μετάφραση Λαφαζάνη Δώρα, Αλεξάνδρεια Αθήνα 1992 και Smith Antony D., *Εθνική ταυτότητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

[1000] Νιτσιάκος Βασίλης, «Η εθνοτική ομάδα και ο εθνικισμός», στην εφημερίδα Έθνος, 17-2-2019.

δεκαετίας του 1820[1001]. Στη μητρική τους γλώσσα, τα ρεμενέστι, αυτοπροσδιορίζονται ακόμη και σήμερα ως Ρεμέν ή Ριμένοι[1002]. Ο Γ.Μ. το 1856 τους αναφέρει με το όνομα Ρωμάνοι[1003], ενώ σύμφωνα με τον Heuzey, οι Βλάχοι της Ακαρνανίας ανήκουν στη μεγάλη φυλή των Ρουμένων (*Ces Valaques appartiennent a la grande tribu roumain qui)*, η οποία από το μεσαίωνα καταλαμβάνει τις υψηλές κοιλάδες της Ηπείρου και της Θεσσαλίας[1004]. Οι Ριμένοι της Ακαρνανίας ετεροπροσδιορίζονται και ως Βλάχοι επειδή μιλούσαν και αρκετοί ακόμη μιλούν τα ρεμενέστι, μία διάλεκτο της βλάχικης γλώσσας[1005]. Αρκετοί Ριμένοι της Ακαρνανίας δυσκολεύονται να αποδεχτούν την ονομασία Βλάχοι[1006], επειδή οι ίδιοι αποκαλούσαν και αποκαλούν βλάχους τους νομάδες και ημινομάδες κτηνοτρόφους από την περιοχή των Αγράφων και του ορεινού Βάλτου, που μιλούσαν μόνο ελληνικά και με τους οποίους είχαν στο παρελθόν ανταγωνιστικές σχέσεις κυρίως για την εξασφάλιση χειμερινών ή/και θερινών βοσκότοπων.

Σε πολλά αρχεία από τη δεκαετία του 1830 τους συναντάμε με τον ετεροπροσδιορισμό Αρβανιτόβλαχοι[1007], επειδή η πλειοψηφία των προγόνων τους για πολλά χρόνια κατοικούσαν κυρίως σε νομαδοκτηνοτροφικές εγκαταστάσεις, αλλά και σε σταθερούς οικισμούς σε περιοχές της σημερινής Νότιας Αλβανίας[1008] με πολυπληθέστερους πληθυσμούς που μιλούσαν την αλβανική γλώσσα[1009]. Ακόμη, σε

[1001] Σχετική αναφορά στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής στο υποκεφάλαιο 1.2.2. Οι Βλάχοι/Ριμένοι στα χρόνια της Επανάστασης.

[1002] *«Δεν είναι έτσι, λένε , που ονομάζουμε εμείς τους εαυτούς μας* (Καραγκούνηδες ή Αρβανιτόβλαχους). *Όταν, από μακριά μέσα στα βουνά, φωνάζουμε σ' έναν άνθρωπο της ράτσας μας -Ποιος είσαι εσύ; Αυτός μας απαντάει, - Roumain!»*, Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 268. Έσκου Ριμέν', Είμαι Ριμένος, λένε στη γλώσσα τους οι Βλάχοι της Ακαρνανίας.

[1003] Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», *Πανδώρα τόμος ΙΗ΄ (1867), φυλλάδιο 415,* σ. 140-142.

[1004] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 267 και Μεϋμάρ Αλεξ., ό.π., σ. 193.

[1005] Η βλάχικη γλώσσα ανήκει στον ανατολικό κλάδο των λατινογενών γλωσσών, στην οικογένεια των Ανατολικών Ρωμανικών γλωσσών.

[1006] Ενδεικτικά: *«Εμείς δεν είμαστε βλάχοι, είμαστε Καραγκούνηδες»,* Νικόλαος Φ. Κατσαρός (γεν. το 1922), Αγρίνιο, 8-7-2013, *«Αυτός (ο Καλογεράκης) είνι βλάχος. Αυτοί ερχόνταν ιδώ, ιγκαταστάθ'καν απού χρόνια, άλλους ήταν ράφτ'ς, έραβι, άλλους ... Αυτοί είνι απ' του Τρουβάτου, βλάχοι. Δεν είνι Γκαραγκούν'δις»,* Ντίνος Στέπας, Γουριώτισσα, 25-3-2012, *«Έτσι τους λέγαμε εμείς τους Σαρακατσάνους. Θυμάμαι τον πατέρα μου –Κατεβαίν'νε οι βλάχοι, λέει, μι τα κουπάδια. Λέγαμε βλάχους άλλους εμείς. Άλλους λέμε βλάχους»,* Νίκος Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

[1007] Ενδεικτικά: ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, Φ. 2, αρ. 60/14-11-1836, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, αρ. 287/21-2-1856.

[1008] Πολλές φορές μεταξύ τους χρησιμοποιούν παρωνύμια- παρατσούκλια, τα οποία αναφέρονται σε προηγούμενους τόπους διαμονής, για παράδειγμα *«τους Γιαννουλαίους που είναι απ' τη Φούρκα τ'ς κοροϊδεύαν Φουρκιώτες. Τους Στεργιαίους που 'ναι απ' τη Μουζακιά, απ' την Αλβανία, απάνω απ' την Αυλώνα, τους λέμε Μουζουκιάρους. Τα παρατσούκλια ήταν δηλωτικά από πού ήταν η προέλευσή τους»,* Γεράσιμος Κατσαρός, Αγρίνιο, 2-7-2013.

[1009] Κουκούδης Αστέριος Ι., *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, τόμος Β΄*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 269.

κάποια αρχεία του 19ου αιώνα αναφέρονται ως Αλβανοποιμένες. Πρόκειται για τον ετεροπροσδιορισμό Αρβανιτόβλαχοι στην καθαρεύουσα/επίσημη ελληνική γλώσσα[1010]. Οι εντόπιοι κάτοικοι της Ακαρνανίας τους αποκαλούσαν και ακόμη σήμερα τους αποκαλούν Καραγκούνηδες ή Γκαραγκούνηδες. Ως Καρακούνηδες και Καραγκούνηδες τους συναντάμε σε πολλά αρχεία[1011] από τη δεκαετία του 1830. Ακόμη και ο Leake που επισκέφθηκε την περιοχή της Ακαρνανίας το 1809 τους αναφέρει ως Καραγκούνηδες[1012]. Οι Ριμένοι της Ακαρνανίας διαφωνούν με τους ετεροπροσδιορισμούς Αρβανιτόβλαχοι και Καραγκούνηδες, επειδή τους θεωρούν υποτιμητικούς και υβριστικούς[1013], αλλά και επειδή, όπως υποστηρίζουν, δίνουν στους άλλους λάθος μηνύματα για την ταυτότητά τους. Ισχυρίζονται πως δεν έχουν καμία σχέση με τους Αλβανούς και τους Αρβανίτες και πως κανείς τους δεν γνωρίζει την αλβανική γλώσσα. Ούτε με τους Καραγκούνηδες που ζουν στη Θεσσαλία έχουν κοινή καταγωγή και κοινά πολιτισμικά στοιχεία[1014]. Ο Λουκόπουλος που επισκέφθηκε την περιοχή τον Αύγουστο του 1931 αναφέρει για τους Ριμένους που ζούσαν στο Σοροβίγλι/στη Στράτο ότι οι Βλάχοι αυτοί μιλούσαν και μιλούν τη βλάχικη γλώσσα, μιλούν ακόμη πολύ καλά και την ελληνική, ενώ κανείς τους δεν καταλαβαίνει αρβανίτικα. Για το λόγο αυτό προτείνει τον ετεροπροσδιορισμό Ελληνόβλαχοι[1015].

[1010] Ενδεικτικά αναφέρονται: ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, Φ. 2867, 18-1-1851, προβ. 104-105, Πρωτόκολλον διαχωρισμού εθνικής περιφερείας Λεπενούς, Δήμου Στράτου, 8-5-1878 και Πρωτόκολλο διαχωρισμού του χωρίου Προδρόμου του Δήμου Αστακού, 19-9-1881.

[1011] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Αιτωλικού, ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, ΓΑΚ, Αρχείο εθνικών κτημάτων, κ.ά.

[1012] Leake W. M., *Travels in northern Greece, Vol III*, J. Rodwell, London 1835, σ. 513, 519.

[1013] *«Οι ίδιοι δεν αποδέχονταν τα ονόματα αυτά, καθώς τα θεωρούσαν και τα δύο υβριστικά»,* Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 268. Βλ. ακόμη, Μεϋμάρ Αλεξ., ό.π., σ. 193.

[1014] Ενδεικτικά, τον Ιανουάριο του 2020 εκπρόσωποι των βλάχικων/ριμένικων χωριών της Ακαρνανίας, πρόεδροι των τοπικών κοινοτήτων, δημοτικοί σύμβουλοι και πρόεδροι πολιτιστικών συλλόγων, υπέγραψαν και κοινοποίησαν Διαμαρτυρία – Καταγγελία ενάντια στο βιβλίο του Βασιλείου Αντώνη, *Οι Αρβανιτόβλαχοι (Καραγκούνηδες) της Ακαρνανίας: Από τον μύθο στην πραγματικότητα*, στην οποία μεταξύ άλλων διαμαρτύρονται για διαστρέβλωση της πραγματικότητας και καταγγέλλουν τη χρήση του ετεροπροσδιορισμού Καραγκούνηδες. *«Ειδικότερα, διαμαρτυρόμαστε και καταγγέλλουμε: Πρώτον, Σχετικά με την αναφορά του Συγγραφέα ότι υπάρχουν «Καραγκούνηδες» στην Ακαρνανία. Δεν υπάρχουν Καραγκούνηδες στην Ακαρνανία. Υπάρχουν μόνο Ριμένοι, Αρμάνοι, Ρωμιοί, όπως αυτοαποκαλούμαστε (αυτό επισημαίνεται και από τον Βάιγκαντ!), ενώ ο χαρακτηρισμός «Καραγκούνης» έχει δοθεί, από μέγιστη πλάνη, από τους άλλους! Δεύτερον, ότι δήθεν οι Ριμένοι (Αρμάνοι – Ρωμιοί) της Ακαρνανίας έχουν σχέση με τους Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας. Ουδεμία σχέση υπάρχει»*, Διαμαρτυρία-Καταγγελία Εκπροσώπων των Βλαχόφωνων-Ριμένικων Χωριών της Ακαρνανίας, στο https://xiromeronews.blogspot.com/2020/01/blog-post_14.html, προσπελάστηκε στις 15 Ιανουαρίου 2020.

[1015] *«Μιλούσαν και μιλούν κι ως σήμερα ακόμα τα κουτσοβλάχικα. Το ξέρουν κιόλας και το λένε πως είναι Βλάχοι καθαροί, αδέρφια με τους Κουτσόβλαχους που κατοικούν στην Πίνδο. Ο Π. Αραβαντινός («Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων» έκδ. 1905, εν Αθήν. σ. 35) τους θέλει Αρβανιτόβλαχους, μα δεν*

Είναι γεγονός πως και σήμερα οι Βλάχοι της Ακαρνανίας αυτοπροσδιορίζονται ως Ριμένοι, όταν μιλούν μεταξύ τους και χρησιμοποιούν τη βλάχικη γλώσσα. Ο όρος αυτός έχει την καθολική αποδοχή τους. Κανείς δεν διαφωνεί με τον όρο αυτό. Είμαστε Ριμένοι λένε με σιγουριά και αυτοπεποίθηση. Όταν όμως μιλάνε με τους «άλλους», τους Γκρέκους, και χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα, συνήθως βρίσκονται σε σύγχυση[1016]. Τότε χρησιμοποιούν περισσότερο τον ετεροπροσδιορισμό Καραγκούνηδες, επειδή έτσι τους αποκαλούν οι «άλλοι» και δε χρειάζεται να δώσουν περισσότερες διευκρινίσεις. Δικαιολογούν την επιλογή και χρήση του ετεροπροσδιορισμού αυτού πως το κάνουν για να τους καταλαβαίνουν οι «άλλοι» παρόλο που διαφωνούν και πιστεύουν ότι δεν είναι Καραγκουνηδες, δεν έχουν καμία σχέση με τους Καραγκούνηδες που ζουν στη Θεσσαλία[1017].

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους οι Ριμένοι της Ακαρνανίας επιλέγουν και προσπαθούν να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ακαρνανία και το κατάφεραν τη δεκαετία του 1860. Συμπληρωματικά προς την ελληνική εθνική ταυτότητα διατηρούν και τη βλάχικη ταυτότητα ως ετερότητα, ως μέλη της βλάχικης εθνοτικής ομάδας[1018] με βασικότερη διαφοροποίηση από τους άλλους κατοίκους της περιοχής τη βλάχικη γλώσσα. Η κυρίαρχη ομάδα των Γκρέκων όμως επιχειρεί να επιβληθεί στη μικρότερη βλάχικη ομάδα της περιοχής και χρησιμοποιεί ως βασικό επιχείρημα την εντοπιότητα, την αυτοχθονία. Αντιμετωπίζει τους Ριμένους ως ξένους, ως επήλυδες, και τις πρώτες δεκαετίες προσπαθεί να τους στερήσει δικαιώματα πρόσβασης στη νομή της γης και

παραδέχομαι τη γνώμη του, γιατί οι Καραγκούνηδες, τούτοι του Συροβιγλιού τουλάχιστον γρυ από αρβανίτικα δεν ξέρουν˙ ενώ οι καθαυτό Αρβαντιτόβλαχοι μιλούν και τα βλάχικα και τ' αρβανίτικα. Οι δικοί μας οι Καραγκούνηδες όμως κοντά στα βλάχικα τους πολύ καλά μιλούν μόνο και τα ελληνικά˙ το καλύτερο λοιπόν είναι να τους παραδεχόμαστε για Ελληνόβλαχους», Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 132-133.

[1016] Μερικοί λένε ότι είναι Βλάχοι, άλλοι επιμένουν ότι δεν είναι βλάχοι, ενώ τις περισσότερες φορές επιλέγουν τον ετεροπροσδιορισμό Καραγκούνηδες. Τα δύο τελευταία χρόνια άρχισαν κάποιοι να χρησιμοποιούν τον αυτοπροσδιορισμό Ριμένοι και στην ελληνική γλώσσα, ενώ κάποιες φορές μεταφράζουν το Ριμέν σε Ρωμιός και το Ριμένε σε Ρωμιά, βλ. στο τραγούδι Αφροδίτα στο συνοδευτικό κείμενο της έκδοσης CD με τίτλο «15 γνήσια παραδοσιακά τραγούδια της Παλαιομάνινας», που εκδόθηκε το 2011 από την Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας.

[1017] Ενδεικτικά: *«Άλλοι μας έλεγαν Αρβανιτόβλαχους, άλλοι μας έλεγαν Καραγκούνηδες. Στο πέρασμα του χρόνου έμεινε το Καραγκούνηδες. Εμείς δεν έχουμε καμία σχέση με τους Καραγκούνηδες. Εμείς είμαστε Βλάχοι. Στη γλώσσα τη δικιά μας λεγόμαστε Ριμένοι. Για μας λέμε Ριμένος και για τους άλλους Γκρέκος. Αλλά αφού οι άλλοι μας έλεγαν Καραγκούνηδες, λέγαμε κι εμείς στα ελληνικά ότι είμαστε Καραγκούνηδες»*, Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 8-4-2016, *«Επειδή η γιαγιά μου ήταν κι αυτή Ηπειρώτισσα, ήταν Καραβλάχα, όπως κι εγώ δηλαδή, είμαι 100% Καραγκούνης, Βλάχος, καλά, Καραγκούνης μας φωνάζουν τώρα, εγώ λέω ότι αφού με λένε Καραγκούνη, είμαι Καραγκούνης. Στη γλώσσα μας είμαστε Ριμένοι»,* Φώτιος Χρ. Κατσαρός, Αγρίνιο, 21-12-2014.

[1018] Στο νέο ελληνικό έθνος-κράτος υπήρχαν από την ίδρυσή του και άλλες εθνοτικές ομάδες. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Αρβανίτες και τους Σαρακατσάνους.

τους άλλους φυσικούς πόρους της περιοχής[1019]. Οι Ριμένοι τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο αναπτύσσουν μηχανισμούς άμυνας και με διάφορους μύθους, επιτελέσεις και πρακτικές επιχειρούν την αναγνώριση και κατοχύρωση τόσο της ελληνικότητάς του όσο και της βλάχικης ταυτότητάς τους.

Ο Γ.Μ. αναφέρει ότι τη δεκαετία του 1850 οι Βλάχοι της Ακαρνανίας είχαν ως παράδοση ότι οι πρόγονοί τους κατοικούσαν κατά το μακρινό παρελθόν σε κάποια ρωμαϊκή ή ιταλική επαρχία και πως εκδιώχθηκαν βίαια από την περιοχή αυτή και ζήτησαν άσυλο σε ξένη χώρα καταφεύγοντας αρχικά στον Αυλώνα της σημερινής Αλβανίας[1020]. Με τον μύθο αυτό επιχείρησαν να εξηγήσουν τη λατινοφωνία τους υποστηρίζοντας ότι είναι απόγονοι των Ρωμαίων και ότι διασκορπίστηκαν από την περιοχή της νότιας Αλβανίας στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και την Ακαρνανία επειδή ήρθαν σε ρήξη με την εξουσία λόγω της ελευθεροφροσύνης τους. Ο μύθος αυτός ξεχάστηκε τα επόμενα χρόνια και σήμερα κανείς από τους Ριμένους πληροφορητές μου δεν έχει ακούσει κάτι σχετικό από τους γονείς του ή τους παππούδες του.

Μετά τη μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή της Ακαρνανίας το ζητούμενο για τους Ριμένους ήταν να μην αμφισβητείται η ελληνικότητά τους και να μην γίνονται διακρίσεις εις βάρος τους λόγω της εθνοτικής τους ταυτότητας. Ενδεικτικά, το 1915 το Κοινοτικό Συμβουλίο της Κοινότητας Οχθίων σε προσφυγή του για τον καθορισμό των ορίων της Κοινότητας καταφέρθηκε εναντίον του προέδρου της επιτροπής επειδή στις εκθέσεις του τους αναφέρει ως Καραγκούνηδες, ενώ οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι γεννήθηκαν στην περιοχή και αυτοί και οι πρόγονοί τους και πως είναι Έλληνες[1021]. Παρατηρούμε και σε άλλα αρχεία της δεκαετίας του 1910, τα οποία αναφέρονται στον καθορισμό των ορίων των βλάχικων κοινοτήτων, ότι υπήρχε διάκριση ανάμεσα στους

[1019] Υπάρχει σχετική αναφορά στο πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

[1020] *«Παρ' αυτοίς σώζεται περί της καταγωγής των η εξής παράδοσις, ήτις όμως δεν στηρίζεται εις μνημείον τι ιστορικόν. Ότι οι πρόγονοί των κατώκουν επαρχίαν τινά ρωμαϊκήν ή ιταλικήν, και ότι ένεκεν ελευθεροφροσύνης υπέστησαν διαφόρους καταδιώξεις και προγραφάς· τελευταίον δε εξεγερθέντες προς κατάλυσιν της δεσποζούσης αυτούς εξουσίας και καταβληθέντες, οι μεν λογάδες της επαναστησάσης φυλής εθανατώθησαν και προγράφησαν δημευθείσης και της περιουσίας αυτών, οι δε διασωθέντες, απαυδήσαντες υπό το βάρος μεγάλων κακώσεων και παραβιάσεων, απεφάσισαν να ζητήσωσιν άσυλον εις ξένην γην· και δη προ 400 – 500 ετών κατά την σωζόμενην μεταξύ αυτών παράδοσιν, φυγαδευθέντες εκ της γενεθλίας αυτών χώρας, κατέφυγον κατά πρώτον εις Αυλώνα, και εκείθεν διεσπάρησαν εις Ασπροπόταμον, Μέτσοβον και τους Καλαρίτας, όπου επιδόθησαν εις την γεωργίαν και την ποιμαντικήν. Εκ των τελευταίων κατάγονται αι ομάδες των Καραγκούνιδων, αι κατά την Ελλάδα και προ πάντων την Ακαρνανίαν υπάρχουσαι, και όπου μετά την καταστροφή του Αλή Πασά κατέφυγον, διότι επί της εποχής του σατράπου τούτου είχον συνοικισθή εις μέρον τι της Αλβανίας, όπου και οικίας ανήγειραν και ιδιοκτησίας εσχημάτισαν»*, Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σ. 140.

[1021] *«Δεν έπρεπε να λάβη υπόψιν το φυλετικόν και χρησιμοποιήσει την εν ταις εκθέσεις του φράσιν Καραγκούνιδες, ενώ Έλληνες εγεννήθημεν ενταύθα καθώς και οι πρόγονοί μας»,* Προσφυγή του Κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητος Οχθίων, 21-6-1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

Ριμένους της Ακαρνανίας και τους εντόπιους πληθυσμούς της περιοχής/Γκρέκους τόσο σε επίπεδο εθνοτικής ταυτότητας λόγω κυρίως της βλάχικης γλώσσας όσο και σε επίπεδο τοπικής ταυτότητας επειδή οι Γκρέκοι θεωρούσαν τους Ριμένους «ξένους», «επήλυδες»[1022]. Για πολλές δεκαετίες οι Ριμένοι δεν προβάλλουν ιδιαίτερα τη βλάχικη ταυτότητά τους για να μην «προκαλούν» την κυρίαρχη ομάδα των Γκρέκων και για να εξασφαλίσουν την ειρηνική συμβίωση.

Στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν την ελληνική εθνική τους ταυτότητα έτσι ώστε να μην την αμφισβητεί κανείς, τα τελευταία χρόνια οι Βλάχοι της Ακαρνανίας άρχισαν να προβάλλουν με διάφορους τρόπους την συμμετοχή των προγόνων τους στον αγώνα της Ανεξαρτησίας[1023]. Στην Παλαιομάνινα την τελευταία δεκαετία συχνά γίνεται αναφορά στο «θρύλο» που περιγράφει τη θυσία της Ριμένας ηρωίδας Αφροδίτης Τόγια στα χρόνια της Επανάστασης του 1821[1024]. Υπάρχει και σχετικό τραγούδι–μοιρολόι, το οποίο διέσωσε ο Δημήτρης Στεργίου από καταγραφές γερόντων του χωριού το 1958. Το τραγούδι αυτό ηχογραφήθηκε ύστερα από ενέργειες της Εταιρείας Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας και μαζί με άλλα 14 παραδοσιακά (πολυφωνικά) τραγούδια της Παλαιομάνινας, όλα στη βλάχικη γλώσσα, κυκλοφόρησαν σε CD το 2011[1025]. Πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια διάσωσης της

[1022] Υπάρχει εκτενής αναφορά στο θέμα αυτό σε προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας και κυρίως στην ενότητα 2.1 Συγκρούσεις με άξονα την κυριότητα στο χώρο.

[1023] Υπάρχουν σχετικές αναφορές σε διάφορες ιστοσελίδες και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και σε βιβλία που εκδόθηκαν τα τελευταία χρόνια. Ενδεικτικά αναφέρονται: Ζώγας Παναγιώτης Β., *Από την Μητρόπολη Αρχαίας Ακαρνανίας μέχρι την Παλαιομάνινα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2003, Στεργίου Δημήτρης Λ., Παλαιομάνινα: Από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα, Αθήνα 1996, https://oivlaxoi.gr/oi-vlahoi-rimenoi-tis-akarnanias και https://www.facebook.com/groups/515395851948345/user/100001320020598/

[1024] Σχετική αναφορά στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής στην υποενότητα 1.2.2 Οι Βλάχοι/Ριμένοι στα χρόνια της Επανάστασης.

[1025] Στο συνοδευτικό κείμενο της ηχογράφησης αναφέρεται ότι η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας «*συγκέντρωσε σε ένα cd 15 τραγούδια από ζωντανές ηχογραφήσεις που έγιναν στο χωριό με την επιμέλεια του γενικού γραμματέα του σωματείου Κώστα Φ. Κουτουβέλη και την ευγενική προσφορά – συμμετοχή των συγχωριανών μας Δημήτρη Αποστόλου, Μιχάλη Αποστόλου (εκ παραδρομής δεν αναγράφεται στο cd), Ευφροσύνης Βλαχιώτη, Δημήτρη Δημονίτσα, Κώστα Φ. Κουτουβέλη, Κώστα Γ. Κουτσουμπίνα, Αποστόλη Μπίτα, Αριστείδη Μπίτα, Χρήστου Μπίτα, Δημήτρη Πούλιου, Κώστα Σαμαλέκου (εκ παραδρομής δεν αναγράφεται στο cd), Μάκη Σταμούλη (εκ παραδρομής δεν αναγράφεται στο cd) και ομάδας Ελληνοβλάχων Βορειοηπειρωτών που εργάζονταν στο χωριό μας. Από τα 15 αυτά τραγούδια, τα 10 τα συγκέντρωσε και κατέγραψε ο Κώστας Φ. Κουτουβέλης, τρία η Ευφροσύνη Βλαχιώτη, ο Αποστόλης Μπίτας, ο Αριστείδης Μπίτας και ο Χρήστος Μπίτας και δύο ο Δημήτρης Στεργίου («Αφροδίτη» και «Μπιρμπίλου») που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του*». Ακολουθεί το τραγούδι αυτό στη βλάχικη γλώσσα, τα ρεμενέστι, και σε μετάφραση στην ελληνική, όπως ακριβώς εμπεριέχεται στο συνοδευτικό κείμενο της έκδοσης:

Ορέ, Αφροδίτα, τύνη,	Μωρή, Αφροδίτη, εσύ,
Αφροδίτα, μουσιάτε.	Αφροδίτη, όμορφη.
Φιτσέσιου μούλτι γκίνι,	Έκανες πολύ καλά,
μόρε, Ριμένε, φιάτε.	Μωρή, Ρωμιά, κόρη.

μουσικής κληρονομιάς των Ριμένων της Ακαρνανίας και από τις πρώτες προσπάθειες προβολής της βλάχικης ταυτότητάς τους.

Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο, στους κόλπους των εθνοτικών ομάδων «*τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, αναπτύσσονται μηχανισμοί άμυνας, τέτοιοι που προκαλούν συμπεριφορές υπερθεμάτισης σε ρητορικές γνησιότητας, καθαρότητας, αυθεντικότητας κ.ο.κ. ως προς τα πρότυπα του κυρίαρχου αφηγήματος. Έτσι, επινοούνται ακόμα και θεωρίες αρχέγονης καταγωγής, όπου αυτοπαρουσιάζονται ως οι πλέον γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων προγόνων του έθνους. Η ετερότητα με αυτόν τον τρόπο μετατρέπεται σε προνόμιο με την εφεύρεση ενός αφηγήματος όχι απλά ταύτισης με το κυρίαρχο αλλά διαφοροποίησης ως προς τη γνησιότητα*»[1026]. Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας κάποιοι Ριμένοι πληροφορητές μού έχουν αναφέρει διάφορες θεωρίες αρχέγονης καταγωγής. Άλλος ότι κατάγονται από τους Μυκηναίους, άλλος ότι ήταν εδώ πριν τους Αχαιούς και κάποιος άλλος ότι κατάγονται από τον Αχιλλέα και τους Μυρμιδόνες[1027]. Ένας άλλος Ριμένος πληροφορητής ισχυρίζεται ότι είναι αυτόχθονες, γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και περισσότερο Έλληνες από τους Γκρέκους, τους οποίους αποκαλεί εκφυλισμένους[1028]. Με τις αφηγήσεις αυτές

Λάϊ, σόρα, Αφροδίτα,	Ω, αδερφή μας, Αφροδίτη,
ιράϊ στιάου ντι απερίτα.	ήσουν άστρο της αυγής.
Αίστε χόρε έστι ανόστε,	Αυτή χώρα είναι δική μας,
νου βρέμ τίραννοι πι κάπου,	δεν θέλομε τυράννους στο κεφάλι,
σκλάβιου έστι κα πίσε νόπτε,	η σκλαβιά είναι σαν νύχτα πίσσα,
νου βρέμ του χόρε αράπου,	δεν θέλομε στη χώρα μας αράπη
Λάϊ, σόρε, Αφροδίτα,	Ω, αδερφή μας, Αφροδίτη,
ιράϊ στιάου ντι απερίτα.	ήσουν άστρο της αυγής.
Αφροδίτα, τύνη, κου θάρρου,	Αφροδίτη, εσύ, με θάρρος
στι φιτσέσιου κουρμπάνε,	έγινες θυσία.
Ιράϊ σινετόσε κα βουντάρου,	Ήσουν δυνατή σα βελανιδιά,
ιράϊ ούνε Ριμένε νταρντάνε,	ήσουν μια Ρωμιά νταρντάνα.
Λάϊ, σόρα, Αφροδίτα,	Ω, αδερφή μας, Αφροδίτη,
ιράϊ στιάου ντι απερίτα	ήσουν άστρο της αυγής.

[1026] Νιτσιάκος Βασίλης, «Αμφισβητούμενες ταυτότητες», 20 Ιανουαρίου 2021 στο https://www.in.gr/2021/01/20/apopsi/amfisvitoumenes-taytotites/

[1027] *«Βλάχοι είναι οι ορεσίβιοι οι οποίοι σήμερα υπάρχουν στο Καρπενήσι, στην Ευρυτανία. Αυτοί είναι βλάχοι. Εμείς είμαστε Καραγκούνηδες. Εμείς καταγόμαστε από τους Μυρμιδόνες, από τους Γκούνηδες. Ο Αχιλλέας, ξέρεις ποιος ήτανε ο Αχιλλέας; που ήτανε στην Τροία, ο αρχηγός των Μυρμιδόνων. Οι Μυρμιδόνες ήτανε Θεσσαλοί. […] Κι αναφέρει ο Όμηρος, ο Όμηρος είναι ο πιο ιστορικός, τρεις χιλιάδες χρόνια προ Χριστού, κι αναφέρει ότι μέσα στο στράτευμα είχε τους Γκούνηδες, οι οποίοι έγιναν Καραγκούνηδες επί Τουρκοκρατίας, όπως λένε Καραγιάννης, Καραμήτρος, Καραφωτιάς, […] Και όταν ήρθε η άλωση της Τροίας, φύγανε, σκορπίσανε, φτωχός λαός ήτανε και για να γυρίσουνε στην πατρίδα, δεν είχαν, ήταν φτωχοί άνθρωποι, άλλος πήγε στην Πολωνία, άλλος πήγε στη Ρουμανία, άλλος πήγε στην Αλβανία, παντού. Πολύ λίγοι ήρθαν στη Λάρισα. Και η Λάρισα και οι Λαρισαίοι μιλάνε καραγκούνικα. Και η Καλαμπάκα. Γι' αυτό υπάρχει αυτό το σπέρμα παντού»*, Σταύρος Αθ. Τσόλης, Αγρίνιο, 8-7-2013.

[1028] *«Δεν παντρεύμασταν εμείς ούτε Γκρέκο ούτε Γκρέκα γιατί τους θεωρούσαμε μπάσταρδους, εκφυλισμένους. […] Ο πατέρας μου μέχρι το 1940 είχε στο πέτο του το αριστερό, εδώ, όλοι, όλοι τότε οι Βλάχοι, μια καρφίτσα, καρφίτσα που τη λέγαν τότε τέτεγες. Τέτεγες πάει να πει τζιτζίκι. Γιατί το βάζαν αυτό*

περί αρχαιοελληνικής καταγωγής και αυτοχθονίας προσπαθούν να αποδείξουν την ελληνικότητά τους και να απαντήσουν σε όσους με επιχειρήματα βασισμένα στην ουσιοκρατική προσέγγιση αμφισβητούν την ελληνική εθνική τους ταυτότητα.

4.1 Οι Βλάχοι/Ριμένοι και οι «Άλλοι»

Στο χώρο της Ακαρνανίας, στον οποίο εγκαταστάθηκαν οι Βλάχοι τον 19ο αιώνα και στον οποίο συγκροτήθηκαν τα βλάχικα χωριά, έχουν φιλοξενηθεί τους τελευταίους αιώνες πληθυσμοί και κοινωνικές ομάδες με διαφοροποιημένα πολιτισμικά στοιχεία, κοινωνική συγκρότηση και οικονομική δραστηριότητα. Η περιοχή αυτή παρουσιάζει έντονη δημογραφική κινητικότητα κυρίως λόγω των μετακινήσεων πληθυσμιακών ομάδων σε συνθήκες ιστορικής αστάθειας, αλλά και εξαιτίας της μετανάστευσης[1029]. Οι κύριες πληθυσμιακές ομάδες, που αναπτύχθηκαν στην περιοχή από τα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας και μέχρι σήμερα, είναι οι γηγενείς/εντόπιοι Ακαρνάνες, Ξηρομερίτες και Βαλτινοί, οι Ριμένοι/Βλάχοι, οι ημινομάδες κτηνοτρόφοι από την Ευρυτανία και τον ορεινό Βάλτο, οι Επτανήσιοι, οι Μικρασιάτες-Πόντιοι πρόσφυγες, οι Τζουμερκιώτες και τα τελευταία χρόνια οι Αλβανοί μετανάστες. Παρατηρούμε πως στην περιοχή της Ακαρνανίας από τη συνύπαρξη των παραπάνω πληθυσμιακών ομάδων αναδύονται περιφερειακές ταυτότητες με γεωγραφικές και εθνοτικές αναφορές.

Οι Ξηρομερίτες ήταν εγκατεστημένοι εδώ το αργότερο από τα χρόνια της οθωμανικής περιόδου και τα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους έμεναν μόνιμα στα χωριά: Δραγαμέστο, Βασιλόπουλο, Πρόδρομος, Μαχαλά-Φυτείες, Παπαδάτος, Σκουρτού, Μπαμπίνη, Μαχαιρά, Χρυσοβίτσα, Βλυζιανά και Ρίγανη, που συνορεύουν τα περισσότερα με τα βλάχικα χωριά. Ήταν κυρίως γεωργοί, κτηνοτρόφοι και συλλέκτες βελανιδιού. Οι Βαλτινοί ήταν εγκατεστημένοι στα γειτονικά χωριά Λεπενού, Καστράκι, Κεχρινιά και ασχολούνταν και αυτοί κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

το πράγμα. Διότι θεωρούσαν τον εαυτό τους, όλους, όλους, ότι είναι γηγενείς, αυτόχθονες Έλληνες. Διότι ο τζίτζικας, ο τζίτζικας γεννάει τ' αυγά του μέσα στο χώμα, μέσα στην Ελλάδα, πώς να σου το πω, και δεν φεύγει αποδώ. […] Όλοι οι δικοί μας φορούσαν μια τέτοια καρφίτσα, διότι θεωρούσαμε τον εαυτό μας, αυτόχθονες, γηγενείς, αυτόχθονες», Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1029] Πρβλ. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*: *Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Πλέθρον Αθήνα, 1995, σ. 166.

Οι Βλάχοι/Ριμένοι ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι και παραχείμαζαν στην Ακαρνανία επιβεβαιωμένα από τις αρχές του 19ου αιώνα, ίσως και νωρίτερα. Ως δευτερεύουσα οικονομική δραστηριότητα είχαν τον αγωγιατισμό και τη συλλογή βελανιδιού. Μετά τη μόνιμη εγκατάσταση και την ίδρυση των βλάχικων χωριών ασχολήθηκαν από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και με τη γεωργία.

Οι γηγενείς μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής μιλούσαν μόνο ελληνικά και αποκαλούσαν τους Βλάχους απαξιωτικά «Καρα(γ)κούνηδες». Τους θεωρούσαν επήλυδες, ξενόφερτους ή/και ξένους και υποστήριζαν πως είχαν λιγότερα δικαιώματα ως προς τη χρήση των φυσικών πόρων της περιοχής και τη νομή της γης. Οι Βλάχοι χρησιμοποιούσαν για τους εδραίους/μόνιμους κατοίκους της Ακαρνανίας το εθνωνύμιο «Γκρέκοι». Η χρήση των όρων Καρα(γ)κούνης/Γκρέκος αποτελούσε έμβλημα ετερότητας και συνδεόταν με την εντοπιότητα (ξενόφερτος/γηγενής), τη γλώσσα (βλάχικη/ελληνική), αλλά και τον τρόπο ζωής (νομάδας/εδραίος). Οι Βλάχοι και οι μόνιμοι κάτοικοι της Ακαρνανίας, όπως προαναφέραμε, ήρθαν πολλές φορές σε σύγκρουση για τους χειμερινούς βοσκότοπους και τη συλλογή βαλανιδιού αρχικά και αργότερα για τα όρια των κοινοτήτων τους. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την καθιέρωση αρνητικών στερεότυπων κυρίως για τους Βλάχους της Ακαρνανίας[1030], καθώς χαρακτηρίζονταν από τους εντόπιους Ακαρνάνες βίαιοι, απολίτιστοι και αναξιόπιστοι. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον παρακάτω παροιμιακό λόγο: «Αν βρεις στο δρόμο μια οχιά κι έναν Καραγκούνη, σκότωσε τον Καραγκούνη· η οχιά μπορεί και να μη σε φάει».

Μια δεύτερη κατηγορία ελληνόφωνων με εποχιακή παρουσία στην περιοχή της Ακαρνανίας ήταν οι Επτανήσιοι. Αυτοί ανέπτυξαν επαγγελματικές δραστηριότητες (έμποροι, τεχνίτες, ψαράδες, τυροκόμοι κ.ά.), ενώ κάποιοι απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν

[1030] Ο Heuzey αναφέρει ότι *«ο Ακαρνάνας χωρικός απεχθάνεται τον Καραγκούνη. Είναι αρχαίο μίσος ανάμεσα στους πληθυσμούς μόνιμα εγκατεστημένους σ' έναν τόπο ενάντια στις νομαδικές φυλές. Βλέπει με υποχθόνιο μίσος να φτάνουν κάθε χρόνο αυτοί οι περιπλανώμενοι βοσκοί, εχθροί της ιδιοκτησίας από φύση και από ένστικτο, φυσικοί επιδρομείς σαν τα άπληστα κοπάδια που οδηγούν. Επίσης (ο Ακαρνάνας) υποστηρίζει ότι δεν είναι χριστιανοί, ότι είναι μια ράτσα μισητή, καταραμένη, αναμφίβολα για αρχαία αμαρτήματα, να είναι πάντοτε περιπλανώμενη. Οι Καραγκούνηδες δικαιολογούν το θυμό που έχουν προς αυτούς: πανούργοι, πάντοτε κατασκοπεύουν περπατώντας τόσο την ημέρα, όσο και τη νύχτα, δεν είναι άνθρωποι που χάνουν την ευκαιρία να αρπάξουν, που αρνούνται στα κοπάδια τους τη βοσκή σε ένα χωράφι με πράσινο σιτάρι, ή που αφήνουν χωρίς βοσκό τα ζώα τους να απομακρύνονται. Η παρουσία τους είναι αιτία φιλονικιών και πολλών δικών, στις οποίες οι Γκρέκοι αν και περισσότεροι δεν έχουν πάντα το πάνω χέρι. Ο Γκρέκος παρόλο το ευέλικτο πνεύμα του νικιέται από τον Βλάχο, του οποίου οι απάτες είναι καλύτερα οργανωμένες και η τακτική του πιο υπομονετική. Αυτοί οι ξένοι, αυτοί οι βοσκοί, είναι μια ισχυρή δύναμη μέσα στη χώρα. Έχουν από μέσα τους μια δύναμη που τους συγκρατεί, ενάντια στην δημόσια αποστροφή: αυτό οφείλεται στην ενότητα που βασιλεύει στα συμβούλιά τους και την εμπιστοσύνη που έχουν στους αρχηγούς τους»,* Heuzey, *ό.π.*, σ. 279-280.

μόνιμα στην Ακαρνανία και κυρίως στον Αστακό μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους τη δεκαετία του 1830. Μερικοί απ' αυτούς συνεργάζονταν με τους Βλάχους της Ακαρνανίας ως τυροκόμοι και διέμεναν για δύο μήνες περίπου σε πρόχειρα καταλύματα κοντά στις στάνες των Βλάχων τσελιγκάδων πριν την μόνιμη εγκατάσταση και αργότερα στην περιφέρεια των βλάχικων οικισμών. Οι σχέσεις Βλάχων και Επτανησίων ήταν καθαρά επαγγελματικές και τις περισσότερες φορές καθορίζονταν με συμβολαιογραφικές πράξεις/συμφωνητικά. Επίσης, στα χρόνια του Μεσοπολέμου πολλοί Επτανήσιοι εργάτες, κυρίως από τη Λευκάδα αλλά και την Κεφαλλονιά και τη Ζάκυνθο, εργάζονταν ως εποχιακοί εργάτες στις καλλιέργειες στα βλάχικα χωριά του κάμπου[1031]. Τελικά, ελάχιστοι Επτανήσιοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα βλάχικα χωριά.

Μία επιπλέον κατηγορία ελληνόφωνων εργάζονταν από τα μέσα του 19ου αιώνα στην περιοχή της Ακαρνανίας. Ήταν Τζουμερκιώτες (από Πράμαντα, Θεοδώριανα και αλλού) αγωγιάτες ή εξειδικευμένοι στην ασβεστοποιΐα, στην τυροκομία και στην καλαθοπλεκτική[1032]. Μερικοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν μόνιμα στους βλάχικους οικισμούς και σε μεγάλο βαθμό αφομοιώθηκαν μέσα από μηχανισμούς πνευματικής συγγένειας ή συγγένειας εξ αγχιστείας. Οι Ριμένοι τους Επτανησίους και τους Τζουμερκιώτες δεν τους αποκαλούσαν Γκρέκους, παρόλο που μιλούσαν μόνο ελληνικά, αλλά Λευκαδίτες, Κεφαλλονίτες, Τζουμερκιώτες, Πραμαντιώτες κλπ.

Στην ίδια περιοχή της Ακαρνανίας παραχείμαζαν από την οθωμανική περίοδο και μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα νομάδες ή ημινομάδες/σκηνίτες κτηνοτρόφοι (Σαρακατσάνοι) από την περιοχή των Αγράφων και του ορεινού Βάλτου, οι οποίοι μιλούσαν μόνο ελληνικά. Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας τους αποκαλούσαν «βλάχους»[1033] και όχι «Γκρέκους» καθώς το κυρίαρχο στοιχείο ταυτότητάς τους ήταν ο

[1031] Ο Λουκόπουλος που επισκέφθηκε την περιοχή το 1931 αναφέρει τα εξής: *«Οι Λευκαδίτες δεν απολείπουν απ' την Ακαρνανία. Έρχονται για θέρους για καπνοδουλειές και γι' άλλες εργασίες. Τους ξεχωρίζεις απ' τους ντόπιους, γιατί φορούν ένα κόκκινο ζωνάρι στη μέση τους»,* Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 137. Ακόμη, *«Τα καλαμπόκια τότες, δεν είχαμε κομπίνες, τα κόβαμε με το χέρι. Εργάτες, είχαμε εργάτες απ' την Κεφαλλονιά, τη Ζάκυνθο κι απ' τη Λευκάδα. Αυτοί ερχόνταν εδώ, αυτοί σκαλίζαν τα καλαμπόκια, αυτοί μαζεύαν τα καλαμπόκια, αυτοί θερίζαν»,* Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1032] Στη Γουριώτισσα εγκαταστάθηκαν δύο οικογένειες από τα Τζουμέρκα: Ο Έξαρχος από τα Πράμαντα και ο Παπαντζίκος από τα Θεοδώριανα. *«Στην πορεία όμως άρχισαν να εγκαθίστανται και άλλοι. Ήρθαν, απ' όσα ξέρω, κάποια στιγμή Τζουμερκιώτες. Του Αλέκου Παπαντζίκου ο πατέρας ήταν ψαράς, έκανε καλάθια και ήρθε στη λίμνη εκεί. Αυτός ήρθε από τα Θεοδώριανα»,* Κώστας Κώστας, Αγρίνιο, 24-5-2016.

[1033] Εδώ όρος βλάχος χρησιμοποιείται για να δηλώσει όσους ασχολούνται με την νομαδική ή ημινομαδική κτηνοτροφία.

νομαδικός/ημινομαδικός τρόπος ζωής και η ενασχόληση με την κτηνοτροφία. Παρόλο που αρκετές φορές κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα ήρθαν σε σύγκρουση για τους χειμερινούς και τους θερινούς βοσκότοπους, διατήρησαν καλές σχέσεις, κυρίως όταν οι Βλάχοι της Ακαρνανίας εγκατέλειψαν τον ημινομαδικό βίο. Πολλοί απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή της Ακαρνανίας μετά το 1950 στην περιφέρεια των οικισμών, βλάχικων και μη, ή σε ιδιόκτητες εκτάσεις σε κάποια απόσταση από τους οικισμούς. Σταδιακά εγκατέλειψαν τις περιοδικές μετακινήσεις προς τους ορεινούς οικισμούς και τους θερινούς τους βοσκότοπους, πολιτογραφήθηκαν στα χωριά της Ακαρνανίας και σήμερα οι περισσότεροι ασχολούνται με την οικόσιτη ή σταβλισμένη κτηνοτροφία.

Στη Γουριώτισσα έχουν εγκατασταθεί αρκετές οικογένειες από τον νομό Ευρυτανίας: Ο Αλεξάκης από τα Βραγγιανά, ο Αυδής από τα Άγραφα, ο Γκάτσης από το Τρίδεντρο (Βελισδόνι), ο Καλογεράκης από το Τροβάτο, ο Μανίκας από το Τροβάτο, ο Μπούκας από το Μοναστηράκι Αγράφων, ο Παπαχρήστου από τον Καρβασαρά Αγράφων, ο Πολύζος από το Τροβάτο, ο Τάκης από τα Κέδρα (Χορίγγοβο), ο Τασούλας από τα Επινιανά, ο Τσιαμάκης από τη Σιβίστα και ο Χρυσικός από το Μοναστηράκι Αγράφων. Εκτός από τους Αλεξάκη, Γκάτση, Τάκη και Τασούλα που έκτισαν σπίτι στα ιδιόκτητα χωράφια τους στον κάμπο της Γαλιτσάς/Γουριώτισσας, οι υπόλοιποι έκτισαν στην άκρη του οικισμού της Γουριώτισσας[1034], νιώθουν μέλη της κοινότητας, συμμετέχουν σε όλες τις εκδηλώσεις που γίνονται στο χωριό και οι περισσότεροι καταλαβαίνουν και μιλούν τη βλάχικη γλώσσα[1035]. Μετά το 1950 έγιναν αρκετοί γάμοι ανάμεσα στους Βλάχους της Ακαρνανίας και τους Ευρυτάνες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή[1036]. Οι Ριμένοι της

[1034] «*Όλοι αυτοί είναι στις άκρες απ' το χωριό. Όλοι, όλοι είναι γύρω γύρω απ' το χωριό, στις άκρες. Που σημαίνει όπως ερχότανε ή τους δίνανε εκεί να μείνουνε ή μπορεί και να αγοράζανε»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1035] *«Την έμαθα τη (βλάχικη) γλώσσα, γιατί εγώ ήρθα εδώ τέσσερω χρονών. Πριν πάω στο σχολείο εδώ στο διπλανό το σπίτι ήταν πέντε παιδάκια συνομήλικα με μένα και έκανα παρέα. Μετά εδώ στο χωριό παρακολουθούσα τι λέει ο ένας, τι λέει ο άλλος, οπότε τα 'μαθα απταίστως μέχρι το έβδομο έτος της ηλικίας μου. Τα μιλάω μη σου πω και καλύτερα απ' αυτούς»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014 *«Οι πιο πολλοί μιλάνε τη βλάχικη γλώσσα καλύτερα από μας. Ναι, ναι, αυτοί που μένουν στο χωριό μιλάνε τη γλώσσα καλύτερα από μας. Οι άλλοι που μένουν στη Γαλιτσά, ο Αλεξάκης και οι άλλοι, την ξέρουν τη γλώσσα, αλλά δεν τη μιλάνε. Κουβεντιάζουν όμως, την καταλαβαίνουν. Αυτοί δεν τη μιλάνε μεταξύ τους, αλλά στο χωριό όταν έρχονται, λένε μερικές βλάχικες λέξεις. Αυτοί που μένουν στο χωριό όμως, μόνο βλάχικα μιλάνε»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1036] *«Έχουμε καλές σχέσεις, έχω παντρέψει αδερφή, έχει πάρει γυναίκα και ο ανιψιός μου, έχω παντρέψει και τρεις ανιψιές εδώ στο διπλανό σπίτι του αδερφού μου του μακαρίτη, κουμπάρεψα, είμαστε σαν ανακατεμένοι»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

Γουριώτισσας όλους αυτούς τους αποκαλούσαν βλάχους και τώρα τελευταία τους αποκαλούν και Αγραφιώτες επειδή κατάγονται από χωριά των Αγράφων.

Ακόμη, μετά το 1970 Βλάχοι ημινομάδες κτηνοτρόφοι από το Ματσούκι και τους Καλαρρύτες Ιωαννίνων αγόρασαν εκτάσεις στην Ακαρνανία και κυρίως στην περιοχή Βλυζανίτικα Πηγάδια[1037] στην περιφέρεια Στρογγυλοβουνίου, αλλά και στη Γουριώτισσα[1038], ξεχειμωνιάζουν εκεί με τα κοπάδια τους, ενώ το καλοκαίρι μετακινούνται στα χωριά τους στην Πίνδο. Μερικές φορές νοικιάζουν ακαλλιέργητες εκτάσεις στη Γουριώτισσα ή σε άλλα βλάχικα χωριά του Ξηρομέρου και τις χρησιμοποιούν συμπληρωματικά ως χειμερινές βοσκές. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στους Βλάχους της Ακαρνανίας και τους Τζουμερκιώτες Βλάχους βασίζεται σήμερα κυρίως στον ημινομαδικό τρόπο ζωής των δεύτερων αλλά και στον τόπο της σταθερής θερινής τους κατοικίας.

Τη δεκαετία του 1920 εγκαταστάθηκαν στην Ακαρνανία, σε περιοχές που διεκδικούσαν και οι βλάχικες κοινότητες Οχθίων και Στράτου, πρόσφυγες από την περιοχή του Εύξεινου Πόντου, ιδρύοντας τα προσφυγικά χωριά Σφήνα/Κυψέλη[1039] και Ματσούκι[1040] και οι οποίοι ασχολήθηκαν κυρίως με τη γεωργία. Αρχικά, κατά την αγροτική μεταρρύθμιση και τη διανομή γης σε ακτήμονες της περιοχής υπήρξε αντιπαράθεση ανάμεσα στους Βλάχους ακτήμονες και τους πρόσφυγες για τις προς διανομή περιοχές, αλλά το θέμα διευθετήθηκε με κρατική παρέμβαση[1041]. Γενικά δεν αναπτύχθηκαν ιδιαίτερες σχέσεις και συνεργασίες ανάμεσα στους Βλάχους και τους Πόντιους πρόσφυγες των χωριών αυτών.

Τις τελευταίες δεκαετίες εργάζονται στην περιοχή αυτή της Ακαρνανίας μετανάστες από την Αλβανία, κυρίως ως εργάτες με ημερομίσθιο στις καλλιέργειες. Κάποιοι συμπληρωματικά εργάζονται και στο κτίσιμο μαντρών και σε άλλες

[1037] *«Δέκα οικογένειες απ' το Ματσούκι μένουν στα Βλυζιανίτικα Πηγάδια, έχουν σπίτι εκεί, αλλά τα πράματα τάχ'νι αλλού. Ένας έχει τα πρόβατα στ' Αγράμπελο κι μένει στα Πηγάδια»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1038] *«Ο Ροβίσης είναι Βλάχος από το Ματσούκι. Αυτός μένει στο χωριό. Έχει κάνει σπίτι από κάτω απ' το χωριό, στο νεκροταφείο δίπλα. Πηγαίνει για ένα πολύ μικρό διάστημα στο Ματσούκι, για κάνα μήνα, αλλά απ' ότι ξέρω τώρα σιγά σιγά το κόβει. Μένει μόνιμα εδώ»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1039] *«Πήρα άλλο δρόμο και βγήκα στη Σφήνα, έναν προσφυγικό συνοικισμό από Ποντίους κοντά στον αμαξόδρομο. Απ' την Κερασούντα κατάγονται όσοι κατοικούν εκεί πέρα και καταγίνονται με τα καπνά˙ το κάθε σπίτι όμως θρέφει και τη γελάδα του για να έχη το γάλα»,* Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 140.

[1040] *«Το Ματσούκι εδώ, συνοικισμός προσφυγικός από Ποντίους που κατάγονται από την επαρχία Χαλδίας της δύσμοιρης χώρας του Πόντου. Όλοι τους καταγίνονται στην καπνοκαλλιέργεια και γι' αυτό όξω απ' τα σπίτια τους δε βλέπεις άλλο εξόν από καπνά˙ τάχουν κρεμασμένα στις λιάστρες για να ξεραθούν»,* Λουκόπουλος Δημήτριος, ό.π., σ. 130.

[1041] *«Κι του Ματσούκι θ'κό μας ήταν. Αφού ήρθαν μιτά κι εγκαταστάθ'καν ικεί, τ'ς τα 'δουσι του κράτους»,* Φώτης Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

μικροεπισκευές ή στις μεγάλες κτηνοτροφικές μονάδες. Αρκετοί απ' αυτούς είναι Βλάχοι και έχουν αναπτύξει ιδιαίτερες επαγγελματικές σχέσεις, φιλίες και κουμπαριές με Βλάχους της Ακαρνανίας. Ενδεικτικά, στα Όχθια μένουν τα τελευταία είκοσι χρόνια εννέα οικογένειες Αλβανών μεταναστών -οι περισσότεροι απ' αυτούς είναι Βλάχοι- και σήμερα (σχολικό έτος 2015-2016) τα είκοσι από τα τριάντα επτά παιδιά του Δημοτικού Σχολείου Οχθίων είναι αλβανικής καταγωγής[1042]. Μία οικογένεια Αλβανών μεταναστών αγόρασε το πέτρινο σπίτι του τσέλιγκα Σπύρου Πάγγιου στα Όχθια και μένει μόνιμα εκεί. Άλλη οικογένεια αγόρασε οικόπεδο στο κέντρο του χωριού και έκτισε εκεί σπίτι.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Βλάχου Γιώργου Κούρου, του οποίου ο παππούς γεννήθηκε στο Κεφαλόβρυσο Ιωαννίνων. Με το κλείσιμο των ελληνοαλβανικών συνόρων τη δεκαετία 1940 η οικογένειά του παρέμεινε στην αλβανική πλευρά και έζησαν κοντά στην Αυλώνα της Αλβανίας μέχρι το 1990. Τότε ο Γεώργιος Κούρος πέρασε τα σύνορα και πήγε στο Κεφαλόβρυσο. Εκεί βρήκε συγγενείς του και κάποιος απ' αυτούς του είπε να πάει για δουλειά στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Ήρθε στα Όχθια, βρήκε δουλειά, προσαρμόστηκε πολύ εύκολα και λόγω της βλάχικης καταγωγής του, της βλάχικης γλώσσας και το 1994 έφερε στα Όχθια και την οικογένειά του. Αργότερα με το πιστοποιητικό γέννησης του παππού του, που ήταν γραμμένος στα αρχεία του Κεφαλόβρυσου Ιωαννίνων, πολιτογραφήθηκε Έλληνας πολίτης και δημότης Οχθίων, ο γιος του υπηρέτησε στον ελληνικό στρατό και σήμερα όλα τα ενήλικα μέλη της οικογένειας ψηφίζουν στις ελληνικές εκλογές[1043]. Οι Ριμένοι κάτοικοι των Οχθίων τους στήριξαν επαγγελματικά κατά την παρομονή τους στα Όχθια και διευκόλυναν την προσαρμογή τους στον νέο τόπο διαμονής με τη φιλία τους, αλλά

[1042] *«Εννιά οικογένειες που έχουν γυναίκα και παιδιά που πάνε σχολείο μένουν εδώ στα Όχθια. Κι απέ έτσι, είναι κι άλλοι. Αυτοί μένουν εδώ πάνω από δεκαπέντε χρόνια. Σπάνια πάνε στην Αλβανία, πολύ σπάνια, μία φορά στα δύο χρόνια, στα τρία. […] Από τα τριάντα εφτά παιδιά του σχολείου τα είκοσι είναι Αλβανάκια»,* Ιωσήφ Κούρος, Όχθια, 5-5-2016.

[1043] *« Λέγομαι Κούρος Γιώργος. Πριν έρθω εδώ έμενα στην Αυλώνα της Αλβανίας, αλλά ήμασταν από το Κεφαλόβρυσο. Το πιστοποιητικό γεννήσεως του παππού μου εκεί το βρήκαμε, στο Κεφαλόβρυσο. Εμείς μείναμε μέσα όταν έκλεισε το σύνορο. Ο παππούς μου, όπως μου έλεγε ο πατέρας μου εμένα, έπαιρνε αλάτι από την Αυλώνα εκεί και το έφερνε αποδώ μεριά με τα μουλάρια. Τότε δεν ήταν κλειστά τα σύνορα. Μετά το '48 έκλεισαν τα σύνορα κι έμειναμε εμείς αποκεί. Έχω πολλούς συγγενείς στο Μιντζιντέι. […] Το '90 πάω Κεφαλόβρυσο. Εκεί είχα έναν πρώτο ξαδερφό του πατέρα μου, ταξιτζή. Ρωτάω εγώ, πού να πάω να δουλέψω; Θα πας Αγρίνιο, λέει, σε κάτι χωριά που είναι Βλάχοι, έχει καπνά εκεί να δουλέψεις, έτσι μου 'πε. Μ' έφερε αυτός εδώ με την κούρσα κι από τότε, 1990, έμεινα εδώ κι εδώ είμαι τώρα 26 χρόνια. […] Εγώ είμαι γεννημένος Άγιους Σαράντα σ' ένα χωριό που λέγεται Βαγγαλάτι. Το 1956 πήγαμε Αυλώνα, επειδής του πήρανε του πατέρα μου, είχε πρόβατα και τα πήρανε απ' τα βουνά στους Άγιους Σαράντα και τα πήγανε Αυλώνα μετά. Τον ανάγκασε το κράτος να πάει εκεί. Εκεί τώρα έχω έναν μπάρμπα, αδερφό του πατέρα μου. […] Έχω αγοράσει εδώ οικόπεδο και έχω φτιάξει σπίτι δικό μου»,* Γιώργος Κούρος, Όχθια, 5-5-2016.

και την πνευματική συγγένεια της κουμπαριάς. Γενικά οι Ριμένοι της Ακαρνανίας συμπεριφέρθηκαν στους Βλάχους που ήρθαν από την Αλβανία με ιδιαίτερη συμπάθεια λόγω των κοινών τους πολιτισμικών στοιχείων.

4.2 Η ενδυμασία των Ριμένων της Ακαρνανίας

Ανάμεσα στην κυρίαρχη ομάδα των Γκρέκων και την ομάδα των Ριμένων υπήρχαν πολιτισμικές διαφορές, όπως η βλάχικη γλώσσα και ο νομαδικός βίος, αλλά και ομοιότητες με κυριότερη τη θρησκεία. Συνήθως όμως οι Γκρέκοι έδιναν έμφαση στις διαφορές που ήταν περισσότερο εμφανείς. Τους ονόμασαν Καραγκούνηδες ή Καρακούνηδες είτε γιατί φορούσαν μαύρη κάπα/μαύρο σιγκούνι είτε γιατί όταν συνομιλούσαν μαζί τους, οι Ριμένοι επικοινωνούσαν κυρίως κουνώντας την κάρα/το κεφάλι τους καταφατικά ή αρνητικά και λιγότερο με τη χρήση της ελληνικής γλώσσας[1044]. Από τις πιο εμφανείς διαφορές ήταν η παραδοσιακή ενδυμασία των Ριμένων/Βλάχων, ανδρών και γυναικών. Οι Ριμένοι διατήρησαν την ενδυματολογική τους ταυτότητα κατά την εποχή του νομαδικού βίου, αλλά και για πολλά χρόνια μετά την μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία. Οι Βλάχες της Ακαρνανίας κατασκεύαζαν μόνες τους τα ρούχα όλης της οικογένειας χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη κυρίως το μαλλί. Μόνο τα δύσκολα κεντήματα του γιλέκου και του σιγκουνιού γίνονταν από επαγγελματίες ραφτάδες. Η γιορτινή ανδρική ενδυμασία αποτελούνταν από τη σκούφια (κιτσούα), το κεντημένο βαμβακερό πουκάμισο (κεντόσου), το κεντημένο γιλέκο, τη δερμάτινη ζώνη στη μέση (σελέφια) , τη φουστανέλα (σιγκούνι) που έφτανε έως πάνω από το γόνατο, τις κάλτσες με τις φούντες (τσόριτσι) και τα τσαρούχια[1045]. Η καθημερινή ανδρική φορεσιά αποτελούνταν από μάλλινο παντελόνι, συνήθως άσπρου χρώματος, πλεκτό ζωνάρι στη μέση και από πάνω δεμάτινο σελάχι, λευκό φαρδυμάνικο πουκάμισο χωρίς γιακά, μαύρο γιλέκο κεντημένο με διάφορες παραστάσεις μπροστά και στην πλάτη, χοντρή κάπα από γιδόμαλλο το χειμώνα και μαύρο φέσι στο κεφάλι και είχε πολλές ομοιότητες με την καθημερινή ενδυμασία των ορεσίβιων κατοίκων της Δυτικής Ελλάδας[1046].

[1044] Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς πολλές ερμηνείες για την ετυμολογία του όρου Καραγκούνηδες. Οι πληροφορητές μου όμως αναφέρουν μόνο τις ερμηνείες αυτές.

[1045] Βλ. Ριμένοι της Ακαρνανίας – Ενδυμασία στο https://oivlaxoi.gr/rimenoi-tis-akarnanias-endymasia

[1046] Σχετική φωτογραφία με λεζάντα Εικών 1 – Καραγκούνης υπάρχει στο Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 135.

Εικόνα 52, Νικόλαος Κουτσομπίνας, Λαογραφικό Μουσείο Παλαιομάνινας

Η γυναικεία ενδυμασία των Βλάχων της Ακαρνανίας έχει πολλές ομοιότητες με την φαρσαριώτικη ενδυμασία. Ο Weigand που επισκέφθηκε τα χωριά της Ακαρνανίας το 1890 αναφέρει για την γυναικεία φορεσιά τα εξής: *«Η ενδυμασία των γυναικών είναι αρχαϊκή και μοιάζει με αυτήν των Φαρσεριωτών. Φοράνε και αυτές ένα φέσι («τσουπάρε») με την «τσιτσεροάνα», ένα άσπρο μαντίλι που τυλίγεται γύρω από αυτό, και το γαλάζιο σεγκούνι με άσπρες ρίγες»*[1047]. Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά των Βλάχων της Ακαρνανίας διατηρήθηκε μέχρι και τη δεκαετία του 1960. Εμπλουτίστηκε

[1047] Weigand Gustav, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄: Ο χώρος και οι άνθρωποι,* Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2001, σ. 226.

με περισσότερα κεντήματα, ενώ το *«τσουπάρι διατηρήθηκε μόνο ως νυφικό εξάρτημα κεφαλής και αντικαταστάθηκε στην καθημερινότητα από την σιάμεα – μαντήλα»*[1048].

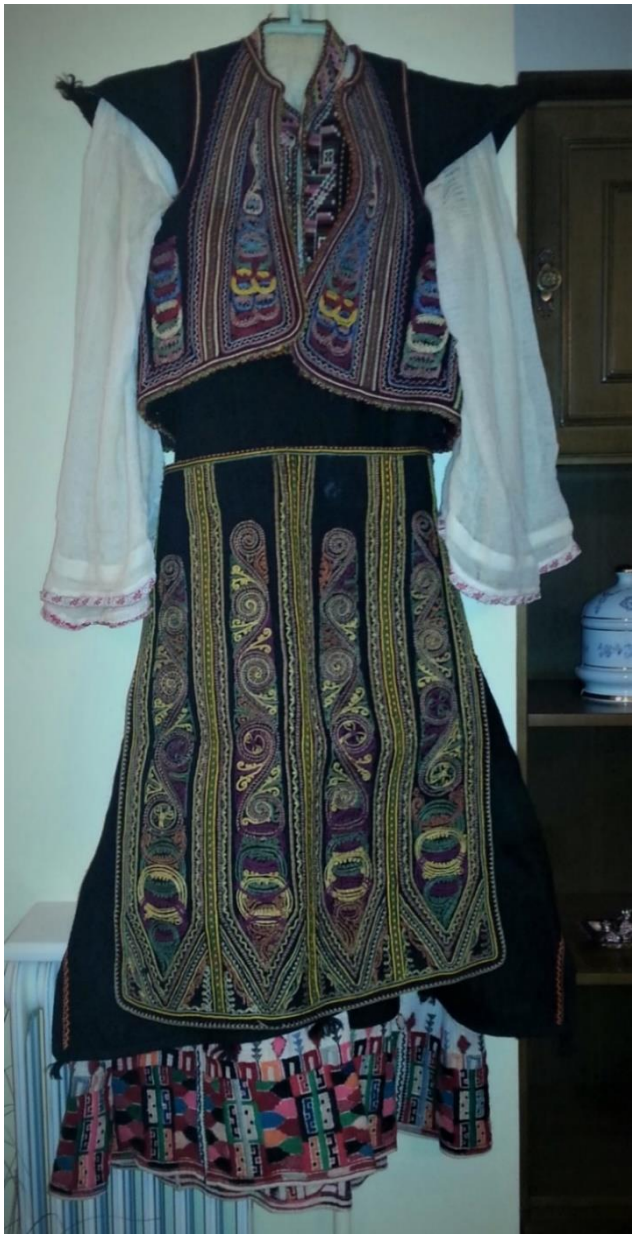

Εικόνα 53, Βλάχικη φορεσιά της Αναστασίας Γεωργίου Πάγγειου, το γένος Μάρα (Όχθια)

Η γυναικεία φορεσιά αποτελούνταν από τη κιμιάσα (λινή πουκαμίσα) κεντημένη στο ποδόγυρο, πάνω στο στήθος και στο γιακά, το σιγκούνι, συνήθως μαύρο, κεντημένο σε δύο περιοχές αρκετά πιο χαμηλό από το ανδρικό, το κότσια, το κεντημένο γιλέκο το οποίο δεν έδενε μπροστά και την ποδιάου με τα άλτιτσι (δύο κεντημένα τριγωνικά κομμάτια στη ζώνη) με τα χαρακτηριστικά γαϊτάνια σε μαύρο

[1048] Τράσιας Φώτης, «*Η Γυναικεία φορεσιά των Ρεμένων Βλάχων (Αρβανιτόβλαχων). Σύμβολο καταγωγής σημάδι φάρας»,* στο 12ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών «Οι Βλάχοι της Δημητριάδος και των Δύο Αλμυρών», Αλμυρός Βόλου 10-11 Σεπτεμβρίου 2011, http://vlahoi.net/foresies/i-ginaikeia-foresia-ton-remenon-vlahon-arvanitovlahon

φόντο. Επιπλέον στην κανονική επίσημη γυναικεία ενδυμασία πάνω από την ποδιάου φορούσαν ένα υφασμάτινο ζωνάρι ενίοτε μεταξωτό, το μπέρο, που μπορούσε να ήταν χρωματιστό. Επίσης οι ζώνες της ποδιάου κλείνανε με εντυπωσιακές αγκράφες, τα τσουπρέκια, ενώ το σιγκούνι έκλεινε με ένα είδος μικρής κόπιτσας την κλεισούτσα. Ο κεφαλόδεσμος (σιαμέι) για τις νεαρές γυναίκες ήταν παλιά κόκκινο μαντίλι μετά όμως έγινε καφέ, ενώ οι νεόνυμφες φορούσαν το τσουπάρι[1049].

Εικόνα 54, Σοφία Χρήστου Κατσαρού, το γένος Τέγα (Αρχείο Γεράσιμου Κατσαρού)

Μέχρι και τη δεκαετία του 1920 σχεδόν όλοι οι Βλάχοι της Ακαρνανίας, άντρες και γυναίκες, φορούσαν την ιδιαίτερη παραδοσιακή τους ενδυμασία. Η εγκατάλειψη της ημινομαδικής κτηνοτροφίας στα χρόνια του Μεσοπολέμου και η στροφή στην

[1049] Βλ. Ριμένοι της Ακαρνανίας – Ενδυμασία https://oivlaxoi.gr/rimenoi-tis-akarnanias-endymasia

καλλιέργεια της γης σταδιακά οδήγησε στη διαφοροποίηση της ανδρικής βλάχικης φορεσιάς. Πρώτα κάποιοι Βλάχοι πρώην τσελιγκάδες και νυν μεγαλοκτηματίες, καθώς και τα άρρενα μέλη των οικογενειών τους, άρχισαν να φορούν τη «φράγκικη» ενδυμασία. Οι περισσότεροι Βλάχοι όμως μέχρι και τη δεκαετία του 1940 φορούσαν την παραδοσιακή τους φορεσιά με τη φουστανέλα (σιγκούνι) ή τα μάλλινα παντελόνια, τύπου μπουραζάνας, τα οποία κατασκεύαζαν οι γυναίκες τους.

Εικόνα 55, Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός και Νίκο Μίχας ή Νίκος Γιάγκας[1050]

Οι γυναίκες όμως συνέχιζαν να φορούν την παραδοσιακή τους ενδυμασία μέχρι και την δεκαετία του 1960. Κάθε οικογένεια ή κάθε σόι είχε διαφορετικά κεντήματα ή διαφορετικά χρώματα πάνω στη γυναικεία φορεσιά και με αυτά ξεχώριζαν από τις

[1050] Οι δύο αυτοί αρχιποιμένες ήταν πρώτα ξαδέρφια, εγγόνια του Μίχα Γιάνκου από το Σοροβίγλι. Η φωτογραφία είναι από το αρχείο του Νικολάου Φ. Κατσαρού και τραβήχτηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο Κατσαρός φοράει την παραδοσιακή βλάχικη ενδυμασία, ενώ ο Γιάγκας «φράγκικα» ρούχα.

άλλες οικογένειες, τα άλλα σόγια. Οι περισσότερες Βλάχες ζητούσαν να τους φορέσουν τη νυφική τους ενδυμασία, όταν πεθάνουν, και να τις κηδέψουν με αυτή, για να τις «αναγνωρίσει» ο μακαρίτης ο άντρας τους από τα σχέδια και τα χρώματα της φορεσιάς. Σήμερα αρκετές βλάχικες οικογένειες διατηρούν ως κειμήλια τις παραδοσιακές ενδυμασίες των προγόνων τους και τις φορούν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Στο πανηγύρι της Γουριώτισσας, στις 14 Αυγούστου 2012, η χορευτική ομάδα ενηλίκων του χωριού έβγαλε από τα σεντούκια και φόρεσε δώδεκα αυθεντικές γυναικείες ενδυμασίες και τρεις γιορτινές ανδρικές φορεσιές.

Εικόνα 56, Δελτίον ταυτότητος με την βλάχικη παραδοσιακή φορεσιά (3-12-1962)

4.3 Η βλάχικη γλώσσα

Η σημαντικότερη διαφορά ανάμεσα στους Ριμένους/Βλάχους της Ακαρνανίας και τους εντόπιους/Γκρέκους ήταν η γλώσσα. Στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, σύμφωνα και με τις προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα, από την ίδρυσή τους και μέχρι τους βαλκανικούς πολέμους, όλοι οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν ως βασική γλώσσα επικοινωνίας τη βλάχικη. Εγκαταστάθηκαν στα χωριά αυτά και κάποιοι, σχετικά λίγοι, οι οποίοι αρχικά μιλούσαν ελληνικά, αλλά στη συνέχεια αφομοιώθηκαν υιοθετώντας τη βλάχικη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα[1051] των Βλάχων

[1051] Στη συνέχεια, στο υποκεφάλαιο 4.4 Οι πολιτιστικοί σύλλογοι, γίνεται παρουσίαση συγκεκριμένων εθιμικών πρακτικών που αποτελούν ταυτοποιητικά χαρακτηριστικά των Ριμένων και τους διαφοροποιούν από τους Γκρέκους.

και το μόνο που έμεινε να θυμίζει την προηγούμενη κατάσταση ήταν το παρωνύμιο/εθνωνύμιο Γκρέκος[1052]. Στην απογραφή που έγινε στις 27 Οκτωβρίου 1907 εμφανίζονται στον Νομό Ακαρνανίας και Αιτωλίας 3.226 κάτοικοι να μιλούν την κουτσοβλαχική ως μητρική γλώσσα[1053], εκ των οποίων οι 2.784 ήταν αγράμματοι, 1.238 άρρενες και 1.546 θήλεις, και οι 442 εγγράμματοι, 402 άρρενες και 40 θήλεις[1054]. Από αυτούς οι 3.222 ήταν κάτοικοι των Δήμων Στράτου, Αστακού και Οινιάδος[1055].

Στην ίδια απογραφή τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, τα οποία ανήκαν στους παραπάνω δήμους, είχαν συνολικά 2.798 κατοίκους, οπότε τουλάχιστον 424 κάτοικοι με μητρική γλώσσα τη βλάχικη έμεναν σε άλλα χωριά των παραπάνω δήμων. Δεν έχουμε εντοπίσει περισσότερες πληροφορίες σε διάφορα αρχεία για τους Βλάχους αυτούς που, σύμφωνα με την απογραφή του 1907, διέμεναν σε μη-βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας ούτε γνωρίζουμε αν ήταν όλοι Ριμένοι/Αρβανιτόβλαχοι ή και Αρμάνοι/Κουτσόβλαχοι. Ίσως είναι απόγονοι των Βλάχων που ζούσαν τον 19ο αιώνα σε διάφορα μη-βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, όπως το Δραγαμέστο (Καραϊσκάκης) κ.ά. πριν τη μόνιμη εγκατάσταση[1056]. Από την επιτόπια έρευνα έχουμε εντοπίσει την οικογένεια του γιατρού Αναγνώστου Σαμαρά, Βλάχου από τις Πάδες Ιωαννίνων να διαμένει τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα στον Αστακό Ακαρνανίας και η κόρη του Γεωργία παντρεύτηκε τον Φώτιο Τσόλη/Κατσαρό, πρωτότοκο γιο του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού από τη Γουριώτισσα και με τον οποίο απέκτησαν τον πρώτο τους παιδί, τη Βασιλική, το 1907[1057].

Η βλάχικη γλώσσα αποτελούσε και αποτελεί βασικό στοιχείο της βλάχικης ταυτότητας και ήταν σε καθολική χρήση μέχρι και τη δεκαετία του 1940, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό χώρο στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Πολλοί Βλάχοι/Ριμένοι άντρες γνώριζαν και την ελληνική γλώσσα, αλλά την χρησιμοποιούσαν

[1052] Λένε για όσους Γκρέκους εγκαταστάθηκαν στο χωριό πριν το 1900 και στην πορεία αφομοιώθηκαν πλήρως στη βλάχικη κοινότητα ότι αυτός δεν είναι καθαρός Ριμένος ή το παρατσούκλι του είναι Γκρέκος. Οι απόγονοί τους όμως δηλώνουν ότι είναι Ριμένοι.

[1053] Στο ατομικό δελτίο της απογραφής του 1907 στην ερώτηση γλώσσα αναφέρεται *«Μίαν μόνον γλώσσαν θα σημειώσης, εκείνην την οποίαν ομιλείς ως γλώσσαν ιδικήν σου»*, Χωματιανός Γεώργιος (επιμέλεια), *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907, τόμος πρώτος,* Εθνικό τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1909, σ. κγ΄.

[1054] Χωματιανός Γεώργιος (επιμέλεια), *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907, τόμος δεύτερος,* Τυπογραφείο Μιχαήλ Νικολαΐδου, Εν Αθήναις 1909, σ. 4.

[1055] Αναφέρονται ακόμη 2 κάτοικοι στο Δήμο Μεσολογγίου και 2 στον Δήμο Παραχελωΐτιδος με μητρική γλώσσα την κουτσοβλαχικήν και εγγράμματοι, Χωματιανός Γεώργιος (επιμέλεια), *ό.π.,* σ. 20-22.

[1056] Περισσότερα στοιχεία στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

[1057] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.

μόνο όταν αυτό ήταν απαραίτητο. Οι περισσότερες Βλάχες/Ριμένες, οι οποίες δεν παρακολούθησαν ποτέ μαθήματα στο ελληνικό σχολείο, μιλούσαν αποκλειστικά τη βλάχικη γλώσσα. Με την μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή της Ακαρνανίας, όπου η ελληνική γλώσσα ήταν η γλώσσα που μιλούσε η πλειοψηφία των κατοίκων, και την εγκατάλειψη της νομαδικής/ημινομαδικής κτηνοτροφίας[1058] η ελληνική γλώσσα άρχισε να χρησιμοποιείται από τους Βλάχους της Ακαρνανίας, κυρίως στις συναναστροφές τους με τους κατοίκους των γειτονικών χωριών που μιλούσαν μόνο ελληνικά και πολύ περισσότερο στις συναναστροφές με τις διάφορες κρατικές υπηρεσίες και τους ανθρώπους της αγοράς. Ακόμη, από τις αρχές του 20ού αιώνα και κυρίως στα χρόνια του Μεσοπολέμου, οι παλιές κλειστές βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας άρχισαν να ανοίγονται προς τα γύρω μη-βλάχικα χωριά και τα αστικά κέντρα της περιοχής και έγιναν αρκετοί μικτοί γάμοι μεταξύ Ριμένων και Γκρέκων. Το κύρος της βλάχικης γλώσσας υποβαθμίζεται έναντι της επίσημης ελληνικής γλώσσας, αφού η άγνοια της ελληνικής δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες στις παραπάνω συναναστροφές και συναλλαγές, ενώ όσοι Βλάχοι μιλούν άπταιστα την ελληνική γλώσσα θεωρούνται πολύ μορφωμένοι και αναλαμβάνουν να εκπροσωπήσουν την κοινότητα στις διεκδικήσεις της για τα όρια της κοινοτικής περιφέρειας και σε άλλα ζητήματα.

Μετά το 1950, όλο και περισσότερα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, πήγαιναν στο δημοτικό σχολείο του χωριού τους, στο οποίο φοιτούσαν και παιδιά μη-Βλάχων που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή. Εκεί διδάσκονταν μόνο την ελληνική γλώσσα[1059]. Οι δάσκαλοι αντιμετώπιζαν αρνητικά τη χρήση της βλάχικης γλώσσας[1060], την οποία και δεν γνώριζαν. Επέμεναν στη χρήση μόνο της ελληνικής, ενώ υπάρχουν και μαρτυρίες για σωματική τιμωρία των μαθητών που μιλούσαν βλάχικα[1061]. Όσοι μαθητές συνέχιζαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έπρεπε να μετακινηθούν στον Αστακό, στο Μεσολόγγι ή στο Αγρίνιο, επειδή μόνο εκεί υπήρχε εξατάξιο γυμνάσιο και αργότερα γυμνάσιο και λύκειο. Στα σχολεία αυτά οι Βλάχοι μαθητές απέφευγαν να μιλούν βλάχικα, ακόμη και μεταξύ τους στα διαλείμματα, γιατί οι συμμαθητές τους

[1058] Πρβλ. Kahl Thede, «Ποιες είναι οι πιθανότητες επιβίωσης της αρμανικής (βλάχικης); Επισημάνσεις σχετικά με την απώλεια και τη διατήρηση μιας γλώσσας», Γλωσσολογία 19 (2011), σ. 37.

[1059] *«Η παράλληλη ύπαρξη ισότιμων γλωσσών οδηγεί κατά κανόνα σε αμοιβαία σύγκλιση (διγλωσσία, Sprachbund). Η πρωτοκαθεδρία μίας και μόνο γλώσσας στην εκπαίδευση και τη διοίκηση αντίθετα οδηγεί στο περιθώριο τα μη κωδικοποιημένα ιδιώματα και επιφέρει την αφομοίωση»,* Kahl Thede, ό.π., σ. 35.

[1060] *«Οι δάσκαλοι έκαναν αγώνα για να μάθουν τα παιδιά ελληνικά. Έλεγαν στους γονείς μας να μη μας μιλάνε στα βλάχικα. Ούτε εμάς μας άφηναν να μιλάμε βλάχικα μεταξύ μας»* Ν.Κ., Αγρίνιο, 27-2-2014.

[1061] *«Εμάς εδώ δεν μας άφηνε ο δάσκαλος να μιλάμε γκαραγκούνικα. Μας χτύπαγε με τη βίτσα. Δεν θα μιλάτε, λέει, εδώ γκαραγκούνικα. Απαγορεύεται»*, Ν.Μ., Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

τούς αντιμετώπιζαν υποτιμητικά, γελούσαν, έκαναν απαξιωτικά σχόλια για τη βλάχικη/καραγκούνικη ταυτότητα και τους χαρακτήριζαν χωριάτες και απολίτιστους[1062].

Κάποιες φορές μάλιστα ακόμη και οι Βλάχοι γονείς απέφευγαν να μιλούν βλάχικα στα παιδιά τους στο δημόσιο χώρο στα αστικά κέντρα, για να μη στιγματιστούν κοινωνικά και πολιτισμικά[1063], αλλά και τα παιδιά δεν ένιωθαν άνετα με τη χρήση της βλάχικης γλώσσας στον δημόσιο αστικό χώρο. Γενικά τις τελευταίες δεκαετίες όσοι μετακινήθηκαν για οποιοδήποτε λόγο στα αστικά κέντρα χρησιμοποιούσαν στο δημόσιο χώρο μόνο την ελληνική γλώσσα πιστεύοντας πως αυτό θα διευκολύνει την κοινωνική τους άνοδο και καταξίωση. Όσοι Βλάχοι άντρες έκαναν μικτό γάμο και έφυγαν για μερικά χρόνια από το χωριό δεν μιλούσαν βλάχικα ούτε στον ιδιωτικό χώρο με αποτέλεσμα τα παιδιά τους όχι μόνο να μη μιλούν τη βλάχικη γλώσσα, αλλά και να μην την καταλαβαίνουν[1064].

Η χρήση της βλάχικης γλώσσας υποχώρησε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας κυρίως στις νεότερες γενιές[1065]. Στα βλάχικα χωριά του κάμπου (Στράτος, Όχθια και Γουριώτισσα) η ελληνική αποτελεί την κυρίαρχη γλώσσα στον δημόσιο χώρο, ενώ στα ημιορεινά βλάχικα χωριά (Παλαιομάνινα, Στρογγυλοβούνι και Αγράμπελα) οι συζητήσεις μεταξύ Βλάχων ηλικωμένων στα

[1062] *«Όταν πηγαίναμε γυμνάσιο στο Αγρίνιο, προσέχαμε πολύ πως μιλάμε. Όταν μας ξέφευγε καμιά λέξη στη γλώσσα μας, γελούσαν και μας κορόιδευαν. Ούτε μεταξύ μας δεν μιλούσαμε βλάχικα»*, Κ.Τ., Γουριώτισσα, 14-8-2013. *«Στο γυμνάσιο Θηλέων στο Αγρίνιο αισθανόμουνα σαν ξένη. Ένιωθα απομονωμένη, δεν ξανοιγόμουνα. Κρατούσα κι εγώ ένα άβατο για την καταγωγή μου. Όταν οι άλλοι μιλούσαν για το χωριό τους, εγώ μπορεί και να μη μιλούσα καθόλου. Το κρατούσα μέσα μου. Οι παρέες μου ήταν πολύ λιγοστές, δεν με πλησίαζαν, δεν είχα φίλες. Το δράμα το δικό μου ήταν ότι δεν είχα παρέα άλλα παιδιά από το χωριό. Βίωνα τη δική μου απομόνωση, που την απέδιδα στο χωριό μου, στην καταγωγή μου. Εγώ αλλά και η αδερφή μου νιώθαμε στην άκρη. Δεν μας βάζαν στις παρέες τους οι ντόπιες και οι Αγρινιώτισσες. Νιώθαμε ότι και οι καθηγητές μας έκαναν διακρίσεις εις βάρος μας ή δεν ασχολούνταν μαζί μας»* Ν.Κ., Αγρίνιο, 27-2-2014.

[1063] Παρόμοια συμπεριφορά παρατηρείται και σε άλλες βλάχικες κοινότητες. Πρβλ ενδεικτικά Σπύρος Θεόδωρος, *Οι βλάχοι και οι τόποι τους: κοινωνικός μετασχηματισμός και μεταμορφώσεις της ταυτότητας σε μια βλαχόφωνη κοινότητα της Πίνδου,* Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2009, σ. 269.

[1064] *«Αυτή η γλώσσα έχει καταργηθεί, γιατί τα παιδιά μας δεν ξέρουν. Δεν την ξέρουν καθόλου. Η γυναίκα μ' δεν ξέρει εν πάσει περιπτώσει, τα παιδιά μ' δε μίλησαν καθόλου, ε κάπ' και πού. Εγώ δε μιλάω ποτέ. Από τότε που ξεσυνήθισα εκεί στ'ν Αθήνα, θα μ' μιλήσει κανένας, θα απαντήσω ελληνικά, πώς το λένε. Άμα μια γλώσσα δεν έχει γραφή, πάει»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-13.

[1065] *«Εμείς οι μεγαλύτεροι τα μιλάμε τα βλάχικα, τα καραγκούνικα. Τα παιδιά μας τα καταλαβαίν'νι, αλλά δεν μπορούν να μιλήσ'νι. Τα μιλάνε αλλά μεσοβέζικα, σπαστά. Τα εγγόνια δεν ξέρ'νι καθόλου. Μέχρι τη δικιά μας τη γενιά, τα ξέραμι όλοι»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015, *«Εμείς τα μιλάμε, ενώ η νεολαία τα αποφεύγει λίγο, γιατί εχ'νι μάθει τα Γκρέτσι. Τα καταλαβαίν'νι, αλλά γελάνε όμως. Γελάνε τώρα, γιατί λένε, τι μ' λέει τώρα;»,* Δημήτρης Τίτης, Στράτος, 30-12-2012, *«Από ηλικία πενήντα και κάτω δύσκολα θα βρεις κάποιον να μιλάει καθαρά γκαραγκούνικα»,* Φώτης Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

καφενεία και γενικά στο δημόσιο χώρο γίνονται συνήθως στη βλάχικη γλώσσα. Πολλοί από αυτούς που γεννήθηκαν μετά το 1960 καταλαβαίνουν τη βλάχικη, αλλά δεν την μιλούν ούτε στον δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό χώρο. Οι ίδιοι παραδέχονται πως όταν οι ηλικιωμένοι γονείς τους ή συγγενείς τους τούς μιλούν στα βλάχικα, εκείνοι απαντούν στα ελληνικά. Αρκετοί Βλάχοι πληροφορητές κατακρίνουν τη μη χρήση και την απαξίωση της βλάχικης γλώσσας από τις νεότερες γενιές και αναζητούν τρόπους για τη διδασκαλία της στα παιδιά τους και τη διάσωσή της. Γενικά όλοι τους αναγνωρίζουν πως η βλάχικη γλώσσα είναι το σημαντικότερο στοιχείο της ταυτότητάς τους και αυτό που τους διαφοροποιεί από τους άλλους κατοίκους της περιοχής της Ακαρνανίας. Ακόμη και αυτοί που δεν την μιλούν, ομολογούν πως θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν τη γλώσσα τους με περισσότερο σεβασμό και να τη χρησιμοποιούν πιο πολύ και πιο συχνά και στον ιδιωτικό και στο δημόσιο χώρο.

4.4 Οι πολιτιστικοί σύλλογοι

Τα τελευταία είκοσι χρόνια η επιτέλεση της βλάχικης ταυτότητας ως ιδιαίτερης, συμπληρωματικής στην εθνική ταυτότητα ή ως ετερότητας, και η αναγνώρισή της από τους «άλλους» αλλά και τους ίδιους, ιδιαίτερα τους νέους, λαμβάνει χώρα μέσω πολλών δημόσιων δράσεων και εκδηλώσεων. Έχουν ιδρυθεί και δραστηριοποιούνται τις τελευταίες δεκαετίες[1066] στα ριμένικα χωριά της Ακαρνανίας διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι που σκοπό έχουν τη διατήρηση και προώθηση της παράδοσης του τόπου τους και την προβολή της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Αναφέρουμε όσους εντοπίσαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας: Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας, Πολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Στράτου "ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΡΑΤΟΣ", Μορφωτικός Πολιτιστικός Σύλλογος Αγραμπελιωτών «Η Αγράμπελη», Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Γουργιώτισσας "Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ", Πολιτιστικός Σύλλογος Απανταχού Στρογγυλοβουνιωτών «ΤΟ ΨΗΛΟΒΡΑΧΙ» και Πολιτιστικός Σύλλογος Παλαιομανιτών «Η Σαυρία». Οι σύλλογοι αυτοί οργανώνουν πολιτιστικές εκδηλώσεις

[1066] Παρατηρούμε ότι οι Βλάχοι της Ακαρνανίας άργησαν να ιδρύσουν πολιτιστικούς συλλόγους και να προβάλλουν την βλάχικη ταυτότητα. Ριμένος πληροφορητής στην προσπάθειά του να εξηγήσει γιατί συνέβη αυτό αναφέρει τα εξής: *«Επειδής το Βλάχικο ζήτημα έρχεται από πολύ παλιά, γιατί προσπαθούσαν να το καρπωθούν πολλοί, οι Ρουμάνοι έλεγαν ότι είμαστε μειονότητα ρουμάνικη, οι άλλοι έλεγαν ότι είμαστε αλλιώς, οι άλλοι αλλιώτικα. Και μέσα σ' αυτή τη διαμάχη κοιτάγανε οι δικοί μας, πώς το λένε, πώς να σβήσουνε τη φωτιά και δεν κάνανε συλλόγους και δεν κάνανε τέτοια πράγματα. Σήμερα που τα πράγματα είναι διαφορετικά, κοιτάμε να αναβιώσουμε τα παλιά, αλλά ίσως να είναι αργά. Γιατί ίσως είναι αργά; Τα παιδιά μου εμένα δεν μιλάνε τη γλώσσα μας. Σε μεγάλο βαθμό χάθηκε η γλώσσα.*

με κυριότερη το πανηγύρι του χωριού, στο οποίο συνήθως μαγειρεύουν το βλάχικο γαμήλιο φαγητό, κρέας προβατίνας με χοντρά μακαρόνια βρασμένα μέσα σε μεγάλα καζάνια, και το οποίο προσφέρουν δωρεάν στους συμμετέχοντες.

Εικόνα 57, Προετοιμασία για το πανηγύρι στη Γουριώτισσα, 14-8-2014

Η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας είναι μη κερδοσκοπικό σωματείο με έδρα την Παλαιομάνινα Αιτωλοακαρνανίας και ιδρύθηκε το 1997 με σκοπό τη διάσωση, ανάδειξη και αξιοποίηση της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς και της βλάχικης παράδοσης του χωριού. Το σωματείο έχει προωθήσει σημαντικές πρωτοβουλίες, όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις κάθε καλοκαίρι με κορυφαίο θέμα το Βλάχικο Γάμο της Παλαιομάνινας, Λαογραφική Έκθεση, εκδόσεις, κασέτες, φωτογραφίες, διάσωση παλαιού αλευρόμυλου, ανάδειξη σε Πολιτιστικό – Λαογραφικό Κέντρο παλαιού παραδοσιακού τυροκομείου, αγορά γνήσιων τοπικών ενδυμασιών κ.ά.. Ιδρυτής και πρόεδρος είναι ο δημοσιογράφος Δημήτρης Στεργίου[1067].

Η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας εξέδιδε μέχρι τον Αύγουστο του 2011 την τριμηνιαία εφημερίδα «Παλαιομάνινα» με θέματα συνήθως αναφορές στα αρχαία μνημεία της περιοχής, έθιμα με αρχαιοελληνικές ρίζες, εικόνες και θέματα από το χωριό, ομηρικές λέξεις στον βλάχικο λόγο, παραδοσιακές συνταγές,

[1067] Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από το https://www.vlahoi.net/sillogoi/eteria-filon-mnimeion-palaiomaninas, Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας με ημερομηνία ανάρτησης 2-10-2009.

κ.ά. Η διάσωση γνήσιων παραδοσιακών τραγουδιών της Παλαιομάνινας ήταν από τις πρώτες προτεραιότητες της Εταιρείας Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας. Το 2011 κυκλοφόρησε ένα CD με 15 παραδοσιακά πολυφωνικά τραγούδια της Παλαιομάνινας σε ζωντανές ηχογραφήσεις που έγιναν στο χωριό. Όλα σχεδόν είναι τραγούδια της τάβλας και τα τραγούδαγαν μετά το τέλος του γαμήλιου φαγητού. Κάθονταν οκλαδόν γύρω – γύρω και σε κάθε τραγούδι ή σε όλα είχαν έναν κορυφαίο τραγουδιστή, ενώ όλοι οι άλλοι συνόδευαν ή επαναλάμβαναν πιο σιγανά, τα λόγια που έλεγε ο κορυφαίος[1068].

Η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας συμμετείχε και στις γιορτές μνήμης και πένθους της Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου προς τιμή των ηρωϊκά πεσόντων κατοίκων της πόλης, καθώς και των άλλων Ελλήνων και φιλελλήνων υπερασπιστών της. Με τη συμμετοχή τους αυτή απέτισαν φόρο τιμής ιδιαίτερα και στους Ριμένους της Ακαρνανίας και στα «Παιδιά της Σαμαρίνας» που σκοτώθηκαν κατά την Έξοδο του Μεσολογγίου το 1826. Ακόμη, το 2012 η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας προσφέρθηκε να συνδιοργανώσει με τους Δήμους της περιοχής (Ξηρομέρου, Αγρινίου και Μεσολογγίου) και την Περιφερειακή Ενότητα Αιτωλοακαρνανίας το 28ο Πανελλήνιο Αντάμωμα των Βλάχων στην Παλαιομάνινα. Στη συνέχεια κατέθεσε υποψηφιότητα στην Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων ζητώντας να πραγματοποιηθεί το 28ο Πανελλήνιο Αντάμωμα Συλλόγων Βλάχων στην Αιτωλοακαρνανία, και συγκεκριμένα, στην Παλαιομάνινα και στην Ιερά Πόλη του Μεσολογγίου. Τελικά το 28ο Αντάμωμα Βλάχων πραγματοποιήθηκε στην Καλαμπάκα 28, 29, 30 Ιουνίου και την Καστανιά Καλαμπάκας την 1η Ιουλίου του 2012. Η ενέργεια αυτή αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη προσπάθεια προβολής της βλάχικης ταυτότητας των Ριμένων της Ακαρνανίας τόσο στην τοπική κοινωνία της Αιτωλοακαρνανίας όσο και πανελλαδικά και αποσκοπούσε κυρίως στην αναγνώρισή τους ως Βλάχους και όχι ως Καραγκούνηδες, ως μέλη δηλαδή μιας ισχυρής και αναγνωρισμένης κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά εθνοτικής ομάδας.

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαδικασία διαπραγμάτευσης της ταυτότητας του Ριμένου/Βλάχου και της αποποίησης της ετεροπροσδιορισμένης, «υποτιμημένης» ταυτότητας του Αρβανιτόβλαχου ή του

[1068] Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από το συνοδευτικό κείμενο της έκδοσης της Εταιρείας Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας «15 γνήσια παραδοσιακά πολυφωνικά τραγούδια της Παλαιομάνινας».

Καραγκούνη. Παρεμβαίνουν, επιτελούν, κατασκευάζουν πολιτισμικά τον τόπο. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας άρχισε να διοργανώνει καλοκαιρινές πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα με κορυφαίο θέμα τον «Βλάχικο Γάμο της Παλαιομάνινας». Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων αυτών γίνονταν αναπαραστάσεις σκηνών από τον νομαδικό βίο των προγόνων τους, αναβίωση βλάχικων εθίμων *«με μακραίωνες - μυκηναϊκές, ομηρικές, αρχαϊκές - ρίζες»*[1069] και συναυλίες κορυφαίων Ελλήνων μουσικοσυνθετών και καλλιτεχνών *(Γιάννης Μαρκόπουλος, Λάκης Χαλκιάς, Βασίλης Σαλέας, Πέτρος Γαϊτάνος και άλλοι)*[1070]. Στις εκδηλώσεις συμμετείχε και ο Πολιτιστικός Σύλλογος Παλαιομανιτών Αθήνας «Η Σαυρία», ενώ υπήρχε και η συμπαράσταση της Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας[1071]. Στις εκδηλώσεις αυτές επίσης προσφερόταν δωρεάν στους συμμετέχοντες το παραδοσιακό βλάχικο γαμήλιο φαγητό, κρέας με χοντρά μακαρόνια, μαγειρεμένο στα καζάνια[1072], γίνονταν αφηγήσεις βλάχικων ιστοριών και θρύλων, παρουσιάζονταν θεατρικά έργα για την ανάδειξη ιστορικών ηρωικών προσώπων, όπως

[1069] «Βλάχικος γάμος» στην Παλαιομάνινα, στην εφημερίδα Ριζοσπάστης, 13 Αυγούστου 2002 στο https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1381886.

[1070] Μπαμπάνης Γιώργος Π., «Έτσι διοργανώνονταν κάποτε οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα», 17 Ιουλίου 2017 στο http://stroggyloboyni.blogspot.com/2017/07/blog-post_32.html

[1071] Ενδεικτικά για το πρόγραμμα των εκδηλώσεων τον Αύγουστο του 2002: *«"Βλάχικος γάμος" στην Παλαιομάνινα. Βλάχικα έθιμα, με μακραίωνες - μυκηναϊκές, ομηρικές, αρχαϊκές - «ρίζες», με κορυφαίο θέμα το βλάχικο γάμο, θα αναβιώσουν το ερχόμενο Σαββατοκύριακο (17,18/8) στις εκδηλώσεις της Παλαιομάνινας Αιτωλοακαρνανίας. Οι εκδηλώσεις οργανώνονται από την Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας (η Παλαιομάνινα είναι χτισμένη στη θέση μιας άγνωστης ακόμα αρχαίας πόλης, στη δυτική όχθη του Αχελώου, μεταξύ Μεσολογγίου και Αγρινίου), με συμμετοχή του Συλλόγου Παλαιομανιτών Αθήνας «Η Σαυρία» και με τη συμπαράσταση της Νομαρχίας Αιτωλοακαρνανίας. Το Σάββατο (10μμ) θα τελεστεί «Το προξενιό της Βλαχοπούλας», (με ένα μικρό θεατρόμορφο σκετς), ενώ την Κυριακή (από τις 9μμ και μέχρι τα χαράματα) θα προσφερθεί δωρεάν, το μαγειρεμένο από Βλάχους, σε εβδομήντα παραδοσιακά καζάνια, βλάχικο γαμήλιο φαγητό (ντόπιο φρέσκο προβατίσιο κρέας με χοντρά μακαρόνια και πικάντικη σάλτσα), το οποίο θα συνοδευτεί με γλέντι. Την Κυριακή το απόγευμα, στον κεντρικό δρόμο του χωριού, θα γίνει αναπαράσταση του εθίμου «Σέμνου» (αρραβωνιάσματα). Μεταξύ των εθίμων που θα αναβιώσουν είναι οι χοροί της νύφης, του γαμπρού και του «νουνού» (κουμπάρου). Το έθιμο της «Κούπε» ή «Πουρίε» - περιφορά από το γαμπρό και τον πατέρα του του κοφινιού, όπου οι καλεσμένοι έριχναν χρήματα (στην προκειμένη περίπτωση θα ρίχνουν φάκελο με τις εντυπώσεις τους). Το γλέντι των γερόντων - λέγεται «κουτάρου» - στο οποίο οι καθισμένοι κυκλικά γέροι τραγουδούν ντόπια παραδοσιακά ηρωικά τραγούδια και τραγούδια της τάβλας. Στις διήμερες εκδηλώσεις θα συμμετάσχει παραδοσιακό συγκρότημα από το Μέτσοβο και παραδοσιακοί χορευτικοί όμιλοι από την Αιτωλοακαρνανία. Στο χώρο των εκδηλώσεων σε ειδικό περίπτερο θα παρουσιάζονται και θα πωλούνται ντόπια, παραδοσιακά αγροκτηνοτροφικά προϊόντα, παραδοσιακές πίτες και γλυκά (λ.χ. ο αρχαϊκός μπακλαβάς κ.ά.)»*, στο «Βλάχικος γάμος» στην Παλαιομάνινα, στην εφημερίδα Ριζοσπάστης, 13 Αυγούστου 2002 στο https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1381886.

[1072] *«Αυτό το έθιμο να φτιάχνουμε κρέας με μακαρόνια στα καζάνια είναι πάππου προς πάππου. Το κάναμε στους γάμους, σε γάμους μόνο. Προβατίνα με μακαρόνια χοντρά. Αυτό μόνο οι Βλάχοι το κάνανε, Παλαιομάνινα, Αγράμπελο, εμείς, Στράτο κι Όχθια κι στα Γακέικα, Στρογγυλοβούνι.»*, Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021.

η ηρωίδα «Αφροδίτη Τόγια», ενώ δεν έλειπε η προβολή της μουσικοχορευτικής παράδοσης κυρίως των Βλάχων αλλά και των Γκρέκων[1073].

Μερικοί κάτοικοι της Παλαιομάνινας δεν υποστήριξαν τις εκδηλώσεις αυτές[1074], αντέδρασαν και κάποιος έστειλε ανώνυμες συκοφαντικές επιστολές σε υπουργούς, σε εφημερίδες και στους κατοίκους του χωριού εναντίον του Δημήτρη Στεργίου με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιηθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα το 2004 και το 2005. *«Ύστερα από θερμή παράκληση και απαίτηση*

[1073] *«Από τα καλαίσθητα φυλλάδια που κυκλοφορούσε η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας και που έστελνε σε όλα τα τοπικά και αθηναϊκά μέσα μαζικής επικοινωνίας πριν από την ημερομηνία διοργάνωσης των πολιτιστικών εκδηλώσεων προκύπτει ότι οι πρωτοβουλίες αυτές είχαν την ακόλουθη μορφή και περιεχόμενο: -Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Ο Βλάχικος Γάμος της Παλαιομάνινας» στις 1,2 και 3 Αυγούστου: Ομιλίες διοικητή της Αγροτικής Τράπεζας και αρχαιολόγων, αναπαράσταση, με δέκα χαρακτηριστικές σκηνές, του βλάχικου γάμου (υπάρχει σε κασέτα), απονομή βραβείων σε πρωτεύσαντες μαθητές και πρωτεύσασες μαθήτριες του χωριού, παραδοσιακοί χοροί από το χορευτικό συγκρότημα Μετσόβου και Παλαιομάνινας, θεατρικό έργο με σκηνές και εικόνες από την καθημερινή ζωή των προγόνων του χωριού κλπ. -Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Βλάχικο γαμήλιο φαγητό και γλέντι» στις 31 Ιουλίου και στις 1 και 2 Αυγούστου 1998: Ομιλίες του τότε διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, του Βλάχου σκηνοθέτη Κώστα Κουτσομύτη («Βαμμένα κόκκινα μαλλιά») και άλλων, αναπαράσταση του βλάχικου γαμήλιου τραπεζιού, παραδοσιακοί χοροί από τα χορευτικά της Παλαιομάνινας, του Μετσόβου, της Λεπενούς, του Κεφαλοβρύσου Κονίτσης και Κατοχής, βλάχικες ιστορίες και θρύλοι (αφηγήσεις), απονομή βραβείων σε μαθητές και σε υπέργηρους αγροκτηνοτρόφους κλπ. -Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Βλάχικο γαμήλιο φαγητό και τραπέζι» στις 14 και 15 Αυγούστου 1999: Ομιλίες επιστημόνων – πανεπιστημιακών αρχαιολόγων, φιλολόγων, απονομή βραβείων , αναπαράσταση του «βλαχοξεκινήματος στα ηπειρωτικά βουνά», αναπαράσταση του βλάχικου γαμήλιου φαγητού και τραπεζιού, παραδοσιακοί χοροί από τα χορευτικά της Παλαιομάνινας, Αγίου Κωνσταντίνου Αγρινίου, Μετσόβου. Αλμυρού, Κεφαλοβρύσου Ηπείρου, απονομή βραβείων.-Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Μουσικές ρίζες των Ελλήνων» και «γαμήλιο φαγητό, τραπέζι και γλέντι» στις 19 και 20 Αυγούστου 2000: Ομιλίες επιστημόνων, πολύωρη συναυλία με το συγκρότημα του Λάκη Χαλκιά» με τις «μουσικές ρίζες των Ελλήνων», αναπαράσταση του εθίμου της «Περπερούνας», θεατρικό έργο με σκηνές από την καθημερινή ζωή των προγόνων του χωριού, παραδοσιακοί χοροί από συγκροτήματα της Παλαιομάνινας, του Μετσόβου, του Αλμυρού και άλλων περιοχών της Αιτωλοακαρνανίας, απονομή βραβείων. -Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» και «Γαμήλιο φαγητό, τραπέζι και γλέντι» στις 18 και 19 Αυγούστου 2001: Κεντρικές ομιλίες ειδικών επιστημόνων και πανεπιστημιακών, πολύωρη και πολυάνθρωπη (πάνω από 110 άτομα!) συναυλία του Γιάννη Μαρκόπουλου για με τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους»(αφιέρωμα στο Μεσολόγγι για τη συμπλήρωση 180 ετών από την Επανάσταση του 1821), αναπαράσταση του γαμήλιου εθίμου «σουρτσέλια» (στο δάσος για ξύλα και βλάχικα γαμήλια φλάμπουρα), παραδοσιακοί χοροί από αρματωμένους Μεσολογγίτες του Αη-Συμιού, από ομίλους του Μεσολογγίου, του Αγρινίου, του Θέρμου, της Λεπενούς, της Παλαιομάνινας, θεατρικό έργο για την ηρωίδα «Αφροδίτη Τόγια» κλπ. […] -Πολιτιστικές εκδηλώσεις «Βλάχικο γαμήλιο φαγητό, τραπέζι και γλέντι» στις 16 και 17 Αυγούστου 2003: Ομιλίες και χαιρετισμού ειδικών επιστημόνων και πανεπιστημιακών, μεγάλη συναυλία του Βασίλη Σαλέα, αναπαράσταση του εθίμου «ξύρισμα του γαμπρού», αναπαράσταση του εθίμου Ο χορός του νουνού, της νύφης και του γαμπρού», αναπαράσταση του γαμήλιου εθίμου «Κουτάρου» (γλέντι, τραγούδια γερόντων), αναπαράσταση του γαμήλιου εθίμου «πουρίε» (το έθιμο του κεράσματος – ενίσχυσης της νύφης, μεγάλο αφιέρωμα στο μεγάλο ποιητή από την Παλαιομάνινα Βασίλη Νάκα, παραδοσιακοί χοροί κλπ»*, Μπαμπάνης Γιώργος Π., «Έτσι διοργανώνονταν κάποτε οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα», 17 Ιουλίου 2017 στο http://stroggyloboyni.blogspot.com/2017/07/blog-post_32.html

[1074] Πληροφορητής από τη Γουριώτισσα αναφέρει: *«Στην Παλαιομάνινα γίνονταν παλιά ο Βλάχικος γάμος, αλλά τώρα δεν γίνεται πια. Αυτό το είχε ξεκινήσει, είχε κάνει ένα σύλλογο ο Στεργίου. Τότε ήτανε καλές εποχές. Έπαιρνε επιχορηγήσεις καλές. Αυτός ήτανε δημοσιογράφος στον Οικονομικό Ταχυδρόμο. Είχε πάρε δώσε με διάφορους οικονομικούς κύκλους, έπαιρνε επιχορηγήσεις από την Εθνική Τράπεζα, το Ταμιευτήριο, από βουλευτές, αποδώ, αποκεί, κι έκανε ένα καλό πράγμα, αλλά ξέφυγε από το παραδοσιακό, έφερνε τώρα τον Μαρκόπουλο για το πανηγύρι, είχε φέρει τη Φαραντούρη, δεν είχαν αυτά καμία σχέση με το παραδοσιακό και μετά μπήκαν οι άλλοι ότι τάχα τρώγονται χρήματα και τέτοια και διαλύθηκε κι αυτό».*

πολλών κατοίκων του χωριού διοργανώθηκαν οι τελευταίες πολιτιστικές εκδηλώσεις το 2006 με το ίδιο θέμα και αφιέρωμα τη φορά αυτή πάλι στο Μεσολόγγι για τη συμπλήρωση 180 ετών από την «Έξοδο των Πολιορκημένων» με μεγάλη συναυλία του Λάκη Χαλκιά. Αρματωμένοι Μεσολογγίτες, υπό τους ήχους πίπζας και νταουλιού, έκαναν πορεία στον κεντρικό δρόμο του χωριού που οδηγούσε στο χώρο των εκδηλώσεων. Ακολούθησε η αναπαράσταση του βλάχικου γάμου και παραδοσιακοί χοροί από τους ομίλους της Σαμαρίνας, της Παλαιομάνινας και του Αγρινίου. Σημειώνεται ότι κατά τις εκδηλώσεις αυτές ο Δημήτρης Στεργίου έκανε δημόσια πρόταση στον τότε δήμαρχο της Ιεράς Πόλεως του Μεσολογγίου Γιώργο Πρεβεζάνο να στηθεί μνημείο υπέρ των πεσόντων «Παιδιών της Σαμαρίνας» κατά την Έξοδο του Μεσολογγίου το 1826. Τότε, ο δήμαρχος υποσχέθηκε δημόσια την υιοθέτηση της πρότασης αυτής και πολύ σύντομα στον Κήπο των Ηρώων του Μεσολογγίου στήθηκε το Μνημείο για τα «παιδιά της Σαμαρίνας»[1075].

Εικόνα 58, Φωτογραφία από το πανηγύρι στη Γουριώτισσα το 2012[1076]

Στα χρόνια που ακολούθησαν και άλλοι πολιτιστικοί σύλλογοι των Ριμένων διοργάνωσαν και διοργανώνουν πανηγύρια και εκδηλώσεις στα χωριά τους προβάλλοντας την πολιτισμική τους κληρονομιά και τη βλάχικη ταυτότητά τους. Έντονη πολιτιστική δραστηριότητα ανέπτυξε τα τελευταία δέκα χρόνια ο

[1075] Μπαμπάνης Γιώργος Π., «Έτσι διοργανώνονταν κάποτε οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα», 17 Ιουλίου 2017 στο http://stroggyloboyni.blogspot.com/2017/07/blog-post_32.html
[1076] Θοδωρης Αργυρης, στο http://gouriotissa.blogspot.com/2012/09/blog-post.html .

Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Γουργιώτισσας "Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ", ο οποίος ιδρύθηκε αρχικά στην Αθήνα το 2010 αλλά στη συνέχεια μετέφερε την έδρα του στη Γουριώτισσα[1077]. Κάθε χρόνο διοργανώνει διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις με κορυφαία το πανηγύρι του χωριού στις 14 Αυγούστου στο προαύλιο του Δημοτικού Σχολείου[1078].

Εικόνα 59, Φωτογραφία από το πανηγύρι στη Γουριώτισσα το 2012[1079]

Στο πανηγύρι στη Γουριώτισσα συμμετέχουν κάθε χρόνο περισσότερα από τρεις χιλιάδες άτομα από τα ριμένικα αλλά και τα γκρέκικα χωριά της Ακαρνανίας. Χορευτικές ομάδες του Συλλόγου, παιδική, εφηβική και ενηλίκων, παρουσιάζουν παραδοσιακούς χορούς και τραγούδια φορώντας κυρίως την παραδοσιακή ριμένικη

[1077] *«Ο Σύλλογος του χωριού είχε γίνει στην Αθήνα το 2010. Τώρα τον φέραμε εδώ εμείς, πήραμε την έδρα απ' την Αθήνα»,* Δημήτρης Μπίκας, Γουριώτισσα, 9-2-2021. *«Ο Σύλλογος δεν είναι πολύ παλιός. […] Ο Σύλλογος διοργανώνει εκδρομές, φτιάχνουμε καμιά φορά αυτά εδώ πέρα τα παραδοσιακά, τσιγαρίδες, Καθαροδευτέρα τέτοια πράγματα, τώρα έχουμε κάνει ένα λαογραφικό μουσείο επάνω, διοργανώνει το πανηγύρι στις 14 Αυγούστου, αυτά»,* Τάσος Αργύρης, Γουριώτισσα, 1-2-2021.

[1078] Σε σύντομη ανακοίνωση του Συλλόγου για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που έγιναν τον Αύγουστο του 2013 αναφέρονται τα εξής: «*Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Σύλλογος Γουργιώτισσας "Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ" Διοργανώνει πολιτιστικές εκδηλώσεις με αποκορύφωμα το πανηγύρι την ΤΕΤΑΡΤΗ 14 Αυγούστου 2013 με τα μεγαλύτερα ονόματα της παραδοσιακής μας μουσικής, με δωρεάν βλάχικο γαμήλιο γεύμα. (βλάχικη μακαρονάδα στα καζάνια). Ο Σύλλογος αγωνίζεται να διασώσει τις μνήμες του χωριού και να προσφέρει στον κόσμο αξιόλογες πολιτιστικές ανάσες κόντρα στην οικονομική κρίση. Την ορχήστρα απαρτίζουν:τραγούδι, Παγώνα Αθανασίου, Γιάννης Καψάλης κλαρίνα, Σταύρος Καψάλης-Μάκης Τσίκος. Θα ήταν τιμή μας και χαρά μας να παρευρεθείτε. ΝΑ ΜΑΣ ΕΧΕΙ Ο ΘΕΟΣ ΓΕΡΟΥΣ, ΠΑΝΤΑ ΝΑ ΑΝΤΑΜΩΝΟΥΜΕ ΚΑΙ ΝΑ ΞΕΦΑΝΤΩΝΟΥΜΕ»*, στο http://gouriotissa.blogspot.com/2013/ .

[1079] Θοδωρης Αργυρης, στο http://gouriotissa.blogspot.com/2012/09/blog-post.html .

φορεσιά τους. Όλο το χωριό βοηθάει εθελοντικά τόσο κατά την προετοιμασία των εκδηλώσεων όσο και κατά τη διάρκεια του πανηγυριού. Όλοι, μικροί και μεγάλοι, άντρες και γυναίκες, προσφέρουν προσωπική εργασία όπως και όσο μπορεί ο καθένας. Όλοι είναι εκεί, παρόντες, για να προσφέρουν και να νιώσουν τη δύναμη της κοινότητας. Μια κοινότητα στις καλύτερες στιγμές της[1080].

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες οι πολιτιστικοί σύλλογοι των Ριμένων της Ακαρνανίας προχώρησαν και σε άλλες σημαντικές πολιτιστικές πρωτοβουλίες, δραστηριότητες και παρεμβάσεις. Η Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας αγόρασε τον ερειπωμένο αλευρόμυλο Λάπα, το μηχανολογικό εξοπλισμό και τον περιβάλλοντα χώρο και με τη χορηγία της ΕΤΒΑ Α.Ε. και ιδιαίτερα του Τεχνολογικού Ιδρύματός της συγκροτήθηκε το Αγροτικό Τεχνολογικό Μουσείο Παλαιομάνινας («Μόρα α Λάπα»), στο οποίο *«υπάρχει ειδικό τμήμα που περιλαμβάνει λαογραφικό και τεχνολογικό παραδοσιακό υλικό του Κύκλου «Σίτος – Άλευρα – Άρτος», όπως αλέτρια, σβάρνες, υλικό υποζυγίων που βοηθούσαν στο όργωμα, δρεπάνια, κοσιές, «μηχανή» καθαρισμού του σταριού από την ήρα, παραδοσιακός φούρνος και σύνεργα του φούρνου, αλώνι, παλιές φωτογραφίες με στιγμιότυπα από το όργωμα, το θέρισμα, το αλώνισμα και άλλα παλιά στιγμιότυπα από όργωμα, θέρισμα, αλώνισμα και άλλες»*[1081].

Ακόμη, το παλιό τυροκομείο της Παλαιομάνινας ανακαινίσθηκε και μετατράπηκε σε Πολιτιστικό - Λαογραφικό Κέντρο της Παλαιομάνινας ύστερα από συνεργασία της Εταιρείας Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας και του Αγροτικού και Πιστωτικού Συνεταιρισμού της Παλαιομάνινας. Στο κτίριο αυτό μεταφέρθηκε η Λαογραφική Έκθεση και στεγάζονται τα γραφεία όλων των συλλόγων

[1080] Την άλλη μέρα εξουθενωμένοι μα πολύ ικανοποιημένοι μονολογούν: *«Ξημερωμα 15ης Αυγουστου 2012. Μια ακομα εκδηλωση εχει φτασει στο τελος της. Ματια νυσταγμενα μα λαμπερα, σωματα κουρασμενα μα ζωηρα ακομα και οι καρδιες γεματες με στιγμες και αναμνησεις. Τα δακρυα χαρας και συγκινησης νωπα ακομα στα προσωπα και το μυαλο να δυσκολευεται να καταλαβει τι εγινε το προηγουμενο βραδυ. Και πως να καταλαβει. Πως να εξηγησει τους τεσσερις χιλιαδες περιπου ανθρωπους που ηρθαν, πως να εξηγησει τον εθελοντισμο που υπηρχε, πως να εξηγησει την αγαπη της επομενης ημερας. Τρια χρονια με το ιδιο παθος, τρια χρονια με το ιδιο συναισθημα, τρια χρονια ΜΑΖΙ. Οι στιγμες ειναι στιγμες λοιπον και δημιουργουν αναμνησεις. Τι να πρωτοθυμηθω, τα παιδια που σερβιριζαν τον κοσμο χορευοντας και ολοι να εχουν μεινει αναυδοι και να τους κοιτουν, το ριγος και την απιστευτη συγκινηση οταν βραβευτηκαν η Φιλιω Πυργακη και ο δικος μας ανθρωπος, ο μαγειρας της καρδιας μας Γερασιμος Μαρινος. Τον κοσμο που ερχονταν και μου εσφιγγε το χερι για να μου πει "μπραβο". Σε μια εποχη που ολα γυρω μας καταρεουν, που οι αξιες εκπιπτουν μερα με την μερα, εκεινο το βραδυ αποδειχτηκε οτι κατι σαλευει ακομα. Υπαρχει ακομα ΨΥΧΗ, ΚΑΡΔΙΑ, ΦΙΛΟΤΙΜΟ. Αρκουν αυτα για να σηκωθουμε λιγο ψηλοτερα. Υπαρχει πολυς χρονος για να καταλαβουμε τι εγινε εκεινο το βραδυ. Προς το παρον ας κρατησουν οι χοροι. ΝΑ ΜΑΣ ΕΧΕΙ Ο ΘΕΟΣ ΓΕΡΟΥΣ, ΠΑΝΤΑ ΝΑ ΑΝΤΑΜΩΝΟΥΜΕ ΚΑΙ ΝΑ ΞΕΦΑΝΤΩΝΟΥΜΕ»*, στο http://gouriotissa.blogspot.com/2012/09/blog-post.html .

[1081] Μπαμπάνης Γιώργος Π., ό.π.

και φορέων της Παλαιομάνινας[1082]. Σε λαογραφικό μουσείο μετατράπηκε τα τελευταία χρόνια το κτίριο του Δημοτικού Σχολείου Αγραμπέλων, ενώ και ο Πολιτιστικός Σύλλογος Γουριώτισσας συλλέγει τα τελευταία χρόνια λαογραφικό υλικό από τους κατοίκους του χωριού για να συγκροτήσει λαογραφικό μουσείο, το οποίο θα στεγάζεται στο κτίριο του Δημοτικού Σχολείου Γουριώτισσας.

Εικόνα 60, Νεκροταφείο Γουριώτισσας: «ΑΠα ΑΡΑΤΣΙ ΒΙΑΡΙΛΙ ΠαΝΙ ΚΑΛΝΤΕ ΓΙΑΡΙΛΙ»[1083]

Από τις παραπάνω δημόσιες δράσεις και τις δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων των Ριμένων με την ανέγερση μνημείου στον Κήπο των Ηρώων στο Μεσολόγγι για τους Βλάχους αγωνιστές από τη Σαμαρίνα, την ανάδειξη ιστορικών ηρωικών προσώπων, την ανάκληση ή την επινόηση μύθων και θρύλων, την προβολή της χορευτικής παράδοσης, τη σύσταση και λειτουργία Λαογραφικών Μουσείων και

[1082] Νέο Πολιτιστικό-Λαογραφικό Κέντρο στην Παλαιομάνινα, 15-10-2009 στο https://xiromeronews.blogspot.com/2009/10/blog-post_718.html

[1083] Το δίστιχο αυτό αποτελεί τη μοναδική γραφή στη βλάχικη γλώσσα που έχουμε εντοπίσει στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. «Δεμένη στο μαντήλι ---Κρύο νερό το καλοκαίρι Ζεστό ψωμί το χειμώνα--- θα μας φέρνεις, όταν σε θυμόμαστε». Το κείμενο του επιγράμματος εμπνεύστηκαν τα τρία παιδιά της οικογένειας (Απόστολος, Μιχαήλ και Φώτιος) και αναφέρεται στη μητέρα τους. *«Η μάννα μας, χήρα του Φ.Μ.Κ. και λεχώνα στο μικρότερο αδελφό μας Φώτιο, -όπως όλες οι παραδοσιακές Ριμένες/Βλάχες χήρες θάφτηκε με το μαύρο της μαντήλι που ποτέ δεν έβγαλλε-, συμβούλευε πάντα σε μεικτή γλώσσα, Ριμένικα/Βλάχικα και Ελληνικά, τα τρία παιδιά της και τα επτά εγγόνια της»,* Απόστολος Φωτίου Κατσαρός, 30-7-2021.

την επαναχρησιμοποίηση εθιμικών πρακτικών προβάλλεται και ενισχύεται η βλάχικη ταυτότητα των Ριμένων της Ακαρνανίας και ταυτόχρονα αναγνωρίζεται τόσο από τους «άλλους» όσο και από τη νεότερη γενιά των Βλάχων/Ριμένων. Ακόμη, οι πολιτιστικοί σύλλογοι των Βλάχων της Ακαρνανίας με τις διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, τις οποίες διοργανώνουν κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες στα χωριά τους, προβάλλουν την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα μαγειρεύοντας και μοιράζοντας στους συμμετέχοντες το παραδοσιακό τους γαμήλιο φαγητό, τραγουδώντας κάποια τραγούδια στα βλάχικα και φορώντας την τοπική τους παραδοσιακή ενδυμασία. Όλα αυτά βοήθησαν πολλούς Ριμένους στη διαχείριση της βλάχικης ταυτότητάς τους με αποτέλεσμα πολλοί απ' αυτούς να δηλώνουν ότι σήμερα δεν ντρέπονται πια για τη βλάχικη καταγωγή τους και τη βλάχικη γλώσσα[1084].

[1084] Ενδεικτικά: *«Τώρα προσπαθώ, σχεδόν το έχω καταφέρει, να μη νιώθω μειονεκτικά έναντι της τοπικής κοινωνίας. Ίσως το ότι ξανοίχτηκε η κοινωνία μας, οι διάφορες εκδηλώσεις και οι σύλλογοι που έχουν γίνει μας έδωσαν την ευκαιρία να εκφραστούμε και να βγάλουμε προς τα έξω την κουλτούρα μας. Η διαφορετικότητά μας να θεωρηθεί όχι μειονέκτημα αλλά πλούτος πολιτισμικός. Σε αυτό βοήθησε και η πρόσβασή μας στην παιδεία, γιατί τώρα όλα αυτά τα εκτιμούμε διαφορετικά. Εκτιμώ ότι παρόμοια αισθάνονται και οι συγχωριανοί μου στη Γουριώτισσα, ακόμα κι αυτοί που δεν έχουν σπουδάσει. Κι αν κάποιος νιώθει ακόμη μειονεκτικά, σίγουρα αυτό είναι σε πολύ μικρότερο βαθμό απ' ότι πριν. Νομίζω ότι και η τοπική κοινωνία έχει ωριμάσει, ώστε να δεχτεί αυτή τη διαφορετικότητα»,* Ν.Κ., Αγρίνιο, 27-2-2014.

Κεφάλαιο 5ο

Προσαρμογή στις νέες συνθήκες, κοινωνικοί και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί

Η οικονομία της Ελλάδας ως το 1860 ήταν κατά βάση αγροτική, με χαρακτηριστικά και δομές αυτάρκειας και αυτοκατανάλωσης. Η επιβολή του καθεστώτος των εθνικών γαιών και της ενοικίασής τους στους ακτήμονες γεωργούς, σε συνάρτηση με το δαιδαλώδες και ασαφές νομικό και οικονομικό καθεστώς της γης, τη βαριά φορολογία, την έλλειψη των εργατικών χεριών, τον μη τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της γεωργίας κλπ, εκτός των άλλων δεν επέτρεπαν τη διαμόρφωση του κατάλληλου πλαισίου για την ανάπτυξη της εμπορευματικής οικονομίας. Στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και συγκεκριμένα μετά το 1870 άρχισε να συμβαίνει η στροφή σε εμπορευματικές καλλιέργειες και οι διασυνδέσεις των παραγωγών με το διεθνές οικονομικό σύστημα. Καθοριστικό ρόλο έπαιξε η ενέργεια της διανομής των «εθνικών γαιών» το 1871 και στη συνέχεια η επικράτηση της μικρής οικογενειακής ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης[1085].

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την προσάρτηση εδαφών και την ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, εφαρμόστηκε τελικά η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917, έγινε διανομή της μεγάλης γαιοκτησίας και άλλαξαν ριζικά οι σχέσεις της ιδιοκτησίας της γης αφού οι περισσότεροι ακτήμονες αγρότες έγιναν ιδιοκτήτες της γης που καλλιεργούσαν. Η αγροτική μεταρρύθμιση και η κατάτμηση της γης συνεπέφερε την παύση των πιστωτικών υπηρεσιών των τσιφλικούχων προς τους καλλιεργητές, συνοδεύτηκε από την αύξηση επενδύσεων στην αγροτική παραγωγή με τη μορφή πιστώσεων από οργανισμούς αστικής πίστης και οδήγησε στη γρήγορη εξέλιξη του συνεταιριστικού κινήματος αφού οι μικροί ιδιοκτήτες γης συνασπίστηκαν σε συνεταιρισμούς, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να εγγυώνται την φερεγγυότητα των μελών τους[1086].

Πολύ σημαντική εξέλιξη για τους Έλληνες αγρότες ήταν η ίδρυση το 1929 της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος, του κατ' εξοχήν χρηματοπιστωτικού φορέα, που

[1085] Βεργόπουλος Κώστας, *Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1975 και Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος Δ., *Θεσμικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Κράτος και οικονομία στην Ελλάδα, 1830-1922,* Εξάντας, Αθήνα 1991.

[1086] Βλ. Βεργόπουλος Κώστας, *ό.π.,* σ. 181 και Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 76.

ασκούσε για πολλές δεκαετίες την αγροτική πίστη στην Ελλάδα, κάλυπτε τις πιστοδοτικές ανάγκες των αγροτών και ενίσχυε την αγροτική παραγωγή. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο, κύριος σκοπός της Αγροτικής Τράπεζας ήταν η άσκηση αγροτικής πίστεως σε όλες τις μορφές της, η ενίσχυση της συνεταιριστικής οργάνωσης και η βελτίωση των όρων διεξαγωγής των πάσης φύσεως αγροτικών συναλλαγών στην ελληνική επικράτεια κυρίως με χορήγηση δανείων σε γεωργούς, κτηνοτρόφους, αλιείς, γεωργικούς συνεταιρισμούς και σε νομικά και φυσικά πρόσωπα γεωργικών επιχειρήσεων, καθώς και για την εκτέλεση έργων κοινής ωφελείας[1087].

Συνοπτικά στο χρονικό διάστημα 1909-1940 έγιναν πολλές αλλαγές στον αγροτικό τομέα, όπως η ίδρυση του Υπουργείου Γεωργίας το 1910, η αγροτική μεταρρύθμιση και η εγκατάσταση των προσφύγων, η ψήφιση νόμου για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας το 1929. Ακόμη, πραγματοποιήθηκαν μεγάλα εγγειοβελτιωτικά έργα στην ελληνική ύπαιθρο, όπως αποστράγγιση λιμνών και αποξηράνσεις ελών, και προωθήθηκε η πολιτική της "αυτάρκειας" και η επέκταση των εξαγωγικών φυτειών σε βάρος των "παραδοσιακών" καλλιεργειών[1088]. Οι παραπάνω ενέργειες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας συνέβαλαν στον πολλαπλασιασμό της καλλιεργήσιμης γης, στην ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής και στην ανάπτυξη μιας εκχρηματισμένης αγροτικής οικονομίας.

Οι Ριμένοι της Ακαρνανίας επηρεάστηκαν από τις νέες αυτές συνθήκες και σταδιακά προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα. Αρκετοί επωφελήθηκαν από τη διανομή των εθνικών γαιών το 1871 και απέκτησαν έγγεια ιδιοκτησία. Ακόμη με την πρακτική της εκχέρσωσης επέκτειναν την ιδιόκτητη γη σε βάρος της δημόσιας δασικής έκτασης. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι τσελιγκάδες και άλλοι σμίχτες με μεγάλο ζωικό κεφάλαιο μετέτρεψαν μέρος των κερδών ή του ζωικού τους κεφαλαίου σε έγγεια ιδιοκτησία με αποτέλεσμα μερικοί απ' αυτούς να έχουν στην κατοχή τους εκατοντάδες ή και χιλιάδες στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Ο κτηνοτροφικός σχηματισμός του τσελιγκάτου βρέθηκε σε κατάσταση αποσύνθεσης, καθώς πολλοί ισχυροί σμίχτες αρχικά αυτονομήθηκαν και αργότερα στράφηκαν προς τη γεωργία, ενώ στα χρόνια του

[1087] Βλ. Αρχείο FOL1 - Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ), ανακτήθηκε στις 19-2-2021 από το https://greekarchivesinventory.gak.gr/index.php/6x69-8e8f-42q5

[1088] Πατρώνης Βασίλης, *Ελληνική οικονομική ιστορία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα 18ος – 20ός αιώνας,* e- book, Αθήνα 2015, σ. 159-177.

Μεσοπολέμου μόνο λίγοι Ριμένοι κτηνοτρόφοι συνέχιζαν τις περιοδικές μετακινήσεις σε ορεινούς θερινούς βοσκότοπους.

5.1 Από το τσελιγκάτο στην Κοινότητα και την καλλιέργεια της γης

Στις αρχές του 20ού αιώνα και κυρίως στα χρόνια του Μεσοπολέμου τόσο με τη στροφή των Ριμένων προς τη γεωργία και τη σταδιακή εγκατάλειψη των περιοδικών μετακινήσεων της κτηνοτροφίας τους όσο και με την κατάργηση των Δήμων και τη συγκρότηση των Κοινοτήτων, παρατηρούμε πολλές αλλαγές στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Τις πρώτες δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης ο τσέλιγκας ήταν πανίσχυρος, κυρίαρχος του σχηματισμού, έκανε τον καταμερισμό των εργασιών, τους λογαριασμούς και ρύθμιζε όλες τις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις της ομάδας. Η παραγωγική διαδικασία του τσελιγκάτου εκτός από την εκτροφή και την αναπαραγωγή των ζώων σχετιζόταν και με την εκμετάλλευση των κτηνοτροφικών προϊόντων, όπως μαλλί, γάλα, τυρί και κρέας. Στους Βλάχους της Ακαρνανίας αρχικά η επαφή με τους εμπόρους για την προώθηση των προϊόντων αυτών γινόταν αποκλειστικά από τον τσέλιγκα. Αυτός έκλεινε τις σχετικές συμφωνίες και δεσμευόταν για την υλοποίησή τους. Πολλές φορές γινόταν προπώληση του γάλακτος ή του μαλλιού των προβάτων, συντάσσονταν ανάλογες συμβολαιογραφικές πράξεις, στις οποίες ο έμπορος έδινε κάποια προκαταβολή-καπάρο. Ο τσέλιγκας δεσμευόταν για την παράδοση του προϊόντος και σε ότι αφορούσε την τιμή πώλησης του προϊόντος, αυτή δεν προσδιοριζόταν με ακρίβεια αλλά συσχετιζόταν με την τιμή που θα πουλούσαν και οι άλλοι Βλάχοι τσελιγκάδες την ίδια περίοδο επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό την καλύτερη δυνατή τιμή πώλησης του προϊόντος. Σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε συνεργασία ανάμεσα σε δύο τσελιγκάτα στην προπώληση του γάλακτος. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα σχετικό αρχείο: *«Οι Λάμπρος Νταγιάντας και Νικόλαος Νούσας, αρχιποιμένες κάτοικοι ο μεν πρώτος του χωρίου Αγραμπέλου, ο δε δεύτερος του χωρίου Στουρναρίου της περιφερείας Χρυσοβίτζης του Δήμου Αστακού αφ' ενός και αφ' ετέρου οι Γεράσιμος Μαρκάτος πότε Πέτρος Κουτζαντρίας κάτοικος του χωρίου Φερεντινάτα και Παναγής Μακρής Πετράτος πότε Αθανασίου κάτοικος του χωρίου Μακριώτικα του Δήμου Πηλαρίων […] ωμολόγησαν ότι συνεφώνησαν μεταξύ των και οι μεν δύο πρώτοι αρχιποιμένες παραχωρούν προς τους δευτέρους το γάλα των ζώων των ποιμνιοστασίων αυτών από πρόβατα 2.600, του έτους 1880, οι δε δύο τελευταίοι υποχρεούνται να*

πληρώσουν όπως (...) η τιμή του γάλακτος του Ευθυμίου Κουτζομπίνα και Δημητρίου Κήτα Τζόλη [...] Προς ασφάλειαν των Λάμπρου Νταγιάντα και Νικολάου Νούσα διά την ανωτέρω προτίμησιν του γάλακτος των έλαβον σήμερον παρά των Γερασήμου Μαρκάτου Κουτζαντρία και Παναγή Μακρή Πετράτου Αθανασίου δραχμάς 3.360 άνευ τόκου»[1089].

Αργότερα, στα τέλη του 19ου αιώνα και μετά τη μόνιμη εγκατάσταση, παρατηρείται μια αυτονόμηση κάποιων ισχυρών σμιχτών, καθώς αναλάμβαναν μόνοι τους ή σε συνεργασία με άλλους την προώθηση των προϊόντων τους στην αγορά και προχωρούσαν σε ξεχωριστές συμφωνίες με τους εμπόρους. Για παράδειγμα, *«οι Στέφος Μπραζιώτης, Δημήτριος Αδάμ, Αθανάσιος Αδάμ και Παναγιώτης Τάκος, άπαντες ποιμένες και κάτοικοι Λεπενούς του Δήμου Στράτου επροπώλησαν το εκ των χιλίων εξακοσίων (1600) συγκείμενον και ηνωμένον ποίμνιόν των παραχθησόμενον γάλα από 1ης Απριλίου μέχρι της 20ης Μαΐου 1893 στον Σπυρίδωνα Ποταμιάνο ή Κλαουδάτο, τυρέμπορο, κάτοικο Πατρών [...] με την τότε παραδεχθησομένην τιμήν και υπό των άλλων Βλαχοποιμένων Χρήστου Κατσαρού, Νίκου Γιάνκου και Ντούλα Πάγκιου και με όσην τιμήν καθ' οκάν πωλήσουν εκείνοι το γάλα των με την αυτήν τιμήν θα πληρώση και ο αγοραστής προς τους πωλητάς [...] και έλαβον σήμερον από τον αγοραστήν 3.360 δρχ. μετρητάς, αίτινες θέλουν συμψηφισθή εν καιρώ απέναντι του παραδοθησομένου ως είρηται γάλακτος»*[1090].

Ο παραγωγικός μηχανισμός του τσελιγκάτου άρχισε να αποδυναμώνεται από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα και ιδιαίτερα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Με την κατάργηση των Δήμων το 1912 και την συγκρότηση των Κοινοτήτων τα βλάχικα χωριά, τα οποία συγκρότησαν ξεχωριστές κοινότητες, προχώρησαν μέσω εκλογών στην εκπροσώπησή τους από τον πρόεδρο και το πενταμελές κοινοτικό συμβούλιο, το οποίο αναλάμβανε να διαχειριστεί όλα τα θέματα της Κοινότητας. Τα πρώτα χρόνια ο τσέλιγκας ή μέλος της οικογένειάς του εκλεγόταν ως πλειοψηφών σύμβουλος και αναλάμβανε συνήθως τη θέση του προέδρου[1091]. Συμμετείχε στις επιτροπές καθορισμού των ορίων της Κοινότητας με τις γειτνιάζουσες κοινότητες και επιδίωκε την εξασφάλιση ευρύχωρης κοινοτικής περιφέρειας. Η διαδικασία καθορισμού των ορίων της κοινότητας συχνά ήταν δύσκολη υπόθεση και αρκετές

[1089] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 23/24-5-1879.
[1090] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 188/20-5-1892.
[1091] Στις επιτροπές καθορισμού των ορίων της Κοινότητας Οχθίων συμμετείχε ως πρόεδρος της Κοινότητας τη δεκαετία του 1910 ο Σπυρίδων Πάγγιος και το 1930 ο Ευάγγελος Πάγγιος. Ακόμη, το 1915 πρόεδρος της Κοινότητας Σοροβιγλίου ήταν ο Νικόλαος Πάγγιος και της Γουριώτισσας ο Φώτιος Τσόλης/Κατσαρός. Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από τα Αρχεία για τα Όρια των Κοινοτήτων, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας.

φορές εξελίχθηκε σε μακροχρόνια δικαστική διαμάχη και οδήγησε σε συμβιβασμούς με εκατέρωθεν παραχωρήσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να φθαρεί το κύρος του τσέλιγκα-προέδρου και τα επόμενα χρόνια να αναλάβουν άλλοι την εκπροσώπηση της κοινότητας.

Στην Κοινότητα Γουριώτισσας σύμφωνα με τα πρακτικά του Κοινοτικού Συμβουλίου με πρώτη αναφορά πράξεως στις 3-12-1925 αναφέρονται ως πρόεδροι της Κοινότητας οι εξής: Μιχαήλ Ντεμούσης (1925), Ανδρέας Νταγιάντας (1928), Γεράσιμος Τέγας (1929), Δημήτρ, Γ. Καραΐσκος (1930), Σπυρ. Ευστ. Πατσέας (1932), Γεράσιμος Τέγας (1933), Δημήτρ, Γ. Καραΐσκος (1934), Σπυρ. Ευστ. Πατσέας (1935), Κων/νος Σουροβέλης (1936) κ.ο.κ., ενώ δεν αναφέρεται κανένα μέλος της οικογένειας Κατσαρού ούτε ως πρόεδρος ούτε ως μέλος του κοινοτικού συμβουλίου μέχρι το 1948[1092]. Η μη συμμετοχή μελών της οικογένειας του πρώην τσέλιγκα Κατσαρού, ιδρυτή του οικισμού και μεγαλογαιοκτήμονα, στη διοίκηση της Κοινότητας Γουριώτισσας στα χρόνια του Μεσοπολέμου αντικατοπτρίζει τις μεταβολές που έγιναν με την ένταξη της βλάχικης Κοινότητας της Γουριώτισσας στις νέες συνθήκες και τις αντιδράσεις των υποκειμένων ως ατόμων και ομάδων σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Γενικά στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας στα χρόνια του Μεσοπολέμου οι παλιοί τσελιγκάδες και ιδρυτές των βλάχικων χωριών της Ακαρνανίας είχαν χάσει την παλιά τους αίγλη και η επιρροή τους στις βλάχικες κοινότητες είχε περιοριστεί σημαντικά, αφού οι πρώην συνεργάτες/σμίχτες και τσοπάνηδες είχαν αυτονομηθεί κοινωνικά και οικονομικά και διεκδίκησαν ενεργότερη συμμετοχή τους στα κοινά. Σύμφωνα και με τον Λουκόπουλο που επισκέφθηκε την περιοχή της Ακαρνανίας το 1931, *«σιγά – σιγά όμως με τον καιρό το αξίωμα των τσελιγγάδων έπεσε. Σήμερα λιγοστή αίγλη μόνον τους απόμεινε από κείνο το παλιό αριστοκρατικό μεγαλείο που είχαν άλλοτε. Κανείς δεν τους ρωτάει τι θα κάμη, δεν τους λογαριάζουν αν ζουν ή πεθαίνουν»*[1093].

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας, όπως προαναφέραμε, εκτός από την νομαδική κτηνοτροφία που αποτελούσε τη βασική τους παραγωγική δραστηριότητα, ασχολούνταν και με τον αγωγιατισμό[1094]. Διέθεταν αρκετά άλογα και μουλάρια και

[1092] Ο Χρ. Φ. Κατσαρός εμφανίζεται ως μέλος του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας το 1949 και ως πρόεδρος της Κοινότητας το 1952, Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας.

[1093] Λουκόπουλος Δημήτριος, *ό.π.*, σ. 133.

[1094] Γενικά *«οι νομάδες, διατηρούντες, χάριν των ιδίων αυτών κατ' αρχήν μεταφορών από τόπου εις τόπον, και χοντρά ζώα, απέβησαν από μακροτάτου χρόνου οι κατ' εξοχήν μεταφορείς, οι αγωγιάτες, του εσωβαλκανικού εμπορίου»,* Καραβίδας Κ.Δ., *ό.π.*, σ. 39.

μετέφεραν αλάτι από τις αλυκές του Μεσολογγίου στο Καρπενήσι και σε άλλα ορεινά μέρη, τα βελανίδια από τους σταθμούς συγκέντρωσης στις αποθήκες των εμπόρων στον Άγιο Παντελεήμονα Αστακού ή στον Αστακό και γενικά *«παντός μετακομιστού είδους πραγματειών»*[1095]. Για πολλά χρόνια μαζί με τους Πραμαντιώτες αγωγιάτες ήταν οι βασικοί μεταφορείς των προϊόντων και των εμπορευμάτων στην περιοχή της Ακαρνανίας. Με την ανάπτυξη των νεότερων μεταφορικών μέσων, ατμοκίνητων αμαξοστοιχιών, φορτηγών αυτοκινήτων και των αντίστοιχων δικτύων μεταφοράς, σιδηροδρόμου και οδικών αρτηριών, το εισόδημα από το κυρατζιλίκι μειώθηκε. Μετά το 1950 και μέσα σε λίγες δεκαετίες και η περιοχή της Ακαρνανίας πέρασε στην «αυτοκινητοποίηση» της κοινωνίας[1096] με αποτέλεσμα η δραστηριότητα του αγωγιατισμού να εγκαταλειφθεί μετά τη δεκαετία του 1970.

Οι Βλάχοι τσελιγκάδες αλλά και αρκετοί σμίχτες με μεγάλο ζωικό κεφάλαιο μετά τη μόνιμη εγκατάσταση και τη δημιουργία των βλάχικων οικισμών στην Ακαρνανία επένδυσαν ένα σημαντικό μέρος από τα κέρδη τους κυρίως στην αγορά γης στην περιοχή όπου υπήρχαν τα χειμερινά τους λιβάδια, ενώ κάποιοι άλλοι μετέτρεψαν ένα μέρος του ζωικού τους κεφαλαίου σε έγγεια ιδιοκτησία. Οι τσελιγκάδες αξιοποίησαν την ευκαιρία που τους δόθηκε με τη διανομή των εθνικών γαιών το 1871[1097], δήλωσαν λόγω χρησικτησίας τις δημόσιες εκτάσεις που χρησιμοποιούσαν ως χειμερινές βοσκές στα μέλη του τσελιγκάτου τους και αργότερα αγόρασαν το μερίδιο όσων δεν μπορούσαν να πληρώσουν τις δόσεις. Επίσης, αρκετοί Ριμένοι ξελάκωναν χέρσες εκτάσεις και τις δήλωναν ως ιδιοκτησία τους[1098]. Έτσι στα τέλη του 19ου αιώνα

[1095] Γ.Μ., ό.π., σ. 140-142.

[1096] Sivignon Michel, «Το αυτοκίνητο στην Ελλάδα: Στην πηγή μιας νέας σχέσης μεταξύ πόλεων και χωριών», στο Ανθοπούλου Θ. – Μωυσίδης Α. (επιμέλεια), *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα,* Gutenberg, Αθήνα 2001, σ. 40.

[1097] Σύμφωνα με τον νόμο της 25ης Μαρτίου 1870 το ανώτερο όριο απόκτησης ξερικής γης καθιερώθηκε στα 80 στρέμματα και της ποτιστικής γης στα 40 στρέμματα. Για τις αροτριαίες καλλιέργειες το επιτόκιο ορίστηκε σε 5% και ο χρόνος προεξόφλησης ορίστηκε σε 26 χρόνια, Καραποστόλης Βασίλης, *Οικονομικές Μεταμορφώσεις της Αγροτικής Ελλάδας, Ιστορικοί σταθμοί 1453-1917,* Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1981, σ. 40.

[1098] *«Η Βαρειά ήτανε λόγγος κι όποιος έπιανε, ξελάκωνε, α κι πέντε στρέμματα φέτο, α κι δύο στρέμματα τ' χρόν', ξελάκωνε, ξελάκωνε»*, Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014. «... *ενεφανίζοντο διάφοροι κάτοικοι του χωρίου Γουριωτίσης, (Καραγκούνηδες) και δη οι εξής: [... αναφέρονται τα ονόματα 12 Βλάχων από τη Γουριώτισσα] οίτινες αξιούντες δικαιώματα ιδιοκτησίας κατά μήκος της όχθης προαιωνίας τάφρου τεραστίων διαστάσεων και μεγάλου βάθους, αρχομένης από του ιχθυοτροφείου και συγκοινωνούσης μετά του Αχελώου ποταμού, επικαλούμενοι προς υποστήριξιν δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των δηλώσεις γαιών επί του εθνικού δάσους Βαργιά, συνεπεία των οποίων προέβησαν εις την καταστροφήν δι' εκχερσώσεως του υπάρχοντος κατά μήκος της όχθης της ειρημένης τάφρου του ιχθυοτροφείου (Μικρός Οζερός) δάσους»* Αίτησις Ιωάννου Κ. Λαϊνά προς τον κ. Οικονομικόν έφορον Βονίτσης, Εν Αστακώ, 15-10-1916, Αρχείο Ηλία Λαϊνά.

και στις αρχές του 20ού αιώνα οι Βλάχοι τσελιγκάδες της Ακαρνανίας, αλλά και ισχυρές οικογένειες σμιχτών, είχαν στην κατοχή τους πολλά στρέμματα εύφορης καλλιεργήσιμης γης με αποτέλεσμα να στραφούν στη γεωργία με την καλλιέργεια καλαμποκιού[1099], σιταριού, βρόμης, κριθαριού και στη συνέχεια στην καπνοκαλλιέργεια. Οι περισσότερες όμως οικογένειες των Βλάχων της Ακαρνανίας μέχρι και τη δεκαετία του 1920 εξακολουθούσαν να είναι ακτήμονες ή είχαν ελάχιστες εκτάσεις γης στην κατοχή τους[1100], συνέχιζαν να ασχολούνται με τον αγωγιατισμό, τη συλλογή βελανιδιού και κυρίως την κτηνοτροφία[1101], ενώ όσοι είχαν πλεόνασμα εργατικών χεριών άρχισαν να δουλεύουν ως σέμπροι, και αργότερα ως εποχιακοί εργάτες με ημερομίσθιο, στα χωράφια των μεγαλογαιοκτημόνων της περιοχής.

Στη Γουριώτισσα, σύμφωνα και με τοπική προφορική παράδοση, υπήρχε ένα μεγάλο αγρόκτημα στον κάμπο της Γαλιτσάς, στην Κούλια, το οποίο ανήκε στον Μάντζαρη, κάτοικο Σκουρτούς, και το οποίο αργότερα αγόρασε ο τσέλιγκας Τσόλης-Κατσαρός[1102]. Το 1915, σε σχετικό σχεδιάγραμμα που προαναφέραμε[1103], εμφανίζεται

[1099] *«Καλλιεργούσαν μεν, αλλά όπου μπορούσαν, γιατί μέχρι να ξεχερσώσουν όλα αυτά, ξέρεις τι ήταν εδώ; Δάσος. Λοιπόν, τα περ'σσότερα, αρχίσαν απ' τη Βαρειά. Στη Βαρειά ήταν πιο εύκολα, ήταν στο ποτάμι και τα λοιπά. Εκεί γινόταν το καλαμπόκι, μην το συζητάς. Αρχίσαν από κει και σιγά σιγά, σιγά σιγά»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013.

[1100] Πολλοί Βλάχοι στις αρχές του 20ού αιώνα δεν ήταν πρόθυμοι να επενδύσουν στην αγορά γης. *«Έλεγε ο πατέρας μου, ας πουλήσουμε μερικά πρόβατα να πάρουμε κι εμείς δέκα στρέμματα χωράφι. Ο παππούς όμως δεν ήθελε. Καλύτερα να πεθάνω, έλεγε ο παππούς, παρά να πουλήσω πρόβατα. Όταν τελικά τον έπεισαν και πούλησαν μερικά πρόβατα κι αγόρασαν δέκα στρέμματα, έκανε δέκα μέρες να φάει ψωμί από τη στεναχώρια του, έλεγε ο μακαρίτης ο πατέρας μου για τον παππού μου»*, Αστέρω Τσούτσα, Γουριώτισσα, 30-9-2014 . *«Του παππού μου τόδινε ο Λαϊνάς 200 στρέμματα χωράφι για ένα άλογο. Είχε δεκαπέντε μουλάρια κι άλογα ο παππούς μου, ήταν αγωγιάτης. Και τόλεγε: -Δώσε μου τ' άλογο να σου δώσω όλο το Γιάννη Πηγάδ'. –Όχι, λέει, δεν σου το δίνω. Να μπεις εσύ καβάλα στο άλογο το δικό μου; Και το κράτησε τ' άλογο και μετά από λίγα χρόνια ψόφησε. Δεν θέλησε το χωράφι»,* Λεωνίδας Μαρούσος, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1101] Στην Γεωργική και Κτηνοτροφική Απογραφή του 1911 (ΕΣΥΕ) αναφέρονται οι παρακάτω πληθυσμοί ζώων: Όχθια: 3.000 πρόβατα, 40 αίγες, 40 ίπποι, 5 ημίονοι, 1 όνος, 300 όρνιθες, 50 κυψέλαι μελισσών Αγράμπελον: 1.037 πρόβατα, 118 τράγοι, 552 αίγες, 58 χοίροι, 8 ίπποι, 11 ημίονοι, 18 όνοι, 141 όρνιθες Γουργιώτισσα: 2.978 πρόβατα, 58 τράγοι, 1.083 αίγες, 107 χοίροι, 58 ίπποι, 50 ημίονοι, 3 όνοι, 4 άρρενες βόες, 316 όρνιθες, 10 περιστεραί, 165 κυψέλαι μελισσών Καλέντζι (Στρογγυλοβούνι): 350 πρόβατα, 20 τράγοι, 500 αίγες, 100 χοίροι, 14 ίπποι, 2 ημίονοι, 10 όνοι, 15 άρρενες βόες, 40 όρνιθες Στουρνάρι: 272 πρόβατα, 4 τράγοι, 152 αίγες, 25 χοίροι, 12 ημίονοι, 44 όρνιθες Παληομάνινα: 3.041 πρόβατα, 83 τράγοι, 1.164 αίγες, 237 χοίροι, 101 ίπποι, 11 ημίονοι, 10 όνοι, 18 άρρενες βόες, 178 όρνιθες, 2 περιστεραί.

[1102] *«Στην Κούλια και Δυτικά ακόμη είχε ο Μάντζαρης κάτοικος Σκορτού ένα χωράφι και μεγάλη έκταση από δάση και πιο πάνω άλλα Του λέει λοιπόν ο Δημήτρης Είναι ευκαιρία να σε κάνω άνθρωπο τόσο εσένα όσο και τους άλλους πιο πάνω Να μου δώσετε εκείνα τα παλιοχώραφα και εγώ να σας δώσω σπίτια και οικόπεδα στον Αστακό για να ζήσετε σαν άνθρωποι εγώ είμαι μαθημένος στην εξοχή μια ζωή Του άρεσε του Μάντζαρη η ιδέα αυτή συνενοήθηκε με τους άλλους και μαζί με τον Δημήτρη πήγαν στον Αστακό σ' ένα συμβολαιογραφείο Ο Τσώλης πούλησε τα ακίνητα του Αστακού και ο Μάντζαρης τα χέρσα και δάση της Κούλιας Έτσι ο Τσώλης κατοχυρώθηκε πλήρως στην περιοχή Κούλια Γουριωτίσσης»,* Πατσέας Λ., Το ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα, Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987.

[1103] Βλ. Εικόνα 42, Πρόχειρο σχεδιάγραμμα της περιοχής της Γαλιτσάς το 1915, Νομαρχία Αιτωλ/νίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων.

μεγάλο αγρόκτημα στην τοποθεσία Κούλια ως Κούλια Κατσαρού δύο χιλιάδων στρεμμάτων και στο κέντρο του κάμπου μεγάλη ιδιοκτησία του Κατσαρού 3.500 στρεμμάτων[1104]. Από τα παραπάνω είναι προφανές πως στις αρχές του 20ού αιώνα ο τσέλιγκας Κατσαρός είχε ιδιόκτητο το μεγαλύτερο μέρος του κάμπου της Γουριώτισσας και από τσέλιγκας είχε γίνει ο μεγαλύτερος γαιοκτήμονας της ευρύτερης περιοχής με συνολική έκταση πεντέμισι χιλιάδων στρεμμάτων περίπου. Μεγάλη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το 1890 το μεγαλύτερο μέρος από την μετέπειτα περιουσία του ήταν εθνικές βοσκές που του είχαν παραχωρηθεί μόνο για νομή των ζώων της ποιμενικής του ομάδας[1105].

Από την έρευνα στα ΓΑΚ Αιτωλ/νίας στους συμβολαιογραφικούς φακέλους και σύμφωνα με όσα στοιχεία καταφέραμε να εντοπίσουμε, ο Δημήτριος Κήτα Τσόλης και αργότερα ο Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός ή Μπιλόκας[1106] έκαναν αρκετές αγορές τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Ενδεικτικά αναφέρονται μερικές από αυτές. Το 1879 οι αδελφοί Τζογάνη, γεωργοί, κάτοικοι Σκουρτούς πούλησαν στον Δημήτριο Κήτα Τσόλη, αρχιποιμένα, κάτοικο εις θέσιν Γουργιότζα της περιφέρειας Γαλιτσάς του Δήμου Αστακού, *«έναν αγρόν 24 στρεμμάτων κείμενον εις θέσιν Καρασινάνη της Γαλιτσάς της περιφερείας του χωρίου Σκουρτού, περιχανδακωμένον, συνορεύοντα δε ανατολικώς με αγρόν Δημητρίου Κ. Τζόλη»*[1107]. Το 1884 ο Γεώργιος Δ. Γιανούλης, γεωργός, κάτοικος Προδρόμου, πούλησε οκτώ αγρούς στον Χρήστο Δ. Τσόλη ή Κατσαρό, αρχιποιμένα, κάτοικος Γουργιώτισας, α) έναν αγρό 60 στρεμμάτων στη θέση Μπούρου Γουργιώτισας, β) έναν όμοιον 10 στρεμμάτων στη θέση Γαυρολάγκαδο Γουργιώτισας, γ) έναν αγρό 30 στρεμμάτων στη θέση Γουργιώτισα συνορεύοντα με αγρό του αγοραστή, δ) έναν αγρό 30 στρεμμάτων στη θέση Κατσαρού Πιτζούρια, ε) 20 στρέμματα στη θέση Αθάνατο Νερό που συνορεύουν με αγρό του αγοραστή, στ) 30 στρέμματα στη θέση Μπούρδω Ραχούλα που συνορεύουν με αγρό του αγοραστή, ζ) 40 στρέμματα στη θέση Κάτω Χασιβούνι και η) 15 στρέμματα στη θέση Γαυρολάγκαδο[1108]. Το 1887 οι αδελφοί Γεώργιος, Χαράλαμπος και Ιωάννης Τζουγάνης, κτηματίες κάτοικοι Σκουρτούς πούλησαν στον Χρήστο Δ. Τσόλην ή

[1104] *«Αυτά τα κτήματα ο Κατσαρός, τα περισσότερα, τα αγόρασε απ' το κράτος, γιατί είχανε φτιάξει ένα νόμο, όταν ήτανε πλεονάσματα, τα αγόραζε από το κράτος και πλήρωνε κατά διαστήματα. Τα περισσότερα τα αγόρασε απ' το κράτος με χαρτιά»,* Ηλίας Λαϊνάς, ό.π.

[1105] Βλ. Εικόνα 49, Κατάσταση κοινοτικών και εθνικών βοσκών της περιοχής Γαλιτσάς για το 1890.

[1106] Σύμφωνα με κάποιους πληροφορητές Μπιλόκας σημαίνει διτοπίτης στα βλάχικα, αυτός που πηγαίνει στα βουνά το καλοκαίρι και στον κάμπο το χειμώνα.

[1107] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 85/20-2-1879

[1108] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 119/28-3-1884

Κατσαρό, αρχιποιμένα, κάτοικο Γουργιωτίσης, α) έναν αγρό 110 στρεμμάτων στη θέση Βελανιδιά Αλή Πηγάδιον της περιφερείας Σκουρτούς και β) έναν άλλον αγρό 60 στρεμμάτων στη θέση Νησί της περιφέρειας Σκουρτούς[1109].

Αρκετοί πληροφορητές από τη Γουριώτισσα ισχυρίζονται, σύμφωνα με όσα είχαν ακούσει από τους γονείς τους ή άλλους γέροντες, πως ο τσέλιγκας Χρήστος Κατσαρός είχε δηλώσει στο όνομά του και στο όνομα των συνεργατών του κτηνοτρόφων μερίδια από το λιβάδι της Γαλιτσάς, τα οποία έπρεπε να εξαγοράσουν σύμφωνα με τον Νόμο ΥΛΑ΄/1871 «Περί διανομής και διαθέσεως της εθνικής γης»[1110]. Όταν ήρθε ο καιρός να πληρώσουν τη δόση, τους αναζήτησαν οι κρατικοί υπάλληλοι, για να πληρώσουν. Άλλοι δεν είχαν να πληρώσουν, άλλοι φοβήθηκαν μην τους ψάχνουν για παραβατική συμπεριφορά και πήγαν στον τσέλιγκα. Ο τσέλιγκας τους είπε να μην ανησυχούν, να βάλουν μια υπογραφή σε ένα χαρτί και πως θα τακτοποιούσε το θέμα ο ίδιος. Στη συνέχεια πήγαινε στον Αστακό, πλήρωνε τη δόση και με συμβολαιογραφική πράξη έγραφε το μερίδιο στο όνομά του. Πολλοί λίγοι ήταν αυτοί που πλήρωσαν μόνοι τους και κράτησαν για λογαριασμό τους το αγροτεμάχιο[1111].

[1109] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 79/22-3-1887.

[1110] Η παραχωρούμενη έκταση της γης σε κάθε δικαιούχο δεν μπορούσε να ξεπερνά τα 80 στρέμματα ξηρικών και 40 στρέμματα ποτιστικών γαιών. Η αρμόδια επιτροπή γνωμοδοτούσε για το τίμημα που έπρεπε να καταβάλει ο κάθε δικαιούχος η εξόφληση του οποίου θα γινόταν σε 26 ετήσιες δόσεις με χρεωλύσιο 3% και επιτόκιο 2%. Το κράτος θα διατηρούσε την υποθήκη των εκχωρουμένων γαιών μέχρις ότου εξοφληθούν, Βλ. Νόμος ΥΛΑ΄, Εφημερίς της Κυβερνήσεως του βασιλείου της Ελλάδος, αρ. 25/16-6-1871. Βλ. επίσης, Σωτηρόπουλος Σωτήριος, «Η διανομή των εθνικών γαιών (1871)», Εισαγωγή - Ιστορικός σχολιασμός: Κώστας Κωστής, στο Τετράδια κοινοβουλευτικού λόγου, Εκδόσεις Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Επιστημονική επιμέλεια Μπότσιου Ε. Κωνσταντίνα, Αθήνα 2010, τετρ.1, σ. 44.

[1111] Ενδεικτικά: *«Ο Μπελόκας Κατσαρός, που λες, δήλωσε τα χωράφια, δήλωσε και στον παππού μου τρακόσια πενήντα στρέμματα τουρκικά του χίλια διακόσια, μεγάλα. Σ' όλους δήλωσε. Και ήρθε η ώρα που λες, γιατί εκεί τα χρεώνανε, δηλαδή η εξαγορά ήταν ελάχιστη βέβαια, αλλά έπρεπε να πληρώσεις, για εξαγορά. Ερχόντανε η αστυνομία, τους κυνήγαγε που λες τ' αποσπάσματα και πηγαίναν στον Μπελόκα. –Όρε Μπελόκα, μας κυνηγάνε μωρέ. –Τι σας νοιάζει εσάς μωρέ, εγώ. Έλα εδώ, βάλτε μια υπογραφή. Έκανε συμβόλαια αυτός πώλησης στ' όνομά του. Και κατέληξε να 'χει πέντε χιλιάδες στρέμματα τότε αυτός, κατάλαβες; Τ' αγόραζε και πλήρωνε αυτός απ' τα δικά τους χρήματα. Έγραψε και στον παππού μ', που λες, τρακόσια πενήντα στρέμματα και του ερχόταν το απόσπασμα, τον γύρευαν. Οι Αστακιώτες αυτούς τους κάναν κουμπάρους για να κονομάν αρνιά, τυριά, καταλαβαίνεις. Ο παππούς μου είχε έναν Τσέλιο κουμπάρο, βρεθήκαν που λες –Ο ρε κουμπάρε, τι κάνεις, τι γίνεσαι; -Καλά. –Με κυνηγάει η αστυνομία, λέει. –Και δε ρώτησες ορέ κουμπάρε για ποιο λόγο σε κυνηγάει; -Όχι, λέει, γιατί φοβάμαι θα με βάλ'νε φυλακή. –Θα ρωτήσω εγώ, λέει. Πάει, ρώτ'σε, που λες. –Βρε κουμπάρε, έχεις τρακόσια πενήντα μεγάλα στρέμματα στη θέση Πελεκάνος και τα λοιπά. –Και τι να κάνω; -Να πας να πληρώσεις μωρέ, έχεις λεφτά, να πας να πληρώσεις την εφορία και να 'ναι δικά σου. Κι ο μόνος που έμειναν τα χωράφια αυτά ήταν του παππού μου. Οι άλλοι τα πούλησαν όλα»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013. *«Τα χωράφια αυτά στον κάμπο ήτανε εθνικά. Είχα εγώ, παράδειγμα, δέκα στρέμματα σε μια τοποθεσία και τα 'χα δηλώσει στην εφορία.. Δεν είχα όμως λεφτά να πληρώσω το φόρο στην εφορία. –Έλα δω, έλεγε αυτός (ο Κατσαρός), βάλε μια υπογραφή να τα πληρώσω εγώ στην εφορία και το 'παιρνε το χωράφι. Έκανε συμβόλαια μετά. Εδώ η Αλέξω (τα χωράφια στην τοποθεσία Αλέξω) ήταν του Γιάννη Μήλα κι τα πήρε ο Κατσαρός. Ήταν πολλές τέτοιες περιπτώσεις εδώ»,* Λεωνίδας Μαρούσος, Γουριώτισσα, 30-9-2014. *«Επειδή τα χωράφια αυτά ήτανε άγονα περίπου, είχε βγάλει το δημόσιο μια νομοθεσία και όποιος είχε χρήματα, πήγαινε κι*

Σύμφωνα με πωλητήριο συμβόλαιο που συντάχτηκε στις 5-2-1893 στο σπίτι του Χρήστου Κατσαρού στη Γουριώτισσα από τον γραμματέα του συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκη παρουσία μαρτύρων από το Σοροβίγλι και τη Λεπενού, ο Σπυρίδων Μαρούσιος, γεωργοποιμήν, κύριος και κάτοχος τεσσάρων αγρών, δυνάμει των υπ' αριθμ. 103877 και 103878 του 1882 παραχωρητηρίων του υπουργείου των οικονομικών, πούλησε και παρέδωκε αυτούς προς την Βασιλικήν Χρ. Κατσαρού γένους Φώτου Κουτσουμπίνα τα οικιακά μετερχομένη, αντί του μεταξύ των συμφωνηθέντος ποσού των 440 δραχμών[1112].

Εκτός από τον τσέλιγκα Κατσαρό, ιδιόκτητα χωράφια είχαν στις αρχές του 20ού αιώνα οι Τεγαίοι στον Πελεκάνο, οι Κωστικαίοι κοντά στη Γουριώτισσα, ο Πατσέας στο Χασιβούνι και οι Γ. Καραΐσκος, Ανδρέας Νταγιάντας και Ευθύμιος Τσούτσας στη Βαρειά. Οι περισσότεροι κάτοικοι της Γουριώτισσας όμως μέχρι και τη δεκαετία του 1920 ήταν ακτήμονες και εξακολουθούσαν να ασχολούνται με την κτηνοτροφία, τον αγωγιατισμό και τη συλλογή του βελανιδιού.

Με την εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης τις δεκαετίες 1920 και 1930 οι Βλάχοι ακτήμονες οργανώθηκαν σε συνεταιρισμούς ακτημόνων και διεκδίκησαν γη από τους γαιοκτήμονες ή από εθνικές εκτάσεις. Στη Γουριώτισσα για παράδειγμα, οι Βλάχοι ακτήμονες οργανώθηκαν και ίδρυσαν τον Συνεταιρισμό Ακτημόνων Γουριώτισσας το 1928[1113] και διεκδίκησαν μερίδια γης από την απαλλοτρίωση μεγάλου μέρους του αγροκτήματος Κατσαρού[1114]. Τελικά η οικογένεια Κατσαρού κράτησε περίπου 2.000 στρέμματα στον κάμπο της Γαλιτσάς και ένα μεγάλο μέρος του

αγόραζε. Ο παππούς ο Κατσαρός αυτά τα 6.000 στρέμματα τα είχε αγοράσει κατά διαστήματα από το δημόσιο. Αυτά μου έλεγε ο πατέρας μου», Ηλίας Λαϊνάς, Αγρίνιο, 11-2-2016, «*Πριν το '10, πριν το '10 θα νάταν, έπιασαν τα χουράφια, τότε έπιαναν τα χουράφια. [...] Αυτός (ο Κατσαρός) είχι τα συμβόλαια έτοιμα στου σπίτι. Μόλις ερχόντανι ου εισπράκτουρας ιδώ, πάηνι, -Δώμ' ιδώ λιπτά, γιατί ήρθι ου εισπράκτουρας να πληρώσου. –Έλα δω, πάου ιγώ να τα πληρώσου, βάλι μιαν υπουγραφή ιδώ. Αυτό ήταν συμβόλιου»,* Ντίνος Στέπας, Γουριώτισσα, 25-3-2012.

[1112] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 42/5-2-1893.

[1113] *«Ο πατέρας μου, ο Κώστα Γκόντας, ήταν πρόεδρος του Συνεταιρισμού ακτημόνων του χωριού. Αν δεν είχαν συνεταιρισμό, δεν μπορούσαν να κάνουν απαλλοτρίωση. Αυτός έκανε την απαλλοτρίωση το '27-'28. Μοίρασαν τα χωράφια και πήραν από 15 στρέμματα ο καθένας. Δεν είχανε όμως κορδέλες και πήραν άλλος 17, άλλος 18 στρέμματα, αλλά 15 στρέμματα πλέρωναν στον Κατσαρό»,* Μιχαήλ Γκόντας, Γουριώτισσα, 6-2-2013. *«Αργότερα, επειδής είχε πολλά κτήματα αυτός, πέντε χιλιάδες στρέμματα, βέβαια, κάναν ένα συνεταιρισμό ακτημόνων, όσοι δεν είχαν χωράφια, γραφτήκαν λοιπόν, ότι είναι ακτήμονες και τα λοιπά και μοιράσανε, που λες, και τους αφήσανε από πεντακόσια στον καθένα, ήτανε τρία αδέρφια, τέσσερα λοιπόν, κάνα δυο χιλιάδες στρέμματα, τ' άλλα τα πήρε του χουριό»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[1114] *«Αυτού έγινε μια επιτροπή από πέντε έξι άτομα απ' ότι μου έχουν πει, οι οποίοι διεκδίκησαν μερίδιο, ίσως επειδή αυτά τα χωράφια να δημιουργήθηκαν με τη συμμετοχή των συγχωριανών οι οποίοι τα ξελάκωναν και να τάπαιρνε ο Μπιλόκας, τσέλιγκας ήταν δεν του κουνιόνταν και κανένας, και στο τέλος είπαν είναι και δικός μας κόπος, δώσ' μας κύριε το μερίδιό μας και τελείωσε»,* Φώτιος Χρ. Κατσαρός, 21-12-2014.

αγροκτήματος μοιράστηκε στους ακτήμονες της Γουριώτισσας. Κάθε οικογένεια ακτημόνων πήρε 15 με 20 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης.

Το 1931 έγινε η διανομή των εθνικών κτημάτων «Στρατόπεδο Λεπενούς» και «Βοϊδολείβαδον Τραγάνας» στα μέλη της προσφυγικής ομάδας της Σφήνας/Κυψέλης αρχικά και το 1932 σε Βλάχους ακτήμονες των Οχθίων και σε ακτήμονες από τη Λεπενού. Κάθε οικογένεια πήρε μερίδιο δεκαπέντε στρεμμάτων περίπου[1115]. Ακόμη, το 1935 έγινε διανομή γης από το κτήμα κληρονόμων Γιάγκα στη Στράτου συνολικής έκτασης 1.964 στρεμμάτων. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις του κτήματος ήταν 1.496 στρέμματα και οι μη καλλιεργούμενες 468 στρέμματα. Από τις καλλιεργούμενες εκτάσεις 400 στρέμματα διαχωρίστηκαν υπέρ των ιδιοκτητών/κληρονόμων του Γιάγκα, 565,5 στρέμματα ήταν ιδιόκτητες καλλιεργούμενες εκτάσεις και τα υπόλοιπα 531,5 στρέμματα μοιράστηκαν σε 75 γηγενείς γεωργούς της Στράτου ανάλογα με τον αριθμό των μελών της κάθε οικογένειας σε μερίδια από 2,5 μέχρι 11,5 στρέμματα[1116].

Στις 20 Οκτωβρίου του 1930 το Κοινοτικό Συμβούλιο της Κοινότητας Οχθίων αποδέχτηκε την πρόταση του προέδρου της Κοινότητας Μιχαήλ Γιάγκα και αποφάσισε την διανομή της καλλιεργήσιμης έκτασης του Κοινοτικού Κτήματος Σφήνας εις τους κατοίκους της Κοινότητας *«διά καλλιέργειαν και μόνον διά την εσοδείαν 1931 και επιβολήν δικαιώματος καλλιεργείας»*[1117]. Η έκταση αυτή μοιράστηκε σε όλες (συνολικά πενήντα οκτώ) τις βλάχικες οικογένειες της Κοινότητας Οχθίων. Σε κάθε οικογένεια παραχωρήθηκε μερίδιο δέκα στρεμμάτων με τίμημα δεκαπέντε δραχμές το στρέμμα.

Παρατηρούμε ότι μετά τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία οι Ριμένοι νομάδες/ημινομάδες κτηνοτρόφοι σταδιακά μετασχηματίστηκαν σε μόνιμους χωρικούς γεωργούς μετατρέποντας την εκμετάλλευση της γης από βοσκότοπο σε καλλιεργήσιμη έκταση[1118]. Αρχικά η γη που αγόρασαν, εξαγόρασαν ή καταπάτησαν

[1115] Διανομή Στρατόπεδον Λεπενούς 1931 και Διανομή Στρατόπεδον Λεπενούς 1932, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας.
«Το ’23 που ‘ρθανε οι πρόσφυγες εδώ πήραμε κι εμείς χωράφια. Απ’ τον αύλακα και πάνω το κράτος τα έδωσε στην Κυψέλη, στους πρόσφυγες. Τους έδωσε το κράτος από δεκαπέντε στρέμματα χωράφι. Πήραμε κι εμείς μετά από δεκαέξι στρέμματα. Πήρε ο πατέρας μ’ δεκαέξι στρέμματα χωράφι κάτω απ’ τον αύλακα. Είχαμε κι έντεκα στρέμματα στ’ Βαρειά. Τα είχε ο παππούς μου. Η Βαρειά ήτανε λόγγος κι όποιος έπιανε, ξελάκωνε, α κι πέντε στρέμματα φέτο, α κι δύο στρέμματα τ’ χρόν’, ξελάκωνε, ξελάκωνε, κι τυχαίνει ο αναδασμός μετά και τα πήραμε όλα μαζί», Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014.
[1116] Διανομή αγροκτήματος κληρονόμων Γιάγκα, 1935, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας.
[1117] Αριθμός πράξεως 18/20-10-1930, Πρακτικά κοινοτικού Συμβουλίου Οχθίων.
[1118] Ο Καραβίδας αναφέρει τα εξής: *«Εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα έχομεν πρόσφατα πρότυπα γεωργικού αυτοεποικισμού εν ταις χαμηλαίς κοιλάσιν της Αιτωλίας πληθυσμών πρώην νομαδικών ή ημινομαδικών προερχομένων εξ Ευρυτανίας και Πίνδου· μάλιστα εδώ είνε αξιοπαρατήρητος και ο οικονομικός μηχανισμός επί τη βάσει του οποίου εγένετο αυτός ο μετασχηματισμός νομάδων εις μονίμους χωρικούς γεωργούς και η μετατροπή της εκμεταλλεύσεως της γης από μιας μορφής εις άλλην· κατ’ αρχάς*

χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες των ζώων τους ως βοσκότοπος. Τα επόμενα χρόνια έμαθαν να καλλιεργούν και άρχισαν να σπέρνουν αρχικά γρασίδι για τα πρόβατα, στη συνέχεια σιτάρι και καλαμπόκι και αργότερα καπνό. Αλλά από τη στιγμή που άρχισαν να καλλιεργούν τη γη σταμάτησαν την άνοδο στα βουνά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες[1119].

Τη δεκαετία του 1930 οι Βλάχοι κάτοικοι στα χωριά του κάμπου (Γουριώτισσα, Όχθια και Στράτος) είχαν στην κατοχή τους κάποια μικρά ή/και μεγάλα αγροκτήματα, με αποτέλεσμα οι πιο πολλοί να ασχολούνται περισσότερο με τη γεωργία και λιγότερο με την κτηνοτροφία[1120]. Οι περισσότεροι είχαν ήδη εγκαταλείψει τις περιοδικές μετακινήσεις σε ορεινούς βοσκότοπους το καλοκαίρι[1121]. Αντίθετα, στα βλάχικα χωριά τα οποία βρίσκονταν στην ημιορεινή ζώνη του Ξηρομέρου (Παλαιομάνινα, Στρογγυλοβούνι και Αγράμπελα), η κτηνοτροφία εξακολουθεί και τη δεκαετία του 1930 να αποτελεί τη βασική παραγωγική δραστηριότητα των κατοίκων τους. Στην

δηλαδή οι ορεινοί νομάδες ή ημινομάδες (με βάσιν το βουνό) επειδή εσύχναζαν εις τας ιδίας πάντοτε χειμερινάς βοσκάς, έκτησαν εις αυτάς καλύβια, χάριν ασφαλεστέρας διεξαγωγής της κτηνοτροφικής εργασίας των· συν τω χρόνω, διά τον ίδιον λόγον, έκαμαν εις τα πέριξ και μικράν καλλιέργειαν· ούτως, ευθύς ως επιέσθησαν εκ του στενοχώρου της νομαδικής κτηνοτροφίας, δεν εδυσκολεύθησαν διά να κάμουν μερικά ακόμη βήματα έως ότου γείνουν χωρικοί· βάσιν δε ασφαλή οικονομικήν είχαν το πλεόνασμα των προβάτων, τα οποία επώλησαν, επειδή δεν ηδύναντο να χωρέσουν όλα εις την στατικήν μορφήν της κτηνοτροφίας που έκαμαν εφεξής, αγοράσαντες, δια του επιτευχθέντος χρήματος, την αναγκαιούσαν γην, την ζωάρκειαν και τα άλλα γεωργικά εφόδια», Καραβίδας Κ.Δ., *Αγροτικά Μελέτη συγκριτική,* Παπαζήσης, Αθήνα 1978 (α΄ έκδ. 1931), σ. 49-50.

[1119] *«Καλλιεργούσαν μεν, αλλά όπου μπορούσαν, γιατί μέχρι να ξεχερσώσουν όλα αυτά, ξέρεις τι ήταν εδώ; Δάσος. Λοιπόν, τα περ'σσότερα, αρχίσαν απ' τη Βαρειά. Στη Βαρειά ήταν πιο εύκολα, ήταν στο ποτάμι και τα λοιπά. Εκεί γινόταν το καλαμπόκι, μην το συζητάς. Αρχίσαν από κει και σιγά σιγά, σιγά σιγά. […] Μετά πάει, τελείωσαν τα β'νά. Δεν ξαναπήγαν απάνω. Όχι, γιατί είχαν κτήματα εδώ, είχαν πλέον μερίδια, είχαν τα πάντα»*, Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013.

[1120] Στις 5 Νοεμβρίου 1938 στην υπ' αριθμ. 30 απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου της Κοινότητας Οχθίων επιβάλλεται *«φόρος δικαιώματος βοσκής διά την χρήσιν 1938-39 επί των ποιμνίων των δημοτών δραχ. 4 κατά κεφαλήν διά τα μικρά ζώα και το διπλάσιον επί τους ετεροδημότας».* Στην πράξη αυτή αναφέρονται 35 κτηνοτρόφοι, όλοι Βλάχοι, δημότες Οχθίων, με συνολικό αριθμό προβάτων 1.595, περίπου 45 πρόβατα κατά μέσο όρο για κάθε οικογένεια, και συνολικό ποσό φόρου δικαιώματος βοσκής 6380 δραχμές. Στην απογραφή του 1911 ο συνολικός αριθμός μικρών ζώων (αιγοπροβάτων) στο χωριό αυτό ήταν 3.040. Παρατηρούμε μείωση της κτηνοτροφίας στη βλάχικη κοινότητα Οχθίων κατά 48% περίπου μέσα σε 27 χρόνια. Την ίδια χρονιά στη Γουριώτισσα οι Βλάχοι κάτοικοι της Κοινότητας είχαν συνολικά 2.845 μικρά ζώα (υπ' αριθμ. 11/16-3-'38 πράξη του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας), ενώ στην απογραφή του 1911 είχαν συνολικά 4.119 αιγοπρόβατα· μείωση 31% περίπου. Από τα αρχεία αυτά επιβεβαιώνονται και οι μαρτυρίες των πληροφορητών για την εποχή εκείνη και την ενασχόληση των κατοίκων. Ενδεικτικά παραθέτουμε την παρακάτω πληροφορία: *«Όταν ήμαν παιδί είχαμε λίγα πρόβατα, καμιά πενηνταριά, και μετά καπνά, τα τσεμπέλια. Δεν είχαμε και νερά τότε, ξηρ'κά ήτανε, ό,τι έφκιανες, λίγα πράματα. Σπέρναμε και σιτάρι για ν' αλέσουμε, βάζαμε και καλαμπόκια, αλλά δεν είχαν νερά, ξηρ'κά. Ότι μάζευες, μάζευες. Καλαφούσκια, τόσα ιά. Αφού δεν υπήρχε νερό. Άμα έβρεχε γίνουνταν, άμα δεν έβρεχε ... Τα πρόβατα τα 'χαμε μέχρι το '37 που πέθανε ο πατέρας μ'»,* Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014.

[1121] *«Εμείς είχαμε πάντοτε πρόβατα. Όλοι είχαν εδώ. Μετά είχαν κτήματα εδώ, είχαν πλέον μερίδια, είχαν τα πάντα. Δεν ξαναπήγαν απάνω στα βουνά»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013. Υπήρχαν ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως η οικογένεια Κατσαρού από τη Γουριώτισσα, η οποία ανέβαζε τα κοπάδια της το καλοκαίρι σε ιδιόκτητα λιβάδια στο Παναιτωλικό όρος μέχρι το 1940.

Παλαιομάνινα μάλιστα παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των μικρών ζώων των κατοίκων του χωριού συγκριτικά με την απογραφή του 1911[1122]. Αυτό συνέβη επειδή στην ημιορεινή περιοχή της Ακαρνανίας δεν υπήρχαν μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις[1123] και αυτές που υπήρχαν ήταν ξερικοί αγροί οι περισσότεροι, μιας και τα επιφανειακά νερά (ποτάμια, λίμνες, πηγές) στην περιοχή ήταν ελάχιστα και το αρδευτικό σύστημα ανύπαρκτο.

Τις δεκαετίες αυτές αρκετοί Βλάχοι, οι οποίοι είχαν στην κατοχή τους πολλές καλλιεργήσιμες εκτάσεις και λιβάδια, ένωναν τα κοπάδια τους με άλλους, που δεν έχουν αρκετή ιδιόκτητη γη[1124], και οι οποίοι αναλάμβαναν τη φροντίδα και τη φύλαξη των κοπαδιών. Αυτούς τους αποκαλούσαν μισιακαταραίους. Η μία πλευρά έβαζε τα ζώα και τα λιβάδια και η άλλη πλευρά συμμετείχε συνήθως με παρόμοιο αριθμό ζώων και την εργασία της. Στο τέλος της χρονιάς υπολογίζονταν τα έσοδα και τα έξοδα αναλογικά με τον αριθμό τον ζώων και τα κέρδη μοιράζονταν[1125]. Άλλες φορές η μία πλευρά έβαζε περισσότερα ζώα και την υποχρέωση να εξασφαλίσει τα λιβάδια και η άλλη πλευρά λιγότερα ζώα σε αναλογία 2:1 και αναλάμβανε τη φροντίδα του κοπαδιού.

[1122] Στις 23 Μαρτίου 1939 στην υπ' αριθμ. 21 απόφασή της η Διοικούσα Επιτροπή της Κοινότητας Παλαιομάνινας αποφασίζει μεταξύ άλλων ότι έκαστος δημότης δικαιούται να βόσκει δωρεάν δύο μεγάλα και πέντε μικρά ζώα. Ακόμη, προσδιορίζει το καταβλητέο ετήσιο δικαίωμα βοσκής για την επόμενη τριετία σε 50 δραχμές για κάθε μεγάλο ζώο και σε 8 δραχμές για κάθε μικρό ζώο. Οι ετεροδημότες επιβαρύνονται με διπλάσιο ετήσιο δικαίωμα βοσκής (100 δραχμές για κάθε μεγάλο ζώο και 16 δραχμές για κάθε μικρό ζώο). Ακολουθεί πίνακας με το ονοματεπώνυμο των δημοτών, τον αριθμό των μικρών ζώων (αιγοπροβάτων και χοίρων) του καθενός, αφού πριν έχει αφαιρεθεί ο αριθμός των ζώων που δικαιούνται δωρεάν βοσκή, καθώς και το ποσό του ετήσιου φόρου που τους αναλογεί. Στον πίνακα αυτό υπάρχουν συνολικά 80 δημότες Παλαιομάνινας με συνολικό αριθμό 5.720 μικρών ζώων, για τα οποία θα πρέπει να πληρώσουν ετήσιο δικαίωμα βοσκής. Αν σε αυτά προσθέσουμε και τα 400 μικρά ζώα των δημοτών αυτών (80 δημότες επί 5 μικρά ζώα ο καθένας), τα οποία δικαιούνταν δωρεάν βοσκή, τότε ο συνολικός αριθμός των μικρών ζώων των κατοίκων της Παλαιομάνινας το 1939 ήταν 6.120. Στην απογραφή του 1911 ο συνολικός αριθμός μικρών ζώων (αιγοπροβάτων και χοίρων) στο χωριό αυτό ήταν 4.525. Παρατηρούμε αύξηση της κτηνοτροφίας στη βλάχικη κοινότητα της Παλαιομάνινας κατά 35% περίπου μέσα σε 28 χρόνια.

[1123] Στην απογραφή του 1911 στο Καλέντζι (Στρογγυλοβούνι) αναφέρονται 500 στρέμματα εκτάσεις άγονοι, 10.000 στρέμματα εκτάσεις ελώδεις και 1.000 στρέμματα δάση ιδιωτικά, ενώ στην Παληομάνινα 493 στρέμματα αγραναπαύσεις, 645 στρέμματα βοσκαί καλλιεργήσιμοι, 1.083 στρέμματα βοσκαί μη καλλιεργήσιμοι.

[1124] *«Εμείς δεν είχαμε χωράφια. Αγόρασαμι 20 στρέμματα απ' τ' Χαριλαΐνα τ' Κατσαρού μιτά από κάμποσα χρόνια. Κι σιγά σιγά πήραμι κι άλλα. Μίσθουναμι κι λίγα χωράφια κι ακόμα τώρα μισθώνω, γιατί έχω τρακόσια πρόβατα»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1125] Στο δευτέρι της οικογένειας Κατσαρού συναντάμε πολλές αναφορές σε συνεργασίες με άλλους κτηνοτρόφους με παρόμοιο αριθμό ζώων. Ενδεικτικά: α) *«Κένωσις προβάτων αρχομένη από 10 Μαΐου 1942»* ανάμεσα στον Δημητράκη Κατσαρό και τον Όθωνα Κούτσικο με συνολικό αριθμό 346 αιγοπροβάτων και β) *«Κένωμα προβάτων με Πάνον Μπιτάκον»* στις 10 Μαΐου 1954. Έβαλε ο Πάνος Μπιτάκος 65 μεγάλα και 14 μικρά πρόβατα. Έβαλε ο Γιώργος Κατσαρός 47 μεγάλα πρόβατα και 19 μικρά. Σύνολον 145. Υπάρχει ακόμη λεπτομερή καταγραφή εσόδων και εξόδων, το ποσό με το οποίο επιβαρύνεται ο καθένας, γίνεται λογαριασμός και αναγράφεται το τελικό ποσό που οφείλει ο ένας στον άλλον.

Ύστερα από τρία χρόνια μοίραζαν το κοπάδι στη μέση[1126]. Κάποιες φορές τη φύλαξη του κοπαδιού αναλάμβανε τσομπάνος[1127], οποίος δεν είχε δικά του ζώα και ύστερα από τρία χρόνια έπαιρνε το ένα τρίτο του κοπαδιού[1128]. Οι παραπάνω τρόποι φύλαξης των κοπαδιών ήταν σε χρήση μέχρι και τη δεκαετία του 1960.

5.1.1 Η καπνοκαλλιέργεια

Η Ελλάδα κατατασσόταν παραδοσιακά ανάμεσα στις μεγαλύτερες καπνο-παραγωγικές χώρες του κόσμου. Ο καπνός αποτελούσε για πολλά χρόνια το κατ' εξοχήν προϊόν των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το 1965, ο καπνός ήταν η κυρίαρχη καλλιέργεια σε 2.000 περίπου ελληνικά χωριά. Πάνω από 210.000 άτομα ήταν οι χωρικοί που ζούσαν απ' την καλλιέργεια του καπνού, περίπου το 1/5 ή το 1/6 του ενεργού αγροτικού πληθυσμού της χώρας. Στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας το 1965 υπήρχαν 20.000 καλλιεργητές καπνού[1129]. Η πόλη του Αγρινίου μάλιστα συνδέθηκε από τις αρχές του 20ού αιώνα με την επέκταση της καπνοκαλλιέργειας και

[1126] *«Είχαμε έναν κουμπάρο, έναν Κατσίκα απ' τ' Σκουρτού κι αυτός είχι αδερφή ιδώ, παντριμένη στουν Κατσαρό. Ήτανι χήρα αυτή κι είχι πρόβατα. Αυτός πρότεινε κι ήρθαμι ιδώ στα πρόβατα τ'ς αδερφής τ'. Την πρώτη χρονιά τα φύλαξαμι μι ρόγα, μι πληρουμή κι μιτά τάβαζαμι μισιακά. Δηλαδή έβαζις το εν δεύτερον εσύ κι τα φύλαγις και στα τρία χρόνια τα μοιράζαμι. Τα μοιράζαμι στη μέση, ας είχαμε λιγότερα ιμείς, γιατί ιμείς βάζαμι τουν κόπο. Είχαμι ιμείς λίγα πρόβατα, αυτοί είχαν τα διπλάσια από μας. Τα βάζαμι μαζί κι στα τρία χρόνια τα μοιράζαμι, τα ξαναμοιράζαμι, περάσαμι εννιά χρόνια μ' αυτή τ'ν οικογένεια. Την άνοιξη του 1950 είχι 65 πρόβατα αυτή, βάλαμι κι ιμείς 35 κι έγινε το κοπάδι με 100 πρόβατα. Μετά από τρία χρόνια έγιναν 200 κι τα μοίρασαμι στ' μέση. Έγιναν 200 γιατί συνήθως τότι θηλυκά δεν πούλαγαμι κι πήραμι από 100. Τα λιβάδια τάβαζι το αφεντικό, τάβαζι μι έναν όρο, δηλαδή 40 δραχμές το στρέμμα. Έδουναμι του γάλα κι έπιαναμι ένα κιφάλαιου κι κάναμι λουγαριασμό. Τόσο του λιβάδι, τόσο του γρασίδι, τόσο τόνα, τόσο κάνει να λάβεις ή μένεις χρεωμένος. Έκανι του λιβάδι 18.000. Έπιαναμι 20.000 απ' του γάλα. Έμειναν 2 χιλιάδες κι έπιρναμι από ένα χιλιάρικο»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014. *«Εγώ είχα πρόβατα μέχρι το 1950. Με μισιακαταραίους, του Γιάννη του Μπέλλου, του Μήτσου Νούσια, μι πολλούς εδώ. Μ'σιακά, δύου κι ένα, δηλαδή έβαζα εγώ πενήντα, έβαζε είκοσ' πέντε αυτός και τα φύλαγε αυτός και τα λιβάδια ήμουν υποχρεωμένος εγώ να τα φκιάσω και τα λοιπά, τα βάζαμε στο λογαριασμό δηλαδή, πιάναμε τόσα, αφαιρούσαμε τόσα, πάρε σύ τα μισά, τα μισά εγώ»,* Χρήστος Τέγας, Γουριώτισσα, 7-7-2013.

[1127] *«Εγώ δεν είχα και πατέρα, τσοπάνος ήμουνα στην αρχή. Από δώδεκα χρονών ήμουν τσοπάνος σ' έναν μπάρμπα μ' μι ικατό δραχμές το μήνα. Μετά πήρα μισιακάρ'κα. Μιτά από δεκαπέντε χρόνια απέκτησα δικά μου. […] Είχες εσύ εκατό πρόβατα. Άμα τάπιρνα μ'σιακά, στα τρία χρόνια πάηνε δύο κι ένα, δύο τ' αφεντικό π' τάχι, ένα ισύ. Στα έξι τα μοιράζαμι στη μέση. Εγώ πήρα τότες καμιά πενηνταριά γίδια, πενήντα γίδια είχε αυτός, και κάνουμι καμιά τρακοσαριά γίδια στα έξι χρόνια. Πήρα εκατόν πενήντα γίδια κι αποκεί και πέρα δεν ξαναπήγα μ'σιακά»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

[1128] *«Υπήρχι κι ένας άλλος τρόπος. Τάπαιρνες εσύ τα πρόβατα για τρία χρόνια, κι όταν δεν έβαζις καθόλου ισύ ζουντανό, έπαιρνες το ένα τρίτο. Δηλαδή στα 100 θα έπαιρνε 33 ο τσιομπάνος κι 66 τ΄αφεντικό. –Και δεν σε πλήρωνε τίποτε αυτά τα τρία χρόνια; -Έπαιρνα απ' τ' αρνιά τα μ'σά, τα μισά μαλλιά και στα τρία χρόνια το ένα τρίτο του κοπαδιού»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1129] Βεργόπουλος Κώστας, *Το Αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1975, σ 253.

αποτελούσε μέχρι το τέλος σχεδόν του 20ού αιώνα ένα από τα σημαντικότερα κέντρα παραγωγής, επεξεργασίας και εμπορίας του καπνού της χώρας μας[1130].

Στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως προαναφέραμε, οι Βλάχοι της Ακαρνανίας άρχισαν να καλλιεργούν δημητριακά στην αρχή και στη συνέχεια στράφηκαν και στην καπνοκαλλιέργεια. Οι πλειοψηφία των κατοίκων στα βλάχικα χωριά όμως εξακολουθούσε την χρονική αυτή περίοδο να ασχολείται με την κτηνοτροφία. Σύμφωνα με την Γεωργική και Κτηνοτροφική Απογραφή του 1911, η καλλιέργεια καπνού στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας είχε ως εξής: Όχθια: 125 στρ. καπνός, Αγράμπελον: 131 στρ. καπνός, Γουργιώτισσα: 222 στρ. καπνός, Καλέντζι: 100 στρ. καπνός, Στουρνάρι: 2 στρ. καπνός, Παληομάνινα: 469 στρ. καπνός[1131]. Την ίδια περίοδο ο Μιχαήλ (Μίχας) Τσόλης/Κατσαρός, γιος του πρώην τσέλιγκα, ιδρυτή της Γουριώτισσας και νυν μεγαλογαιοκτήμονα Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού, ασχολήθηκε με το εμπόριο καπνού, μαλλιού, βελανιδιού και τυριού με έδρα το Αγρίνιο, παρά τις αντιρρήσεις του πατέρα του[1132].

Στα χρόνια του Μεσοπολέμου και κυρίως τη δεκαετία του 1930 αρκετοί Βλάχοι της Ακαρνανίας ασχολούνταν με την καλλιέργεια καπνού. Ο Λουκόπουλος, που επισκέφθηκε την περιοχή της Ακαρνανίας το 1931, αναφέρει: *«Στα παλιά τα χρόνια τσοπάνηδες ήταν όλοι οι Καραγκούνηδες, κι ο τσέλιγγας τσοπάνης, αλλά αρχιτσοπάνης αυτός. Σήμερα όμως λίγους βρίσκεις που να έχουν πρόβατα και αυτοί τα διατηρούν χρονικής στον κάμπο επιτόπου. Βουνό και ξεκαλοκαίριασμα δεν έχει πια σαν τα παλιά*

[1130] Βλ. Μπάδα Κωνσταντίνα, «Καπνεργάτες και καπνεργατικές κινητοποιήσεις στο Αγρίνιο. Το γεγονός μιας απεργίας καπνεργατών το 1926, δύο θάνατοι και η δράση της συλλογικής μνήμης», " Ο κόσμος της εργασίας ", τεύχος 5 (2018), σ. 80-81.

[1131] Στην Γεωργική και Κτηνοτροφική Απογραφή του 1911 (ΕΣΥΕ) για άγνωστο λόγο δεν αναφέρεται το βλάχικο χωριό Σοροβίγλι/Στράτος. Στα υπόλοιπα βλάχικα χωριά η βασική γεωργική παραγωγή είχε ως εξής: Όχθια: 200 στρέμματα σίτος, 10 στρέμματα κριθή, 400 στρέμματα αραβόσιτος, 50 στρέμματα βρώμη, 20 στρέμματα σίκαλη, 20 στρέμματα κύαμοι, 10 στρέμματα φακή, 125 στρέμματα καπνός, 20 στρέμματα τριφύλλιον Αγράμπελον: 50 στρέμματα σίτος, 10 στρέμματα κριθή, 78 στρέμματα αραβόσιτος, 131 στρέμματα καπνός, 8 στρέμματα άμπελοι Γουργιώτισσα: 424 στρέμματα σίτος, 2 στρέμματα κριθή, 562 στρέμματα αραβόσιτος, 60 στρέμματα βρώμη, 1 στρέμμα κύαμοι, 10 στρέμματα φακή, 222 στρέμματα καπνός, 14 στρέμματα πεπονοειδή, 58 στρέμματα άμπελοι Καλέντζι (Στρογγυλοβούνι): 200 στρέμματα σίτος, 250 στρέμματα κριθή, 50 στρέμματα αραβόσιτος, 20 στρέμματα βρώμη, 40 στρέμματα κύαμοι, 10 στρέμματα φακή, 25 στρέμματα κρόμμυα, 100 στρέμματα καπνός, 25 στρέμματα λίνον Στουρνάρι: 2 στρέμματα καπνός, 6 στρέμματα άμπελοι Παληομάνινα: 1.159 στρέμματα σίτος, 45 στρέμματα κριθή, 496 στρέμματα αραβόσιτος, 74 στρέμματα βρώμη, 3 στρέμματα κύαμοι, 10 στρέμματα φακή, 469 στρέμματα καπνός, 20 στρέμματα άμπελοι.

[1132] Ο Χρήστος Τσόλης/Κατσαρός από την αρχή διαφώνησε με τις εμπορικές δραστηριότητες του γιου του. Ο Μιχαήλ ξεκίνησε τις δραστηριότητες αυτές χωρίς την συγκατάθεση του πατέρα του. Στην πορεία, όπως επιβεβαιώνεται και από τη διαθήκη αλλά και από προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα, χρηματοδότησε τις δραστηριότητες αυτές ως μέρος της κοινής περιουσίας.

τα χρόνια τώρα. Οι περισσότεροι Καραγκούνηδες έγιναν κι αυτοί καπνοφύτες, όπως οι γύρω τους χωριάτες, εξόν από λίγους που κάνουν τον κυρατζή»[1133].

Η ιεραρχική ανταλλαγή αγροληπτικού χαρακτήρα (σέμπρια) ανάμεσα στους μεγάλους κτηματίες και τους άμεσους παραγωγούς[1134] ήταν σε ευρεία χρήση στα χρόνια του Μεσοπολέμου και μέχρι και τη δεκαετία του 1960 στα βλάχικα χωριά του κάμπου, κυρίως στην καπνοκαλλιέργεια, που σταδιακά έγινε η καλλιέργεια στην οποία συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι της περιοχής και η οποία απέδιδε σημαντικά εισοδήματα. Όλες σχεδόν οι βλάχικες οικογένειες καλλιεργούσαν τα δικά τους κτήματα και αν αυτά δεν ήταν αρκετά ή είχαν πλεόνασμα εργατικών χεριών, έκαναν συμφωνία με τον πρώην τσέλιγκα και νυν μεγαλογαιοκτήμονα ή άλλο μεγαλοκτηματία και αναλάμβαναν να καλλιεργήσουν ένα αγρόκτημά του και να μοιραστούν τη σοδειά. Σπάνια, αν είχαν χρήματα, πλήρωναν ενοίκιο για κάποιο αγρόκτημα και τότε όλη η σοδειά ήταν δική τους. Άλλες φορές προτιμούσαν να καλλιεργήσουν ως σέμπροι χωράφια γόνιμα και ποτιστικά, παρά τα δικά τους που ήταν ξερικά και δεν απέδιδαν αρκετό προϊόν[1135]. Η καλλιέργεια γινόταν με αροτριώντα ζώα και με παραδοσιακά εργαλεία όπως το αλέτρι ή με τσαπί, χωρίς τη χρήση σύγχρονων γεωργικών μηχανημάτων.

[1133] Λουκόπουλος Δημήτριος, *ό.π.*, σ. 133-134.

[1134] Ο Παπαταξιάρχης και η Κομνηνού αναφέρουν τα παρακάτω: Στην καπνοκαλλιέργεια στα χρόνια του Μεσοπολέμου οι ιεραρχήσεις εντοπίζονται σε ένα δυαδικό πλέγμα σχέσεων. Από τη μια πλευρά έχουμε ιεραρχικές ανταλλαγές αγροληπτικού (σέμπρια) ή και εργασιακού (παρασπόρι) χαρακτήρα ανάμεσα στους μεγάλους κτηματίες και στους άμεσους παραγωγούς. Στην πρώτη περίπτωση ο αγροδότης βάζει σαν κεφάλαιο το χωράφι ο δε αγρολήπτης βάζει την εργασία και η συμφωνία είναι να μοιράσουν την συγκομιδή στη μέση. Στην περίπτωση αγροληπτών που δεν είχαν τα μέσα (βόδια, αλέτρια, βοηθούς) αντί να γίνουν σέμπροι γίνονται παρασποριάρηδες. Σαν αμοιβή για την εργασία που προσφέρουν στον αγροδότη θα έχουν τη σοδειά ενός μικρού κομματιού γης που θα σπείρουν μαζί του. Επίσης επωφελούνται και από την χρήση των ζώων του αγροδότη για να καλλιεργήσουν και τα δικά τους κτήματα. Αυτές οι σχέσεις οικονομικού πατερναλισμού επιβράδυναν την περιθωριοποίηση των φτωχότερων νοικοκυριών και συγχρόνως έδιναν στα ευπορότερα νοικοκυριά την δυνατότητα να ελέγχουν την οργάνωση της εργασίας στο χωριό. Δηλαδή σε μια περίοδο όπως ο μεσοπόλεμος που παρατηρείται έντονη στροφή προς τον καπνό λόγω αυξημένης ζήτησης από τις αγορές του εξωτερικού, η διαθεσιμότητα εργασίας, κυρίως μη χρηματικά αμειβόμενης, ευνοεί ιδιαίτερα τα ευπορότερα νοικοκυριά και επιτρέπει και τον σχηματισμό πλεονάσματος. Παπαταξιάρχης Ευθύμιος, «Εισαγωγή: Πολιτική και αγροτικός σχηματισμός στη νεοελληνική κοινωνία» στο Κομνηνού Μ. - Παπαταξιάρχης Ε., (επιμέλεια), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990 σ. 146 και Κομνηνού Μαρία, «Η τοπική διάσταση στο πελατειακό σύστημα», στο Κομνηνού Μ. - Παπαταξιάρχης Ε., (επιμέλεια), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990, σ. 307-308.

[1135] *«Είχαμε και δικά μας χωράφια, αλλά πήγαιναμι και μισιακά, σέμπροι. Σόδινε ένα κομμάτι, το καλλιέργαγες, φύτευες καπνό και το μέραζες τελευταία. Αυτός έβαζε το χωράφι κι εμείς όλα τ' άλλα. Ή με ενοίκιο, αν είχες λεφτά. Πλήρωνες ενοίκιο στον Πάγγιο φερειπείν κι ο καπνός ήταν δικός σου. Το μισό χωριό σχεδόν εδώ πήγαιναν σέμπροι ή νοίκιαζαν άλλοι αποδώ, άλλοι αποκεί, απ' τον Πάγγιο, απ' αυτούς που 'χαν πολλά χωράφια. Εμείς είχαμε δικά μας χωράφια, αλλά δεν ποτίζονταν. Αυτός (ο Πάγγιος) είχε μια μηχανούλα τότε κι έπαιρνε νερό απ' το αυλάκι κάτω εκεί που είναι ο μύλος. Το 1963 έγινε ο αύλακας και ποτίζονταν όλα τα χωράφια. Από τότε και μετά δεν υπήρχε κανένας να πάει σέμπρος, έφτιαχνε τα δικά του ο άλλος»,* Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014.

Ένα σημαντικό πρόβλημα για την περιοχή του Ξηρομέρου στα χρόνια του Μεσοπολέμου ήταν η έλλειψη γεφυρών στον κάτω ρου του Αχελώου ποταμού, που εμπόδιζε την εύκολη πρόσβαση των παραγωγών στα αστικά κέντρα του Μεσολογγίου και ιδιαίτερα του Αγρινίου που αποτελούσε κέντρο εμπορίας και επεξεργασίας του καπνού. Η επικοινωνία με την Αιτωλία κυρίως κατά τη χειμερινή περίοδο γινόταν μόνο μέσω πορθμείων/περαταριών με πλωτά μέσα[1136]. Στην πράξη ΙΓ΄/25-1-1927 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουργιωτίσσης αναφέρεται ότι από το πορθμείο της Ρίγανης διέρχονταν την περίοδο εκείνη μεταξύ άλλων 600.000 οκάδες καπνού κάθε χρόνο. Τελικά μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 η μόνη γέφυρα στον κάτω ρου του Αχελώου ποταμού βρισκόταν στο Ματσούκι, αρκετά μακριά από τα βλάχικα χωριά του Ξηρομέρου.

Στη Γουριώτισσα την ίδια χρονική περίοδο υπήρχαν πολλές εκτάσεις, οι οποίες ήταν ακατάλληλες για καπνοκαλλιέργεια επειδή ήταν βαλτώδεις και απέδιδαν κακής ποιότητας καπνό[1137]. Για το λόγο αυτό το 1930 το Κοινοτικό Συμβούλιο της Κοινότητας κατόπιν εντολής του Γεωργικού γραφείου εποικισμού Αιτωλοακαρνανίας αποφάσισε την απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας σε τέσσερις περιοχές της κοινοτικής τους περιφέρειας συνολικής έκτασης περίπου 2.000 στρεμμάτων[1138]. Οι περιοχές αυτές μετά τα αντιπλημμυρικά έργα, τα έργα αποστράγγισης, τα αρδευτικά έργα και τους αναδασμούς που έγιναν στην περιοχή τις δεκαετίες του 1960 και 1970 αξιοποιήθηκαν και μετατράπηκαν στις πιο εύφορες εκτάσεις της Κοινότητας Γουριώτισσας[1139].

[1136] Για τις περαταριές και τους τρόπους επικοινωνίας με την περιοχή της Αιτωλίας υπάρχει σχετική αναφορά στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

[1137] *«Εδώ στο χωριό μας, τα παλιά τα καπνά δεν τα καλλιεργούσες όπου ήθελες. Ήταν συγκεκριμένες περιοχές για την καλλιέργεια καπνού. Γιατί είχε έρθει ο Οργανισμός Καπνού εδώ πέρα κι έλεγε: Εκεί ναι, να βάλετε, εκεί να μην βάλετε. Εκεί ξαναβάλτε»*, Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1138] *«Το σώμα βρίσκεται εν νομίμω απαρτία εισηγισαμένου του Κου Προέδρου Κοιν. Γερασ. Τέγα εις εκτέλεσιν των υπ' αριθ. 691, 700, 749 τηλεγραφημάτων του Γεωργικού γραφείου εποικισμού Αιτωλοακαρνανίας προς απαγόρευσιν καπνικαλλιέργειας εις βαλτόδη και υγρά εδάφη παράγοντα κακής ποιότητας καπνού, θέλουμε απαγορεύση να φυτεφθή καπνός εις κάτωθεν βαλτόδη εδάφη της ημετέρας περιφερείας 1) Εις την θέσιν Βαργιά περί τα 1500 στρέμματα […] 2) Εις θέσιν Βαρκό ή Κολόνως περί τα 40 στρέμματα […] 3) Θέσιν Κυνέτα […] περί τα 300 στρέμματα 4) Θέσιν Πελεκάνου πλησίον του δάσους Κάβιζας»*, Πρακτικό 25/9-3-1930 Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας. Την πράξη αυτή υπογράφουν ο πρόεδρος της Κοινότητας Γεράσιμος Τέγας, τα μέλη: Βασ. Γρ. Γκόντας, Γ. Β. Πέτρας, Σπυρ. Πατσέας, Δ. Γ. Καραΐσκος, καθώς και ο πρόεδρος του Συνεταιρισμού Ενοικιαστών Κ. Γκόντας και ένα μέλος του συνεταιρισμού με δυσανάγνωστη υπογραφή.

[1139] «*Το '60 έγινε το αρδευτικό με νερό από το ποτάμι και επί Χούντας το '70 έγινε το αρδευτικό από τη λίμνη. Μετά το '60 που έγινε το πρώτο αρδευτικό ο κάμπος ο δικός μας άρχισε να αξιοποιείται. Ήρθαν οι μπουλντόζες εδώ πέρα, εγώ ήμουνα πιτσιρικάκι 6-7 χρονών, και ήτανε κάτι μπουλντόζες ρώσικες και δούλευαν εδώ πέρα και ιδοπεδώναμε τα χωράφια. Και τότε αξιοποιήθηκαν τα χωράφια. Είχαν περισσότερη απόδοση, η ίδια η καλλιέργεια είχε περισσότερη στρεμματική απόδοση»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

Ακόμη, το 1938, σύμφωνα με το πρακτικό 39/20-11-'38 του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, ο πρόεδρος της Κοινότητας Δ. Γ. Καραΐσκος εισηγείται την αναμόρφωση του προϋπολογισμού χρήσης της Κοινότητας για το χρονικό διάστημα 1938-39 και τη εγγραφή πίστωσης 5.000 δραχμών «διά την πληρωμήν ενός καπνοτεχνήτου εργάτου διά την καθοδήγησιν των καπνοπαραγωγών ημετέρας Κοινότητος προς δεματοποίησιν των καπνών των». Η πρόταση του προέδρου εγκρίθηκε ομόφωνα από το κοινοτικό συμβούλιο και φανερώνει το αυξημένο ενδιαφέρον για επιμόρφωση στην τεχνική δεματοποίησης του καπνού και τη συμμετοχή πολλών Ριμένων της Γουριώτισσας στην καπνοκαλλιέργεια.

Μαζικότερη συμμετοχή των Βλάχων της Ακαρνανίας στην καπνοκαλλιέργεια παρατηρείται μετά το 1950[1140]. Μέχρι και τη δεκαετία του 1960 πολλοί πήγαιναν σέμπροι σε μεγαλοκτηματίες της περιοχής. Αρχικά καλλιεργούσαν καπνό ανατολικού τύπου, όπως καβαλιώτικο, μυρωδάτο, τσεμπέλι και η καλλιέργεια αυτή γινόταν συνήθως σε χωράφια ξηρικά, ημιγόνιμα και κάποιες φορές ακατάλληλα για άλλες καλλιέργειες. Μετά τα εγγειοβελτιωτικά έργα που έγιναν στην περιοχή τις δεκαετίες του 1960 και 1970 δόθηκαν άδειες για την καλλιέργεια καπνού αμερικάνικου τύπου, όπως είναι τα βιρτζίνια, που έχουν μεγαλύτερες ανάγκες σε άρδευση και αναπτύσσονται καλύτερα σε περισσότερο γόνιμα εδάφη. Στη Γουριώτισσα, στα Όχθια και στη Στράτο τις δεκαετίες του 1960 και 1970 με την κατασκευή αρδευτικών έργων, τους αναδασμούς και γενικότερα τον εκσυγχρονισμό και εκμηχανισμό της αγροτικής παραγωγής όλοι σχεδόν οι Ριμένοι ασχολούνταν και με την καλλιέργεια καπνού[1141].

Η καπνοκαλλιέργεια βασιζόταν στη συμμετοχή όλου του εργατικού δυναμικού της οικογένειας. Ακόμη και μικρά παιδιά συμμετείχαν στο μάζεμα ή το αρμάθιασμα

[1140] *«Ο καπνός είναι πρόσφατη καλλιέργεια. Παλιά καλλιεργούσαν καλαμπόκι, σιτάρι και βρώμες και τέτοια για τα ζώα, τίποτε άλλο. Μερικοί έβαζαν σε καμια άκρη φακές, ρεβίθια και φασόλια για τις ανάγκες του σπιτιού. Αυτές ήταν οι καλλιέργειες παλιά και ήταν κυρίως για τις ανάγκες του σπιτιού. Δεν ήταν για το εμπόριο. Για το εμπόριο μάζευαν το βελανίδι. Είχαν το βελανίδι για εισόδημα από το εμπόριο. Πηγαίναν μαζεύαν το βελανίδι, το λιάζανε και ύστερα το πουλάγανε. Πουλάγανε το βελανίδι, τα τυριά, τα μαλλιά από τα πρόβατα, το κρέας, αυτά. Ο καπνός ήρθε σε μας μετά το (19)50. Πριν τον πόλεμο δεν πρέπει να είχανε πολλοί καπνά εδώ πέρα»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1141] *«Από τότε που γεννήθηκα, θυμάμαι, βάζαμε καπνά. Εγώ θυμάμαι βάζαμε πρώτα το καβαλιώτικο, καβαλιώτικο λεγόντανε η ποικιλία εκείνη. Μετά βάλαμε το μυρωδάτο Αγρινίου κι μια χρονιά βάλαμε το τσεμπέλι, γιατί έτσι το θέλαμε εμείς, γιατί δεν μας το έδιναν κι έδινε λεφτά το τσεμπέλι, ήταν πιο εύκολο. Μετά βάλαμε πάλι το μυρωδάτο και μετά μας έδωσαν τα βιρτζίνια, τελευταία. Είχαμε δική μας άδεια, αλλά νοικιάζαμε χωράφια, γιατί δεν είχαμε πολλά χωράφια. Τα βιρτζίνια δεν σύμφερνε να βάλεις πέντε στρέμματα, έπρεπε να βάλεις από είκοσι στρέμματα και πάνω. Παλιά πηγαίναμε και σέμπροι. Εγώ θυμάμαι η οικογένεια η δικιά μας πηγαίναμε στο Λαϊνά. Ο Λαϊνάς είναι απ' τον Πρόδρομο και τα περισσότερα χωράφια τάχει εδώ σε μας, κάτω στη Γαλιτσά που λέμε. Είχαν χωράφια αυτοί πολλά κι έβαζαν κόσμο σέμπροι, μισιακαταραίους. Πιο παλιά με τα καπνά πηγαίναν μισιακαταραίοι. Μετά αυτοί έβαζαν καρπούζια κι πήγαινε ο κόσμος μεροκάματο»,* Δημήτρης Μπίκας, 9-2-2021.

του καπνού. Για να φτιάξουν τα φιντάνια κουβαλούσαν νερό από τα πηγάδια[1142] με τις βαρέλες ή αποθήκευαν σε στέρνες βρόχινο νερό ή νερό από επιφανειακές πηγές που στέρευαν τον Μάιο[1143]. Η καλλιέργεια καπνού ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες ήταν πολύ αποδοτική καλλιέργεια και η εντατική ενασχόληση με αυτή γινόταν κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες με τη συμμετοχή όλης της οικογένειας[1144]. Συνήθως φρόντιζαν να βάζουν τόσα στρέμματα καπνό όσα η οικογένεια μπορούσε να καλλιεργήσει και να μαζέψει. Αν τα εργατικά χέρια της οικογένειας δεν ήταν αρκετά για τη συγκομιδή, τότε υπήρχαν οι «δανεικαριές»[1145] με κάποια άλλη οικογένεια συγγενών ή φίλων κι αν πάλι αυτό δεν ήταν εφικτό χρησιμοποιούσαν μισθωτούς εργάτες και εργάτριες[1146]. Παρόλο που μεγάλο μέρος του οικογενειακού εισοδήματος των Βλάχων της Ακαρνανίας προερχόταν από την καπνοκαλλιέργεια, η καλλιέργεια αυτή ήταν μία συμπληρωματική παραγωγική δραστηριότητα, καθώς ασχολούνταν και με άλλες δραστηριότητες στη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Τη δεκαετία του 1980 στη Γουριώτισσα και στα άλλα βλάχικα χωριά του κάμπου δόθηκαν άδειες για καλλιέργεια καπνού αμερικάνικου τύπου βιρτζίνια[1147] και όλοι σχεδόν οι κάτοικοι επέλεξαν την καλλιέργεια αυτή, η οποία ήταν πολύ αποδοτική,

---

[1142] *«Εμείς βάζαμε καπνά από τότε που θυμάμαι. Όλη η οικογένεια συμμετείχε στις δουλειές με τα καπνά, άντρες, γυναίκες. Κι άμα είχαν μικρά παιδιά, τα παίρναν μαζί τους στο χωράφι. Συμμετείχαν όλοι και στο μάζεμα και στο αρμάθιασμα, σε όλα. Θυμάμαι εγώ για να κάνουμε φιντάνια κουβαλάγαμε νερό με τις βαρέλες από τα πηγάδια»,* Τάσος Αργύρης, 1-2-2021.

[1143] *«Μάζευε και στέρνα ο άλλος, το νερό μαζευόνταν μέσα σε στέρνες και τ'ς λέγαμε φοντένες εμείς. […] Από κει έπαιρναν οι γυναίκες νερό και πότιζαν τις βραγιές με τα καπνά, τα φυτώρια για τα καπνά που κάναμε, τα οποία τα κάναμε εδώ που είχε νερό. Το νερό κράταγε μέχρι το Μάιο», Νίκος Σιδέρης, ό.π.*

[1144] Θυμάμαι συμφοιτητή και φίλο μου από την περιοχή της Ακαρνανίας τη δεκαετία του 1980, όταν συζητούσαμε αν θα πάμε διακοπές και πού, μας έλεγε πως αμέσως μετά την εξεταστική περίοδο του Ιουνίου θα επιστρέψει αυθημερόν στο χωριό του για να βοηθήσει την οικογένεια στην καπνοκαλλιέργεια και ότι θα πάει διακοπές στο τέλος Αυγούστου που θα έχουν τελειώσει με το μάζεμα και το αρμάθιασμα του καπνού.

[1145]Σύμφωνα με την Κομνηνού, *«Η ανταλλαγή εργασίας δεν ήταν περιστασιακή αλλά εθιμικά κατοχυρωμένη. Ο γεωργός κάνει «παρακαλιές» δηλαδή προσφέρει δωρεάν εργασία σε κάποιες αγροτικές εργασίες όπως το ξεφλούδισμα των καλαμποκιών, το κούρεμα των προβάτων, την καπνοφύτευση, είτε σε έκτακτες περιστάσεις, όπως για να κουβαλήσει ξυλεία ή πέτρα για την οικοδομή, να σκάψει το αμπέλι του κτλ. […] Μια άλλη εποχιακή εργασία που γίνεται με ανταλλαγή εργασίας «δανεικάρικα» ή «δανεικαριές», είναι και το φύτεμα του καπνού. Ειδικά στα ξερικά χωράφια επειδή πρέπει να ολοκληρωθεί το φύτεμα σε μικρό χρονικό διάστημα αυτοί που δεν έχουν πολύ προσωπικό καταφεύγουν σε φίλους και σε γείτονες»,* Κομνηνού Μαρία, «Η τοπική διάσταση στο πελατειακό σύστημα», στο Μ. Κομνηνού - Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990, σ. 312. Και στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας γίνονταν δακεικαριές ανάμεσα σε οικογένειες συγγενών ή φίλων: *«Υπάρχανε τότε και οι δανεικαριές. Και στα οργώματα δανεικαριές και στα αυλάκια δανεικαριές και φύτεμα δανεικαριές και στο μάζεμα, σε όλα. Αυτά πάντα υπήρχανε»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1146] *«Πριν πηγαίναμε και παίρναμε εργάτες από τ' άλλα τα χωριά, Καλύβια, Πεντάλοφο. Και πιο παλιά ερχόταν εργάτες εδώ πέρα από τα ορεινά της Άρτας, των Τρικάλων …»,* Τάσος Αργύρης, 1-2-2021.

[1147] *«Εμείς είχαμε πάντα καπνά. Στην αρχή φυτεύαμε τα μυρωδάτα. Μετά για κάποιο διάστημα βάλαμε και τσεμπέλια, αλλά από το '89 με '90 αρχίσαμε και βάζαμε βιρτζίνια. Τα βιρτζίνια τα βάζαμε ως το 2003 ή 4, δε θυμάμαι τώρα ακριβώς»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

απέδιδε περισσότερο προϊόν ανά στρέμμα και πολύ καλό εισόδημα στους παραγωγούς[1148]. Τότε περιορίστηκαν οι άλλες καλλιέργειες και σχεδόν σταμάτησε η καλλιέργεια δημητριακών[1149]. Για την καλλιέργεια της νέας ποικιλίας καπνού επιλέγονταν χωράφια γόνιμα και ποτιστικά με αποτέλεσμα πολλοί καπνοπαραγωγοί να εγκαταλείπουν άλλες μορφές καλλιέργειας, όπως την παραγωγή καλαμποκιού, και, αν δεν είχαν στην κατοχή τους αρκετά στρέμματα γόνιμης και ποτιστικής έκτασης, νοίκιαζαν από άλλους που είχαν μετακομίσει στα αστικά κέντρα και δεν ασχολούνταν πια με τη γεωργία. Έπρεπε να καλλιεργούν τουλάχιστον 20 στρέμματα με καπνό βιρτζίνια για να αποσβέσουν την επένδυση κατασκευής ειδικών φούρνων/κλιβάνων με θερμότητα για την αποξήρανση του προϊόντος και την αγορά κατάλληλου εξοπλισμό και να τους μένει ένα καλό εισόδημα για τις ανάγκες της οικογένειας. Η περίοδος αυτή θεωρείται από τους Ριμένους των χωριών του κάμπου ως εποχή ευμάρειας και ευημερίας για τους ίδιους και τους κατοίκους των γειτονικών χωριών[1150].

Εικόνα 61, Καπνοκαλλιέργεια με "βιρτζίνια"[1151]

[1148] *«Τα γύρω χωριά, οι Λεπενιώτες και η Στράτος, ήταν φτωχοί , τ'ς έσωσαν τώρα τελευταία τα βιρτζίνια. Ήρθε η καλλιέργεια αυτή και γλίτωσαν»,* Κώστας Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1149] *«Τη δεκαετία του '90 διαλύθηκε η ΚΥΔΕΠ, αυτά παρέμειναν στην Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών, αλλά μετά σταμάτησαν οι καλλιέργειες δημητριακών γιατί όλοι σχεδόν ασχολήθηκαν με τα καπνά βιρτζίνια, οπότε σταμάτησε και η λειτουργία των αποθηκών»,* Σταύρος Λαϊνάς, Αγρίνιο, 11-4-2016.

[1150] Ενδεικτικά: *«Μετά το '85, '86 ήρθαν τα βιρτζίνια. Ε, όταν ήρθαν τα βιρτζίνια, εδώ πέρα ήταν Ελ Ντοράντο. Μιλάμε εκατομμύρια τώρα. Να φανταστείς παίζαμε χαρτιά τα Χριστούγεννα κι έβλεπες πέντε έξι εκατομμύρια δραχμές επάνω στο τραπέζι. Δεν ξέραμε τι να κάνουμε τα λεφτά τότε»*, Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1151] Φωτογραφία του Τάσου Καραΐσκου.

Μετά το 2004 με την αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα μεσογειακά προϊόντα (ελαιόλαδο, βαμβάκι και καπνός)[1152] αποφασίστηκε η ολική αποσύνδεση των ενισχύσεων από την παραγωγή, με αποτέλεσμα οι παραγωγοί να λαμβάνουν τις κοινοτικές ενισχύσεις για μερικά χρόνια ακόμη (μέχρι το 2013) με βάση τον μέσο όρο των χρημάτων που ελάμβαναν την τριετία 2000 – 2002 και με τις μειώσεις που έτσι κι αλλιώς επέβαλλε η νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική, ανεξάρτητα από το τι παράγουν ή αν παράγουν τα προϊόντα αυτά. Με τα νέα αυτά δεδομένα όσοι καλλιεργούσαν καπνό στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας αποδέχτηκαν την αποσύνδεση της παραγωγής καπνού από τις επιδοτήσεις, σταμάτησαν την καπνοκαλλιέργεια[1153], ενώ πολλοί απ' αυτούς στράφηκαν σε νέες καλλιέργειες και στη σταβλισμένη κτηνοτροφία.

Τώρα που καταργήθηκε η καπνοκαλλιέργεια στην περιοχή όλοι παραπονιούνται και ταυτόχρονα αναγνωρίζουν πόσο σημαντική δραστηριότητα υπήρξε για τους κατοίκους της Ακαρνανίας[1154]. Γενικά η καλλιέργεια καπνού στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας αποτελούσε τα περισσότερα χρόνια συμπληρωματική παραγωγική δραστηριότητα με αποτέλεσμα οι Ριμένοι της Ακαρνανίας να μην είναι απόλυτα εξαρτημένοι από τη δραστηριότητα αυτή και ίσως αυτός να είναι ο λόγος για τον οποίο δεν υπάρχουν αναφορές για σημαντική συμμετοχή των Βλάχων της Ακαρνανίας σε αγροτικές κινητοποιήσεις σχετικές με την καπνοκαλλιέργεια και την καπνεργασία[1155] που έγιναν στην ευρύτερη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα.

[1152] Καν. (ΕΚ) αριθ. 864/2004 (L 206/20) για την τροποποίηση του Καν. (ΕΚ) αριθ. 1782/2003.

[1153] *«Το 2005 σταμάτησε η καλλιέργεια καπνού. Εμείς, από τη στιγμή που θα κοβόταν τα καπνά, είχαμε κάποιες επιλογές. Ή να βάζαμε καπνό και να παίρναμε μια άλφα επιδότηση ή να μη βάζουμε καθόλου καπνό και να παίρνουμε επιδότηση. Ε, όλοι διάλεξαν το να καθόμαστε και να πληρωνόμαστε. Αν έβαζες καπνό θα έπαιρνες και το κέρδος απ' τον καπνό, απ' την αγοραπωλησία. Αλλά εμείς τελικά το αποσυνδέσαμε τελείως και παίρναμε επιδότηση και καθόμασταν. Όποιος είχε μυαλό στο κεφάλι, έψαχνε να βρει μέλλον»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1154] Ενδεικτικά: «*Καλλιεργούσαμε καπνά πολλά χρόνια. Η καταστροφή ήταν που παρατήσαμι τα καπνά εδώ. Τελείωσε. Όσο είχαμε τα καπνά, ξέρεις, μι δέκα στρέμματα καπνό ζούσες την οικογένειά σου»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

[1155] Ενδεικτικά: «*Δεν έχω ακούσει κάτι για αγώνες, απεργίες και τέτοια για τα καπνά, δεν έχω κάτι υπόψη μου»,* Τάσος Αργύρης, 1-2-2021.

5.1.2. Εκσυγχρονισμός των αγροτικών υποδομών

Μετά το 1950 και κυρίως κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 η γεωργία στην περιοχή της Ακαρνανίας εκσυγχρονίζεται με την παρέμβαση του κράτους[1156]. Κατασκευάζονται αρδευτικά έργα, γίνονται αναδασμοί και σταδιακά διευρύνεται η χρήση σύγχρονων γεωργικών μηχανημάτων. Οι αγρότες παράγουν περισσότερα προϊόντα για τις ανάγκες της αγοράς και λιγότερα για αυτοκατανάλωση, είναι ιδιοκτήτες αλλά και εργάτες γης[1157], γίνονται αρχηγοί οικογενειακής εκμετάλλευσης[1158] αλλά και επιχειρηματίες, προμηθευτές της πόλης[1159]. Ενδεικτικά, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 κατασκευάζεται μεγάλος αύλακας που μεταφέρει νερό από τον Αχελώο ποταμό, διασχίζει τον κάμπο της Στράτου και των Οχθίων με αποτέλεσμα πολλές καλλιεργήσιμες εκτάσεις της περιοχής να γίνουν ποτιστικές και πιο αποδοτικές. Τη διετία 1963-1964 γίνεται ο αναδασμός της περιοχής Βαρειάς, που ανήκει στις κοινότητες Οχθίων, Γουριώτισσας, Φυτειών και σε κατοίκους της Σκουρτούς. Η περιοχή ισοπεδώνεται, κατασκευάζονται αποστραγγιστικά, αντιπλημμυρικά και αρδευτικά έργα, αγροτικοί δρόμοι πρόσβασης και ξαναμοιράζεται στους ιδιοκτήτες των χωραφιών. Κάθε αγρότης παίρνει ενιαίο αγροτεμάχιο ίσης σχεδόν έκτασης με τα προηγούμενα διάσπαρτα αγροτεμάχια που είχε στην κατοχή του.

[1156] Μετά το 1960 παρατηρούνται διαρθρωτικές αλλαγές και εκσυγχρονισμός της γεωργίας στην Ελλάδα. *«Κατά την περίοδο μετά το 1960, ο ραγδαίος γεωργικός εκσυγχρονισμός συνδέθηκε με διαρθρωτικές αλλαγές της οικογενειακής γεωργίας στη χώρα, οι οποίες αφορούσαν στο μέγεθος της εκμετάλλευσης, στην εκμηχάνιση της παραγωγής, στη χρήση της τεχνολογίας κλπ.. Η κρατική παρέμβαση στη γεωργία κατευθύνθηκε, εν μέρει, στη στήριξη του αγροτικού εισοδήματος και στην επιδότηση της αγροτικής παραγωγής»,* Κασίμης Χ. – Παπαδόπουλος Α. Γ., «Η διατήρηση της οικογενειακής Γεωργίας και η καπιταλιστική ανάπτυξη της Γεωργίας στην Ελλάδα: Μια κριτική ανασκόπηση της Βιβλιογραφίας» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.*), Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σ. 92.

[1157] Σύμφωνα με τον Δαμιανάκο τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα στην Ελλάδα, «Ο αγρότης είναι τώρα ιδιοκτήτης των παραγωγικών μέσων του, οργανώνει ο ίδιος τη διαδικασία παραγωγής, το προϊόν του μόχθου του ανήκει εξ ολοκλήρου σ' αυτόν, αλλά ο στόχος του παραμένει πάντα η εξασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος που θα του επιτρέψει να συντηρήσει την οικογένεια και να αναπαράγει τα μέσα παραγωγής της εκμετάλλευσης, μακριά από κάθε ιδέα κέρδους», Δαμιανάκος Στάθης, «Το δυσεύρετο μοντέλο της ελληνικής Γεωργίας» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σ. 67-68.

[1158] *«Η οικογενειακή εκμετάλλευση αποτελεί εκείνο τον τύπο παραγωγής στον οποίο η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και η εργατική δύναμη συνυπάρχουν στην ίδια παραγωγική μονάδα, δίχως έναν ευδιάκριτο διαχωρισμό μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, με τα μέλη της οικογένειας συχνά να προσφέρουν τον κύριο όγκο της απαιτούμενης εργασίας για τη γεωργική παραγωγή»,* Κασίμης Χ. – Παπαδόπουλος Α. Γ., «Η διατήρηση της οικογενειακής Γεωργίας και η καπιταλιστική ανάπτυξη της Γεωργίας στην Ελλάδα: Μια κριτική ανασκόπηση της Βιβλιογραφίας» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σ. 88.

[1159] Βλ. Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ., «Εισαγωγή», στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σ.12.

Με τα έργα αυτά η Βαρειά μετατρέπεται από ελώδης περιοχή σε εύφορο κάμπο. Τη δεκαετία του 1970 σχεδιάζεται και υλοποιείται με παρόμοιο τρόπο και ο αναδασμός του κάμπου της Γαλιτσάς στη Γουριώτισσα[1160].

Το 1958 ύστερα από ενέργειες του Αγροτικού Συνεταιρισμού Οχθίων διανέμεται στους κατοίκους της Κοινότητας Οχθίων το Κοινοτικό Κτήμα Σφήνας με σκοπό να μετατραπεί σε ελαιώνα[1161]. Κάθε οικογένεια της Κοινότητας Οχθίων έλαβε οκτώ στρέμματα και η έκταση αυτή φυτεύτηκε αμέσως με ελαιόδεντρα. Σύμφωνα με την Απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961 στην πεδινή Κοινότητα Οχθίων υπήρχαν 90 εκμεταλλεύσεις[1162] εκ των οποίων καμία με ζώα χωρίς γη. Η συνολική έκταση της γεωργικής γης εντός της κοινότητας διαμονής του αρχηγού της εκμετάλλευσης ήταν 3.744 στρέμματα σε σύνολο 3.892 στρεμμάτων, εκ των οποίων 80 εκμεταλλεύσεις με δεντρώνες συνολικής έκτασης 591 στρεμμάτων, μία εκμετάλλευση με άμπελο συνολικής έκτασης 129 στρεμμάτων, 85 εκμεταλλεύσεις με χωράφια με ετήσια φυτά συνολικής έκτασης 2.525 στρεμμάτων, 43 εκμεταλλεύσεις σε αγρανάπαυση συνολικής έκτασης 623 στρεμμάτων, 1 εκμετάλλευση με βοσκότοπο συνολικής έκτασης 20 στρεμμάτων και 24 στρέμματα κοφτολίβαδα. Η συνολική ιδιόκτητος γεωργική γη των 90 αγροτών/αρχηγών εκμετάλλευσης της Κοινότητας Οχθίων ήταν 3.562 στρέμματα, εκ των οποίων 53 εκμεταλλεύσεις με αρδευόμενες εκτάσεις συνολικής έκτασης 576 στρεμμάτων, 78 εκμεταλλεύσεις με 8.500 ελαιόδεντρα, 44 εκμεταλλεύσεις με 3.300 εσπεριδοειδή, 500 άλλα καρποφόρα δέντρα και 78 εκμεταλλεύσεις οι οποίες είχαν δηλώσει 370 αγροτεμάχια συνολικής έκτασης 3.152 στρεμμάτων.

Στην ίδια απογραφή (19-3-1961) στην Κοινότητα Οχθίων υπήρχαν 88 εκμεταλλεύσεις, οι οποίες δήλωσαν ζώα, με συνολικό αριθμό ζώων 82 ίππους, 4

[1160] Περισσότερες λεπτομέρειες για τον αναδασμό αυτό αναφέρονται στο προηγούμενο κεφάλαιο.

[1161] *«Είχαμε συνεταιρισμό τότε, έναν συνεταιρισμό. Τριάντα χρόνια πρόεδρος έκανα εγώ, από το '56 μέχρι το '81. Τον ομαδικόν ελαιώνα εγώ τον έκαμα. Την περίοδο τη δική μου έγινε ο ομαδικός ελαιώνας πέρα εκεί που πήγαμε πριν. Αυτό έγινε το '58»,* Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014.

[1162] *Γεωργική ή κτηνοτροφική εκμετάλλευση είναι μία ενιαία μονάδα, τόσο από τεχνική όσο και από οικονομική άποψη, που έχει ενιαία διαχείριση και παράγει γεωργικά ή κτηνοτροφικά προϊόντα. Στην Απογραφή Γεωργίας – Κτηνοτροφίας περιλήφθηκε κάθε εκμετάλλευση, της οποίας ο κάτοχος (φυσικό ή νομικό πρόσωπο) εκμεταλλευόταν: ένα (1) στρέμμα χρησιμοποιούμενης γης ή μισό (1/2) στρέμμα θερμοκηπίου, τουλάχιστον, ανεξάρτητα από τους τίτλους ιδιοκτησίας και τον τόπο όπου βρίσκεται η καλλιέργεια, ή ιδιόκτητα ζώα και, συγκεκριμένα, μία (1) ή περισσότερες αγελάδες, ή δύο (2) και περισσότερα άλλα «μεγάλα ζώα», κάθε είδους και ηλικίας συνολικά (π.χ. βόδια, βουβάλια, όνους, γίννους, ημίονους), ή πέντε (5) και περισσότερα «μικρά ζώα» (πρόβατα, κατσίκες, χοίρους), κάθε ηλικίας και γένους, συνολικά, ή πενήντα (50) και περισσότερα πουλερικά ή είκοσι (20) και περισσότερες κυψέλες μελισσών «εγχώριες» ή «ευρωπαϊκές». Επίσης, περιλήφθηκε και κάθε μικτή γεωργοκτηνοτροφική εκμετάλλευση.* στο https://www.statistics.gr/documents/20181/03cfbc77-222d-4212-ad34-f25f75564549, προσπελάστηκε στις 3-7-2020.

ημίονους, 2 όνους, 71 χοίρους, 659 πουλερικά, 5 κυψέλες μελισσών και 44 εκμεταλλεύσεις με 1.045 πρόβατα συνολικά, καθώς και 3 εκμεταλλεύσεις με συνολικό αριθμό αιγών 5. Παρατηρούμε ότι στην πεδινή βλάχικη Κοινότητα Οχθίων όλοι οι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργία καλλιεργώντας κυρίως ετήσια φυτά, όπως καπνό, καλαμπόκι, σιτάρι, κριθάρι, βρόμη, αλλά ταυτόχρονα υπάρχει στροφή και στην δεντροκαλλιέργεια (ελαιόδεντρα και εσπεριδοειδή). Με την κτηνοτροφία ασχολούνται μόνο οι μισές οικογένειες της κοινότητας έχοντας στην κατοχή τους 23 πρόβατα κατά μέσο όρο ανά οικογένεια. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή η κοινότητα Οχθίων δεν έχει στην κατοχή της κοινοτική περιφέρεια στην ημιορεινή ζώνη, ενώ οι πεδινές εκτάσεις ανήκουν σε ιδιώτες και οι περισσότερες είναι καλλιεργήσιμες.

Πολλοί αγρότες της περιοχής την περίοδο αυτή, μεταξύ αυτών και αρκετοί Βλάχοι, αγοράζουν σύγχρονα γεωργικά μηχανήματα, όπως διαξονικούς ελκυστήρες (τρακτέρ), σπαρτικές μηχανές, θεριζοαλωνιστικές μηχανές, ενώ πολλές καλλιεργήσιμες εκτάσεις ποτίζονται πλέον με σύστημα τεχνητής βροχής. Σύμφωνα με την Απογραφή Γεωργίας και Κτηνοτροφίας που πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαρτίου του 1971 παρατηρούμε τα εξής: Συνολικά στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας 24.779 στρέμματα καλλιεργούνται με διαξονικούς ελκυστήρες, 2.803 στρέμματα σπέρνονται με σπαρτικές μηχανές, 16.132 στρέμματα θερίζονται και αλωνίζονται με θεριζοαλωνιστικές μηχανές, ενώ 8.131 στρέμματα ποτίζονται με σύστημα τεχνητής βροχής. Υπάρχουν όμως ακόμη αρκετές εκτάσεις που καλλιεργούνται την περίοδο αυτή με τον παραδοσιακό τρόπο και με τη βοήθεια αροτριώντων ζώων. Σύμφωνα με την ίδια απογραφή (14-3-1971) οι Βλάχοι της Ακαρνανίας εκτρέφουν και χρησιμοποιούν στις διάφορες αγροτικές εργασίες συνολικά 384 ίππους, 177 ημίονους, 6 βόδια και 444 όνους[1163], ενώ οι αντίστοιχοι πληθυσμοί στην Απογραφή Γεωργίας-

[1163] Στην Απογραφή Γεωργίας και Κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971 αναφέρονται οι παρακάτω πληθυσμοί ζώων: Όχθια: 45 εκμεταλλεύσεις με 1.000 πρόβατα, 66 εκμεταλλεύσεις με 112 αίγες, 41 εκμεταλλεύσεις με 95 χοίρους, 44 εκμεταλλεύσεις με 45 ίππους, 1 εκμετάλλευση με 1 ημίονο, 6 εκμεταλλεύσεις με 6 όνους, 102 εκμεταλλεύσεις με 1063 πουλερικά, 2 εκμεταλλεύσεις με 24 κυψέλες μελισσών και 4 εκμεταλλεύσεις με άλλα ζώα Στράτος: 98 εκμεταλλεύσεις με 3.095 πρόβατα, 140 εκμεταλλεύσεις με 1.054 αίγες, 72 εκμεταλλεύσεις με 112 χοίρους, 108 εκμεταλλεύσεις με 111 ίππους, 23 εκμεταλλεύσεις με 25 ημίονους, 40 εκμεταλλεύσεις με 40 όνους, 2 εκμεταλλεύσεις με 3 βοοειδή και 222 εκμεταλλεύσεις με 2.221 πουλερικά Αγράμπελα: 12 εκμεταλλεύσεις με 1.491 πρόβατα, 29 εκμεταλλεύσεις με 192 αίγες, 9 εκμεταλλεύσεις με 85 χοίρους, 29 εκμεταλλεύσεις με 33 ίππους, 22 εκμεταλλεύσεις με 25 ημίονους, 71 εκμεταλλεύσεις με 71 όνους, 78 εκμεταλλεύσεις με 633 πουλερικά και 6 εκμεταλλεύσεις με 128 κυψέλες μελισσών Γουριώτισσα: 77 εκμεταλλεύσεις με 2.557 πρόβατα, 125 εκμεταλλεύσεις με 647 αίγες, 67 εκμεταλλεύσεις με 154 χοίρους, 38 εκμεταλλεύσεις με 42 ίππους, 6 εκμεταλλεύσεις με 6 ημίονους, 118 εκμεταλλεύσεις με 119 όνους, 1 εκμετάλλευση με 1 βοοειδές, 146 εκμεταλλεύσεις με 1.664 πουλερικά, 2 εκμεταλλεύσεις με 10 κυψέλες μελισσών και 4 εκμεταλλεύσεις με άλλα ζώα Παλαιομάνινα: 70 εκμεταλλεύσεις με 2.731 πρόβατα, 52 εκμεταλλεύσεις με 1.094 αίγες,

Κτηνοτροφίας του 1961 ήταν 665 ίπποι, 216 ημίονοι, 5 βοοειδή και 456 όνοι. Παρατηρείται σημαντική μείωση του πληθυσμού των αλόγων (κατά 42%) και των μουλαριών (κατά 18%) στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας μέσα σε δέκα χρόνια (1961-1971), η οποία οφείλεται κυρίως στην εκμηχάνιση της γεωργίας και τη φθίνουσα πορεία του αγωγιατισμού εξαιτίας της επέκτασης του οδικού δικτύου και της αύξησης του αριθμού των αυτοκινήτων στην περιοχή.

Η ενασχόληση με τη γεωργία γίνεται η βασική παραγωγική δραστηριότητα των Βλάχων της Ακαρνανίας στα χωριά Όχθια και Γουριώτισσα[1164], ενώ η ενασχόληση με την κτηνοτροφία περιορίζεται ακόμη περισσότερο. Στα άλλα βλάχικα χωριά, τα οποία διαθέτουν σημαντική κοινοτική περιφέρεια στην ημιορεινή ζώνη, η κτηνοτροφία εξακολουθεί να αποτελεί μαζί με τη γεωργία τις βασικές δραστηριότητες των κατοίκων. Σύμφωνα με την απογραφή του 1971 ο πληθυσμός των μικρών ζώων (αιγοπροβάτων) έχει μειωθεί στα βλάχικα χωριά του κάμπου Όχθια και Γουριώτισσα, ενώ τα ημιορεινά βλάχικα χωριά φαίνεται να διατηρούν σημαντικό αριθμό αιγοπροβάτων, αν και εκτιμούμε ότι συνυπολογίζονται στον πληθυσμό αυτό και τα μικρά ζώα των ημινομάδων κτηνοτρόφων που ξεχειμάζουν στην περιφέρεια των βλάχικων αυτών χωριών.

Στο υπ' αριθμ. 6/18-5-1972 πρακτικό του Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας, με το οποίο καθορίζεται το πληρωτέον ετήσιο δικαίωμα βοσκής για το έτος 1972 των δημοτών της Γουριώτισσας, αναγράφονται 45 οικογένειες (44 δημότες και ένας ετεροδημότης) με συνολικό αριθμό 2.574 μικρά ζώα και με ελάχιστο αριθμό μικρών ζώων μεγαλύτερο των πέντε[1165]. Στον αριθμό αυτό συνυπολογίζονται και τα 815 αιγοπρόβατα των μη-Βλάχων Ευρυτάνων/Αγραφιωτών κτηνοτρόφων, Αλεξάκη Σταύρου, Αυδή Κων/νου, Αυδή Σπυρίδωνα[1166], Αυδή Ιωάννη, Γκάτση Ιωάννη,

---

56 εκμεταλλεύσεις με 192 χοίρους, 109 εκμεταλλεύσεις με 135 ίππους, 74 εκμεταλλεύσεις με 94 ημίονους, 144 εκμεταλλεύσεις με 151 όνους, 1 εκμετάλλευση με 2 βοοειδή και 171 εκμεταλλεύσεις με 831 πουλερικά και 2 εκμεταλλεύσεις με 36 κυψέλες μελισσών Στρογγυλοβούνι: 33 εκμεταλλεύσεις με 4.075 πρόβατα, 40 εκμεταλλεύσεις με 1.857 αίγες, 38 εκμεταλλεύσεις με 309 χοίρους, 17 εκμεταλλεύσεις με 18 ίππους, 15 εκμεταλλεύσεις με 26 ημίονους, 52 εκμεταλλεύσεις με 57 όνους, 73 εκμεταλλεύσεις με 869 πουλερικά, 2 εκμεταλλεύσεις με 22 κυψέλες μελισσών και 1 εκμετάλλευση με άλλα ζώα.

[1164] *«Τη δεκαετία του '50, πούμουνα εγώ πιτσιρικάς, καλλιεργούσαν καπνά, σουσάμι, καλαμπόκια,κριθάρι, φακές, φασόλια, -Καρπούζια; -καρπούζια φουλ αλλά τώρα που έγιναν τα έργα. Πολλά αμύγδαλα μάζευαν. Αυτά θυμάμαι. Είχαμε πολλές κοντούλες, αχλάδι. Όταν ερχόταν ο Ιούνιος μοσχοβόλαγε ο κάμπος απ' την κοντούλα»,* Φώτης Κατσαρός, 21-12-2014.

[1165] Όποιος δημότης είχε μέχρι πέντε μικρά ζώα ή/και μέχρι δύο μεγάλα ζώα, δεν πλήρωνε ετήσιο δικαίωμα βοσκής και δεν καταγραφόταν στον σχετικό κατάλογο.

[1166] *«Εγώ γεννήθηκα στη Χρυσοβίτσα το 1944, βαφτίστηκα στ' Αγράμπελο, πήγαμε δυο τρία χρόνια στα β'νά, στα Άγραφα Ευρυτανίας και απ' του '48 είμαστε εδώ. Το 1950 επαναπατρίστηκαν όλοι οι Ευρυτάνες που ήταν ιδώ, αλλά εμείς δε φύγαμε. Μείναμι ιδώ»,* Σπύρος Αυδής, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

Καλογεράκη Θεόδωρου, Τάκη Χρήστου, Τασούλα Κων/νου, Χρυσικού Βασιλείου και Χρυσικού Δημητρίου, οι περισσότεροι απ' τους οποίους εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιφέρεια της Γουριώτισσας μετά το 1950[1167].

Εικόνα 62, Κοπάδι με γίδια στο Δάσος της Μάνινας κοντά στη Γουριώτισσα

Στην απογραφή της 14ης-3-1971, που έγινε ένα χρόνο νωρίτερα, εμφανίζονται στη Γουριώτισσα 77 εκμεταλλεύσεις με 2.557 πρόβατα και 125 εκμεταλλεύσεις με 647 γίδια, δηλαδή συνολικός πληθυσμός μικρών ζώων 3.204. Από τα στοιχεία αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τουλάχιστον 80 οικογένειες είχαν στην κατοχή τους μέχρι και πέντε μικρά ζώα.

Τη δεκαετία του 1970 μετά τον αναδασμό του κάμπου της Γαλιτσάς οι κάτοικοι της Γουριώτισσας κατασκεύασαν μεγάλες αποθήκες με παροχή ηλεκτρικού ρεύματος στα νέα ενιαία αγροκτήματα. Στις αποθήκες αυτές φυλάσσονταν τα γεωργικά μηχανήματα, η σοδειά, και σε πολλές περιπτώσεις ένα μέρος τους έγινε στάβλος ή/και μαντρί για τα ζώα της οικογένειας. Πολλές οικογένειες τη δεκαετία του 1970

[1167] Κάποιοι απ' αυτούς που αγόρασαν πολλά στρέμματα στον κάμπο σταμάτησαν τις περιοδικές μετακινήσεις στα βουνά των Αγράφων από τη δεκαετία του 1960. *«Εγώ το 1959 παντρεύ'κα. Μετά δεν ξαναπήγα εγώ στα β'νά. Τ' αδέρφια μ' πήγιναν ακόμα δυο τρία χρόνια μέχρι το '62. Μετά έκατσαμι όλοι ιδώ. Πήραμι τα πολιτικά μας απουκεί, ιδώ ψηφίζουμι. Δε συνήφερνε να πηγαίνουμι απάν', τ'ς δ΄λιές μας τ΄ς είχαμι ιδώ, καλλιέργειες, όλα, καλλιεργούμι διακόσια τρακόσια στρέμματα τριφύλλια, καλαμπόκια»,* Σταύρος Αλεξάκης, Γουριώτισσα, 5-4-2016.

μετέφεραν τα μαντριά των προβάτων τους από την ημιορεινή ζώνη του βελανιδοδάσους στον κάμπο της Γαλιτσάς και σταδιακά η κτηνοτροφία τους έγινε σταβλισμένη. Τα κοπάδια με τα γίδια όμως, καθώς και μερικά κοπάδια προβάτων που οι ιδιοκτήτες τους δεν είχαν μεγάλα αγροτεμάχια στον κάμπο, παρέμειναν κοντά στο οικισμό της Γουριώτισσας αλλά προς την περιοχή του Δάσους της Μάνινας[1168].

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 έγινε διανομή του Δημόσιου Κτήματος Λεσινίου σε 800 ακτήμονες καλλιεργητές δεκατριών παραλεσίνιων χωριών. Μεταξύ αυτών ήταν και ακτήμονες[1169] από τις βλάχικες κοινότητες Αγραμπέλου, Παλαιομάνινας και Στρογγυλοβουνίου[1170]. Στα κτήματα αυτά καλλιεργούν τα τελευταία χρόνια κυρίως καλαμπόκι και τριφύλλι. Ο Γιώργος Μάσσος, πληροφορητής από το Στρογγυλοβούνι, αναφέρει τα εξής: *«Εμείς έχουμε χωράφια στο Λεσίνι. Τα πήραμε το 1980. Το ’80 μοιράστηκε το Λεσίνι. Τότε απέκτησε χωράφια το χωριό μας. Το Λεσίνι ήταν κρατικό κτήμα. Είναι πολλοί απ’ το χωριό πούχ’νι χωράφια στου Λεσίνι. Πήρε άλλος σαράντα, σαράντα πέντε στρέμματα, άλλος τριάντα, τριάντα πέντε. Τα πήραν δωρεάν, αλλά δεν πήραν όλοι, όχι όλοι, γιατί είχαν βγάλει έναν νόμο αυτού τοπικό, όμως το κράτος τον στήριζε, όσοι ήταν πάνω από πενήντα πέντε χρονών, εξήντα, δεν τσόδουκι (τους έδωσε). Καλλιεργούν καλαμπόκια, τριφύλλια, μπαμπάκια, αλλά το περισσότερο καλαμπόκι και τριφύλλι. Τώρα δα τίποτα δεν καλλιεργούνι, γιατί τόσο ακριβά που ‘νι, δεν βγάνεις ούτι τα έξοδα. Να εγώ έχω τριάντα στρέμματα χωράφι κάτ’ στου βάλτου. Φέτος το ‘χω παρατήσει. […] Αποδώ για να πάω εγώ στο δικό μου χωράφι που ‘νι πιο μακρύτερο, είναι είκοσι χιλιόμετρα. […] Κι εδώ προς τα Πηγάδια έχ’νι πολλοί χωράφια»*[1171].

Μετά το 1981 και την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα επιδιώκεται η εντατικοποίηση της γεωργίας και της παραγωγικής διαδικασίας, ιδιαίτερα στις πεδινές εκτάσεις, με τη αύξηση της κατανάλωσης λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων, καθώς και την αύξηση της εκμηχάνισης των

[1168] *«Εμείς είχαμε λίγα πρόβατα τότε. Τα είχαμε στο δάσος παλιά, πολύ παλιά. Μετά, όταν βάλαμε ρεύμα κάτω, τα φέραμε στον κάμπο. Αυτό έγινε γύρω στο ‘70. Ξεκινήσανε σιγά σιγά και βάζανε ρεύμα στις αποθήκες και τότε τα πήγαμε κάτω στον κάμπο.»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1169] *«Η οικογένεια η δικιά μου δεν είχε χωράφια. Ούτι ένα στρέμμα. Αυτό τον κήπο μοναχά, που βλέπεις εδώ, είχαμι. Εγώ απέκτησα πρώτος χωράφια, απ’ του ’70 κι δώθι»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

[1170] Βλ. Χουλιάρας Σπύρος, *Γεωργική Εταιρεία Λεσίνι, Ανώνυμος Εταιρεία 1934-1959,* Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2013, σ. 201.

[1171] Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

εκμεταλλεύσεων[1172]. Καλλιεργούνται στις πεδινές εκτάσεις των βλάχικων χωριών και νέες ποικιλίες σιτηρών υψηλής απόδοσης (κυρίως καλαμπόκι) και καπνός αμερικανικού τύπου, τα οποία είναι ιδιαίτερα απαιτητικά σε αρδευτικό νερό, λιπάσματα και φυτοφάρμακα. Οι περισσότεροι Βλάχοι που ασχολούνται την χρονική αυτή περίοδο με την εντατική γεωργία διαθέτουν δικά τους χωράφια, σύγχρονα γεωργικά μηχανήματα και οι διάφορες εργασίες γίνονται κυρίως από τα μέλη της οικογένειας και με τη χρήση των μηχανημάτων[1173]. Όλα σχεδόν τα εύφορα αγροκτήματα στην πεδινή ζώνη καλλιεργούνται με καλαμπόκι, καπνό και άλλα μονοετή φυτά, ενώ αποφεύγεται η δεντροκαλλιέργεια την οποία θεωρούν «σκλάβωμα» του χωραφιού. Οι οικογένειες αυτές περιορίζουν ακόμη περισσότερο την ενασχόληση με την κτηνοτροφία ή την εγκαταλείπουν τελείως.

Υπάρχουν όμως και αρκετές βλάχικες οικογένειες, που δεν διαθέτουν επαρκή καλλιεργήσιμη γη. Οι οικογένειες αυτές συνήθως νοικιάζουν χωράφια από Βλάχους που έχουν μεταναστεύσει στα μεγάλα αστικά κέντρα και τα καλλιεργούν καπνό. Συμπληρωματικά ασχολούνται και με την κτηνοτροφία, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα υποστηρίζεται με επιδοτήσεις. Ακόμη, μερικά από τα αγροκτήματα που βρίσκονται στην ημιορεινή ζώνη ή δεν είναι ποτιστικά τα καλλιεργούν με χορτάρια για ζωοτροφές (βίκο, βρώμη, αγριοτρίφυλλο), τα κόβουν την άνοιξη, τα ξεραίνουν, τα δένουν σε μπάλες και τα αποθηκεύουν για τις ανάγκες των ζώων το χειμώνα.

Από το 2005 οι Βλάχοι της Ακαρνανίας αποδέχτηκαν την αποσύνδεση της παραγωγής καπνού από τις επιδοτήσεις, σταμάτησαν την καπνοκαλλιέργεια, ενώ πολλοί απ' αυτούς στράφηκαν σε νέες καλλιέργειες, όπως: σπαράγγια, ακτινίδια, δαμάσκηνα/βανίλιες, ρόδια, βιομηχανικές ελιές, πορτοκάλια κ.ά.[1174]. «*Εγώ είχα βάλει από παλιά ακτινίδια, αλλά αυτά που έχω τώρα δεν τα έβαλα εγώ, τα αγόρασα. Αυτά ήταν*

[1172] Βλ. Μπεόπουλος Ν. – Σκούρας Δ., «Γεωγραφία και περιβάλλον: η ετερομορφία μιας σχέσης» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σ. 36-37.

[1173] *«Έχω δύο τρακτέρια, έχω ρυμούλκες, φρέζες, ραντιστικά, σκαλιστικά, τα πάντα, ό,τι χρειάζομαι. Έχω όλον τον εξοπλισμό»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1174] *«Μετά έγινε ολική αποσύνδεση της επιδότησης απ' την καλλιέργεια, έγινε απόσυρση της καλλιέργειας (καπνού). Πρώτα τέθηκε ως θέμα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά έπρεπε κι εμείς οι ίδιοι να επιλέξουμε, ή τα κρατάμε ή δεν τα κρατάμε. Από κάποιο σημείο και μετά η καλλιέργεια έγινε τελείως ασύμφορη και μοιραία τα παρατήσαμε. Υπήρχε μία περίοδο, κάνα δυο χρόνια πριν σταματήσουμε τα βιρτζίνια, που μας είχαν προειδοποιήσει, είχαμε καταλάβει τι θα γινότανε και ξεκινήσαμε ταυτόχρονα και παράλληλη καλλιέργεια, δηλαδή άλλος ασχολήθηκε με δέντρα, διάφορα δέντρα όπως ακτινίδια, ελιές, βιομηχανικές ελιές, είναι κάποιες λαδοελιές ισπανικές, που όλες οι εργασίες γίνονταν με μηχανήματα, τίποτα με το χέρι, εε, ακτινίδια ελιές, δαμάσκηνα, ρόδια, σπαράγγια βάλανε πολλοί. Εγώ έβαλα ακτινίδια, έβαλα γύρω στα χίλια πεντακόσια δέντρα ακτινίδιο και πορτοκάλια, πορτοκαλιές, περιβόλια»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

του Λαϊνά. Αυτά ήταν τα πρώτα που μπήκαν στο χωριό. Το 2005 που σταματήσαν τα καπνά, έμαθα εγώ ότι πουλάει αυτός τα ακτινίδια. Και λέω τι να κάνω; Εγώ να πάω ν' αλλάξω επάγγελμα τώρα, δε γίνεται. Λοιπόν, και τ' αγόρασα τ' ακτινίδια αυτά και σε καλή τιμή γιατί ήταν εγκαταλειμμένα. Έβαλα προσωπική εργασία εκεί πέρα, τάφκιασα και τώρα έχω ένα εισόδημα»[1175].

Την ίδια χρονική περίοδο αρκετοί αγρότες των βλάχικων χωριών της Ακαρνανίας στρέφονται στη σταβλισμένη κτηνοτροφία και δημιουργούν μεγάλες σύγχρονες μονάδες εκτροφής προβάτων[1176]. Σταδιακά εγκαταλείπεται η ράτσα των εντόπιων προβάτων και αγοράζονται νέες «βελτιωμένες» ευρωπαϊκές ράτσες, κυρίως γαλλικά πρόβατα[1177], οι οποίες αποδίδουν περισσότερο γάλα[1178]. Κάθε μονάδα στεγάζεται σε σύγχρονο στάβλο με άδεια λειτουργίας και διαθέτει σύγχρονα αρμεκτήρια. Στον κάμπο της Γαλιτσάς υπάρχουν σήμερα αρκετές σύγχρονες μονάδες εκτροφής προβάτων. Οι μικρότερες μονάδες αποτελούνται από 50 μέχρι εκατό πρόβατα και οι μεγαλύτερες φτάνουν και τα 1.500 πρόβατα[1179]. Στις μεγάλες κτηνοτροφικές μονάδες (από 200 πρόβατα και πάνω), για τις ανάγκες των οποίων οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες καλλιεργούν τριφύλλι, γρασίδι και καλαμπόκι[1180], προσλαμβάνονται εργάτες, συνήθως αλβανικής καταγωγής, οι οποίοι πληρώνονται με το μήνα και οι οποίοι διαμένουν μόνιμα κοντά στο στάβλο σε οίκημα που τους παρέχει ο ιδιοκτήτης της κτηνοτροφικής μονάδας.

[1175] Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1176] *«Σήμερα εδώ έχουμε κτηνοτροφία. Σταβλιάρικα τα περ'σσότερα. Όποιος έχει καμιά λάκα μεγάλη, τα βγάζει εκεί πέρα, αλλά σταβλιάρικα τα περ'σσότερα. Πολλά πρόβατα. Έχει ένας εδώ εξακόσια πρόβατα, Παππάς λέγεται. Είναι ο άλλος ο αδερφός τ', στα Πηγάδια τα 'χει αυτός, εξακόσια πρόβατα. Ο πρόεδρος έχει κι αυτός καμιά εκατοστή. Αυτοί πόχ'νι τώρα πρόβατα, έχ'νι πολλά, πεντακόσια εξακόσια, έχ'νι αρμεκτήρια, σύγχρονα πράγματα»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

[1177] *«Εγώ έχω 250 ζώα, πρόβατα. Είχα ξεκινήσει με ντόπια πρόβατα, που είχαμε τότε, μετά τα βελτίωσα σιγά σιγά με άλλες ράτσες. Τώρα πιο πολύ είναι γαλλικά. Αγόρασα και μερικά καθαρόαιμα ζώα γαλλικά κι έχουνε γίνει πιο πολύ γαλλικά. Είναι περίπου 70% γαλλικά»,* Κώστας Κώστας, ό.π.

[1178] *«Εμείς έχουμε γαλλικά πρόβατα, βελτιωμένα. Τα 'χουμι δεκαπέντε χρόνια. Απο μας πήραν κριάρια, πήραν αρνάδες και έχουν κι άλλοι γαλλικά, αλλά και μπασταρδεμένα. Τώρα πήγε στ' Γαλλία το παιδί τ' αδερφού μ' κι θα φέρει αποκεί διακόσιες αρνάδες. Τώρα γαλλικά έχει, από μας πήρι. Όταν τα πήραμι, μας έλεγαν τρία κιλά γάλα η προβατίνα, έχ'νι κι προβατίνες τρία κιλά, αλλά κατά μεσο όρο δύο κιλά η προβατίνα δίνει»,* Σταύρος Αλεξάκης, Γαλιτσά, 5-4-2016.

[1179] *«Παλιά, όταν ανεβοκατεβαίναμι στα β'νά, είχαμι καμιά διακοσιαριά πρόβατα και καμιά πενηνταριά γίδια.Τώρα αβγάτ'σαμι τα πρόβατα, χίλια έχουμι ιμείς, ο αδερφός μ' ιδώ έχει χίλια πιντακόσια κι ου άλλους ου ανιψιός μ' χίλια έχει, μοναχός, ένα τσιοπάνο έχει κι μεις ένα τσιοπάνο έχουμι. Ο αδερφός μου έχει δύο. Έχουμε τέσσερις ιμείς ιδώ. Είναι Αλβανός, τον έχω δέκα χρόνια τώρα. Μένει εδώ, του 'χω σπίτι, κρεβάτια μέσα, τηλεόραση. Μόνος του μένει. ... Δεν τα βοσκάει. Τα 'χουμι φραγμένα ιμείς. Μόνο άρμεγμα και ρίχνει και τα χορτάρια. Θα ρθει τώρα, θα τα βγάλει, θα τα κλείσει μέσα στο χωράφ' και θα πάει στις τέσσερις στις πέντε η ώρα, θα τα πάει για το μαντρί.»,* Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.

[1180] *«Ζωοτροφές έχουμι δικές μας. Έχουμι τέσσερα τρακτέρια και σπέρνουμι καλαμπόκια τριφύλλια κι γρασίδια»,* Σταύρος Αλεξάκης, ό.π.. *«Νοικιάζω κι άλλα χωράφια, που είναι πιο μακριά, τα οποία τα χρησιμοποιώ για ζωοτροφές, για καλαμπόκι, τριφύλλι που βγάζουμε για τα ζώα»,* Κώστας Κώστας, ό.π..

Εικόνα 63, Κοπάδι προβάτων στα Πηγάδια κοντά στο Στρογγυλοβούνι

5.2 Το πέρασμα από τη μια εποχή στην άλλη

Με την αγροτική μεταρρύθμιση στα χρόνια του Μεσοπολέμου υλοποιήθηκε η διανομή της γης, η επέκταση των εγγειοβελτιωτικών έργων και των καλλιεργούμενων εκτάσεων, έγινε επέκταση των συνεταιρισμών, θεσμοποίηση και επέκταση της αγροτικής πίστης, ιδρύθηκαν θεσμοί για τη διαχείριση των γεωργικών πλεονασμάτων, βελτιώθηκε η γεωργική εκπαίδευση και επιτεύχθηκε σημαντική αυτάρκεια της χώρας σε αγροτικά προϊόντα[1181]. Η δεκαετία του 1940 ανέτρεψε συνολικά το μεσοπολεμικό οικοδόμημα όσον αφορά τον αγροτικό χώρο, και για λόγους επιλογής άλλων μορφών ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, αλλά και λόγω της μαζικής αγροτικής εξόδου. Σύμφωνα με τον Καμπέρη, στη διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου η «αγροτική κρίση» αποτυπώνεται στο «επισιτιστικό ζήτημα» στην πτώση της γεωργικής παραγωγής, την καταστροφή των υποδομών και τις βίαιες μετακινήσεις των αγροτικών πληθυσμών. Ενδεικτικές της κοινωνικής οδύνης και της παθολογίας είναι οι βίαιες και συχνά θανατηφόρες συγκρούσεις μεταξύ εθνικοφρόνων και κομμουνιστών αγροτών, καθώς και εθνικών και εθνοτικών αγροτών. Οι συγκρούσεις αυτές κατά περίπτωση ή περιοχή ενισχύονται από την «ένταξη» ή την «προδοσία» στις αντιμαχόμενες στρατιωτικές ομάδες, την κατασταλτική νομοθεσία, τα Έκτακτα Στρατοδικεία, τους «ήρωες» και τους «δηλωσίες», την αμοιβαία καχυποψία και το

[1181] Καμπέρης Νίκος, *Αδιέξοδα και απελπισία στην ελληνική ύπαιθρο. Οι αυτοκτονίες των αγροτών. Έρευνα στον Νομό Αιτωλοακαρνανίας 1994-2008*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2016, σ. 52.

«κάρφωμα»[1182].

Στην Αιτωλοακαρνανία τη διετία 1943-1944 οι αντιστασιακές οργανώσεις ΕΔΕΣ (με κέντρο την Ήπειρο) και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ (με κέντρο την Ευρυτανία) συγκρούστηκαν αρκετές φορές μεταξύ τους για τον έλεγχο της περιοχής. Στις αρχές του 1944, οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες και η κατάσταση εκτός ελέγχου. Με τη συμφωνία της Πλάκας (29 Φεβρουαρίου 1944) οι δύο οργανώσεις συμφώνησαν να διατηρήσουν τον έλεγχο όσων περιοχών κατείχαν ως τότε και να σταματήσουν τις εχθροπραξίες. *«Ως το καλοκαίρι του 1944 οι δύο οργανώσεις προσπαθούσαν να σταθεροποιήσουν τις θέσεις τους και να εκκαθαρίσουν τις περιοχές ελέγχου τους από την ύπαρξη αντιπάλων ένοπλων ομάδων»*[1183]. Σύμφωνα με μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα, την περίοδο αυτή στην Ακαρνανία υπήρξαν πολλοί, που κατηγορήθηκαν ότι ανήκουν στον ΕΔΕΣ και οι οποίοι συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν. Μεταξύ αυτών και αρκετοί Βλάχοι από εύπορες οικογένειες.

Όσα συνέβησαν τη δεκαετία του 1940 στην περιοχή της Ακαρνανίας με την Κατοχή, την Αντίσταση και τον Εμφύλιο είχαν καθοριστική επίδραση στις βλάχικες κοινότητες, αλλά η εμπειρία της περιόδου αυτής δεν είναι εύκολα αφηγήσιμη και συχνά προσπερνάται με σύντομες αναφορές[1184]. Τα βλάχικα χωριά χωρίστηκαν σε υποστηρικτές της μιας ή της άλλης αντιστασιακής οργάνωσης και η κατάσταση αυτή οδήγησε σε οδυνηρές καταστάσεις και το θάνατο πολλών Ριμένων επειδή ανήκαν ή κατηγορήθηκαν ότι ανήκουν στην αντίπαλη παράταξη[1185]. Ανάμεσα στα θύματα

[1182] Καμπέρης, *ό.π.,* σ. 53-54.

[1183] Τζούκας Ευάγγελος-Φλιτούρης Λάμπρος, «Η μάχη της Αμφιλοχίας (1944) από τη σκοπιά της Χωροφυλακής. Πολιτικές της συνεργασίας και πρακτικές ενοποίησης του «εθνικόφρονος» χώρου», στο Μπάδα Κωνσταντίνα – Σφήκας Θανάσης Δ. (επιμέλεια), *Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Παρασκήνιο, Αθήνα 2010, σ. 91.

[1184] Πρβλ. Μπάδα Κωνσταντίνα, «Η μνήμη της δεκαετίας 1940 - 1950 στη διαδικασία συγκρότησης παροντικών πολιτισμικών ταυτοτήτων», στο Δημάδης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα),* Πρακτικά 4ου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Πανεπιστήμιο Γρανάδας, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010), Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, τ. 5, Αθήνα 2011, σσ. 337-349.

[1185] Ακολουθούν ενδεικτικά δύο αναφορές από Ριμένους της Γουριώτισσας, οι οποίοι δεν έζησαν τα γεγονότα, αλλά μεταφέρουν όσα έχουν διασωθεί στην κοινωνική μνήμη της κοινότητάς τους. «-*Τότε στα χρόνια της Κατοχής τι συνέβη στο χωριό; -Κοίταξε να δεις. Πάντα, όταν είσαι καταπιεσμένος, ψάχνεις να βρεις ευκαιρίες μετά. Ο πόλεμος κι ο εμφύλιος δώσανε ευκαιρίες. Γιατί αλλάξανε μετά τα δεδομένα. Μπορεί να ήτανε καταπιεσμένοι, μπορεί να ήτανε συγγενείς της γυναίκας που σούλεγα, την οποία σκότωσε ο Κατσαρός, και βγάλανε τα απωθημένα. Ο καθένας ήξερε τι ακριβώς γινότανε. ... Επί Κατοχής, αφού γινόταν πόλεμος, όποιος έβρισκε ευκαιρία τ' απωθημένα τάβγαζε στην επιφάνεια. Το ίδιο έγινε και μετά στον εμφύλιο. Στον εμφύλιο όσοι μπήκανε μέσα στις οργανώσεις, όσους τους θεωρούσαν αντίπαλους τους ξεπαστρεύανε». «Μόνο εδώ, αναμεταξύ μας, με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ καρφώθ'καν και σκοτώθ'καν. Το μόνο που ξέρω είναι ότι αυτοί στον ΕΛΑΣ πιάναν τους εχθρούς τους και τους πήγαιναν αλλού, τώρα που τ'ς πήγαιναν δεν ξέρω. Δεν ξέρει κανένας. Είπανε ότι τους πήγανε και τους πετάξανε σε μια τρύπα στην Τατάρνα. Τι έγινε, δεν ξέρουμε. Μόνο αυτό είχε γίνει εδώ. Εννιά άτομα απ' το χωριό μας, χάθηκαν απ'*

υπήρξαν και μέλη των οικογενειών των πρώην τσελιγκάδων και στη συνέχεια μεγαλογαιοκτημόνων της περιοχής. Δύο άρρενα μέλη της οικογένειας Κατσαρού από τη Γουριώτισσα και πέντε άρρενα μέλη της οικογένειας Πάγγιου από τα Όχθια έχασαν τη ζωή τους το 1944.

Ελάχιστοι από τους συνομιλητές μου μίλησαν αναλυτικά για τα γεγονότα της εποχής εκείνης. Ο Νικόλαος Θ. Πάγγειος, δέκα ετών τότε, θυμάται μεταξύ άλλων: *«Τα τρία αγόρια τα έριξαν μέσα στην Τρύπα. Τον Δημήτρη, τον Μιχάλη και τον Φώτη, παιδιά του Σπυρίδωνα Πάγγιου, τα πήραν και τα πετάξανε στην Τρύπα. Τον έναν τον βγάλανε το 1944, πότε ήτανε, απ' την Τρύπα εδώ στον Πρόδρομο. Οι άλλοι δύο δεν βρεθήκανε ποτέ. Τρία παιδιά του Σπυρίδωνα και δύο παιδιά του Γεωργίου Πάγγιου, ο Χρήστος ο γιατρός και ο Δημήτρης πάνε τότε, τους έριξαν μέσα στην Τρύπα. Όταν ήρθε ο μπαρμπα-Γιώργης από πάνω που τον είχε δει χαρακωμένο και τέτοια έσκασε ο άνθρωπος. Έσκασε, όταν λέμε έσκασε, πρήστηκε απ' τη στενοχώρια του και πέθανε*[1186]*. [...] - Γιατί τους πιάσανε αυτούς; Τι είχαν κάνει; -Τίποτα. Στα καλά καθούμενα. Χωρίς κανένα λόγο. Μπήκαν μέσα στα σπίτια και άρπαζαν τους ανθρώπους. Πήγαν να πάρουν και τον πατέρα μου, αλλά γλίτωσε ο πατέρας μου. Γύρισε, γιατί είχε τέσσερα παιδιά, τον βοήθησε ο Παπαϊωάννου, ο παλιός δικηγόρος. Γιατί πήραν τον πατέρα μου; Είχε τέσσερα άλογα ο πατέρας μου, έρχεται μία επιτροπή και του λέει: Από το κόμμα, λέει, πρέπει να μας δώσεις δυο άλογα για να πάνε να φορτώσουν πράγματα για να φάει ο στρατός απάνω στον Άγιο Βλάση. Πήραν τα δύο άλογα, στο ένα άλογο ο πατέρας μου, πήγε Παραβόλα, αυτού μέσα,*

αυτό το πράγμα. Αυτούς τους κατηγόρησαν, ήταν κι ένας τυφλός, ένας δάσκαλος, ότι αυτός τάχα διακινούσε τα νήματα. Αυτοί ήταν δεξιοί όλοι. Τους κάρφωσαν εδώ απ' το χωριό. Τότες όποιος είχε γινάτι τον άλλον, πήγαινε και τον κάρφωνε σ' αυτούς, τον έπαιρναν αυτοί, άλλοι γλιτώσανε, άλλοι τ'ς πήρανε και πάνε. Ήταν μερικοί χωριανοί, αριστεροί, κι αυτοί άμα δεν με πήγαιναν εμένα, με κάρφωναν σ' αφνούς, τάχα έχω όπλο στο σπίτι, ερχόντανε εδώ, σ' έπιαναν, σε φλόμωναν στο ξύλο».

[1186] Το μαρτύριο του γιατρού Χρήστου Γεωργίου Πάγγειου από τα Όχθια της Ακαρνανίας συγκλόνισε την ευρύτερη περιοχή της Ακαρνανίας γιατί είχε προσφέρει τις υπηρεσίες του ως γιατρός στην περιοχή αυτή. Ακόμη και σήμερα το αναφέρουν ως αρνητικό παράδειγμα για το πού οδηγούν οι εθνικοί διχασμοί και υποστηρίζουν πως υπήρξε θύμα των καταστάσεων χωρίς να έχει διαπράξει κάποιο έγκλημα. *«Ως ελάχιστον παράδειγμα αναφέρω τα μαρτύρια του ιατρού Χρ. Πάγγειου, καταγομένου από το χωρίον Όχθια του Αγρινίου και υποστάντος φρικωδέστατον θάνατον εις την περιοχή "Γιαννόπουλοι" του Βάλτου. Συνελήφθη από Εαμίτας και ωδηγήθη ενώπιον των δημίων του. Εδάρη μέχρις αναισθησίας και κατόπιν με οξυτάτην μάχαιραν του άνοιξαν πληγές (τον χάραξαν, κατά την γλώσσα του λαού) και δέσμιον τον πέταξαν εις το μπουντρούμι. Εις τας πληγάς του εγεννήθησαν σκώληκες και δεν ηδύνατο ούτε να τους τινάξη καν. Μετά πολλάς ημέρας, ο δυστυχής πατέρας του ανεκάλυψε το μπουντρούμι, αλλ' ο σκοπός δεν του επέτρεψε να δει τον βασανιζόμενον υιόν του. Στην απελπισία του ο πατέρας φώναξε: «Τι κάνεις Χρίστο, παιδάκι μου;» Και ακούσθη από το μπουντούμι, ή καλύτερα από τον κρυερόν τάφον: «Πεθαίνω πατέρα, φέρε μου λίγο νερό!» Αλλά ο "ηρωϊκός" σκοπός κακήν κακώς εδίωξε τον πατέρα με την ύβριν: «Φύγε φασίστα γιατί σ' έφαγα!» Γύρισε ο πατέρας στο χωριό του Όχθια και εντός δύο ημερών πέθανε από απερίγραπτη λύπη, αφήσας δύο θυγατέρας απροστάτευτους και ορφανάς. Του θνήσκοντος ιατρού, δύο ημέρας πριν ξεψυχήση, του έβγαλαν τα μάτια με ξιφολόγχην»*, Παπαθανασίου Τρύφωνας Χ., *Η Μαύρη Βίβλος των εγκλημάτων του ΕΑΜ,* Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 2011, σ. 144-145.

φόρτωσε τι φόρτωσε και πήγε απάνω. Και πηγαίνει απάνω στον Άγιο Βλάση ο πατέρας μου με τα δυο άλογα, τον βλέπει ο Νίκος ο Παπαϊωάννου, ήταν πολύ πολύ πολύ φίλοι, αριστερών φρονημάτων αυτός, δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω τότε, λοιπόν, τον βλέπει εκεί ο Νίκος και του λέει, είχε φάει και στο σπίτι μας ψωμί ο άνθρωπος, λέει Ράκια, Θοδωράκη τον λέγανε , Ράκια, λέει, Ράκια, Θοδωράκη, τι θες εδώ εσύ; λέει. Ε, με πήραν αγγαρεία εδώ, λέει, με δυο άλογα και τώρα ξεφόρτωσα εκεί. Πήρε κάνα τηλέφωνο από κείνα εκεί, τι σκατά ήταν αυτά, συγνώμη για τη φράση μου, και του λέει: Πάρε τώρα ένα άλογο, του 'πε, και φύγε και γρήγορα να πας στο σπίτι σου, λέει. Τέσσερα παιδιά, που τον πήρατε και τον φέρατε αυτόν τον άνθρωπο εδώ; λέει, με τέσσερα παιδιά. Ήμασταν τέσσερα παιδιά, όλα μικρά, κατάλαβες; Κι ήρθε κάτω κι αποκεί γλίτωσε ο πατέρας μου, αλλιώς θα τον είχαν χαλάσει κι αυτόν. Κατάλαβες; Μακελιό έγινε. Ξεκληρίστηκαν οικογένειες. Είναι κι άλλοι δεν είναι μόνο αυτοί. Κι άλλες οικογένειες. Δεκαοχτώ χρονών παιδί, Γιάγκας, άλλος Γιάγκας παντρεμένος με τέσσερα παιδιά οικογένεια, τρία κορίτσια κι ένα παιδί, άλλος Γιάγκας πάλι τα ίδια, τι διάολο. -Και γιατί όλα αυτά; -Τίποτα, γιατί, ξέραμε τότε τι πάει να πει δεξιά κι αριστερά μωρέ; Αφού ερχόταν τώρα με μια κατάσταση τέτοια οι αριστεροί, ήρθαν στο σπίτι μου, εγώ τους είδα με τα μάτια μου, Θόδωρε, λέει, πρέπει να υπογράψεις εδώ, λέει, ότι είσαι με το κόμμα μας. Οι δεξιοί δε γράφανε τίποτα. Δεύτερα ξαδέρφια της μάνας μου […] Ρε Δημήτρη, τι να υπογράψω, λέει, αφήστε με εμένα, εγώ έχω τέσσερα παιδιά εδώ, δε χορταίνω τα παιδιά ψωμί, λέει, πώς θα κάνουμε, λέει, έχω και δυο ζευγολάτες, λέει, είχε δυο ανθρώπους που έκαναν χωράφι, γιατί αυτός δεν μπορούσε να κάνει χωράφι, λοιπόν, δεν τον έγραψαν. Πηγαίναν μέσα στον έπαρχο, ο έπαρχος ήταν ο Ντίνος ο Πάγγιος τότε, με τον Καραπαπά και με τον Τσέλιο, τον Γενικό Γραμματέα, […] Καλά μωρέ, στον Θόδωρο πήγατε, αυτός έχει τέσσερα παιδιά, δεν πήγατε σε κανέναν άλλο, λέει. Και γλίτωσε ο πατέρας μου, γιατί δεν γράφτηκε. Ούτε γράφτηκε στη δεξιά, καταλαβαίνεις; Μα δεν έγραφε τίποτε η δεξιά. Αλλά είπαν όλοι οι Παγγαίοι δεξιοί, όλοι δεξιοί, όλοι δεξιοί, τους ματώσανε. Τους καλυτέρους πιάσανε»[1187].

Ο Δημήτριος Σπυρίδωνα Πάγγιος εντοπίστηκε το 1948 στη θέση Γρούσπα Προδρόμου και αναγνωρίστηκε από το ρολόι του και το πορτοφόλι του, τα οποία βρέθηκαν πάνω του. Στην εκπρόθεσμη ληξιαρχική πράξη θανάτου του αναφέρονται τα εξής: «*Εν Προδρόμω σήμερον την 13 του μηνός Φεβρουαρίου του 1948 έτους ημέραν Παρασκευή και ώραν 10.47 μεσημβρία εν τω ληξιαρχικώ καταστήματι κειμένω εν τω χωρίω Προδρόμω ενώπιον εμού του Φωτίου Τίγκα ληξιάρχου της Κοινότητος*

[1187] Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 4-1-2015.

Προδρόμου Δήμου Αστακού της επαρχίας Βονίτσης ενεφανίσθη η υπ' αριθ. 920 της 10/2/948 Διαταγή Κου Εισαγγελέως Πρωτοδικών Μεσολογγίου δι' ης διατάσσει την Σύνταξιν της παρούσης Πράξεως [...] και την υπ' αριθ. 30 της 12/1/948 Ένορκον Βεβαίωσιν Ειρ. Αγρινίου ότι την 6ην του μηνός Ιουνίου 1944 έτους εν τη Περιφερεία Προδρόμου θέσις Γρούσπα εξετελέσθη θανατωθείς υπ' Αναρχικών ο Δημήτριος Σπυριδ. Πάγγιος κάτοικος ποτέ Οχθίων γεννηθείς εν Οχθίω ηλικίας ετών 40 επαγγέλματος γεωργού και θρησκεύματος Ορθόδοξου υιός του Σπυρίδωνος Πάγγιου επαγγέλματος γεωργού κατοίκου Οχθίων και της Μαρίας επάγγελμα οικοκυρά κατοίκου Οχθίων και συζύγου της Κωστάντως Πάγγιου το γένος Φ. Κατσαρού. Ο θάνατος κατά την ανωτέρω Ένορκον Βεβαίωσιν εξετελέσθη διά Αναρχικών. Εφ' ω συνετάγη η παρούσα ήτις αναγνωσθείσα και βεβαιωθείσα υπογράφεται υπό εμού του Ληξιάρχου». Η πράξη αυτή φέρει τη σφραγίδα της Κοινότητος Προδρόμου και υπογραφή του ληξίαρχου Φ. Τίγκα.

Εικόνα 64, Το ρολόι του Δημητρίου Σπυρ. Πάγγιου (Αρχείο Νικολάου Θ. Πάγγειου)

Κατά την υποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων Κατοχής, κάτοικοι του χωριού Σοροβιγλίου/Στράτου έβαλαν νάρκες στον δρόμο Αγρινίου-Ιωαννίνων λίγο έξω από το χωριό με αποτέλεσμα να ανατιναχθεί ένα γερμανικό αυτοκίνητο. Σε αντίποινα ο γερμανικός στρατός έβαλε φωτιά και έκαψε το χωριό. Οι κάτοικοι του χωριού πρόλαβαν κι εγκατέλειψαν τον οικισμό και κρύφτηκαν στην ημιορεινή περιοχή της Κοινότητας. Κάηκαν σπίτια, καταστήματα και το Κοινοτικό Γραφείο όπου φυλάσσονταν τα αρχεία της Κοινότητας. Ο Φώτης Σιδέρης αναφέρει: *«Εγώ γεννήθηκα σ' αυτό το σπίτι εδώ. Το σπίτι αυτό που λες, το 'καψαν οι Γερμανοί. [...] Τότις έγινι, αυτού μι τ'ς Γιρμανούς. Πέρναγαν να φύβ'νι (φύγουν), όπως έχω ακούσει, «Θα περάσουμι, λέει, δε σας π'ράζουμι. Έφευγαν, φάλαγγες, όλοι. Εδωιά πίσω, που 'ναι οι γαλαρίες, σ'κώθ'καν δύου απ' του χουριό μας κι έβαλαν νάρκις, έβαλαν δυο νάρκις. Έκαναν σαμποτάζ. Ήταν ου Σάου Τσέπας κι ου Μήτσιου Τσαούσης. [...] Βάλαν τ'ς νάρκις ικεί, κι στα πιο τελευταία προτελευταία τ' αυτουκίνητα, ανατινάχ'κι ένα αυτουκίνητου απ' τ'ς Γιρμανούς. Γυρίζ'νι οι Γιρμανοί πίσου μιτά, φούντα του χουριό όλου. Δεν άφ'σαν Χριστό. Τα 'καψαν όλα, όλα όλα. Ευτυχώς έφ'γαν ου κόσμους μαναχά κι πήγαν στου Τζιτζιά, απάν' στου Παλιόφουρνου»*[1188].

Οι βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας βγήκαν βαθύτατα τραυματισμένες και διχασμένες από τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940. Κάποιοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να εγκατασταθούν σε αστικά κέντρα της χώρας. Οι πλειοψηφία των κατοίκων των βλάχικων χωριών όμως συνέχισε να συνυπάρχει προσπαθώντας να επουλώσει τα τραύματα του εθνικού διχασμού. Χρειάστηκε μεγάλη προσπάθεια από όλους τη δεκαετία του 1950 για να ξεπεραστούν τα μίση και οι αντιπαλότητες και να συγκροτήσουν και πάλι κοινότητα. Παραθέτω εδώ την μαρτυρία Ριμένου πληροφορητή από τη Γουριώτισσα. *«Απλώς μετά, αφού ήρθαν τα πράγματα αλλιώς, λένε αυτοί εδώ, να γίνουμε κι εμείς σαν αφνούς; Κάνα δυο ξεκίν'σανε, τ'ς σταματήσανε κι σταμάτησε εκεί η δουλειά. […] Εγώ θυμάμαι, δέκα χρονών, έντεκα ήμουν, είχαν ένα μίσος, αναμεταξύ τους δεν μίλαγαν, αλλά σιγά σιγά άρχισαν, συμπεθερέψανε, κουμπαρέψανε, τα παιδιά πήγαιναν σχολείο, η ηλικία η δικιά μου, και ηρέμησαν τα πράγματα».*

Στη μεταπολεμική περίοδο οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας συνεχίστηκαν με θετικά αποτελέσματα στην αγροτική ανάπτυξη. Έγινε μεγάλη επέκταση των εγγειοβελτιωτικών έργων και αυξήθηκαν οι αρδευόμενες εκτάσεις,

[1188] Φώτης Σιδέρης, 30-12-2012.

έγιναν αναδασμοί, αυξήθηκε η συναλλαγματική αξία των αγροτικών προϊόντων, υπήρξε κρατικός παρεμβατισμός για τη διευκόλυνση της εξαγωγής των αγροτικών προϊόντων, αυξήθηκαν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και ο τεχνολογικός εξοπλισμός, οι αγρότες προχώρησαν σε αυξημένη χρήση λιπασμάτων και υπήρξε κρατικός παρεμβατισμός στα ζητήματα της κοινωνικής ασφάλισης των αγροτών και βελτίωση της καταναλωτικής συμπεριφοράς των αγροτών[1189].

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 αρκετοί κάτοικοι των βλάχικων χωριών της περιοχής μετανάστευσαν στα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα, Αγρίνιο, Πάτρα και αλλού. Μερικοί απ' αυτούς ήταν «αριστεροί» και εγκατέλειψαν την περιοχή ύστερα από τις εντάσεις, τις αντιπαραθέσεις και το διχασμό της τοπικής κοινωνίας στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου. Το ίδιο χρονικό διάστημα εγκαταστάθηκαν στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας αρκετοί ημινομάδες κτηνοτρόφοι και άλλοι κάτοικοι από την Ευρυτανία, τον ορεινό Βάλτο και τα Τζουμέρκα, με αποτέλεσμα τα περισσότερα χωριά, κυρίως εκείνα της πεδινής περιοχής, να διατηρούν σημαντικό πληθυσμό ή και να παρουσιάζουν αύξηση του πληθυσμού τους για κάποιες δεκαετίες[1190].

Τις δεκαετίες του 1960 και 1970 παρατηρείται μία σημαντική έξοδος και των κατοίκων των βλάχικων χωριών της Ακαρνανίας, παρόμοια με αυτή που συνέβη την ίδια χρονική περίοδο σε όλη τη χώρα[1191]. Σύμφωνα με τον Βεργόπουλο, *«η μετανάστευση ή η αγροτική έξοδος αποτελεί, για την αγροτική οικογένεια, μια πηγή συμπληρωματικών εισοδημάτων, των οποίων η λειτουργία είναι να καλύπτει τα ελλείμματα του αγροτικού ισοζυγίου»*[1192].

Κάποιοι Βλάχοι αγρότες της περιοχής αναζήτησαν ευκαιρίες απασχόλησης σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Δυτική Γερμανία και Ελβετία) και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, κυρίως στην Αθήνα. Σε αυτό συνέβαλε και η εγκατάλειψη του αγωγιατισμού και κυρίως της συλλογής βαλανιδιού[1193], που αποτελούσε μία σημαντική

[1189] Καμπέρης, *ό.π.,* σ. 55.

[1190] Ενδεικτικά, α) Όχθια, 1951:387, 1961:470, 1971:553, 1981:617, 1991:580, 2001:606, β) Στράτος, 1951:676, 1961:1062, 1971:1208, 1981:1139, 1991:1101, 2001:1127, γ) Γουριώτισσα, 1951:800, 1961:965, 1971:894, 1981:721, 1991:756, 2001:622, δ) Παλαιομάνινα, 1951:1304, 1961:1529, 1971:1340, 1981:1136, 1991:983, 2001:898, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας.

[1191] *«Στην Ελλάδα, μεταξύ 1955 και 1971, άνω του 1,5 εκ. αγροτών εγκατέλειψαν την ύπαιθρο. Τα 60% αυτών των μεταναστών, ήτοι 900.000 άτομα, πήραν τον δρόμο της Γερμανίας και των άλλων καπιταλιστικών χωρών. Τα υπόλοιπα 40%, ήτοι 600.000 άτομα, πήραν το δρόμο της εσωτερικής μετανάστευσης προς τα αστικά κέντρα»,* Βεργόπουλος Κώστας, *ό.π.,* σ. 277.

[1192] Βεργόπουλος Κώστας, *ό.π.,* σ. 278.

[1193] Τα βαλανίδια του Ξηρομέρου σταμάτησαν να αποτελούν εμπορεύσιμο είδος από την ημέρα που έκλεισε το εργοστάσιο των Σουρλαγκαίων, περίπου το 1965.

πηγή εισοδήματος για τις περισσότερες βλάχικες οικογένειες. Ακόμη, πολλές βλάχικες πολυμελείς οικογένειες διασπώνται σε πυρηνικές με αποτέλεσμα τα μικρά σχετικά αγροτεμάχια ή τα κοπάδια αιγοπροβάτων να μοιράζονται στις νέες οικογένειες και να μην επαρκούν να καλύψουν τις ανάγκες τους. Αρκετοί απ' αυτούς αναγκάζονται να εργάζονται με ημερομίσθιο στις καλλιέργειες όσων έχουν στην κατοχή τους μεγάλα αγροκτήματα ή να μεταναστεύσουν αναζητώντας μια καλύτερη ζωή για τους ίδιους και τα παιδιά τους[1194].

Τα πρώτα χρόνια μετανάστευσαν κυρίως μόνο οι άντρες, ενώ οι γυναίκες με τα παιδιά και τα άλλα μέλη της οικογένειας παρέμειναν στο χωριό και συνέχισαν να ασχολούνται με τις αγροτικές δραστηριότητες[1195]. Οι περισσότεροι από αυτούς που μετανάστευσαν στο εξωτερικό (ως επί το πλείστον στη Δυτική Γερμανία) επέστρεψαν στα βλάχικα χωριά ύστερα από λίγα χρόνια και αρκετοί στη συνέχεια αναζήτησαν μια δεύτερη ευκαιρία στο εσωτερικό της χώρας, στα μεγάλα αστικά κέντρα[1196]. Οι πιο πολλοί από όσους μετανάστευσαν στις μεγάλες ελληνικές πόλεις, εγκαταστάθηκαν μόνιμα στους νέους τόπους διαμονής και δεν ξαναγύρισαν, ενώ μερικοί επέστρεψαν ως συνταξιούχοι και μοιράζονται το χρόνο διαμονής τους μένοντας τους μισούς μήνες στο χωριό, κυρίως το καλοκαίρι, και τους άλλους μισούς στην πόλη. Ενδεικτικά, στο Δημοτολόγιο Γουριώτισσας αναφέρονται 36 παιδιά, τα οποία γεννήθηκαν στην Αθήνα και τον Πειραιά μεταξύ του 1961 και του 1980, 24 παιδιά, τα οποία γεννήθηκαν στη Δυτική Γερμανία μεταξύ του 1964 και του 1979 και 13 παιδιά, τα οποία γεννήθηκαν στην Ελβετία μεταξύ του 1964 και του 1981.

[1194] *«Όταν έφευγαν αποδώ και πήγαιναν στη Γερμανία, λέει η γυναίκα του Χρηστάκη Κατσαρού, η Σοφία, σε κάτι ξαδέρφια της: -Τρελαθήκατε, πού πάτε στη Γερμανία κι αφήνετε τα πιδιά σας εδώ με πεθερές με αυτά; -Εμ, τρελαθήκαμε, λέει, ξαδέρφη, για να μη 'ρθούμε να μαζέψουμε τον καπνό το δικό σου»,* Αστέρω Τσούτσα, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1195] *«Έγιναν πολλές αλλαγές μετά τον πόλεμο. Ξεκίνησε μία αλλαγή κι έγινε με την εξωτερική μετανάστευση. Το 60, 61 ξεκίνησαν και πηγαίναν στη Γερμανία. Πήγαν πολλοί από το χωριό μας. Άλλοι καθίσανε εκεί, άλλοι έμειναν λίγο, άλλοι έμειναν πολύ, πήγαν αρκετοί. Οπότε ερχόταν αποκεί πέρα χρήματα, κάπως φτιάξαν τα σπίτια πιο καλά, κάναν έτσι, κάναν αλλιώς, άρχισε και περπατούσε η δουλειά. Μετά το 70 άρχισε η εσωτερική μετανάστευση. Πήγανε στην Αθήνα πολλοί. Τότε ήτανε «πάρε με κι εμένα μπάρμπα». Τότε όποιο βουλευτή είχες σε έβαζε στο δημόσιο, στη Βιοχάλκο, στον Μποδοσάκη, στην Ούλεν, σε τέτοια. Έτσι έφυγε ο κόσμος και πήγε στην Αθήνα»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1196] *«Εμείς είμαστε συνταξιούχοι, ήμασταν στην Αθήνα οικογενειακώς, Τώρα είμαστε εδώ. Στην Αθήνα πήγαμε το '79. Δουλεύαμε σε εργοστάσια. Εγώ δούλευα στην Πυρκάλ κι ο άντρας μου στην Πολεμική Αεροπορία στην Τανάγρα.. Πριν ο άντρας μου ήταν έξι χρόνια στη Γερμανία. Πήγε μια φορά το '65. Δεν έκατσε πολύ, λίγο πάνω από ένα χρόνο. Ξαναπήγε το '69 για πέντε χρόνια. Ερχόντανε κάθε χρόνο κι έφευγε. Κι εγώ ήμουν εδώ μι τρία πιδιά κι μια πεθερά στο κρεβάτι. Κι να φυτεύω κι καπνό. Έσπερνα κι δώδεκα στρέμματα φασόλια με την κουμπάρα Γιόκενα. Εμείς δεν είχαμε πρόβατα, γιατί ο άντρας μου ήτανε ορφανός. Σκοτώθηκε ο πατέρας του στο Τεπελένι το '40 κι έμεινε ορφανός πέντε χρονών. Μετά πήγαμε στην Αθήνα, Δόξα τω Θεώ, δουλέψαμε, αγοράσαμε σπίτι δικό μας, και για τα παιδιά μας, Δόξα τω Θεώ»,* Αστέρω Τσούτσα, ό.π.

Μετά τον πόλεμο ιδρύθηκαν περισσότεροι αγροτικοί και κτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί και στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Σε κάποια απ' αυτά είχαν ιδρυθεί συνεταιρισμοί και προπολεμικά. Οι συνεταιρισμοί βοήθησαν τους μικρούς και αδύνατους παραγωγούς να αποκτήσουν διαπραγματευτική δύναμη, να μειώσουν το κόστος παραγωγής και να αυξήσουν το εισόδημά τους. Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Οχθίων, όπως προαναφέραμε, τη δεκαετία του 1950 πήρε δάνειο από την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας και στη συνέχεια μετέτρεψε το κοινοτικό αγρόκτημα Σφήνα σε κοινοτικό ελαιώνα[1197]. Ο Γεωργικός Συνεταιρσμός Γουργιώτισσας προμήθευε τα μέλη του με λιπάσματα, ζωοτροφές, λάδια, αλεύρια[1198]. Με την αγορά δύο διαξονικών ελκυστήρων (τρακτέρ) παρείχε διευκολύνσεις σε όσα μέλη του συνεταιρισμού δεν είχαν δικά τους γεωργικά μηχανήματα για το όργωμα, την κοπή των χόρτων κ.ά.[1199].

Τη δεκαετία του 1960 με την επέκταση των εγγειοβελτιωτικών έργων και την αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων εγκαταλείπονται οι πρακτικές του μεσοπολέμου, όπως η σέμπρια[1200], οι Ριμένοι καλλιεργούν τα δικά τους κτήματα και αν δεν επαρκούν νοικιάζουν γη με καταβολή χρηματικού αντιτίμου. Ακόμη, καταργούνται οι ελεύθερες βοσκές[1201] και περιφράζονται τα αγροκτήματα για να εμποδίσουν την είσοδο των ζώων. Την ίδια περίοδο πολλοί Βλάχοι προσφέρουν εποχιακή εργασία σε

[1197] *«Το Αγρόκτημα Σφήνα ήταν 600 στρέμματα και ανήκε στην Κοινότητα. Παλιότερα το είχαν για λιβάδι και βοσκούσαν εκεί τα πρόβατα, ελεύθερα. Το 1955 πήρε απόφαση ο συνεταιρισμός μας να το φυτέψουμε. Πήρε 8 στρέμματα κάθε οικογένεια και το φυτέψαμε ελιές. Αυτός που είχε σπίτι και ήταν παντρεμένος με οικογένεια πήρε 8 στρέμματα. Και πήραν όλο το χωριό. […] Και συμφώνησε ο συνεταιρισμός, μας βοήθησε, πήραμε δάνειο απ' την Αγροτική Τράπεζα όλο το χωριό και το φυτέψαμε, το γρανώσαμε γύρω γύρω, βγάλαμε δρόμο με γκρέιντερ, πήγαμε στον Αράκυνθο και πήραμε πασσάλους καστανιάς που δε σαπίζει εύκολα, κάψαμε το κάτω μέρος από τους πασσάλους και το κάναμε με πίσσα να 'χουν κάποια αντοχή και το φράξαμε όλο γύρω γύρω, πολλά λεφτά μας έδωσε ο συνεταιρισμός, τα χρεώθ'καμε αυτά και σιγά σιγά τα ξεχρεώσαμε»,* Νικόλαος & Κων/νος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1198] *«Συνεταιρισμό είχε το χωριό, είχε αγροτικό πιστωτικό συνεταιρισμό. Αυτός ο συνεταιρισμός της Γουριώτισσας έφερνε αλεύρια, τα πάντα όλα, λάδια. Σχεδόν όλοι οι χωριανοί ήτανε στο συνεταιρισμό. Τον θυμάμαι κι εγώ τον συνεταιρισμό. Έφερνε λιπάσματα, καρπό για τα πρόβατα, έφερνε αυτά τα ξυλοκέρατα, κουραφέξαλα τα λέγαμε εμείς, ήτανε τροφές για τα πρόβατα αυτά. Καλαμπόκια, λιπάσματα, λάδια, αλεύρια, τα πάντα, σαπούνια, τα πάντα είχε, όλα τα είχε μέσα»,* Δημήτρης Μπίκας, 9-2-2021.

[1199] «*Εδώ έγινε ο πρώτος συνεταιρισμός της περιοχής, μη σου πω και σ' όλη την Ελλάδα. Πρέπει να έγινε το '32. […]Μετά το '60 είχαν τον γεωργικό συνεταιρισμό που πήρε τρακτέρια, είχανε βάλει υπάλληλο και δούλευε τα τρακτέρια. Με τα τρακτέρια αυτά όργωνε τον κάμπο, έκοβε τα χορτάρια, έκανε, έρανε»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1200] *«Το 1963 έγινε ο αύλακας και ποτίζονταν όλα τα χωράφια. Από τότε και μετά δεν υπήρχε κανένας να πάει σέμπρος, έφτιαχνε τα δικά του ο άλλος»,* Ηλίας Αδάμος, Όχθια, 25-2-2014.

[1201] *«Τα καλαμπόκια τότες, δεν είχαμε κομπίνες, τα κόβαμε με το χέρι. Εργάτες, είχαμε εργάτες απ' την Κεφαλλονιά, τη Ζάκυνθο κι απ' τη Λευκάδα. Αυτοί ερχόνταν εδώ, αυτοί σκαλίζαν τα καλαμπόκια, αυτοί μαζεύαν τα καλαμπόκια, αυτοί θερίζαν. […] Κόβαμε τα καλαμπόκια και πίσω ερχόνταν Μαχαλιώτες, Λεπενιώτες και βοσκάγανε τ' άλογα. Δεν μπορούσαμε να τους διώξουμε. Δεν είχαμε νομή, κατάλαβες; Ούτε εμείς ούτε αυτοί. Κι ερχότανε μέσα στα χωράφια τα δικά μας. Επειδή ήμασταν όμοροι ήταν κάπως αμοιβαία η περιοχή. Τα χωράφια ήταν δικά μας, τα καλλιεργούσαμε εμείς, αλλά μετά είχαν το ελεύθερο να τα βοσκάνε, ήταν ο νόμος τέτοιος. Τώρα το '70 σταμάτησε αυτό»,* Νικόλαος & Κων/νος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

μεγαλοκτηματίες και αμοίβονται με ημερομίσθιο[1202]. Την περίοδο αυτή αναπτύχθηκαν στην περιοχή της Ακαρνανίας εμπορικά δίκτυα που μετέφεραν προϊόντα από το ένα χωριό στο άλλο, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις γινόταν και ανταλλαγή προϊόντων. Η κινητικότητα αυτή συνέβαλε στο να γίνουν οι βλάχικες κοινότητες πιο εξωστρεφείς, να αναπτυχθούν γνωριμίες και καλύτερες σχέσεις με τους Γκρέκους των γειτονικών κοινοτήτων και να αυξηθεί ο αριθμός των μικτών γάμων μεταξύ των Ριμένων και των Γκρέκων.

Εικόνα 65, Έργο ύδρευσης και άρδευσης Ξηρομέρου, 1952[1203]

«Μετά το ’60 που έγινε το πρώτο αρδευτικό ο κάμπος ο δικός μας άρχισε να αξιοποιείται. […] Τα χωράφια είχαν περισσότερη απόδοση, η ίδια η καλλιέργεια είχε περισσότερη στρεμματική απόδοση, οπότε αφού περίσσευαν φασόλια, περίσσευαν προϊόντα, καλά ήτανε να τα πουλήσουν. Και τότε πήγαιναν με τα ζώα ή με αυτοκίνητο στα γύρω χωριά και τα πουλούσαν. Εγώ θυμάμαι, εδώ ερχόνταν από τον Πρόδρομο κι

[1202] Πρβλ. Κομνηνού Μαρία, ό.π., σ. 313. Πολλοί Βλάχοι της Ακαρνανίας δούλευαν ως εποχιακοί εργάτες τις δεκαετίες 1960 και 1970 στα κτήματα της οικογένειας Κατσαρού ή της οικογένειας Λαϊνά με ημερομίσθιο. Η οικογένεια Λαϊνά από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 καλλιεργούσε μποστάνια με καρπούζια στον Κάμπο της Γαλιτσάς.

[1203] Αρχείο Ηλία Π. Λαϊνά. Στο πίσω μέρος της φωτογραφίας αναφέρεται: *«Ως ενθύμιον μιας πολυμόχθου προσπαθείας προς ευόδωσιν του έργου υδρεύσεως και αρδεύσεως Ξηρομέρου. Γεώργιος Δ. Παπαδημητρίου. Σημ. Με επικεφαλής τον Νομάρχην κ. Παπαδόπουλον και τον Πρόεδρον του Ειδικού Ταμείου Υδρεύσεως Ξηρομέρου κ. Συρεπίσιον εγένετο η έναρξις της προωθήσεως των σωλήνων εξ Αστακού, εις τα υπό των Μηχανικών προκαθορισθέντα σημεία συγκεντρώσεως κατά μήκος της διαδρομής του αγωγού. 26-9-52».*

έφερνε ο άλλος απάνω στα μουλάρια ασκιά με λάδι. Και πηγαίναμε με τη λαδίκα, ξέρεις ποια είναι η λαδίκα; Και πήγαινε ο άλλος και έλεγε γέμισέ μου τη λαδίκα. Αυτά τα πρόλαβα. Κι αποδώ όσοι είχαν παραπάνω προϊόντα πήγαιναν στα γύρω χωριά και τα πούλαγαν. Και σταφύλια πούλαγαν, τέτοια. Μέχρι τον πόλεμο οι σχέσεις μας με τους γύρω ήταν πολύ σφιχτές, περιορισμένες. Μετά σιγά σιγά, σιγά σιγά, ανοιγόνταν, ανοίχτηκε το εμπόριο, ανοίχτηκαν και οι συναλλαγές οι ανθρώπινες, μετά το '50 αυτά. Εγώ πιστεύω ότι το πρώτο πάρε δώσε έγινε με το βελανίδι. Ερχόντανε φορτηγά εδώ πέρα, φορτώνανε, ερχόνταν ξένοι, ο άλλος απ' το διπλανό χωριό έδινε περισσότερη τιμή, τα πήγαιναν εκεί πέρα, τότε άρχισε το πρώτο αλισβερίσι και μετά σιγά σιγά ήρθαν τα επόμενα»[1204].

Τον Αύγουστο του 1950 ιδρύεται η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού και τα επόμενα χρόνια το ηλεκτρικό ρεύμα φτάνει σε κάθε άκρη της χώρας. Η ηλεκτροδότηση των οικισμών άλλαξε τη ζωή των ανθρώπων και έφερε μια καινούργια εποχή. Το 1970 το ηλεκτρικό ρεύμα ήρθε στη Γουριώτισσα και "η μέρα μεγάλωσε". *«Εγώ απ' ότι θυμάμαι, άρχισε να αλλάζει η κατάσταση απ' το '70, όταν ήρθε το ρεύμα. Καταρχήν το ρεύμα μεγάλωνε τη μέρα. Ενώ πρώτα μόλις σουρούπωνε, τελείωνε η μέρα. Και ειδικά το χειμώνα που ήταν μικρή η μέρα δεν έφτανε να γίνουν τόσα πράγματα. Με το "φως" μεγάλωσε ο χρόνος. Το ρεύμα στα σπίτια ήρθε το 69 με 70. Πριν από το 70 δυο καταστήματα*[1205] *εδώ πέρα είχαν γεννήτριες. Ένα είχε μεγάλη γεννήτρια, αυτό του Πατσέα εκεί πέρα είχε και ψυγεία, είχε και λάμπα και τέτοια. Ένα άλλο μαγαζί, καφενείο εδώ πέρα, είχε μια μικρή γεννητριούλα ίσα ίσα να δουλεύει ένα ηλεκτρόφωνο, για να χορεύουμε και να βλέπουμε τηλεόραση. Αυτά ήταν τα πρώτα ρεύματα. Μετά ήρθε το ρεύμα κανονικά εδώ πέρα. Και μπορεί να αργούσαμε κι άλλο για το ρεύμα, αλλά τότε έγινε το δεύτερο αρδευτικό, το οποίο αρδευτικό χρειαζόταν ρεύμα για να πάρει νερό απ' τη λίμνη να ποτίσει τα χωράφια. Το έργο αυτό ήθελε ρεύμα, οπότε ήρθε ρεύμα για το έργο, ήρθε και σε μας, αφού ήταν κοντά στο χωριό. Με το που ήρθε το ρεύμα άρχισε και καλυτέρευε λιγάκι η ζωή»*[1206].

[1204] Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1205] Στη Γουριώτισσα τη δεκαετία του 1960 υπήρχαν επτά καταστήματα, τα οποία μεταξύ άλλων αντάλλασσαν προϊόντα με βελανίδι. *«Παλιά στο χωριό υπήρχανε εφτά παντοπωλεία, είχε ο Τζάρα, είχε ο πάππο-Γόλης, είχε ο Γιαννάκη Πατσέας, είχε του Καλιπατσέα η μάνα, είχε ο Γόλια Νταγιάντας, είχε ο Κώστα Τέγας, είχε ο Μήτσιο Μάρας, είχε τόσα παντοπωλεία τα οποία αφού ήτανε με το εμπόριο και παίρναν και δίνανε και γινόντανε ανταλλαγές. Πήγαινες και αγόραζες πάστα κι έδινες βελανίδι. Κι αυτός άμα μάζευε πολύ βελανίδι το πούλαγε μετά. Εγώ θυμάμαι, ήμουνα 6-7 χρονών, πήγαινα και μάζευα βελανίδι και τόλιαζα χώρια απ' της μάνας μου για να το πάρω να πάω να πάρω καραμέλες. Τώρα έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα. Τώρα έχει ο Πατσέας το παντοπωλείο εδώ, το είχε η μάνα του, το κρατάει κι αυτός μέχρι να βγει στη σύνταξη, αλλά υπολειτουργεί. Παλιά ήταν εφτά, μην ήταν κι άλλα και τώρα ένα και με το ζόρι»*, Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1206] Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

Την 1η Ιανουαρίου 1981 η Ελλάδα έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) επιδιώκοντας την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Τα πρώτα χρόνια με τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα και τα Πακέτα Ντελόρ χορηγήθηκε στην Ελλάδα πρόσθετη οικονομική ενίσχυση για την αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Την περίοδο αυτή βελτιώθηκε το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. «*Μετά το 80 μπήκαμε στην ΕΟΚ, έρχονται τα πακέτα Ντελόρ και δίνανε χρήματα για να αρχίσει να αναπτυχθεί ο τόπος. Κάναμε σιλό μεγάλα για να αποθηκεύουμε τα καλαμπόκια, κάναμε αποθήκες, κάναμε έτσι. Με αυτά άρχισε και δούλευε ο κόσμος σε μεροκάματα πλέον, γιατί από τη στιγμή που γινόταν ένα έργο εδώ πέρα, χρειάζονταν εργάτες και εκεί πέρα πληρώνανε. Οπότε άρχισε να κινείται κάτι, είχε μεροκάματο, είχε εργασία για τον κόσμο. Μετά δουλεύοντας τα ξηραντήρια κι εκεί πέρα χρειαζόταν κόσμο. Φτιάχναν μέσα στα χωριά ασφαλτοστρώσεις, όχι άσφαλτο πρώτα, κάναμε τσιμέντα. Έπαιρνε η Κοινότητα χρηματοδότηση να κάνει τους δρόμους με τσιμέντο. Εκεί πέρα πέφταν μεροκάματα. Μετά το 85, 86 ήρθαν τα βιρτζίνια. Ε, όταν ήρθαν τα βιρτζίνια, εδώ πέρα ήταν Ελ Ντοράντο*»[1207].

Τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε σημαντική ανάπτυξη και βελτίωση του οδικού δικτύου της περιοχής της Ακαρνανίας. Τη δεκαετία του 1990 κατασκευάστηκε η γέφυρα της ΔΕΗ κοντά στα Καλύβια και τα Όχθια, η οποία διευκολύνει την επικοινωνία των χωριών του Ξηρομέρου με την Αιτωλία συντομεύοντας σε χιλιόμετρα και χρόνο την απόσταση από το Αγρίνιο. Το 2004 εγκαινιάστηκε η γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου και το 2009 δόθηκε στην κυκλοφορία η Παράκαμψη Αγρινίου, μέρος της Ιόνιας Οδού, και η γέφυρα της Παλαιομάνινας. Με τα έργα αυτά οι μετακινήσεις προς τα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Πάτρα, Ιωάννινα, Αγρίνιο, Μεσολόγγι) έγιναν ευκολότερες, ασφαλέστερες και συντομότερες. Παράλληλα υπήρξε ραγδαία ανάπτυξη του αριθμού των οχημάτων και μάλιστα των αυτοκινήτων ιδιωτικής χρήσης, καθώς και των «αγροτικών» αυτοκινήτων. Το ανεπτυγμένο οδικό δίκτυο, η μεγάλη ευκολία των επικοινωνιών και η ευρεία χρήση του αυτοκινήτου συνέβαλαν σε έναν νέο τρόπο κατοίκησης του χωριού και άλλαξαν την αντίληψη της σχέσης μεταξύ του χωριού και της γειτονικής πόλης[1208].

[1207] Τάσος Αργύρης, ό.π.
[1208] Βλ. Sivignon Michel, ό.π., σ. 46-49.

Τώρα πολλοί νέοι κάτοικοι από τα βλάχικα χωριά του κάμπου (Στράτος, Όχθια και Γουριώτισσα) μένουν σε ιδιόκτητο διαμέρισμα στην πόλη του Αγρινίου, που απέχει από τα χωριά αυτά μόλις 12 με 25 λεπτά με το αυτοκίνητο. Οι άντρες κάθε πρωί πηγαίνουν στο χωριό, όπου καλλιεργούν τα κτήματα ή/και φροντίζουν τα σταβλισμένα ζώα τους, και το βράδυ επιστρέφουν στην πόλη. Οι γυναίκες και τα παιδιά μένουν στην πόλη, ενώ σε μερικές περιπτώσεις επισκέπτονται το χωριό κάθε Σαββατοκύριακο. Υπάρχουν και λίγες περιπτώσεις, όπου κάποιες οικογένειες μένουν σε νεόδμητο ιδιόκτητο σπίτι στα χωριά Στράτος και Όχθια και εργάζονται σε διάφορες υπηρεσίες ή σε εμπορικά καταστήματα στο Αγρίνιο. Στην Παλαιομάνινα και το Στρογγυλοβούνι οι περισσότεροι κάτοικοι μένουν μόνιμα στο χωριό, ενώ επισκέπτονται τα γειτονικά αστικά κέντρα Αγρίνιο και Μεσολόγγι τακτικά για ψώνια, επίσκεψη σε γιατρούς ή διάφορες υπηρεσίες. Αντίθετα, το ημιορεινό βλάχικο χωριό Αγράμπελα παραμένει ακόμη και σήμερα κάπως απομονωμένο και οι περισσότεροι κάτοικοι το έχουν εγκαταλείψει.

Ενδεικτικά, όσον αφορά τον πληθυσμό των μόνιμων κατοίκων της Γουριώτισσας, σύμφωνα με στοιχεία που προέρχονται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας, το χωριό αυτό εμφανίζεται για πρώτη φορά στην απογραφή του 1879 με την ονομασία Γαλιτζά ή Γουργιώτισα και είχε συνολικά 376 κατοίκους. Ήταν το δεύτερο σε πληθυσμό βλάχικο χωριό της Ακαρνανίας μετά την Παλαιομάνινα που είχε τότε 558 κατοίκους. Στις επόμενες απογραφές πληθυσμού η δημογραφική εικόνα της Γουριώτισσας αποτυπώνεται ως εξής: 1889: 406, 1896: 388, 1907: 512, 1920: 536, 1928: 630, 1940: 681, 1951: 800, 1961: 965, 1971: 894, 1981: 721, 1991: 756, 2001: 622. Από τους 622 μόνιμους κατοίκους της Γουριώτισσας το 2001, οι 532 ήταν ομοδημότες, οι 29 ετεροδημότες και οι 61 αλλοδαποί[1209]. Από τους αλλοδαπούς οι περισσότεροι ήταν Αλβανοί μετανάστες, οι οποίοι εργάζονταν με ημερομίσθιο κυρίως στην αγροτική παραγωγή. Το 2011 η Γουριώτισσα είχε 395 μόνιμους κατοίκους[1210].

Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια με την κατασκευή και χρήση της γέφυρας της ΔΕΗ, που συνδέει τη Γουριώτισσα με τα Καλύβια, η απόσταση Γουριώτισσα-Αγρίνιο έγινε πιο σύντομη σε χιλιόμετρα και ο χρόνος της διαδρομής μειώθηκε στα 20 με 25

[1209] Ε. Σ. Υ. Ε., στο http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00098%20.pdf, προσπελάστηκε στις 5-5-2016.
[1210] Ελληνική Στατιστική Αρχή στο http://www.statistics.gr/el/2011-census-pop-hous, προσπελάστηκε στις 20-4-2016.

λεπτά περίπου[1211]. Ακόμη, εγκαταλείφθηκε η καπνοκαλλιέργεια[1212], που αποτελούσε σημαντική παραγωγική δραστηριότητα των κατοίκων, λόγω της ολικής και άμεσης αποσύνδεσης της πριμοδότησης από την παραγωγή. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα αρκετοί κάτοικοι της Γουριώτισσας να εγκατασταθούν μόνιμα σε ιδιόκτητες κατοικίες τους στο Αγρίνιο. Μερικοί, κυρίως άντρες, μένουν με την οικογένειά τους στο Αγρίνιο, αλλά εργάζονται καθημερινά στη Γουριώτισσα, όπου καλλιεργούν τα χωράφια τους ή/και εκτρέφουν πρόβατα[1213]. Αρκετοί απ' αυτούς δηλώνουν μόνιμοι κάτοικοι Γουριώτισσας[1214], ενώ οι περισσότεροι δυσκολεύονται να απαντήσουν και συγκλίνουν προς το μόνιμοι κάτοικοι Αγρινίου.

5.3 Δεσμοί πλασματικής συγγένειας και το δίκιο του αίματος

Το τσελιγκάτο αποτέλεσε τη μετάβαση από τη συγγενειακή οργάνωση της παραγωγής στη συμβασιακή. Η συγγένεια δεν ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τη συγκρότηση ομάδων συνεργασίας, αλλά συχνά οι συνεργασίες αυτές επισφραγίζονταν και ισχυροποιούνταν με διάφορες μορφές συγγένειας, όπως με συγγένεια εξ αγχιστείας και με δεσμούς πλασματικής συγγένειας (κουμπαριά, αδελφοποιία κλπ.)[1215]. Στο τσελιγκάτο του Τσόλη-Κατσαρού, για παράδειγμα, δύο από τους σμίχτες έγιναν γαμπροί του τσέλιγκα[1216], ενώ και άλλοι σμίχτες γίνονταν με τα χρόνια συγγενείς εξ αγχιστείας.

[1211] *«Παλιά δεν υπήρχαν τα αυτοκίνητα ούτε οι δρόμοι και το Αγρίνιο σου φαινότανε πολύ μακριά. Πήγαινες μια φορά το μήνα κι αν, κι εφόσον χρειαζόταν»,* Κώστας Κώστας, Αγρίνιο, 24-5-2016.

[1212] *«Εμείς είχαμε πάντα καπνά. Στην αρχή φυτεύαμε τα μυρωδάτα. Μετά για κάποιο διάστημα βάλαμε και τσεμπέλια, αλλά από το '89 με '90 αρχίσαμε και βάζαμε βιρτζίνια. Τα βιρτζίνια τα βάζαμε ως το 2003 ή 4, δε θυμάμαι τώρα ακριβώς. Μετά έγινε ολική αποσύνδεση της επιδότησης απ' την καλλιέργεια, έγινε απόσυρση της καλλιέργειας. […] Από κάποιο σημείο και μετά η καλλιέργεια έγινε τελείως ασύμφορη και μοιραία τα παρατήσαμε. Δεχτήκαμε την αποσύνδεση, αυτό που λέμε. Υπήρχε μία περίοδο, κάνα δυο χρόνια πριν σταματήσουμε τα βιρτζίνια, που μας είχαν προειδοποιήσει, είχαμε καταλάβει τι θα γινότανε και ξεκινήσαμε ταυτόχρονα και παράλληλη καλλιέργεια, δηλαδή άλλος ασχολήθηκε με δέντρα, διάφορα δέντρα όπως ακτινίδια, ελιές, βιομηχανικές ελιές, είναι κάποιες λαδοελιές ισπανικές, που όλες οι εργασίες γίνονταν με μηχανήματα, τίποτα με το χέρι, ε, ακτινίδια, ελιές, δαμάσκηνα, ρόδια, σπαράγγια βάλανε πολλοί. […] Εγώ έβαλα ακτινίδια, έβαλα γύρω στα χίλια πεντακόσια δέντρα ακτινίδιο και πορτοκάλια., πορτοκαλιές, περιβόλια. Και έκανα μία, δηλαδή είχαμε πρόβατα, αλλά μεγάλωσα τη μονάδα, την έκανα πιο σύγχρονη»,* Κώστας Κώστας, 24-5-2016.

[1213] Συνολικά τριάντα οικογένειες μένουν στο Αγρίνιο, ενώ οι άντρες των οικογενειών αυτών κάθε μέρα, όλη τη μέρα εργάζονται στα χωράφια τους ή/και τις κτηνοτροφικές τους μονάδες στην αγροτική περιοχή της Γουριώτισσας και επιστρέφουν στο Αγρίνιο το βράδυ.

[1214] *«Εγώ είμαι κάτοικος Γουριώτισσας, έτσι νιώθω. Για τις ανάγκες της οικογένειας είμαι εδώ* (στο Αγρίνιο). *Όταν τελειώνουν τα σχολεία ή Σαββατοκύριακα, είμαστε στο χωριό. Κι αν είχα ένα πιο μεγάλο σπίτι στο χωριό, ίσως να 'μενα και στο χωριό και τώρα»,* Κώστας Κώστας, Αγρίνιο, 24-5-2016.

[1215] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 154.

[1216] Σχετική αναφορά στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Πολύ διαδεδομένη ήταν αρχικά στο τσελιγκάτο, στη συνέχεια στις μόνιμες βλάχικες κοινότητες αλλά και στα μη-βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας, η πνευματική συγγένεια της κουμπαριάς, καθώς με τον δεσμό αυτό ενισχύονταν οι συνεργασίες ανάμεσα σε μη συγγενείς συνεταίρους. Ο τσέλιγκας είχε πολλά βαφτιστήρια στο τσελιγκάτο του, ενώ κάποιες φορές η κουμπαριά επισφράγιζε και συνεργασίες με εξωτερικούς παράγοντες, όπως πολιτικούς ή ισχυρούς τοπικούς παράγοντες. Ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός, για παράδειγμα, επισφράγισε τη συνεργασία και στήριξη του Χαρίλαου Τρικούπη με την πλασματική συγγένεια της κουμπαριάς, αφού ο πολιτικός αυτός του βάφτισε τον μικρότερο γιο, τον οποίο ονόμασε Χαρίλαο.

Πολλές φορές η κουμπαριά χρησιμοποιήθηκε για να μετατρέψει σχέσεις εχθρικές ή εν δυνάμει εχθρικές σε σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας τόσο αναμεταξύ των Βλάχων όσο και ανάμεσα σε Βλάχους και Γκρέκους. Παραθέτουμε ενδεικτικά δύο μαρτυρίες. *«Ο παππούλης μου δεν τα είχε καλά με αυτούς εδώ. Αλλά αυτοί εδώ τι κάνανε. Πήγαν διά της άλλης οδού. Πιάνανε τις κουμπαριές μετά. Βαφτίσανε τον θείο μου, το γιο του παππούλη μου. Ο Κατσαρός βάφτισε τον αδερφό του πατέρα μου. Ο Δημητράκης ο Κατσαρός τον βάφτισε και τόδωσε και τ' όνομα, Δημήτρη. Παλιά η κουμπαριά ήταν ιερό πράγμα, τη σέβονταν πολύ. Η κουμπαριά διαιωνιζόταν, συνεχίζονταν και στα παιδιά και στα εγγόνια. Με τον μακαρίτη τον θείο μου δεν συνεχίστηκε, γιατί ήταν άκληρος»*[1217].

«Στη θέση Κισιοτί είχαμε περίπου 2.000 πρόβατα το σόι μας και είχαμε και πιστικούς, τσοπάνηδες δηλαδή που τους πληρώναμε, και πήραμε κι αυτή την οικογένεια, είχαν 100 πρόβατα, δεν είχαν πού να τα βοσκήσουν, αυτοί δεν είχαν περιουσία καθόλου, αυτοί ήταν απ' τη Λεπενού, Πάτρας λέγονταν, δεν είχαν χωράφια, φτωχοί ήταν, να τους πάρουμε, ρόγα το λέγανε, όχι μισακατάρι, με ρόγα ήταν, να φυλάξει τα πρόβατά μας, να βοσκήσει τζάμπα κι αυτός, δεν θα πληρώσει τίποτα, να φυλάξει ένα μέρος των προβάτων. Και κάθε μέρα τα μέτραγαν τα πρόβατα οι γερόντοι, […] λείπει η τάδε προβατίνα, τα γνώριζαν τα πρόβατα, λείπει η κρούτα, λείπει η μπέλα. Ο παππούς μας ο Γιώργος, ο πατέρας του γιατρού, έβλεπε ότι κάθε μέρα έλειπε και μια προβατίνα. Τι γίνεται μωρέ Γιώργο; Γιώργο τον έλεγαν τον Πάτρα, Τι γίνεται; Γιατί συμβαίνει αυτό; Ψόφησε χτες η μία, την άλλη την έφαγε ο λύκος, Τί γίνεται; τόλεγε ο μπαρμπα-Γιώργης, ο μπαρμπα-Γιώργης πήγαινε με τ' άλογο καβάλα. Ε, τι να κάνω, μωρέ Γιώργο, έλεγε στον παππού μας, τι να κάνω μωρέ Ράκια, έλεγε στον πατέρα μου, αλλά δεν είχαν

[1217] Τάσος Αργύρης, 1-2-21.

αποδείξεις ούτε κάνα τομάρι άφηναν εκεί για να δούνε και λέει μετά ο παππούς μας, όποια γυναίκα γεννήσει απ' το σόι μας, γιατί ήταν νεοπαντρεμένα κάτι παιδιά σαν τον πατέρα μου, το πρώτο παιδί που θα γεννηθεί θα το δώσουμε στον Πάτρα, να το βαφτίσει ο Πάτρας. Α, είπαν οι γυναίκες, στον Πάτρα θα δώσουμε το παιδί να το βαφτίσει; Είναι φτωχός και τα λοιπά, είναι και Λεπενιώτης, δεν τον ήθελαν οι γυναίκες. Τίποτα, αλλιώς τα πρόβατα θα μας τα πνίξουν, θα μας τα σφάξουν όλα αυτοί, λέει. Όταν τον κάναμε κουμπάρο, του δώσαμε το παιδί και το βάφτισε, το Γιώργο, από τότε δεν έλειψε ποτέ πρόβατο, κανένα»[1218].

Τα τελευταία χρόνια με την αποσύνθεση των παραδοσιακών κοινωνικών δομών υποχώρησε η αρχή της αποκλειστικότητας μεταξύ συγγένειας και κουμπαριάς και παρατηρείται και στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας η τάση να συνάπτονται κουμπαριές μεταξύ συγγενών ακόμα και μελών της ίδιας της οικογένειας[1219].

Ένας άλλος δεσμός πλασματικής συγγένειας, που ήταν σε χρήση μέχρι τη δεκαετία του 1940[1220], τόσο στους Βλάχους της Ακαρνανίας, όσο και στους εντόπιους κατοίκους του Ξηρομέρου, αλλά και αναμεταξύ τους, ήταν η αδελφοποιία[1221]. Η αδελφοποιία ήταν η δημιουργία αδελφικού δεσμού μεταξύ δύο ή και περισσοτέρων ατόμων μέσω κάποιας μαγικής πράξης ή ιεροτελεστίας και οι αδελφοποιτοί είχαν την υποχρέωση να βοηθούν ο ένας τον άλλον σε κάθε περίσταση, ακόμη και να πάρουν εκδίκηση για τον φονευθέντα σταυραδελφό τους[1222]. Σύμφωνα με τον Παπατρέχα, παρά τις φοβέρες και τους αναθεματισμούς των επισκόπων, δεν έλειψαν ποτέ οι παπάδες, που πρόθυμα ευλογούσαν τους αδερφοποιτούς και που πίστευαν ότι επιτελούν θεάρεστο έργο. Η ιεροτελεστία γινόταν σε απόμακρο ξωκλήσι με κάθε μυστικότητα. Ένα τέτοιο εκκλησάκι του 18ου αιώνα, κοντά στο Λιγοβίτσι,

---

[1218] Νικόλαος & Κων/νος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1219] Πρβλ. Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 116.

[1220] Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο, *«η αδελφοποιία δεν άντεξε τόσο στις αλλαγές των καιρών. Η στάση της εκκλησίας ήταν ως προς αυτό ασφαλώς καθοριστική. Η Ιερά Σύνοδος κήρυξε την αδελφοποιία εκκλησιαστικό παράπτωμα τρεις φορές (1859, 1862 και 1863), απειλώντας τους παραβάτες ιερείς με αυστηρές τιμωρίες. Παρ' όλα αυτά, το πόσο ριζωμένος ήταν ο θεσμός αυτός στην κοινωνική πρακτική των λαϊκών στρωμάτων αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μέχρι τον Εμφύλιο διασώζονταν σε μεγάλη έκταση στην ελληνική ύπαιθρο»,* Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 117.

[1221] *«Το Ξερόμερο ανήκει στις περιοχές που κράτησαν το έθιμο της αδελφοποίας (βλαμιάς), μέχρι τα χρόνια του Πρώτου πολέμου. Από κει κι ύστερα αραιώνουν οι βλαμιές για να σταματήσουν εντελώς μετά το 1925. Αυτή η μακρά διάρκεια του εθίμου ήτανε πράμα φυσικό για ένα τόπο με άγρια ήθη, με σκοτωμούς πολλούς κι αντεκδικήσεις, με ζωοκλοπές, «εθιμικές» θα μπορούσαμε να πούμε. Κοντολογής ένας τόπος με πολύ πρωτογονισμό»,* Παπατρέχας Γερ. Ηρ., «Αδελφοποιΐα. Πώς δενόταν η «βλαμία» στα μέρη μας», *Στερεά Ελλάς (Ιαν. 1982),* σ. 32.

[1222] Βλ. Κυριακίδης Στίλπων, «Αδελφοποιία», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια,* τ. 1, σελ. 569. Βλ. ακόμη, Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *ό.π.*, σ. 118.

φιλοξένησε δεκάδες τελετές αδελφοποιΐας[1223].

Κάποιοι Βλάχοι πληροφορητές υποστηρίζουν ότι μερικές φορές η διαδικασία αυτή γινόταν με πιο απλό τρόπο. Οι αδελφοποιτοί πήγαιναν στην εκκλησία έδιναν τα χέρια και ορκίζονταν στο ευαγγέλιο ενώπιον τριών τεσσάρων μαρτύρων πως θα συμπεριφέρονται σαν αδέρφια, θα συντρέχουν σε χαρά, σε λύπη και κυρίως σε κίνδυνο[1224]. Ακόμη, σε περίπτωση φόνου του ενός, ο άλλος ορκιζόταν πως θα «πάρει το αίμα πίσω», θα εκδικηθεί το θάνατό του[1225]. Γενικά υπάρχουν πολλές αναφορές για πράξεις αδελφοποιίας στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας και στις περισσότερες περιπτώσεις τα σταυραδέρφια ήταν και Βλάχοι και Γκρέκοι από τα γειτονικά χωριά[1226]. Μπορεί η αδελφοποιία να απαγορεύτηκε ως διαδικασία στα χρόνια του μεσοπολέμου, αλλά οι αδελφικές σχέσεις των σταυραδερφών και οι επισκέψεις του ενός στο σπίτι του άλλου συνεχίστηκαν μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα[1227]. Στα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά, απαγορεύτηκε με νόμο η οπλοφορία και οπλοχρησία, οι συλληφθέντες παραβάτες τιμωρούνταν με αυστηρές ποινές και γενικά από την εποχή εκείνη και μετά ατόνησε ο δεσμός της αδελφοποιίας και περιορίστηκε το φαινόμενο της βεντέτας.

Οι Βλάχοι/Ριμένοι της Ακαρνανίας τόσο στα χρόνια του νομαδικού βίου όσο και αργότερα κατά τις πρώτες δεκαετίες της μόνιμης εγκατάστασης στην περιοχή λόγω της αυτονομίας του τσελιγκάτου και των ισχυρών συγγενικών ομάδων και εξαιτίας της απουσίας ή της αδυναμίας ενός ισχυρού κεντρικού φορέα να επιβάλλει

[1223] Παπατρέχας Γερ. Ηρ., ό.π., σ. 32.

[1224] *«Ο πατέρας μου* (Θεόδωρος Νικολάου Πάγγειος, γεν. 1907), *η αδερφή του Ουρανία, και άλλοι τρεις, ο Γρηγόρης Τάγκαλος από τα Καλύβια, ο Φάνης Στρατόπουλος από τα Καλύβια και ο Χρήστος ή Κίτσος Ψηλός από τη Λεπενού, έγιναν σταυραδέρφια τη δεκαετία του 1920. Πήγαν στο ξωκλήσι, τον Αη-Γιώργη, εδώ στα Όχθια και ορκίστηκαν στο ευαγγέλιο ότι θα βοηθούν ο ένας τον άλλο σαν πραγματικά αδέλφια»,* Νικόλαος Πάγγειος, Αγρίνιο, 14-3-2016, *«Σταυραδερφή είχαν την αδερφή του πατέρα μας, την Ουρανία. Είχαν μία γυναίκα πάντοτε μαζί τους αυτοί που ορκίζονταν σταυραδέρφια. Αυτοί σταυρώσαν τα χέρια τους στον Άγιο Γεώργιο τον Κισότη, εκεί δώσαν το λόγο, εκεί ορκιστήκανε. Είχαμε επαφή συνέχεια με αυτό τον κόσμο και ειδικά με τον μπάρμπα-Φάνη που ερχόταν στα μαγαζί και πίναμε καφέ, ερχόταν να δει τον πατέρα μας κι εμάς εδώ, γιατί μας θεωρούσε για παιδιά δικά του. Κι εμείς τον είχαμε σαν πατέρα μας. Μετά ο Τάγκαλος ερχόταν με τ΄άλογο μέσα εδώ στ' Αγρίνιο. Είχε ένα Ντορή άλογο, ωραίο, και περνούσε απ' το μαγαζί, έδενε το άλογο σε μια κολόνα, είχαμε μια κολόνα εκεί δίπλα, κατάλαβες, και καθόταν και πίναμε καφέ. Εμείς είχαμε κρεοπωλείο, το 1955 αυτά»,* Νικόλαος & Κωνσταντίνος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1225] Τέγας Χρήστος, 14-3-2016.

[1226] *«Έχω ακούσει για σταυραδέρφια, αλλά όχι ανάμεσα σε χωριανούς μας, αλλά εμείς με άλλα χωριά. Ο πάππος μου ήταν σταυραδερφός με κάποιον απ' τις Φυτείες. Πρέπει νάτανε κάποιος Βραχάς. Το μικρό του όνομα δεν το ξέρω. Δεν ξέρω ακριβώς πώς ήταν η διαδικασία. Δεν την έχω υπόψη μου»*, Τάσος Αργύρης, 7-2-2021.

[1227] *«Μούλεγε ο μπάρμπας μου ότι παλιά γινόνταν σταυραδέλφια. Κι ο παππούς μου ήταν σταυραδερφός μ' έναν απ' τη Σκουρτού, με τον Πολύμερο. Στα βλάχικα λέγονταν φουρτάτσ. Και μάλιστα, λέει, μέχρι τώρα τελευταία, ο παππούς πέθανε το '90, '91, ερχόταν και πηγαίναν στα σπίτια. Κάνανε, λέει ο μπάρμπας μου, πολλοί εδώ αδελφοποιήσεις με άλλα χωριά, με Γκρέκους»,* Κώστας Κώστας, 6-3-2021.

τη δικαιοσύνη επιδίδονταν σε πράξεις αυτοδικίας, εκδίκησης και αντεκδίκησης. Οι πράξεις αυτές θεωρούνταν απόλυτα ηθικές και πολλές φορές αιτιολογούνταν πως έγιναν για λόγους τιμής[1228]. Οι πράξεις αυτοδικίας, εκδίκησης και αντεκδίκησης συνήθως περιβάλλονταν με τις ηθικές αξίες της «τιμής» και της «ντροπής» και συχνά οδηγούσαν στο φαινόμενο της βεντέτας, που αποτελεί μια πολυσύνθετη μορφή βίαιης κοινωνικής σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο ομάδες και που η κάθε μία συνδέεται με δεσμούς συγγένειας. Το φαινόμενο αυτό έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για πολλούς ερευνητές των κοινωνικών επιστημών τις τελευταίες δεκαετίες και το συναντάμε σε αρκετές χώρες της Μεσογείου και σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας[1229]. Στην περιοχή της Ακαρνανίας, όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα οι Ριμένοι, τουλάχιστον από τον 19ο αιώνα είχε επικρατήσει το δίκαιο του αίματος και ευδοκίμησε το έθιμο της αιματηρής εκδίκησης ή αντεκδίκησης, γνωστό και ως βεντέτα, με αποτέλεσμα σκληρά εγκλήματα τιμής και παρατεταμένη εχθρότητα μεταξύ οικογενειών, γενών ή και ατόμων[1230].

Στα γκρέκικα χωριά του Ξηρομέρου συνέβαιναν συχνά εγκλήματα για λόγους τιμής και η κοινωνία τους παλαιότερα ανεχόταν ή εν μέρη δικαιολογούσε τις πράξεις αυτές. Αν κάποιος προσέβαλε την τιμή σου ή την τιμή της οικογένειά σου έπρεπε να αντιδράσεις και να τιμωρήσεις τον δράστη, διαφορετικά το θεωρούσαν μεγάλη ντροπή και σε κατηγορούσαν ως δειλό/κιοτή. Αναφέρω ενδεικτικά δύο περιπτώσεις από το χωριό Δραγαμέστο/Καραϊσκάκης Ξηρομέρου. *«Για τον Τσέλιο έχω ακούσει ότι ήταν δυναμικός και περήφανος άνθρωπος. Στ'ς 2 Μαΐου, που 'χαμε τ'ν τοπική γιορτή τ' Αγίου Αθανασίου, και ενώ χόρευε αυτός, πήγε ένας επιτετραμμένος από το Δήμο – κάποιος άλλος τον έβαλε, που δε χώνευε τον Βασίλη Τσέλιο- και του ζήτησε να πληρώσει κάποια ζημιά που 'καναν τα ζώα του. Αυτά μου τα 'πε ο μπαρμπα-Γιαννάκης ο*

[1228] Πρβλ. Αλεξάκης Ελευθέριος Π., «Το σύμπλεγμα του αίματος. Πατρογραμμικές ομάδες και αντεκδίκηση στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) Πωγωνίου», Εθνολογία 6-7 (1998-1999), σσ. 137-192.

[1229] Αναφέρονται ενδεικτικά: Herzfeld Michael, *The Poetics of Manhood. Contest and Indentity in a Cretan Mountain Village*, Princeton University Press, Princeton 1985, Αλεξάκης Ελευθέριος Π., ό.π., Τσαντηρόπουλος Αριστείδης, *Η «βεντέτα» στην ορεινή κεντρική Κρήτη «Οοικογενειακές» συγκρούσεις και κοινωνική οργάνωση*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίο, Μυτιλήνη 2000.

[1230] Ο Λουκόπουλος που επισκέφθηκε μερικά χωριά του Ξηρομέρου τον Αύγουστο του 1931 αναφέρει τα εξής: *«Μου είπαν πως την περασμένη Κυριακή καταμεσής στην πλατεία του χωριού (Χρυσοβίστα Ξηρομέρου) σκοτώθηκε ένας νιος, παλικάρι. Ούτε κατάλαβαν ποιος τον σκότωσε. Έγινε, λέει, κάποιος καβγάς απ' τους συνηθισμένους στο Ξηρόμερο. Απάνω στον καβγά κάποιος έρριξε πέτρα στο κεφάλι του και του τόκαμε πατσά. Τέτοιοι, είναι οι Ξηρομερίτες. Είδες τώρα ένα φόνο, περίμενε κι άλλους από εκδίκηση. Θα σκοτώσουν τον ίδιο το φονιά ή κανένα συγγενή του οι συγγενείς του φονεμένου. Μανιάτικη βεντέτα κι εδώ πέρα για πέρα. Έχυσες αίμα από το συγγένειο μου, είμαι υποχρεωμένος να το πάρω πίσω, χύνοντας κι εγώ αίμα απ' το δικό σου συγγένειο. Νόμος η εκδίκηση, γι' αυτό κι οι φόνοι δεν παύουν ποτέ εδώ πέρα»*, Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σ. 153-154.

Δημητρούκας, ο οποίος τούιδι του πιριστατικό, ήταν μικρό παιδί τότε. Ο μπαρμπα-Γιαννάκης υπηρέτησε στους βαλκανικούς πολέμους. Άρα αυτά έγιναν το 1900. Θυμόταν τον Τσέλιο, που χόρευε, λεβέντ'ς άντρας, μι τ' άρματά τ' ούλα, παραστουλισμένους. Φόραγι φουστανέλα, πισλί, άρχοντας αυτός, ήταν ντυμένος καλύτερα απ' όλους, τα κουμπούρια τ', τα μαχαίρια τ', όλα, αυτά ήταν τα στολίδια τ'. Αυτοί που 'χαν πουλλά λιφτά, είχαν κι καθημερινά κι γιουρτινά άρματα, όπως και ρούχα. Κι πήγι ικείνους ου χαμένους κι του 'πι: Ξέρ'ς, τα ζώα σ' πήγαν ικεί κι κάνει να πληρώισ'ς αυτά τα λιφτά· κι ντρουπιάσ'κι ου Τσέλιους κι έβγαλι τ'ν κάμα κι τουν εκτέλισι επί τόπου, γιατί τον πρόσβαλε μπροστά σι τόσον κόσμο. Έπρεπε να τ' του πει μετά κι θα τουν πλήρουνι. Κι τ' φώναξι ου πατέρας τ' απού δω πάν' (από το σπίτι τους), -δεν ήταν κλαριά τότι- καθώς τουν έβλιπι κι τουν καμάρουνι π' χόρευι: -Άι, Βασίλη, το 'φκιασις του κουνάκι. Δηλαδή τώρα θα πας φυλακή»[1231].

«Ο αδερφός του Θωμά Κλαδευτήρα σκότωσε έναν άλλο με μαχαίρι για κάτι που είπε για τ'ν αδιρφή τ', για κάτ' τέτοιου. Άμα άκ'γαν τέτοια δ'λειά, σι σκότουναν. Τούνι σκότουσι την ώρα που έραβι τα παπούτσια του. Ναι, έραβι τα παπούτσια τ' , γιατί τότι οι κτηνουτρόφ' είχαν τα κουπίδια κι τα τσαγκαρουσούφλια στου σακούλι κι τα 'ραβαν μόνοι τους. Τσαρούχια είχανι τότι. Ναι. Κι έραβι τα παπούτσια τ' κι τουνι παρακουλούθ'σι που 'ταν απασχουλημένους κι πήγι κι τουνι σκότουσι… Είχι κι ου άλλους μαχαίρι κι κουμπούρι. Τότε είχαν όλοι άρματα, μαχαίρια κι κουμπούρια. Άμα δεν είχες άρματα, δε σι λουγάριαζι κάνας, δε σ' είχαν σι εκτίμηση»[1232].

Περιπτώσεις αυτοδικίας είτε για λόγους τιμής είτε και για λόγους εκδίκησης συνέβαιναν συχνά κατά το παρελθόν στην περιοχή της Ακαρνανίας τόσο στους Γκρέκους όσο και στους Βλάχους και πολλές φορές και αναμεταξύ τους. Αιτία μπορεί να ήταν μια διαφωνία για το βοσκότοπο, μια "βαρειά" κουβέντα κατά τη διάρκεια μιας λογομαχίας κ.ά. Ακολουθεί μία αναφορά σε αυτοδικία και φόνο ανάμεσα σε Ριμένο και Γκρέκο για μια διαφωνία για το βοσκότοπο. *«Ο παππούλης μ', ήταν δυο αδέρφια αυτοί, κι είχαν τα πρόβατα κάτ' στα Όχθια, Στ' Γίνιες το 'λεγαν τότες ικεί κάτ' Στ' Αμπέλια. […] Λοιπόν, έφ'γι ου Λίας απάν' κι έμεινι ου Θανάισ'ς κάτ'. Του 'πι -Κάτσι αυτού, πάου απάν' να πάρου κι ψουμί κι θα νάρθου. Ικεί έπισι ου παππούλης μ' μ' έναν Κιέμου, πέρα απ' του Μαχαλά, σε φιλαγωγία. Δεν τ' του 'χι, άμα τ' του 'χι, δεν τόκουβι*

[1231] Παναγιώτης Ρηγάλος, στο Σταμούλης Ματθαίος Κ., *Άνθρωποι και έργα των χεριών σήμερα Ο μαχαιροποιός μάστορας Παναγιώτης Ρηγάλος και τα «λευκαδίτικα» μαχαίρια του στο χωριό Καραϊσκάκης Αιτωλοακαρνανίας,* Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2011, σ. 255.

[1232] Παναγιώτης Ρηγάλος, στο Σταμούλης Ματθαίος Κ., *ό.π.,* σ. 257.

του χέρι. [...] Ε, λουγόφιραν τώρα κι τραβάει του γιαταγάνι ου άλλους, τ' δίνει μίνια, τόκουψι του χέρ' απουδώ. [...] Στου μιταξύ έφυγι ου άλλους. Του πιάνει αυτός, του δένει μόνος τ' του χέρ' ο παππούς μ' ικεί. Του δένει μ' ένα σπαρτσίνι αυτού κι του αίμα έτριχι. Τόδεσε, παίρνει τ' άλογο, κάνει απάν' για νάρθει ιδώ. Στου δρόμου πάηνι ου άλλους κάτ', ου αδιρφός τ'. –Τι έπαθες ωρέ; -Έτσι κι έτσι. –Με ποιον ωρέ, του 'πε. –Με τον Κιέμο, λέει. –Άι γ... Χριστό τ'. Του σφίγγει του χέρ' καλύτιρα, τράβα, λέει, σπίτι, να σι πάν' στου γιατρό, λέει. Κάνει πέρα, μέχρι να ριχτεί ου άλλους προς του Λιγουβίτσι, μέχρι να πιάσει του ρ΄ζό ου άλλους, τουν έπιασι στα χέρια. Τουν έκανι κουψίδια αδεκεί, τουν σκότουσι, σ'κώθ΄κι κι έφ'γι. Μαζεύει κι τα πράματα μιτά κι τα φέρνει ιδώ κι έμειναν ιδώ. Ξέκουψαν απουκεί. (-Μ' αυτόν γιατί τσακώθηκαν; Είχαν γειτονικά χωράφια;) -Ε, λουγόφιραν τώρα, ποιος ξέρει γιατί λουγόφιραν. Ή για τα κοπάδια, για το μέρος, για το βοσκότοπο. Άμα πρόγκαες τα πρόβατα τ' αλλ'νού τότες και σόλεε –Ε, ωρέ, μην τα π'ράιζ'ς (πειράζεις) κι τόλεγες –Α, ωρέ παράτα με, τράβαε το τ'φέκι, σόδινε μία κι σι σκότουνι, δεν του 'χαν κι τίπουτα. Ήταν ου κόσμος έτσι τότες. Κατάλαβες;»[1233].

Γενικά και συγκριτικά με τους Γκρέκους του Ξηρομέρου οι Ριμένοι συμμετείχαν σε λιγότερα εγκλήματα για λόγους τιμής, ή περιπτώσεις εκδίκησης και αντεκδίκησης[1234]. Όταν συνέβαινε μια παρεξήγηση, ένας καβγάς, μια αντιδικία, που οδηγούσε σε φόνο, ανάμεσα σε Γκρέκους και Ριμένους, οι Ριμένοι συνήθως έφευγαν μετά από την περιοχή ή/και άλλαζαν το επώνυμό τους για να μην τους εντοπίσουν και τους τιμωρήσουν. Αν κάτι τέτοιο συνέβαινε αναμεταξύ των Ριμένων, κάτι το οποίο συνέβαινε σπάνια, αναλάμβανε ο τσέλιγκας να διευθετήσει το θέμα[1235] και να αποδώσει δικαιοσύνη[1236]. Γενικά έχουμε εντοπίσει ελάχιστες τέτοιες περιπτώσεις. Αν

[1233] Φώτης Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012.

[1234] *«Βεντέτες δεν παραϋπήρχαν μεταξύ μας. Και στον εμφύλιο που ήτανε τα πάρε δώσε εκεί πέρα, δεν συνεχίστηκαν αυτά μετά. Δεν είμαστε εμείς ούτε Μάνη ούτε Κρήτη. Σε κάποια χωριά στο Ξηρόμερο γίνονταν αυτά, αλλά εκεί πέρα εμείς λέμε ότι αυτοί είναι πίσω απ' τον άλλο κόσμο. Εδώ δεν είχαμε εγκλήματα για λόγους τιμής, δηλαδή με πρόσβαλες, σε καθάρισα»*, Τάσος Αργύρης, 7-2-2021.

[1235] Ενδεικτικά: *«Άντε να σ' που κι ένα άλλο τώρα, να δεις τώρα τι έφκιανε ο Γιάγκας. Πώς τάφκιανε τα πράματα να ρθουν, ας πούμε, τα ζάρια εξάρες γι' αυτόν. Η γιαγιά μ' είχε έναν αδερφό, ένα μοναχοπαίδι, ήταν τέσσερις πέντε αδερφάδες κι είχαν έναν αδερφό. Το σόι της γιαγιάς μου ήταν Σιδέρης. Λοιπόν, και τον αδερφό της τον εσκότωσε ένας Γιαννάκης. Λοιπόν, λέγονταν με λάθος. Καταφέρνει τώρα ο Γιάγκας και παντρεύει τον εχθρό τ'ς γιαγιάς μου με την αδερφή της. Ο Γιαννακός ο Γιαννάκης πήρε τώρα την αδερφή εκ'νού που σκότωσε. Λοιπόν, λένε, έλεγε η γιαγιά μου –Πώς τον σκότωσαν γιαγιά τον αδερφό σου; Ο Γιαννάκης, τ'ς έλεγαν τ'ς γιαγιάς μ', και μου 'πε ότι -Πήγε ο αδερφός μου, λέει, ο Μήτρος, να πάει να πάρει νερό στον άμπλα, στη βρύση κι όταν γύριζε πήρε το όπλο, το όπλο ήτανε του αδερφού τ'ς γιαγιάς μου, ήταν του Μήτρου, λοιπόν, παίρνει το όπλο και το 'παιζε τώρα ο Γιαννάκης και τ' λέει ο Μήτρος –Μην το πειράζεις, το 'χω γεμάτο. Και μέχρι να πει αυτά τα λόγια τόριζε και τον σκότωσε τον άνθρωπο. Και μετά από ένα χρόνο κατάφερε και τους συμπεθέρεψε, για να μη γίνει ζημιά, γιατί ο πατέρας της γιαγιάς μου ήταν θηρίο»*, Σπύρος Τσέπας, 25-1-2014.

[1236] *«Εδώ ο τσέλιγκας ήταν νόμος. Όταν μίλαγε αυτός, τελείωναν όλα»,* Δημήτρης Μπίκας, 9-2-2021.

πάλι συνέβαινε φόνος και δεν αποδίδονταν δικαιοσύνη και τιμωρία στους ενόχους, οι Ριμένοι πίστευαν ότι αργά ή γρήγορα θα αποδοθεί θεία δίκη με κάποιον τρόπο.

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας λειτουργούσαν ομαδικά και πολλές φορές έβαζαν την ομάδα, το τσελιγκάτο, την κοινότητα, πάνω από την οικογένεια ή το δίκιο του αίματος. «*Θα σου πω ένα περιστατικό για να καταλάβεις. Η γυναίκα μου ήταν Ιταλίδα. Παντρευτήκαμε το 1972 το καλοκαίρι. Την έφερα στο χωριό για να της δείξω ποια είναι η πραγματικότητα. Στο χωριό, λέω, αυτή είναι η κατάσταση, να μην το δεις τουριστικά, γιατί εδώ θα ζεις. Παντρευτήκαμε που λες, κάναμε την κόρη, η οποία ήταν τρίω χρονών, και ήτανε στην αυλή. Κι έρχεται μία γειτόνισσα, η κόρη μιας γειτόνισσας και κάτι έγινε και της ρίχνει μια σφαλιάρα της μικρής. Ε, λέει η μάνα μου στη μικρή, δε σε χτύπησε, σε χάιδεψε. Στη γυναίκα μου όμως, που παρατήρησε τη σκηνή, της κακοφάνηκε που η γιαγιά δεν υποστήριξε την εγγονή. Το θέμα ετέθη πριν πέντε χρόνια, τώρα, αυτή η σκηνή. Έλα εδώ να σου εξηγήσω, βρε παιδί μου. Εμείς ήμασταν νομάδα. Η νομάδα, αυτή η τριμπούνι στα Ιταλικά, η φυλή ας πούμε, έχει ανάγκη από πολλή συνοχή, να υποστηρίζει τα μέλη της, γιατί μόνο η συνεκτικότητα έχει αποτέλεσμα στο περιβάλλον. Λοιπόν, στη μάνα μου αυτό έχει περάσει μέσα της, στον εγκέφαλο. Όταν βλέπει ότι η κοπέλα του Μήτσου Νιάλα χτυπάει την εγγονή της, δεν συμφέρει να δημιουργήσει ένταση. Θέλει να υποστηρίξει τη φυλή, υπερισχύει η φυλή στην περίπτωση της κόντρας. Είναι απλό. Δεν σε έδειρε, σε χάιδεψε. Τέλος το πράγμα, έληξε*»[1237].

Μία περίπτωση βεντέτας-αυτοδικίας, η οποία συγκλόνισε τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας και στην οποία πήραν μέρος και Βλάχοι/Ριμένοι και εντόπιοι κάτοικοι της Ακαρνανίας/Γκρέκοι, για την οποία ακόμη και σήμερα γίνονται πολλές συζητήσεις στα καφενεία της περιοχής, ήταν η δολοφονία του πρώην τσέλιγκα/γαιοκτήμονα Νίκου Γιάγκα τη δεκαετία του 1920[1238]. Ο Νίκος Γιάγκας είχε πολλές αντιπάθειες στο Σοροβίγλι/Στράτο, στα Όχθια και στη Λεπενού[1239]. Ο Γιάγκας είχε συγγένεια με τον

[1237] Φώτιος Χρ. Κατσαρός, 21-12-2014.

[1238] Πολλές φορές κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας έγινε αναφορά στο γεγονός αυτό. Ενδεικτικά: *«Εδώ μαχαίρωσαν τον Νίκο Μίχα ή Γιάγκα. Όλη η περιοχή εδώ δικιά του ήτανε. Ήταν στο καφενείο. Τον ξεγέλασαν, τον παραπλάνησαν με κάτι άλλο, βγήκε έξω και τον πιάσαν εδώ κάτω και τον μαχαίρωσαν»,* Νίκος Σιδέρης, Στράτος, 30-12-2012. *«Το Γιάγκα εμείς οι Παγγαίοι τον σκοτώσαμε, γιατί είχε σκοτώσει τον Μίχα του Ντούλα Πάγγιου»,* Κων/νος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 2-6-2016.

[1239] Ενδεικτικά: *«Ο τελευταίος Γιάγκας τους ίδιους τους Καραγκούνηδες τους καταπίεζε. Οι Καραγκούνηδες για να σκοτώσουν το Γιάγκα, σκότωσαν πρώτα ένα πρωτοπαλίκαρο που είχε ο Γιάγκας, είχε ένα Τουρκαλβανό σαν σωματοφύλακα, σκοτώνουν το σωματοφύλακα οι Καραγκούνηδες οι ίδιοι μαζί με τους Λεπενιώτες. Μετά στήσαν ενέδρα και σκοτώσαν και τον ίδιο το Γιάγκα. Να φανταστείς ο Γιάγκας στα Όχθια είχε αδερφή και ύστερα πήρε του ανιψιού του τα κτήματα και επειδή ο ανιψιός του επαναστάτησε, σκότωσε το παιδί της αδερφής του. Τόσο 'μοβόρος ήτανε. Αυτός ο Γιάγκας, ο τελευταίος που λέμε, άμα παντρεύονταν κανένας, έπρεπε να κοιμηθεί η νύφη πρώτα με το Γιάγκα και μετά να κοιμηθεί με τον γαμπρό. Υποφέρανε ο κόσμος, τους είχε τρομοκρατήσει»*, Γιάννης Κάτσιος, Λεπενού, 24-4-2021.

Ντούλα (Κώστα) Πάγγειο, που ήταν γαμπρός του από την αδερφή του[1240], και του είχε δώσει προίκα δύο χωράφια, ένα στη θέση «Βαένια» κι ένα στη θέση Βαρειά. Ένα από τα χωράφια αυτά πήγε να καλλιεργήσει ο γιος του Ντούλα Πάγγειου και ανιψιός του Γιάγκα, Μιχάλης Πάγγειος. Τον είδαν άνθρωποι του Γιάγκα και η γυναίκα του αδελφού του και του είπαν: –Τρέξε, ο Πάγγειος καλλιεργεί το χωράφι σου. Έτρεξε ο Νίκος Γιάγκας καβάλα στο άλογό του, έφτασε στο χωράφι και εκεί σκότωσε τον ανιψιό του. Κάποιο υποστηρίζουν ότι δεν τον σκότωσε επειδή καλλιεργούσε το χωράφι, αλλά είχε προηγούμενα μαζί του επειδή δεν τον ψήφισε στις εκλογές[1241]. Για τον φόνο αυτό ούτε συνελήφθη ούτε δικάστηκε.

Η οικογένεια Πάγγειου ορκίστηκε να πάρει εκδίκηση. Επέστρεψε από την Αμερική ο αδερφός του νεκρού, ο Απόστολος Κ. Πάγγειος και επιχείρησε να σκοτώσει τον Γιάγκα. Δεν τον βρήκε στο σπίτι του, πυροβόλησε τη νύφη του, αλλά η σφαίρα δεν κατάφερε να διαπεράσει το σιγκούνι της. Στη συνέχεια η οικογένεια Πάγγειου ανέθεσε στο ληστή Κόκκιο από τις Παπαδάτες, στον Κολάρα από τη Λεπενού και σε άλλους να σκοτώσουν τον Γιάγκα. Τους έδωσαν πολλές χρυσές λίρες. Στο σχέδιο δολοφονίας πήρε μέρος και ο Κώστας Θώμος, βαφτιστήρι του Γιάγκα, στον οποίο η οικογένεια Πάγγειου έδινε πολλές οκάδες σιτάρι κάθε χρόνο για πολλά χρόνια. Ο Γιάγκας οπλοφορούσε και είχε και σωματοφύλακα[1242]. Ένα βράδυ εμφανίστηκε στο καφενείο στο Σοροβίγλι μόνος του. Ο Κώστας Θώμος ανέλαβε να διερευνήσει, αν οπλοφορεί.

[1240] Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, *«Ο Γιάγκας είχε παντρέψει μια πρώτη ξαδέρφη στα Όχθια. Εκειός ο ανιψιός μπήκε σ' ένα μέρος εδώ κάτω να καλλιεργήσει. Ήταν της μάνας του το χωράφι. Φεύγει αυτός (ο Γιάγκας) αποδώ, πάει εκεί, -Γιατί το καλλιεργείς το χωράφι; και πιάστηκαν. Σκότωσε το νεαρό για πέντε στρέμματα. Κι αποκεί μπήκε ύστερα η διχόνοια. Κι ένα άλλο μεσολάβησε ύστερα. Είχε έρθει ένα παιδί, είχε το χωράφι εδώ στα Βαένια, ήταν τ' Κολάρα απ' τ' Λεπενού το χωράφι. Ο Γιάγκας έλεγε –Είναι δικό μου το χωράφι. Ήρθε το παιδί απ' τη Λεπενού κι έκανε χωράφι. Ο Γιάγκας ειδοποίησε το απόσπασμα στη Λεπενού, έρχεται το απόσπασμα, εν τω μεταξύ το παιδί αυτό είχε παραβιάσει την άδεια από το στρατό, δεν είχε πάει δυο μέρες, και ήρθε τάχα το απόσπασμα να τον πιάσει γιατί ήταν λιποτάχτης. Έφυγε το παιδί, έκανε πέρα, ένα τ΄φέκι, στον τόπο το παιδί. Το απόσπασμα το σκότωσε με ενέργειες του Γιάγκα. Αυτός είπε –Να εκεί είναι και κάνει χωράφι. Ένα αποκεί έγκλημα κι ένα απουδώ, δύο. Οι άλλοι τότε τον μίσεψαν, έβαλαν κλέφτες, έναν Κόκκιο, έλεγαν απ' τ'ς Παπαδάτες κι άλλοι αποδώ μέσα βοήθησαν απ' το χωριό, τόκλεισαν το δρόμο ένα βράδυ μες στο χωριό, τόδωσαν πενήντα μαχαιριές και δεν ενδιαφέρθηκε κάν'νας χωριανός να πει –Ε, τι κάνετε; Τίποτα, κανένας. Το κατάλαβαν, αλλά δεν ενδιαφέρθηκαν. Ήταν πολλοί μέσα στο σχέδιο να τον σκοτώσουν εκείνο το βράδυ. Πάει καλιά τ'. Ποιος, ποιος; κανένας»,* Λεωνίδας Σιδέρης, Στέργιος Μπέκος, Σπύρος Γιαννάκης, Στράτος, 27-12-2015, *«Οι Παγγαίοι είχαν συμπεθεριάσει με τον Κατσαρό και με το Γιάγκα. Ο οποίος Γιάγκας σκότωσε τον ανιψιό του από αδερφή, γιατί πήγε να κάνει χωράφι σ' ένα κτήμα εκεί και βγαίνει η γυναίκα του και του λέει: Ε, δε βλέπεις πάει το χωράφι θα στο πάρουν οι Παγγαίοι. Και κατεβαίνει κάτω καβάλα στο άλογο, έκανε χωράφι το παιδί εκεί κι αυτός καβάλα στο άλογο μπαμ μπαμ μπαμ μπαμ τον σκότωσε. Ο Πάγγιος αυτός ήταν πρώτος ξάδερφος του πατέρα μου. Του Κωσταντίνου Πάγγιου παιδί ήτανε. Και τον σκότωσαν τον Γιάγκα τότε, ένας Κολλάρας απ' τη Λεπενού μέσω των Παγγαίων»,* Νικόλαος Θ. Πάγγειος, Αγρίνιο, 4-1-2015.

[1241] *«Ο Γιάγκας σκότωσε το παιδί της αδερφής του. Δεν το σκότωσε για πέντε στρέμματα χωράφι. Είχε προηγούμενα μέσα του. Δεν τον ψήφισε στις εκλογές»,* Σπύρος Τσέπας, Στράτος, 25-1-2014.

[1242] *«Το '24 σκότωσαν τον Δήμο Μάλλιο, τον Αλβανό, το σωματοφύλακα του Γιάγκα. Τον Γιάγκα πρέπει να τον σκότωσαν το '25 ή το 26»,* Λεωνίδας Σιδέρης, Σπύρος Γιαννάκης, Στράτος, 27-12-2015.

Τον πλησίασε, του φίλησε το χέρι, κάθισε για λίγο μαζί του και του ζήτησε να του δώσει το πιστόλι να το δει. Ο Γιάγκας του είπε πως δεν το είχε μαζί του, το είχε ξεχάσει στο σπίτι. Σε λίγο ο Θώμος ειδοποίησε τους άλλους και του έστησαν ενέδρα. Όταν ο Γιάγκας έφυγε από το καφενείο για να πάει στο σπίτι του τού επιτέθηκαν και τον σκότωσαν[1243].

Μετά το 1950 δεν έχουμε αναφορές για βιαιότητες και εγκλήματα τιμής στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Σήμερα προτιμούν να λύνουν τις διαφορές τους με προσφυγή στη δικαιοσύνη. *«Παλιά συνέβαιναν αυτά. Δε σκοτώθηκε μόνος αυτός (ο Νίκος Γιάγκας), σκοτώθηκαν κι άλλοι. Γίνονταν αυτά. Για ηθικούς λόγους, για κτηματική περιουσία. Γίνονταν αυτά. Για κλοπές. Τώρα σταματήσαν αυτά τα πράματα. Δεν καταδέχεται τώρα ο άλλος να πάει να κλέψει. Ούτε να σκοτωθεί για ένα χωράφι, για ένα σύνορο, το χαρίζει και δεν ασχολείται καθόλου. Ή πάει στα δικαστήρια. Τότε δεν υπήρχαν τέτοια θέματα. Τότε υπήρχε το νταηλίκι, η μαγκιά. Ποιος θα φανεί ισχυρός»*[1244].

5.4 Γαμήλιες στρατηγικές

Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο, *«η αγχιστεία είναι μια κοινωνική σχέση που θεμελιώνεται σε μια γαμήλια ανταλλαγή μεταξύ δύο συγγενειακών ομάδων, οι οποίες δεν συνδέονται μεταξύ τους με άλλη κοινωνικά αναγνωρισμένη μορφή συγγένειας. […] Η αναζήτηση συζύγων για τα νέα μέλη μιας ομάδας έξω από τα όριά της εξ ορισμού διαμορφώνει ένα δίκτυο «δυνάμει συμπεθέρων», από το οποίο τελικά επιλέγεται το άτομο με κριτήριο όχι μόνο τις αρετές του αλλά και τις κοινωνικές προσόδους που μια τέτοια ανταλλαγή θα επέφερε στην ομάδα. […] Κάθε οικογένεια αναζητά συμπεθέρους με ανώτερη κοινωνική θέση για τις κόρες της, με αποτέλεσμα ο γάμος γι' αυτές να αποτελεί και κοινωνική ανέλιξη. […] Η κοινωνική χρήση του θεσμού του γάμου γίνεται αντιληπτή και από το γεγονός της κοινοτικής ενδογαμίας, φαινόμενο που ενδημούσε μέχρι πρόσφατα στα ελληνικά χωριά και που βέβαια ιδεολογικά υπολείμματά του σώζονται ακόμα και σήμερα. Οι γαμήλιες ανταλλαγές στην παραδοσιακή κοινότητα περιορίζονται ανάμεσα στις συγγενειακές ομάδες που την απαρτίζουν, ενισχύοντας την κοινωνική της συνοχή»*[1245].

[1243] Σύμφωνα με τις μαρτυρίες πολλών Βλάχων πληροφορητών και κυρίως του Νικολάου Θ. Πάγγειου, Αγρίνιο, 14-3-2016.
[1244] Σπύρος Τσέπας, Στράτος, 25-1-2014.
[1245] Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Ισνάφι, Ιωάννινα, 2016, σ. 104-105.

Ακόμη η Οικονόμου αναφέρει ότι ο γάμος συνιστά κομβικό γεγονός στη ζωή και την οργάνωση μιας κοινότητας ή ομάδας. Η ανάλυση των στρατηγικών, των παροχών και της τελετουργίας του γάμου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και η μελέτη τους συμβάλλει στη διερεύνηση και ερμηνεία των δομών μιας κοινωνίας και στη συγκρότηση του πολιτισμού της[1246]. Οι βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας υπήρξαν για πολλά χρόνια κλειστές, ενδογαμικές κοινωνίες[1247] και διατήρησαν πολλά από τα χαρακτηριστικά της οργάνωσής τους στο παραγωγικό και συμβολικό τους σύστημα.

Ο Γ.Μ., τη δεκαετία του 1850, αναφέρει ότι οι Καραγκούνιδες (Βλάχοι/Ριμένοι) της Ακαρνανίας *«απέχουσι του να συνδέσωσι μετ' αυτών* (των Γκρέκων)*, καθώς και μετά των Βλαχοποιμένων σκηνητών επιμιξίαν οιανδήποτε· διό ουδ' ενθυμούνται ότι έδωκε ποτέ τις θυγατέραν του εις γάμον προς Έλληνα ή Βλαχοποιμένα, ενώ τουναντίον Ελληνίδες συμβαίνει να νυμφεύωνται Καραγκούνιδας»*[1248]. Κάποιες φορές Βλάχοι-Ριμένοι παντρεύονταν Γκρέκες, αλλά αυτό συνέβαινε από ανάγκη, όταν οι άντρες αυτοί είχαν μείνει χήροι ή για κάποιο λόγο δεν έβρισκαν γυναίκα Βλάχα.

Σύμφωνα και με τα παραπάνω, οι γαμήλιες ανταλλαγές των Βλάχων της Ακαρνανίας περιορίζονταν αρχικά στα βλάχικα τσελιγκάτα της περιοχής. Συνήθως οι Βλάχοι της Ακαρνανίας αναζητούσαν νύφες και γαμπρούς σε μη συγγενικές εστιακές ομάδες στο ίδιο τσελιγκάτο και στη συνέχεια στα άλλα βλάχικα τσελιγκάτα της Ακαρνανίας. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο οι άντρες Βλάχοι αναζητούσαν σύζυγο έξω από τις βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας. Όσον αφορά την εγκατάσταση του ζευγαριού ο κανόνας ήταν η ανδροπατροτοπική εγκατάσταση, αφού η πατρική περιουσία διανεμόταν στους γιους μετά τον θάνατο του πατέρα. Οι κόρες δεν είχαν δικαιώματα στην οικογενειακή περιουσία.

[1246] Οικονόμου Ανδρομάχη, «Νιρί γκα σόι εδέ κέν' γκα στάνι». Γαμήλιες στρατηγικές και σύμβολα στους Αρβανίτες κτηνοτρόφους του Κιθαιρώνα, Επετηρίς Κέντρου Λαογραφίας, 33-34 (2009-2013), σσ. 107-136, Αθήνα 2016, σ. 108.

[1247] *«Όσοι είνι παλιοί ιδώ στου χουριό, αυτοί ήταν Γκαραγκούνηδες, όλοι. Πρώτα πρώτα είχανι κι αυτό το κακό, δεν ήθιλαν να πάρ'νι χουριάτισσα. […] Ένας , Θώμα τουν λέγανι, ένα λιβιντόπιδο λέγαν οι παλιοί, έμπλιξι μι μια χουριάτισσα. Τίπουτις αυτοί. –Θα σι καθαρίσουμι. –Ιγώ θα νι πάρου, μα να πιθάν΄τι όλοι ισείς. Την πήρι κι τόβγαλαν τραγούδι «Α λέι Γκριάκα α λέι γκλάρι Γκριάκα νου φάτσι την πάρι, χεχεχε. Τουν κουρόιδευαν, κουρουιδία. Αυτό σημαίνει «Είσαι γκλάρους, είσι και βλάκας, διότι η Γκρέκα δε θα σ' φκιάσει κάπα»,* Ντίνος Στέπας, 25-3-2012.

[1248] Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», *Πανδώρα τόμος ΙΗ΄ (1867), φυλλάδιο 415,* σ. 140-142. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Heuzey, καθώς αναφέρει πως *«οι Καραγκούνηδες αρνούνται να παντρέψουν τις κόρες τους με άντρες από άλλη ράτσα. Αυτοί παίρνουν καμιά φορά για τον εαυτό τους Ελληνίδες γυναίκες, αλλά δεν είδαμε ποτέ έναν Έλληνα, όσο πλούσιος κι αν ήταν, να παντρευτεί μια γυναίκα Βλάχα»*, Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 275.

Οι Βλάχοι αρχιτσέλιγκες συνήθως αντάλλασσαν μεταξύ τους γαμπρούς και νύφες, ενώ οι τσομπάνηδες ή οι φτωχότεροι κτηνοτρόφοι απευθύνονταν σε αντίστοιχες κοινωνικές τάξεις ή σε κάποιες περιπτώσεις πήγαιναν σώγαμπροι σε οικογένειες με καλύτερη οικονομική κατάσταση, που είχαν μόνο κόρες. Ενδεικτικά, ο τσέλιγκας Δημήτριος Κήτα Τσόλης νυμφεύτηκε την Βασιλική, κόρη του τσέλιγκα Μίχα Γιάγκα, ο τσέλιγκας Χρήστος Δημητρίου Τσόλης-Κατσαρός νυμφεύτηκε την Βασιλική, κόρη του Φώτη Κουτσομπίνα, ανιψιά του τσέλιγκα Κουτσομπίνα, ο Μίχας Χρήστου Τσόλης-Κατσαρός νυμφεύτηκε τη Θεοδώρα, κόρη του τσέλιγκα Δημητρίου Πάγγιου.

Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας δεν έπαιρναν και δεν έδιναν προίκα[1249]. Το θεωρούσαν υποτιμητικό. Τα μόνα πράγματα που πήγαινε η Βλάχα νύφη στη νέα της καλύβα ήταν τα ρούχα[1250] που είχε υφάνει η ίδια[1251]. Στους Βλάχους της Ακαρνανίας υπήρχε το έθιμο της εξαγοράς της νύφης, σύμφωνα με το οποίο *«η οικογένεια του γαμπρού έπρεπε να δώσει υλικά ανταλλάγματα στην οικογένεια της νύφης»*[1252]. Σύμφωνα με τον Heuzey, *«όταν ένας νέος (Βλάχος) θέλει να παντρευτεί, θα βρει μόνος του τον πατέρα της κοπέλας που θέλει. Αν η πρότασή του γίνει αποδεκτή, βγάζει αμέσως το πουγκί του και βάζει μερικά χρυσά νομίσματα στο χέρι του μέλλοντα πεθερού του. Θα πρέπει να ανανεώσει την ίδια δωρεά τη μέρα των αρραβώνων, όταν θα πάει να δει την αρραβωνιαστικιά του. Έτσι, όχι μόνο δεν παίρνει προίκα, αλλά είναι αυτός που «αγοράζει» τη γυναίκα του»*[1253].

Η εξαγορά της νύφης συνιστά μια ανταλλαγή, μια αρκετά λογική δοσοληψία. Η οικογένεια της νύφης παραχωρεί ένα θηλυκό μέλος της και παίρνει κάποιο αντάλλαγμα, που μπορεί να το χρησιμοποιήσει στη συνέχεια για να εξασφαλίσει νύφη για κάποιο από τα ελεύθερα άρρενα μέλη της. Και τα δύο μέρη δίνουν και παίρνουν, επομένως έχουν τη δυνατότητα να καταλήξουν σε μια αμοιβαία επωφελή συμφωνία[1254]. Η εξαγορά της νύφης είναι ένας θεσμός που *«συνδυάζεται με την απουσία*

[1249] Ο Γ.Μ. αναφέρει τα εξής: *«Οι Καραγκούνιδες νυμφεύονται συνήθως εις ηλικίαν 18 ετών, αι δε θυγατέρες αυτών εις ηλικίαν 13-14· προίκα δεν δίδουσι και αντιτάσσονται ανενδότως εις την παραδοχήν της συνηθείας ταύτης»,* Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σσ. 140-142.

[1250] *«Οι Βλάχοι δεν παίρναν προίκα, όταν παντρεύονταν, μόνο το ρουχισμό. Αυτή ήταν η προίκα. Το έθιμο εδώ πέρα ήταν όταν παντρευόταν η κοπέλα να παίρνει μόνο τα ρούχα της, τσέριες, βελέντσες και τα λοιπά. Όχι λεφτά και χωράφια»,* Χρήστος Τέγας, 7-7-2013.

[1251] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 275-276.

[1252] Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί, Οικονομία και οικογένεια στην αγροτική Ελλάδα του 19ου αιώνα,* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1995 (2η έκδοση), σ. 129.

[1253] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 276.

[1254] Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *ό.π.*, σ. 130.

κληρονομικών δικαιωμάτων των γυναικών στην περιουσία του πατέρα τους»[1255] και *«συνδέεται με το γεγονός ότι οι απόγονοι του νέου ζευγαριού «κατοχυρώνονται» στη γενιά του γαμπρού και όχι της νύφης»*[1256].

Στις περιπτώσεις όμως που μία βλάχικη οικογένεια δεν είχε άρρενα τέκνα, αλλά μόνο κορίτσια ή ένα μόνο κορίτσι, τότε ερχόταν στην οικογένεια σώγαμπρος, ο οποίος κληρονομούσε την περιουσία της οικογένειας. Σε προικοσύμφωνο του 1879, *«η Βασίλω χήρα Γεωργίου Ζώγα, κάτοικος Παλαιομανίνης, προ τεσσάρων ετών εμνήστευσε την άγαμον θυγατέρα της Φώτω Γεωργίου Ζώγα με τον Νικόλαο Δήμου Σύμτζη, ποιμένα, κάτοικο Παλαιομανίνης, τον προσέλαβε προ 4 ετών ως εσώγαμβρον και επαραχώρησεν εις την κατοχήν και κυριότητα και διαχείρισιν αυτού έκτοτε λόγω προικός της ρηθείσης μελλονύμφου θυγατρός της την εξής περιουσίαν της: δύο αγρούς πενήντα στρεμμάτων έκαστος αξίας 1.200 δρχ. αμφότεροι, 100 πρόβατα και 50 αίγας αξίας 1.200 δρχ., 3 ημιόνους και 1 ίππον αξίας 800 δρχ. και όλα τα εν τη οικεία της υπάρχοντα σκεύη, ασημικά αξίας 500 δρχ […] και εσυμφώνησαν να προβεί εις νόμιμον γάμου κοινωνίαν μετά της Φώτως Γ. Ζώγα τον προσεχή Απρίλιο του 1880»*[1257].

Σύμφωνα με αναφορές από την επιτόπια άρευνα, οι γάμοι στους Βλάχους της Ακαρνανίας παλαιότερα γίνονταν με προξενιό[1258]. Ο πατέρας της κοπέλας γινόταν αποδέκτης προτάσεων είτε από συγγενείς του υποψήφιου γαμπρού είτε κυρίως από τους προξενητάδες και αυτός αποφάσιζε για τον μελλοντικό σύζυγο της κόρης του. Η συγκατάθεση των μελλονύμφων δεν ήταν απαραίτητη, συνήθως δεν τους ρωτούσαν ή σπάνια την λάμβαναν υπόψη τους. Στη συνέχεια οι δύο οικογένειες έδιναν λόγο, τον οποίο τηρούσαν σαν να ήταν συμβόλαιο. Ύστερα αντάλλασσαν επισκέψεις και προχωρούσαν στον αρραβώνα[1259].

[1255] Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *ό.π.*, σ. 137.
[1256] Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *ό.π.*, σ. 138.
[1257] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, αρ. 173/21-5-1879.
[1258] *«Παλιά οι γάμοι εδώ γίνονταν με προξενιό. Υπήρχαν δυο τρία άτομα, τα οποία είχαν πολύ λέγειν, φτιάχνανε το στραβό ίσιο, ξέρανε να παινεύουνε, κι αυτοί μεταφέρανε τις προτάσεις. Υπήρχαν βέβαια και ειδύλλια, αλλά γενικά δεν πήγαινε κατευθείαν ο γαμπρός στον πεθερό, πήγαιναν μέσω προξενητή»,* Τάσος Αργύρης, 10-3-2021.
[1259] *«Στη συνέχεια, κάποιο βράδυ, ο πατέρας ή ο θείος της νύφης πήγαιναν στο σπίτι του μέλλοντα γαμπρού με ένα παγούρι γεμάτο ούζο για να «πιάσουν το χέρι» όπως έλεγαν. Η οικογένεια του γαμπρού έβαζε σ' ένα άσπρο μαντήλι μαύρες σταφίδες, λουκούμια και ένα νόμισμα για να τα πάνε στην υποψήφια νύφη. Η κοπέλα, με τη σειρά της, πρόσφερε ένα χειρομάντηλο. […] Ακολουθούσε το κάλεσμα της μητέρας του γαμπρού που με γυναίκες συγγενείς πήγαινε κι αυτή στο σπίτι της νύφης όπου μέσα από ένα διπλό σακούλι(ντισάγκα) πρόσφερε στη νύφη δώρα και το βλάχικο γλυκό «πίτα ντι νιέρι (πίτα από μέλι), ένα είδος στριφτού μπακλαβά. Η νύφη με τη σειρά της πρόσφερε ποδιές και χειρομάντηλα και στην πεθερά της ένα κόκκινο λουλουδιασμένο μαντήλι. Ερχόταν στη συνέχεια και η σειρά του γαμπρού να επισκεφτεί το σπίτι της νύφης. Καλούσε λοιπόν κι εκείνος στενούς συγγενείς και φίλους και πήγαινε στο σπίτι της πεθεράς*

Σύμφωνα με τον Heuzey, στα χρόνια του ποιμενικού βίου *«η εποχή του γάμου οριζόταν και αναγγελόταν στη στάνη. Οκτώ μέρες πριν την τελετή, τα νέα κορίτσια συγκεντρώνονταν και πήγαιναν στο δάσος να προμηθευτούν ξύλα για το σπίτι των συζύγων. Έκοβαν, συγχρόνως, ένα μακρύ κλωνάρι, στην άκρη του οποίου άφηναν πέντε μικρά κλαδιά. Πάνω στο μεσαίο στερέωναν ένα μήλο. Στα τέσσερα άλλα, έδεναν κόκκινες μάλλινες κλωστές. Ύστερα επέστρεφαν κρατώντας αυτό το λάβαρο, που το ονόμαζαν φλάμπουρο, επαναλαμβάνοντας μια κραυγή θριάμβου και χαράς : «Troe, flambora! Troe, kokkella!». Στη συνέχεια τοποθετούσαν το λάβαρό τους στη σκεπή του σπιτιού του γαμπρού»*[1260].

Το έθιμο αυτό διατηρήθηκε και μετά τη μόνιμη εγκατάσταση και για πολλά χρόνια μέχρι και τη δεκαετία του 1970. *«Οι γάμοι παλιά γινόταν μόνο Κυριακή. Μία Κυριακή πριν απ' το γάμο πηγαίναν για τα σουρτσέλια. Πηγαίνανε στο δάσος, για να κόψουν ξύλα να βράσουν στα καζάνια το φαγητό του γάμου. Παίρναν μαζί τους και μία στολισμέμη κουλούρα του γάμου, ένα κουλούρι για τα σουρτσέλια. Παίρναν και τυρί μαζί τους. Τα βάζαν στο δισάκι, στο σακούλι που λέμε, και πηγαίναν σε ένα μέρος που διάλεγαν μέσα στο δάσος. Πηγαίναν τραγουδώντας και χορεύοντας. Μόλις φτάναν εκεί πέρα η ανύπαντρη αδερφή του γαμπρού έβαζε στο κεφάλι της την κουλούρα, την έσπαγε και το μέραζε το ψωμί μετά σε όλους. Βάζανε και πάνω σε δέντρα για τα πουλιά και για τους ξένους. Όταν γινόταν αυτό, όση ώρα τρώγαμε, οι άντρες πηγαίναν και μαζεύανε ξύλα. Πέρα από τα ξύλα για τη φωτιά οι άντρες έπρεπε να κόψουν και δύο μακριά ξύλα σαν κοντάρια για να φτιάξουν τα φλάμπουρα. Στην λεπτή άκρη αφήναν κάποια μικρά κλαδιά για να σχηματίσει σταυρό κι εκεί βάζανε τρία μήλα. Τα κοντάρια αυτά ήταν από συγκεκριμένο ξύλο, ήταν από αγραπιδιά, δεν ξέρω γιατί, αλλά διάλεγαν αυτό μόνο. Τα φλάμπουρα ήταν ένα κόκκινο κι ένα άσπρο. Οι γυναίκες είχαμε το ύφασμα και τα μαλλιά που είχαμε βάψει μέρες πριν. Τα είχαμε βάψει σε διάφορα χρώματα, μπλέ, πράσινα, κόκκινα. Τα ράβαμε γύρω γύρω στο πανί σαν φούντες, αλλά βάζαμε και στη μέση*[1261]*. Όλη αυτή την ώρα λέγαμε τραγούδια του γάμου. Παλιότερα είχαμε τα βλάχικα, τώρα τελευταία τραγουδούσαμε τα νεότερα, τα νεότερα ήταν στα ελληνικά. Όταν τελειώναμε,*

του. Οι συγγενείς προσέφεραν στη νύφη χρήματα. Ο γαμπρός πρόσφερε στην μεν πεθερά μια οκά ζάχαρη και στην αρραβωνιαστικιά του ένα «αρμαλί» (χρυσή αλυσίδα με χρυσό σταυρό). Η νύφη πρόσφερε σ' όλους ένα χειρομάντηλο. Έτσι ολοκληρώνονταν τα έθιμα του αρραβώνα», Δημήτρης Στεργίου, στο https://www.facebook.com/groups/aitoliaakarnaniatempus/permalink/1584611235026796/, προσπελάστηκε στις 10-1-2021.

[1260] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 276

[1261] Περισσότερες πληροφορίες για τα φλάμπουρα/τη σημαία στον παραδοσιακό γάμο στο Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Η σημαία στο γάμο. Τελετουργία – εξάπλωση – προέλευση. Εθνολογική μελέτη,* Αθήνα 1990.

παίρναμε τα φλάμπουρα, φορτωνόμασταν και τα ξύλα για τη φωτιά κι ερχόμασταν πάλι πίσω τραγουδώντας και χορεύοντας»[1262].

Ο Heuzey αναφέρει ακόμη ότι «*οι γάμοι στους Βλάχους της Ακαρνανίας ήταν πολύ διαφορετικοί από τους ελληνικούς γάμους και φανέρωναν την ξενόφερτη προέλευση και την απόλυτα λατινική παιδεία του πληθυσμού αυτού. Οι γάμοι των Ριμένων άρχιζαν πάντα Κυριακή. Τα νεαρά κορίτσια συγκεντρώνονταν εκ νέου, από το πρωί, και παρευρίσκονταν, με τα ομορφότερα ρούχα τους, στην ετοιμασία του γαμπρού. Όταν τον ξύριζαν, χόρευαν γύρω του και τραγουδούσαν στη γλώσσα τους:*

Soum ne saltze, licioare *Την πήρε κάτω από μιαν ιτιά και ανάλαφρα*

Sio areki soum soare *Την έβαλε κάτω από τη μασχάλη του*

Ύστερα ο γαμπρός προχωρούσε έφιππος προς το σπίτι της νύφης. Όλοι οι Βλάχοι της στάνης τον συνόδευαν ανεβασμένοι στα μικρά τους άλογα με την πυκνή χαίτη. Ένας αγγελιοφόρος είχε τρέξει πρώτος. Αυτός δεχόταν στην πόρτα της καλύβας ένα γλυκό σε σχήμα στέμματος. Στη συνέχεια οδηγούσαν τη νύφη, ντυμένη με το κόκκινο φόρεμά της καβάλα σε άλογο, στην καινούργια της κατοικία. Όταν η νύφη κατέβαινε από το άλογο και πριν περάσει το κατώφλι της νέας κατοικίας, της προσέφεραν βούτυρο ή καμιά φορά και μέλι και αυτή το άπλωνε στην πόρτα δείχνοντας έτσι ότι ο ερχομός της θα φέρει στο σπίτι γλυκύτητα και χαρά. Αντίθετα με το ελληνικό έθιμο, οδηγούσαν τη νύφη στο σύζυγό της πριν τη θρησκευτική τελετή. Του ανήκε ήδη, λόγω της εξαγοράς που αυτός είχε κάνει. Περιμένοντας τη γαμήλια ευλογία, η νύφη έπρεπε να περάσει μια πρώτη νύχτα στη νέα κατοικία, κατά τη διάρκεια της οποίας τοποθετημένη σε μια γωνιά της καλύβας, στο μέσον όλων των προσκεκλημένων, φιλούσε με σεβασμό τα χέρια των νέων γονιών της και έπειτα έκανε για αρκετή ώρα προσευχές στο Θεό και στους αγίους. Την επόμενη μέρα ερχόταν ο ιερέας και τότε άρχιζε ο θρησκευτικός γάμος με τους εορτασμούς και τους χορούς που τον συνόδευαν. Αυτές οι γιορτές κρατούσαν για δύο μέρες και η ένωση ολοκληρωνόταν την Τετάρτη»[1263].

Τα παραπάνω επιβεβαιώνει ο Γ.Μ., ο οποίος αναφέρει: *«Αι εορταί του γάμου άρχονται από της Παρασκευής και απολήγουν συνήθως την εσπέραν της Τετάρτης. Το παν κατά τας ημέρας ταύτας είναι ευωχίαι και χοροί, ο ρυθμός των οποίων έχει τι όμοιον με τον πυρρίχιον λεγόμενον των αρχαίων. Η νύμφη φορούσα στολήν, ης το επικρατέστερον χρώμα είναι το ερυθρούν, οδηγείται εις την οικίαν (καλύβην ή σκηνήν)*

[1262] Τάσος Αργύρης και Ειρήνη Αργύρη, 10-3-2021.
[1263] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 276-278.

του γαμβρού από της μεσημβρίας της Κυριακής, η δε στέψις ενεργείται την πρωίαν της Δευτέρας· πριν δε η εισέλθη εις την καλύβην, δίδουσιν εις αυτήν μέλι, με το οποίον χρίει την θύραν προς το τέλος, όπως ήναι η είσοδός της γλυκεία ως το μέλι· αφού δε εισέλθη τη χορηγούν θέσιν εις την επιφανεστέραν γωνίαν, όπου οφείλει να ίσταται ορθία, αφ' ου πρότερον ασπασθή τας χείρας όλων των εν τη καλύβη»[1264].

Μετά τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία, την κατοχή γης και την ενασχόληση των Βλάχων με τη γεωργία, παρατηρούνται τα πρώτα ανοίγματα των βλάχικων κοινοτήτων προς τις γειτονικές μη-βλάχικες κοινότητες και σταδιακά κάποια έθιμα προσαρμόζονται στις επικρατέστερες συνήθειες στην περιοχή. Η επιγαμία ανάμεσα στους Βλάχους και τους Γκρέκους εξακολουθεί να είναι η εξαίρεση στον κανόνα, αλλά δεν αποτελεί πια μόνο λύση ανάγκης για όσους άρρενες Βλάχους έχασαν την πρώτη τους σύζυγο[1265] ή για όσους λόγω κάποιας μειονεξίας αδυνατούν να βρουν Βλάχα σύζυγο. Σε κάποιες περιπτώσεις αποτελεί στρατηγική ειρηνικής συμβίωσης και για πρώτη φορά έχουμε Βλάχα να παντρεύεται Γκρέκο στο τέλος της δεκαετίας του 1880. Όπως προαναφέραμε, η κόρη του Βλάχου τσέλιγκα Γεωργίου Νούσα από το Στουρνάρι παντρεύτηκε τον Θεόδωρο Ταπραντζή, Γκρέκο από τη Χρυσοβίτσα, σε μια προσπάθεια να ξεπεραστούν οι δυσκολίες συγκατοίκησης Βλάχων και Γκρέκων και οι δύο οικισμοί να συγκροτήσουν μία ενιαία κοινότητα.

Ακόμη, στις αρχές του 20ού αιώνα ισχυρές οικονομικά και κοινωνικά βλάχικες οικογένειες αναζητούν νύφες για τους γιους τους και έξω από τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας. Ενδεικτικά, από τους τέσσερις γιους του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού, ο μεγαλύτερος, ο Φώτιος νυμφεύτηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1900 την Γεωργία, κόρη του Βλάχου γιατρού Αναγνώστου Σαμαρά[1266] με καταγωγή από τις Πάδες Ιωαννίνων και διαμονή στον Αστακό Ξηρομέρου και ο μικρότερος, ο Χαρίλαος γύρω στο 1920, την Χρυσούλα Κ. Κατσίκα, Γκρέκα, κόρη ισχυρής οικογένειας από τη Σκουρτού Ακαρνανίας. Στις περισσότερες οικογένειες των βλάχικων χωριών της

[1264] Γ.Μ., ό.π., σ. 141.

[1265] *«Ο πατέρας μ' είχι Γκαραγκούνα πρώτα. Πέθανι η γυναίκα τ', έμεινι μ' ένα πιδί, ένα άλλου πέθανι, ήταν νέους, ένα πιδάκι είχι τρίου τέσσιρου χρουνών. Μιτά, έπριπι να παντριφτεί πάλε. Δεν πήρι απουδώ, πήρι βλάχα, π' λέμι ιμείς. Η μάνα μου ήταν απ' τη Μπιλτσίστα (Ευρυτανίας), Λιθουχώρι λέγιτι τώρα»,* Φώτης Σιδέρης, έτος γέννησης 1953, Στράτος, 30-12-2012.

[1266] *«Ο Αναγνώστου ο Σαμαράς είχε τον πατέρα του σαμαρά στο Αιτωλικό. Η καταγωγή του ήταν απ' τις Πάδες κι ερχόταν με την άμαξα του Σουμέλη, ενός Σουμέλη απ' τους Σουμελαίους εδώ, είχαν άμαξα αυτοί, μεταφορές, κάλυπτε ιατρικά από την Κόνιτσα μέχρι και το Μεσολόγγι. Μιλάμε για το 1890, εκεί. Λοιπόν, και γνώρισε εδώ τους Κατσαραίους, τους τσελιγκάδες. Και λέει, μα πού θα τη δώσω εγώ την κόρη μου; μα χαζός ήταν; Στον Κατσαρό. Και μου είπε μάλιστα, μου τόλεγε η βάβω μου, θα μουλιάσουν, κόρη μου, τα δόντια σου, απ' το ψητό κρέας που θα τρως στους Κατσαραίους»,* Φώτης Κατσαρός, 21-12-2014.

Ακαρνανίας όμως, η ενδογαμία διατηρήθηκε μέχρι και τη δεκαετία του 1950 με σχετικά λίγες εξαιρέσεις[1267]. Μετά το 1960[1268] το ποσοστό των μικτών γάμων μεταξύ Βλάχων και Γκρέκων αυξάνεται συνεχώς, καθώς οι βλάχικες κοινότητες της Ακαρνανίας γίνονται πιο εξωστρεφείς με την εντατικοποίηση της γεωργίας και τον προσανατολισμό της παραγωγής στις ανάγκες της αγοράς, αλλά και εξαιτίας της εγκατάστασης αρκετών Γκρέκων από τις ορεινές περιοχές της Ευρυτανίας και του Βάλτου στους οικισμούς ή/και στην περιφέρεια των βλάχικων χωριών[1269].

Το έθιμο της εξαγοράς της νύφης διατηρήθηκε για πολλά χρόνια μετά τη μόνιμη εγκατάσταση, γίνεται συμβολικά ακόμη και σήμερα και το λένε «κέρασμα» της νύφης[1270]. Όλες οι αλλαγές που προαναφέραμε από τα μέσα του 19ου αιώνα ήταν αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης και προσαρμογής των βλάχικων κοινοτήτων της Ακαρνανίας στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και σταδιακά οδήγησαν σε μια αποσύνθεση των παραδοσιακών δομών[1271]. Η κοινοτική ενδογαμία υποχώρησε, οι μικτοί γάμοι αυξήθηκαν, το έθιμο της εξαγοράς της νύφης έγινε «κέρασμα» και από τα μέσα του 20ού αιώνα άρχισε να εφαρμόζεται και στους Βλάχους της Ακαρνανίας ο θεσμός της προίκας ως *«μηχανισμός μεταβίβασης περιουσίας από τους γονείς στα θηλυκά παιδιά τους»*[1272]. Σχετική αναφορά στον θεσμό της προίκας στα βλάχικα χωριά

[1267] *«Έπαιρναν και τότες παλιά ξένες, αλλά τότες έπαιρνε κάνας χήρος, ε, εντάξει, κάνας αδύναμος. Ε, κάνας χήρος που δεν έβρισκε εδώ να πάρει για δεύτερη φορά, αποδώ απ' το χωριό, έπαιρνε, γιατί ήταν δύσκολο. Τώρα όμως, παίρνουνε ξένες πουλλοί, οι περισσότεροι»*, Σπύρος Τσέπας, έτος γέννησης 1946, Στράτος, 25-1-2014.

[1268] *«Μέχρι του '60, δεν έπαιρναν απ' αλλού, έπρεπε να 'ναι Βλάχα. Ούτι δίναμι. Τώρα μην το ψάχνεις. Άστο τώρα. Τότες έπρεπε να 'ναι Βλάχος ή να 'ναι Βλάχα. Έπαιρναν απουδώ, Παλιουμάνινα, Όχθια, Σουρουβίλι, Κατσαρού, Αγράμπιλου»,* Γιώργος Μάσσος, Στρογγυλοβούνι, 7-4-2015.

[1269] Ενδεικτικά, σύμφωνα με τα Αρχεία της Ενορίας Παλαιομάνινας, το 1920 πραγματοποιήθηκαν 19 γάμοι στην Παλαιομάνινα, όλοι μεταξύ Βλάχων κατοίκων της Κοινότητας αυτής. Το 1933 έγιναν 15 γάμοι στην Ενορία Παλαιομάνινας, όλοι μεταξύ Βλάχων εκ των οποίων μόνο ένας νυμφίος ήταν από το Αγράμπελο˙ οι υπόλοιποι ήταν από την Παλαιομάνινα. Το 1952 τελέστηκαν 23 γάμοι, 1 μεταξύ Γκρέκων (ο γαμπρός από τον Πεντάλοφο και η νύφη σκηνίτισσα από τη Μαυρομάτα Ευρυτανίας) και 22 μεταξύ Βλάχων, στους οποίους και οι 22 νύφες ήταν Βλάχες από την Παλαιομάνινα, 20 γαμπροί ήταν Βλάχοι από την Παλαιομάνινα και 2 Βλάχοι από το Στρογγυλοβούνι. Το 1972 έγιναν 17 γάμοι στην Παλαιομάνινα στους οποίους οι νύφες ήταν από την Παλαιομάνινα, 12 γαμπροί Βλάχοι από την Παλαιομάνινα, 1 Βλάχος από τη Στράτο, 1 Βλάχος από τη Γουριώτισσα και 3 Γκρέκοι από το Άνω Κεράσοβο, την Αθήνα και τη Γουριά. Το 1991 πραγματοποιήθηκαν 12 γάμοι στους οποίους οι νύφες ήταν Βλάχες από την Παλαιομάνινα, 7 γαμπροί Βλάχοι από την Παλαιομάνινα, 1 Βλάχος από τη Στράτο, 3 Γκρέκοι από τους Παπαδάτες Μακρυνείας, το Αγγελόκαστρο και την Ελασσώνα και ένας με διαμονή στη Γερμανία (δεν γνωρίζουμε αν ήταν Ριμένος ή Γκρέκος).

[1270] *«Όταν αρραβωνιάσ'κι ο Μήτσος τ' Παπάγου, πήγα εγώ, ο πεθερός μ' κι ο Παπάγος και δώσαμε από δεκαπέντε χιλιάδες στη Μαρία. Κέρναγαμε τη νύφ'. Κι τώρα γίνιτι αυτό», Βαγγέλης Πατσέας, Γουριώτισσα, 26-4-2016. «Το λέμε κέρασμα εμείς αυτό και γίνεται και τώρα. Όσοι το κάνουν έτσι παραδοσιακά δίνουν κέρασμα. Πήγαινε ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης, να πιάσουμε χέρι, που λέγαμε. Όταν γίνουνταν αυτή η διαδικασία, το σόι του γαμπρού κέρναγε τη νύφη. Έδινε χρήματα στην οικογένεια της νύφης. Κι εγώ το έκανα αυτό στο γάμο μου»,* Κώστας Κώστας, Γουριώτισσα, 26-4-2016.

[1271] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 107.

[1272] Νιτσιάκος Βασίλης, *ό.π.*, σ. 105.

της Ακαρνανίας γίνεται το 1934 στη διαθήκη του τσέλιγκα Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού, σύμφωνα με την οποία δόθηκε προίκα ανάλογη της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας στην κόρη του και την πρώτη εγγονή του κατά τον γάμο τους, που τελέστηκε σε προγενέστερο χρόνο[1273]. Ακόμη, στις αρχές της δεκαετίας του 1940 ο Χρήστος Φωτίου Κατσαρός νυμφεύτηκε τη Σοφία Γεράσιμου Τέγα και πήρε προίκα χωράφια στον κάμπο της Γουριώτισσας[1274].

5.5 Αλλαγές στην οικογένεια

Στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες η μορφή και το μέγεθος της οικογένειας συνδέονταν με τη φύση των εργασιών που έπρεπε τα μέλη της να διεκπεραιώσουν, προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Μέχρι και τα χρόνια του μεσοπολέμου επικρατέστερη μορφή οικογένειας στον ελληνικό αγροτικό χώρο ήταν η παραδοσιακή πολυπυρηνική ή διευρυμένη/εκτεταμένη οικογένεια. Βασικό χαρακτηριστικό της πολυπυρηνικής οικογένειας είναι η συγκατοίκηση, η συνεργασία και η κοινή οικονομία των παιδιών, παντρεμένων ή όχι, με τους γονείς τους, υπό τη στέγη των γονέων τους[1275]. Η πολυπυρηνική/διευρυμένη οικογένεια ήταν συνήθως πατριαρχική, καθώς αρχηγός της ήταν ο μεγαλύτερος σε ηλικία άνδρας, όλα τα μέλη της, -ηλικιωμένοι, μεσήλικοι, νέοι, παιδιά- εργάζονταν και προσέφεραν ανάλογα με τις δυνατότητές τους και οι ρόλοι τους προσδιορίζονταν με βάση το φύλο και την ηλικία.

Στα χρόνια του νομαδικού βίου οι Ριμένοι της Ακαρνανίας, όπως προαναφέραμε, ήταν οργανωμένοι σε ποιμενικές ομάδες/τσελιγκάτα και υπό την ηγεσία και καθοδήγηση του τσέλιγκα. Το τσελιγκάτο συγκροτούσαν πολυμελείς οικογένειες συνεταίρων, αλλά και τσοπάνηδες. Υπήρχε καταμερισμός εργασιών με βάση το φύλο και την ηλικία. Σύμφωνα με τον Heuzey, τη δεκαετία του 1850 *«οι Καραγκούνηδες άντρες βοσκοί φρόντιζαν τα κοπάδια των ζώων και κοιμούνταν στο ύπαιθρο όλες τις εποχές, χωρίς καταφύγιο, χωρίς σκεπή. Το χειμώνα μέσα στο χιόνι και*

[1273] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού, ό.π.

[1274] *«Μετά άρχισαν, που λες, να παίρνουν προίκα. Άρχισε απ' τον Χρηστάκη τον Κατσαρό που πήρε εδώ τη Σοφία τ' μπαρμπα-Γεράσιμου Τέγα κι πήρι προίκα. Πήρε χωράφια εκεί απ' τον Πελεκάνο. Έδωσε προίκα και λέγαν: -Πω πω αρχίσαμε τώρα την προίκα. Πρώτα δε δίνανε, κατάλαβες; Κι αυτό ήτανε τότε, 1940, '41»,* Χρήστος Τέγας, ό.π.

[1275] Βλ. Αλεξάκης Ελευθέριος, «Αναζητώντας τις οικογενειακές δομές στη νεότερη Ελλάδα. Η περίπτωση της πολυπυρηνικής οικογένειας», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας,* τ. 29-30 (1999-2003), Αθήνα 2004.

το φθινόπωρο κάτω απ' τη βροχή. Μοναδική προστασία είχαν τη μάλλινη κάπα τους. Οι γυναίκες ήταν δυνατές και εργατικές και αναλάμβαναν όλες τις δουλειές του νοικοκυριού. Γύριζαν από την πηγή με την πλάτη τους γυρτή κάτω από το βάρος της υγρής μπουγάδας έχοντας στο κεφάλι τη μεταλλική λεκάνη, στην οποία είχαν πλύνει τα ρούχα. Επιπλέον κουβαλούσαν κρεμασμένο στον ώμο τους ένα βαρέλι γεμάτο νερό και με τα χέρια τους, για να μη χάνουν χρόνο, έγνεθαν το μαλλί. Οι Βλάχες γυναίκες ήταν ακόμη ονομαστές για την επιδεξιότητά τους να κατασκευάζουν μάλλινα υφάσματα, τα οποία στη συνέχεια ήξεραν να βάφουν σε διάφορα χρώματα, όπως μαύρο, βαθύ μπλε ή κόκκινο»[1276].

Η οικογένεια είχε πατριαρχική δομή και οι Ριμένοι άντρες είχαν πάντα τον πρώτο λόγο σε σχέση με τις γυναίκες της οικογένειας. Ο Γ.Μ. αναφέρει: *«Η εξουσία των ανδρών επί των γυναικών είναι τυραννική, και τα άθλια ταύτα όντα διάγουν δίκην ανδροπόδου, ως συμβαίνει παρ' όλοις τοις βαρβαρικοίς λαοίς· η γυνή πριν γεννήσει τέκνα απέχει του να συνδιαλέγεται κατά μόνας με τον σύζυγον αυτής, διότι τούτο θεωρείται άσεμνος ελευθεριότης, κακιζόμενη αυστηρώς από την κοινωνίαν όλων»*[1277]. Από την επόμενη ημέρα του γάμου της, σύμφωνα και με τον Heuzey, και κυρίως τα πρώτα χρόνια του έγγαμου βίου, *«η γυναίκα ζούσε σε μία καταπίεση και υποταγή, την οποία με δυσκολία μπορούσε κανείς να φανταστεί. Ποτέ δεν απηύθυνε κατευθείαν το λόγο στο σύζυγό της, πριν φέρει στον κόσμο το πρώτο τους παιδί. Δε μπορούσε να συνδιαλέγεται μαζί του χωρίς να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της την ευπρέπεια. Ήταν στο σπίτι σαν μια μουγκή σκλάβα. Μόνο ο τίτλος της μητέρας ερχόταν να τη βγάλει από αυτήν την κατωτερότητα και τη σιωπή»*[1278].

Μετά την μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία, την ενασχόληση με τη γεωργία και τον περιορισμό της κτηνοτροφίας έγιναν κάποιες αλλαγές στην οικογένεια, καθώς οι γυναίκες άρχισαν να συμμετέχουν και στην αγροτική δραστηριότητα, αλλά και πάλι αρχηγός της οικογένειας παρέμεινε ο πιο ηλικιωμένος άντρας, ο οποίος αποφάσιζε ή είχε τον πρώτο λόγο για όλα τα θέματα[1279]. Η νύφη εξακολουθεύσε να έχει περιορισμένη συμμετοχή σε οικογενειακές διαβουλεύσεις, ενώ κάποιες φορές δεν την ενημέρωναν ούτε για σημαντικά θέματα που αφορούσαν τα ίδια της τα παιδιά. Ενδεικτικά: *«Η νύφη εδώ δεν μιλούσε, μόνο άκουγε. Όπως βρήκες νύφη, όχι όπως*

[1276] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 274.
[1277] Γ.Μ., ό.π., σ. 141.
[1278] Heuzey Leon, *ό.π.*, σ. 275.
[1279] Ενδεικτικά: *«Τότε υπήρχε ιεραρχία μέσα στο σπίτι. Άμα υπήρχαν γερόντια μέσα στο σπίτι, τα γερόντια αποφάσιζαν για το τι έπρεπε να γίνει. Δεν μπα νάμουνα εγώ 65 χρονών, άμα είχα τον πατέρα μου και τη μάνα μου, αυτοί είχανε τα ηνία»,* Τάσος Αργύρης, 10-3-3021.

ήξερες, έλεγαν εδώ πέρα. Είχα ακούσει μια ιστορία για μια θεία μου εδώ πέρα, είχε γεννήσει το παιδί και το πήρανε και το πήγαν και το βαφτίσανε, χωρίς να της πούνε τίποτα. Την έστειλαν για ξύλα και πήγε η πεθερά με τον πεθερό και το νουνό και το βάφτισαν το παιδί. Κι όταν γύρισε απ' το λόγγο, της είπανε ότι βαφτίσαμε το παιδί. Αυτά έγιναν το '55, το 54, κάπου εκεί»[1280].

Ακόμη, υπήρχε αυστηρή διάκριση του ιδιωτικού χώρου από το δημόσιο. Οι γυναίκες συνέχιζαν να δραστηριοποιούνται στον ιδιωτικό χώρο, μέσα στο σπίτι, διεκπεραιώνοντας όλες τις οικιακές δραστηριότητες, ενώ ταυτόχρονα αναλάμβαναν και πολλές άλλες συμπληρωματικές δραστηριότητες εκτός σπιτιού[1281]. Όταν έκαναν δουλειές εκτός σπιτιού έπρεπε να συνοδεύονται από κάποιον άντρα της οικογένειας ή σε κάποιες περιπτώσεις να πηγαίνουν πολλές γυναίκες μαζί[1282]. Οι άντρες αναλάμβαναν τις εξωτερικές δουλειές και είχαν πρόσβαση παντού στο δημόσιο χώρο[1283]. Δούλευαν στα χωράφια οργώνοντας και σπέρνοντας τα δημητριακά, φρόντιζαν τα κοπάδια των ζώων ή/και έκαναν μεταφορές με τα χοντρά ζώα (άλογα και μουλάρια). Σε κάποιες εποχιακές δουλειές όμως συμμετείχαν και οι άντρες και οι γυναίκες[1284]. Τέτοιες εργασίες ήταν ο θερισμός, η συλλογή βελανιδιού[1285] και το μάζεμα του καπνού.

Διακρίσεις υπήρχαν και στα παιδιά με βάση το φύλο. Τα αγόρια των σχετικά εύπορων οικογενειών από τα χρόνια του μεσοπολέμου άρχισαν να πηγαίνουν στο δημοτικό σχολείο και σε κάποιες περιπτώσεις συνέχισαν και σε ανώτερες βαθμίδες

[1280] Τάσος Αργύρης και Ειρήνη Αργύρη, 10-3-2021.

[1281] *«Οι γυναίκες δεν είχανε μόνο τις δουλειές του σπιτιού. Καταρχήν γνέθανε συνέχεια. Να πάρουν το μαλλί, να πάνε στη λίμνη να το πλύνουν, να το στεγνώσουν, να το ξάνουνε, να το πάρουν μετά να το κάνουν να το γνέσουνε, για να κάνουνε προικιά, να κάνουνε ρουχισμό για τις κόρες ή την κόρη αν είχαν μόνο μία. Έφτιαχναν ακόμα και τα μπρουζάνια, τα παντελόνια τα μάλλινα. Λοιπόν να φκιάσουν στον αργαλειό αυτά, να πλέξουνε κάλτσες, να πλέξουν φανέλες, συνέχεια, να πλέξουν για το σπίτι, να κάνουν τα κουρέλια, να κάνουνε τις πάντες που βάζανε στον τοίχο, για να 'ναι ζεστό το σπίτι. Είχαν συνέχεια δουλειά. [...] Είχε πολλή δουλειά η γυναίκα. [...] Οι απέξω δουλειές περισσότερο ήτανε των ανδρών, αλλά άμα χρειαζόταν χείρα βοηθείας πήγαιναν και οι γυναίκες. Ακόμα, οι γυναίκες είχαν τα ζώα του σπιτιού. Τη γίδα που 'χαν στο σπίτι, το γουρούνι που 'χαν στο σπίτι, τις κότες, είχαν αυτά οι γυναίκες»*, Τάσος Αργύρης, 28-2-2021

[1282] Ενδεικτικά: *«Παλιά οι γυναίκες πηγαίναν πολύ για ξύλα. Θυμάμαι τη μάνα μου εγώ, ξεκίναγε από τέλος Σεπτεμβρίου και μέχρι τέλος Οκτωβρίου έβαζε, δε θυμάμαι πόσα, φορτώματα ξύλα. Φορτωμένος ο γάιδαρος, φορτωμένη κι αυτή. Έκανε δύο τρία φορτώματα την ημέρα. Φέρνανε τότε και χοντρά και ψιλά ξύλα για το φούρνο. Τα έκοβε μόνη της με τσεκούρι. Πηγαίναν πολλές γυναίκες μαζί. Πηγαίναν έξι εφτά γυναίκες μαζί κάθε μέρα για να προστατεύονται, γιατί στο λόγγο γινόνταν διάφορα»,* Ειρήνη Αργύρη, 28-2-2021.

[1283] *«Οι γυναίκες δεν πήγαιναν στο κοπάδι με τα ζώα. Αυτά τα είχαν οι άντρες. Οι άντρες κοιμόνταν εκεί το βράδυ, για να μην τα κλέψουν, για να μην τα κάνουν, μέσα στη βροχή, μέσα στο κρύο, κοιμόνταν εκεί πέρα»,* Τάσος Αργύρης, 28-2-2021.

[1284] *«Οι γυναίκες παλιότερα πήγαιναν και στα καπνά και στο βελανίδι, στο θέρο με τα δρεπάνια, σε όλες τις αγροτικές δουλειές»,* Τάσος Αργύρης, 1-2-2021.

[1285] Οι άντρες συνήθως ανέβαιναν πάνω στα δέντρα και τίναζαν το βελανίδι, ενώ οι γυναίκες το μάζευαν.

εκπαίδευσης. Τα αγόρια των φτωχότερων οικογενειών δεν παρακαλοθούσαν συχνά μαθήματα στο σχολείο, επειδή τις περισσότερες φορές είχαν αναλάβει τη φύλαξη του κοπαδιού ή βοηθούσαν την οικογένεια σε διάφορες δουλειές όπου και όσο μπορούσαν. Τα κορίτσια όμως δεν τα έστελναν σχολείο ή μερικές φορές πήγαιναν μόνο μέχρι τη Δευτέρα τάξη του δημοτικού σχολείου για να μάθουν τα βασικά[1286]. Συνήθως έμεναν στο σπίτι και βοηθούσαν ή/και εκπαιδεύονταν στο νοικοκυριό, την υφαντική κ.ά.[1287].

Εικόνα 66, Μαθήματα μοδιστρικής, 1950[1288]

Από τη δεκαετία του 1950 και μετά, μαθήματα στο δημοτικό σχολείο του χωριού παρακολουθούσαν και τα αγόρια και τα κορίτσια. Ελάχιστα κορίτσια όμως συνέχιζαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα αστικά κέντρα της περιοχής και ακόμη πιο λίγα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση κι αυτά ανήκαν κυρίως στις πιο εύπορες οικογένειες. Κάποια κορίτσια τελειώνοντας το δημοτικό σχολείο πήγαιναν

[1286] *«Εγώ γεννήθηκα το ’37. Σχολείο πήγα μέχρι τη Δευτέρα δημοτικού. Δεν ήθελα να πάω, όχι ότι δεν μ’ αφήνανε οι γονείς μου. Δεν τούχανε … Τι το θέλεις το σχολείο, λέγανε οι γιαγιάδες, να γράψεις γράμμα στον αγαπητικό σου; Οι δασκάλοι που είχαμε δεν μας μάθαιναν γράμματα. Μας έφερναν μαλλιά να ξάνουμε, να κάνουμε προικιά, οι δασκάλες. Δεν τους ένοιαζε να μάθουμε γράμματα»,* Αστέρω Τσούτσα, Γουριώτισσα, 30-9-2014.

[1287] *«Τα κορίτσια πριν τον πόλεμο δεν πήγαιναν σχολείο. Έμεναν στο σπίτι και μάθαιναν τα του σπιτιού, το νοικοκυριό. Ελάχιστα κορίτσια πήγαν σχολείο τότε κι αυτά μόνο δύο τάξεις, ίσα να μάθουν τα βασικά»,* Τάσος Αργύρης, 10-3-2021.

[1288] https://www.stratos-agriniou.gr/index.php/palio-xwrio/photo-zoom

μεταπολεμικά σε μοδίστρες που υπήρχαν στα βλάχικα χωριά και μάθαιναν τη ραπτική και τη μοδιστρική[1289].

Μετά τη δεκαετία του 1950 με την επέκταση των εγγειοβελτιωτικών έργων και την αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων πολλοί Ριμένοι, άντρες και γυναίκες, δούλευαν εποχικά με ημερομίσθιο σε μεγάλα αγροκτήματα της περιοχής. *«Η μάνα μου δούλευε και στα χωράφια. Πήγαινε μεροκάματο. Είκοσι δραχμές μεροκάματο, μούλεγε. Σκάλιζε τα μποστάνια του Λαϊνά. Μεροκάματο, τσαπί, σκάλιζε. Πέρα από τη φροντίδα του σπίτιού έκαναν ένα σωρό δουλειές. Η μάνα μου πήγαινε και στα καπνά. Ο πατέρας μου δούλευε αλλού, δούλευε μεροκάματο. Η μάνα μου τον έφτιαχνε τον καπνό. Όταν μπορούσε βοηθούσε κι ο πατέρας μου»*[1290].

Εικόνα 67, Βλάχοι από τη Γουριώτισσα εργάζονται στο αγρόκτημα Λαϊνά[1291]

Τις τελευταίες δεκαετίες μετά την εκμηχάνιση της παραγωγής, την είσοδο ξένου εργατικού δυναμικού στις καλλιέργειες και τις σύγχρονες κτηνοτροφικές μονάδες[1292] και την αποσύρση της καπνοκαλλιέργειας οι γυναίκες στα βλάχικα χωριά

[1289] *«Μετά τον πόλεμο οι έχοντες και κατέχοντες έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο κανονικά, γιατί δεν είχαν ανάγκη, είχαν το πιστικό στα πρόβατα, είχαν αυτό, οπότε το παιδί ευκαιρούσε να πάει σχολείο. Ενώ οι δικοί μας, οι μη έχοντες, θέλαν εργατικά χέρια, ας ήταν και μικρά. Οπότε τα παιδιά τους τρέχαν σε διάφορες δουλειές. Τα κορίτσια παλιά μπορεί να έβγαζαν το δημοτικό εδώ στο χωριό, αλλά μέχρι εκεί. Δεν συνέχιζαν σε σπουδές. Μερικά κορίτσια μετά τα δώδεκα, δεκατρία, πηγαίναν στη μοδίστρα να μάθουν τη ραπτική και τη μοδιστρική»,* Τάσος Αργύρης και Ειρήνη Αργύρη, 10-3-2021.

[1290] Ειρήνη Αργύρη, 28-2-2021.

[1291] Αρχείο Ηλία Π. Λαϊνά.

[1292] *«Γενικά οι γυναίκες σταμάτησαν τις αγροτικές δουλειές μόλις σταμάτησαν τα καπνά, αλλά και πριν σταματήσουν τα καπνά, τα βιρτζίνια, πρόσφατα, τώρα, πολλές γυναίκες δεν δούλευαν στα χωράφια. Με το*

της Ακαρνανίας σταμάτησαν να εργάζονται στα χωράφια και γενικά έξω από το σπίτι. *«Σήμερα οι περισσότερες γυναίκες δεν ασχολούνται με τίποτα. Πολύ λίγες είναι αυτές που έχουν ακόμα πρόβατα και πηγαίνουν στα πρόβατα. Οι άλλες με τίποτα, με το σπίτι, με τα παιδιά, με τα εγγόνια, με αυτά. Εννοώ δεν πηγαίνουν για δουλειά έξω από το σπίτι. Με το που σταμάτησαν τα καπνά, δεν ξαναπήγαν στα χωράφια. Αν θα μαζέψουν καμιά ελιά ...»*[1293].

Μέχρι και το 1940 στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας η εγκατάσταση του νέου ζευγαριού ήταν ανδροπατροτοπική. Οι γιοι της οικογένειας με τις συζύγους τους και τα παιδιά τους παρέμεναν και μετά το γάμο τους στο πατρικό σπίτι, μαζί με τους γονείς τους. Αρχηγός της διευρυμένης[1294] οικογένειας ήταν ο πατέρας και όλοι εργάζονταν στην κοινή περιουσία. Οι κόρες δεν είχαν δικαιώματα στην οικογενειακή περιουσία και μετά το γάμο τους ζούσαν με την οικογένεια του συζύγου τους. Οι διευρυμένες πολυμελείς οικογένειες καθυστερούσαν όσο το δυνατόν περισσότερο την αποχώρηση των αρρένων από το πατρικό σπίτι και τον διαχωρισμό της κοινή περιουσίας (έγγειας και ζωικού κεφαλαίου) και ως διευρυμένες οικογένειες επιτύγχαναν καλύτερη διαχείριση της κοινής περιουσίας με τον κατάλληλο καταμερισμό της εργασίας[1295]. Η κοινή περιουσία συνήθως μοιραζόταν στους γιους μετά το θάνατο του πατέρα-αρχηγού. Μετά το 1970[1296] η διευρυμένη οικογένεια άρχισε να διασπάται και σταδιακά δημιουργήθηκαν πυρηνικές οικογένειες[1297], ενώ δικαιώματα στην πατρική περιουσία έχουν τώρα όλα τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια.

που άρχιζαν και ερχόταν οι Αλβανοί εργάτες, σταμάτησαν οι γυναίκες. Με το που ήρθαν ξένα εργατικά χέρια, σταματήσαν. Και δε σταμάτησαν μόνο οι γυναίκες, σταμάτησαν και οι άντρες. Οι άντρες με το που ήρθαν τα ξένα εργατικά χέρια κάναν μόνο μηχανικές δουλειές, να οργώσουν με το τρακτέρ, τέτοια. Χειρωνακτική εργασία σταματήσαμε να κάνουμε. Γίναμε νεόπλουτοι», Τάσος Αργύρης, 1-2-2021.

[1293] Ειρήνη Αργύρη, 28-2-2021.

[1294] Οι διευρυμένες πολυμελείς παραδοσιακές οικογένειες αποτέλεσαν παλαιότερα τη βάση για την επιβίωση των παραδοσιακών κοινοτήτων. «*Κυρίαρχη δομική σημασία στις διαδικασίες της αναπαραγωγής και της ασφάλειας αποκτά η διευρυμένη οικογένεια. Αυτή η δομική νοοτροπία καταγράφεται στις συνολικές συμπεριφορές και διαπερνάει όλους τους φορείς της κοινότητας, από την οικονομική ζωή μέχρι και τις συμπεριφορές των παιδιών, που μεγαλώνουν με την αίσθηση της ασφάλειας ως πραγματικής, κοινωνικής και προσωπικής αναγκαιότητας*», Ρόκου Βασιλική, *Οικογένειες της Μεσογείου 15αι.-20αι. Ανθρωπολογία και Ιστορία Δομές -Διάρκειες- Νοοτροπίες,* Ιωάννινα 2004, σ. 51, στο https://www.academia.edu/

[1295] Βλ. Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 105.

[1296] *«Παλιά στο ίδιο σπίτι έμεναν όλοι μαζί, οι γερόντοι, τα παντρεμένα παιδιά και τα ανύπαντρα. Μέχρι και το '70 ένα μεγάλο δωμάτιο στο σπίτι μπορεί να το χώριζαν στα δύο, για να έχουν τα νιόγαμπρα τη δική τους κρεβατοκάμαρα. Όταν απέκτησαν κάποια οικονομική ευχαίρεια, έφτιαξαν σπίτι για τα παιδιά που ήταν σε ηλικία γάμου και μετά τον γάμο αυτοί πήγαιναν στο δικό τους σπίτι»,* Τάσος Αργύρης, 10-3-2021.

[1297] Η πυρηνική οικογένεια προκύπτει από την ένωση δύο ατόμων με τα δεσμά του γάμου και τη μεταγαμήλια εγκατάστασή τους σε κατοικία άλλη από αυτή των γονέων. Στην πυρηνική οικογένεια ενδέχεται να υπάρχουν και ανήλικα παιδιά ή παιδιά που δεν έχουν παντρευτεί ακόμη.

Η διευρυμένη οικογένεια του Χρήστου Κατσαρού, για παράδειγμα, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920 είχε έγγεια ιδιοκτησία στην περιοχή της Γουριώτισσας περίπου έξι χιλιάδων στρεμμάτων και ζωικό κεφάλαιο πεντακοσίων περίπου προβάτων. Με τη δεύτερη αγροτική μεταρρύθμιση το μεγαλύτερο μέρος της έγγειας ιδιοκτησίας της οικογένειας Κατσαρού μοιράστηκε στους ακτήμονες της κοινότητας. Σε προσχέδιο της διαθήκης του Χρήστου Δημητρίου Κατσαρού ή Τσώλη στις αρχές της δεκαετίας του 1930 καταγράφονται τα διάφορα μερίδια και τα όρια αυτών, καθώς και τα στρέμματα της περιουσίας που τους απέμεινε, σύμφωνα με την καταμέτρηση που έγινε από τον εμπειροτέχνη Ταξιάρχη Χήρα εκ Προδρόμου. Η περιουσία αυτή συνολικής έκτασης 1713 στρεμμάτων χωρίστηκε σε τέσσερα ίσα μέρη των 426 με 430 στρεμμάτων έκαστο και ύστερα από κλήρωση καθορίζεται το μερίδιο που θα λάβει ο καθένας από τους τέσσερις γιους του. Στο προσχέδιο αυτό δεν γίνεται αναφορά ούτε στο ζωικό κεφάλαιο ούτε στα κτίσματα-σπίτια της διευρυμένης οικογένειας.

Τελικά ο Χρήστος Δημητρίου Κατσαρός ή Τσώλης άλλαξε γνώμη και συνέταξε την τελική του διαθήκη στις 27 Ιανουαρίου του 1934[1298] ορίζοντας ως κληρονόμους

[1298] *«Άγω ήδη το 80 έτος της ηλικίας μου, ηυτύχησα δε να ζήσω υπό την αυτήν στέγην με άπαντα τα τέκνα μου και τα τέκνα αυτών (εγγόνοι μου), πατριαρχικά και πάντες ούτοι συνεισέφεραν ενεργητικώς και ηθικώς εις την επαύξησιν και βελτίωσιν της περιουσίας και της οικονομικής μου καταστάσεως εν γένει. Τούτου ένεκεν, επιθυμών όπως μην αδικήσω τινεί τούτων διά της παρούσης διαθήκης μου εγκαθιστώ και ονομάζω κληρονόμους τους επιζώντες υιούς μου Μιχαήλ και Δημήτριον ως και τα τέκνα τε των και των αποβιωσάντων υιών μου ήτοι εγγόνια μου, Στέργιον Γιάγκαν, Απόστολον Μιχαήλ Κατσαρού, Φώτιον Μιχαήλ Κατσαρού, Κατίναν Μιχ. Κατσαρού, Ελευθερίαν Μιχ. Κατσαρού, Γεώργιον Δημ. Κατσαρού, Ιωάννην Δημ. Κατσαρού, Ελένην Δημ. Κατσαρού, Παρθενίαν Δ. Κατσαρού, Χρήστον Φωτίου Κατσαρού, Νικόλαον Φ. Κατσαρού, Βασιλική σύζ. Βασιλ. Αγιάνογλου, Σπυρίδωνα Φ. Κατσαρού, Κωνστάντω Φ. Κατσαρού και Ασπασία Φ. Κατσαρού, Ελισάβετ, Όλγαν, Αθηνάν και Σωτηρίαν Χαριλάου Κατσαρού ως και τας νύμφας μου Χρύσην χήραν Χαριλάου Κατσαρού, Γεωργίαν χήραν Φώτου κατσαρού, Μαρίαν συζ. Δημητρίου Κατσαρού και Θεοδώραν συζ. Μιχ. Κατσαρού ως και την σύζυγόν μου Βασιλικήν και εγκαταλείπω:*

1) Εις την σύζυγόν μου Βασιλική τα εξής ακίνητα κτήματά μου κείμενα άπαντα εις την περιφέρειαν της Γουργιωτίσσης ήτοι: 1) Έναν αγρόν εις θέσιν Βαργιά 60 στρ. όρια με Αχελώον, αύλακα, Κοντονάσου 2) Αγρόν εις θέσιν «Μετόχι» στρ.20 όρια γνωστά 3) Αγρόν εις θέσιν «Κισσός» στρ. 30 όρια γνωστά 4) Αγρόν εις θέσιν Αλέξω στρ. 20 όρια γνωστά και 5) ως και την επικαρπίαν του εις θέσιν Γρεμενίτσα λειβαδίου εφ΄όρου ζωής.-

2) Εις τον εγγονόν μου Στέργιον Γιάγκα, υιός της θηγατρός μου Κωνστάντως, εκτός των δοθέντων τη μητρί αυτού κατά τον γάμον λόγω προικός, προικησθείσης υπ' εμού αρκούντως αναλόγως της οικονομικής μου κατάστασης και των κοινωνικών συνθηκών των ισχυόντων εν της περιφερείας Γουργιωτίσσης εθίμων, εγκαταλείπω διά της παρούσης μου αυτώ έναν αγρόν κείμενον εις θέσιν αμπέλια περιφερείας Γουργιωτίσσης εκτάσεως 20 στρεμμάτων ή όσης εκτάσεως και αν είναι οριζόμενον γύρωθεν με τα ανέκαθεν γνωστά του όρια ήτοι με ράχην Μετόχι όπως χύνουν τα νερά, με αγρούς αδελφών Κατσίκα, με Περικλέους Καραλή και αγριονομήν.

3) Εις τον υιόν μου Μιχαήλ Κατσαρόν, εμέτρησα κατά καιρούς μέχρι σήμερον προς ενίσχυσιν οικονομικήν των καπνεμπορικών του επιχειρήσεων σημαντικά χρηματικά ποσά, εκ τούτου εγκαταλείπω αυτώ α) μετρητά Είκοσι χιλιάδας (20.000) Δραχμάς και β) εκ του αγρού μου εις θέσιν «Κλώνος» 15 στρέμματα εκ της νοτιοδυτικής πλευράς αυτού, οριζόμενον με λοιπούς αγρούς μου.

4) Εις την νύμφην μου Θεοδώραν συζ. Μιχ. Κατσαρού εγκαταλείπω 1) Έναν αγρόν εις θέσιν Κοντοβολή εκτάσεως 10 στρεμ. 2) Εκ του εις θέσιν «Κινέτα» Μποτότου χωράφι αγρόν μου 20 στρέμματα και 3) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

5) Εις τον εγγονόν Αποστολάκην Μιχ. Κατσαρού εγκαταλείπω 1)30 στρέμματα εκ του εις θέσιν «Κλώνος» αγρού μου 2) 20 στρέμματα εκ του εις θέσιν «Κούλια» αγρού μου 3) Τον εις θέσιν «Ριζό» ή «σπήτι Γαλατά» 20 στρ. αγρόν.

6) Εις τον εγγονόν Φώτον Μιχ. Κατσαρού εγκαταλείπω 1) Εκ του εις θέσιν «Κούλια» αγρού μου 50 στρέμματα 2) Εκ του εις θέσιν «Κινέτα» αγρού μου 20 στρέμματα 3) Εκ του εις θέσιν «Κλώνος» αγρού μου 15 στρ.

7) Εις την εγγόνην Κατίναν Μιχ. Κατσαρού εγκαταλείπω 1) Εκ του εις θέσιν «Κλώνος» αγρού μου 50 στρ. και 2) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

8) Εις την εγγόνην Ελευθερίαν Μιχ. Κατσαρού εγκαταλείπω 1) Εκ του εις θέσιν «Κλώνος» αγρού μου 50 στρ. και 2) Εκ του εις θέσιν «Κούλια» αγρού μου 20 στρ. και 3) 30 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

9) Εις τον υιόν μου Δημήτριον Χρήστου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Έν τμήμα αγρού εκτάσεως 4 στρεμ. εις θέσιν «Κούλια» μετά του εντός αυτού μικρού οικίσκου γνωστά όρια β) Ένα αγρόν εις θέσιν «Κοντοβολή» εκτάσεως 40 στρεμμάτων ως έγγιστα γ) Έτερον αγρόν εις θέσιν Κούλια εκτάσεως στρεμ. 56 με τα γνωστά του όρια δ) Έτερον αγρόν εις θέσιν «Άνω Γουργιώτισσα» εκτάσεως 4 στρεμμάτων με τα γνωστά του όρια.

10) Εις την νύμφη μου Μαρία συζ. Δημητρίου Κατσαρού εγκαταλείπω ένα αγρόν εις θέσιν «Κούρτ' αυλάκι» στρ. 80 ως έγγιστα με τα ανέκαθεν γνωστά αυτού όρια

11) Εις τον εγγονόν Γεώργιον Δημητρίου Κατσαρού εγκαταλείπω έναν αγρόν μου κείμενον εις θέσιν «Κλώνος» εκτάσεως 70 στρ. ως έγγιστα

12) Εις τον εγγονόν μου Ιωάννην Δημ. Κατσαρού εγκαταλείπω α) Ένα αγρόν εις θέσιν «Κινέτα» εκτάσεως 40 στρέμματα ως έγγιστα και β) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

13) Εις την εγγονήν μου Ελένη Δημ. Κατσαρού εγκαταλείπω α) Ένα αγρόν κείμενον εις θέσιν «Αγγινάρα» εκτάσεως 10 στρ. και β) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

14) Εις την εγγονήν μου Παρθενίαν Δημ. Κατσαρού εγκαταλείπω α) Ένα αγρόν κείμενον εις θέσιν «Αγγινάρα» εκτάσεως 10 στρ. και β) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

15) Εις την νύμφην μου Γεωργίαν χήραν Φώτου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Έναν αγρόν κείμενον εις θέσιν «Κούλια» εκτάσεως στρεμμάτων 45 ή όσης εκτάσεως και αν είναι οροθετούμενον γύρωθεν με τα γνωστά του όρια β) Έτερον αγρόν εις θέσιν «Κούλια Δευτέρα λαγκάδα» εκτάσεως στρ. 20 ως έγγιστα οριζόμενον με τα γνωστά του όρια

16) Εις τον εγγονόν μου Χρήστον Φώτου Κατσαρόν εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Νησί» αγρού μου 60 στρέμματα β) Το 1/3 εξ αδιαιρέτου μιας ανωγείου οικίας μου μετά του υπ' αυτή γηπέδου, προαυλίου & όλων των παρακολουθημάτων & προσαυξημάτων & το ήμισυ της στέρνας κειμένης εντός του χωρίου Γουργιωτίσσης εν η και κατοικώ

17) Εις τον εγγονόν μου Νικόλαον Φώτου Κατσαρόν εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Νησί» αγρού μου 60 στρέμματα β) Το 1/3 εξ αδιαιρέτου μιας ανωγείου οικίας μου μετά του υπ' αυτή γηπέδου, προαυλίου & όλων των παρακολουθημάτων & προσαυξημάτων & το ήμισυ της στέρνας κειμένης εντός του χωρίου Γουργιωτίσσης εν η και κατοικώ

18) Εις τον εγγονόν μου Σπυρίδωνα Φώτου Κατσαρόν εγκαταλείπω α) Το 1/3 εξ αδιαιρέτου μιας ανωγείου οικίας μου μετά του υπ' αυτή γηπέδου, προαυλίου & όλων των παρακολουθημάτων & προσαυξημάτων & το ήμισυ της στέρνας κειμένης εντός του χωρίου Γουργιωτίσσης εν η και κατοικώ β) Το εις θέσιν Αγγινάρα κείμενον αγρόν μου εκτάσεως 20 ως έγγιστα στρεμμάτων γ) 30 στρέμματα εκ του εις θέσιν «Νησί» αγρού μου

19) Εις τη εγγονήν του Βασιλικήν Φ. Κατσαρού ήδη συζύγου Βασ. Αγιανόγλου, εκτός της υπ' εμού συσταθείσης υπέρ αυτής προικός κατά τον προ τριετίας γενόμενον γάμον της (Ταύτην επροίκησα αρκούντως κατά τον γάμον αυτής τελεσθέντα κατά το 1931 έτος, εν τούτοις) εγκαταλείπω εις αυτήν και έναν αγρόν εκ δύο τμημάτων συγκείμενον, κείμενον δε εις θέσιν «Αμπέλια» Μάτζαρη & Καβλίτσα εκτάσεως 30 στρεμμάτων ως έγγιστα

20) Εις τη εγγονήν του Κωνστάντω Φ. Κατσαρού εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Κινέτα» αγρού μου 18 στρέμματα β) Εκ του εις θέσιν «Κοντοβολή» αγρού μου 5 στρ. και γ) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

21) Εις τη εγγονήν του Ασπασία θυγατέρα Φ. Κατσαρού εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Κινέτα» αγρού μου 18 στρέμματα β) Εκ του εις θέσιν «Κοντοβολή» αγρού μου 5 στρ. και γ) 50 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

22) Εις την νύμφην μου Χρύσω χήρα Χαριλάου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Ένα αγρόν εις θέσιν «Κούλια» προς Άγιον Αθανάσιο & Μπεμπέλια, εκτάσεως στρ. 50 ως έγγιστα ή όσης εκτάσεως είναι κατά τα γνωστά

όλα τα εν ζωή μέλη της διευρυμένης του οικογένειας, η οποία αποτελούταν από είκοσι επτά άτομα: τον Χρήστο Κατσαρό και τη σύζυγό του Βασιλική, τον γιο του Μιχαήλ με τη σύζυγό του Θεοδώρα και τα παιδιά τους Απόστολο, Φώτιο, Κατίνα και Ελευθερία, τον γιο του Δημήτριο με τη σύζυγό του Μαρία και τα παιδιά τους Γεώργιο, Ιωάννη, Ελένη και Παρθενία, την νύφη του Γεωργία χήρα Φώτου Κατσαρού με τα παιδιά της Χρήστο, Νικόλαο, Σπυρίδωνα, Κωνστάντω, Ασπασία και Βασιλική με το σύζυγό της Βασίλειο Αγιάνογλου, την νύφη του Χρύσω χήρα Χαριλάου Κατσαρού με τα παιδιά της Ελισάβετ, Όλγα, Αθηνά και Σωτηρία. Ο εγγονός του Στέργιος Γιάγκας που συμπεριλαμβάνεται στη διαθήκη διέμενε στο βλάχικο χωριό Σοροβίγλι/Στράτος.

Παρατηρούμε ότι, σύμφωνα με την τελική διαθήκη, η έγγεια ιδιοκτησία μοιράζεται σχεδόν ισόποσα στις οικογένειες των τεσσάρων γιων του, περίπου 300 στρέμματα για το σύνολο της κάθε πυρηνικής οικογένειας, ενώ στην επιμέρους κατανομή στους άρρενες εγγονούς παραχωρούνται κυρίως αγροί και γενικά ακίνητη περιουσία, ενώ στις περισσότερες εγγονές του το μερίδιό τους αποτελείται από μικρότερους αγρούς και συμπληρώνεται με ζωικό κεφάλαιο. Η κύρια ανώγεια κατοικία (ισόγειο και πρώτος όροφος) της διευρυμένης οικογένειας μαζί με το οικόπεδο, το προαύλιο, τα παρακολουθήματα και τα προσαυξήματα δίνεται ισόποσα και εξ αδιαιρέτου στους τρεις άρρενες εγγονούς από τον αποβιώσαντα πρωτότοκο γιο του Φώτιο[1299]. Η δεύτερη ημιανώγεια κατοικία (ημιυπόγειο και πρώτος όροφος) μαζί με το προαύλιό της, το οικόπεδο που της αναλογεί και τον αχυρώνα δίνεται ισόποσα και εξ αδιαιρέτου στις δύο εγγονές (πρωτότοκη και δευτερότοκη) από τον αποβιώσαντα

όρια β) Ένα αγρόν εις θέσιν «Κούλια» Τρίτη λαγκάδα εκ. στρ. 25 ή όσης εκτάσεως είναι κατά τα γνωστά όρια

23) Εις τη εγγονήν του Ελισσάβετ θυγατέρα Χαριλάου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Ριζά Κήτα Τσώλη» αγρού μου 50 στρέμματα β) Το ήμισυ εξ αδιαιρέτου μιας ημιανωγείου οικίας μετά γηπέδου & προαυλίου & αχυρώνος και το ήμισυ της στέρνας κειμένη εντός χωρίου Γουργιωτίσσης

24) Εις τη εγγονήν του Όλγαν θυγατέρα Χαριλάου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Ριζά Κήτα Τσώλη» αγρού μου 50 στρέμματα β) Το ήμισυ εξ αδιαιρέτου μιας ημιανωγείου οικίας μετά γηπέδου & προαυλίου & αχυρώνος και το ήμισυ της στέρνας κειμένη εντός χωρίου Γουργιωτίσσης

25) Εις τη εγγονήν του Αθηνάν θυγατέρα Χαριλάου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Εκ του εις θέσιν «Ριζά Κήτα Τσώλη» αγρού μου 70 στρέμματα β) 20 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

26) Εις τη εγγονήν του Σωτηρίαν θυγατέρα Χαριλάου Κατσαρού εγκαταλείπω α) Ένα αγρόν εις θέσιν «Κινέτα» 40 στρέμματα ως έγγιστα β) Έναν αγρόν εις θέσιν «Κοντοβολή» στρ. 10 ως έγγιστα γ) 80 πρόβατα διαφόρου γένους και ηλικίας

Ωσαύτως εγκαταλείπω και πάσας τας κατ' οφειλετών μου ή οιασδήποτε τρίτων απαιτήσεις μου και διεκδικήσεις μου ως και όλας τας κινητάς αξίας, χρεώγραφα και παντός είδους συλλογές, είτε εις χρήματα είτε εις ακίνητα συνίστανται αύται, εις τους υιούς μου Μιχαήλ και Δημήτριον Κατσαρόν, ως και εις τας νύμφας μου Χρύσην χήραν Χαριλάου Κατσαρού και Γεωργίαν χήρανΦώτου Κατσαρού, τους οποίους καθιστώ υποχρέους, όπως καταβάλωσιν αλληλεγγύως και εξ ολοκλήρου τα προς τρίτους χρέη μου», Διαθήκη Χρήστου Κατσαρού.

[1299] Σήμερα το σπίτι αυτό μοιράζονται ο Γεράσιμος Χρήστου Κατσαρός και τα παιδιά του Σπυρίδωνα Κατσαρού.

μικρότερο γιο του Χαρίλαο[1300]. Τα πέντε αυτά εγγόνια μοιράζονται και τη στέρνα που βρισκόταν εντός της περιφραγμένης πίσω αυλής.

Οι εν ζωή γιοι του, Μιχαήλ και Δημήτριος, δεν παίρνουν μερίδιο από τα δύο πατρικά σπίτια. Στον Δημήτριο δίνεται οικόπεδο τεσσάρων στρεμμάτων εντός του οικισμού στη θέση Άνω Γουριώτισσα, όπου στη συνέχεια ανεγέρθηκε τριώροφος οικία για της ανάγκες της οικογένειάς του. Στον Μιχαήλ, που ασχολούταν με καπνεμπορικές επιχειρήσεις με έδρα το Αγρίνιο, εμέτρησε κατά το παρελθόν σημαντικά χρηματικά ποσά. Του αφήνει ακόμη είκοσι χιλιάδες δραχμές μετρητά και έναν αγρό 15 στρεμμάτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του στην κόρη του Κωνστάντω και την πρώτη εγγονή του Βασιλική. Σύμφωνα με το κείμενο της διαθήκης κατά τον γάμο τους τούς δόθηκε προίκα ανάλογη της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας και των κοινωνικών συνθηκών και των εθίμων που ισχύουν στη Γουριώτισσα. Δεν γνωρίζουμε τι τους δόθηκε ως προίκα, ίσως χρήματα ή/και ζωικό κεφάλαιο, παρόλο που οι περισσότεροι πληροφορητές από τα βλάχικα χωριά υποστηρίζουν ότι οι Βλάχοι δεν έδιναν προίκα στις κόρες τους.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά δύο βλάχικες οικογένειες της Ακαρνανίας, την οικογένεια Τσόλη/Κατσαρού και την οικογένεια Πάγγιου. Οι πληροφορίες προέρχονται από διάφορα αρχεία αλλά και από προφορικές μαρτυρίες των πληροφορητών μας.

5.5.1 Η οικογένεια Τσόλη/Κατσαρού

Σύμφωνα με τον Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αστακού του 1847[1301] ο Κήντας ή Κήτα Τσόλης ή Τζόλης γεννήθηκε το 1791 και ο αδερφός του Κώστας Τσόλης ή Τζόλης το 1797. Στον ίδιο κατάλογο αναφέρονται και οι Χρόνης Τζόλης (γεννηθείς το 1788) και Γιαννάκης Τζόλης (γεννηθείς το 1812) για τους οποίους κάποιοι πληροφορητές ισχυρίζονται ότι ο πρώτος ήταν αδερφός ή ξάδερφος και ο δεύτερος ανιψιός του Κήτα Τσόλη. Ο Κήτα Τσόλης είχε έναν ακόμη αδελφό, τον Δημήτριο Αριστείδου Τσόλη, που πολέμησε και σκοτώθηκε στο Μεσολόγγι στα χρόνια

[1300] Αργότερα κατόπιν συμφωνίας το σπίτι αυτό το κράτησε η οικογένεια της Ελισάβετ Χαρίλαου Κατσαρού. Σήμερα είναι κλειστό και εγκαταλειμμένο. *«Το σπίτι αυτό μέχρι τα τελευταία χρόνια το είχαμε και οι δύο οικογένειες. Μετέπειτα έγινε συμφωνία και το κράτησε ο Νταγιάντας, ο άντρας της Ελισάβετ»,* Σταύρος Λαϊνάς, γιος της Όλγας Χαριλάου Κατσαρού, Αγρίνιο, 10-2-2016.
[1301] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ.7, προβ. 662.

της επανάστασης[1302]. Επομένως, πατέρας τους ήταν ο Αριστείδης Τσόλης, για τον οποίο δεν γνωρίζουμε περισσότερα.

Ο Δημήτριος Αριστείδη Τσόλη είχε δύο γιους, τον Γιαννάκη Τζόλη ή Ιωάννη Δημητρίου Τσόλη[1303] και τον Φώτιο Δημητρίου Τσόλη. Ο Ιωάννης Τσόλης είχε δύο γιους, τον Κώστα και τον Ανδρέα[1304]. Ο Χρόνης Τσόλης είχε έναν γιο, τον Ιωάννη Χρόνη του Χρόνη[1305] ή Ιωάννη Τσόλη για τον οποίο δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες.

Ο Κώστας Τσόλης είχε δύο γιους, τον Σπύρο και τον Θεόδωρο[1306]. Ο Σπύρος Κώστα Τσόλης απέκτησε δύο γιους τον Σωτήριο[1307] και τον Κωνσταντίνο. Τον Κώστα Τσόλη, τον μικρότερο από τα τέσσερα αδέρφια, τον φώναζαν Κωστίκο. Ο εγγονός του Κώστα Τσόλη, Κωνσταντίνος Κωστίκος-Τσόλης του Σπυρίδωνα (γεννηθείς το 1852) είχε το επώνυμο Κωστίκος-Τσόλης και ο δισέγγονός του, Δημήτριος Τσώλης-Κωστίκος του Κωνσταντίνου (γεννηθείς το 1892) είχε αρχικά το επώνυμο Τσώλης-Κωστίκος[1308]. Ο Σωτήριος Σπύρου Τσόλης απέκτησε γιο το 1886, τον Κωστίκο Θεόδωρο του Σωτηρίου, που κράτησε ως επώνυμο μόνο το Κωστίκος[1309]. Οι επόμενοι απόγονοι του Κώστα Τσόλη έχουν ως επώνυμο το Κωστίκος.

Ο τσέλιγκας Κήτα Τσόλης είχε δύο γιους, τον Δημήτρη Τσόλη-Κατσαρό (γεν. το 1823)[1310] και τον Γιώργο Τσόλη (γεν. το 1838)[1311]. Όταν μοίρασαν την περιουσία τους, ο Δημήτρης κράτησε τα πρόβατα και παρέμεινε ο τσέλιγκας της ομάδας, ενώ ο Γιώργος κράτησε τα άλογα και συνέχισε ως αγωγιάτης. Ο Γιώργος κράτησε το επώνυμο Τσόλης ή Τσώλης και απέκτησε δύο γιους τον Νικόλαο (γεν. το 1869) και τον Θωμά (γεν. το 1872), ενώ ο Δημήτρης ήταν γνωστός με το παρωνύμιο Κατσαρός και το οποίο κράτησαν ως επώνυμο τα εγγόνια του. Ο τσέλιγκας Δημήτριος Κήτα Τσόλης νυμφεύτηκε την Βασίλω, κόρη του τσέλιγκα Μίχα Γιάγκα που ίδρυσε τον βλάχικο οικισμό Σοροβίλι/Στράτου/Γιαννίκα, και μαζί απέκτησαν ένα γιο, τον Χρήστο (γεν. το 1849) και δύο κόρες, την Παρασκευή και την Βασιλική, οι οποίες ήταν

[1302] Ακριβές αντίγραφο από το φάκελο των Αρχείων του Κράτους, Αρχείο του Νικολάου Χρ. Κατσαρού.
[1303] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 662 και ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17.
[1304] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.
[1305] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 18.
[1306] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 17-18.
[1307] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη, Φ. 6, προβ. 18.
[1308] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας.
[1309] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας.
[1310] ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 7, προβ. 678.
[1311] Οριστικός Εκλογικός Κατάλογος του Δήμου Αστακηνών 1865, ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη «Εκλογικά», Φ. 6, προβολή 17.

ανήλικες το 1885, τη χρονιά κατά την οποία πέθανε ο πατέρας τους[1312]. Η Παρασκευή παντρεύτηκε τον Βλάχο Χρήστο Μήλα και η Βασιλική τον Βλάχο Θύμιο Πατσέα.

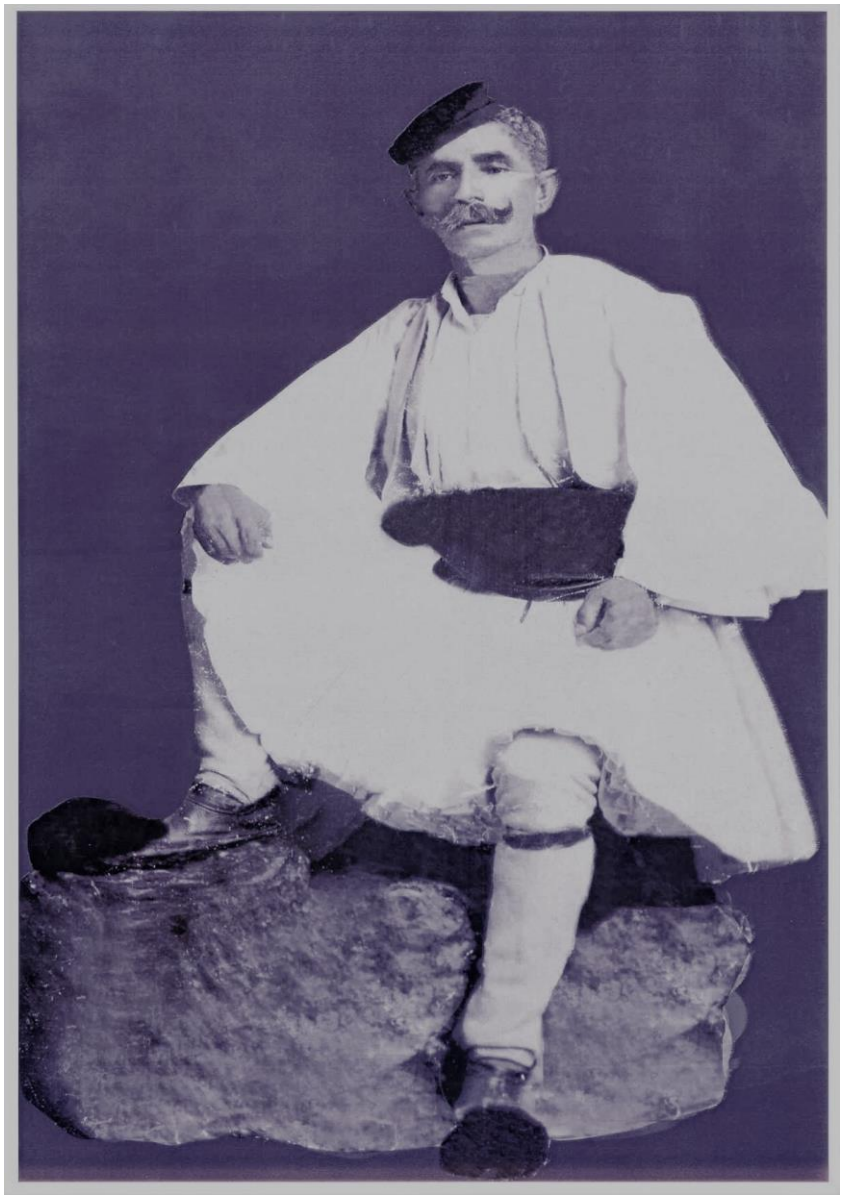

Εικόνα 68, Ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης/Κατσαρός (Αρχείο Γεράσιμου Κατσαρού)

Ο τσέλιγκας Χρήστος Δημητρίου Τσόλης-Κατσαρός νυμφεύτηκε την Βασιλική, κόρη του Βλάχου Φώτη Κουτσομπίνα[1313] από την Παλαιομάνινα και απέκτησαν μία κόρη την Κωνστάντω και τέσσερις γιους: τον Φώτιο Τσώλη (γεν. το 1876), τον Μιχαήλ Τσώλη (γεν. το 1881), τον Δημήτριο Κατσαρό (γεν. το 1886) και τον Χαρίλαο Κατσαρό (γεν. το 1889)[1314]. Η Κωνστάντω παντρεύτηκε τον γιο του Στέργιου Γιάγκα, Βλάχο από το Σοροβίλι/Στράτο, και απέκτησαν έναν γιο τον Στέργιο

[1312] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, πληρεξούσιο υπ' αριθ. 109/9-4-1885.
[1313] ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ξηρομέρου, πωλητήριον υπ' αριθμ. 42/5-2-1893.
[1314] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας.

Γιάγκα[1315]. Ο Φώτιος Τσώλης νυμφεύτηκε την Γεωργία (γεν. το 1887)[1316], κόρη του Βλάχου γιατρού Αναγνώστου Σαμαρά με καταγωγή από τις Πάδες Ιωαννίνων και απέκτησαν τρεις γιους: τον Χρήστο Κατσαρό (γεν. το 1917), τον Νικόλαο Κατσαρό (γεν. το 1922) και τον Σπυρίδωνα Κατσαρό (γεν. το 1925)[1317] και τρεις κόρες: την Βασιλική (γεν. το 1907), την Ασπασία (γεν. το 1915)[1318] και την Κωνστάντω[1319].

Ο Μιχαήλ Τσώλης νυμφεύτηκε την Θεοδώρα (γεν. το 1889)[1320], κόρη του Βλάχου τσέλιγκα Δημήτρη Πάγγειου από τα Όχθια και απέκτησαν δύο γιους: τον Απόστολο Κατσαρό (γεν. το 1923) και τον Φώτιο Κατσαρό (γεν. το 1931)[1321], και δύο κόρες: την Κατίνα και την Ελευθερία (γεν. το 1914) [1322]. Ο Δημήτριος Κατσαρός νυμφεύτηκε την Μαρία (γεν. το 1894), κόρη του Βλάχου Ευάγγελου Σπανού από την Γουριώτισσα[1323] και απέκτησαν δύο γιους: τον Γεώργιο (γεν. το 1917) και τον Ιωάννη (γεν. το 1922)[1324] και δύο κόρες: την Ελένη και την Παρθενία[1325]. Ο Χαρίλαος Κατσαρός νυμφεύτηκε την Χρυσούλα (γεν. το 1900)[1326], Γκρέκα, κόρη του Κ. Κατσίκα, οικονομικά ισχυρής οικογένειας από τη Σκουρτού Ακαρνανίας και απέκτησαν τέσσερις κόρες: την Ελισάβετ και την Όλγα, δίδυμες (γεν. το 1923), την Αθηνά (γεν. το 1925) και τη Σωτηρία[1327].

Από την οικογένεια του Φωτίου Τσώλη-Κατσαρού η Βασιλική παντρεύτηκε το 1931 τον Βασίλειο Αγιάνογλου, γεννημένο το 1898 στη Μικρά Ασία, αλλά δεν απέκτησαν παιδιά[1328]. Η Κωστάντω παντρεύτηκε τον Ριμένο Δημήτριο Σπυρίδωνα Πάγγιο από τα Όχθια. Η Ασπασία έμεινε ανύπαντρη και εμφανίζεται στο Δημοτολόγιο Γουριώτισσας στην ίδια οικογενειακή μερίδα με τη μητέρα της Γεωργία, μιας και ο Φώτιος Τσώλης-Κατσαρός πέθανε σχετικά νωρίς, το 1927, από φυματίωση[1329]. Ο Χρήστος Φωτίου Κατσαρός (γεν. το 1917) νυμφεύτηκε τη Σοφία (γεν. το 1925), κόρη

[1315] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.
[1316] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1317] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας και Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1318] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1319] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.
[1320] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1321] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας.
[1322] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού και Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1323] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1324] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας και Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.
[1325] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.
[1326] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1327] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού και Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1328] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας και Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού.
[1329] *«Ο πατέρας μου πέθανε το '27, όταν ήμουν πέντε χρονών. Πέθανε στις Πάδες. Ήτανε φυματικός. Ο πεθερός του ήταν γιατρός και τον πήρε στις Πάδες. Έμεινε εκεί δυο χρόνια και πέθανε εκεί»,* Νικόλαος Κατσαρός, Αγρίνιο, 11-2-2016.

του Βλάχου Γεράσιμου Τέγα από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν τρεις γιους: τον Φώτιο (γεν. το 1947), τον Χαρίλαο (γεν. το 1949) και τον Γεράσιμο (γεν. το 1952) και μία κόρη τη Βασιλική. Ο Νικόλαος Φωτίου Κατσαρός (γεν. το 1922) νυμφεύτηκε την Άννα (γεν. το 1932), κόρη του Γκρέκου Ανδρέα Θεοδωράκη από το Μάστρο Αιτωλοακαρνανίας και απέκτησαν δύο γιους: τον Αναστάσιο (γεν. το 1953) και τον Φώτιο (γεν. το 1957) και δύο κόρες: τη Σοφία και τη Γεωργία. Ο Σπυρίδων Φωτίου Κατσαρός (γεν. το 1925) νυμφεύτηκε την Ελένη (γεν. το 1932), κόρη του Θεόδωρου Γκάτση, ημινομάδα κτηνοτρόφου από το Τρίδεντρο ή Βελισδόνι Αγράφων του νομού Ευρυτανίας και απέκτησαν τρεις κόρες: τη Γεωργία, τη Δημητρούλα και τη Στυλιανή[1330].

Από την οικογένεια του Μιχαήλ Τσώλη-Κατσαρού η Ελευθερία (γεν. το 1914) παντρεύτηκε τον Μιχαήλ Λάμπρου Νταγιάντα (γεν. το 1918), Βλάχο από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν δύο παιδιά: τον Δημήτρη (γεν. το 1952) και την Ερμιόνη. Ο Φώτιος Μιχαήλ Κατσαρός (γεν. το 1931), νυμφεύτηκε την Αικατερίνη (γεν. το 1929), κόρη του Βλάχου Δημητρίου Μήλα από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν τρεις γιους: τον Απόστολο (γεν. το 1952), τον Μιχαήλ (γεν. το 1956) και τον Φώτιο (γεν. στις 9-10-1960)[1331]. Ο Φώτιος Μ. Κατσαρός σκοτώθηκε στις 30-11-1960 αφήνοντας ορφανά τα τρία του παιδιά, όταν εκπυρσοκρότησε κατά λάθος το όπλο του φίλου του και κουμπάρου Θεόδωρου Αργύρη. Ο μικρότερος γιος έχει το όνομα του πατέρα του, καθώς βαφτίστηκε μετά το θάνατό του. Ο Απόστολος Μιχαήλ Κατσαρός και ο θείος του Δημήτριος Χρήστου Κατσαρός εκτελέστηκαν τον Αύγουστο του 1944 από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ στην «Τρύπα» στην Τατάρνα Ευρυτανίας.

Από την οικογένεια του Δημήτρη Κατσαρού ο Γεώργιος Δημητρίου Κατσαρός (γεν. το 1917) νυμφεύτηκε την Νίκα Αν. Παπαγιάννη (γεν. το 1917) από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν τρία παιδιά: την Αλεξάνδρα, τον Δημήτρη (γεν. το 1949) και την Μαρία. Ο Ιωάννης Δημητρίου Κατσαρός (γεν. το 1922) νυμφεύτηκε τη Δέσποινα Αλεξανδρίδου (γεν. το 1934) από την Αθήνα και απέκτησαν τρία παιδιά: τον Δημήτριο (γεν. το 1957), τη Μαρία και τον Αναστάσιο (γεν. το 1964)[1332].

Από την οικογένεια του Χαρίλαου Κατσαρού η Ελισάβετ (γεν. το 1923) παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο Ανδρέα Νταγιάντα (γεν. το 1917), Βλάχο από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν δύο παιδιά: τη Μαρία και τον Χαρίλαο, η Αθηνά (γεν. το

[1330] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1331] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1332] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.

1925) παντρεύτηκε τον Σωτήριο Θεόδωρου Κωστίκου (γεν. το 1925), Βλάχο από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν τρία παιδιά: τον Θεόδωρο (γεν. το 1956), τη Βασιλική και τη Γερασιμούλα[1333]. Η Όλγα (γεν. το 1923) παντρεύτηκε το 1951 τον Ηλία Παντελή Λαϊνά, Γκρέκο από τον Πρόδρομο Ακαρνανίας και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Σταύρο (γεν. το 1963), τον Παντελή, τον Μιχάλη και τη Χριστίνα. Ο Χαρίλαος Χρήστου Κατσαρός απεβίωσε γύρω στο 1930 από περιτονίτιδα.

Ο Φώτιος Χρήστου Κατσαρός, ο νεότερος, νυμφεύτηκε Ιταλίδα και απέκτησαν μία κόρη τη Σοφία. Ο Χαρίλαος Χρήστου Κατσαρός, ο νεότερος, νυμφεύτηκε την Στυλιανή Καραγάστη από τα Καλύβια Τριχωνίδας και απέκτησαν δύο παιδιά: τον Χρήστο (γεν. το 1982) και την Ασπασία. Ο Γεράσιμος Χρήστου Κατσαρός νυμφεύτηκε την Νικολίτσα Κίτσου από το Αγρίνιο και απέκτησαν δύο παιδιά: τη Μαρία και τον Χρήστο (γεν. το 1983). Ο Δημήτριος Γεωργίου Κατσαρός νυμφεύτηκε την Ειρήνη Πανουκλιά από το Δοκίμι Αιτωλοακαρνανίας και απέκτησαν δύο παιδιά: τον Γεώργιο (γεν. το 1985) και τον Νικόλαο (γεν. το 1987). Ο Δημήτριος Ιωάννη Κατσαρός νυμφεύτηκε την Νίκη Θεάκου από το Σιδηρόκαστρο Λακωνίας και απέκτησαν τρία παιδιά: τον Ιωάννη (γεν. το 1986), τον Νικόλαο (γεν. το 1986) και τη Σοφία. Ο Απόστολος Φωτίου Κατσαρός έχει δύο παιδιά, την Αικατερίνη και τον Κωνσταντίνο. Ο Μιχαήλ Φωτίου Κατσαρός νυμφεύτηκε την Ιωάννα Ψιλογιαννοπούλου από τα Καλύβια Τριχωνίδας και απέκτησαν μία κόρη, την Αικατερίνη, και δύο γιους, τον Φώτιο και τον Χρήστο. Ο Φώτιος Φωτίου Κατσαρός έχει δύο παιδιά, τον Οδυσσέα και την Αικατερίνη. Η Δημητρούλα Σπυρίδωνα Κατσαρού παντρεύτηκε τον Άταλλα Ελ-Αγιούμη και απέκτησαν δύο κόρες: την Ελένη και την Άννα[1334].

5.5.2 Η οικογένεια Πάγγιου

Σύμφωνα με τον Συνοπτικό Βουλευτικό Κατάλογο του Δήμου Αμβρακίας Βάλτου του έτους 1850, ο Νικόλαος Πάγκιος γεννήθηκε το 1785[1335]. Είχε δύο γιους τον Αποστόλη Πάγκιο, που γεννήθηκε το 1805[1336] και τον Γεώργιο Πάγγιο που γεννήθηκε γύρω στο 1820. Ο Αποστόλης Πάγγιος δεν άφησε άρρενες απογόνους, ενώ

[1333] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1334] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1335] *«Ν. Πάγκιος, ετών 65, κάτοικος Λεπενούς, γεωργός»,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 129.
[1336] *«Αποστόλης Πάγκιος, ετών 45, κάτοικος Λεπενούς, ποιμήν»,* ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Φ. 6, προβ. 118.

ο Γεώργιος Πάγγιος είχε τέσσερις γιους: τον Δημήτριο (γεν. το 1850), τον Νικόλαο (γεν. το 1855), τον Κωνσταντίνο ή Ντούλα (γεν. το 1860)[1337] και τον Σπυρίδωνα (γεν. το 1871)[1338].

Εικόνα 69, Σπυρίδων ή Πήλιο Πάγγιος του Γεωργίου (Αρχείο Νικολάου Πάγγειου)

Ο Δημήτριος Γεωργίου Πάγγιος απέκτησε δύο παιδιά: τον Γεώργιο (γεν. το 1879)[1339] και τη Θεοδώρα (γεν. το 1889)[1340]. Ο Νικόλαος Γεωργίου Πάγγιος

[1337] Νικόλαος Θ. Πάγγειος.
[1338] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1339] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1340] Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.

νυμφεύτηκε την Βλάχα Παρασκευή ή Σκέβο (αγνώστων λοιπών στοιχείων) και απέκτησαν πέντε παιδιά: τον Ευάγγελο (γεν. το 1881)[1341], την Όλγα, τη Θεοδώρα, την Ουρανία και τον Θεόδωρο (γεν. το 1907)[1342]. Ο Κωνσταντίνος Γεωργίου Πάγγιος νυμφεύτηκε αδελφή του τσέλιγκα και γαιοκτήμονα Νικολάου Δημητρούσα Γιάγκα ή Νίκου Μίχα από τη Στράτο και απέκτησαν επτά παιδιά: τον Ιωάννη (γεν. το 1882), τον Δημήτριο (γεν. το 1885), τον Απόστολο (γεν. το 1894)[1343], τον Μιχαήλ, την Πατρούλα, τη Δέσποινα και την Ευανθία. Τον Μιχαήλ, όπως προαναφέραμε, πυροβόλησε και σκότωσε ο θείος του Νικόλαος Γιάγκας για κτηματικές διαφορές.

Ο Σπυρίδων Γεωργίου Πάγγιος απέκτησε δέκα παιδιά: τον Επαμεινώνδα (γεν. το 1889), τον Γεώργιο (γεν. το 1907), τον Δημήτριο (γεν. το 1908), τον Χρήστο (γεν. το 1912), τον Φώτιο (γεν. το 1919), τον Μιχαήλ (γεν. το 1920)[1344], την Αλεξάνδρα, τη Σοφία, τη Φωτεινή και τη Γεωργία. Ο Δημήτριος το 1944 συνελήφθη από αντάρτες του ΕΛΑΣ και στη συνέχεια τον έριξαν στο βάραθρο «Γρούσπα», κοντά στις κοινότητες Προδρόμου και Αγράμπελων, στις 24 Ιουλίου 1944[1345]. Κάποιοι πληροφορητές αναφέρουν ότι δύο ακόμη γιοι του Σπυρίδωνα, ο Φώτιος και ο Μιχαήλ συνελήφθησαν από αντάρτες του ΕΛΑΣ και εξαφανίστηκαν την ίδια χρονική περίοδο.

Ο Γεώργιος Δημητρίου Πάγγιος νυμφεύτηκε την Βλάχα Αναστασία, το γένος Μάρα και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Χρήστο (γεν. το 1905), τον Δημήτριο (γεν. το 1919)[1346], τη Σωτηρία και την Καλλιρρόη. Ο Χρήστος σπούδασε γιατρός, άσκησε το επάγγελμα αυτό στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας και το 1944 συνελήφθη από αντάρτες του ΕΛΑΣ και για ένα σύντομο χρονικό διάστημα φυλακίστηκε στο χωριό Γιαννόπουλοι Βάλτου, όπου και είχε φρικτό θάνατο. Την ίδια περίοδο συνελήφθη από αντάρτες του ΕΛΑΣ και εξαφανίστηκε και ο δεύτερος γιος της οικογένειας, ο Δημήτριος. Η Θεοδώρα Δημητρίου Πάγγιου παντρεύτηκε τον Μιχαήλ Τσώλη/Κατσαρό από τη Γουριώτισσα και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Απόστολο

[1341] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1342] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1343] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1344] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1345] Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώνεται από πολλούς πληροφορητές, αλλά και από την ιστοσελίδα Θέματα στρατιωτικής ιστορίας. Πεσόντες και νεκροί: Εμφύλιες συγκρούσεις 1941-1944 στο https://stratistoria.wordpress.com/2015/06/06/1944-emfylies-sygrouseis-dead/ προσπελάστηκε στις 25 Ιουνίου 2020.
[1346] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.

Κατσαρό (γεν. το 1923) και τον Φώτιο Κατσαρό (γεν. το 1931)[1347], την Κατίνα και την Ελευθερία (γεν. το 1914)[1348].

Ο Ευάγγελος Νικολάου Πάγγιος νυμφεύτηκε τη Μαρία (αγνώστων λοιπών στοιχείων) και απέκτησαν έναν γιο, τον Νικόλαο το 1928[1349] και τρεις κόρες: την Αικατερίνη, τη Γεωργία και τη Στυλιανή. Ο Θεόδωρος Νικολάου Πάγγιος νυμφεύτηκε τη Βλάχα Αγγελική, το γένος Δημηρόση από τα Όχθια, και απέκτησαν τέσσερις γιους, τον Γεώργιο (γεν. το 1929), τον Κωνσταντίνο (γεν. το 1932), τον Νικόλαο (γεν. το 1934) και τον Λάμπρο (γεν. το 1937)[1350]. Η Ουρανία Νικολάου Πάγγιου παντρεύτηκε με τον Βλάχο Μίχα Γιαννάκη από τη Στράτο και απέκτησαν πέντε παιδιά: τον Δημήτριο, τον Ευάγγελο, τον Σπυρίδωνα, τη Φωτεινή και την Αικατερίνη.

Ο Ιωάννης Κωνσταντίνου Πάγγιος νυμφεύτηκε Γκρέκα από τη Γουριά το γένος Καλύβα και απέκτησαν δύο γιους: τον Κωνσταντίνο (γεν. το 1911) και τον Φώτιο (γεν. το 1914) [1351]. Ο Δημήτριος ή Δήμος Κωνσταντίνου Πάγγιος απέκτησε μία κόρη, την Αλεξάνδρα. Ο Απόστολος Κωνσταντίνου Πάγγιος μετανάστευσε στο Οχάιο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, νυμφεύτηκε την Παναγιώτα Χρυσομάλλη (γεν. το 1913) και απέκτησαν μία κόρη την Αποστολία. Η Πατρούλα Κωνσταντίνου Πάγγιου παντρεύτηκε τον Γκρέκο Κατέλη από τη Λεπενού και απέκτησαν δύο παιδιά: τον Μιχάλη και την Αλεξάνδρα. Η Δέσποινα Κωνσταντίνου Πάγγιου παντρεύτηκε τον Βλάχο Νταγιάντα και απέκτησαν πέντε παιδιά: την Αγγελική την Θεοδώρα, τον Λάμπρο, τον Φώτη και την Μαργαρίτα. Η Ευανθία Κωνσταντίνου Πάγγιου παντρεύτηκε τον Βλάχο Ζιώγα από την Παλαιομάνινα και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Ιωάννη την Ελένη την Φωτεινή και την Αλεξάνδρα.

Η Αλεξάνδρα Σπυρίδωνα Πάγγιου παντρεύτηκε τον Γκρέκο Πατακάκη από την Κρήτη. Ο Γεώργιος Σπυρίδωνα Πάγγιος νυμφεύτηκε την Γκρέκα Ευθυμία από την Μικρά Ασία. Η Γεωργία Σπυρίδωνα Πάγγιου παντρεύτηκε τον Γκρέκο Κοτσάνη από την Πρέβεζα. Ο Χρήστος Γεωργίου Πάγγιος νυμφεύτηκε Γκρέκα το γένος Κοσμά από την Πρέβεζα. Η Σωτηρία Γεωργίου Πάγγιου παντρεύτηκε τον Γκρέκο Καζατζή από το Αγρίνιο. Ο Κωνσταντίνος Ιωάννη Πάγγιος (γεν. το 1911) νυμφεύτηκε την Σωτηρία (αγνώστων λοιπών στοιχείων) και απέκτησαν δύο γιους: τον Ιωάννη Πάγγιο (γεν. το

[1347] Μητρώο Αρρένων Γουριώτισσας.
[1348] Διαθήκη Χρήστου Τσόλη-Κατσαρού και Δημοτολόγιο Γουριώτισσας.
[1349] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1350] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1351] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.

1939) και τον Παναγιώτη Πάγγειο (γεν. το 1941)[1352]. Η Αλεξάνδρα Δήμου Πάγγιου νυμφεύτηκε τον Αβδή από την Σφήνα/Κυψέλη της Ακαρνανίας.

Παρατηρούμε ότι μετά το 1941 και μέχρι το 1998[1353] στο Μητρώο Αρρένων Οχθίων υπάρχουν καταγεγραμμένοι μόνο τρεις άρρενες με το επώνυμο Πάγγειος: ο Ηλίας Πάγγειος του Γεωργίου και της Γεωργίας με χρονολογία γέννησης το 1963 και τόπο γέννησης και διαμονής την Άρτα, ο Θεόδωρος Πάγγειος του Ευάγγελου και της Γιαννούλας με χρονολογία γέννησης το 1970 και τόπο γέννησης και διαμονής τα Όχθια και ο Δημήτριος Πάγγειος του Φωτίου και της Πολυξένης με χρονολογία γέννησης το 1972, τόπο γέννηση το Αγρίνιο και τόπο διαμονής τα Όχθια[1354]. Αυτό συνέβη κυρίως επειδή τα μέλη της οικογένειας Πάγγιου σταδιακά εγκατέλειψαν τα Όχθια και εγκαταστάθηκαν στο Αγρίνιο και αλλού, μετά τις τραυματικές εμπειρίες που βίωσαν το 1944 και την απώλεια πέντε αρρένων μελών της οικογένειας από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ.

Οι οικογένειες του Πάγγιου και του Τσόλη/Κατσαρού την περίοδο του νομαδικού βίου και στα πρώτα χρόνια της μόνιμης εγκατάστασης αναζητούσαν συζύγους μόνο στα βλάχικα τσελιγκάτα και αργότερα στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας και μάλιστα σε οικογένειες με ανάλογη οικονομική και κοινωνική ισχύ και επιρροή. Στη συνέχεια, όταν έγιναν μεγαλογαιοκτήμονες με τέσσερις χιλιάδες και έξι χιλιάδες στρέμματα αντίστοιχα στην κατοχή τους, από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ήταν από τους πρώτους Βλάχους της Ακαρνανίας που έσπασαν την ενδογαμία[1355] και αναζήτησαν συζύγους για τους γιους τους αλλά και για τις κόρες τους και σε ισχυρές οικονομικά και κοινωνικά οικογένειες Γκρέκων. Μετά τη δεκαετία του 1960 η ενδογαμία των Βλάχων σχεδόν εγκαταλείφθηκε από τους απογόνους του τσέλιγκα Δημήτρη Κήτα Τσόλη/Κατσαρού με αποτέλεσμα οι περισσότεροι γάμοι στην οικογένεια να είναι μικτοί και να επιλέγονται για σύζυγοι κυρίως Γκρέκοι και Γκρέκες, αλλά και αλλοδαποί/αλλοδαπές. Στις υπόλοιπες βλάχικες οικογένειες της Γουριώτισσας αλλά και των άλλων βλάχικων χωριών της Ακαρνανίας η ενδογαμία διατηρήθηκε με λίγες εξαιρέσεις μέχρι και τη δεκαετία του 1960.

[1352] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1353] Από την επόμενη χρονιά οι άρρενες καταχωρούνταν στο Μητρώο Αρρένων του Δήμου Αγρινίου.
[1354] Μητρώο Αρρένων Οχθίων.
[1355] *Βλ.* Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές,* Ισνάφι Ιωάννινα, 2016, σ. 105.

Από την έρευνα είναι εμφανές ότι οι Ριμένοι της Ακαρνανίας έχουν την ικανότητα να αναπτύσσουν προσαρμοστικότητα σε κάθε περίπτωση. Προσαρμόστηκαν στις νέες συνθήκες που επικράτησαν στην περιοχή, εγκατέλειψαν τη νομαδική και ημινομαδική κτηνοτροφία και έγιναν γεωργοί καλλιεργώντας δημητριακά, καπνό και τριφύλλι για τις ανάγκες της σταβλισμένης κτηνοτροφίας ενώ τώρα τελευταία δραστηριοποιούνται στις δεντροκαλλιέργειες. Ακόμη, οι βλάχικες κοινότητες έγιναν πιο εξωστρεφείς, εγκατέλειψαν σταδιακά την ενδογαμία και τα τελευταία χρόνια προβάλλουν τη βλάχικη ταυτότητά τους με περισσότερες πολιτισμικές και κοινωνικές δραστηριότητες και μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση.

Τις δεκαετίες του 1960 και 1970, όταν οι συμπληρωματικές δραστηριότητες της συλλογής βελανιδιού και του αγωγιατισμού εγκαταλείφθηκαν ως ασύμφορες οικονομικά, πολλοί Ριμένοι της περιοχής μετανάστευσαν προσωρινά ή και μόνιμα στο εξωτερικό αρχικά και στη συνέχεια στα μεγάλα ελληνικά αστικά κέντρα. Ακόμη, τις τελευταίες δεκαετίες αρκετοί Ριμένοι συνέχισαν τις σπουδές τους και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στη συνέχεια εγκατέλειψαν την αγροτική περιοχή της Ακαρνανίας και εγκαταστάθηκαν στις αστικές περιοχές της χώρας όπου υπήρχαν περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες και συχνά δυνατότητες υψηλότερων οικονομικών απολαβών. Παρόλα αυτά στα βλάχικα χωριά του κάμπου παραμένει μέχρι σήμερα ένας σημαντικός αριθμός Ριμένων που ασχολείται με τη γεωργία και τη σταβλισμένη κτηνοτροφία.

Με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και την αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής από το 1992 και μετά παρατηρείται έξοδος αρκετών Ριμένων της Ακαρνανίας από το γεωργικό επάγγελμα. Η αγροτική εργασία και κοινωνία απαξιώθηκαν εν μέρει, κυρίως στα ημιορεινά βλάχικα χωριά, και η ευκολότερη και γρηγορότερη πρόσβαση στα αστικά κέντρα της περιοχής άλλαξαν τις σχέσεις πόλης-υπαίθρου με αποτέλεσμα αρκετοί Ριμένοι από τα βλάχικα χωριά του κάμπου να διαμένουν με την οικογένειά τους στο Αγρίνιο και να εργάζονται καθημερινά στα αγροκτήματα στο χωριό ή/και στις σύγχρονες μονάδες σταβλισμένης κτηνοτροφίας.

Επίλογος

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να διερευνήσει τη διαδικασία μετάβασης των κτηνοτροφικών κοινωνιών των Βλάχων της Ακαρνανίας από τον νομαδικό τρόπο ζωής και την παραγωγική οργάνωση του τσελιγκάτου στη μόνιμη εγκατάσταση και τον μετασχηματισμό τους αρχικά σε αγρο-δασο-κτηνοτροφικές και αργότερα σε αγροτικές κοινωνίες. Η μετάβαση από την οθωμανική αυτοκρατορία στο ελληνικό έθνος-κράτος αποτέλεσε μία τομή στην αργόσυρτη διαδικασία της μετάβασης από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό, σήμανε την αρχή μιας σειράς πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών και επηρέασε με πολλούς τρόπους τις τοπικές κοινωνίες. Στις νέες αυτές συνθήκες οι Βλάχοι της Ακαρνανίας επεδίωξαν από τη δεκαετία του 1830 τη μόνιμη εγκατάσταση στις περιοχές όπου παραχείμαζαν το αργότερο από τις αρχές του 19ου αιώνα, για να αντιμετωπίσουν προβλήματα σχετικά με τη φορολογία επί των ζώων και για να εξασφαλίσουν επάρκεια χειμερινών και θερινών βοσκών στην ελληνική επικράτεια. Αρχικά το ελληνικό κράτος τους αντιμετώπισε ως ξένους, κυρίως λόγω των περιοδικών μετακινήσεών τους μεταξύ ελληνικής και οθωμανικής επικράτειας για την εξασφάλιση ευρύχωρων βοσκοτόπων για τα κοπάδια τους. Τους επέβαλε αυξημένους φόρους για τα ζώα τους συγκριτικά με όσους δεν μετακινούνταν εκτός ελληνικής επικράτειας και τους τοποθετούσε τελευταίους στις εθνικές βοσκές και σε ό,τι είχε περισσέψει.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1830 όμως η ελληνική κυβέρνηση στις προσπάθειές της να ελέγξει την παραβατική συμπεριφορά ορισμένων νομάδων κτηνοτρόφων και το φαινόμενο της ληστείας στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές της χώρας επεδίωξε την πολιτογράφησή τους στους Δήμους όπου παραχείμαζαν, τη μετακίνησή τους μόνο εντός της ελληνικής επικράτειας και τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην περιοχή της Ακαρνανίας. Στις προσπάθειες μόνιμης εγκατάστασης των Βλάχων στην Ακαρνανία όμως υπήρξαν αντιδράσεις από τοπικούς πολιτικούς παράγοντες (πολιτευτές της περιοχής, δημάρχους, κρατικούς υπαλλήλους) αλλά και από τους γηγενείς πληθυσμούς της περιοχής, οι οποίοι διεκδικούσαν λόγω της εντοπιότητας την αποκλειστικότητα στην οικειοποίηση της γης και των φυσικών πόρων της Ακαρνανίας. Τελικά, τα περισσότερα βλάχικα τσελιγκάτα εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Ακαρνανία τις δεκαετίες του 1860 και 1870 ιδρύοντας επτά βλάχικους οικισμούς στο βελανιδοδάσος του Ξηρομέρου και στην κοινοτική περιφέρεια της Λεπενούς: την Παλαιομάνινα ή Κουτσομπίνα, την Γαλιτζά/Γουριώτισσα ή Κατσαρού,

τα Αγράμπελα ή Νταγιάντα, τη Μάνινα Βλυζανών/Καλέντζι/Στρογγυλοβούνι ή Γακέικα, το Στουρνάρι ή Νούσα, το Σοροβίγλι/Στράτος ή Γιαννίκα και τα Όχθια ή Παγκέικα.

Η ίδρυση των βλάχικων οικισμών και η εγκατάστασή τους στο χώρο έγινε με βάση το προϋπάρχον σύστημα συγγένειας και παραγωγικής οργάνωσης του τσελιγκάτου. Ο χώρος όπου εγκαταστάθηκαν οι Βλάχοι της Ακαρνανίας με την πάροδο του χρόνου μετατράπηκε σε τόπο, στον οποίο έχουν αποτυπωθεί τα βασικά γνωρίσματα του πολιτισμού τους και αποτελεί στοιχείο της ταυτότητάς τους, καθώς εμπεριέχει τη συλλογική εμπειρία της κοινότητάς τους. Με την μόνιμη εγκατάσταση στην Ακαρνανία άρχισε και η προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν με άξονα τη σχέση κοινωνίας – φυσικού περιβάλλοντος. Με την απόκτηση γης είτε μέσω αγοράς/επένδυσης μέρους των κερδών των τσελιγκάδων και ορισμένων σμιχτών με μεγάλο ζωικό κεφάλαιο, είτε μέσω της πρακτικής του «ξελακκώματος» είτε μέσω των αγροτικών μεταρρυθμίσεων του 1871 και του 1917 έγινε σταδιακά στροφή προς τη γεωργία με βασικότερη γεωργική δραστηριότητα την καπνοκαλλιέργεια.

Με τον εκσυγχρονισμό και την εκμηχάνιση της γεωργίας μετά το 1950, τα αρδευτικά έργα, τους αναδασμούς και την αναδιανομή της γης, η γεωργία εξελίχθηκε σε βασική παραγωγική δραστηριότητα για τους περισσότερους κατοίκους των βλάχικων κοινοτήτων, ενώ η ενασχόληση με τον αγωγιατισμό και τη συλλογή βελανιδιού εγκαταλείφθηκε. Η εγκατάλειψη της καπνοκαλλιέργειας στις αρχές του 21ου αιώνα είχε σαν αποτέλεσμα κάποιοι νέοι Βλάχοι αγρότες να στραφούν στη σταβλισμένη κτηνοτροφία και την καλλιέργεια καλαμποκιού και τριφυλλιού για τις ανάγκες της σύγχρονης κτηνοτροφικής τους μονάδας, ενώ όσοι πρώην καπνοκαλλιεργητές επιμένουν ακόμη μόνο στην γεωργική παραγωγή έχουν στραφεί στις δεντροκαλλιέργειες. Γενικά, οι νέες παραγωγικές δομές επηρέασαν σημαντικά το οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο οργάνωσης των βλάχικων κοινοτήτων και επέφεραν αλλαγές στο αξιακό, πολιτικό και πολιτισμικό σύστημα δομής και οργάνωσης των κοινοτήτων αυτών.

Η εργασία αυτή επιχείρησε επίσης να διερευνήσει τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στους Βλάχους και τους αυτόχθονες πληθυσμούς της Ακαρνανίας με βάση τα δεδομένα της παραγωγικής οικειοποίησης των φυσικών πόρων και το υπόβαθρο των εθνοτικών, εθνοτοπικών σχέσεων ευρύτερα, καθώς και τις διαδικασίες πολιτισμικών μετασχηματισμών σε σχέση με ζητήματα συλλογικών ταυτοτήτων με κυρίαρχο αυτό της βλάχικης καταγωγής. Οι γηγενείς Ακαρνάνες

αντιμετώπιζαν τους Βλάχους ως ξένους/επήλυδες από τις αρχές του 19ου αιώνα κυρίως λόγω της βλάχικης γλώσσας και καταγωγής αλλά και λόγω του ότι ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων τους χρησιμοποίησε για την επίτευξη της εποικιστικής πολιτικής του μεταφέροντάς τους από τα χειμερινά λιβάδια της σημερινής νότιας Αλβανίας στα τσιφλίκια του και τους βοσκότοπους του Κάρλελι, τη σημερινή περιοχή της Ακαρνανίας και της Αιτωλίας. Οι σχέσεις με τους ελληνόφωνους νομάδες κτηνοτρόφους που χρησιμοποιούσαν την περιοχή της Ακαρνανίας για χειμαδότοπο, αλλά και με τους εδραίους κατοίκους της περιοχής υπήρξαν ανταγωνιστικές ως προς την εξασφάλιση επάρκειας χειμερινών βοσκών για τα ζώα τους.

Την τριετία 1857-1859 το ελληνικό κράτος με την ψήφιση σχετικών νόμων άσκησε πιέσεις προς τους νομάδες κτηνοτρόφους να εγκατασταθούν μόνιμα στα μέρη όπου παραχείμαζαν για να έχουν δικαιώματα στις εθνικές βοσκές, συνέβαλε στο να ξεπεραστούν οι αντιρρήσεις των τοπικών παραγόντων και των εδραίων κατοίκων της περιοχής με αποτέλεσμα τα περισσότερα βλάχικα τσελιγκάτα να ιδρύσουν μόνιμους οικισμούς στην περιοχή της Ακαρνανίας. Η ίδρυση όμως βλάχικων οικισμών σε περιοχές που θεωρούνταν κοινοτική περιφέρεια άλλων χωριών, που προϋπήρχαν στην Ακαρνανία από την οθωμανική περίοδο, προκάλεσε έντονες αντιπαραθέσεις, βίαιες συγκρούσεις και δικαστικές διαμάχες ανάμεσα στους Βλάχους και τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Οι συγκρούσεις αυτές εστιάζονταν κυρίως στις χειμερινές κοινοτικές βοσκές και τη συλλογή βελανιδιού. Οι σχέσεις συγκατοίκησης επιδεινώθηκαν και σε πολλές περιπτώσεις οι διαφορές διευθετήθηκαν με προσφυγή στις αρμόδιες δικαστικές ή διοικητικές υπηρεσίες του κράτους. Η βλάχικη καταγωγή, η βλάχικη γλώσσα, ο ημινομαδικός τρόπος ζωής, τα ιδιαίτερα ήθη και έθιμα των Βλάχων και η κλειστή/εσωστρεφής οργάνωση των βλάχικων κοινοτήτων την περίοδο εκείνη είχε σαν αποτέλεσμα να υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στους εντόπιους πληθυσμούς και τους Βλάχους, σε Γκρέκους και Καραγκούνηδες, και να αναπτυχθούν κάποια αρνητικά στερεότυπα κυρίως για τους Βλάχους.

Το χρονικό διάστημα μεταξύ του 1880 και του 1910 επήλθε σχετική ηρεμία στις σχέσεις Βλάχων και Γκρέκων, έγιναν οι πρώτοι μικτοί γάμοι και αναπτύχθηκαν δεσμοί πλασματικής συγγένειας (κουμπαριά, αδελφοποιία) μεταξύ τους. Τη δεκαετία του 1910 όμως με την κατάργηση των Δήμων και τη δημιουργία των Κοινοτήτων οι παλιές εντάσεις αναζωπυρώθηκαν, καθώς τα βλάχικα χωριά διεκδίκησαν τη δημιουργία ξεχωριστής κοινότητας και δική τους κοινοτική περιφέρεια. Σε κάποιες λίγες περιπτώσεις οι διαφορές για τα όρια των νέων κοινοτήτων διευθετήθηκαν σχετικά

σύντομα και με κοινή συμφωνία. Τις πιο πολλές φορές όμως δεν υπήρχε συμφωνία, προσέφυγαν στα αρμόδια δικαστήρια με αποτέλεσμα ο καθορισμός των ορίων των κοινοτικών περιφερειών να γίνει ύστερα από πολλά χρόνια. Η διαδικασία αυτή προκάλεσε έντονες αντιπαραθέσεις και αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των Βλάχων και των Γκρέκων, καθώς και μεταξύ των βλάχικων κοινοτήτων. Ενδεικτικά, η πόλωση που δημιουργήθηκε είχε σαν αποτέλεσμα να διαταραχθούν ανεπανόρθωτα οι αρμονικές σχέσεις συγκατοίκησης ανάμεσα στους Βλάχους κατοίκους του οικισμού της Νούσας/του Στουρναρίου και τους κατοίκους της Χρυσοβίτσας, που τα τελευταία εξήντα χρόνια αποτελούσαν μία κοινότητα. Τελικά οι Βλάχοι της Νούσας αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν οριστικά τα σπίτια τους και τα χωράφια τους στις αρχές της δεκαετίας του 1930 και να μετεγκατασταθούν στα γειτονικά βλάχικα χωριά.

Τις επόμενες δεκαετίες, και κυρίως μετά τη δεκαετία του 1960, σταδιακά οι σχέσεις Βλάχων και Γκρέκων βελτιώθηκαν, αναπτύχθηκαν μεταξύ τους εμπορικές συναλλαγές, οι βλάχικες κοινότητες έγιναν πιο εξωστρεφείς και αυξήθηκε σημαντικά η επιγαμία. Τα ήθη και τα έθιμα των Ριμένων επηρεάστηκαν και σε μεγάλο βαθμό προσαρμόστηκαν στις συνήθειες και τις στρατηγικές/πρακτικές που επικρατούσαν στην περιοχή. Σταδιακά εγκαταλείφθηκε η ενδογαμία, ο θεσμός της εξαγοράς της νύφης σήμερα γίνεται σπάνια και μόνο σε συμβολικό επίπεδο ως κέρασμα της νύφης, ενώ εφαρμόζεται και στους Βλάχους/Ριμένους της Ακαρνανίας τις τελευταίες δεκαετίες ο θεσμός της προίκας ως μηχανισμός μεταβίβασης περιουσίας από τους γονείς στις κόρες τους.

Σημαντικές αλλαγές έγιναν και στη μορφή και το μέγεθος της οικογένειας. Η παραδοσιακή διευρυμένη οικογένεια τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα διασπάστηκε σε οικογένειες με λιγότερα μέλη με αποτέλεσμα τα τελευταία χρόνια να συναντάμε και στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας πολλές πυρηνικές οικογένειες. Παρατηρούμε επίσης μεταβολές στη θέση της γυναίκας με τη συμμετοχή της τις τελευταίες δεκαετίες στην αγροτική δραστηριότητα αλλά και στην εκπαίδευση. Τα τελευταία χρόνια μετά την εκμηχάνιση της παραγωγής και την είσοδο ξένου εργατικού δυναμικού στις καλλιέργειες οι περισσότερες γυναίκες στα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας σπάνια συμμετέχουν στις οικογενειακές δραστηριότητες εκτός σπιτιού.

Στις πρόσφατες δεκαετίες η επιτέλεση της βλάχικης ταυτότητας και η αναγνώρισή της από τους «άλλους» αλλά και τους ίδιους, κυρίως τους νέους, λαμβάνει χώρα μέσω πολλών δημόσιων δράσεων και εκδηλώσεων, όπως την διοργάνωση πανηγυριών με διανομή δωρεάν σε όλους τους συνδαιτημόνες παραδοσιακό γαμήλιο

βλάχικο φαγητό (κρέας προβάτου μαγειρεμένο με χοντρά μακαρόνια σε μεγάλα καζάνια), την προβολή της χορευτικής και ενδυματολογικής τους παράδοσης, την ανάδειξη ιστορικών ηρωικών προσώπων της κοινότητάς τους, την αναβίωση ή επαναχρησιμοποίηση εθιμικών πρακτικών, την ανάκληση ή την επινόηση μύθων και θρύλων, τη σύσταση και λειτουργία μουσείων, την ανέγερση μνημείων κλπ. Οι διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι των Ριμένων της Ακαρνανίας παίζουν ένα σημαντικό ρόλο τόσο στην διοργάνωση των παραπάνω δράσεων και εκδηλώσεων όσο και στη διαδικασία διαπραγμάτευσης της ταυτότητας του Βλάχου και της αποποίησης της ετεροπροσδιορισμένης, «υποτιμημένης» ταυτότητας του Αρβανιτόβλαχου ή του Καραγκούνη.

Γενικά οι Ριμένοι της Ακαρνανίας με το πέρασμα των χρόνων προσαρμόστηκαν στις νέες συνθήκες, επέδειξαν ετοιμότητα στην κινητικότητα μέσω της μετανάστευσης και της εκπαίδευσης και χρησιμοποίησαν αποτελεσματικές πρακτικές συμβίωσης. Σήμερα οι διακρίσεις του παρελθόντος έχουν υποχωρήσει αρκετά και έχει επιτευχθεί μεταξύ τους μια κάποια όσμωση. Παρόλα αυτά η πολιτισμική διαφοροποίηση Βλάχων και Γκρέκων συνεχίζει εν μέρει να υφίσταται και σήμερα ως προς την βλάχικη καταγωγή, τη βλάχικη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα και επηρεάζει τις κοινωνικές τους σχέσεις.

Πηγές

Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας

ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Γεωργίου Λαδά, Φ. 6, Εκλογικά έγγραφα επαρχίας Βάλτου (1844-1862)

ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Γεωργίου Λαδά, Φ. 7, Εκλογικά έγγραφα επαρχίας Βονίτσης-Ξηρομέρου (1843-1862)

ΓΑΚ Εκλογικά Αρχείου Βουλής των Ελλήνων, Φ. 3, Επαρχία Ακαρνανίας (1864-1868)

ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη, Φ. 6, Εκλογικός κατάλογος του Δήμου Αστακηνών 1865

ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 123

ΓΑΚ, Αρχείο Μοναστηριακών (1833-1886), Φ. 164

ΓΑΚ, Αρχείο Γραμματείας /Υπουργείου επί των Οικονομικών (1833-1862), Φ. 244

ΓΑΚ, Αρχείο Εθνικών Κτημάτων (1833-1869), Φ. 1902

ΓΑΚ, Αρχείο Εθνικών Κτημάτων (1833-1869), Φ. 2867

ΓΑΚ, Κτήματα - Άμεσοι Φόροι, Φ. 478

ΓΑΚ, Φόρος βαλανιδίων, Φ. 57

ΓΑΚ, Φόρος επί των ζώων και φόρος νομής, Φ. 53

ΓΑΚ, Φόρος επί των ζώων και φόρος νομής, Φ. 54

ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Ξηρομέρου

ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Αιτωλικού

ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Μεσολογγίου

ΓΑΚ Αιτωλ/νίας, Αρχείο Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών και Συμβολαιογράφων Παραχελωίτιδος

Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Αρχεία για τα όρια των κοινοτήτων

Δημοτολόγιο Γουριώτισσας

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Αγραμπέλων

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Γουριωτίσσης

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Οχθίων

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Παλαιομάνινας

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Στράτου

Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Στρογγυλοβουνίου
Μητρώο Αρρένων Κοινότητος Χρυσοβίτσας
Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Γουριώτισσας
Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Οχθίων
Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Παλαιομάνινας
Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου Στράτου
Αρχείο Ηλία Π. Λαϊνά
Αρχείο Νικολάου Θ. Πάγγειου
Αρχείο Νικολάου Φ. Κατσαρού
Αρχείο Γεράσιμου Κατσαρού
Αρχείο Νικολάου Δημονίτσα
Αρχείο Ηλία Αδάμου
Αρχείο Γιάννη Λουκά
Αρχεία Ενορίας Παλαιομάνινας
Λαογραφικό Μουσείο Παλαιομάνινας
Φωτογραφίες Τάσου Καραΐσκου
Γραφείον Δημοσίου Οικονομίας, *Κίνησις του πληθυσμού εν Ελλάδι κατά το έτος 1861,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1863
Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την Απογραφήν της 7ης Απριλίου 1851,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1855
Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός του έτους 1861,* Εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1862
Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός 1870,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1872
Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός 1879,* Εκ του Τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού, Εν Αθήναις 1881
Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός. Απογραφή της 15-16 Απριλίου 1889,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, Εν Αθήναις 1890
Υπουργείον Εσωτερικών Τμήμα Δημοσίας Οικονομίας και Στατιστικής, *Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού κατά την 5-6 Οκτωβρίου 1896,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, Εν Αθήναις 1897
Υπουργείον των Εσωτερικών Υπηρεσία Απογραφής, *Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907, τόμος πρώτος,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1909

Υπουργείον των Εσωτερικών Υπηρεσία Απογραφής, *Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907, τόμος δεύτερος,* Εκ του Τυπογραφείου Μιχαήλ Νικολαΐδου, Εν Αθήναις 1909

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Α*πογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά την 19 Δεκεμβρίου 1920 (π. η.),* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1927

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Π*ληθυσμός της Ελλάδος κατά την Απογραφήν της 15-16 Μαΐου 1928,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1935

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Π*ληθυσμός της Ελλάδος κατά την Απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1950

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Π*ληθυσμός της Ελλάδος κατά την Απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις, 1955

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19 Μαρτίου 1961,* Αθήναι 1964

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971,* Αθήναι 1978

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971,* Αθήναι 1980

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981,* Αθήναι 1980

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 17ης Μαρτίου 1991,* Αθήναι 1994

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας Διεύθυνσις Στατιστικής, *Γεωργική απογραφή του έτους 1911 IV. Στερεά Ελλάς και Εύβοια,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι, 1914

Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Γεωργική και κτηνοτροφική απογραφή του έτους 1929 Στερεά Ελλάς και Εύβοια,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1934

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα γεωργικής απογραφής έτους 1950,* Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1958

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα της απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 19 Μαρτίου 1961 Στερεά Ελλάς και Εύβοια,* Αθήναι 1965

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971,* Αθήναι 1978

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 17ης Μαρτίου 1991,* Αθήνα 1998

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας 1999,* Αθήνα 2004

Κτηματολογικός Πίνακας του αναδασμού του αγροκτήματος «Γουριώτισσα», Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Διεύθυνση Γεωργίας,

Ανακεφαλαιωτική κατάσταση οριστικής διανομής του αγροκτήματος «Γουριώτισσα», Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας, Διεύθυνση Γεωργίας

Διανομή Στρατόπεδον Λεπενούς 1931 και 1932, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας

Διανομή αγροκτήματος κληρονόμων Γιάγκα, 1935, Νομαρχία Αιτωλοακαρνανίας

Πατσέας Λ., *Το ιστορικό της Γουριώτισσας από την αρχή μέχρι σήμερα,* Αδημοσίευτη γραπτή μαρτυρία, Γουριώτισσα, 19-6-1987, Αρχείο Νικολάου Κατσαρού

Νιτσιάκος Βασίλης, «Για το έθνος και την εθνική ταυτότητα», στην εφημερίδα Έθνος, 3-2-2019

Νιτσιάκος Βασίλης, «Η εθνοτική ομάδα και ο εθνικισμός», στην εφημερίδα Έθνος, 17-2-2019

Σώλος Αθανάσιος, «Η Χρυσοβίτσα στα 1928-1932» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 29(1985)

Σώλος Αθανάσιος, «Η Χρυσοβίτσα στα 1928-1932» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 33(1986)

Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 61(1991)

Σώλος Αθανάσιος, «Η Νούσα» στα Χρυσοβιτσάνικα Νέα, αρ. φύλλου 62(1991)

Βιβλιογραφία

Αβδελά Έφη, *Ιστορία και σχολείο,* Νήσος, Αθήνα 1998

Αβδελά Έφη, *Δια Λόγους Τιμής Βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα,* Νεφέλη, Αθήνα 2002

Αβδελίδης Παρμενίων Σ., *Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα : Ιστορική εξέλιξη και δράση, προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1976

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Τα Γένη και η Οικογένεια στην Παραδοσιακή Κοινωνία της Μάνης,* Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1980

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Η σημαία στο γάμο. Τελετουργία – εξάπλωση – προέλευση. Εθνολογική μελέτη,* Αθήνα 1990

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., «Το σύμπλεγμα του αίματος. Πατρογραμμικές ομάδες και αντεκδίκηση στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) Πωγωνίου», Εθνολογία 6-7 (1998-1999), σσ. 137-192

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., «Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου», Γεωγραφίες 5 (2003), σσ. 114-134

Αλεξάκης Ελευθέριος, «Αναζητώντας τις οικογενειακές δομές στη νεότερη Ελλάδα. Η περίπτωση της πολυπυρηνικής οικογένειας», Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, τ. 29-30 (1999-2003), Αθήνα 2004

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Οι Βλάχοι του Μετζιτιέ και η ειρωνεία της ιστορίας: Μια εθνογραφία του μη προβλέψιμου,* Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 2009

Αλεξάκης Ελευθέριος Π., *Ορεινή Στερεά Ελλάδα. Εθνογραφικό ημερολόγιο (1984-1991),* Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 2010

Ανθοπούλου Θ. – Μωυσίδης Α. (επιμέλεια), *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα,* Gutenberg, Αθήνα 2001

Ανθοπούλου Θεοδοσία, «Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις του υπαίθρου χώρου», στο Ανθοπούλου Θ. – Μωυσίδης Α. (επιμέλεια), *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα,* Gutenberg, Αθήνα 2001, σσ. 103-147

Αραβαντινός Παναγιώτης Στ., *Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων,* Εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, Εν Αθήναις 1903

Αρβανιτίδης Πασχάλης, Νασιώκα Φωτεινή, «Το Τσελιγκάτο: Ένας Θεσμός Επιτυχούς Αυτοδιαχείρισης Των Κοινών», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμ. 16, Αρ. 64, Βόλος 2014

Ασδραχάς Σπυρίδων, «Οικονομία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΑ΄: Ο Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία (περίοδος 1669-1821) Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία,* Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1975, σσ. 159-188

Ασδραχάς Σπύρος Ι., *Ελληνική κοινωνία και οικονομία ιη΄ και ιθ΄ αι. (Υποθέσεις και προσεγγίσεις),* Ερμής, Αθήνα 1982

Αυδίκος Ευάγγελος Γ. (επιμέλεια), *Λαϊκοί πολιτισμοί και σύνορα στα Βαλκάνια,* Πεδίο, Αθήνα 2010

Βαΐου Ντίνα – Καλαντίδης Άρης, «Πόλεις των «άλλων»: Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου», στο Σπυριδάκης Μάνος (επιμέλεια), *Μετασχηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις,* Εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2009, σσ. 23-47

Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμ. Β΄,* Θεσσαλονίκη 1961

Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985, γ΄ έκδοση,* Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998

Βασιλείου Αντώνης Β., *Τοπωνυμικό της Βλαχόφωνης (Καραγκούνικης) περιοχής της Ακαρνανίας*, Εκδόσεις γράμμα, Αθήνα 2012

Βελιώτη Μαρία, «Κτηνοτροφία και στρατηγικές απόκτησης και χρήσης γης σε μια κοινότητα της Ανατολικής Πελοποννήσου», Εθνολογία 2/1993, σσ. 23-44

Βεργόπουλος Κώστας, *Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα, Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, Εξάντας, Αθήνα 1975

Γ.Μ., «Περί Καραγκούνιδων», Πανδώρα, τόμος ΙΗ΄, 1867, φυλλάδιο 415, σσ. 140-142

Γεωργούλας Αντώνης, *Τροχιές σε σύμπτωση: Αγροτική έξοδος, κράτος, αστεακός χώρος εργασίας στην Ελλάδα 1950-1985,* Gutenberg, Αθήνα 1997

Γιαλούρη Ελεάνα, «Η δυναμική των μνημείων. Αναζητήσεις στο πεδίο της μνήμης και της λήθης», στο Γιαννακόπουλος Κώστας - Γιαννιτσιώτης Γιάννης (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι χώροι στην πόλη. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού*, Αλεξάνδρεια/Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αθήνα 2010

Γιαννακόπουλος Δημήτριος, *Νομιμότητα, «Παρανομία» και Οικονομική Κρίση: Οι παράτυποι καπνοκαλλιεργητές του Αγρινίου,* Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2018

Γιαννακοπούλου Ελένη, «Δάση βελανιδιάς (17ος-19ος αιώνας): Παράγοντας οικονομίας – Πρόκληση ανταγωνισμού», στα Πρακτικά ημερίδας Δάση Βελανιδιάς: Παρελθόν, παρόν και μέλλον, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου και Τ.Ε.Ι. Λαμίας, Μεσολόγγι 2002, σσ. 60-80

Γιαννόπουλος Ιωάννης Γ., *Η Διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την τουρκοκρατίαν (1393 - 1821) : συμβολή εις την μελέτην της Επαρχιακής Διοικήσεως του κυριάρχου Οθωμανικού Κράτους,* Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φιλοσοφική Σχολή (Διατριβή επί διδακτορία), Εν Αθήναις 1971

Γιαννόπουλος Ιωάννης Γ. «Τα τσιφλίκια του Βελή Πασά υιού του Αλή Πασά», Μνήμων 2 (1972), σσ. 135-158

Γιδαράκου Ισαβέλλα, «Ενδογενής ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σσ. 189-216

Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα, *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999

Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα (επιμέλεια), *Εαυτός και "Άλλος": Εννοιολογήσεις, ταυτότητες και πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο,* Gutenberg, Αθήνα 2006

Γκιόλιας Μάρκος Α., *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγκάτου,* Πορεία, Αθήνα 2004

Δαλκαβούκης Βασίλης Κ., *Η Πένα και η Γκλίτσα: Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο Ζαγόρι τον 20ό αιώνα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2005

Δαλκαβούκης Βασίλης Κ. – Δρίνης Γιάννης, «Κατανοώντας το παλίμψηστο του τόπου. Ευθείες και πλάγιες συνδηλώσεις σε ένα συνοριακό τοπίο», στο Σπυριδάκης Μάνος

(επιμέλεια), *Μετασχηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις,* Εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2009, σσ. 311-340

Δαμιανάκος Στάθης (επιμ.), *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα,* Ε.Κ.Κ.Ε., ΑΘήνα 1987

Δαμιανάκος Στάθης, «Το δυσεύρετο μοντέλο της ελληνικής Γεωργίας» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σσ. 55-84

Δάση βελανιδιάς: Παρελθόν, παρόν και μέλλον Πρακτικά ημερίδας, κεντρικό αμφιθέατρο Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου, 17 Μαΐου 2002, Εκδότης ΤΕΙ Λαμίας, Μεσολόγγι 2002

Δαφνής Σταμάτης (επιμ), *Πανελλήνιο συνέδριο για την κτηνοτροφία: Κτηνοτροφική πολιτική, θέσεις – προσανατολισμοί: Γιάννενα 10-11-12 Νοεμβρίου 1994,* Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Θεσσαλονίκη

Δασούλας Φάνης Γ., *Ο αγροτικός κόσμος των Βλάχων της Πίνδου «Χώρα Μετζόβου» (18ος -19ος αι.),* Εκδοτικός οίκος Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2019

Δουκέλλης Παναγιώτης Ν. (επιμέλεια), *Το ελληνικό τοπίο: Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου,* Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005

Δρακάκης Αλέξ. Θ. – Κούνδουρος Στυλ. Ι., Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους. (Τέως δήμοι, κοινότητες, σύνδεσμοι κοινοτήτων, ανοργάνωτοι κοινότητες, συνοικισμοί, μοναί, θέσεις – Αναγνωρίσεις, προσαρτήσεις, αποστάσεις, μετονομασίες, συγχωνεύσεις), Τόμος Α΄, Αθήνα 1939

Δρίνης Ιωάννης Ν., *Μετασχηματισμοί και αναπαραστάσεις του ορεινού χώρου (από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα). Η περίπτωση της Δημητσάνας,* Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2012

Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη, Εκδοτικός Οίκος Ελευθερουδάκης Α.Ε., Εν Αθήναις 1927

Ελευθερουδάκη, *Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια,* Έκδοσις 3η, Ν. Νίκας & Σία Ε.Ε., Αθήναι

Εμμανουήλ Δ. – Ζακοπούλου Ε. – Καυτατζόγλου Ρ. – Μαλούτας Θ. – Χατζηγιάννη Α. (επιμέλεια), Κοινωνικοί και *Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου Αιώνα,* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2008

Ευελπίδης Χρ., Γεωργική έρευνα του νομού Αχαϊοήλιδος, Τυπογραφείον Εταιρείας ο «Τύπος», Αθήνα 1919

Ζακοπούλου Έρση, «Πολυαπασχολούμενοι και Γεωργία: προς μια νέα ανίχνευση ενός πολυδιάστατου φαινομένου» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σσ. 115-147

Ζώγας Παναγιώτης Β., *Από την Μητρόπολη Αρχαίας Ακαρνανίας μέχρι την Παλαιομάνινα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2003

Ζωγράφος Δημήτριος Λ., *Ιστορία της Ελληνικής Γεωργίας,* 3 τόμοι, Εκδόσεις Αγροτικής Τραπέζης, Αθήναι 1976 (α΄ έκδοση 1921-1924)

Καββαδίας Γεώργιος Β., *Σαρακατσάνοι. Μια ελληνική ποιμενική κοινωνία*, Εκδόσεις Λούση Μπρατζιώτη, Αθήνα 1991

Καζακόπουλος Λεωνίδας, «Το επάγγελμα του κτηνοτρόφου στην Ελλάδα», στο Δαφνής Σταμάτης (επιμ), *Πανελλήνιο συνέδριο για την κτηνοτροφία: Κτηνοτροφική πολιτική, θέσεις – προσανατολισμοί: Γιάννενα 10-11-12 Νοεμβρίου 1994,* Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, σσ. 301-314

Κακάμπουρα Ρέα, *Αφηγήσεις Ζωής Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα,* Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα 2008

Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, *Η δυναμική του αγροτικού εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα του 19ου αιώνα,* Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1990

Καμπέρης Ν., *Αγροτική κρίση, εργασιακή ανασφάλεια και κοινωνική αβεβαιότητα στους νέους αγρότες, έρευνα στον Νομό Αιτωλοακαρνανίας 1997-2001,* Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας (ΚΕΕΚ), Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013

Καμπέρης Νίκος, *Αδιέξοδα και απελπισία στην ελληνική ύπαιθρο. Οι αυτοκτονίες των αγροτών. Έρευνα στον Νομό Αιτωλοακαρνανίας 1994-2008,* Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2016

Καραβίδας Κ. Δ., *Αγροτικά: Μελέτη Συγκριτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1931

Καραμανές Ευάγγελος, «Η κτηνοτροφία του Χαλικίου Ασπροποτάμου: η οργάνωση της βοσκής των κοπαδιών στα θερινά βοσκοτόπια», *Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το*

χρόνο. Πρακτικά 9ου Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας και Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορού, 11-13 Μαΐου 2007, Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζιούρτζιας της Αθαμανίας (Φ.Α.Τ.Α.), Τρίκαλα 2009, σσ. 150-171.

Καραμανές Ευάγγελος, «Η κτηνοτροφία στην περιοχή Κοζάνης-Γρεβενών: Μια διαχρονική παραγωγική δραστηριότητα και οι κοινωνικές και πολιτισμικές της διαστάσεις», *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας. Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής Μητρόπολης, Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Κοζάνη 27-30 Σεπτ. 2012. 100η επέτειος της απελευθέρωσης της Κοζάνης*, επιμ. Χαρ. Καρανάσιος, Κ. Ντίνας, Δημ. Μυλωνάς, Δημ. Σκρέκας, Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σσ. 189-216.

Καραμανές Ευάγγελος, «Καθαγιασμός του οικισμένου και κοινοτικού χώρου στις περιοχές Βοΐου και Κοζάνης» στο Χαρίτων Καρανάσιος - Βασιλική Διάφα-Καμπουρίδου (επιστημ. επιμέλεια), Η Κοζάνη και η περιοχή της από τους Βυζαντινούς στους Νεότερους χρόνους. Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Κοζάνη 7-9 Δεκεμβρίου 2018, Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης – Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών, Κοζάνη 2019, σσ. 653-667.

Καραμεσίνης Μενέλαος Φ., *Λαογραφικά Ξηρομέρου Ακαρνανίας,* Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Αστακού, Αθήνα 2008

Καραμεσίνης Μενέλαος, «Γάμος στα Καραγκουνοχώρια», Στερεά Ελλάς, τόμος Γ΄ (1971), σ. 18

Καραποστόλης Βασίλης, *Οικονομικές Μεταμορφώσεις της Αγροτικής Ελλάδας, Ιστορικοί σταθμοί 1453 – 1917*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήναι 1981

Καρούζου Εύη, «Ζητήματα κατοχής εθνικών γαιών (1833-1871)», Μνήμων 12 (1989), σσ. 149-161

Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999

Κασίμης Χ. – Παπαδόπουλος Α. Γ., «Η διατήρηση της οικογενειακής Γεωργίας και η καπιταλιστική ανάπτυξη της Γεωργίας στην Ελλάδα: Μια κριτική ανασκόπηση της Βιβλιογραφίας» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σσ. 85-114

Καυταντζόγλου Ρωξάνη Λ., *Στη σκιά του Ιερού Βράχου: Τόπος και μνήμη στα Αναφιώτικα,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001

Κόκκαλης Κυριάκος-Ερρίκος Κ., *Η Παπαδάτου Ξηρομέρου-Ακαρνανίας,* Αθήνα, 1992

Κόμης Κώστας, *Σύναμμα: Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου,* Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007

Κομνηνού Μ. - Παπαταξιάρχης Ε. (επιμέλεια), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990

Κουκούδης Αστέριος Ι., *ΟΙ Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, τόμος Β΄,* Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000

Κρέμος, Γεώργιος Π., «Ιστορικά Επανορθώματα: Α΄ Αλή Πασάς», Παρνασσός τόμος Η΄, τεύχος Β΄, 1884, σσ. 139-154

Κυριακίδης Στίλπων, «Αδελφοποιία», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια,* τ. 1

Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, «Σημάδια του τόπου ή η λογική του ελληνικού τοπίου» στο *Λαογραφικά μελετήματα Ι της ίδιας,* Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 1989, σσ. 15-40

Κωστής Κώστας – Πετμεζάς Σωκράτης (επιμέλεια), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας κατά τον 19ο αιώνα (1830-1914),* Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006

Λαμπρίδης Ιωάννης, Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος πέμπτον, Μαλακασιακά, μέρος δεύτερον Μέτσοσβον και Σεράκου, Εκ του τυπογραφείου Βλαστού Βαρβαρήγου, Εν Αθήναις 1888

Λαγόπουλος Αλέξανδρος-Φ., *Ο Ουρανός πάνω στη Γη. Τελετουργίες καθαγίασης του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού και προέλευσή τους,* Οδυσσέας, Αθήνα 2003

Λαφαζάνη Δώρα, «Μικτά χωριά του κάτω Στρυμώνα: εθνότητα, κοινότητα και εντοπιότητα», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 63 (Απρίλιος-Ιούνιος 1997), σσ. 96-107

Λαφαζάνη Δώρα, «Χώρος και κοινωνικές σχέσεις, Χώρος και κοινωνικός αποκλεισμός», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 62 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1997), σσ. 69 -75

Λουκόπουλος Δημήτριος, *Πώς υφαίνουν και πώς ντύνονται οι Αιτωλοί,* Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1985 [α΄ έκδοση, 1927]

Λουκόπουλος Δημήτριος, *Ποιμενικά της Ρούμελης,* Βιβλιοπωλείον Ι. Ν. Σιδέρη, Αθήνα 1930

Λουκόπουλος Δημήτριος, «Ξηρόμερο και Βάλτος», Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1934, σσ. 129-154

Λουκόπουλος Δημήτριος, *Γεωργικά της Ρούμελης,* Βιβλιοπωλείον Ι. Ν. Σιδέρη, Αθήνα 1938

Μαυρίδης Ηρακλής, «Αναστοχαστικότητα, Διακινδύνευση, Ταυτότητα: Για την Κοινωνιολογία της Νεωτερικότητας του Άντονυ Γκίντενς», στο Κονιόρδος Σωκράτης Μ. (επιμ.), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα,* Gutenberg, Αθήνα 2010, σσ. 371-396

Μεντής Χαράλαμπος Κ., *Μηντζηντέη Βρούτε Ο τόπος μας*, Γιάννενα 2011

Μερακλής Μιχάλης Γ., *Ελληνική Λαογραφία: κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη,* Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2004

Μέρτζιος Κ., *Ανέκδοτα ιστορικά στοιχεία περί Αλή πασά Τεπενλελή,* «Ηπειρωτική Εστία» 3 (1954)

Μεϋμάρ Αλεξ., «Οι κάτοικοι του Ξηρομέρου», Εθνική Επιθεώρησις, τεύχος 6ο, Παρισίοι 1-3-1870, σσ. 161-162

Μεϋμάρ Αλεξ., «Οι Βλάχοι της Ακαρνανίας», Εθνική Επιθεώρησις, τεύχος 7ο, Παρισίοι 1-4-1870, σσ. 193-195

Μήτσης Νίκος Θ., *Δήμος Ανακτορίου, Λησμονημένοι μαχητές του 1821,* Έκδοση των Συλλόγων Θυρρίου και Δρυμού Βονίτσης, Αθήνα 2009

Μιτάκης Διονύσιος, Εποίκηση Ηπειρωτών στην Αιτωλία, *Ναυπακτιακά, τ. Δ΄ (1988-89),* Εταιρεία Ναυπακτιακών Μελετών, σσ. 65-232

Μιτάκης Διονύσιος, *Οινιάδες – Κατοχή,* Κοινότητα Κατοχής Αιτωλοακαρνανίας, Πάτρα 1986

Μοσκώφ Κωστής, *Η Εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909 : ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου : ιστορική μελέτη,* β΄ έκδοση, [χ.ό.], Αθήνα, 1974

Μπάδα Κωνσταντίνα, «Η πολιτισμική ταυτότητα ως συνιστώσα της βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης. Το παράδειγμα του Ζαγοριού», Γεωγραφίες 5 (2003), σσ. 57-71

Μπάδα Κωνσταντίνα (επιμέλεια), *Η μνήμη του επαρχιακού αστικού τόπου και τοπίου. Το Αγρίνιο μέχρι τη δεκαετία του '60,* Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Μπάδα Κωνσταντίνα, Ο κόσμος της εργασίας. Οι ψαράδες της λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου (18ος-20ός αιώνας), Πλέθρον, Αθήνα 2004

Μπάδα Κωνσταντίνα – Σφήκας Θανάσης Δ. (επιμέλεια), *Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950,* Παρασκήνιο, Αθήνα 2010

Μπάδα Κωνσταντίνα και Ματσούκα Ευαγγελία, «Προσεγγίσεις στην υλική μνήμη και στους μνημονικούς τόπους», στο Κορρέ Κατερίνα – Κούζας Γεώργιος (επιμ.), *Η έρευνα και διδασκαλία του υλικού πολιτισμού στα ελληνικά πανεπιστήμια*, Πρακτικά Διημερίδας (Αθήνα, 7-8 Μαϊου 2007), Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2010, σσ. 375 – 399

Μπάδα Κωνσταντίνα, «Η μνήμη της δεκαετίας 1940 - 1950 στη διαδικασία συγκρότησης παροντικών πολιτισμικών ταυτοτήτων», στο Δημάδης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα),* Πρακτικά 4ου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Πανεπιστήμιο Γρανάδας, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010), Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, τ. 5, Αθήνα 2011, σσ. 337 – 349

Μπάδα Κωνσταντίνα, «Καπνεργάτες και καπνεργατικές κινητοποιήσεις στο Αγρίνιο. Το γεγονός μιας απεργίας καπνεργατών το 1926, δύο θάνατοι και η δράση της συλλογικής μνήμης», " Ο κόσμος της εργασίας ", τεύχος 5 (2018), σσ. 80 – 98

Μπάδα Κωνσταντίνα, «Το Αγρίνιο του καπνού Χώρος, κοινωνικές δομές και σχέσεις», στο Κωνσταντίνα Μπάδα (επιμ), *Ιστορία και μνήμη του καπνού στο Αγρίνιο τον 20 αιώνα. Οικονομία, κοινωνία, πολιτισμός*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2019, σσ. 37 – 70

Μπεόπουλος Ν. – Σκούρας Δ., «Γεωγραφία και περιβάλλον: η ετερομορφία μιας σχέσης» στο Κασίμης Χ. – Λουλούδης Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα,* Πλέθρον, Αθήνα 1999, σσ. 33-53

Μωυσίδης Αντώνης – Ζιώγα Ντίνα - Ντυκέν Μαρί-Νοέλ, *Περιαστικός αγροτικός χώρος: λειτουργίες - μεταμορφώσεις – προοπτικές,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1996

Νεραντζής Ιωάννης, «Το Σαντζάκιον του Κάρλελι στην περίοδο της τουρκοκρατίας στη Ελλάδα», περιοδικό ΤΑ ΑΙΤΩΛΙΚΑ, (της 'Αιτωλικής Πολιτιστικής Εταιρείας'), τεύχ. 6, Ιαν.-Ιούν. 2006, σσ. 91-96

Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Οδυσσέας Αθήνα, 1991

Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Ισνάφι, Ιωάννινα 2016

Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας,* Πλέθρον, Αθήνα 1995

Νιτσιάκος Βασίλης, *«Τόπος, τοπικότητα και εθνική ταυτότητα Η περίπτωση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας»,* Εθνολογία 4 (1996), σσ. 93-106

Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Λαογραφικά ετερόκλητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 1997

Νιτσιάκος Β. – Κασίμης Χ. (επιμέλεια), *Ο ορεινός χώρος της βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί,* Πλέθρον/Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000

Νιτσιάκος Βασίλης Γ., *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο,* Οδυσσέας, Αθήνα 2003

Νιτσιάκος Βασίλης, «Οι Βλάχοι της Ελλάδας. Εθνική ένταξη και πολιτισμική αφομοίωση», στο Δημάδης Κωνσταντίνος Α. (επιμέλεια), *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα : πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι 2-4 Ιουνίου 2006,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σσ. 485-494

Νιτσιάκος Βασίλης, *Στο σύνορο: Μετανάστευση, σύνορα και ταυτότητες στην αλβανο-ελληνική μεθόριο,* Οδυσσέας, Αθήνα 2010

Νιτσιάκος Βασίλης, *Πεκλάρι Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας,* Ισνάφι, Ιωάννινα 2015

Νουχάκης Ιωάννης Εμμ., *Χωρογραφία: Γεωγραφία, Ιστορία, Στατιστική πληθυσμού και αποστάσεων,* Κουσουλινός, γ΄ έκδοση, Εν Αθήναις 1901

Ντομπ Μ., Σουήζυ Π. κ.α., *Η Μετάβαση από το Φεουδαλισμό στον Καπιταλισμό,* Θεμέλιο, Αθήνα 1982

Οικονόμου Ανδρομάχη Ι., *Φύση, Τεχνολογία και Κοινωνία στις Ορεινές Κοινότητες του Κιθαιρώνα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2007

Οικονόμου Ανδρομάχη, «Από το νομαδισμό στην αστικοποίηση: κοινωνική και πολιτισμική οργάνωση του αστικού επαρχιακού χώρου», στο Σπυριδάκης Μάνος (επιμέλεια), *Μετασχηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις,* Εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2009, σσ. 49-68

Οικονόμου Ανδρομάχη, «Νιρί γκα σόι εδέ κέν' γκα στάνι». Γαμήλιες στρατηγικές και σύμβολα στους Αρβανίτες κτηνοτρόφους του Κιθαιρώνα, Επετηρίς Κέντρου Λαογραφίας, 33-34 (2009-2013), σσ. 107-136, Αθήνα 2016

Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Ξηρομέρου, *Το Ξηρόμερο στο δρόμο της ανάπτυξης,* Ο. Π. Σ. Ξ., Αθήνα 1989

Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Αρχείο Αλή Πασά Συλλογής Ι. Χώτζη Γενναδίου βιβλιοθήκης της Αμερικάνικης Σχολής Αθηνών, τόμος Β΄ (1809-1817),* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2007

Παπαθανασίου Τρύφωνας Χ., *Η Μαύρη Βίβλος των εγκλημάτων του ΕΑΜ,* Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 2011

Παπαστράτος Ευάγγελος Α., *Η δουλειά και ο κόπος της: Από τη ζωή μου,* Εκδόσεις Gema, Αθήνα 2012

Παπαταξιάρχης Ευθύμιος, «Εισαγωγή: Πολιτική και αγροτικός σχηματισμός στη νεοελληνική κοινωνία» στο Κομνηνού Μ. - Παπαταξιάρχης Ε., (επιμέλεια), *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990, σσ. 135-169

Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιμέλεια), *Περιπέτειες της ετερότητας,* Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006

Παπατρέχας Γ., Τοπωνυμικά Ξηρομέρου, ανάτυπο από την Επετηρίδα Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών, τόμος Β΄, Αθήνα 1969, σσ. 199-230

Παπατρέχας Γερ. Ηρ., «Αδελφοποιΐα. Πώς δενόταν η «βλαμία» στα μέρη μας», *Στερεά Ελλάς (Ιαν. 1982)*

Παπατρέχας Γ., Ο βελανιδιώνας του Ξηρομέρου, *Στερεά Ελλάς,* τεύχος 161, Νοέμβριος 1982, σσ. 332-333

Παπατρέχας Γερ. Ηρ., Το βελανίδι, εφημερίδα «Το Ξηρόμερο», φ. 40, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1993

Πατρώνης Β., «Τα Χαρακτηριστικά και η Προοπτική της Κοινωνικής Οικονομίας σε μια Πολυλειτουργική Υπαιθρο», στο Παπαδόπουλος Α. (επιμ.), *Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Υπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα 2004, σσ. 151-184

Πατρώνης Βασίλης, *Ελληνική οικονομική ιστορία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα 18ος – 20ός αιώνας,* e-book, Αθήνα 2015

Πετμεζάς Σωκράτης Δ., *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19ο αιώνα Η περιφερειακή διάσταση,* Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2003

Πέτρου Νίκος, *Αχελώος,* ΚΟΑΝ/ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, Αθήνα 2001

Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικατερίνη, «Αρνιά και κατσίκια, Αιγοπροβατοτροφία: Επιστροφή στην τοπικότητα», *Celebrating Pastoral Life. Heritage and Economic Development: International Conference Proceedings,* Editor: Fouli Papageorgiou, Athens 2014, σσ. 11-19

Ποτηρόπουλος Παρασκευάς, *Πολιτισμικές Ταυτότητες στην Πίνδο,* διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Τομέας Λαογραφίας, Ιωάννινα 2007

Ποτηρόπουλος Παρασκευάς, «Ο Πολυτοπικός Χαρακτήρας της Βλάχικης Κοινότητας. Το Παράδειγμα της Κρανιάς Ασπροποτάμου», στο Αυδίκος Ευάγγελος Γρ. (επιμέλεια), *Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο,* Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας της Αθαμανίας, Τρίκαλα 2008, σσ. 224-236

Ποτηρόπουλος Παρασκευάς, «Χώρος, τόπος, τοπία: Οι πολλαπλές διαστάσεις των τοπικών κοινοτήτων και η σύγχρονη ερευνητική τους προσέγγιση. Το Περιβόλι Γρεβενών», Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου 100 ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ (1909-2009), Αθήνα 11-13 Μαρτίου 2009, Διοργάνωση Τομέας Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, περιοδικό Λαογραφία 42 (2013), σσ. 793-817

Πριόβολος Ευθύμιος Α., *Η Αιτωλοακαρνανία με τα μάτια των περιηγητών,* Αιτωλοακαρνανικός τύπος, Αθήνα 2004

Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., Τα Ελληνικά, ήτοι Περιγραφὴ Γεωγραφική, Ιστορική, Αρχαιολογικὴ καὶ Στατιστικὴ της Αρχαίας και Νέας Ελλάδος, τόμος Α΄, Εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1853

Ρόκου Βασιλική, *Οικογένειες της Μεσογείου 15αι.-20αι. Ανθρωπολογία και Ιστορία Δομές -Διάρκειες- Νοοτροπίες,* Ιωάννινα 2004

Σάββας Αλέξανδρος Τ., *Μελετήματα του Ξηρομέρου Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία της Χρυσοβίτσας Ξηρομέρου,* Αθήνα 1983

Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος Δ., *Θεσμικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Κράτος και οικονομία στην Ελλάδα, 1830-1922,* Εξάντας, Αθήνα 1991

Σβορώνος Νίκος Γ., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας,* Θεμέλιο, Αθήνα 1999 (γαλλική έκδοση 1972)

Σπυριδάκης Μάνος (επιμέλεια), *Μετασχηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις,* Εκδόσεις νήσος, Αθήνα 2009

Σπύρος Θεόδωρος, *Οι βλάχοι και οι τόποι τους: κοινωνικός μετασχηματισμός και μεταμορφώσεις της ταυτότητας σε μια βλαχόφωνη κοινότητα της Πίνδου,* Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2009

Σταθόπουλος Γεώργιος & Σταμούλης Ματθαίος, «Η θέση και ο ρόλος των αγαλμάτων του Γ. Καραϊσκάκη. Η περίπτωση του Μεσολογγίου και του Δραγαμέστου», στο Βετσόπουλος Απόστολος & Σπυρέλη Χρυσούλα (επιμέλεια), *Γεώργιος Καραϊσκάκης: Από την πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου μέχρι και τη μάχη της Αράχωβας,* Εκδόσεις γράμμα, Μεσολόγγι 2016

Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ Χωρογραφικός της Ελλάδος, Περιέχων τα Ονόματα, τας Αποστάσεις και τον Πληθυσμόν των Δήμων, Πόλεων, Κωμοπόλεων και Χωρίων,* Εκ του Τυπογραφείου Γ. Βλασσαρίδου, Εν Αθήναις 1846

Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ χωρογραφικός της Ελλάδος: περιέχων τα ονόματα, τας αποστάσεις και τον πληθυσμόν των δήμων, πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων : ερανισθείς εκ διαφόρων επισήμων εγγράφων της β. κυβερνήσεως*, 2η έκδοση βελτιωμένη, Εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1863

Σταμούλης Ματθαίος Κ., *Άνθρωποι και έργα των χεριών σήμερα Ο μαχαιροποιός μάστορας Παναγιώτης Ρηγάλος και τα «λευκαδίτικα» μαχαίρια του στο χωριό Καραϊσκάκης Αιτωλοακαρνανίας,* Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2011

Σταυρίδης Σ., «Η σχέση χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη» στο Σταυρίδης Στ. (επιμ.), *Μνήμη και εμπειρία του χώρου,* Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006

Στεργίου Δημήτρης Λ., *Τα Βλάχικα έθιμα της Παλαιομάνινας με αρχαιοελληνικές ρίζες,* Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2001

Στεργίου Δημήτρης Λ., *Παλαιομάνινα: Από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα,* Αθήνα 1996

Στουρνάρας Γρηγόρης Ι., *Η οργάνωση και χρήση του χώρου στην περιοχή των Τρικάλων κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο,* Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2002

Σωτηρόπουλος Σωτήριος, «Η διανομή των εθνικών γαιών (1871)», Εισαγωγή - Ιστορικός σχολιασμός: Κώστας Κωστής, στο Τετράδια κοινοβουλευτικού λόγου, Εκδόσεις Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Επιστημονική επιμέλεια Μπότσιου Ε. Κωνσταντίνα, Αθήνα 2010, τετρ.1, σσ. 25-90

Τζούκας Ευάγγελος-Φλιτούρης Λάμπρος, «Η μάχη της Αμφιλοχίας (1944) από τη σκοπιά της Χωροφυλακής. Πολιτικές της συνεργασίας και πρακτικές ενοποίησης του «εθνικόφρονος» χώρου», στο Μπάδα Κωνσταντίνα – Σφήκας Θανάσης Δ. (επιμέλεια), *Κατοχή – Αντίσταση – Εμφύλιος Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950,* Παρασκήνιο, Αθήνα 2010

Τσαντηρόπουλος Αριστείδης, *Η «βεντέτα» στην ορεινή κεντρική Κρήτη «Οικογενειακές» συγκρούσεις και κοινωνική οργάνωση*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίο, Μυτιλήνη 2000

Τσιμπιρίδου Φωτεινή, «Χώρος: δομές και αναπαραστάσεις. Ανθρωπολογική πρόταση ανάγνωσης του χώρου στα πομακοχώρια του νομού Ροδόπης», *Εθνολογία 3 (1994),* σσ. 5-31

Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα,* Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2006

Χασάπης Χρήστος Κ., *Λεύκωμα της κωμοπόλεως Αστακού: ιστορικόν, βιογραφικόν, λαογραφικόν,* Αθήναι 1976

Χουλιαράκης Μιχαήλ, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971,* τόμος Α΄, μέρος Ι, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήναι 1973

Χουλιαράκης Μιχαήλ, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971,* τόμος Α΄, μέρος ΙΙ, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήναι 1974

Χουλιάρας Σπύρος, *Γεωργική Εταιρεία Λεσίνι, Ανώνυμος Εταιρεία 1934-1959,* Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2013

Χρυσοχόου Μιχαήλ, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Έκδοσις του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Τυπογραφείο Σπ. Κουσουλίνου, Αθήναι 1909

Χωματιανός Γεώργιος (επιμέλεια), *Στατιστικά αποτελέσματα της Γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27 Οκτωβρίου 1907, τόμος πρώτος,* Εθνικό τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1909

Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Το ζήτημα των εθνικών γαιών,* Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1994

Ψυχογιός Δημήτριος Κ. κ.ά., *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί, Οικονομία και οικογένεια στην αγροτική Ελλάδα του 19ου αιώνα,* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1995

Ψυχογιός Δημήτριος Κ., *Ο οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός των αγροτικών κοινοτήτων,* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1987

Ψυχογιός Δημήτρης – Παπαπέτρου Γεωργία, «Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων», Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών 53 (1984), σσ. 3-23

Ψυχογιού Ελένη, «Οι δρόμοι των νερών και των κοπαδιών: οι τελευταίοι νομάδες κτηνοτρόφοι στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», στο Νιτσιάκος Β. - Κασίμης Χ. (επιμέλεια), *Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί*, εκδόσεις Πλέθρον-Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000, σσ. 163-183

Anderson Perry, *Les passages de l'antiquité au féodalisme,* F. Maspéro, Paris 1977

Άντερσον Μπένεντικτ*, Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, (*μετάφραση Ποθητή Χαντζαρούλα), Νεφέλη, Αθήνα 1997

Banks Marcus, *Εθνοτισμός Ανθρωπολογικές κατασκευές*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2005

Barth Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference,* Universitetsforlaget, Oslo 1969

Colnaghi D.E., *Journal of a Tour in Acarnania with Account of Ruins of New Pleuron, Gyfto Castro and Petro Vouni,* Transactions of the Royal Society of Literature of the United Kingdom, Second Series, Vol. VII, London 1863

Connerton Paul, *How Societies Remember,* Cambridge University Press, 1989

Courby F., Picard Ch., *Recherches archéologiques a Stratos d'Acarnanie*, Boccard, Paris 1924

Eriksen Thomas-Hylland, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives,* Pluto Press, London 1993

Eriksen Thomas-Hylland, *Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα: Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία,* Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2007

Gellner Ernest, *Έθνη και Εθνικισμός,* μετάφραση Λαφαζάνη Δώρα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992

Giddens Anthony, *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας,* Κριτική, Αθήνα 2001

Godelier Maurice, *Η θεωρία της μετάβασης στον Μάρξ,* Gutenberg, Αθήνα 1987

Gupta A. and Ferguson J., "Discipline and Practice: "The Field" as Site, Method, and Location in Anthropology", στο: Gupta A. and Ferguson J. (επιμ.), *Anthropological Locations, Boundaries and Grounds of a Field Science,* University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1997, pp. 1-46

Halbwachs Maurice, *Η συλλογική μνήμη,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013

Halstead Huw, «Reclaiming the land: belonging, landscape, and in situ displacement on the plain of Karditsa (Greece)», In: History and Anthropology 2020, Vol.31, No. 5, pp. 643–668

Heuzey Leon, *Le mont Olympe et l' Acarnanie: Exploration des ces deux regions, avec l' etude de leurs antiquites, de leurs populations anciennes et modernes, de leur geographie et de leur histoire,* Librairie Firmin Didot Freres fils et cie, Paris 1860

Hobsbawm Eric & Ranger Terence (επιμέλεια), *Η επινόηση της παράδοσης,* Θεμέλιο, Αθήνα 2004

Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των Βλάχων Εθνοπολιτισμικές προσεγγίσεις μιας βαλκανικής πραγματικότητας,* Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009

Kahl Thede, «Ποιες είναι οι πιθανότητες επιβίωσης της αρμανικής (βλάχικης); Επισημάνσεις σχετικά με την απώλεια και τη διατήρηση μιας γλώσσας», Γλωσσολογία 19 (2011), σσ. 33-44

Kaser Karl, «Κτηνοτροφία, συγγένεια, οικογένεια και οικολογία στον ορεινό χώρο της δυτικής Βαλκανικής (14ος-αρχές 20ού αιώνα) », στο Νιτσιάκος Β. – Κασίμης Χ. (επιμέλεια), *Ο ορεινός χώρος της βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί,* Πλέθρον/Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000

Kiel Machiel, “Population and settlement of sandjak of Karli-illi –Aetolia/Akarnania- during the Turkokratia” στο Β΄ Διεθνές ιστορικό και αρχαιολογικό συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας, Β΄ τόμος, Αγρίνιο 2004, σσ. 705-727

Leake William-Martin, *Travels in Northern Greece vol. III,* J. Rodwell, London 1835

Lefebvre Henri, *The Production of Space,* Blackwell, Oxford 1991 (1st edition 1974)

Lefebvre Henri, «Ο χώρος σε κομμάτια» στο Μηδενισμός και αμφισβήτηση, Ύψιλον, Αθήνα 1990 (πρώτη έκδοση στα γαλλικά 1975), σσ. 101-126

Massey Doreen, «Questions of Locality», Geography, 78:2 (April 1993), σσ. 142-149

Newby H., «Locality and rurality: the restructuring of rural social relations», Regional Studies 20:3 (1986), σσ. 209–215

Nitsiakos Vassilis, *A Vlach pastoral community in Greece: The effects of its incorporation into the national economy and society*, Thesis submitted for the Degree of Ph. D., Department of Social Anthropology, University of Cambridge, 1885

Oberhummer Eugen, *Die Balkanvölker: Vortrag gehalten den 14. März 1917*, Verein zur Verbreitung Naturwissenschaftlicher Kenntnisse; in Kommission W. Braumüller, 1917

Nora Pierre, “Memoire collective” στο Le Goff J., Chartier P., Revel J. (eds), *L’ histoire nouvelle,* Retz, Paris 1978, p. 73 – 106

Nora Pierre, Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, Representations No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring, 1989), pp. 7-24

Potiropoulos Paraskevas, “Between City and Village: Cultural Practices, Socio-economic Relations and Fluid Localities”, International Journal of Anthropology, Volume 27, Issue 3 (July – September) 2012, pp. 197-206

Potiropoulos Paraskevas, “The Transformations of Mountainous Space. The Case of the Pastoral Landscapes”, *Celebrating Pastoral Life. Heritage and Economic Development: International Conference Proceedings*, Editor: Fouli Papageorgiou, Athens 2014, σσ. 191-202

Rivers W. H. R., *The Genealogical Method of Anthropological Inquiry*, Sherratt & Hughes, London 1910

Sivignon Michel, «Το αυτοκίνητο στην Ελλάδα: Στην πηγή μιας νέας σχέσης μεταξύ πόλεων και χωριών», στο Ανθοπούλου Θ. – Μωυσίδης Α. (επιμέλεια), *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα,* Gutenberg, Αθήνα 2001, σσ. 39-52

Smith Antony D., *Εθνική ταυτότητα,* Οδυσσέας, Αθήνα 2000

Soja Edward W., *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places,* Blackwell, Oxford 1996

Thompson Paul, *Φωνές από το παρελθόν Προφορική Ιστορία,* μτφ. Μπούσχοτεν Ρ. Β., Ποταμιάνος Ν., επιμ. Μπάδα Κ., Μπούσχοτεν Ρ. Β., Πλέθρον, Αθήνα 2002

Todorov Nikolai, «Όψεις της μετάβασης από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό στα βαλκανικά εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας» στο Ασδραχάς Σ. (επιμέλεια), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών, 15ος-19ος αιώνας*, Μέλισσα, Αθήνα 1979, σ. 261-282

Weigand Gustav, *Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι) Τόμος Α΄: Ο χώρος και οι άνθρωποι,* Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2001

Από το διαδίκτυο

Αρχείο FOL1 - Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ), ανακτήθηκε στις 19-2-2021 από το https://greekarchivesinventory.gak.gr/index.php/6x69-8e8f-42q5

Βελανιδοδάσος Ξηρομέρου στο http://www.velanidodasos.gr/oakforest/, ανακτήθηκε στις 2-5-2016

«Βλάχικος γάμος» στην Παλαιομάνινα, στην εφημερίδα Ριζοσπάστης, 13 Αυγούστου 2002 στο https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1381886

Γουριώτισσα η αρχόντισσα του δάσους, στο http://gouriotissa.blogspot.com/

Δάσος Ξηρομέρου, στο http://dasosxiromerou.blogspot.gr/2012/01/blog-post.html προσπελάστηκε στις 10-1-2015

Διαμαρτυρία-Καταγγελία Εκπροσώπων των Βλαχόφωνων-Ριμένικων Χωριών της Ακαρνανίας, στο https://xiromeronews.blogspot.com/2020/01/blog-post_14.html προσπελάστηκε στις 15-1-2020

Δήμος Αμφιλοχίας, στο http://www.amfiloxia.gov.gr/Default.aspx?tabid=236, προσπελάστηκε στις 16-12-2015

Ερείπια και μνήμες από το άλλοτε βλαχόφωνο χωριό Νουσέικα, στο http://xiromeronews.blogspot.gr/2015/05/blog-post_616.html#more, ανακτήθηκε στις 19-5-2015

Εταιρεία Φίλων των Μνημείων της Παλαιομάνινας στο https://www.vlahoi.net/sillogoi/eteria-filon-mnimeion-palaiomaninas, με ημερομηνία ανάρτησης 2-10-2009

Η διανομή των εθνικών κτημάτων, στο https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/pi/content.html?t=3,3923 προσπελάστηκε στις 16-1-2017

Η Περαταριά (Το ποτάμιο πορθμείο), *στο* http://www.kalyvia.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=11&Itemid=13 προσπελάστηκε *στις 14-12-2015*

Η σημασία του δάσους βελανιδιάς, ανακτήθηκε στις 23-2-2015 από http://valanidoxoria.blogspot.gr/2012/01/blog-post.html

Θέματα στρατιωτικής ιστορίας. Πεσόντες και νεκροί: Εμφύλιες συγκρούσεις 1941-1944 στο https://stratistoria.wordpress.com/2015/06/06/1944-emfylies-sygrouseis-dead/ προσπελάστηκε στις 25 Ιουνίου 2020

Καπετάνιος Αντώνιος Β., Βελανιδόδασος Ξηρομέρου: Το δάσος του Έλληνα, το δάσος της ζωής, 1ο μέρος, http://dasarxeio.com/2015/06/15/1211-5/, προσπελάστηκε στις 3-9-2015

Καπετάνιος Αντώνιος Β., *Οι δρύες των αγρών,* ανακτήθηκε στις 7-6-2016 από https://dasarxeio.com/2015/01/17/1016-5/

Κατσαντώνης Αντώνης στο https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B1%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82

Κληροδότημα Νωκ - Nachlass von Ferdinand Noack 1865-1931, University of Cologne, Stratos: http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilder/1898498 http://arachne.uni-koeln.de/item/topographie/8005207 http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilder/1898508 Palaiomanina: http://arachne.uni-koeln.de/item/bauwerk/2107837

Κουτσουμπίνας Κώστας Γ., Όταν αχολογούσαν στο βελανιδοδάσος της Παλαιομάνινας τα «λούρα» για το τίναγμα του βελανιδιού, http://dasosxiromerou.blogspot.gr/, ανακτήθηκε στις 10-1-2015

λακινιά, λικινιά, λικουνιά, λακνιά: κοπάδι ζώων (αλόγων, γαϊδάρων, μουλαριών) από http://www.lithoksou.net/p/leksiko-ton-daneion-sti-romaiiki-dimotiki-glossa-lekseis-poy-arxizoyn-apo-l, ανακτήθηκε στις 6-3-2016

Λίμνη Οζερός, ή Γαλίτσα, ή Οζηρός στο http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/eggeiesbeltioseis/sxedismowee/452-limnes/1364-ozeros, προσπελάστηκε στις 23-4-2016

Μπαμπάνης Γιώργος Π., «Έτσι διοργανώνονταν κάποτε οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Παλαιομάνινα», 17 Ιουλίου 2017 στο http://stroggyloboyni.blogspot.com/2017/07/blog-post_32.html

Νέο Πολιτιστικό-Λαογραφικό Κέντρο στην Παλαιομάνινα, 15-10-2009 στο https://xiromeronews.blogspot.com/2009/10/blog-post_718.html

Νιτσιάκος Βασίλης, «Αμφισβητούμενες ταυτότητες», 20 Ιανουαρίου 2021 στο https://www.in.gr/2021/01/20/apopsi/amfisvitoumenes-taytotites/

Ο αριθμός 13 στη λαϊκή παράδοση, Άρθρο του Julius Evola σε μετάφραση του Θεόδωρου Λάσκαρη, στο http://theodotus.blogspot.com/2018/03/13.html

Οικονόμου Ανδρομάχη, «Το ελληνικό τοπίο: από την εθνο-ανθρωπολογική ανάγνω(ρι)ση στη διαχειριστική πρακτική», ανακτήθηκε στις 22-3-2016 από http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=7&ArticleID=844&CategoryID=3&lang=gr

Ράππος Στράτος, Κονοπίνα Ξηρομέρου στο http://www.konopinaps.gr/axiotheata.php?-chu=7, προσπελάστηκε στις 15-5-2016

Ριμένοι της Ακαρνανίας – Ενδυμασία, ανακτήθηκε στις 20-11-2020 από https://oivlaxoi.gr/rimenoi-tis-akarnanias-endymasia

Ρόκου Βασιλική, *Η οικογένεια της κτηνοτροφίας, Η οικογένεια του ορεινού χώρου της κτηνοτροφίας σε αντιπαράθεση με την "ανάπτυξη"*, στο https://www.academia.edu/

Ρόκου Βασιλική, *Η παραδοσιακή κοινωνία 15ος – 19ος αιώνας Προσεγγίσεις,* 2012, στο https://www.academia.edu/

Στεργίου Δημήτρης, «Ο θρύλος για τη θυσία της ηρωίδας του 1821 από την Παλαιομάνινα Αφροδίτης Τόγια» στο https://www.facebook.com/groups/515395851948345/user/100001320020598/

Στράτος Αγρινίου, στο https://www.stratos-agriniou.gr/index.php/palio-xwrio/photo-zoom

Ταγκαλίδου Τζέλα, Δημόσιες στιγμές - Ο δημόσιος χώρος ως ιδιωτικός, Αθήνα 2006, στο www.reconstruction.gr ανακτήθηκε στις 27-8-2013

Τράσιας Φώτης, «*Η Γυναικεία φορεσιά των Ρεμένων Βλάχων (Αρβανιτόβλαχων). Σύμβολο καταγωγής σημάδι φάρας»,* στο 12ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών «Οι Βλάχοι της Δημητριάδος και των Δύο Αλμυρών», Αλμυρός Βόλου 10-11 Σεπτεμβρίου 2011, ανακτήθηκε στις 20-11-2020 από http://vlahoi.net/foresies/i-ginaikeia-foresia-ton-remenon-vlahon-arvanitovlahon

Τρίτη και 13, στο https://www.sansimera.gr/articles/499

Υπουργείο Περιβάλλοντος και ενέργειας, ανακτήθηκε στις 2-5-2016 στο http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=wI1j4DYfA38%3D&tabid=572

ΦΙΛΟΤΗΣ - Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση, ανακτήθηκε στις 2-5-2016 από http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/A00010049/

Χάρτης Δυτικής Ελλάδας του Αυστρο-ουγγρικού στρατού, στο http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/39-39.jpg, προσπελάστηκε στις 11-12-2015

Χάρτες της περιοχής στο http://wikimapia.org/#lang=en&lat=38.614423&lon=21.213870&z=15&m=w

Gerbe H., MUKĀTA'A, The Encyclopaedia of Islam, VII MIF — NAZ, σ. 508a, στο https://library.ut.ac.ir/documents/381543/3581025/Brill_-_The_Encyclopaedia_of_Islam_Vol_7_Mif-Naz_.pdf

Fischer Charlotte, Costache Stefania, Μακρυγιάννη Χαρά, Μια εισαγωγή στην Προφορική Ιστορία. Όταν οι εμπειρίες των εν ζωή ανθρώπων γίνονται ιστορία, στο *https://www.ahdr.info/images/pdf/oral-history/ORAL-HISTORY_GR.pdf*

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1, Χάρτης με τα βλάχικα χωριά της Ακαρνανίας 1
Εικόνα 2, Χάρτης της περιοχής με την ονομασία Κάρλαλι, 1829 12
Εικόνα 3, Χάρτης Αιτωλίας και Ακαρνανίας 24
Εικόνα 4, Απόσπασμα χάρτη του Αυστρο-ουγγρικού στρατού, ενημερωμένου μέχρι το 1914 35
Εικόνα 5, Απόσπασμα καταλόγου του 1834 43
Εικόνα 6, Όρμος Αγίου Παντελεήμονα Αστακού 49
Εικόνα 7, Η περιοχή Χουνοβίνα Κατοχής 59
Εικόνα 8, Παλαιομάνινα, δεκαετία του 1950 94
Εικόνα 9, Το Σοροβίγλι στα 1891-92 (Κληροδότημα Νωκ, Πανεπιστήμιο της Κολωνίας) 95
Εικόνα 10, Το Σοροβίγλι στα 1891-92 (Κληροδότημα Νωκ, Πανεπιστήμιο της Κολωνίας) 96
Εικόνα 11, Χρονολογημένη πέτρα (1871) στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Σοροβίγλι 97
Εικόνα 12, Απόσπασμα χάρτη της περιοχής, όπου εμφανίζονται και τα βλάχικα χωριά 107
Εικόνα 13, Κομμένη βελανιδιά δίπλα στον επαρχιακό δρόμο Γουριώτισσας-Προδρόμου 132
Εικόνα 14, Πηγάδι στην τοποθεσία Κανέτα ή Βελανιδιά και στο βάθος η Γουριώτισσα 136
Εικόνα 15, Πηγάδι στο Αθάνατο Νερό 138
Εικόνα 16, Βλάχες από το χωριό Σοροβίγλι-Στράτος στον Αχελώο ποταμό 140
Εικόνα 17, Βλάχα από το Σοροβίγλι κουβαλάει νερό με τη βαρέλα 140
Εικόνα 18, Μύλος των Σωτηρίου και Βαμβακά στα Όχθια 141
Εικόνα 19, Ο Αχελώος ποταμός και το τείχος της αρχαίας Στράτου το 1891-92 142
Εικόνα 20, Ο Αχελώος ποταμός και το τείχος της αρχαίας Στράτου σήμερα (2-4-2016) 142
Εικόνα 21, Η περαταριά του Αχελώου το 1891-92 κοντά στο κάστρο της Παλαιομάνινας 144
Εικόνα 22, Ο βαρκάρης Δημήτρης Λουκάς στην Περαταριά Κατοχής το 1950 (Αρχείο Γιάννη Λουκά) 144
Εικόνα 23, Η τεχνητή κοίτη του Αχελώου και η γέφυρα της ΔΕΗ στα όρια Γουριώτισσας-Καλυβίων 146
Εικόνα 24, Η Γουριώτισσα και μέρος της κοινοτικής της περιφέρειας 148
Εικόνα 25, Αεροφωτογραφία της Γουριώτισσας (Από Google Earth, ανακτήθηκε στις 10-2-2016) ... 152
Εικόνα 26, Εξώφυλλο από το ημερολόγιο του πολιτιστικού συλλόγου για το 2012 156
Εικόνα 27, Το νεκροταφείο της Γουριώτισσας 158
Εικόνα 28, Το εικόνισμα του Αγίου Βασιλείου 158
Εικόνα 29, Εικόνισμα Νικολάου Γκόντα 159
Εικόνα 30, Εικόνισμα Αγίου Γεωργίου 160
Εικόνα 31, Εικόνισμα στην αγροτική περιοχή της Γουριώτισσας κοντά στα Αμπέλια 161
Εικόνα 32, Εκκλησία της Νίτσας – Μπισέρικα άλε Νίτσε 162
Εικόνα 33, Το σπίτι του Χρήστου Τσόλη/Κατσαρού 165
Εικόνα 34, Αεροφωτογραφία του οικιστικού κέντρου της Γουριώτισσας 166
Εικόνα 35, Σπίτι του Μίχα Τέγα. Χτίστηκε το 1934 από τον Φώτη Χαχούλη 171
Εικόνα 36, Ο εμπορικός δρόμος-πλατεία της Γουριώτισσας 176

Εικόνα 37, Μπρούτζινη κοινοτική βρύση από τη Γουριώτισσα 178
Εικόνα 38, Στήλη πεσόντων υπέρ πίστεως και πατρίδος 180
Εικόνα 39, Κοινοτική περιφέρεια Γουριώτισσας 184
Εικόνα 40, Το σύνορο Γουριώτισσας-Οχθίων στη Βαρειά 186
Εικόνα 41, Σχεδιάγραμμα με τις προτάσεις των κοινοτήτων Σκουρτούς και Γουριώτισσας 187
Εικόνα 42, Πρόχειρο σχεδιάγραμμα της περιοχής της Γαλιτσάς το 1915 188
Εικόνα 43, Σχεδιάγραμμα ορίων Προδρόμου-Γουριώτισσας 194
Εικόνα 44, Άγιος Γεώργιος Χρυσοβίτσας 201
Εικόνα 45, Εγκαταλειμμένο σπίτι στο Στουρνάρι ή Νούσα 203
Εικόνα 46, Η περιοχή της Βαρειάς σήμερα 207
Εικόνα 47, Ο κάμπος της Γαλιτσάς σήμερα 210
Εικόνα 48, Αποθήκες της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών 212
Εικόνα 49, Κατάσταση κοινοτικών και εθνικών βοσκών της περιοχής Γαλιτσάς για το 1890 213
Εικόνα 50, Δεξαμενές για το πότισμα των ζώων και για τις ανάγκες της πυρόσβεσης 225
Εικόνα 51, Φτερόλακκα ή Πάντια κου Φέρικα (Φωτογραφία Τάσου Καραΐσκου) 226
Εικόνα 52, Νικόλαος Κουτσομπίνας, Λαογραφικό Μουσείο Παλαιομάνινας 242
Εικόνα 53, Βλάχικη φορεσιά της Αναστασίας Γεωργίου Πάγγειου, το γένος Μάρα (Όχθια) 243
Εικόνα 54, Σοφία Χρήστου Κατσαρού, το γένος Τέγα (Αρχείο Γεράσιμου Κατσαρού) 244
Εικόνα 55, Χρήστος Τσόλης-Κατσαρός και Νίκο Μίχας ή Νίκος Γιάγκας 245
Εικόνα 56, Δελτίον ταυτότητος με την βλάχικη παραδοσιακή φορεσιά (3-12-1962) 246
Εικόνα 57, Προετοιμασία για το πανηγύρι στη Γουριώτισσα, 14-8-2014 251
Εικόνα 58, Φωτογραφία από το πανηγύρι στη Γουριώτισσα το 2012 255
Εικόνα 59, Φωτογραφία από το πανηγύρι στη Γουριώτισσα το 2012 256
Εικόνα 60, Νεκροταφείο Γουριώτισσας: «ΑΠα ΑΡΑΤΣΙ ΒΙΑΡΙΛΙ ΠαΝΙ ΚΑΛΝΤΕ ΓΙΑΡΙΛΙ» 258
Εικόνα 61, Καπνοκαλλιέργεια με “βιρτζίνια” 279
Εικόνα 62, Κοπάδι με γίδια στο Δάσος της Μάνινας κοντά στη Γουριώτισσα 285
Εικόνα 63, Κοπάδι προβάτων στα Πηγάδια κοντά στο Στρογγυλοβούνι 289
Εικόνα 64, Το ρολόι του Δημητρίου Σπυρ. Πάγγιου (Αρχείο Νικολάου Θ. Πάγγειου) 293
Εικόνα 65, Έργο ύδρευσης και άρδευσης Ξηρομέρου, 1952 298
Εικόνα 66, Μαθήματα μοδιστρικής, 1950 322
Εικόνα 67, Βλάχοι από τη Γουριώτισσα εργάζονται στο αγρόκτημα Λαϊνά 323
Εικόνα 68, Ο τσέλιγκας Χρήστος Τσόλης/Κατσαρός (Αρχείο Γεράσιμου Κατσαρού) 330
Εικόνα 69, Σπυρίδων ή Πήλιο Πάγγιος του Γεωργίου (Αρχείο Νικολάου Πάγγειου) 334